6

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam
yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

6. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFiK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

6. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-5- MÂİDE SURESİ DEVAMI-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

-5- MÂİDE SURESİ DEVAMI-

Kitap Ehli Kimseler Arasında Hükmetmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir."[1] Bu ayetin zahiri, iki manayı gerektirmektedir:

1-Kitap ehli kimseleri kendi dini hükümleri ile başbaşa bırakmak ve bu hususta onlara müdahalede bulunmamak.

2-Aralarında hüküm vermemiz için bize müracaat ettiklerinde, hüküm verip vermemekte serbestiz. Bu hükmün geçerliliğinin devam edip etmediği hususunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir. Bu ulemadan bazıları dediler ki: "Bize müracaat ettiklerinde hâkim dilerse aralarında hükmeder; dilerse onlardan yüzçevirir ve onları kendi dinlerinin ahkâmıyla başbaşa bırakır."

Selef ulemasının diğer kısmı dediler ki: "Aralarında hüküm verip vermeme serbestîsi neshedilmiştir. Bize müracaat ettiklerinde izlenecek tek yol, aralarında hükmetmemiz olacaktır."

1 Mâide, 5/42

Kitap ehli kimseler bize geldiklerinde aralarında hüküm verip vermemekte serbest olacağımız görüşünde olanlar arasında Hasan, Şa'bi ve bir rivayete göre de İbrahim'dir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kitap ehli kimselerle hâkimlerinin arasına girmeyin. Ama size müracaat ettiklerinde, onlara kendi kitabınızdaki hükümleri uygulayın."

Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mâide suresinin iki ayeti neshedilmiştir. Biri hac kurbanlıklarına takılan gerdanlıklarla ilgili (2.) ayet, diğeri de:(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetidir.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kitap ehli kimseler arasında hüküm verip vermemekte serbestti. Dilerse aralarında hüküm veriyor, dilerse onlardan yüzçeviriyor ve onları kendi dini hükümleriyle başbaşa bırakıyordu. Nihayet şu ayet indi:

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ)

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma."[2]

Bu ayet inince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kitap ehli kimseler arasında Allah'ın indirdiği Kitap (Kur'an) ile hükmetmekle emrolundu. Osman b. Atâ el-Horasani, (فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayet, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayeti ile neshedilmiştir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Süddi, İkrime'nin de aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir.

Keza Said b. Cübeyr'in bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in de aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir.

2 Mâide, 5/49

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu zâtlar, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetinin, (فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetinde sözü edilen hüküm verme serbestliğini neshettiğini söylediler. Bilindiği gibi böyle bir şeyi söylemek, kişilerin kendi fikir ve düşüncelerinin ürünü olamaz. Çünkü ayetlerin iniş tarihlerine ilişkin bilgi, fikir ve içtihad neticesinde değil, ancak nassla bilinebilir. Hüküm verip vermeme serbestîsini savunanlar, serbestlik bildiren ayetin, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetinden sonra indiğini ve serbestlik bildiren ayetin bunu neshettiğini söylemiş değildir. Bunların serbestliğe dair görüşleri neshten sözetmeksizin nakledilmiştir. Şu halde serbestlik bildiren ayetin, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedildiği sabit olmuştur. Bu, serbestlik bildiren ayetin neshedildiğini söyleyenlerin rivayetidir.

Serbestlik bildiren ayetin neshedildiğine şu ayetler delalet etmektedir:

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[3]

Birbirleriyle davalaştıkları bir meselede aralarında hükmetmemiz için kitap ehli kimseler bize müracaat ettiklerinde aralarında hüküm vermeyip kendilerinden yüzçevirecek olursak, Allah'ın indirdiği ile hükmetmemiş oluruz. (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ile başlayıp, "kâfirun", "fasikun" ve "zalimun" kelimeleriyle sona eren ayetlerin neshedildiğini Mücahid'den başka söyleyen bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz. Mansur'un bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler"** ayetini kendisinden önce geçen (فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti neshetmiştir.

3 Mâide, 5/44

Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedilmiştir. (فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetinin, kitap ehli kimselerle zimmîlik sözleşmesi yapmazdan ve cizye ödeyerek İslam hâkimiyeti altına girmelerinden önce inmiş olması muhtemeldir. Yüce Allah onlardan cizye alınmasını emrettikten ve İslam ahkâmı onlar üzerinde de yürürlüğe girdikten sonra, aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmemiz emrolundu. Bu durumda her iki ayetin hükmü sabit kalmış olmaktadır. Kendileriyle zimmîlik sözleşmesi yapılmayan ve bizimle saldırmazlık anlaşması yapan kitap ehli kimselerin arasında hüküm verip vermeme serbestliği devam edecek ve tıpkı daru'l harp vatandaşları gibi kendilerine İslam ahkâmı tatbik edilmeyecektir. Kendileriyle zimmîlik sözleşmesi yaptığımız kitap ehli kimselere gelince, Allah'ın indirdiği hükümler çerçevesinde Müslümanlara uygulanan hükümler bunlara da uygulanacaktır. İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* gelen bir rivayet buna delalet etmektedir.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresindeki(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti, Beni Kurayza ve Beni Nadîr Yahudileri arasındaki bir diyet meselesi hakkında inmiştir. Şöyle ki: Beni Nadîr Yahudileri şerefli ve üstün oldukları için onlardan biri öldürüldüğünde kendilerine tam diyet ödenirdi. Beni Kurayza Yahudilerinden biri öldürüldüğünde ise onun için kendilerine yarı diyet ödenirdi. Bu iki Yahudi kabilesi, aralarında hüküm vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurdular. Cenab-ı Allah onlar hakkında mezkûr ayeti indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onları hak olan hükmün üzerine getirdi ve diyet hususunda onları birbirlerine eşit kıldı. Bilindiği gibi Kurayzaoğulları ve Nadîroğullarının İslam devletiyle zimmîlik sözleşmeleri yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Nadîroğullarını Medine'den sürdü; Kurayzaoğullarını da öldürdü. Eğer zimmîlik sözleşmeleri olsaydı onları sürmez ve öldürmezdi. Sadece onlarla İslam devleti arasında saldırmazlık anlaşması vardı. Bu anlaşmayı da kendileri bozdular.

İbn Abbas *radıyallahu anh,* kitap ehli hakkında hüküm verip vermemede serbestlik hakkı veren ayetin bu iki Yahudi kabilesi hakkında indiğini haber vermiştir.

Bu ayetin hükmü, İslam devletiyle aralarında saldırmazlık anlaşması bulunan daru'l harp vatandaşları hakkında yürürlükte olabilir. Diğer ayet ise zimmîler hakkında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin vacip olduğunu bildirmektedir; neshedilmiş değildir. Bunun diğer ayetle neshedildiğine dair selef ulemasından rivayetler gelmiş olmasaydı, bu uygun bir te'vil olabilirdi.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* Hasan, Mücahid ve Zühri dediler ki: Bu ayet, meseleyi halletmesi için Yahudiler Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurduklarında recm hakkında nazil olmuştur. Bu Yahudiler zimmî değillerdi. Bunlar sadece bir ruhsat bulsun ve recmi ortadan kaldırsın diye Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onların dini okuluna (Beytül Midras'a) gitti. Tevrat'taki recm ayetini onlara gösterdi. Yalan söyleyerek Allah'ın dinini tahrif ettiklerini ortaya koydu. Sonra da zina eden Yahudileri recm etti ve ***"Allahım! Bunların yok ettikleri bir sünneti ilk ihya eden ben oldum"*** dedi.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Zimmîler alışverişte, mirasta ve diğer akitlerde Müslümanların tabi oldukları İslam ahkâmına tabidirler. Ancak şarap ve domuz alışverişi bunun dışındadır. Çünkü kendi aralarında bunların alışverişini yapmaları caizdir. Bunların onlar için mal olması bizim tarafımızdan kabul edilmiştir. Kendi aralarında bunların alışverişini yapmaları ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları caiz olmasa, bunlar onlara mal olmaktan çıkarlar. Onların ellerinde bulunan bu şeyleri telef eden kimsenin de onlara tazminat ödemeleri gerekmez. Oysa bir zimmînin şarabını telef eden bir kimsenin telef ettiği şarabın kıymetini ona ödemesi gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. Rivayet olunduğuna göre Müslümanlar zimmîlerden öşür olarak şarap kabul ederlermiş.Bunun farkına varan Hz. Ömer, yetkililere mektup göndererek zimmîlerin o şarabı satıp bedelini öşür olarak vermelerini emretti. Şarap ve domuz, onlar için maldır. Dolayısıyla bu ikisinde tasarruf etmeleri caizdir. Bunların dışındaki şeylerin alım

satım ve tasarrufunda İslam'ı hükümlere tabidirler. Çünkü Yüce Allah (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ) ***"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma"*** buyurmuştur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necran halkına yazdığı mektupta, ***"Ya faizi terk edersiniz. Ya da Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin"*** demiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* faizi haram kılmada ve faizden menetmede onları Müslümanların tabi oldukları hükme tabi kılmıştır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ)

"Yahudilerin kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle..."[4] Yüce Allah, Yahudilerin de faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemelerinin yasaklandığını haber vermiştir. Benzer manadaki bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ
اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[5] Yüce Allah faizden ve haram kılınan fasid akidlerden menetme hususunda kitap ehli kimseleri, Müslümanlarla aynı hükme tabi tutmuş ve şöyle buyurmuştur:

(سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ)

"Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir."[6] Bu anlattıklarımız, muamelelerle ticaret akidleri ve zimmîlerin hadleri konusunda

---

4 Mâide, 5/160
5 Nisâ, 4/29
6 Mâide, 5/42

mezhebimiz fakihlerinin görüşleriydi. Bu hususlarda Müslümanlarla aynı hükümlere tabidirler. Yalnız, muhsan olmadıkları için evlileri zina ederse, recme tabi tutulmaz.

Mâlik dedi ki: "Kitap ehli kimseler, aralarında hüküm vermesi için kendisine müracaat ettiklerinde hâkim, aralarında hüküm vermek veya onlardan yüzçevirip hüküm vermemekte serbesttir."

Akidler, miras ve diğer konularda da Mâlik'in görüşü böyledir.

Kitap ehli kimselerin kendi aralarında evlenme ve boşanma meselelerinde hangi hükümlere tabi tutulacakları hususunda mezhebimiz fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "İslam'ı hükümlere tabi tutulmaya razı olmadıkları takdirde kendi dini hükümlerine göre hareket ederler. Bu hususta onlara ilişilmez. Eşler İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olurlarsa İslam ahkâmına tabi tutulurlar. Ama ikisinden biri buna razı olmazsa kendilerine ilişilmez. Her ikisi birlikte razı olurlarsa o zaman İslam ahkâmına göre muamele görürler. Yalnız şahitsiz nikâh kıyarlar veya kadın başka bir erkekten ayrılıp iddet beklemekteyken nikâhlanmışsa, ikisini birbirinden ayırmak gerekmez. Bunlar bu hâldeyken Müslüman olsalar da ikisini birbirinden ayırmak gerekmez."

Muhammed dedi ki: "Eşlerden biri İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olur da diğeri razı olmazsa, ikisi birlikte İslam ahkâmına tabi tutulur. Sadece şahitsiz nikâh kıymışlarsa, ikisini birbirinden ayırmak gerekmez."

Ebu Yusuf dedi ki: "Şahitli olarak kıydıkları ve bizim de onayladığımız nikâhlarından sonra İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olurlarsa İslam ahkâmına göre muamele görürler."

Ebu Hanife, kitap ehli kimselerin evlenme ve boşanma konularında kendi dini hükümlerine tabi olmalarına ve bu hususta kendilerine ilişilmemesine dair görüşünü ortaya koyarken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu uygulamasını esas almıştır. Mahrem olan akrabalarıyla evlendiklerini bildiği halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hecer Mecusilerinden cizye almış ve bu şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirinden ayrılmalarını emretmemiştir. Yahudi ve Hristiyanlar da İslam'a göre haram olan birçok

evlenme çeşidini helal sayarlar. Necran ve Vadilkura ile diğer yerlerdeki Yahudi ve Hristiyanlar cizye vermeye razı olup da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla zimmîlik sözleşmesi yaptığında, İslam ahkâmına aykırı şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını emretmemiştir. Bu da onları batıl ve dalalet olan inançları, fasid olan gidişatları üzere devam etmelerine müdahalede bulunmadığı gibi, kendi nikâh hükümlerine göre evlenmelerine de ilişmediğine delalet etmektedir. Ama faizi helal saydıklarını öğrendiğinde hemen Necran halkına mektup yazarak ***"Ya faizi terk edersiniz. Ya da Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin"*** demiştir. Faiz alışverişi yaptıklarını duyunca onların bu muameleye devam etmelerine razı olmamıştır. Hz. Ömer b. Hattab da *radıyallahu anh* Irak sevadını fethettiğinde, Mecusi olan halkın eski yaşantısına devam edebileceğini bildirmiştir. Mahrem olan yakın akrabalarıyla evlendiklerini bildiği halde bu şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını emretmemiştir. Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* sonra gelen ümmetin diğer yetkilileri de onlara ilişmeme hususunda Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* yolundan gitmişlerdir. Bu da bizim bu hususta anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* Sa'd'a *radıyallahu anh*, Mecusilerin mahrem olan akrabalarıyla evlenenlerini birbirlerinden ayırması ve bu uygulamayı devam ettirmelerine engel olması için mektup yazdığı rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz sabit olsaydı, onlardan cizye ve haraç almada ve diğer muamelelerdeki uygulamasının mütevatiren nakledilişi gibi bu da mütevatir yolla nakledilirdi. Mütevatir yolla nakledilmediği için demek ki böyle bir mektup yazmış değildir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, kitap ehlinden olup kendisine İslam'ı hükümlerin uygulanmasına razı olan kimseler hakkında Sa'd'a *radıyallahu anh* böyle bir mektup yazmış olması muhtemeldir.

Şunu da belirtelim ki, (فَاِنْ جَاۤؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetindeki hüküm verip vermeme serbestîsinin, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedildiğini daha önce açıklamıştık. Bu ayette neshedildiği sabit olan husus, hüküm verip vermemedeki serbestidir. Ama aralarında hüküm vermesi için kitap ehlinin İslam

hâkimine gelip başvurma şartının neshedildiğine ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Şu halde bu şartın hükmünün devam ediyor olması gerekir. Serbesti hükmü ise neshedilmiştir. Şu halde bu ayetin diğeriyle birlikte manası şöyle takdir edilir: "Aralarında hüküm vermen için sana geldiklerinde, aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmet."

Ebu Hanife sadece şunu demişti: "Kendilerinin isteyip razı olmaları durumunda kitap ehline İslam ahkâmı uygulanır. Ancak şahitsiz nikâh kıyarak evlenmişler veya eski kocasından ayrılıp iddet beklemekte olan bir kadınla evlenilmiş olanlara ilişilmez."

Çünkü bu evliliklerini, kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmazdan önce yapmışlardır. Kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olup bize müracaat ettiklerinde, bu hükümlerin gelecek zamanda kendilerine uygulanması gerekir.

Bilindiği gibi iddet, nikâhın gelecek zamanda devam etmesine mani olmaz ama yeni bir nikâhın akdedilmesine mani olur. Çünkü bir erkekle nikâhlı olan bir kadının, kendisiyle şüpheyle yapılan cinsel bir ilişki sebebiyle iddet beklemesi gerekirse, bu iddetin gerekmesi kocasıyla arasındaki nikâhın devamına engel olmaz. Böylece iddetin yeni bir nikâh akdi yapılmasına engel olduğu, ancak mevcut nikâhın devamına engel olmadığı ispatlanmış oldu. Bu sebeple İslam ahkâmına aykırı şekilde evlenmiş olan kitap ehli eşlerin, kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmalarından sonra birbirlerinden ayrılmaları gerekmez. Diğer taraftan iddet, Yüce Allah'ın hakkıdır. Kitap ehli kimseler, şeriat hükümlerine göre Yüce Allah'ın hakları konusunda (dünya da) sorguya çekilmeyeceklerdir. Onlara göre eşlerin ayrılmasında kadının beklemesi gereken bir iddet olmadığına göre, eşinden ayrıldıktan sonra (bize göre iddet beklemesi gereken süre içindeyken) kadının başka bir erkekle evlenmesi caizdir. Mahrem olan akrabalarla evlenmek ise böyle değildir. Çünkü bunlarla evlenmek için kıyılan nikâh geçerli olmadığı gibi, daha önce birbirleriyle evlenmiş olan mahrem akrabaların nikâhı da geçerli değildir. Şahitsiz kıyılan nikâha gelince, akdin geçerli olması için akid esnasında şahitlerin bulunmasıdır. Kıyılmış nikâhın devam etmesi için şahitlerin mevcudiyetinin devam etmesi şart değildir. Çünkü nikâh kıyıldıktan sonra şahitlerin dinden çıkması veya ölmeleri akdi

etkilemez. Nikâhın devam etmesi için değil de akdedilebilmesi için şahitlere ihtiyaç duyulduğuna göre, şahitsiz kıyılmış diye nikâhın gelecek zamanda devam etmesine engel olmak caiz değildir. Diğer taraftan şahitsiz kıyılan nikâhın geçerliliği, fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri bir konudur. Bir kısım fukaha bu nikâhın geçerli olacağı görüşündedir. İçtihadî bakımdan da bu uygun görülebilir. Dava konusu edilmedikçe Müslümanların şahitsiz olarak kıydıkları nikâhlarına müdahale edilmez ve kâfir iken akdetmişlerse bu nikâhın feshedilmesi de caiz olmaz.Çünkü akdedildiğinde, Müslümanlar arasındaki bir hâkim bunu geçerli sayarsa geçerli olur ve artık bu nikâhın feshi caiz olmaz. (فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ) **“Eğer sana gelirlerse aralarında hüküm ver”** ayeti dolayısıyla Ebu Hanife, eşlerin her ikisinin kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmalarını esas almış ve kendilerine bu hükümler uygulansın diye İslam devletinin hâkimlerine müracaatlarını şart koşmuştur. Birinin müracaatı üzerine diğerine bu hükümlerin uygulanmasını caiz görmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Kitap ehli evli eşlerden biri, kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olursa, artık Müslüman olmuş biri gibi İslam’ı hükümlere uymaya mecbur olur. Bu durumda diğer eş de onunla birlikte İslam ahkâmına tabi tutulur.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olması, onu zorunlu bir şekilde İslamahkâmına tabi kılmaz. Takdir edersiniz ki kendisine İslam ahkâmı uygulanmazdan önce bu rızasından vazgeçersezorunlu bir şekilde İslam ahkâmına tabi tutulamaz.Şunu da belirtmeliyiz ki, İslam ahkâmının kendilerine uygulanmasına razı olmadan onlara bu hükümleri uygulamak caiz olmaz.Razı olmayan, kendi dininin hükümlerine tabi olmakta devam eder. Eşinin razı olması sebebiyle razı olmayan eşi İslam ahkâmına tabi tutmak caiz olmaz.

Muhammed, eşlerden birinin kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmasının, diğerinin de aynı hükümlere tabi olmasını gerektireceği görüşündedir.

Ebu Yusuf ise (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ) **“Aralarında, Allah’ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma”** ayetinin zahirine dayanarak kitap ehli arasında İslam ahkâmı ile hüküm vermek gerektiğini beyan etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ)

Yani Allah bilir ama ayetin manası şöyle olabilir:

"Aralarında hüküm vermen için sana geldiklerinde "Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar?"[7]

Denilir ki Yahudiler iki zinakâr hakkında hüküm vermesi için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı. Bazıları da Kurayzaoğulları ile Nadîroğulları arasındaki diyet anlaşmazlığını çözüme kavuşturması için kendisine başvurduklarını söylemişlerdir. Yüce Allah, onun peygamberliğini tasdik ettikleri için değil, ondan bu konuda bir ruhsat elde edebilmek için kendisine başvurduklarını haber vermiştir. Bu sebeple (وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ) **"İşte onlar (senin hükmünün Allah katından geldiğine) inanmış değillerdir."**

Yani onlar Tevrat'ta Allah'ın hükmü olduğuna inandıklarını bırakıp, peygamberliğini inkâr etmenin yanı sıra senin verdiğin hükmün Allah katından geldiğine de inanmazlar. Ayetin manasının şöyle olması da muhtemeldir: Onlar Allah'ın Tevrat'taki hükmüne razı olmayıp başka bir hüküm talep ettiklerinde zatenkâfir olmuşlardır ve onlar mü'min değildirler.

(وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ)

"Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken..."

Bu ayet Yahudilerin kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri mesele hakkındaki hükmünün neshedilmediğine, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak bize gönderilmesiyle de bu hükmün neshedilmediğine ve bizler için de şer'î bir hüküm olarak geçerli hale geldiğine delalet etmektedir. Şayet neshedilmiş olsaydı, şarabın helalliğinin veya cumartesi çalışma yasağının haramlığının neshinden sonra onlara Allah'ın

7 Mâide, 5/43

hükmü denmediği gibi, neshten sonra da buna Allah'ın hükmü denmezdi. Bu da önceki peygamberlerin şeriatlarının neshedilmedikleri sürece bizleri de bağladığına ve Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak bize gönderilmesinden sonra da bunların Allah'ın hükmü olmakta devam ettiğine delalet etmektedir.

Hasan'dan gelen bir rivayette anlatıldığına göre ayetteki (فِيهَا حُكْمُ اللهِ) ifadesiyle recm hakkında Tevrat'ta yer alan ilahî hüküm kastedilmiştir. Çünkü Yahudiler, recm konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşler ve zina haddi konusunda aralarında hüküm vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı.

Katade dedi ki: Ayetteki bu ifade, kısasla ilgili olarak Tevratta yer alan ilahî hüküm hakkındadır. Çünkü Yahudiler bu konuda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Her iki konuda da yani hem recm hem de kısas konusunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hakemliğine başvurmuş olmaları muhtemeldir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾)

44-"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir."

Hasan, Katade, İkrime, Zühri ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre bu ayetteki (يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا) **"(Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi"** ifadesiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Anılan ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiştir. Çünkü o, zina eden iki Yahudi'nin recmedilmesine hükmetmiş ve şöyle demişti:

"Allahım! Ben bunların yok ettikleri sünneti ilk ihya eden kimseyim." [8]Zina eden evli kimselerin recmedilmesi hükmü Tevrat'ta yer almaktaydı. Öldürülen kimselerin diyetlerinin birbirine eşit miktarda olacağı hükmü de orada yer almaktaydı. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi getirdiği şeriatla değil de Tevrat'ın ahkâmına göre onlara hükmettiğine delalet etmektedir.

(وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ) İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayetin manasının şöyle olduğunu söylemiştir: "Onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hükmün Tevrat'ta yer aldığına şahit idiler."

Başkaları ise ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Onlar Tevrat'ın Allah katından indirildiğine de şahit idiler."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ)

"Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun."

Bu ayetin manası hakkında Süddi şöyle dedi: "Allah katından indirilen ayetleri onlardan korktuğunuz için gizlemeyin."

Ayetin şu manaya da geldiği söylenmiştir: "Onlardan korktuğunuz için Allah'ın indirdiğinden başka bir hüküm vermeyin."

8 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/373

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüce Allah hâkimlerden üç hususta söz almıştır: Kendi arzu ve heveslerine uymayacaklar. Allah'tan korkacak ve insanlardan asla korkmayacaklar. Allah'ın ayetlerini az bir karşılığa değişmeyecekler."

Hasan böyle dedikten sonra şu ayetleri okudu:

(يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[9]

(اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا........... فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi... Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[10] Bu ayet bazı manalar içermektedir. İçerdiği manalardan bazıları şunlardır:

- Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilere Tevrat ahkâmına göre hükmettiği haber verilmektedir.

- Tevrat ahkâmı, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da geçerli idi. Onun peygamberlikle görevlendirilmesi, Tevrat'ın neshini gerektirmemiştir. Bu da Tevrat'ın bu hükmünün sabit olduğuna ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedilmediğine delalet etmektedir.

---

9 Sâd, 38/26
10 Mâide, 5/44

- Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmek, bunlardan yüz çevirmemek ve insanların bu hükümlere muhalefetine uymamak gerekmektedir.
- Hüküm verme makamında olanların rüşvet alması haramdır. Ayette buna şu ifadeyle değinilmektedir: (وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا) "... **ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin.**"

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler..."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ifadenin, Allah'ın hükmünü inkâr eden kimse hakkında olduğunu söylemiştir. Bunun özel olarak Yahudiler hakkında olduğu da söylenmiştir.

İbn Mesud *radıyallahu anh*, Hasan ve İbrahim, bunun, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyip 'Allah'ın hükmü işte budur diyerek' başka şeylerle hükmeden herkes hakkında genel bir ifade olduğunu söylemişlerdir. Böyle yapan kimse kâfir olur. Bu ayetin özel olarak bir toplum -yani Yahudiler- hakkında indiğini söyleyen kimse, ayetteki (مَنْ) edatını şart manasında kabul etmemiş ve ayeti şu manada almış olur: "O kimse ki, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmez..." Ayette kastedilenler, belli bir kavmin kendisidir.

Berâ b. Âzib *radıyallahu anh*, Yahudi'nin recmedilmesi olayını anlattıktan sonra şöyle dedi: Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ..............
وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları hâlde, ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin... Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[11] Bu ayetler, özel olarak Yahudiler hakkında inmiştir.

---

11 Mâide, 5/41-44

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir"[12] **ayeti ile** (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fasıkların ta kendileridir"**[13] ayeti ise bütün kâfirler hakkında inmiştir.

Hasan dedi ki: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayeti Yahudiler hakkında inmiştir. Ama Allah'ın indirdiği ile hükmetmek hepimizin üzerine vaciptir.

Ebu Miclez dedi ki: "Bu ayet, Yahudiler hakkında inmiştir."

Ebu Cafer dedi ki: "Bu ayet Yahudiler hakkında indi. Sonra bizim hakkımızda da geçerli oldu."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Habip b. Ebi Sabit, Ebu'l Buhteri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe'ye, **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayeti İsrailoğulları hakkında mı indi? Diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Bütün tatlı şeyler size, bütün acı şeyler onlara olsa bile, İsrailoğulları sizin için ne iyi kardeşlerdir. Bir ayakkabı ipi kadar onlardan uzaklaşmaksızın gittikleri yoldan gideceksiniz."

İbrahin en-Nehai dedi ki: "Bu ayet İsrailoğulları hakkında indi. Allah, sizin için de geçerli olmasına razı oldu."

Sevri'nin bildirdiğine göre Zekeriya, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetlerin ilki (Mâide, 44) Müslümanlar, ikincisi (Mâide, 45) Yahudiler, üçüncüsü (Mâide, 47) de Hristiyanlarhakkında inmiştir."

Tavus dedi ki: "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek, insanı dinden çıkaran bir küfür değildir."

---

12 Mâide, 5/45

13 Mâide, 5/47

Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Gerçek manadaki küfür, (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayetindeki küfür değildir."

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu üçayette geçen kâfirlik,mutlak manadaki kâfirliğin bir alt derecesindeki kâfirliktir. Zalimlik, mutlak manadaki zalimliğin bir alt derecesindeki zalimliktir. Fasıklık da mutlak manadaki fasıklığın bir alt derecesindeki fasıklıktır."

Ali b. Hüseyin (Allah her ikisinden de razı olsun) dedi ki: "Bu ayetlerde geçen kâfirlik, müşriklerin kâfirliği değildir. Zalimlik, müşriklerin zalimliği değildir. Fasıklık da müşriklerin fasıklığı değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayetinde kastedilen mutlaka ya müşriklerin kâfirliği ve inkârıdır. Ya da Allah'ın hükmünü inkâr değil de nankörlük manasındaki küfran-ı nimettir. Ayette kastedilen, Allah'ın hükmünü inkâr etmek veya Allah'ın hükmü olduğunu söyleyerek başka şeyle hükmetmekse, işte bu insanı dinden çıkarır. Bunu yapan kişi Müslüman biri ise mürted olur. "Bu ayet Yahudiler hakkında indi. Sonra bizim hakkımızda da geçerli oldu" diyen kimse ayeti bu şekilde te'vil ettiği için böyle demiştir. Böyle diyen kimseler, bizden birinin Allah'ın hükmünü inkâr etmesi veya 'Bu, Allah'ın hükmüdür' diyerek başka bir şeyle hükmetmesi durumunda kâfir olacağını kastetmişlerdir. Nitekim böyle yaptıkları zaman İsrailoğulları da kâfir olmuşlardı. Ayette kastedilen eğer nankörlük ise şüphesiz küfran-ı nimet, Allah'ın hükmünü inkâr etmeksizin nimetin şükrünü terk etmekle olur. Allah'a karşı nankörlük yapan, dinden çıkmaz. Burada birinci mananın kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen kimse hakkında kâfir kelimesi kullanılmıştır. Hariciler bu ayeti, Allah'ın hükmünü inkâr etmediği halde onunla hükmetmeyen kimsenin kâfir olacağı şeklinde yorumlamışlardır. Bu sebeple debüyük veya küçük günah işleyen âsi kulları tekfir etmişlerdir. İşledikleri küçük günahlar sebebiyle Peygamberleri dahi tekfir etmelerinden ötürü kendileri de sapık ve kâfir olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِه۪ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾)

45-"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir."

Bu ayette Yüce Allah'ın Tevrat'ta İsrailoğulları üzerine kısası farz kıldığı haber verilmektedir. Cana ve ayette sayılan organlara karşı işlenen cinayetlerde kısas uygulanacağı bildirilmiştir. İçinde "Cana can" ifadesinin geçtiği bu ayetin zahirine dayanan Ebu Yusuf, erkek öldüren kadına kısas uygulanması gerektiği gibi kadın öldüren erkeğe de kısas uygulanması gerektiğini söylemiştir. Bu da Ebu Yusuf'a göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmesi veya Kur'an nassıyla neshedilinceye kadar, bizden önceki ümmetlerin şeriatlarının geçerliliğini koruduğuna delalet etmektedir. Ayetin devamındaki (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir"** ifadesi, kısas hükmünün bu ayet indiğinde Tevrat'ta mevcut olduğuna iki yönden delalet etmektedir:

1-Tevrattaki bu hükmün Allah katından geldiği bu ayetle sabit olmuştur. Yüce Allah bu hususta herhangi bir zaman ayrımı yapmış değildir. Onun hükmü, neshedilinceye kadar her zaman sabit ve geçerlidir.

2-Bilindiği gibi bu ayet indiğinde ya inkârlarından dolayı ya da Allah'ın vacip kıldığı bir şeyi terk ettikleri için Allah'ın indirdiğiyle hükmetmediklerinden ötürü zalimlik ve fasıklıkla damgalanmaya müstahak olmuşlardır. Bu ayet neshedilmediği veya hükmü tahsis edilmediği sürece öldürülen herkes için katile kısas uygulanmasını gerektirir.

(وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ)

"Göze göz..."

Mezhebimiz fakihlerine göre bunun manası şöyledir: Göze vurulur da feri giderse, bunu yapana kısas uygulanır. Ama başkasının gözünü çıkarana kısas uygulanmaz. Çünkü burada kısası misliyle uygulama imkânı yoktur. Takdir edersiniz ki gözün çıkarılacak kısmını belirlemek mümkün değildir. Bu, başkasının bacağından veya kolundan bir parça et ya da bacağının bir kısmını kesen kimsenin durumuna benzer. Burada da kısas uygulamak vacip olmaz. Mezhebimiz fakihlerine göre göz yerinde durduğu halde darbe neticesinde feri sönmüşse, bunu yapan caniye kısas şöyle uygulanır: Caninin kısas uygulanması gereken gözü değil de diğer gözü kapatılıp bağlanır. Bir ayna ısıtılır ve kısas uygulanacak gözüne yaklaştırılır. Gözünün feri gidinceye kadar kızgın ayna yaklaştırılır.

(وَالْاَنْفَ بِالْاَنْ)

"Buruna burun..."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Başkasının burnunu dipten kesen kimseye kısas uygulanmaz. Çünkü burnun dibi kemiktir. Orada kısasın uygulanmasına imkân yoktur. Mesela başkasının kolunu dirsekle bilek arası orta yerden kesen veya bacağını orta yerden kesen kimseye kısas uygulanmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü ona kısası tam olarak misliyle uygulamak mümkün değildir. Kısas, mağdurdan aldığının mislini caniden almaktır. Böyle yapılmazsa, yapılan şey kısas olmaz. Fakihler dediler ki: Burnun yumuşak kısmını kesmişse caniye kısas uygulanır.

Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Burnun tamamını kesen caniye kısas uygulanması gerekir. Penis ve dil için de hüküm böyledir."

Muhammed dedi ki: "Burnun, dilin ve penisin tamamını kesen caniye kısas uygulanmaz."

(وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ)

"Kulağa kulak..."

Ayetin bu kısmı, başkasının kulağını dipten kesen caniye kısas uygulanmasını gerektirmektedir. Çünkü caninin de kulağını dipten keserek kısas uygulamak mümkündür. Mağdurun kulağının bir kısmı kesilmişse mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kesilen kısmın miktarı bilinebiliyor ve o kadarını caninin kulağından kesmek mümkün oluyorsa, kısas uygulanır.

(وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ)

"Dişe diş..."

Mezhebimiz fakihleri, diş haricinde kemiklerde kısas uygulanmayacağını söylediler. Diş sökülür veya bir kısmı kırılırsa kısas uygulamak gerekir. Çünkü dişe karşı cinayetlerde kısas uygulamak mümkündür. Dişin tamamı sökülmüşse caninin de dişi sökülür. Ele kısasın mafsaldan keserek uygulanmasında olduğu gibi diş de kökünden sökülür. Ancak dişin bir kısmı kırılmışsa kırıldığı kadarı, caninin dişinden törpülenerek alınır. Böylece dişte kısas uygulamak mümkün olur. Ama diş haricindeki kemiklerde kısas uygulamak mümkün değildir. Çünkü o kemiklerden ne kadarının kırıldığını belirlemek mümkün değildir. Vücut organlarının kısasıyla ilgili olarak Allah'ın ortaya koyduğu nass, şunu gerektirmektedir: Caninin kestiği organ kendisinin organından küçük de olsa kısas gereği kendisinin de organı kesilir.Yine canininorganı kestiği organdan küçük de olsakısas gereği kendisinin de organı kesilir. Yeter ki ikisinin organı aynı organlar olsun.

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir."

Yani misillemede bulunmanın mümkün olduğu her türlü yaralamada kısas uygulamak gerekir. Bu, misillemede bulunmanın mümkün olmadığı yaralamalarda kısas uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** ifadesi, telef ettiğinin mislini caniden almayı gerektirmektedir. Mislini almak mümkün olmadığında, yapılan şey kısas olmaz.

Fakihler, konuyla ilgili bazı hususlarda ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri hususlardan biri, erkeklerle kadınlar arasındaki yaralama kısaslarıdır. Bunu Bakara suresinde açıklamıştık. Aynı şekilde kölelerle hürler arasındaki yaralama kısaslarında da ihtilaf etmişlerdir.

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafı

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Caninin çıkardığı sol göze karşılık kendisinin sağ gözü kısas olarak çıkarılmaz. Onun kestiği sol ele karşılık kendisinin sağ eli kısas olarak kesilmez. Yine caninin söktüğü dişe karşılık olarak ancak kendisinin misli olan dişi sökülür."

İbn Şübrüme dedi ki: "Caninin çıkardığı sol göze karşılık kendisinin sağ gözü; onun çıkardığı sağ göze karşılık olarak da kendisinin sol gözü kısasen çıkarılır. Ellerde de hüküm böyledir. Caninin söktüğü azı dişine karşılık kendisinin ön dişleri; onun söktüğü ön dişlere karşılık kendisinin azı dişi kısasen sökülür."

Hasan b. Salih dedi ki: "Cani, mağdurun mesela sağ elinden bir parmak keser de kendisinin sağ elinde onun misli olan parmak yok ise o parmağın yanıbaşındaki parmağı kısasen kesilir. Diğer elindeki parmak kesilmez. Aynı şekilde caninin söktüğü dişin misli kendisinin ağzında yoksa -azı dişlerine kadar ulaşsa bile- onun yanıbaşındaki dişi sökülür. Çıkarılan sol göze karşı şayet caninin sol gözü yoksa sağ gözü çıkarılır. Ama sol ele karşı sağ el, sağ ele karşı da sol el kesilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Telef ettiği organın misli canide varsa, kendi aralarında anlaşıp razı olsalar bile mağdurun onun başka organına kısas uygulamaya, kesme operasyonunu o organın daha gerisinden başlatarak diğer organdan da bir parça almaya hakkı yoktur. Bu da (وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ) **"Göze göz..."** ayetinde şunun kastedildiğine delalet etmektedir: Telef edilen organın canideki misli olan organa kısas uygulanacaktır. Misli olan organ, canide bulunsa da bulunmasa da başka bir organa kısas uygulamak caiz değildir. Mesela cani başkasının elini kesmiş ama kendisinin eli olsa da olmasa da kısas olarak kendisinin ayağı kesilemez. Şu da var ki kısas,

telef ettiği organın mislini caniden almaktır. El ile ayak, birbirinin dengi organlar değildirler. Dolayısıyla kısasın değişik organları kapsaması caiz değildir. Kesilen çolak el karşılığında sağlam elin kısasen kesilmeyeceği, ama kesilen sağlam el karşılığında çolak elin kısasen kesileceği hükmü üzerinde fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü Yüce Allah, (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** buyurmuştur. Kesilen çolak el karşılığında sağlam elin kısasen kesilmesi, kestiğinden daha fazlasının caniden alınması demektir. Ama kesilen sağlam el karşılığında çolak elin kısasen kesilmesi caizdir. Çünkü bu durumda mağdur kişi, hakkından daha azına razı olmuş bulunmaktadır.

Kemiklere kısas uygulanıp uygulanmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed, "Dişler hariç, kemiklere kısas uygulanmaz" dediler. Leys ile Şafiî de benzer şeyler söylediler. Ancak onlar, dişleri istisna etmediler.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Uyluk kemiği ve benzeri içi boş olan kemikler hariç, bedenin bütün kemikleri kısasa tabidir. Kemiğin ezilmesinde, kırılıp yerinden çıkarılmasında kısas uygulanmaz. Kol kemikleri, pazı kemiği, baldır kemiği, ayak kemikleri, topuk kemikleri ve parmakları kırana kısas uygulanır."

Evzai dedi ki: "Baştaki kemiğin kırılmasında kısas yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Baştaki kemiği kırmaktan dolayı caniye kısas uygulanmayacağı hükmünde fakihler ittifak ettiklerine göre, aynı şekilde diğer kemiklerde de kısas olmaması gerekir. Yüce Allah, (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** buyurmuştur. Kemiklerde kısasın uygulanmasına imkân yoktur.

Hammad b. Seleme, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Zübeyr, baştaki kemiği kıran caniye kısas uyguladı. Ama bu uygulamasına karşı çıkıldı. Bilindiği gibi karşı çıkanlar sahabilerdi. Bir kişi bir başkasının kulağına vurup onu sağır etse, kısas için kendisi sağır oluncaya kadar kulağına vurulmaz. Çünkü burada onun işlediği cinayetin miktarını

tespit etmek mümkün değildir. İşte kemiklerde de durum aynıdır. Dişlerde kısas uygulamanın vacip olduğunu daha önce açıklamıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."

Abdullah b. Ömer, Hasan, Katade, bir rivayete göre İbrahim, bir rivayete göre Şa'bi'nin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Maktulün velisi ve yaralı kişi caniyi affederlerse, bu onlar için keffaret olur."

İbn Abbas, Mücahid,bir rivayete göre İbrahim ve bir rivayete göre Şa'bi dediler ki: "Maktulün velisi ve yaralı kişi caniyi affederlerse, bu cani için keffaret olur. Bu durumda caniden haklarını almış ve onu hiç suç işlememiş konumuna getirmiş olurlar."

Tabii bu, caninin tövbe etmiş olduğu ihtimalinden hareketle söylenmiştir. Tövbe etmeyip suç işlemekte ısrar ederse, ilahî yasağı çiğnediğinden ötürü Allah katındaki cezası durmakta devam eder. Ama sahih olan, birinci görüştür. Çünkü Yüce Allah'ın kavl-i şerifi zikredilen kelimeye dönmektedir ki o da şudur:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."

Demek ki keffaret, hakkını bağışlayıp sadaka sayanadır. Bu, Sadaka sayanın günahları için keffaret olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾)

47-"İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fasıkların ta kendileridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, önceki peygamberlerin şeriatlarından neshedilmeyen kısımların hükmünün geçerli olmakta devam ettiğine delalet etmektedir. Yani bu hükümler, Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, "İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin" buyurmaktadır. Bilindiği gibi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olarak İncildeki hükümlere uymaları istenmiştir. Çünkü neshedilmemiş olan o hükümler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelmiştir. Ama Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmayıp ona muhalif kalarak İncil'deki hükümlere uyarlarsa, kesinlikle kâfir olurlar. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelen İncildeki neshedilmemiş ahkâma uymakla emrolundukları ispatlanmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾)

48-"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp ta onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir."

İbn Abbas, Mücahid ve Katade, ayette geçen (مُهَيْمِناً) kelimesinin emin/gözeten manasına geldiğini söylemişlerdir. Bu kelimenin şahit, koruyup kollayan, kendisine emanet edilen manasına geldiğini söyleyenler de vardır.

Yani Kur'an-ı Kerim, önceki kitapları gözetici olup onlardaki hakikatleri tahrif etmeksizin, artırıp eksiltmeksizin bize nakletmektedir. Zira bir şeye gözetici/emin kılınan bir kişi o şeyi tasdik edip doğrular. Şahit de böyledir. Bu ayet, emanet, ariye/ödünç ve mudarebe malı gibi bir şeyi emanetinde bulunduran bir kimsenin o şey hakkındaki söylediklerinin doğru kabul edileceğine delalet etmektedir. Zira ayette, Kur'an'ın önceki kitaplar hakkında verdiği haberleri tasdik etmek gerektiği bildirilirken Kur'an, 'onlar üzerinde gözetici/emin' olarak nitelendirilmiştir. Yüce Allah, Bakara suresinde emin/gözetici kişinin, emanet ve gözetiminde bulunan bir şey hakkında söylediklerinin doğru kabul edileceğini beyan buyurmuştur.

(فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ)

"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın."[14] Bundan önceki ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Borlanma işlemini yazan kâtip o iş için emin olarak görevlendirildiğine göre borcu eksik yazmaması kendisine bu ayette öğütlenmiş olmaktadır.

Mezkûr ayette geçen (مُهَيْمِنًا) kelimesiyle kastedilen mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu kelimeyle Kitab'ın kendisinin kastedildiğini söylemiştir. Bu ayette, Kur'an'ın kendisinden önceki kitapları gözetici ve onların şahidi olduğu haber verilmektedir. Mücahid ise bu kelimeyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin kastedildiğini söylemiştir.

(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet."[15]

---

14 Bakara, 2/283
15 Mâide, 5/48

Kitap ehli kimselerin arasında hüküm verip vermemeye ilişkin daha önce açıklanan serbestinin neshedildiğine delalet etmektedir.

(وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ)

“Sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma.”

Bu ayet, yemin etmeleri için kitap ehli kimseleri, önemli saydıkları kilise veya manastıra göndermek gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Onlar böyle bir şeyi arzu etmektedirler. Oysa Cenab-ı Allah, arzularına uymamızı yasaklamıştır. Yine bu ayet, onları kendi dinlerine göre hareket etmeleri için onları yönlendirmemiz gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü böyle yapmak, onların arzularına uymak ve onların dini hükümlerini esas almak demektir. Onları kendi din adamlarına yönlendirmek, din adamlarının onlara güç ve üstünlük sahibi Yüce Allah’ı inkâr içeren hükümlerle hükmetmelerine yönlendirme anlamına gelir. Çünkü din adamları Tevrat ve İncil’deki ahkâma uygun hükmetseler bile Allah’ı inkâr içeren hükümlerle hükmederler. Bu sebeple o hükümleri bırakıpPeygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatına tabi olmaları kendilerine emredilmiştir.

(لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)

“Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk.”

Ayette geçen (شرعة) kelimesiyle şeriat aynı şeyler olup insanı içinde hayat bulunan suya götüren yol manasınadır. Naklî delillerle ibadet olduğu bildirilen şeylere de şeriat ve (شرعة) denilmiştir. Çünkü bunları ifa eden kimseler daimi bir hayata ve kalıcı nimetlere kavuşurlar.

(ومنهاجا) İbn Abbas *radıyallahu anh,* Mücahid, Katade ve Dahhâk, bu kelimenin çığır ve yol anlamına geldiğini söylemişlerdir. Açık olan yola (طريق نهج) denilmiştir.

Mücahid dedi ki: “(شرعة) kelimesiyle Kur’an-ı Kerim kastedilmiştir. Çünkü o, bütüninsanlar için indirilmiş bir kitaptır.”

Katade ve diğerleri dediler ki: "(شِرْعَةً) kelimesi; Tevrat şeriatı, İncil şeriatı ve Kur'an şeriatı demektir."

Bizden önceki Peygamberlerin şeriatlarının -neshedilmiş olmasalar bile- bizim için bağlayıcı olmadığı görüşünde olanlar bunu delil olarak ileri sürmektedirler. Çünkü bu ayet, her Peygamber'e ayrı bir şeriat ve yol verildiğini haber vermektedir. Oysa bu ayet, onların söylediklerinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü Hz. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberlikle görevlendirilişine kadar neshedilmiş değildi. Bu sebeple Hz. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı,Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı oldu. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı, geçmişte başka Peygamberlerin de şeriatı olmuştu. Şu halde bu ayette, şeriatların hükümlerinin muhtelif olduğuna ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Yüce Allah'ın Resûlü'nden, kendisine önceki Peygamberlerinşeriatlarına göre ibadet etmesini istemesinin mümkün olduğu hususunda hiç kimsenin ihtilafı yoktur.

(لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk" ayeti, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının kendisinden önceki birçok peygamberin şeriatına muvafık olmasına engel teşkil etmemektedir. Şu halde ayette kastedilen, önceki Peygamberlerinşeriatlarından neshedilmiş olanlardır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki şeriatlardan neshedilmemiş olanlara uyması istenmiştir. Her Peygamber'e ayrı bir şeriat ve yol konulması işte böyle olmuştur.

(وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً)

"Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı."

Hasan dedi ki:"Ayetin manası şöyle olmalıdır: 'EğerAllah dileseydi, elbette sizi hak üzere kılardı'."

Bu ilahî kudretin onları hakkı söylemeye icbar etmesidir. Lâkin böyle icbar etmiş olsaydı, hakkı söylemeleri sebebiyle mükâfatı hak etmezlerdi. Bu, tıpkı şu ayet gibidir:

(وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا)

"Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik."[16] Bazıları dediler ki: Ayetin manası şöyle olabilir: Eğer Allah dileseydi, elbette bütün insanları cümle peygamberlerin daveti ile tek bir şeriat üzerine toplardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ)

"İyiliklerde yarışın."

Kulluğun göstergesi olan hayır işleri ölmeden önce bir an evvel yapın. Bu da Ramazan orucunun tutulması, Hac ibadetinin eda edilmesi ve zekâtın verilmesi ve diğer vecibelerin bir an evvel yapılmasının, geciktirilmesinden daha hayırlı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bunlar hayırlı işlerdir.

Yolculukta Oruç Tutmak, Tutmamaktan Daha Faziletlidir

Mezkûr ayetin, namazı vaktinin başlangıcında kılmanın geciktirilmesinden daha faziletli olduğuna delalet ettiği, çünkü namazın vaktin başlangıcında eda edilmesi gereken vecibelerden olduğu söylenecek olursa, buna karşı şöyle denilebilir: Namaz, vaktinin başlangıcında eda edilmesi gereken vecibelerden değildir. Ayet, vecibeleri yerine getirmede yarışılmasını gerektirmektedir. Yani yapılması vacip ve zorunlu olan işleri yapmada yarışılmasını emretmektedir. Bu da yolculukta oruç tutmanın tutmamaktan daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü yolculukta oruç tutmak, hayırlı şeylerdendir. Allah da hayırlı şeyleri yapmakta acele edilmesini ve yarışılmasını emretmiştir.

Yüce Allah'ın burada (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"**[17] buyruğu, daha önce geçen benzeri ifadenin tekrarı

16 Secde, 32/13
17 Mâide, 5/49

değildir. Çünkü bu iki buyruk, iki ayrı konuda verilmiştir. Biri recm hakkında, diğeri de aralarında hüküm vermesi için kendisine başvurduklarında, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilerden Kurayzaoğulları ile Nadiroğulları kabilelerinin diyetlerini birbirine eşit kılması hakkındadır.

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَث۪يراً مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾)

49-"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'an'ın bazı hükümlerinden) seni şaşırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayette kastedilen mana şudur: Kendilerinin İslam'a gireceklerine ilişkin umudunu kullanarak kitap ehli kimseler Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem,* Allah'ın kendisine indirdiği Kur'an'ın hükümlerinden şaşırtıp kendi arzuları doğrultusunda hüküm vermeye çabalamışlar, Allah da onu bu hususta uyarmıştır."

Başkaları, ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Yahudiler, yalan söyleyerek Tevrat'ta olmayan şeylerle Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* şaşırtmaya çalışmışlardır. İşte bu sebeple Cenab-ı Allah kendi hükmünü açıklamıştır.

(فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ)

"Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor."

Burada onların bazı günahları denilmiş ama bütün günahları kastedilmiştir. Bazı yerlerde de bir şeyin tümü söylenir ama bir kısmı kastedilir. Mesela Talak suresinin ilk ayetinde (يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ) **"Ey Peygamber!Kadınları boşamak istediğinizde..."** denildiği halde bütün

Müslümanlar kastedilmiştir. Önceki ayette "bazı günahları sebebiyle" denmesi, günahlarının tamamı sebebiyle daha büyük bir azaba çarptırılacaklarını anlatabilmek içindir. Bazıları da bu ayetin manası hakkında şöyle demişlerdir: Küfürde inad edip azmaları sebebiyle bazı günahları yüzünden hemen musibete çarptırıldılar.

Hasan dedi ki: "Acilen başlarına gelen musibetle Nadiroğulları'nın Medine'den sürülmeleri, Kurayzaoğullarının da öldürülmeleri kastedilmiştir."

(اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾)

50-"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?"

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenebilir:

1-Bu ayet, Yahudilere hitap etmektedir. Çünkü zayıf ve güçsüz bir adamları hüküm uygulamak gerektiğinde gerekli hükmü ona hemen uygularlardı. Ama zengin bir adamlarına hüküm uygulamak gerektiğinde ona gerekli hükmü uygulamazlardı. Bu sebeple onlara, "Siz, kitap ehli olduğunuz halde putperestlerin hükmünü mü istiyorsunuz?" denildi.

2-Bazıları dediler ki: Bu ayetle,Allah'ın hükmü dışına çıkıp cahiliyet hükmüne yönelen herkes kastedilmiştir. Cahiliyet hükmü, failinin hiçbir bilgisi olmadan cahilce yaptığı işlere denir.

(وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا)

"Kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?"

Burada Yüce Allah'ın hiç kimseyi kayırmaksızın hak ve adaletle hükmettiği haber verilmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, "Bir hüküm başka bir hükümden daha güzeldir" demek caizdir. Yine bir kişi iki hükümden birini seçmekte nass ile serbest kılınır ve ikisinden birinin diğerinden üstün olduğunu bilirse, üstün olan hüküm diğerinden daha güzeldir. Aynışekilde

müçtehit de kendi aklî ve mantıkî yetersizliği ya da bu alanda yetersiz olan birini taklit etmesi sebebiyle evla olmayan bir hüküm vermiş olabilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى
اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ
مِنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾)

51-"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."

Rivayet olunduğuna göre İkrime, bu ayetin Ebu Lübabe b. Abdi'l Münzir hakkında indiğini söylemiştir. Ebu Lübabe *radıyallahu anh*, Kurayzaoğulları Yahudilerine nasihat ederken eğer kendilerine istenileni yapmazlarsa elini boğazına götürerek öldürüleceklerini işaretle kendilerine bildirmişti.

Süddi dedi ki: Uhud Savaşı'ndan sonra bir topluluk müşriklerden korkmaya başladılar. Öyle ki bir adam, "Yahudilere sığın", bir başkası da "Hristiyanlara sığın" demeye başladı. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

Atiyye b. Sa'd dedi ki:"Abdullah b. Ubeyy b. Selul, 'Başıma belalar gelmesinden korkarım diyerek Yahudilerle dostluğunu devam ettirdiği, Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* ise onlarla olan ilişkisine son verrmesi üzerine bu ayet indi."

Ayette geçen (اَوْلِيَاءَ) kelimesinin tekili olan veli, yardım eden demektir. Çünkü veli, arkadaşına yardım ederek onu gözetir. Küçük çocuğun velisi, onu koruyarak onun işlerini yürütür. Kadının velisi, erkek akrabalarıdır. Çünkü onlar, onun nikâh akdini yaparlar.

Kâfir, Müslümana Veli Olamaz.

Bu ayette kâfirin Müslümana veli olamayacağına delalet vardır. Ne onun üzerinde tasarrufta bulunarak ne de ona yardım ederek velisi olamaz. Yine bu ayet, kâfirlerle dostluk ilişkisine son verilmesinin ve onlara düşman olunmasının gerekliliğine delalet etmektedir. Çünkü velayet/dostluk, düşmanlığın zıttıdır. Kâfirliklerinden dolayı Yahudi ve Hristiyanlara düşman olmakla emrolunduğumuza göre bunların dışındaki kâfirler de bunlar gibidirler. Çünkü küfrün tamamı tek millettir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ)

"Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar."

Bu ayet, Yahudi'nin Hristiyan'a veli olabileceğine delalet etmektedir. Yalnız velayet altına alınacak olan kişinin Yahudi olduğu varsayılarak velayeti hak etmesi yani küçük yaşta veya deli olması şarttır. Nikâh konusunda da Yahudilerle Hristiyanlar arasında velayet böyledir. Ayet-i kerime, Yahudilerle Hristiyanların birbirlerine veli olduklarına delalet ettiği gibi, aralarında miras hükümlerinin de cari olacağına delalet etmektedir. Çünkü önce de anlattığımız gibi mezhep ve meşrepleri farklı da olsa küfür tek millettir. Mezkûr ayet, Yahudi ve Hristiyanların birbirleriyle evlenmelerinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu anlattıklarımız, Yahudilerle Hristiyanların kendi aralarındaki hükümleri hakkında şeylerdi. Onlarla Müslümanlar arasındaki muamelelere gelince, evlenmenin caizliği ve kestikleri hayvanların etinin yenmesi konusuna gelince kitap ehli olanla kitap ehli olmayanın hükmü değişir.

(وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."

Bu ayet kestikleri hayvanların etinin yenmesi ve kadınlarıyla evlenilmesi konusunda Beni Tağlib Hristiyanlarının hükmü ile Beni İsrail

Hristiyanlarının hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Ayetteki (مِنْكُمْ) **"sizden"** kelimesiyle Arapların kastedilmiş olması mümkündür. Zira bu kelimeyle Müslümanlar kastedilmiş olsa ve Müslümanlar kâfirleri dost edinirlerse mürted olurlar. Mürted olup Yahudilik veya Hristiyanlığa geçenler, hiçbir konuda aslî Yahudi ve Hristiyanların hükmünde olmazlar. Mesela kestikleri hayvanın eti yenmez. Kadın ise onunla evlenmek caiz olmaz. Kendisi aslî Yahudi ve Hristiyanlara mirasçı olamayacağı gibi onlar da kendisine mirasçı olamazlar. Birbirlerine veli olamazlar. Aralarında velayet hukukuna dair hiçbir şey sabit olmaz. Bazıları, (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** ayetinin, Müslümanın mürtede mirasçı olamayacağına delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, onun Yahudi ve Hristiyanları dost edindiğini haber vermiştir. Bilindiği gibi Müslüman, Yahudi ve Hristiyan'a, aynı şekilde mürtede de mirasçı olamaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunda bizim anlattıklarımızı destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü İslam'dan irtidat edip Yahudiliğe geçen Yahudi olmaz. Hristiyanlığa geçen de Hristiyan olmaz. Bilindiği gibi böyle bir kimsenin kestiği hayvanın eti yenmez; kadın ise kendisiyle evlenilmez. Kendisi Yahudi'ye mirasçı olamayacağı gibi, Yahudi de kendisine mirasçı olamaz? Bu ayet, bu durumdaki kişi ile Yahudi ve Hristiyanlar arasında miras hükümlerinin cari olmasının gerekliliğine delalet etmediği gibi, Müslümanın ona mirasçı olmayacağına da delalet etmez. Şu halde ayette geçen (مِنْكُمْ) **"Sizden"** kelimesiyle iki şeyden biri kastedilmiş olmaktadır. Ayetteki hitap Arapların kâfir olanlarına ise Arap putperestleri Yahudi veya Hristiyan olduklarında kadınlarıyla evlenmenin, kestikleri hayvanların etini yemenin caiz olması ve cizye verdikleri takdirde kâfir olarak hayatlarına devam edebileceklerine delalet etmektedir. Ayetteki hitap eğer Müslümanlara ise bu, Yahudi ve Hristiyanları dost edinen Müslümanın onlar gibi kâfir olacağını bildirmiş olmaktadır. Burada miras hükmüne dair bir delalet yoktur.

Bir kişi çıkıp da "(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَ) **"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin"** ayetinin başında mü'minlere hitap edildiğine göre, (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ) **"sizden kim onları dost**

edinirse" ifadesiyle Arap müşriklerinin kastedilmiş olma ihtimali yoktur" derse ona şöyle cevap verilebilir:

O zamanlarda ayetin baş kısmı ile Araplara hitap edildiğine göre (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ) ifadesiyle de Arapların kastedilmiş olması mümkündür. Buna göre bu ayet şu manaya gelmektedir: Arap müşrikleri Yahudi ve Hristiyanların dinlerinin bütün ahkâmına sarılmasalar bile, dinlerine intisab ederek onları dost edinirlerse onların hükmüne tabi ve onlar gibi olurlar. Bazı kimseler derler ki: Müslümanlardan bazıları müntesiplerinin tekfirini gerektiren mezheplere intisab ederlerse bunların kâfirliklerine hükmetmek, kestikleri hayvanların etlerini yemeye ve kadınları ile evlenmeye engel teşkil etmez. Her ne kadar intisab ettikleri mezhepleri doğrultusundaki fasid söylemleri sebebiyle tekfir edilmiş olsalar da İslam'dan irtidat etmedikleri için kestikleri yenir, kadınlarıyla da evlenilebilir. Çünkü bunlar Kur'an ahkâmına bağlı olup İslam milletiyle dostluklarını devam ettirmektedirler. Tıpkı şeriatlarının tamamına sarılmasa bile Yahudiliğe veya Hristiyanlığa geçen bir kimsenin Yahudi veya Hristiyan hükmünde olması gibi. Zaten Yüce Allah da (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** buyurmuştur. Ebu'l Hasan el-Kerhi de bu görüştedir.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۙ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَۘ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَٓائِمٍۜ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾)

54-"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Hasan, Katade, Dahhâk ve İbn Cüreyc dediler ki: "Bu ayet, Hz. Ebû Bekir Sıddık *radıyallahu anh* ve mürtetlere karşı kendisinin yanında savaşanlar hakkında inmiştir."

Süddi, Ensar hakkında indiğini söylemiştir.

Mücahid ise Yemen halkı hakkında indiğini söylemiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Simâk b. Harb, Iyaz el-Eş'arî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ) **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse..."** ayeti indiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* yanındaki bir şeyle Ebu Musa el-Eş'ari'ye işaret ederek, *(هُمْ قَوْمُ هٰذَا) "Onlar, şunun kavmidirler"*[18] demiştir.

Dört Halifenin Halifeliklerinin Sahihliğinin Delili.

Yukarıdaki ayet Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin (Allah hepsinden razı olsun) halifeliklerinin sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra dinden dönen Araplarla sadece Hz. Ebû Bekir ve diğer üç halife savaşmıştır. Yüce Allah onları sevdiğini, onların da kendisini sevdiklerini, Allah yolunda cihad ettiklerini, kınayanların kınamasından çekinmediklerini haber vermiştir. Bilindiği gibi bu sıfatlara sahip kimseler, Allah dostlarıdırlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra, dinden dönen Araplarla sadece adı geçen bu halifeler ile bunlara tabi olan mü'minler savaşmışlardır. Bu ayetin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra dinden dönen Araplarla, bu halifelerden başkasıyla ilgili olduğunu hiç kimsenin iddia etmesine imkân yoktur. Çünkü Yüce Allah, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yanında ve onunla birlikte savaşanlardan başka ayette sözü edilen mürtetlerle savaşacak başka bir kavim getirmiş değildir.

---

18 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 37/437

Hz. Ebû Bekir'in Radıyallahu Anlı Halifeliğinin Sahihliğinin Delili

Yukarıdaki ayete benzer şekilde Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* halifeliğinin sahihliğine delalet eden başka bir ayet de şudur:

(قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا)

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir."[19] Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet eden, Hz. Ebû Bekir'di *radıyallahu anh*. Yüce Allah, ona itaat edilmesinin vacip olduğunu da ayetin devamındaki şu ifadelerle bildirmiştir:

(فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًاۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır."

Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet eden, Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* olabilir, diyen biri çıkarsa ona şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah bir ayette (فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا) **"De ki: Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız"**[20] buyurmuştur. Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarının artık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ebediyyen çıkmayacaklarını ve düşmanlara karşı onunla birlikte savaşmayacaklarını da haber vermiştir.

19 Fetih, 48/16
20 Tevbe, 9/83

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet edenin Hz. Ömer *radıyallahu anh* olması mümkündür" diyen biri çıkarsa, ona şöyle cevap verilebilir:

Hakikat eğer sizin dediğiniz gibi ise bu durumda, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*halifeliğinin sahihliği ayetle ispatlanmış olur. Onun halifeliği sahih olunca Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* de halifeliği sahih olur. Çünkü onu halifeliğe aday gösteren, Hz. Ebû Bekir'dir *radıyallahu anh.*

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını meşru halifelik düzenine karşı savaşmaya davet edenin Hz. Ali *radıyallahu anh* olması mümkündür" diyen biri çıkarsa, ona şöyle cevap verilebilir:

Yüce Allah mezkûr ayette (تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ) **"Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız"** buyurmuştur. Hz. Ali *radıyallahu anh* ise meşru hilafet düzenine karşı başkaldıran âsilerle ve kitap ehli kimselerle Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar savaşmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra onlarla teslim olup Müslüman oluncaya kadar Hz. Ebû Bekir'den *radıyallahu anh* başka savaşan biri çıkmamıştır. Bu da onun halifeliğinin sahihliğine delalet etmektedir.

Namazda Amel-i Yesir (Az Bir Harekette Bulunmak).

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾)

55-"Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlü'dür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir."

Mücahid, Süddi, Ebu Cafer ve Utbe b. Hakîm bu ayetin, rükû halindeyken yüzüğünü sadaka veren Hz. Ali b. Ebi Talib hakkında indiğini söylemişlerdir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet bütün Müslümanların sıfatıdır. Çünkü **'Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir'** ifadesi bireyin değil, toplumun sıfatıdır."

Ayette geçen (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Denildi ki: Anılan ayet indiğinde müminler rükû halindeydiler. Bazıları tamamlamışlardı. Bazıları ise rükû halindeydiler. Başkaları dediler ki: (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesinin manası, mü'minlerin özelliklerinden birinin de rükû halinde olmalarıdır. Şerefli bir vaziyet olduğu için sadece rükûdan bahsedilmiştir. Diğer bazıları, bunun nafile namaz kılmak manasına geldiğini söylediler.

Arapça'da (فُلاَنٌ يَرْكَعُ) denildiğinde bu, o kişinin nafile namaz kıldığı anlamına gelir. Eğer ayette kastedilen, rükû halindeyken sadaka vermekse bu, namazda amel-i yesir (az bir hareket) in mübah olduğuna delalet eder. Bu hususta Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı rivayetler gelmiştir: Mesela namazdayken ayakkabısını ayağından çıkardığı, sakalına elini sürdüğü, eliyle işarette bulunduğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sol tarafında namaza durmuş ve namazdayken saç örgüsünü tutup sağ tarafa çevirmiştir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem (kızı zeynepten olma torunu) Ümame binti Ebi'l Âs b. Er Rebî'yi omuzuna alarak namaz kılıyordu. Secdeye vardığında indiriyor, secdeden başını kaldırdığında ise yine onu omuzuna alıyordu.[21] Mezkûr ayetin zahiri, namazdayken sadaka vermenin mübahlığına delalet etmektedir. Çünkü (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesiyle bildiğimiz rükû kastedilmişse, ayetin manası "Rükû halindeyken sadaka verenler" şeklinde takdir edilir ki bu da, rükû halindeyken sadaka vermenin mübahlığına delalet eder. Anılan cümleyle "onlar namaz kılarken..." manası kastedilmişse o zaman cümle, namazın herhangi bir aşamasındayken sadaka vermenin mübahlığına delalet eder. Cümle hangi manaya çekilirse çekilsin, namazda sadaka vermenin mübahlığına delalet etmektedir.

---

21 Buhari, Salât, 109

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette Allah dostlarının sadaka verdiklerinin ve namaz kıldıklarının bildirilmesi kastedilmiştir. Yoksa namazdayken sadaka verdiklerinin bildirilmesi kastedilmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, geçersiz bir te'vildir. Şundan ki: (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi sadakanın hangi haldeyken verildiğini bildirmektedir. Mesela (تَكَلَّمَ فُلَانٌ وَهُوَ قَائِمٌ) "Falan adam ayakta konuştu"; (وَأَعْطَى فُلَانًا وَهُوَ قَاعِدٌ) "Kendisi otururken falana bir şey verdi" denildiğinde konuşmanın hangi halde yapıldığı verme fiilinin de hangi halde yapıldığı bildirilmektedir. Sizin itirazınızda ileri sürdüğünüz mana kastedilmiş olsa(وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi, ayetin başında geçen (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) cümlesinin bir nevi tekrarı olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُصَلُّونَ) "Onlar ki namaz kılarlar ve namaz kılarlar." Oysa Allah kelamında böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Bu durumda ayetin manasının, bizim anlattığımız gibi rükû halinde veya namazın herhangi bir yerinde sadaka vermenin övülmesi olduğu ispatlanmış olmaktadır.

(وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi, nafile olarak verilen sadakalara da zekât denilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali *radıyallahu anh,* yüzüğünü gönüllü olarak sadaka vermişti.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ)

"Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır."[22]

Burada "zekât" kelimesi, farz olan zekât ile nafile olarak verilen sadakayı içermektedir. Tıpkı sadaka kelimesi gibi zekât kelimesi de hem farz olan zekâtı, hem de nafile olan sadakayı içermektedir. Namaz kelimesinin Arapçası olan salâtın iki manayı (hem duayı hem de namazı) içermesi gibi.

22 Rûm, 30/39

Ezan Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾)

58-"Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır."

Bu ayet, insanları namaza çağırmak için bir ezanın olduğuna delalet etmektedir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun."[23]

Amr b. Mürre'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Muâz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Mü'minler kendi bildikleri bir vakitte namaz için toplanırlardı. Toplanmak üzere birbirlerine duyuru yaparlardı. Bunun için neredeyse çan çalacaktık. Abdullah b. Zeyd el-Ensari radıyallahu anh gelip ezandan bahsetti. Ömer radıyallahu anh "Onun gördüğü rüyayı ben de gördüm. Ama o benden önce gelip söyledi" dedi."[24] Zühri'nin bildirdiğine göre Salim, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendilerini namaza çağırıp toplayacak araç konusunda Müslümanlarla istişare yaptı. Bazıları borazan çalınmasını önerdiler. Yahudilerin aracı olduğu için onu uygun görmedi."

---

23 Cumâ, 62/9

24 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 35/432

Salim'in babası bunları anlattıktan sonra Abdullah b. Zeyd'in *radıyallahu anh* gördüğü rüyadan ve Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* aynı rüyayı gördüğünden bahsetmiştir. Ezanın hicretten önce değil de hicretten sonra sünnet kılındığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Ebu Yusuf, Muhammed b. Bişr el-Hemedani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muhammed b. Ali'ye ezanın evveliyatının nasıl olduğunu ve nasıl sünnet haline geldiğini sordum. Şöyle dedi: Ezanın durumu bu senin sorduğundan çok daha büyüktür. Miraç gecesinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin yolculuğa çıkarıldığında kendisinden önceki peygamberler toplandılar. Sonra daha önce inmemiş bir melek gökten indi. Ezanınız gibi bir ezan okudu. Kametiniz gibi kamet getirdi. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, peygamberlere namaz kıldırdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Miraç gecesinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin yolculuğa çıkarıldığında Mekke'deydi. Kendisi Medine'de (ilk zamanlarda) ezansız namaz kıldı. Kendilerini namaza çağırıp toplayacak araç konusunda ashabıyla istişare yaptı. Ezan sünneti eğer hicretten önce başlatılmış olsaydı, Medine'de bunun için ashabıyla istişare yapmazdı.

Muâz b. Cebel *radıyallahu anh* ile İbn Ömer *radıyallahu anh*, ezan konusunda bu anlattıklarımızı anlatmışlardır.

İster tek başına ister cemaatle kılınsın, her farz namaz için ezan okunması sünnettir. Ancak mezhebimiz müçtehitleri, yalnız başına namaz kılacak olan mukim kimsenin namazı ezan okumaksızın kılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü başkalarının okuyacakları ezan kendisi için de namaza çağrı aracı olarak yeterlidir. Seferi kimse her farz namaz için ezan okuyup kamet getirir. Ezan okumayıp sadece kamet getirmekle yetinirse, bu onun için yeterli olur. Lâkin ezansız ve kametsiz namaz kılması mekruhtur. Çünkü yolculukta kendisi için de namaza çağrı olabilecek bir ezan başkaları tarafından okunmamaktadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ صَلَّى فِي أَرْضٍ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ صَلَّى خَلْفَهُ صَفٌّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَا يُرَى طَرَفَاهُ)

"Bir kimse bir yerde ezan ve kametle namaz kılarsa, arkasında meleklerden iki ucu görünmeyen bir safta namaz kılar."[25] Bu hadis, yalnız başına namaz kılan kimsenin ezan okumasının, namazının sünnetlerinden olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (huzuruna varan iki kişiye) şöyle buyurmuştur:

(إِذَا سَافَرْتُمَا فَأَذِّنَا وَأَقِيمَا)

"Sefere çıktığınızda (namaz vakti olduğunda) ezan okuyup kamet getirin."[26] Ezan ve kametin kelimelerini ve bu konudaki ihtilafı başka bir kitapta anlatmış bulunmaktayız.

Müşriklerden Yardım İstemek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذٖينَ اتَّخَذُوا دٖينَكُمْ هُزُواً وَلَعِباً مِنَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَٓاءَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٥٧﴾)

57-"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kafirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının."

Bu ayet, müşriklerden yardım istenmesini yasaklamaktadır. Çünkü asıl dost edinilecek olanlar, ensarın kendileridir.

Rivayet olunduğuna görePeygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Uhud Savaşı'na gitmeye karar verdiğinde Yahudilerden bir topluluk kendisine gelerek "Biz de seninle birlikte savaşa geliyoruz" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara (إِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ) ***"Doğrusu biz müşriklerden yardım istemeyiz"***[27] dedi.

25 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/489

26 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/605

27 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 4/271

Münafıklardan çoğu kimseler, müşriklerle yaptığı savaşta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında müşriklere karşı savaşmışlardır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. İshak, Zührinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Yahudilerden bazı kimseler, Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***yanında yer alarak müşriklere karşı savaşmışlar, Peygamber de*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ganimetten Müslümanlara verdiği kadar onlara da pay vermiştir.***[28]Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müşriklerden bir adam, kendisiyle birlikte savaşmak için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* peşine takıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Geri dön"*** dedi. Sonra yine karşılaştılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (إنا لا نستعين بمشرك) ***"Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz"***[29] dedi.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Destek verdikleri takdirde Müslümanlar galip olacaklarsa müşriklere karşı savaşta başka müşriklerden yardım istemekte bir sakınca yoktur. Ama destek verdikleri takdirde yine şirk galip gelecekse müşriklere karşı savaşta başka müşriklerden yardım istemek, Müslümanlar için uygun olmaz.

Siyer âlimlerinin naklettikleri meşhur haberlerde ve meğazi kitaplarında anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen Yahudileri bazen de müşrikleri yanına alarak gazaya gitmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إنا لا نستعين بمشرك) ***"Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz"*** demesine gelince, belki de yanında yer almak isteyen müşrike güvenmediği, onun diğer müşriklerin casusu olduğunu zannettiği için böyle demiş ve onu geri çevirmiştir. Yani onun durumunda olan müşrikleri kastederek "Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz" demiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾)

28 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 12/395

29 Ebu Davud, Cihad, 151

63-"Bunları, din adanıları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!"

Ayetin başındaki "levla" edatının Arapça'daki (هَلَّا) edatı gibi olduğu, hem mazi hem de muzari fiillerin başına geçebileceği, muzari fiilin başına geçtiğinde o fiile emir manası katacağı söylenmiştir. "Niçin yapmıyorsun? Yapsana" gibi. Anılan edat, bu ayette muzari fiilin başına geçmiştir. Buna göre ayette şöyle denmiş gibi olmaktadır: "Din adamları bunları kötü söz söylemekten niçin sakındırmadılar? Sakındırmalı değiller miydi?"

"Levla" edatı mazi fiilin başına geçtiğinde kınama manasına gelir. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir:

(لَوْلَا جَٓاؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya!"[30]

(لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu, apaçık bir iftiradır" deselerdi ya!"[31] Ayette geçen "Rabbani" kelimesinin, Rabbin dinini bilen Âlim manasına geldiği söylenmiştir. Bu sebeple Rabbe nisbet edilerek kendilerine Rabbani denilmiştir. Tıpkı ruhanilerin ruh kelimesine, bahrani (denizci) lerin bahre (denize) nisbet edilmelerinde olduğu gibi.

Hasan dedi ki: "Ayette geçen (الرَّبَّانِيُّونَ) ile İncil ehlinin âlimleri (الْأَحْبَارُ) ile de Tevrat ehlinin âlimleri kastedilmiştir."

Başkaları dediler ki: Bunların hepsi Yahudiler hakkındadır. Çünkü bu kelimeler, onlardan bahsedilirken kullanılmıştır.

Ebu Saleb'in hizmetçisi, Ebu Saleb'in şöyle dediğini bize anlattı: "Rabbani, ilmiyle amel eden âlimdir."

30 Nûr, 24/13
31 Nûr, 24/12

Ayet-i kerime dine aykırı bir çirkinlik görüldüğünde ona karşı çıkarak ve giderilmesine gayret ederek tavır koymanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu şekilde tavır koymayanlar ayette yerilmektedir.

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَاراً لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَاداً وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾)

64-"Bir de Yahudiler, «Allah'ın eli bağlıdır» dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. And olsun, sana Rabbinden indirilen (Kur'an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez."

İbn Abbas, Katade ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre Yahudiler, Cenab-ı Allah'ı cimrilikle nitelediler ve "Allah'ın eli bize bir şey vermede bağlıdır" dediler.

Şu ayet de ifade bakımından buna benzemektedir:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma."[32]Hasan dedi ki: Yahudiler Allah hakkında şöyle dediler: "Allah'ın eli bize azap etme konusunda bağlıdır."

Ayette geçen (يَد) "yed" kelimesi birkaç manaya gelmektedir:

32 İsrâ, 17/29

- Vücudumuzun organlarından biri olan bildiğimiz el manasına gelmektedir.

- Nimet manasına gelmektedir. Mesela (لِفُلَانٍ عِنْدِي يَدٌ أَشْكُرُهُ عَلَيْهَا) diyen bir kimse, falan şahsın kendisine nimet bahşettiğini ve bundan dolayı ona teşekkür ettiğini ifade etmiş olur.

- Güç manasına gelmektedir. Mesela (أولى الأيدى) ifadesini güç sahipleri şeklinde manalandırmışlardır. Nitekim şair de şöyle demiştir:

تَحَمَّلْتُ مِنْ ذَلْفَاءَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ ... وَلَا لِلْجِبَالِ الرَّاسِيَاتِ يَدَانِ

"Zelfa'dan bana ait olmayan şeyi yüklenip taşıdım.

Yerin derinliğine kök salan dağların elleri yoktur."

- Mülkiyet manasına gelmektedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Nikâh bağı elinde bulunanın (koca)..."[33] Yani nikâh bağına mâlik olan koca...

- Bir şeyin bir kişiye mahsus olduğunu bildirmek manasına gelir. Şu ayet buna örnek gösterilebilir:

(خَلَقْتُ بِيَدَيَّ)

"Ellerimle yarattığım..."[34] Yani onu ben yarattım.

- Tasarruf yetkisine sahip olma manasına gelmektedir. Mesela (هَذِهِ الدَّارُ فِي يَدِ فُلَانٍ) "Bu ev falanın elindedir" denildiğinde bu cümle ile

33 Bakara, 2/237
34 Sâd, 38/75

o adamın bu evde oturma ve başkalarını oturtma yetkisine sahip olduğu söylenmiş olur.

Denildi ki: Ayetin devamında (بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ)**"Hayır, O'nun iki eli de açıktır"** buyrularak "iki el" den bahsedilmiştir. İki el ifadesiyle biri dünya nimeti, diğeri de din nimeti olmak üzere iki nimet kastedilmiştir. Ya da 'Allah'ın bizi azaplandırmaya gücü yetmez' diyen Yahudilerin aksine biri sevaplandırma kuvveti, diğeri de azaplandırma kuvveti olmak üzere Allah'ın iki kuvveti kastedilmiştir. Şöyle diyenler de olmuştur: "İki el" ifadesi, nimetin sıfatında mübalağa yapmak için kullanılmıştır.(لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ) ifadesinde olduğu gibi. (غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ) cümlesiyle ilgili olarak bazıları demişler ki: "Yahudilerin elleri cehennemde bağlanacaktır." Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

(كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ)

"Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür."

Burada müslümanların, (وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ) **"Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler"** ayetinde kendilerinden söz edilen Yahudilere galip olacakları haber verilmektedir. Bu ayet, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberliğinin gerçek olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o, Yahudilerin çokluğuna ve üstün güce sahip olmalarına rağmen gaipten haber vererek Müslümanların onları yeneceklerini bildirmişti. Medine'nin çevresinde cahiliyet döneminde yaptıkları savaşlarda Araplara mukavemet eden Yahudi toplulukları vardı. Yüce Allah bu ayette, Müslümanların onlara galip geleceği haberini vermiş ve verdiği haber de gerçekleşmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Kaynuka oğulları ve Nadîroğulları Yahudilerini Medine'den sürdü. Kurayzaoğulları Yahudilerini ise öldürdü. Hayber'i savaşarak fethetti. Diğer Yahudiler de küçülmüş halde kendisine boyun eğdiler. Artık onlardan Müslümanlarla savaşan bir topluluk kalmadı.

"Her ne zaman savaş için bir ateş yakınışlarsa..." ayetinde ateş yakma ifadesi, savaş için hazırlanma ve gerekli tedariki yapma anlamında kullanılmıştır. Çünkü Araplar ateş yakma deyimini bu manada kullanırlar.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada şöyle buyurmuştur:

(أَلَا إِنِّي بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مَعَ مُشْرِكٍ " قَالُوا:
لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا)

"Bilesiniz ki ben, müşrikle beraber olan her Müslümana uzağım."

"Niçin ey Allah'*ın Resûlü?*" dediler.

Buyurdu ki: ***"Birbirlerinin yaktıkları ateşi görecek (kadar birbirlerine yakın olmasınlar) diye."***[35] Buradaki ateşten maksat, savaş ateşidir. Yani müşrikler şeytan için, Müslümanlar ise Yüce Allah için savaşırlar. İkisinin ittifak etmesi, birbirine uyum sağlaması mümkün değildir. Denildi ki, ateşin savaş anlamında kullanılmasının aslı ve dayanağı şudur: Büyük bir Arap kabilesi başka bir kabileyle savaşa karar verdiğinde, kabile fertlerinin tümünün görebileceği dağların tepelerinde ve yüksek yerlerde ateş yakarlardı. Ateşi gören kabile fertleri, savaşa hazırlanmaya ve gerekli tedariki yapmaya çağrıldıklarını anlar ve bunun üzerine onlar da hazırlanır ve gerekli tedariki yaparlardı. Ateşin savaşa hazırlanma anlamında kullanılması işte böyle olmuştur. Ateş yakma deyimiyle ilgili şöyle bir olaydan da bahsedilir: Kabileler başkalarına karşı birlik oluşturmak ve savaşta birbirlerine yardımcı olmak üzere bir ittifak kurmak istediklerinde büyük bir ateş yakar ve ateşin yanına yaklaşırlardı. Sonra da "Eğer antlaşmayı bozup ihanet eder veya savaşmaktan kaçınırsak şu ateşin faydasından mahrum kalalım" diye karşılıklı yemin ederlerdi.

Bu manada şair A'şâ da şöyle demiştir:

(وَأَوْقَدْتِ لِلْحَرْبِ نَارًا)

"Savaş için ateş tutuşturdu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ

35 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/225

رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾)

67-"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."

Bu ayette Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gönderdiği kitabını, hükümlerini, herhangi bir kimseden korktuğu veya onunla iyi geçinebilmek için hiçbir şeyi gizlemeden bütün insanlara tebliğ etmesini emretmektedir. Bunlardan herhangi bir şeyi tebliğ etmediği takdirde hiçbir şeyi tebliğ etmemiş gibi sayılacağını haber vermektedir.

(وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ)

"Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun."

Bunu yapmadığı takdirde, Peygamberlik görevini yerine getiren ve ilahî ahkâmı tebliğ eden geçmiş peygamberler mertebesinde olmayı hak etmeyeceğini bildirmiştir. Yüce Allah onu insanlardan koruyacağını da haber vermiştir. Böylece onu öldürme, kahretme ve esir alma hedeflerine ulaşamayacaklarını bildirmiştir:

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

"Allah, seni insanlardan korur."

Burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine vahyedilenlerin tamamını takiyye yapmaksızın herkese tebliğ ettiği haber verilmektedir. Bu da korktuğu için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine vahyedilenlerin bir kısmını takiyye yaparak gizlediğine dair Rafızîlerin iddiasının asılsızlığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, vahyettiklerini insanlara tebliğ etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiş ve takiyye yapmasının caiz olmayacağını şu kavli ile bildirmiştir:

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

“Allah, seni insanlardan korur.”

Yine bu ayet, Allah katından gelen hükümlere bütün insanlığın ihtiyaç duyduğuna ve Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunları herkese tebliğ ettiğine delalet etmektedir. Tabii bu hükümlerin ilahî olduğunu ispat etmek için mütevatir yolla bize ulaşmış olmaları gerekir. Penise ellemekten, kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temas etmesinden ve ateşin temas ettiği şeyi yemekten ötürü abdest almanın gerekmeyişinde olduğu gibi. Çünkü bu gibi şeylerden sakınmak kolay değildir. Bu hususta umumi belva vardır. Bu gibi hükümlerin bize ulaşması mütevatir yolla olmazsa, bunların aslen sabit olmayan hükümler olduğunu anlarız. Ya da bunları zahiri manalarından başka bir manaya te’vil etmek gerekir. Mesela bildiğimiz abdestten ayrı olarak sadece el yıkamaya da abdest manasında “vudû” denmesi gibi.

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

“Allah, seni insanlardan korur” cümlesi, Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin sahihliğine delalet etmektedir. Bu, gaybi haberlerdendir. Ve haber gerçekleşmiştir. Çünkü kendisine saldırmak ve suikastte bulunmak isteyen muharip düşmanlarının çokluğuna rağmen hiç kimse onu öldürme, kahretme ve esir alma amacına ulaşamamıştır.

Mesela Amir b. Tufeyl ile Erbed onu öldürmek istemişler ama bunu başaramamışlardı. Umeyr b. Vehb el-Cumahi de Safvan b. Ümeyye ile anlaşarak onu birlikte öldürmeyi planlamışlardı. Cenab-ı Allah onların bu planlarını Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi. O da Safvan b. Ümeyye ile birlikte yaptıkları suikast planını her ikisi de Hatîm’de iken Umeyr b. Vehb’e bildirdi. Bunun üzerine Umeyr hemen Müslüman oldu.

Böyle bir bilginin Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* ancak görünen ve görünmeyen âlemleri bilen Yüce Allah katından verilmiş olabileceğini anladı. Allah katından bu bilgi kendisine ulaşmış olmasaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu kendisine haber veremezdi. Suikasta

ve düşmanları tarafından mağlup edilmeye karşı korunacağını iddia edemezdi. Allah tarafından kendisine bildirilmiş olmasaydı bunları kendinden emin olarak söyleyemezdi. Söylediklerinin gerçekleşmemesinden ve yalancı duruma düşmekten korkar ve bunları söyleyemezdi. Eğer gayba ve geleceğe dair verdiği haberler Allah katından kendisine bildirilmiş olmasaydı, bunların kaynağı başka yerler olsaydı, hepsinin söylenildiği gibi gerçekleşmesi mümkün olmazdı. Çünkü insanların kendi sezgi ve tahminlerine, ilm-i nücuma, gökcisimleriyle ilgili ilme dayanarak geleceğe ilişkin verdikleri haberler gerçekleşmezler. Kâinat hakkında verdiği ve kendisinden önce hiç kimsenin bildirmediği haberlerin hepsi gerçekleştiğine, hiçbirinde bir terslik olmadığına göre, olmuş ve olacaklara dair verdiği haberlerin hepsinin Allah katından geldiğini anlamış oluyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقٖيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجٖيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزٖيدَنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٦٨﴾)

68-"De ki: «Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz.»And olsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'an onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme."

Bu ayette kitap ehli kimselerin Tevrat ve İncil'deki hükümlerle amel etmeleri emredilmektedir. Çünkü ayette geçen ikame kelimesi, o iki kitapla ve de Kur'an ile amel etmek anlamına gelmektedir.

(وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) **"Rabbinizden size indirilen"** ifadesiyle her ne kadar kitap ehline hitap edilmekteyse de, bu ifadenin hakikati, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* indirilen Kur'an'ın kastedilmiş olmasını gerektirmektedir. Bu ifadeyle Kitap ehlinin geçmiş peygamberler zamanındaki atalarına indirilmiş olan ilahî hükümlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

(لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ) ifadesi; "Tevrat, İncil ve Kur'an'daki hükümlerle amel etmedikçe asla hak din üzere olamazsınız" demektir. Bu da Efendimiz'in

sallallahu aleyhi ve sellem peygamberlikle görevlendirilmesinden önce neshedilmemiş olan önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmünün sabit olduğuna, gereğini yapmakla emrolunduğumuza ve şeriatların, aynı zamanda Peygamber*sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin de şeriatı olduğuna delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı kitap ehli kimseler bu kitapların ahkâmına bağlı kalmaya devam etmekle emrolunmazlardı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Bilindiği gibi önceki peygamberlerin şeriatlarının büyük bir kısmı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle neshedilmiştir. Bu böyle olunca da bu ayetin, o şeriatlarınbüyük bir kısmı neshedildikten sonra inmiş olması mümkündür. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsafına ve peygamberlikle görevlendirilmesine dair Tevrat ve İncildeki ayetlere, Efendimizin gerçek peygamber olmasını ispatlayan Kur'an'daki mucizevî delaletlereiman etmek emredilmiştir. Mezkûr ayetin bu manaya gelme ihtimali olduğuna göre, demek ki Efendimiz'den *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmünün devam ettiğine delalet etmemektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayet, ya önceki peygamberlerinin şeriatlarının neshinden önce inmiştir. Bu sebeple de o şeriatlarınahkâmıyla amel etmek emredilmiş ve yürürlüklerinin devam ettiği haber verilmiştir. Ya da o şeriatlarınbüyük bir kısmının neshinden sonra inmiştir. Eğer durum böyle ise o şeriatlarınneshedilmeyen kısımları yürürlüktedir. O şeriatların, hakkında tahsis bulunmayan genel hükümleri ile amel etmek gereklidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsafına dair neshi mümkün olmayan hükümleriyle ve aklî hükümlerin gerekleri ile amel etmek de vaciptir.Mezkûr ayet, bizden önceki ümmetlerin şeriatlarından neshedilmeyen kısımların hükmünün devam ettiğine ve bunların aynı zamanda Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline geldiğine delalet etmektedir.

Hristiyanların "Mesih Aleyhissellem İlahtır" Demelerinin Batıl Oluşunun Delili

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَاُمُّهُ صِدّ۪يقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾)

75-"Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilah olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar."

Mesih'in *aleyhissellem* ilah olduğunu söyleyen Hristiyanların bu söylediklerinin batıl olduğuna bu ayet apaçık delalet etmektedir. Çünkü yemeğe ihtiyaç duyan bir kimse, diğer kullar gibi her şeyin idaresini elinde bulunduran bir sâni-ı hakîme muhtaçtır. Çünkü böyle bir kimse de yaratılmışlık ve sonradan meydana gelmişlik alâmeti vardır. Böyle bir zât kadîm/ezelî olamaz. Başkasına muhtaç olan bir kimse, hiçbir şeyin kendisini âciz bırakamayacağı kadir-ı zülcelal olamaz.

(كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ) **"İkisi de yemek yerlerdi"** cümlesini yorumlayanlar bunun, tuvalet ihtiyacının kapalı bir şekilde ifadesi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yemek yiyen bir kimse, mutlaka tuvalete gitme ihtiyacını duyar. Normalde bu böyledir. Açlık ve susuzluk sebebiyle yemeye ve içmeye ihtiyaç duyan kimsenin tuvalete gitmeye de ihtiyaç duyacağı apaçıktır. Yeme-içme ve tuvalete gitme, birbirini takip eden olaylardır. Bu gibi şeylere ihtiyaç duyan kimsenin de kadim ve ezeli bir ilah olması mümkün değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لُعِنَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُ۫دَ وَع۪يسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾)

78-"İsrailoğullarından inkar edenler, Davud ve Meryemoğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü."

Hasan, Mücahid, Süddi ve Katade dediler ki: "Davud'un *aleyhissellem* diliyle lânetlendiler; maymun oldular. İsa'nın *aleyhissellem* diliyle lânetlendiler; domuz oldular."

Denildi ki: Peygamberlerin diliyle lânetlenmiş olmalarının faydası şudur: Eğer küfür ve masiyette kalmakta devam ederlerse, bağışlanmaktan ümitlerini kessinler. Çünkü peygamberlerin onlara lânet ve azap için yaptıkları beddua, Allah katında kabul görür.

Şöyle diyenler de olmuştur: Peygamberlerin diliyle onlara lânet edildi ki, kendi milletlerinden peygamberlerin doğmuş olmasının kendilerini yüksek bir mertebeye çıkaracağını ve günahların azabından koruyacağını insanlara vehm ettirmesinler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾)

79-"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!"

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إن أول ما دخل النَّقصُ على بني إسرائيل كان الرجل يَلقَى الرَّجلَ فيقول: يا هذا اتَّقِ الله ودَعْ ما تصنعُ، فإنّه لا يحلُّ لك، ثم يلقاهُ من الغدِ، فلا يمنعُهُ ذلك أن يكون أكِيلَهُ وشَرِيبَهُ وقَعِيدَهُ، فلما فعلوا ذلك ضَرَبَ الله قلوبَ بعضهم ببعض" ثم قال: {لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ} إلى قوله: {فَاسِقُونَ} ثم قال: كلا والله، لتأمرنَّ بالمعروف ولتنهَوُنَ عن المنكَر، ولتأخُذُنَّ على يدَي الظَّالم، ولتأطِرُنَّه على الحق أطراً، ولتقصُرُنَّه على الحقِّ قصراً)

"İsrailoğulları'*na dinî konularda gelen ilk noksanlık (ve kusur) şu olmuştur: Bir adam başka bir adamla karşılaşıyor. (Kötülük yapmakta olduğunu gördüğü için) ona, 'Ey adam, Allah'tan kork. Şu yaptığından vazgeç! Bunu yapmak sana helal değildir' diyordu. Sonra ertesi gün onunla karşılaşıyordu. Bu kötülüğü yapması, onunla beraber yiyip* **içmesine ve oturmasına engel olmuyordu. Onlar böyle yapınca Yüce Allah, onların kalplerini birbirine çarptı.(Günah işlemeyenlerin kalplerini de günah işleyenlerin kalpleri sebebiyle karartıp katılaştırdı)."**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra şu ayetleri okudu:***"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün.*** **And olsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey; Allah'*ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedî kalıcıdırlar. Eğer Allah*'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."**

Bu ayetleri okuduktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sözlerine şöyle devam etti:***"Allah'a yemin ederim ki, iyiliği emredecek, kötülükten sakındıracak, zalimin zulmüne engel olacak ve onu hakkın hizasına getirip hakkı kendisine kabul ettireceksiniz."***[36] Ebu Davud dedi ki: Halef b. Hişam'ın bize anlattığına göre İbn Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer bir rivayette bulunmuş, yalnız o rivayette şu ilave kısım vardır: ***"Ya da Allah, kalplerinizi birbirine çarpar. (Günah işlemeyenlerin kalplerini de günah işleyenlerin kalplerinin kararıp katılaşması sebebiyle karartıp katılaştırır). Sonra onlara lânet ettiği gibi size de lânet eder."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yukarıda naklettiğimiz hadisle birlikte bu ayetin te'vilinde, açıkça kötülük yapanlarla birlikte oturup kalkmanın yasaklandığı görülmektedir. Onlarla ilişkileri kesmeden sadece "yapma, etme" demek yeterli olmaz.

---

36 Ebu Davud, Melahim, 17

(تَرٰى كَثٖيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾)

80-"Onlardan birçoğunun inkar edenleri dost edindiklerini görürsün. And olsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey; Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedi kalıcıdırlar."

Hasan ve diğerlerinden rivayet olunan görüşe göre (مِنْهُمْ) "Onlardan" zamiri, Yahudilere dönmektedir. Başkaları bu zamirin kitap ehline döndüğünü söylemişlerdir. (الَّذٖينَ كَفَرُوا) "inkâr edenler" ifadesiyle de putperestler kastedilmiştir. Kitap ehli kimseler, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmanlık etmek ve onunla savaşmak için putperestleri dost edinmişlerdi.

(وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنَّ كَثٖيراً مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾)

81-"Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."

Hasan ve Mücahid'den rivayet olunduğuna göre münafıklardan bazıları Yahudileri dost edinmişlerdi. Yüce Allah, her ne kadar iman ettiklerini açıktan söyleseler de onların Allah'a ve Peygamber'e iman etmediklerini haber vermiştir. Ayette geçen peygamber kelimesiyle Hz. Musa'nın *aleyhissellem* kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Onlar, Hz. Musa'ya *aleyhissellem* iman etmemişlerdi. Çünkü müşrikleri dost edinmişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذٖينَ اَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا الَّذٖينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسّٖيسٖينَ وَرُهْبَاناً وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾)

82-"(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz Hristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Atâ ve Süddi dediler ki: "Bu ayet, Müslüman olduklarında Necaşi ve arkadaşları hakkında inmiştir."

Katade dedi ki:"Bu ayet; İsa'nın *aleyhissellem* şeriatına bağlı ve hak yolda olan kitap ehli bir topluluk hakkında inmiştir. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberlikle görevlendirildiğinde ona iman ettiler."

Bazı cahiller bu ayette Hristiyanların övüldüğünü, onların Yahudilerden daha iyi olduklarının bildirildiğini zannederler. Oysa işin aslı öyle değildir. Çünkü ayette, Allah'a (c.c) ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* iman eden bir topluluğun evsafından bahsedilmektedir. Çünkü ayetin devamında onlar, kendilerinin Allah'a ve Resûlü'ne iman ettiklerini bildirmektedirler. Bu iki grubun söylemleri üzerinde derinlemesine düşünen sağlam zekâ sahibi herkes, Yahudilerinkine nispetle Hristiyanların söylemlerinin daha çirkin, daha kabul edilemez ve fasitliğinin daha belirgin olduğunu anlar. Çünkü her ne kadar aralarında tevhide nakisa getirecek olan müşebbiheden bazı kimseler olsa da Yahudiler genelde tevhid inancını kabul ederler.

Güç ve Üstünlük Sahibi Allah'ın Helal Kıldığını Haram Saymak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ
وَلَا تَعْتَدُواۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾)

87-"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."

Ayette geçen (طَيِّبَات) kelimesi, gönlün meylettiği, iştah çekici lezzetli şeyler anlamına gelmektedir. Helal anlamına da gelmektedir. Sözlükte her iki manaya da geldiği için ayette her iki mananın kastedilmiş olması mümkündür. Helali haram kılmak iki şekilde olur:

1-Bir kişi "Şu yiyeceği kendime haram kıldım" derse, o yiyecek kendisine haram olmaz. Ancak böyle dedikten sonra onu yerse, yemin kefareti vermesi gerekir.

2-Bir kimse bir başkasının yiyeceğini gasp edip kendi yiyeceğine katarsa, gasp ettiğinin mislini sahibine vermedikçe o yiyeceği kendine haram kılmış olur.

İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vararak şöyle dedi:

(يا رسولَ اللهِ إنّي إذا أَكَلْتُ اللَّحْمَ اِنْتَشَرْتُ وإنّي حَرَّمْتُ عَلَيَّ اللَّحْمَ.
فَنَزَلَتْ {يٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ })

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben et yediğimde zekerim sertleşiyor. (Bu sebeple) ben et yemeyi kendime haram kıldım."

Bunun üzerine şu ayet indi:**"Ey iman edenler! Allah'*ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimet*leri (kendinize) haram etmeyin."**[37] Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazıları et yememeye, kadınlarla ilişkide bulunmamaya ve kendilerini hadım etmeye karar verdiler. Bunun üzerine Yüce Allah **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin"** ayetini indirdi. Bunu duyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:***"Benim dinimde kadınları ve et yemeyi terk etmek, manastırlara kapanmak yoktur."***

Mesruk'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Abdullah'ın yanında oturmakta olduğumuz sırada pişirilmiş bir hayvan memesi getirildi. Abdullah yanındâkilere buyurun dedi. Ama bir adam kenara çekildi. Abdullah ona,

37 Ebu Nuaym el-İsbahani, Et-Tıbbu'n-Nebevi: 2/466

"yaklaş" dedi. Adam, "Ben meme yemeyi kendime haram kıldım" deyince Abdullah { يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ } **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin"** ayetini okudu ve "Ye, sonra da kefaret ver" Çünkü Yüce Allah (يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ) **"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır"**[38] buyurmuştur dedi."

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Mariye'yi, başka bir rivayete göre bal yemeyi kendine haram kılmıştı. Bunun üzerine Yüce Allah, yukarıdaki ayetleri indirdi ve kefaret vermesini emretti.

İlim ehlinin çoğu bu ayetin doğrultusunda dediler ki: Bir kimse bir yemeği yemeyi veya bir cariye ile cinsel ilişkide bulunmayı kendine haram kılarsa, o yemeği yediği veya o cariyeyle cinsel ilişkide bulunduğu takdirde yemin kefareti vermesi gerekir. Yalnız mezhebimiz fakihleri bunda şöyle bir fark olduğunu söylemişlerdir: Bir kimsenin "Vallahi şu yemeği yemem" demesiyle "Şu yemeği kendime haram kıldım" demesi arasında fark vardır. Şöyle ki: "Şu yemeği kendime haram kıldım" diyen kimse o yemekten azıcık yese dahi yemin kefareti vermesi gerekir. Ama "Vallahi şu yemeği yemem" diyen kimse, o yemeğin tamamını yemedikçe yeminini bozmuş olmaz. Yemeği kendine haram kılan kişi, "Vallahi şu yemeğin az bir kısmını dâhi yemeyeceğim" demiş gibi kabul edilmektedir. Çünkü Yüce Allah'ın haram kıldığı diğer şeylerde de "haram kılma" lafzının gereği olan mana budur.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْز۪يرِ)

"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."[39] Haram kılma lafzı, bu ayette sayılan şeylerin bütün parçalarının haram olmasını gerek-

38 Hâkim, Müstedrek: 2/343

39 Mâide, 5/3

tirmektedir. İnsanın da bir yiyeceği kendine haram kılması, o yiyeceğin az bir kısmını dâhi yemesi durumunda yemin kefareti vermesini gerektirir. Bir yiyeceği yememeye dair Allah adına yemin etmeye gelince bu, şart ve cevap içeren yemin manasında anlaşılır. Örneğin bir kimse "Şu yemeği yersem kölem hür olsun" derse, o yemeğin tamamını yemedikçe bir kısmını yemekle kölesi hürriyetine kavuşmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي اِسْرَاءِيلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَاءِيلُ عَلٰى نَفْسِهِ)

"İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğulları'na helâl idi."[40] Rivayet olunduğuna göreİsrail (Yakub Peygamber) bel fıtığı olmuştu. "Allah bana şifa ihsan edip bu hastalıktan kurtulursam en çok sevdiğim deve etini yemek artık bana haram olsun" demişti. Onun böyle demesi, sahih bir haram kılma idi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattığınız, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedilmiştir.

Zahitlik Olsun Diye Et ve Leziz Yemekler Yemekten Uzak Duranların Yanlışta Oldukları

Bu ayet, zahitlik olsun diye et ve leziz yiyecekleri yemekten uzak durduklarını söyleyenlerin, söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bunları haram kılmaktan menetmiş ve bunların mübah olduğunu şu ayetle bildirmiştir:

(وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾)

88-"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının."

40 Âl-i İmrân, 3/93

Bu ayet, et ve diğer lezzetli yemekler yemekten uzak durmanın faziletli bir davranış olmadığına delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tavuk eti yediğini gördüğünü söylemiştir. Yine rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* taze hurma, kavun ve karpuz yermiş.

Galip b. Abdullah'ın bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tavuk yemek istediğinde tavuğu üç gün süreyle bir yere kapatıp temiz yemle besler, sonra yerdi."***

İbrahim b. Meysere, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İsraf ve kibirden uzak durduğun müddetçe dilediğini ye ve dilediğini giy."[41] Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Hasan b. Ali, Abdullah b. Ebi Evfa, İmran b. Husayn, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre ve Şüreyh, ipekli elbise giyerlermiş.

Mezkûr ayet, iştah çekici temiz ve hoş yiyecekleri yemeye delalet ettiği gibi şu ayet de delalet etmektedir:

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)

"De ki: Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?"[42] Yüce Allah'ın, yarattığı meyvelerden bahsettikten sonra (مَتَاعًا لَكُمْ) **"Sizin için bir geçimlik olmak üzere..."**[43] buyurmuş olması, leziz yemekleri ve meyveleri yemenin mübahlığına delalet etmektedir.

Bir Defada Üç Talakla Boşamanın Haram Oluşu

Kadının mübah olan tarafını kocasına haram kıldığı için, bir defada üç talakla boşamanın haramlığına şu ayet delil gösterilmektedir:

41 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 8/217

42 A'râf, 7/32

43 Mâide, 5/96

(لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ)

“Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin.”

Yemin Bahsi

Lağv Yemini

Yüce Allah, helalleri haram kılmayı yasaklamanın ardından şöyle buyurdu:

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكٖينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلٖيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرٖيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾)

89-“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkanı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:“Temiz ve hoş yiyecekleri yemeyi, kadınlarla evlenmeyi ve güzel elbiseler giymeyi yemin ederek kendilerine haram kılmaları üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirdi.”

Lağv yeminine gelince bunun bir hüküm ifade etmediği söylenmiştir.

Bu hususta şair şöyle demiştir:

(أو مائة تُجعَلُ أولادُهالَغْواً وعرضُ المائةِ الجلمَد)

"Sürüden yüz deveyi satışa arz et.

Yavrularını lağvet, hesaba katma."

Lağvetmek, hesaba katmamak olduğuna göre, boş bulunarak edilen lağv yemini de hesaba katılmayıp hüküm ifade etmez.

İbrahim es-Saiğ'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ) ayetiyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ, kendisine lağv yemini sorulan Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, lağv yeminini şöyle tarif etti: ***"Kişinin kendi evinde "hayır, vallahi", "evet, vallahi" demesidir."***[44] İbrahim'in bildirdiğine göre Hişam b. Urve, babasından naklederek Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Lağv yemini, (olur olmaz her şeye) "Hayır vallahi", "Evet vallahi" diyerek yapılan yemindir."

İkrime, lağv yemini hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Lağv yemini, kişinin doğru zannettiği ama aslında doğru olmayan bir şey için doğru diye yemin etmesidir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre ise İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Lağv yemini, öfkeliyken yemin etmendir."

Hasan, Süddi ve İbrahim'in lağv yeminini Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* tarif ettiği gibi tarif ettikleri rivayet edilmiştir.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Lağv yemini, kasıt olmadan yanlış yere yemin etmektir. Kişinin olur olmaz her şey için "Hayır vallahi", "Evet vallahi" demesi gibi.

---

44 Taberani, el-Mucemü's-Sağir: 1/195

Başka bazı kimseler dediler ki: "Lağv yemini, günah işlemeye yemin etmendir. Tabii bu yeminin gereğini yapmamalısın. Gereğini yapmadığın için kefaret vermen icab etmez."

Bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَتْرُكْهَا، فَإِنَّ تَرْكَهَا كَفَّارَتُهَا)

"Bir kimse bir şeye yemin eder de o şeyden başkasının daha hayırlı olduğunu görürse, daha hayırlı olanı yapsın. Yemin ettiği şeyi terk etmesi, yemininin kefaretidir."[45] Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu hususta ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Lağv yemini kişinin doğru olduğunu zannettiği bir şey için geçmiş zaman kipini kullanarak "Hayır vallahi", "Evet vallahi" demesi şeklinde ettiği yemindir. Mâlik ve Leys de buna benzer şeyler söylemişlerdir. Evzai de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Lağv yemini, '*şöyle yapacağım*', 'böyle yapmayacağım' şeklinde edilen yemindir."[46] Rebî', Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kişi doğru olduğunu zannettiği bir şey için yemin eder de sonra aksi çıkarsa, kefaret vermesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ) **"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorum-**

45 İbn Mâce, Keffarât, 8

46 Lağv yemini: Yemin kastı olmaksızın dil sürçmesi neticesinde edilen veya bir şeye yemin etmek kastedildiği halde yine dil sürçmesi sebebiyle başka bir şey üzerine edilen yemindir. Mesela kişinin konuşma sırasında yemin kastı olmaksızın lafın gelişi 'Evet vallahi', 'Hayır vallahi' demesi veya bir kişiye olan borcunu ödediğini tekit etmek maksadıyla, 'Vallahi ona olan borcumu ödedim' diyeceği yerde 'Vallahi ona evimi sattım' demesi gibi. Yemin-i lağvden dolayı keffaret vermek gerekmez. (M. Keskin, Şafiî Fıkhı: 1/743, D.İ.B.)

lu tutar"[47] buyurmakla lağv yemininin, bile bile yapılan ve "şunu yapacağım", "bunu yapmayacağım" şeklinde ifade edilen yemin olmadığını açıklamış olmaktadır. Bu şekilde yapılan yemin eğer lağv yemini olsaydı, ayetin devamında (وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ) **"Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar"** cümlesini önceki cümleye atfetmezdi. (Çünkü atfedilenle üzerine atıf yapılan, birbirinden ayrı şeylerdir). Bu şekilde yapılan yemin eğer lağv yemini olsaydı, kişinin lağv yemininden dolayı sorumlu tutulmayacağı ve münakide yemininin bozulmasından dolayı kefaret gerekeceği bildirilerek iki yemin çeşidi arasında fark olduğu bildirilmezdi.

Bu söylediğimizin doğruluğunun delili şudur: Lağv yemini hükümsüz olduğu (ayette belirtildiği) için bunun münakide yemini olması mümkün değildir. Sorumluluk, münakide yemininden dolayı vardır. O yeminin hükmü sabittir. Böylece "Lağv yemini, akdedilen yemindir. Gereğinin yapılmaması durumunda kefaret gerekir" diyenlerin kavli batıl olmuştur. Lağv yemininin tarifinin, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* bildirdikleri şekilde ve de yemin edenin doğru olduğunu zannettiği bir şey için geçmiş zaman kipiyle yaptığı bir yemin şekli olduğu ispatlanmış oldu.

Yeminin Kısımları

Yeminler, geçmiş zaman ve gelecek zaman kipiyle yapılan yeminler olmak üzereiki kısımdır. Geçmiş zaman kipiyle yapılan yeminler de lağv ve gamus yemini olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlar için kefaret yoktur. Gelecek zaman kipiyle yapılan yemin ise sadece münakide yeminidir. Bunun bozulmasından dolayı kefaret gerekir. Mâlik ile Leys de aynen bizler gibi, gamus yemininden dolayı kefaret gerekmeyeceğini söylemişlerdir.

Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî: "Gamus yemininden ötürü kefaret vermek gerektiğini söylemişlerdir."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de bu üç yemin çeşidini zikretmiştir. Bu ayette lağv yemini ile münakide yeminini zikretmiştir:

---

47 Mâide, 5/89

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ)

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar.”

Bakara suresinde de şöyle buyurmuştur:

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ)

“Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar.”[48] Allah bilir ya burada kastedilen, gamus yeminidir. Çünkü kefaret vermeksizin kalbin kazandığı günah ve ahiret azabı gibi şeyler sebebiyle sorumlu tutulmayı gerektiren yemin, gamus yeminidir.

Kefaret vermek, kalbin kazandığı şeylerden değildir. Bilindiği gibi günah işlemeye yemin eden bir kişinin, yeminini bozması gerekir. Ama bunun yanı sıra kefaret vermekle de yükümlü olur. Bu da (وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ) **“Fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar”** cümlesiyle gamus yemininin kastedildiğine delalet eder. Gamus yemini ki, onunla yalan söz kastedilir. Onunla sorumlu tutulanın cezası ahiret azabıdır. Bu ayette lağv yemininin hemen ardından kalplerin kazandıkları sebebiyle kişilerin sorumlu tutulacağından bahsedilmesi, lağv yeminiyle yalanın kastedilmediğine ve bunun gamus yemininden ayrı bir şey olduğuna delalet etmektedir.

Gamus Yemininden Dolayı Keffaret Gerekmez

Gamus yemininden dolayı kefaret gerekmediğine şu ayet delalet etmektedir:

(اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

48 Bakara, 2/225

(أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ)

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur."[49] Bu ayette azaptan bahsedilmiş ama kefaret vermek gerektiğinden söz edilmemiştir. Eğer gamus yemininden ötürü kefaret vermenin vacip olduğunu söylersek, nassa ekleme yapmış oluruz bunu yapmak da ancak kendi misli olan bir nassla caizdir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:***"Bir kimse bir mal elde etmek için günaha girerek yemin ederse Yüce Allah kendisine gazaplanmış olarak huzur-u ilahiye çıkar."***[50] Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى مِنْبَرِي هَذَا بِيَمِينٍ آثِمَةٍ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ)

"Günaha girerek şu minberim üzerinde yemin eden kimse, ateşteki yerini hazırlasın."[51] Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yalan yere edilen yeminin/gamus yemininin günahından bahsetmiş ama bu yeminden ötürü kefaret vermek gerektiğinden söz etmemiştir. Bu da bu yeminden ötürü kefaret vermenin vacip olmadığına iki yönden delalet etmektedir:

1-Nassa ancak kendi misli bir nassa dayanarak ekleme yapılabilir.

2-Gamus yemininden ötürü kefaret vermek vacip olsaydı, Abdurrahman b. Semüre, Ebu Hureyre ve diğerlerinin rivayet ettiği (مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ) ***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin"***[52] hadisinde münakide yemini-

49 Âl-i İmrân, 3/77
50 Ebu Said el-Heysem eş-Şaşi, el-Müsned: 2/161
51 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 11/136
52 Müslim, Eyman, 3

nin bozulması durumunda kefaret verilmesi gerektiğini belirttiği gibi gamus yemini için de verilmesi gerektiğini belirtirdi.

Geçmiş zaman kipiyle yapılan yemin/gamus yemini için, kefaret vermek gerekmediğine mezkûr ayetin (Mâide, 89) devamındaki (وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) **"Yeminlerinizi tutun"** emri delalet etmektedir. Yemini tutmak, gereğini yapmak ve bozulduğunda da kefaretini vermektir. Bilindiği gibi geçmiş zaman kipiyle edilen yemin, tek şekilde yapıldığı ve geçmişte kaldığı için tutulup muhafaza edilmesi mümkün değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) **"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"**[53] ayetinin genel hükmü, delil ile istisna edilenler dışında her yemin için kefaret verilmesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Zira bilindiği gibi ayette, gelecek zamana yönelik olarak akdedilen yeminler kastedilmiştir. Ayette, kefaretin gerekliliğinin bağlandığı gizli bir kelime (müteallak) mutlaka vardır ki o da hins, yani yeminin bozulmasıdır. Ayette gizli bir kelime (müteallak) bulunduğu sabit olunca zahirini delil olarak ileri sürmek geçerli olmaz. Çünkü münakide yemini bozulmadığı takdirde ondan ötürü kefaret vermenin gerekmeyeceği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ayette gizli bir kelime (müteallak) bulunduğu sabit olunca genel nitelikteki manasını esas almak caiz olmaz. Çünkü ayetin hükmü, kendisinde gizli olan mukadder bir kelimeye (hins'e) bağlıdır.(وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) **"Yeminlerinizi tutun"** emri de, kendisinde kefaretin vacip olduğu yeminlerin tümü, tutulup muhafaza edilmesini zorunlu kıldığımız yeminlerdir. Bu da ancak tutulup muhafaza edilmesi mümkün olan münakide yeminidir. Kefaretini vermemek için tutulup muhafaza edilmesi gerekir. Geçmiş zaman kipiyle edilen gamus yeminini bozmak diye bir durum söz konusu olamaz ki bu yemin, kefaret kapsamına girsin. Bilindiği gibi geçmiş zaman kipiyle edilen gamus yeminine istisna dâhil olmaz. Mesela "Allah dilerse yemin ederim ki dün Cuma idi" demek gibi. Çünkü yemini bozmak, ancak yemin edildikten

---

53 Mâide, 5/89

sonra söz konusu olan bir durumdur. Geçmiş zamanla ilgili edilen yeminde ise yemini bozmak diye bir şey yoktur. Bu da edilen yeminden sonra yeminin gereğinin yapılmayıp bozulması durumunda kefaret vermenin gerektiğine delalet eder. Mesela bir kimse "Vallahi" derse bu bir yemindir. Ama salt bu sözden dolayı kefaret gerekmez. Çünkü bu yeminin bozulması söz konusu olmaz.

Ayetteki (بِمَا عَقَّدْتُمُ) fiili üç şekilde okunmuştur.

1-Bir topluluk bunu şeddeli olarak (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklinde okumuştur.

2-Bazıları şeddesiz olarak (بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklinde okumuştur.

3-Bazıları da (بِمَا عَاقَدْتُمُ) şeklinde okumuşlardır.

Ebu'l Hasan dedi ki: (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklinde şeddeli okunuşu, mutlaka sözlü akid anlamına gelir. (بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklinde şeddesiz okunuşu, bir şey söylemeye yönelmek ve azmetmek dediğimiz kalbi akid anlamına gelir. Sözlü olarak yemin akdetme anlamına gelme ihtimali de vardır. İki okuyuştan birinin hem söz hem de kalbi inanış manasına gelme ihtimali varsa, diğer okuyuşun da sadece sözlü olarak yemin akdetme manasına gelme ihtimali varsa, o zaman iki manaya gelme ihtimali olan okuyuşu, tek manaya gelen okuyuşa göre yorumlamak gerekir. Sonuç olarak iki okuyuştan sadece bir mana elde edilir ki o da yeminin sözlü olarak akdedilmiş olmasıdır. Yeminlerden de kefaret gerektiren, sadece bu yemin, yani münakide yemini olur. Münakide olmadığı için de gamus yemininden ötürü kefaret gerekmez. O, sadece geçmişle ilgili olarak verilen bir haberdir. Geçmişle ilgili olarak verilen haber ise ister yalan ister gerçek olsun bir akid değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklindeki şeddesiz okuyuşun, kalbi inanış manasına gelme ihtimali olduğu gibi yemin akdetme manasına gelme ihtimali de vardır. Bunu her iki manaya göre de yorumlasaydınız olmaz mıydı? Çünkü iki mana birbirine aykırı değildir. (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklindeki şeddeli okunuş da yemin akdi manasına yorumlanır. Bu lafzın yemine kastetmek anlamında kullanılması buna aykırı olmaz ve bu her türlü yemini kapsayan genel bir ifade olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Senin dediğin ihtimal doğru olsa bile bunun, senin anlattığın hususta kullanılması caiz olmaz. Çünkü icma delili ayeti senin yorumladığın şekilde yorumlamaya manidir. Şöyle ki: Yemine kastetmek kefaret gerektirmez. Kefaretin vacip olması için yemine kastedilmiş olması değil, yemin edilmiş olması gerekir. Böylece yemin etmeye dair kalpteki kastı telaffuz etmenin kefaret hükmünde olduğunu söyleyenlerin te'vili geçersiz kılınmış olmaktadır. Buna göre (بِمَا عَقَدْتُمْ) kelimesinin şeddeli ve şeddesiz şekilde iki okunuşuyla da kefaret gerektiren yeminin, gelecek zamana yönelik edilen münakide yemini olduğu ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(بِمَا عَقَّدْتُمْ) fiilinin şeddeli okunuşu tekrarı gerektirir. Yeminden ötürü sorumlu tutulma manasına gelen "muaheze" ise tekrar edilmeksizin gerekmektedir. Tekrar gerektiren (بِمَا عَقَّدْتُمْ) lafzına karşılık tekrar gerektirmeyen kefaretin konulmasını nasıl açıklarsınız?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Yemin bazen hem kalben hem de lafız olarak akd edilir ki buna yeminin ta'kîdi denir.Bu ikisinden biri ile yapılırsa ta'kîd edilmiş olmaz. Bu tazim gibidir. Tazim saygı ifade eden fiilin tekrarlanmasıyla ve üst üste yapılmasıyla olabileceği gibi kişiyi üst bir makama getirmekle de olur.

Şunu da ifade edelim ki (بِمَا عَقَّدْتُمْ) fiilinin şeddeli okunuşunda başka yeminlerde bulunmayan bir hüküm ifade edilmiş olmaktadır. O da şudur: Bir kimse yeminini tekrar mahiyetinde birkaç defa söyleyecek olursa, bozduğu takdirde sadece bir kefaretle yükümlü olur. Bu hususta mezhebimiz fakihleri şöyle demişlerdir: "Bir kimse bir şeye yemin ettikten sonra aynı yerde veya başka bir yerde, tekrar niyetiyle yeniden aynı şeye yemin ederse, bu yeminini bozduğu takdirde sadece bir kefaretle yükümlü olur." Yukarıdaki itirazın sahibine ayrıca şunu da söylemek gerekir: (بِمَا عَقَّدْتُمْ) fiilinin şeddeli ve şeddesiz olmak üzere her iki şekildeki okunuşu ve yeminin tekrarı bizim anlattığımız şekilde delil olarak kullanılır ve bu iki okuyuştan her birinin diğerinden ayrı yepyeni bir faydası vardır.

Yemini Bozmadan Önce Keffaret Vermenin Caiz Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri

Yemini bozmazdan önce keffaret vermenin caiz olduğunu söyleyenler, mezkûr ayetiniki kısmını delil olarak ileri sürmektedirler:

Bunlardan biri ayetin şu kısmıdır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ.....)

"Ama Allah, bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti...."

Ayette görüldüğü gibi keffaret, bozmaktan söz etmeksizin yeminin akdedilmesinden hemen sonra zikredilmiştir. Zira keffaret kelimesinin başındaki (fa) harfi takibiyye (fa) sıdır.

İkincisi de ayetin devamındaki şu kısımdır:

(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"

Mezkûr ayetin (بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ) **"bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar.Bu durumda yeminin keffareti...."** kısmına gelince burada yemin kefaretini gerektiren mukadder bir kelimenin mevcut olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Biz şunu kesin olarak biliyoruz ki ayet-i kerime, yeminin bozulması durumunda keffaretin vacip oluşu, bozmazdan önce ise keffaretin gerekmediği hükmünü içermektedir.

Böylece ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiği ispatlanmış oldu: "Gelecek zamana yönelik olarak bile bile yemin ettikten sonra yemininizi bozarsanız, bu durumda yeminin keffareti...."

Bu tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olur (da oruç tutamaz)sa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."[54] (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهِ اَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[55] (بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ)

"Bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti...." ayeti de işte böyledir. Yani ayetin manası şöyle olur: "Gelecek zamana yönelik olarak bile bile yemin ettikten sonra yemininizi bozarsanız, bu durumda yeminin keffareti şu kadar olur." Zira fakihlerin tamamı, yeminin bozulmasından önce keffaretin gerekmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Mezkûr ayet, mutlaka yemin keffaretini gerektirmektedir. Ancak bu da yeminin bozulmasından sonra gerekli olur. Böyle olunca da ayette hins yani yemini bozma kelimesinin mukadder olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, yemini bozmaktan dolayı verilmesi gereken şeye kefaret adı verildiğine göre, biliyoruz ki kefaret, vacip olduğunda verilmesi gerekir. Zira vacip olmayan şey, hakikatte kefaret değildir; kefaret adını da almaz. Böylece ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiğini anlamış oluyoruz: "Yemininizi bozduğunuzda bu durumda yeminin kefareti, on yoksulu doyurmaktır...." ayetin devamındaki (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) cümlesi de böyledir. Bunun da manası şöyle takdir edilir: "İşte yemin ettiğiniz ve yemininizi bozduğunuz vakit yeminlerinizin keffareti budur." Nitekim bunu az önce de açıklamıştık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sene dolmadan önce mal için verilen şeye zekât adı verilir. Çünkü zekâtın sebebi olan nisap o sırada mevcuttur. Cani bir kimse bir başkasını yaraladıktan ama adamın ölmesinden önce her ne kadar o sırada vermesi vacip olmasa da bir şeyler verirse bu verdiğine kefaret denilebilmektedir. Aynı şekilde yemin eden kişinin de vacip olmasından yani yeminin bozulmasından önce verdiği şeye kefaret

---

54 Bakara, 2/185
55 Bakara, 2/196

adının verilmesi caiz olmalıdır. Dolayısıyla ayette, hins yani yemini bozma anlamına gelen kelimenin takdir edilmesine ihtiyaç yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi ayette kastedilen, yemini bozduktan sonra verilmesi vacip olan kefarettir. Bununla eğer vacip olan kefaret kastedilmişse, ayetin vacip olmayan kefareti içermiş olması mümkün olmaz. Çünkü bir lafzın hem vacip olanı, hem de vacip olmayanı içermesi imkânsızdır. Bu ayette vacip olan kastedildiği için, vacip olmayan kefaret kapsam dışına çıkarılmış oldu. Böylece ispatlanmış oldu ki, yemek ve benzeri şeylerin bağışında bulunan kişi, eğer yemin etmemişse bu verdiği kefaret olmaz. Yemini bozmazdan önce kefaret veren kimsenin verdiği şey bağış sayıldığına göre, verdiği şey kefaret olmaz.Bu bağışı yapmakla da kefaret emrini yerine getirmiş olmaz.

Adam öldürme kefaretinin mağdurun yaralanmasından sonra ve ölmesinden önce verilmesi, sene dolmadan zekâtın önceden verilmesine gelince verilen bütün bu mallar nafile olarak verilmiş şeyler olup kefaret ve zekât değildirler. Ancak nafile olarak verilen bu mallar, yaralının ölmesi durumunda öldürme kefareti verilmesine, sene dolunca da zekâtın ödenmesine gerek bırakmazlar, diyoruz. Çünkü buna dair delil mevcuttur.

Yemin Keffareti Verme Şartıyla Adakta Bulunanın Yemini Bozması Durumunda Yemin Keffareti Vermesi Gerektiğini Söyleyen Görüş

Adadığı şeyi yerine getirme şeklinde değil yemin kefareti verme şartıyla adakta bulunan mesela "Ben eve girersem Allah rızası için bir hac etmek üzerime vacip olsun ya da kölem azad olsun" diyen bir kimse yeminini bozar, yani eve girerse güya yemin kefareti vermesi gerekirmiş. Bu görüşte olanlar delil olarak şu ayetleri ileri sürmektedirler:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ.....) **"Ama Allah, bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin kefareti..."** ve (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) **"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"** ayetleri gereğince yemin kefareti vermekle yükümlü olacağı,adadığı şeyleri yerine getirmesi gerekmediği iddia edilmiştir.

Burada hüküm, itirazcının zannettiği gibi değildir. Çünkü adanılan şeyin aynen yerine getirilmesi gerekir. Adaklarla ilgili hüküm, yemininkinden farklıdır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."[56]

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

"O kullar adaklarını yerine getirirler."[57]

(اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Akitlerinizi yerine getirin."[58]

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحٖينَفَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ)

"İçlerinden, "Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."[59] Yüce Allah, adaklarını yerine getirmedikleri için münafıkları yermiştir. Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir kimse belirsiz bir adakta bulunursa yemin kefareti ile yükümlü olur. Bir kimse belirli bir adakta bulunursa, adağını yerine getirmesi gerekir."[60]*** (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ) **"İşte yeminlerinizin keffareti budur"** ayeti, Allah adı anılarak

56 Nahl, 16/91

57 İnsan, 76/7

58 Mâide, 5/1

59 Tevbe, 9/75-76

60 Ebu Davud, Eyman ve'n Nüzur, 29

edilen münakide yemini hakkındadır. Adaklar ise uyulması gerektiğini anlattığımız başka kurallara tabidirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ)

“Yeminlerinizi tutun.”

Bazıları bu ayeti, “Yemin bozmak günah olmasa bile kendinizi yemin bozmaktan koruyun. Yemin bozmaktan sakının” şeklinde manalandırmışlardır. Başkaları ise bu ayetin, az yemin edin manasına geldiğini söylemişlerdir.

Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

(وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ)

“Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın.”[61] (وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) ayetinin az yemin etmek manasına geldiği görüşünde olanlar, şairin şu şiirini şahit göstermektedirler:

(قليلُ الألايا حافظٌ ليمينهِ •• فإن سَبَقَتْ مِنْهُ الأَلِيَّةُ بَرَّتِ)

“Az yemin eder, ama yeminini muhafaza eder.

Yemin edince de yemininin gereğini yapar.”

Başkaları mezkûr ayeti şöyle manalandırmışlardır: “Yemininizi gözetip koruyun ki, bozduğunuzda kefaret ödeyesiniz. Zira bir şeyi muhafaza etmek, onu gözetip kollamaktır.”

Doğru olan da budur. Ayetin az yemin etmek şeklinde manalandırılması pek isabetli değildir. Çünkü bu, bozulduğu takdirde günah bir fiil işlenmeyecekse, yemini bozmaktan menetmemektedir.

61 Bakara, 2/224

Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا
فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı keffaret versin"[62] Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste (masiyet içerikli) yemini bozmayı emretmiştir.

Konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى
وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا)

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar."[63]

Bu ayetin Mistah b. Üsase *radıyallahu anh* hakkında indiği rivayet edilmiştir. Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* iftira olayında Mistah ileri geri konuştuğu için, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ona infakta bulunmamaya yemin etmişti. Oysa anılan olaydan önce ona hep yardım ediyordu. O, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* akrabasıydı. Cenab-ı Allah, Hz. Ebû Bekir'e *radıyallahu anh* bu yeminini bozmasını ve eskisi gibi ona infakta bulunmasını emretti. Hz. Ebû Bekir de *radıyallahu anh* bu emri yerine getirdi.

Yüce Allah, yeminini bozmasını Peygamber'e de*sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiştir:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌقَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ)

62 Müslim, Eyman, 3
63 Nûr, 24/22

"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın *sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır."* [64] Bu ayetle, yeminini bozup kefaret vermesi ve kendine haram kıldığı şeye dönmesi emredilmiştir. Böylece ispatlanmış oluyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bozması durumunda günah bir fiil işlemeyecekse, yeminini bozmaktan menedilmemiştir. Şu halde (وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) ayetinin yemini bozmayı yasakladığı şeklinde manalandırılması doğru olmayacaktır. Ayetin az yemin etmek manasına geldiğini söyleyerek bu görüşüne yukarıdaki beyti şahit gösterenlerin görüşü, değersiz ve geçersizdir. Çünkü yemini koruyup gözetme emrinin, yemin etmeyi yasaklamak olduğunu söylemek doğru değildir. Bu tıpkı, "malını koruyup gözet" ifadesini o malı elde etmek için çalışıp kazanma manasında kullanmaya benzer ki böyle bir şey doğru olmaz. Yukarıda geçen beytin manası, önce de söylediğimiz gibi, bozduğu zaman kefaret vermek için kişinin yeminini koruyup gözetmesi şeklindedir. Şair (قليل الألايا حافظ ليمينه) demişti. Sözünü ettiği şahsın az yemin ettiğini şiirin başında belirttikten sonra yeminini koruyup gözettiğini ifade etmiştir. Yani bozduğunda kefaret vermek için yeminini koruyup gözetmektedir, demek istemiştir. Eğer muhalifin dediği manada söylemiş olsaydı yani (حافظ ليمينه) yi az yemin etme manasında kullansaydı, şiirinde tekrara girmiş olurdu. Şu halde yemini muhafaza etme ifadesiyle, bozulduğunda kefaret vermek için yeminin korunup gözetilmesi manasının kastedilmiş olduğunu söylemek doğru olur.

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ)

"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır."

Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Aişe, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, İbrahim, Mücahid ve Hasan'dan rivayet olunan görüşe göre yemin keffareti, on yoksuldan her birine yarımşar ölçek buğday vermektir.

64 Hâkim, Müstedrek: 2/343

Hz. Ömer ile Hz. Aişe "Ya da bir ölçek hurma" demişlerdir. Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler. Tabii bu yiyeceklerin yoksula teslim edilip temlik edilmesi şarttır.

İbn Abbas, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Atâ ve başkaları dediler ki: "On yoksulun her birine bir müd (yaklaşık 600 gr.) buğday verilmesi gerekir." Mâlik ile Şafiî de bu görüştedirler.

Gıda Maddesini Temlik Etmeden Yoksula Yedirmek

Gıda maddesini temlik etmeden yoksula yedirmekle kefaret verilmiş olur mu, olmaz mı? Bu konuda ulema arasında ihtilaf vardır.

Hz. Ali, Muhammed b. Kâ'b, Kasım, Salim, Şa'bi, İbrahim ve Katade'den rivayet edilen görüşe göre, kefaretle yükümlü olan kimsenin on yoksula sabah ve akşam yemek yedirmesi gerekir." Mezhebimiz müçtehitleri, Mâlik b. Enes, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler.

Hasan el-Basri dedi ki: "On yoksula bir öğün yemek yedirmek yeterlidir."

Hakem dedi ki: "Yemeğin yoksullara teslim edilmesi gerekir. Yedirmek yeterli olmaz."

Said b. Cübeyr dedi ki: "On yoksula iki müd ekmeklik, bir müd de katık için buğday verilmesi gerekir. Yoksulları toplayıp onlara yemek yedirmekle keffaret verilmiş olmaz. Yiyeceğin onlara teslim edilmesi gerekir."

İbn Sirin, Cabir b. Zeyd, Mekhul, Tavus ve Şa'bi dediler ki: "On yoksula bir öğün yemek yedirilir." Enes'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Şafiî dedi ki: "Gıda maddesi yoksullara bir defada toplu olarak verilmez. Lâkin her yoksula bir müd (600 gr.) verilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yüce Allah, yemin keffareti hakkında şöyle buyurmuştur:

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ)

"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmaktır."[65] Ayetin zahiri manası, yoksula gıda maddesi vermeksizin ona yemek yedirmenin kefaret olarak yeterli olmasını gerektirmektedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّه۪ مِسْك۪ينًا)

"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula yedirirler."[66] Kendilerine temlik edilmeksizin yemeğin mübah kılınıp yoksullara yedirilmesinin kefaret sayılacağı bu ayetten akla gelmektedir. Mesela (أَطْعَمَ الطَّعَامَ فُلَانٌ) "Falan adam yemek yediriyor" denildiğinde bu duyuruyu yapanın maksadı, o adamın ikram edeceği yemeği yemeye insanları davet ettiğini ilân etmektir. (إطعام) Yedirme kelimesi ibahayı, yani yemek isteyenlerin serbestçe yiyebilecekleri bir şekilde onlara sunma anlamını da kapsadığına göre, yemek yedirmenin kefaret olarak geçerli olması mümkündür. Temlik etmeksizin ibaha şeklinde yedirmek caiz olduğuna göre yemeğin temlik edilmesi öncelikle caiz olur. Çünkü bu, ibahadan daha çoktur. Temlikin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Ancak fakihler, kefaret için on yoksula bir gün sabah akşam yemek yedirmek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü normalde üç öğün yemek yenir. En azı bir, ortası ise iki öğündür.

Leys'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا كَانَ خُبْزًا يَابِسًا فَهُوَ غَدَاؤُهُ وَعَشَاؤُهُ)

"Kuru bir ekmek olursa bu, onun (yoksulun) sabah ve akşam yemeği olur."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Keffaret olarak yoksullara gıda maddesi verildiğinde buğdaydan yarım ölçek, arpa veya hurma olarak verilecekse bir ölçek verilmesi gerekir. Zira ihramlı iken başındaki bitlerden rahatsız olan Kâ'b b. Ucre'ye *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*,

65 Mâide, 5/89

66 İnsan, 76/8

fidye olarak ***"ya da üç ölçek buğdayı altı yoksula yedir"*** demiştir.[67] Başka bir hadiste ise **"altı ölçek hurmayı altı yoksula yedir"** demiştir. Her yoksula yarım ölçek buğday veya bir ölçek hurma verilmesini emretmiştir. Verilecek gıda maddesinin miktarını belirlemede, ihramlı kimsenin vereceği eza fidyesi ile yemin kefareti arasında bir ayrım yapmamıştır. Böylece yemin kefaretinde verilecek gıda maddesinin miktarıyla eza fidyesinde verilecek gıda maddesinin miktarının aynı olduğu ispatlanmış oldu. ***Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***zıhar keffareti hakkında bir vesk hurmanın altmış yoksula verilmesi gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir.***[68] Bir vesk, altmış ölçektir. Zıhar keffaretinde her yoksula bir ölçek hurma verilmesi gerektiği sabit olduğuna göre yemin keffaretinde aynısının verilmesi gerekir. Çünkü verilecek gıda maddesi miktarı bakımından her iki keffaretin birbirine eşit olduğu hususunda fukahanın tamamının ittifakı vardır. Hurmadan kişi başına bir ölçek verilmesi gerektiği sabit olduğuna göre, buğday olarak verilmesi durumunda yarım ölçek verilmesi gerekir. Çünkü keffarette hurmadan bir ölçek verilmesini gerekli gören her fakih, buğday verilmesi halinde yarım ölçek verilmesini gerekli görmüştür.

(مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ) "Ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden..."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Medine halkının azığı vardı. Büyüğün azığı küçüğünkinden, hür kimsenin azığı da köleninkinden fazlaydı. Bunun üzerine **"Ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden..."** ayeti indi ve keffaret olarak azığın ne en iyisinin ne de kötüsünün, orta hallisinin verilmesi istendi. Said b. Cübeyr'den de benzer bir rivayette bulunulmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayette kastedilenin, verilecek gıda maddesinin katık olması için değil, miktar bakımından orta hallisinin verilmesi gerektiğini açıklamıştır.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Verilecek gıda maddesinin orta hallisi hurma ve ekmek, zeytinyağı ve ekmektir. Ailemize yedirdiğimizin en iyisi ise ekmek ve ettir."

---

67 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/113

68 Ebu Davud, Talak, 17

Ubeyde'nin "Ekmek ve yağdır" dediği, Ebu Rezin'in "Ekmek, hurma ve sirkedir" dediği, İbn Sirin'in "Yiyeceklerin en üstünü et, ortası yağ, en güzeli ise ekmek ve hurmadır" dediği rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un da *radıyallahu anh* benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Seleme b. Sahr'a zıhar keffareti olarak altmış yoksuldan her birine bir ölçek hurma vermesini emretmiştir. Bunun yanında katık olarak başka bir şey vermesini emretmiş değildir. Kâ'b b. Ucre'ye, eza fidyesi olarak üç ölçek buğdayı altı yoksula vermesini emretmiştir. Bunun yanında katık vermesini emretmemiştir. Her bir yoksula verilecek temel gıda maddesinin miktarı bakımından zıhar keffareti ile yemin keffareti arasında fakihlerin tümüne göre hiçbir fark yoktur. Böylece temel gıda maddesinin yanı sıra katık vermenin vacip olmadığı ispatlanmış oldu. Ayette geçen **"orta hallisinden"** ifadesiyle katık değil, temel gıda maddesinden verilecek miktar kastedilmiştir.

Keffaret Olarak Verilecek Yiyeceği Bir Yoksula On Günde Yarımşar Sa' (Ölçek) Olarak Vermenin Caiz Oluşunun Delili

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ)

"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır."

Bu ayet, kendisine yoksul denilen herkese kefaret yiyeceklerinin verilebileceğine ilişkin genel bir hükümdür. Yemin kefareti olarak on yoksula verilmesi gereken temel gıda maddesinin, günlük yarımşar ölçek olmak üzere bir fakire on günde verilmesinin caizliğine bu ayet delil olarak gösterilebilir. Çünkü bir yoksula ilk günde yarım ölçek gıda maddesi verip de ikinci günde vermezsek yoksul adının kapsamına giren birini diğerlerinden ayırarak ona (olumsuz anlamda) özel bir hüküm uygulamış oluruz. Özellikle de ayetin kapsamına girdiği hususunda ittifak bulunan bir yoksula farklı bir hüküm uygulamış oluruz.

Mezhebimiz müçtehitlerine göre keffaret için verilecek temel gıda maddesinin tamamını, günlük yarımşar ölçek olmak üzere on günde bir fakire vermek caizdir.

Mâlik ile Şafiî'ye göre caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette on yoksuldan söz edildiği için, keffaret için verilecek temel gıda maddelerinin ondan az sayıdaki yoksula vermekle yetinmek caiz olmaz. Mesela şu ayetlerde belli sayıda yapılması istenen şeyler vardır:

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Onlara seksen değnek vurun."[69]

(اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"Dört ay on gün"[70] ve sayılı emirlerden bahseden diğer ayetlerdeki sayılara riayet etmek, daha aşağısıyla yetinmemek gerekir. Aynı şekilde kefaret için verilecek temel gıda maddesini ondan daha az yoksula vermekle yetinmek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Keffaret vermekteki maksat, yoksulların açlığını gidermek olduğuna göre bunda bir yoksulla birden fazla yoksulun hükmü değişmez. Yeter ki açlıklarını giderecek kadar onlara tekraren yiyecek verilsin veya sadece bir yoksula on gün süreyle yiyecek verilsin. Değişen bir şey olmaz. Bir günde on yoksula yiyecek vermenin amacı, bir yoksula on gün süreyle tekraren yiyecek vermekle de gerçekleşir. Bir kişiyi on gün süreyle doyurmanın, on kişinin bir günde doyurulmasıyla aynı olduğunu söylemeye engel yoktur. Çünkü maksat, yemek yiyecek yoksulların taaddüdü değil, verilecek yemeğin tekrarlanmasıdır.

---

69 Nûr, 24/4

70 Bakara, 2/234

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: (يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ)**"Sana, hilâlleri soruyorlar."**[71] Gökte gördüğümüz hilal bir tane olduğu halde çoğul kalıbıyla "hilaller" denilmiştir. Çünkü her ay görünüşü tekrarlanmaktadır. ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***istincanın üç tane taş ile yapılmasını emretmiştir.*** Ama üç tarafı olan bir taşla da yapılması yeterli olur. Keza hacda şeytan taşlarken cemerata yedi taş atılmasını emretmiştir. Ama bir kişi aynı taşı anılan yere yedi defa atarsa bu da yeterli olur. Çünkü maksat, yedi defa atmaktır. İstincada da maksat, büyük abdestten sonra üç tane taş kullanmak değil, makadı üç kere silmektir. İşte aynı şekilde keffaret vermede de maksat, yoksulların açlığını gidermektir. Bu maksat on yoksulu bir gün doyurmakla gerçekleşeceği gibi, bir yoksulu on gün süreyle doyurmakla da gerçekleşir. İkisinin arasında fark olmadığı için hüküm değişmez.

Keffaretle ilgili mezkûr ayetteki şu kelime de buna delalet etmektedir:

(اَوْ كِسْوَتُهُمْ) **"...yahut onları giydirmek"**

Bilindiği gibi on yoksulu giydirebilmek için on elbiseye ihtiyaç vardır. O zaman bu kelimenin manası şöyle takdir edilir: "Yahut on elbise vermek".

Sonra ayette bu on elbisenin bir yoksula veya on yoksula verilmesi şeklinde bir belirleme yapılmamıştır. Şu halde on elbisenin bir yoksula verilmesi de caiz olur. Mesela "On yoksulun elbisesini bir yoksula verdim" demeniz caiz olur. Şu halde ayetteki (اَوْ كِسْوَتُهُمْ) **"...yahut onları giydirmek"** ifadesi, bu bakımdan elbise giydirmenin on yoksulla sınırlı olmadığına delalet etmektedir. Ayette geçen doyurma ifadesi de önce anlattığımız gibi, on yoksul ile sınırlı olmayıp keffaret olarak verilecek olan gıda maddesi, müteaddit günlerde daha az sayıdaki yoksula da paylaştırılabilir. Onlara göre on yoksula verilecek giysi, ancak her gün bir tanesi verilecek olursa tek bir yoksula verilebilir. Aksi halde bu caiz olmaz. Çünkü gıda maddesinde de anlattığımız gibi on yoksula verilecek yiyecek, ancak günde bir ölçek verilmek suretiyle on gün süreyle tek bir yoksula verilebilir. Aynı usûlün giysi vermede de uygulanması gerekir. Çünkü yiyecek vermekle giysi vermek arasında bir ayrım yapılmamıştır.

---

71 Bakara, 2/189

Mezhebimiz Müçtehitleri, Yiyecek ve Giysinin Değerinin Verilmesini Caiz Görmüşlerdir

Mezhebimiz müçtehitleri keffaret olarak verilecek yiyecek ve giysilerin parasal değerinin verilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü keffaret vermenin maksadı, yoksullara keffaret miktarı verilen mal ile yarar sağlamaktır. Onlara yiyecek ve giyecek vererek yarar sağlandığı gibi, yiyecek ve giyeceğin parasal değerini vermekle de aynı yarar sağlanır. Zekât olarak verilecek malın parasal değerini vermenin sahih olduğu, aklî ve naklî delillerle sabit olduğuna göre, keffaret olarak verilecek malın da parasal değerinin verilmesi sahih olmalıdır. Çünkü hiç kimse bu ikisi arasında bir ayrım yapmamıştır. Bununla beraber, bir kimse bir başkasına kendine yiyecek ve giyecek alması için bir miktar para verse, parayı veren kişi hakkında, "Bu adam falanı yedirdi ve giydirdi" demek yanlış olmaz. Böyle bir ifadeyi kullanmak doğru olduğuna göre, yemin kefaretiyle ilgili ayetteki yiyecek ve elbise verme yerine bunların parasal değeri verilecek olursa ayetin hükmü yerine getirilmiş olur. Bilindiği gibi (إِطْعَام) kelimesinin manası yiyeceği yoksula sunup yedirmektir.Ama bununla beraber yiyeceği yoksula temlik eder de o bunu yemeyip satarsa, her ne kadar (إِطْعَام) lafzının manasını gerçekleştirmiş olmasa da keffareti vermiş sayılır. Çünkü yiyeceği ona yedirmiş olmasa da, o da yiyerek bu yiyecekten yararlanmış olmasa bile, o miktarda mal yoksula ulaştırıldığı için maksat hâsıl olmuştur. Aynı şekilde keffaret yükümlüsü bir kişi, yoksula bir elbise verse, o da bunu giymeyip satsa, yine keffareti vermiş sayılır. Çünkü elbiseyi yoksula vermiş olmakla, keffaret için gerekli miktardaki malı ona ulaştırmış olur. Böylece keffaret vermede asıl amacın yedirme ve giydirme olmadığı, aksine o miktardaki malın yoksula ulaştırılması olduğu ispatlanmış oldu. Bu durumda keffarette elbise ve yiyecekle bunların parasal değerinin hükmü aynı olmaktadır. Aralarında bir fark yoktur. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fıtır sadakasının miktarını belirlerken buğdaydan yarım ölçek, arpa ve hurmadan ise birer ölçek olarak belirlemiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(أَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ فِي هَذَا الْيَوْمِ)

"Bu gün yoksulları dilenmeye muhtaç bırakmayın."[72] Bu hadisle fıtır sadakası vermenin asıl maksadının belirlenen miktardaki malın yoksula verilmesi olmadığı, aksine bayram günü onları dilenmeye muhtaç bırakmamak olduğu bildirilmektedir. Çünkü dilenmeye muhtaç bırakmamak, yiyecek vermekle sağlandığı gibi yiyeceğin parasal değerini vermekle de sağlanır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yiyecek ve giysinin parasal değerini vermek caiz olsaydı, asıl maksat o miktardaki paranın yoksula verilmesi olsaydı, çoğu zaman değeri değişmekle birlikte ayette yiyecek ve giyecekten söz etmenin bir faydası olmazdı. Ayette yiyecek ve giyecekten söz edilmiş olması, bunların parasal değerini vermenin caiz olmadığına, asıl amacın verilecek yiyecek ve giyecek miktarınca paranın yoksula verilmesi olmadığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Ayette yiyecek ve giyecekten söz edilmesinde çok büyük faydalar vardır. Şöyle ki: Ayette bunların söylenmiş olması, parasal değerlerini vermemizin caiz olacağına delalet etmektedir. Bu da fıtır sadakası veya keffaret verecek olan kişiye muhayyerlik tanımaktadır. Böylece mükellef kişi dilerse buğday, yiyecek, elbise veya bunların parasal değerini verme serbestîsine sahip olur. İkisi arasında fiyat farkı varsa, pahalı olandan ucuz olana veya ucuz olandan pahalı olana yönelebilir. Yahut yiyecek ve elbiseyi verebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur: ***"Develeri olan bir kimsenin üç yaşına girmiş bir deveyi zekât olarak vermesi gerekir de üç yaşına girmiş devesi yoksa kendisinden iki yaşına girmiş bir devenin yanı sıra iki koyun ya da yirmi dirhem alınır."***[73] Görüldüğü gibi deve sahibi, vermesi farz olan üç yaşında bir deve satın alıp zekât olarak verebilecek durumdayken muhayyer kılınmıştır. Öldürülen bir kimse için diyet olarak yüz deve verilmesi gerektiği halde bunun yerine dinar ve dirhem ödenebileceği hususunda ümmetin

---

72 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/432

73 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 6/11

icması vardır. Ancak kaç dinar veya kaç dirhem verileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Yine bir adam orta değerde bir köleyi mehir olarak verme karşılığında bir kadınla evlendiğinde o nitelikte bir köle getirirse bu köle mehir olarak kabul edilir. Köle değil de parasal değerini getirip verirse o da kabul edilir. Bu muamelelerde parasal değerin alınmasının caizliği daha önce verilmesi kararlaştırılan şeyin hükmünü iptal etmez. Bilindiği gibi yemin keffaretinde yükümlü kişi on yoksulu giydirme, doyurma ve köle azad etme şıklarından birini tercih etme muhayyerliğine sahiptir. Parasal değere gelince o da bu üç şeyden birinin parasal değeridir. Yükümlü kişi bu üç şeyden birini verebileceği gibi bunlardan birinin parasal değerini de verebilir. Her ne kadar yiyecek ve giyeceklerde değer farkı olsa da bu böyledir. Çünkü ucuz olanı bırakıp pahalı olanı vermesinde daha fazla fazilet vardır. Ucuz olanı vermek ise ruhsattır. Hangisini verirse versin, farzı yerine getirmiş olur. Namazda kıraat hakkında söylediğimiz şey de buna benzemektedir. Şöyle ki: Namazda okunması farz olan, bir ayet miktarıdır. Namaz kılan kişi kıraati uzatırsa, okuduğunun tamamı farz olur. Rükûnun farz olan miktarı, "rükû yaptı"denebilecek kadar az bir miktardır. Ama namaz kılan kişi rükûyu uzatırsa, uzattığının tamamı farz olur. Mesela imam rükûyu uzattığında, rükûnun sonunda gelip kendisine tabi olan kişi o rekâta ulaşmış sayılır. Aynı şekilde keffarette de farz olan miktar, yiyecek veya giyeceğin en ucuzunun parasal değerinin verilmesidir. Ama yükümlü kişi parasal değeri fazla olanı verirse, bu verdiği farz olur.

Keffaret Olarak Verilecek Olan Giysinin Miktarı

Kefaret olarak verilecek giyeceğin miktarı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Yemin keffaretinde her yoksula verilecek olan giysi; izar (belden aşağısına peştemal gibi sarılan örtü) veya ridâ (şal gibi omuza atılan örtü) veya gömlek veya kaftan ya da entaridir.

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şalvar vermek de yeterli olur. Mesela bir kimse elbise satınalmamaya yemin eder de sonra gidip erkek şalvarı satınalırsa, yeminini bozmuş olur."

Hişam, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şalvar veya sarık vermek yeterli olmaz." Ebu Yusuf'un da böyle dediğini Bişr rivayet etmiştir.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Erkeğe giysi verilecekse bir entari verilir. Kadına giysi verilecekse bir kadın gömleği ve bir de başörtüsü verilir. Çünkü kadının namazının sahih olabilmesi için setr-i avret için kadına en azından bunlar lazımdır. Kadına bir elbise vermek kefaret bakımından yeterli olmaz. Erkeğe sadece sarık vermek yeterli olmaz."

Sevri dedi ki: "Keffaret için erkeğe sadece sarık vermek yeterli olur."

Şafiî dedi ki: "Kefaret için sarık, şalvar ve başörtüsüvermek yeterli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmran b. Husayn, İbrahim, Hasan, Mücahid, Tavus ve Zühri'nin "On yoksula birer elbise vermek yeterli olur" dedikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, insanın giymesi durumunda giyinik sayılabileceği şeylerin kefaret giysisi olarak verilmesi gerektiğine işaret eder. Çıplak bir kimse şalvar giymekle veya sarık takmakla ya da başörtüsü örtmekle giyinik sayılmaz. İzar, uzun gömlek ve benzeri giysilere gelince bunların her biri bedenin tamamını kapladığı için bunları giyen kimseye giyinik denilir. Bu nedenle bunların kefaret için verilmesi yeterli olur.

(أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"...ya da bir köle azat etmektir."**

Yani bir köleyi azad edip özgürlüğüne kavuşturmaktır. Ayette boyun manasına gelen (رَقَبَة) kelimesi kullanılmış ama bununla kölenin tüm bedeni kastedilmiştir. Bununla da serbest bırakılan esir için kullanılan "rekabesi fekk edildi" yani "boynundaki esaret bağı çözüldü" cümlesine benzetme yapılmıştır. Böylece "rekabe" yani boyun ile insanın tüm bedeni kastedilmiş olmaktadır. Aynı şekilde mezhebimiz fakihleri dediler ki, bir kimse kölesine "senin rekaben (boynun) hürdür" derse, ona "sen hürsün" demiş gibi olur ve kölesi hürriyetine kavuşur. Ayetteki "rekabe" kelimesi, keffaret olarak sağlıklı bir kölenin azad edilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu kelime tam bir şahsın adıdır. Ancak mezhebimizin fakihleri, köledeki az

bir eksikliğin, keffaret maksadıyla azad edilmesinin caiz olmasına engel teşkil etmeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü bu fakihler, azad edilecek kölenin keffaret bakımından yeterli olabilmesi için, köle olarak işe yaramasını esas almışlardır. Vücudundaki organlarında bir kusur olduğu için işe yaramayan kölenin azad edilmesi, keffaret bakımından yeterli olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ) **"Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır."**

Mücahid, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, Ebu'l Âliye de Übbeyy'in *radıyallahu anh* bu cümleyi (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ) "ardı ardına üç gün oruç tutmaktır" şeklinde okuduklarını rivayet etmişlerdir.

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Mezkûr ayet bizim kıraatimize göre (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ) şeklinde okunur."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, İbrahim, Katade ve Tavus dediler ki: "Üç günlük orucun ardı ardına tutulması gerekir. Araya fasıla konarsa geçerli olmaz."

Üç günlük yemin keffareti orucunun ardı ardına tutulması gerektiği bu fakihlerin kavli ile sabit olmuştur. Ama mezkûr ayetin (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ) şeklinde okunması sabit olmamıştır. Önceleri bu şekilde okunmuş ama daha sonra okunuşu neshedilip hükmünün sabit kalmış olması mümkündür. Mezhebimiz fakihleri bu görüştedirler.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Üç günlük yemin keffareti orucunun aralıklı tutulması caizdir." Biz bu konuyu usûlü'l Fıkh adlı kitabımızda açıklamış bulunmaktayız.

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ) **"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır"** cümlesi, mali gücü yerinde olan kimsenin bu şekilde yemin keffareti vermesini gerektirmektedir. Bu ilahî hitabın hükmü sabit kalmakla birlikte, mali imkâna sahip olmayan kimsenin her ne kadar ayetin başında zikredilmiş olmasa da oruç tutarak keffaret yükümlülüğünü

yerine getirmesi caizdir. Çünkü Yüce Allah, (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ) **"Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır"** buyurmuş ve verecek giysi ve gıda maddesi, azad edecek köle bulunamaması durumunda keffaret şeklini bu üç şıktan oruca aktarmıştır. Keffaret verilmesine dair ilahî hitap var olmakta devam ettiğine göre, keffaretin asli unsurları varken oruç tutmak caiz olmaz. Mali imkânı olduğu halde oruç tutan bir kimse, keffaretle ilgili hitabın gereği olan üç şıktan birini yapma yükümlülüğünden kurtulmuş olmaz. Bunun delili de şudur: Bir kimse birinci günün orucuna başladıktan sonra azad edecek bir köle bulursa orucu bozulur. Oruca başlamış olması, asli farz olan köle azad etmekten onu kurtarmaz. Köleyi oruca başlamazdan önce bulmasıyla başladıktan sonra bulması arasında bir fark yoktur. Çünkü keffaret vermesine ilişkin ilahî hitap, her iki durumda da kendisinin üzerindedir.

Şarabın Haram Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾)

90-"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."

Ayet-i kerime, şarabın haram olmasını iki bakımdan gerekli kılmaktadır.

1-Şarabın haram olması, "rics" olmasından dolayıdır. Çünkü şeriatta rics kelimesi, kaçınılması gereken şeyler için kullanılır. Bu kelime, tiksinti verici, pis şeyler anlamında da kullanılır ki bu gibi şeylerden de kaçınılması gerekir. Şarabın rics kelimesiyle nitelendirilmesi, ondan kaçınmayı gerektirmektedir.

2-Şarabın haram olması, hakkında (فَاجْتَنِبُوهُ) **"Ondan kaçının"** ifadesinin kullanılmasından dolayıdır. Bu ifade bir emirdir. Emir ise vücup ifade eder. İşte şu iki bakımdan mezkûr ayet, şarabın haramlığı hükmünü düzenlemiştir.

Şarap/hamr, üzümün sertleşmiş şırasından elde edilir. Bu şekilde elde edilen içkinin şarap olduğu hususunda ittifak vardır. Her ne kadar mutlak anlamda kendilerine hamr denmese de hurma içkisi, hurma koruğunun şerbeti ve hurma şırasını da bazılarıhamra benzeterek bunlara hamr/şarap demişlerdir. Hamrın manası hakkında muhtelif rivayetler gelmiştir. Bunlardan biri şudur:

Mâlik b. Miğvel'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hamr/şarap haram kılındığında Medine'de hamr yoktu. Medine'de sadece hurma koruğu şerbeti ile hurma şırası ve bunlardan yapılan başka bazı içkiler vardı."

İbn Ömer *radıyallahu anh*, lügatteki kelimeleri ve anlamlarını bilmeyen biri değildi. Bu da hurmadan yapılan içkilerin İbn Ömer'e *radıyallahu anh* göre hamr/şarap kelimesiyle adlandırılmadığına delalet etmektedir.

İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hamr ki o hurma içkisidir. Ayet indirilerek haram kılındı."

Böyle demekle İbn Abbas *radıyallahu anh*, hurma içkisinin hamr olduğunu bildirmiş olmaktadır. Haram kılınan bir içki oluşu sebebiyle buna hamr adını vermiş olması mümkündür.

Humeyd et-Tavil, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Talha'nın evinde aralarında Ebu Ubeyde, Übey b. Kâ'b ve Süheyl b. Beydâ'nın da bulınduğu bir topluluğa sakilik yapıyordum. Bir adam gelip 'Hamr/şarap haram kılındı!' dedi. Allah'a yemin ederim ki, 'Dur bakalım. Şunu iyice bir tahkik edelim' demediler. Hemen 'Ey Enes, kabındakileri yere dök' dediler. Sonra da Yüce Allah'ın huzuruna varıncaya kadar artık hiç içmediler. O zaman bizim içkimiz hurma koruğu şerbeti ile hurma içkisi idi."

Enes *radıyallahu anh*, hamr/şarabın haram kılındığı günde Medine'de kullanılan içkinin hurma koruğu şerbeti ile hurma içkisi olduğunu bildirmiştir.

Bu, mümkündür. O içkiler de haram oldukları için Enes *radıyallahu anh* onlara hamr/şarap demiş olabilir. Bu içkileri hamr/şarap yerine koyduklarını kastederek böyle demiş olabilir.

Katade'nin Enes'ten rivayet ettiği bu hadiste Enes'in *radıyallahu anh* şu sözü de buna delalet etmektedir: "O zaman biz bu içkileri hamr/şaraptan sayıyorduk." Bu ifadesiyle Enes *radıyallahu anh* o zaman bu içkileri hamr/şarap yerine koyduklarını, onun gibi kullandıklarını haber vermiş olmaktadır.

Sabit, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Hamr/şarap bize haram kılındığı günde biz üzümden elde edilen hamrı/şarabı çok az bulabiliyorduk. İçkilerimizin çoğunluğu hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından yapılıyordu."

Bununla birlikte onlar sarhoş olup keyiflenmek için bu içkileri hamr/şarap gibi içip tüketiyorlardı. İçkileri, hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından yapılıyordu.

Muhtar b. Fülfül dedi ki: Enes b. Mâlik'e *radıyallahu anh* içkileri sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Hamr/şarap haram kılındı. O üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan ve darıdan yapılmaktadır. Bunlardan elde edilip aklı örten içki, hamrdır."

Bu rivayette hamrın altı maddeden elde edildiğini söyleyen Enes *radıyallahu anh*, önceki rivayette hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından elde edildiğini söylemiştir. Ona göre bu içeceklerden insanı sarhoş eden her içki hamrdır. Zaten bu maddeleri saydıktan sonra, "Bunlardan elde edilip aklı örten içki, hamrdır" demiştir. Bu da anılan içeceklerden insanı sarhoş edenin hamr/şarap olduğuna, sarhoş etmeyeninse hamr/şarap olmadığına delalet etmektedir.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hamr/şarap haram kılınmıştır. Hamr, beş şeyden elde edilir: Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpa. Hamr/şarap, aklıörten (sarhoş eden) şeydir."

Bu da Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , fazlaca içilmesi halinde sarhoş eden içkiyi Hamr/şarap olarak adlandırdığını göstermektedir. Çünkü o, "Hamr/şarap, aklı örten (sarhoş eden) şeydir" demiştir.

Sırri b. İsmail'in bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«إِنَّ مِنَ الْحِنْطَةِ خَمْرًا، وَمِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا، وَمِنَ الزَّبِيبِ خَمْرًا، وَمِنَ التَّمْرِ خَمْرًا، وَمِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا»

"Şüphesiz buğdaydan hamr, arpadan hamr, kuru üzümden hamr, hurmadan hamr ve ba*ldan hamr yapılır.*"[74]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde gıda maddelerinin bu çeşitlerinden yapılan her içeceğin hamr olduğunu söylememiştir. Ancak bu gıda maddelerinden hamr yapılabileceğini söylemiştir. Bu gıda maddelerinden elde edilip de sarhoş eden içeceklerin haramlığının kastedilmiş olması muhtemeldir. Yoksa bu gıda maddelerinden elde edilen her içeceğin hamr/şarap olduğu kastedilmiş değildir. Çünkü bu hadisin senedinden daha sahih olan senedle gelen rivayetlerde, bu gıda maddelerinden elde edilen içeceklerin hamr/şarap olmasını reddeden ifadeler vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ وَالْعِنَبَةِ»

"Hamr/şarap, şu iki ağaçtan elde edilir: Hurma ve üzümden."[75]

Abdülbaki b. Kani de başka bir senedle aynı hadisi rivayet etmiştir. Bu rivayet, senedinin sahihliğiyle bu kitapta daha önce geçen rivayetlerin tamamını hükümsüz kılmaktadır. Bu rivayet, hamr/şarabın hurma ve üzüm dışındaki maddelerden elde edilemeyeceği ifadesini içermektedir. Çünkü hamr kelimesi, cins ismidir. Hamr adını taşıyan bütün içkileri kapsar. Üzüm ve hurmadan başka maddelerden elde edilen içeceklere hamr denmesine engel teşkil eder. Bu rivayet, üzüm ve hurmadan elde edilen içeceğe hamr/şarap denmesini gerekli kılmaktadır. Bunlardan ilk elde edilen ve sarhoş eden sertleşmiş şıraya, olgunlaşmış hurma ile hurma koruğundan

---

74 İbn Mâce, Eşribe, 5

75 İbn Mâce, Eşribe, 5

elde edilen ve ateşte pişirilip de değişikliğe uğramamış şerbete hamr denir. Çünkü hadiste geçen "şu iki ağaçtan" ifadesi, bunlardan ilk elde edilen içeceğin hamr olmasını gerektirmektedir.

Önce de belirttiğimiz gibi kaynatılıp sertleşen ve köpük atan üzüm şırasının hamr/şarap olduğu hususunda ittifak vardır. Hamr bizim bu anlattığımız şekilde elde ediliyorsa o zaman Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadisin manası şöyle olur: ***"Hamr/şarap, şu iki ağaçtan birinden elde edilir: Üzüm ve hurmadan."***

Şu ayetler de bu bakımdan bu hadise benzemektedirler:

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[76]

Peygamberler sadece insanlar arasından çıktıkları halde bu ayette insanlara ve cinlere hitap edilmektedir.

(يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ)

"O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar."[77]

Denizlerin sadece birinden inci ve mercan çıktığı halde bu ayette iki denizden söz edilmiştir.

Bizim anlattığımız şekilde üzümden elde edilen içkinin hamr olduğunu, onun dışındaki içkilerin gerçekte hamr olmadıklarını ispatlayan delillerden biri de şudur: Müslümanlar, zaruret hali dışında hamrı helal sayan kimsenin kâfir olduğu, onun dışındaki içkileri helal sayanınsa kâfirlik damgası yemeyi hak etmediği hususunda icma etmişlerdir. Diğer içecekler eğer hamr olsalardı, onları helal sayan, sertleşmiş üzüm şırasını helal sayan kimse gibi kâfir olup dinden çıkardı. Bunda da hamr kelimesinin hakikatte yalnızca bizim anlattığımız içkiyi kapsadığına delil vardır. Takvadan

76 En'âm, 6/130
77 Rahmân, 55/22

nasibi olmayan, yetim malını ve haram mal yemekten sakınmadığı halde güya takvalıymış gibi davranarak sadece nebizi (hurmadan elde edilen içkiyi) haram sayan bazı kimseler şöyle bir iddia ortaya atmışlardır: "Güç ve yücelik sahibi Allah'ın kitabı, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen sahih hadisler, hamrın ne olduğuna ilişkin hadislerdeki açıklamalar, yaygın olarak konuşulan Arap dili, akıl ve mantıklı insanların akıllarıyla bildikleri şeyler şuna delalet etmektedir ki; sarhoş eden her şey hamrdır. Mesela bir ayette şöyle denmektedir:

(تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا)

"Ondan hem içki hem de güzel bir rızık edinirsiniz."[78]

Burada üzüm şarabının verdiği sarhoşluğun, hurma şarabının verdiği sarhoşluk gibi olduğu bildirilmektedir. Bunu söyleyen kişi, Allah'ın kitabının, sarhoşluk veren her içkinin hamr olduğuna delalet ettiğini iddia etmiştir. Bu iddiasının ardından da yukarıdaki ayeti okumuştur. Bu ayette sarhoşluğun ne olduğu açıklanmamakta, sarhoşluğun hamr olduğu ifade edilmemektedir. Hakikatte içki hamr olsa bu, üzüm şırasından dönüşen hamrdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ)

"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden (içki elde edersiniz)."[79]

Bununla beraber bu ayet, içinde geçen (سَكَرًا) içkinin mübahlığını gerekli kılmaktadır. Çünkü Yüce Allah, hayvanların sağladığı faydaları, onlara yarattığı süt ve benzeri nimetleri anlattığı gibi, bize hurma ve üzümün faydalarından bahsederken bunu zikretmiştir. Şu halde ayette sarhoşluk veren içeceğin haramlığına, sarhoşluk veren her içeceğin hamr olduğuna delalet yoktur. Sarhoşluk veren içeceğin hamr olduğuna delalet etse, hamrın sarhoşluk veren her türlü içecekten olduğuna delalet etmez. Çünkü

78 Nahl, 16/67
79 Nahl, 16/67

ayette şırasından dönüşen şeyin hamr olduğu üzümden bahsedilmektedir. Bu iddia sahibinin kitaptan kendince gösterdiği deliller sahih değildir. Bu konuda ayrıca Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve seleften gelen bazı hadislerden de bahsetmiştir ki, bunları daha önce nakletmiş ve açıklamalarını yapmıştık. Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik:

(كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ)

"Sarhoş edici her içki hamrdır."[80]

(كُلُّ شَيْءٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ)

"Sarhoş eden her şey haramdır."[81]

(مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ)

"Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır."[82]

Bunlara benzer başka hadisler de rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden anlaşılan mana, sarhoşluk vermeleri halinde hamr dışındaki içeceklerin haram olduğu şeklindedir. Çünkü diğer içeceklerin hamr olmadığını bildiren rivayetler vardır. Bu konuda icma bulunduğunu da söylemiştik.

Aralarında Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Ebu Derdâ, Büreyde ve başkalarının da bulunduğu seleften bir topluluğun sertleşmiş hurma nebizi içtiklerine dair mütevatir haberler gelmiştir. Bu haberleri Eşribe (içecekler) kitabımızda nakletmiş bulunmaktayız. Başka rivayetlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sertleşmiş hurma nebizi içtiği bildirilmiştir. Yukarıdaki iddianın sahibine göre selef-i salihinden bir topluluğun ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sertleşmiş hurma nebizi içmekle, hamr içmiş sayılmaları gerekir.

80 İbn Mâce, Eşribe, 9
81 Müslim, Eşribe, 7
82 İbn Mâce, Eşribe, 10

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ)

***"Sarhoş eden her şey haramdır."*[83]**

Biz, "Ey İbn Abbas, şu içtiğimiz nebiz bizi sarhoş ediyor" dediğimizde İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Öyle değil. Sizden biri dokuz bardak hurma nebizi içer de sarhoş olmazsa, bu içtiği haram değildir. Ama onuncu bardağı içer de sarhoş olursa, işte o bardağı içmesi haram olur."

Abdülbakib. Kani'ninbildirdiğine göreEbu'l Hakem, bazı Eş'ari'lerden nakilde bulunarak Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel ile beni yemene görevli olarak gönderdi. Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, sen bizi içkilerin olduğu bir diyara gönderiyorsun. O içkilerden bazıları şunlardır: Baldan yapılan nebiz, arpadan ve darıdan yapılan nebiz. Bu nebizler, sarhoş edici kıvama gelinceye kadar sertleşirler."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* özlü ifadesiyle cevap verdi:

(حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كُلُّ مُسْكِرٍ يُسْكِرُ عَنِ الصَّلَاةِ)

***"Namazı ayık vaziyette kılamayacak derecede sarhoş eden her sarhoş edici şey size haramdır."*[84]**

Bu hadiste insanı sarhoş etmeyen değil, sarhoş eden içeceklerin haram kılındığı haber verilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hâris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Veda haccı senesinde içeceklerin hükmünü Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Şöyle buyurdu:

83 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/216

84 İbn Hibban, Sahih: 12/196

(إِنَّ الله حَرَّمَ الْخمرَ بِعَينِهَا وَالسَّكْرَ من كل شرابٍ)

"Şüphesiz Allah hamrı ayniyle haram kıldı. Sarhoş edici içecekleri de haram kıldı."[85]

Bu hadiste de hamr dışındaki içeceklerden haram kılınanlar açıklanmıştır. Buna göre sarhoş edici olanlar haram kılınmıştır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde b. Niyar *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اشْرَبُوا فِي الظُّرُوفِ وَلَا تَسْكَرُوا)

"Kaplarda için ama sarhoş olmayın."[86]

"Kaplarda için" ifadesiyle daha önce içinde nebiz yapılması yasaklanmış olan kaplar kastedilmiştir. Anılan kaplardaki nebizi içmek bu hadisle mübah kılınmıştır. Burada çoğu sarhoş eden şeyin içilmesinin haram kılınması kastedilmiştir. Mesela "Su için ama sarhoş olmayın denilmez." Çünkü az da içilse çok da içilse su hiçbir şekilde sarhoş etmez. Böylece çoğunun içilmesi sarhoş eden şeyin azının içilmesinin mübahlığını Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kastettiği ispatlanmış oldu.

Sahabenin sertleşmiş nebiz içtiklerine dair rivayetlere gelince, bu rivayetlerin bazısını Kitabü'l Eşribe'de nakletmiştik. Bu konudaki rivayetlerin bazısını da burada nakledeceğiz.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbrahim, Alkame ile Esved'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanına varırdık. Bize sertleşmiş nebiz içirirdi."

Abdullah b. Hüseyin el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Ahmed b. Mansur er-Remadi, Nuaym b. Hammad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

85 Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Cevzi, Et-Tahkik fi Ahadisi'l Hilaf: 2/375

86 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/198

Kûfe'de Yahya b. Said el-Kattan'ın yanındadık. Nebizin haramlığına dair hadisleri bize okuyordu. O sırada Ebû Bekir b. Ayyaş geldi. İlerledi, nihayet Yahya'nın yanıbaşında durdu ve "Sus ey çocuk! A'meş b. İbrahim, Alkame'nin şöyle dediğini bize nakletti: "Biz Abdullah b. Mesud'un yanında sonu sarhoş eden sert bir nebiz içtik."

Ebu İshak, Amr b. Meymun'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* vurulduğunda kendisine nebiz getirilmiş, o da o nebizi içmişti. Ebû Bekir'in Yahya'ya "Sus ey çocuk!" demesine şaştık.

İsrail'in bildirdiğine göre Şa'bi, Said ve Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir bedevi, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* nebizinden içmiş, Hz. Ömer de onu sopayla içki haddi uygulamıştı. Bedevi, "senin içtiğin şeyden içtim" deyince Hz. Ömer *radıyallahu anh* kendi nebizini getirtip içine su katarak sertliğini gidermiş, sonra içmiş ve şöyle demişti: (مَنْ رَابَهُ مِنْ شَرَابِهِ شَيْءٌ ، فَلْيَكْسِرْهُ بِالْمَاءِ) ***"İçeceği nebizden şüphelenen kimse o nebizin sertliğini suyla kırsın."***[87]

İbrahim en-Nehai de Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur. O rivatette şu ifadeye yer verilmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bedeviye hadd uyguladıktan sonra o nebizden içti."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Meymune, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ümmü Süleym ile Ebu Talha kuru üzüm ve hurma nebizini birbirine karıştırarak içerlerdi. Ebu Talha'ya, "Ey Ebu Talha, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yasaklamıştı" dediler.

Ebu Talha şöyle cevap verdi:"O zamanda muhtaçlık olduğu için yasaklamıştı. Nitekim hurmaları ikişer ikişer yemeyi de yasaklamıştı."

Bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bir kısmını Eşribe kitabımızda nakletmiş bulunmaktayız. Burada onları tekrarlayarak konuyu uzatmak istemedim. Bildiğimiz kadarıyla mezhebimiz fakihlerinin mübah gördüğü içeceklerin haram kılındığına dair, sahabe ve tabiun'un hiçbirinden rivayet gelmiş

87 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Eşribe, 42: 8/39

değildir. Rivayete göre sahabe ve tabiun, kuru üzüm ve hurmanın uzun süre bekletilen şerbetin ve üçte biri kalıncaya kadar kaynatılan şıranın haram olduğunu söylemişlerdir. Derken halka hoş görünmek isteyen ve güya dinde tavizsiz olduklarını söyleyen cahil bir kesim ortaya çıkarak nebizin haram olduğunu iddia etmişlerdir. Nebiz eğer haram olsaydı, çoğu kimse tarafından tüketilmesi sebebiyle umumi belva oluştuğundan, içkide olduğu gibi haramlığı yaygın ve meşhur rivayetlerle bildirilirdi. Çünkü Arapların çoğunlukla tükettikleri içecekleri, hurma ve hurma koruğu nebizi idi. Nebize olan tutkunlukları, yanlarında az bulunduğu için şaraba olan tutkunluklarından daha fazla ve yaygın idi. Bu da nebizin haram olduğunu söyleyenlerin söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Eşribe kitabımızda bu konuyu diğer yönleriyle daha detaylı bir şekilde anlatmış bulunmaktayız.

[Kumar]

Kumara gelince, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ***"Satranç da kumardandır"*** dediği rivayet edilmiştir. Hz. Osman *radıyallahu anh* ve sahabe ile tabiundan bir topluluk, tavlanın kumardan olduğunu söylemişlerdir. İlim ehlinden bir topluluk dediler ki: Kumarın her türü, ayette haram kılındığı bildirilen "meysir" in kapsamına girer. Meysir, fal oklarına benzer oklarla oynanan bir şans oyunudur. Oyuncular bir araya geldiklerinde bu okları kendi aralarında dolaştırırlar. Torbadaki oklardan birini çeken oyuncu, okun üzerinde yazılı olan payı almayı hak eder. Bazıları ne kadar çırpınsalar da bir şey elde edemezken diğer bazıları şansları yaver gittiği için büyük pay elde ederlerdi. İşin özü, bu şansa dayalı bir yolla mal elde etme oyunudur. Bu, hibe, sadaka, alışveriş ve benzeri akidlerin şansa dayandırılması durumunda geçerli olmayacaklarına delalet etmektedir. Mesela "Zeyd geldiğinde bu malı sana satmış oldum", "Amr falan yerden çıktığında bu malı sana hibe etmiş oldum" örneklerinde olduğu gibi. Bu akidler geçerli olmazlar. Zira meysir dediğimiz kumar oyununda "şans okunu çeken, okun üzerinde yazılı olan payı kazanır" demek de şansa bağlı bir kazanç yolu olup risk altındadır.

Hukukta kura iki manaya gelmektedir.

1-Kuraya katılanlardan birine hak ettiğinden fazlası verilmeden ve hakkı da elinden alınmadan kalplerini rahatlatmak için çekilen kura. Mesela

çok evli bir erkeğin, eşleri yanında geceleme sırasını kura ile belirlemesi, hasımlardan hangisinin daha önce kâdıya takdim edilmesini belirlemede kura çekilmesi gibi.

2-Muhaliflerimizin iddia ettikleri kura şekli. Bu, birkaç köleden başka malı bulunmayan ve ölmek üzere olan ağır hasta birinin kölelerinden azad edeceğini kura ile belirlemesidir. Muhalifimizin benimsediğini söylediği bu kura şekli, Kur'an nassı ile haram kılınan meysir/kumar cinsindendir. Çünkü burada hürriyeti hak eden bir kölenin üzerindeki hürriyet, kura ile kendisinden alınıp başkasına verilmiş olmaktadır. Bu kura şeklinde kuraya katılanlardan bazısına hak ettiğinden fazlası verilirken bazısının da hakkı elinden alınmakta ve hiçbir pay elde edememektedir. Bazılarıysa hem kendi hakkını hem de başkalarının hakkını almış olmaktadır. Bu tür kura ile kumar arasında mana bakımından hiçbir fark yoktur.

Ayette geçen (الْأَنْصَابُ) dikili taşlara gelince bunlar, kendilerine tapmak için dikilen putlarla şekilsiz taşlar ve başka nesnelerdir. Aynı ayette geçen (الْأَزْلَامُ) kelimesi ise üzerinde bazı yazılar bulunan fal oklarıdır. Bu oklardan birinin üzerinde "yap", diğerinin üzerinde (yapma) ve benzeri şeyler yazılıydı. Cahiliyye devri insanları önemli gördükleri bir işe başlamadan önce bu oklarla fal çekerlerdi. Üzerinde "Yap" yazılı olan oku çektiklerinde o işi yaparlardı. "Yapma" yazılı oku çektiklerinde o işi yapmazlardı. Nesep tespitinde de bu yola başvururlardı. Olumlu yazı yazılan oku çektiklerinde doğan çocuğun nesebini kabul ederlerdi. Üzerinde olumsuz yazı bulunan oku çektiklerinde ise çocuğun nesebini reddederlerdi. Bunlar da kumar okları gibi şeylerdi.

Ayetteki (رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işi birer pisliktir"** ifadesine gelince "rics" kelimesi, kaçınılması gereken şey demektir. Ya pis olduğu ya da kişinin üzerinde bulunurken o halde yapılan ibadet ve tazimin çirkin karşılanmasına sebep olacağı için sakınılması gereken şeydir. Mesela (رِجْسٌ نَجِسٌ) denildiğinde rics kelimesiyle pislik manası kastedilir. Bu iki kelimeden biri diğerinin peşinden gelir. Tıpkı (حَسَنٌ بَسَنٌ) ile (عَطْشَانُ نَطْشَانُ) ve benzeri kelimelerde olduğu gibi. (رِجْزٌ) kelimesine gelince bunun şu ayette olduğu gibi azap manasına geldiği söylenmiştir: **(لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ)**

"Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan"[88] Bu kelime şu ayetlerde olduğu gibi bazen pislik manasına da gelir:

(وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ)

"Pisliklerden uzak dur."[89]

(وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek..."[90]

İçki ve kumarın haram kılındığı ayette (مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işi"** ifadesine yer verilmiştir. Çünkü şeytan, insanları içkiye ve kumara davet eder. İçki içmelerini ve kumar oynamalarını onlara tavsiye eder.Bu ifadenin kullanılmasıyla bunların haramlık hükmü tekit edilmiş olmaktadır. Çünkü şeytan; günah, çirkinlik ve haramlardan başka bir şeyi tavsiye etmez. İçki ve kumarın şeytana nispet edilmesi en uygun bir mecaz şeklidir. Çünkü insanları bu pisliklere çağıran ve bunları onlara hoş gösteren odur. Mesela başkasını üçüncü bir kişiyi dövmeye veya ona söğmeye azmettirip bu işi ona hoş gösteren kişiye, "Bu, senin işindir" demek doğru olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾)

91-"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"

88 A'râf, 7/134
89 Müddessir, 74/5
90 Enfal, 8/11

Bu ayette, şeytanın insanları davet ettiği, onlara hoş gösterdiği içki içmek, böylece sarhoş olmalarını sağlamak, sarhoş kafayla onları suç işlemeye sevk etmek, arkadaşlarıyla arbede çıkarmalarına sebep olmak, sonunda da aralarında kin ve düşmanlığa yol açmak kastedilmektedir. Kumar da bu gibi olumsuzluklara sebebiyet vermektedir.

Katade dedi ki: "Kişi, malı ve ailesi üzerine kumar oynar, yenilir, yütülmüş ve hazin vaziyette kalır. Bu da onu kin ve düşmanlığa sevkeder."

Bazıları bundan hareketle nebizin haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü nebiz içip sarhoş olmak, şarabın verdiği sarhoşluk gibi insanlar arasında kin ve düşmanlığa yol açmaktadır. Ömrüme yemin ederim ki sarhoşluk veren içeceklerde bu mana mevcuttur. Sarhoşluk vermeyen içeceklerde ise böyle bir mana mevcut değildir. Sarhoşluk veren içeceklerin haramlığında ihtilaf yoktur. Şarabın az bir miktarında bu illet mevcut değildir. Çünkü onun kendisi haramdır. Onda, nebizden az bir miktar içmenin haram olmasını gerektiren bir illet bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾)

93-"İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever."

İbn Abbas, Cabir, Berâ b. Azib, Enes b. Mâlik, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "İçkinin haram kılınmasından önce içki içenlerden ölen bazı kimseler vardı"

Sahabiler, "Daha önce bizlerden içki içenler ama şimdi de ölmüş olanlar vardır. Onların durumu nice olacak?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

Atâ b. Saib'in bildirdiğine göre Ebu Abdurrahmanes-Sülemi, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şam*'da bir topluluk içki içtiler ve bu ayeti kendilerince te'vil ederek 'içki bize helaldir' dediler. Hz. Ömer ile Hz. Ali ittifak ederek "Bunların tövbe etmeleri istensin. Tövbe ederlerse ne alâ. Aksi halde öldürülsünler" dediler."*[91]

Zühri dedi ki: Abdullah b. Âmir b. Rebia'nın bana verdiği habere göre Beni Abdülkays kabilesinin lideri Carud ile Ebu Hureyre, Kudame b. Maz'un'un içki içtiğine şahitlik ettiler. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona had uygulamaya karar verdi.

Kudame, "Bunu yapamazsın. Çünkü Yüce Allah **'İman edip salih ameller işleyenlere daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur'** buyurmuştur" dedi.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona şöyle karşılık verdi: "Sen ayeti yanlış te'vil etmişsin ey Kudame! (Ayetin devamında belirtildiği gibi) eğer Allah'a karşı gelmekten sakınsaydın, Allah'ın sana haram kıldığı şeyden sakınırdın."

Sonuçta Kudame'ye, Şam'da "içki bize helaldir" diyerek içenlere uygulanan hüküm uygulanmadı. Çünkü onlar, şarabı helal sayarak içmişlerdi. Allah'ın haram kıldığını helal sayan, kâfirdir. Bu sebeple Hz. Ömer *radıyallahu anh,* onların tövbe etmelerini istemişti. Kudame b. Maz'un ise şarabı içerken onu helal sayarak içmiş değildi. Ancak o, içinde bulunduğu halin ve Yüce Allah'ın ayette zikrettiği vasfın kendisinde bulunmasının, günahına keffaret olacağı şeklinde ayeti te'vil etmişti.

Ayette zikredilen vasıf ise şudur:

(لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)

"İman edip salih ameller işleyenlere; takvalı oldukları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra takvalı oldukları ve iman ettikleri,

91 Bu olay, Kurtubi tefsirinde detaylı olarak anlatılmaktadır.

sonra yine takvalı oldukları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever."[92]

Kudame, kendisinin bu ayette vasıfları anlatılan kimselerden olduğunu, haramlığına inanmakla birlikte içki içtiği için azabı hak etmeyeceğini, iyiliklerinin kötülüklerine keffaret olacağını zannederek içmişti. Bu ayette üç kere takvadan bahsedilmiştir. Her birinde ayrı bir mana kastedilmiştir. Birincisiyle geçmişte Allah'a karşı gelmekten sakınmış olmak, ikincisinde gelecekte Allah'a karşı gelmekten sakınmak, üçüncüsünde kullara zulmetmeyerek ve onlara iyilikte bulunarak Allah'a karşı gelmekten sakınmak manası kastedilmiştir.

İhramlı Kimsenin Avlanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٩٤﴾)

94-"Ey iman edenler! And olsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği halde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse ona elem dolu bir azap vardır."

Bu ayetteki (من) edatının kısmilik manasına geldiği ve bununla da deniz avı dışında sadece karadaki avın, ihramsız kimselerin değil de ihramlı kimselerin avlanmasının haram olduğu kastedilmiştir. Bazıları da (من) edatının temyiz, yani ihramlı kimseye haram kılınan kara avını diğer avlardan ayırdetmek manasında bir edat olduğunu söylemişlerdir. (من) edatının temyiz manasında kullanıldığı yerlere şu örnekleri verebiliriz:

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ)

"Putlara tapma pisliğinden kaçının."[93]

---

92 Mâide, 5/93

93 Hac, 22/30

(بابٌ مِن حَديدٍ) "Demirden imal edilmiş kapı", (ثَوْبٌ مِن قُطْنٍ) "Pamuktan mamul elbise" v.b. Ayetteki (مِن) edatı ile, her ne kadar av olmasa da av hayvanının yumurtası, yavrusu kastedilmiş olabilir. Çünkü yumurta da av hayvanının bir parçasıdır. Yavrusu ve tüyü ve diğer parçaları da böyledir. Ayet-i kerime bu manaların tümünü kapsamaktadır. Haram kılınan, bazı hallerde bazı hayvanların avlanmasıdır. Yani ihramlılık halinde kara hayvanlarını avlamak haram kılınmıştır. Ayet, av hayvanından neşet eden yumurta, yavru, tüy v.b. şeyleri de ihramlının ele geçirmesini haram kılmıştır.

Ayetteki (تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ) **"Ellerinizin erişebileceği"** ifadesiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* "Bununla kuşların yavrusu ve yaban hayvanlarının küçükleri kastedilmiştir" dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid, "Bununla av hayvanlarının yavrusu ve yumurtası kastedilmiştir" demiştir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir bedevi, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* beş yumurta getirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إنَّا مُحْرِمُونَ) ***"Biz ihramlıyız (bunları) yemeyiz"*** dedi ve yumurtaları kabul etmedi.[94]

İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Kâ'b b. Ucre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ihramlı iken deve kuşu yumurtasını alıp kıran kimsenin, o yumurtanın değerince sadaka vermesine hükmetti.

Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, İbn Abbas ve Ebu Musa'nın, deve kuşu yumurtasına zarar veren ihramlı kimsenin, o yumurtanın değeri kadar sadaka vermesi gerektiğini söylemişlerdir. İlim ehli arasında bu hususta ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.

(وَرِمَاحُكُمْ)

"Mızraklarınızın (erişebileceği avlar)"

94 Suheyb Abdulcebbar, el-Müsnedu'l-Mevduî el-Câmi'u li'l Kütübi'l Aşere: 14/103

İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayetteki bu kelimeyle büyük av hayvanlarının kastedildiğini söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه۪ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاك۪ينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَاماً لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه۪ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُوانْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾)

95-"Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâ'be'ye hediye olarak varmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret; yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."

Bu ayetin üç şekilde manalandırılabileceği söylenmiştir. Ayetin bu manaların üçüne de ihtimali vardır:

1-Hac veya umre ihramında iken karada av hayvanı öldürmeyin.

2-Hareme girip de karada av hayvanı öldürmeyin. Kişi Mekke harem'ine girdiğinde onun hakkında (أَحْرَمَ الرَّجُلُ) denir. Necid şehrine vardığında (أنجد) denir. Irak'a vardığında (أعْرَقَ) denir. Tihame'ye vardığında (أَتْهَمَ) denir.

3-Haram aya girmek manasına gelir. Nitekim şair şöyle demiştir: (قَتَلَ الْخَلِيفَةَ مُحْرِمًا) Halife haram ayda öldürüldü. Şair, "Halife" kelimesiyle Hz. Osman b. Affan'ı *radıyallahu anh* kastetmiştir. Mezkûr ayette bu üçüncü şıktaki mananın kastedilmediği hususunda ihtilaf yoktur. Haram ayda avlanmak haram değildir. Birinci ve ikinci şıktaki manalar ayette kastedilmiştir. Mekke hareminde ihramlı-ihramsız herkesin avlanmasını Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığı sabittir. Bu da ayette, bu

mananın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Kur'an lafzının içerdiği bir hüküm Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sadır olduğunda, o hükmün daha önceleri Kur'an'da verilmiş olduğuna hükmetmek gerekir.

(لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetinin genel manası, eğer şu ayetle özellenmeseydi, hem kara hem deniz avını haram kılardı: (اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ) **"Deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı."**[95] Böylece (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetiyle kastedilenin deniz avı değil, kara avı olduğu ispatlanmış oldu. Yine (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) ayeti, ihramlının öldürdüğü av hayvanının, dinen kesilip helal hale gelmemiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ihramlının öldürdüğü hayvanı Cenab-ı Allah maktul olarak adlandırmıştır. Maktul, yani öldürülen hayvanın yenmesi caiz değildir. Ancak şartlarına uygun olarak boğazlanan hayvanın yenilmesi caizdir. Normal biçimde boğazlanan hayvana maktul denmez. Çünkü maktul olması, onun boğazlanmış olduğunu ifade etmez.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(خَمْسٌ يَقْتُلُهُنَّ الْمُحْرِمُ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ)

"İhramlı kişi beş hayvanı Harem'*de de harem dışında da öldürür.*"[96]

Bu hadis, devamında sayılan beş hayvanın eti yenmeyen hayvanlardan olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bunlar, normal şekilde boğazlanmayıp öldürülürler. Şayet normal biçimde boğazlansa o zaman canının çıkması, öldürülmesi anlamına gelmez. Ama bu beş hayvan, hadiste böyle adlandırılmamışlardır. Mezhebimiz fakihleri de bu görüşte olup şöyle demişlerdir: Bir kimse "Allah için bir koyun boğazlamak, adağım olsun" derse, bir koyun boğazlaması gerekir. Ama "Allah için bir koyun öldürmek adağım olsun" derse bir şey yapması gerekmez. Yine mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse "Allah için oğlumu boğazlamak adağım olsun" derse, onun bir koyun kesmesi gerekir. Ama "Allah için oğlumu

95 Mâide, 5/96
96 Süleyman b. Davud b. Carud. Müsnedü Ebi Davud et-Tayalisi: 3/407

öldürmek adağım olsun" derse bir şey yapması gerekmez. Çünkü boğazlama "zebh" kelimesi şer'î bir hükümle bağlantılıdır. Bu hüküm de kesilen hayvanın etini yemeyi mübah kılar ve kurban ibadeti bu şekilde yerine getirilir. Ama öldürme kelimesinde böyle bir mana yoktur. (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetiyle ilgili olarak Said b. Müseyyeb'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İhramlının av hayvanını öldürmesi bu ayette haram kılınmıştır. Öldürdüğü hayvanın etini yemesi de bu ayette haram kılınmıştır." Yani ihramlının öldürdüğü hayvanın etini yemesi haram kılınmıştır.

Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ceza gerektiren her av, leş hükmündedir; yenilmesi helal olmaz."

Yunus da Hasan'dan, böyle bir hayvanın etinin yenmeyeceğine dair rivayette bulunmuştur.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Yunus, ihramlının boğazladığı av hayvanı hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İhramlı olmayan kimse o hayvanın etini yiyebilir."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İhramlı kimsenin vurduğu av hayvanının etini ihramlı olmayan kimse yiyemez."

Hakem ve Amr b. Dinar, ihramlı olmayan kimsenin yiyebileceğini söylemişlerdir. Süfyan da bu görüştedir.

İhramlı kimsenin vurduğu av hayvanının haram olduğuna, helal olacak şekilde kesilmediğine mezkûr ayetin delalet ettiğini daha önce anlatmıştık. İhramlının öldürdüğü hayvanın dini açıdan kendisine haram olduğuna, o hayvanın Yüce Allah'ın hakkı olması delalet etmektedir. Onu öldürmesi bu bakımdan Mecusi ve putperestlerin avına, besmelesiz ya da şer'î kesim şartlarına riayet edilmeden kesilen hayvana benzemektedir. Bu, gasp edilmiş bir bıçakla boğazlanan hayvana benzemez. Çünkü o gasp edilmiş bıçakla kesilen hayvanın haramlığı, kul hakkıyla bağlantılıdır. Bilindiği gibi bıçağın sahibi hakkını helal ederse, kendisinin gasp edilmiş bıçağıyla kesilen hayvanın eti helal olur. Dolayısıyla gasp edilmiş bıçakla kesmek, hayvanın kesiminin sahihliğine engel olmaz; sadece etinin yenmesini haram kılar. Çünkü kesim, Yüce Allah'ın hakkıdır. Onun şartlarına riayet etmek de Yüce Allah'ın hakkıdır.

İhramlı Kimsenin Öldürdüğü Hayvan

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ),

"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin."

Akabindeki ayetle hükmü özellenen bu ayetin deniz avı dışında kara avını öldürmenin haramlığına mahsus olduğunu söylemiştik. Ayetteki ifadenin genel oluşu, delil ile istisna edilenler hariç, bütün kara avlarını kapsamaktadır.

İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Said ve Hz. Aişe, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: **"İhramlı kişi beş hayvanı Harem'*de de harem dışında da öldürür: Yılan, akrep, karga, fare ve azgın köpek.*"**[97]

Bu hayvanlardan başka hayvanların adının geçtiği rivayetler de vardır.

Bazı rivayetlerde, pis ve zararlı oldukları için bu hayvanlara ***"onlar fasıktırlar"*** anlamında (هُنَّ فَوَاسِقُ) denilmiştir.

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayette (الْكَلْبُ الْعَقُورُ: الْأَسَدُ) ***"Azgın köpek, aslandır"***[98] ifadesi kullanılmıştır.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Vebre, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **kurt, fare, karga ve delice kuşunun öldürülmesini emretti."*** Bu hadiste kurttan bahsedilmiştir.

Ka'nebi, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İhramlı kişinin öldürmekle emrolunduğu azgın köpek; aslan, kaplan ve kurt gibi insanlara saldıran ve onları öldüren köpektir. Azgın köpek işte budur. Ama sırtlan, tilki,

---

97 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 42/453; Abdurrezzak, Musannef: 4/444

98 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/580

kedi ve bunlara benzer saldırgan olmayan yırtıcı hayvanları ihramlı kişinin öldürmesi caiz olmaz. Şayet öldürürse fidye vermesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler bu rivayeti sahih kabul etmiş ve ihramlı kimselerin anılan beş hayvanı öldürmelerinin mübahlığına delil olarak kullanmışlardır. Azgın köpek hakkında ihtilaf edilmiştir.Önce de naklettiğimiz gibi kendisinden gelen bir rivayette ifade edildiğine göre azgın köpek, aslandır. Bu te'vilin doğruluğunu şu hadis desteklemektedir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Leheb'in oğlu Uteybe'ye **"*Allah*'ın köpeği seni yesin"** diye beddua etmiş ve onu bir aslan yemişti.[99]

Hadiste geçen azgın köpeğin kurt olduğunu söyleyenler de olmuştur. İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen bazı rivayetlerde köpek yerine kurt adı geçmektedir. Rivayetlerde azgın köpek ifadesi geçtiğinde bununla insanlara saldıran ve onları ısırıp parçalayan köpek kastedilmektedir. Bu, kurdun özelliğidir. Burada azgın köpek ifadesine en yakın olan hayvan, kurttur.

Bu rivayet, ihramlı kişiye saldıran ve ona eziyet etmeye başlayan hayvanı, ihramlının herhangi bir fidye ödemeksizin öldürmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü azgın köpek ifadesinin özünden bu mana anlaşılmaktadır.

Mezhebimiz fakihleri, ihramlı bir kimsenin kendisine saldıran yırtıcı hayvanı öldürmesinin cezası olmadığını söylemişlerdir. Ama önce kendisi hayvana saldıracak olursa ceza ödemesi gerekir. Çünkü (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** ayetinin hükmü geneldir.

"Av" kelimesi tabiatı gereği, insanları kendisine yaklaştırmayan ve yabani olan hayvanlar için kullanılan genel bir isimdir. Bu kelime, eti yenilenleri de yenilmeyenleri de kapsar.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ)

"And olsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecektir."[100]

99 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/436

100 Mâide, 5/94

Bu ayette elimizin ve mızrağımızın ulaşacağı hayvanların av sayılacağı bildirilmiştir. Bunlardan eti yenenleri eti yenmeyenlerden ayırıp sadece onların av sayılacağı söylenmemiştir. Ancak daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı hayvanları istisna ederek onların av sayılmayacağını (ve ihramlı tarafından öldürülebileceklerini) bildirmiştir. İşte istisna ettiği hayvanlar arasında azgın köpekten de bahsetmiştir. Anılan hayvanları istisna etmesi ve azgın köpekten bahsetmesi, insana saldırıp eziyet eden av hayvanlarını ihramlının öldürmesinin mübahlığına delalet etmektedir. Zira hadiste sayılan hayvanların insana saldırıyı başlatanın kendileri olması, onların özelliklerindendir. Her ne kadar bazen ilk saldıran kendileri olmasalar da, genelde saldırıyı ilk kendileri başlatırlar. Çünkü eşya da hüküm, çoğunlukla karşılaşılan genel duruma göre verilir. Az rastlanan sıra dışı durumlara göre hüküm verilmez. Sonra azgın köpekten bahsedildi. Onun aslan olduğunu söyleyenler de olmuştur. Isırıp eziyet etmeye yöneldiğinde öldürülmesi mübah kılındı. Kurt ise saldırmak ve ısırıp parçalamak genelde onun özelliğidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* hadiste özel olarak kendilerinden bahsedip öldürülebileceklerini bildirdiği yırtıcı hayvanlar, ***"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"*** ayetinin genel hükmü dışına çıkarılıp tahsis edildiler. Hadiste kendilerinden bahsedilmeyen ve tahsis edildiklerine dair bir delil bulunmayan hayvanlar, ihramlıyken av hayvanlarını öldürmeyi yasaklayan ayetin genel hükmü kapsamında kalmaya devam etmektedirler.

Şu hadis de buna delalet etmektedir: Cabir *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Sırtlan, avdır. İhramlı kişi onu öldürürse cezası bir koçtur."***[101]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların etini yemeyi yasaklamıştır. Sırtlan da sivri dişli yırtıcı hayvanlardandır. İhramlı kişinin onu öldürmesi durumunda fidye olarak bir koç vermesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sırtlanı, ihramlı kişi tarafından öldürülmesi caiz olan beş hayvana kıyaslasaydınız olmaz mıydı? O da onlar gibidir. O da eti yenilmeyen hayvanlardandır."

---

101 Ebu Davud, Et'ime, 32

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr beş hayvan, ayetteki genel öldürme yasağından istisna edilmiştir. İstisna edilen bu hayvanlara başka hayvanları kıyas etmemiz caiz olmaz. Ancak istisna edilen bu hayvanların tahsis edilmesinin illeti zikredilmiş olsaydı veya tahsislerine dair bir delil mevcut olsaydı o zaman kıyas yapılabilirdi. Bu beş hayvanın ayetin genel hükmünden tahsis edilmelerinin illeti zikredilmediğine göre, asıl olan ayetin genel hükmünü tahsis etmede başka hayvanları bunlara kıyas etmek caiz olmaz. Anılan hayvanların ayetin genel hükmünden istisna edilerek tahsis edilmelerinin sebebinin saldırıyı ilk başlatan yırtıcı hayvanlar olma özellikleri olduğunu söylemiştik. Sırtlanın eti yenilmeyen bir hayvan olması, beş hayvanı istisna eden hadisin kapsamına girmesine gerekçe teşkil etmez.

Beş hayvanın tahsis edilmelerinin illeti hadiste zikredilmiş değildir ki sırtlanı onlara kıyaslayabilelim. Şunu da belirtelim ki, saldırıyı ihramlı kişiye ilk başlatan hayvanı ihramlının öldürmesi durumunda kendisine herhangi bir ceza terettüp etmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Bu özellikteki hayvanın, ihramlının av hayvanını öldürmesine dair genel yasaktan istisna edilerek öldürülmesinin caizliği hususunda icma vardır.

Hadisin ve icmanın istisna etmediği hayvanlara gelince, ihramlının onları öldürmesinin yasaklığına dair ayetin genel hükmü varlığını korumaktadır. Mezhebimiz fakihlerinden bazıları bu gibi durumlarda kıyas etmeye yanaşmamaktadırlar. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, istisna ettiği hayvanları sayı ile sınırlamış ve şöyle demiştir: ***"İhramlı kişi beş hayvanı öldürür."*** Bu hadis, bu beş hayvan dışındaki hayvanları ihramlının öldürmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Ayetin lafzının delalet ettiği manayı geçersiz kılmak için kıyası kullanmak caiz değildir. Mezhebimiz fakihlerinden diğer bir grup ise eti yenilmez oluşunu illet sayarak sırtlanı hadiste tahsis edilen beş hayvana kıyaslamanın sahih olmayacağını söylemişlerdir.Çünkü sırtlanın etinin yenilmez oluşu, olumsuz bir durumdur. Olumsuz durum ise illet olamaz. İlletler, içinde illeti taşıyan asıl (makisün aleyh) da sabit olan vasıflardır. Sıfatın nefyi (etinin yenilmezliği) ise illet olamaz. Sırtlanın vasfı olumluya çevrilerek hüküm değiştirilir ve ondaki illet "etinin yenilmesi haramdır" denilirse, o beş hayvana kıyas edilmesi yine sahih olmaz. Çünkü etinin haram kılınması, etini yemeyi olumsuzlaştırmaya hükmetmektir. Bu durumda yine sırtlanın etinde olumsuz bir sıfat mevcut olmaktadır ve bunu kıyas için illet saymak sahih

olmaz. Şafiî, Eti yenmeyen av hayvanlarını öldüren ihramlı kimsenin, herhangi bir ceza ödemesi gerekmeyeceğini söylemiştir.

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا) "İçinizden kim onu kasten öldürürse"[102]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsanlar bu ayeti manalandırmada üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

1-Cumhur-u ulemaya göre ihramlı kişi av hayvanını kasten de öldürse yanlışlıkla da öldürse ceza ödemesi gerekir. Ayette geçen "kasten" kaydının faydası devamındaki şu ifadede görülmektedir:

(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ)

"Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır."

İşte kim bir daha yanlışlıkla değil de kasten av hayvanını öldürürse, Allah ondan intikam alır. Yanlışlıkla öldüren kimsenin azaba uğraması söz konusu değildir. Onun için "kasten" kaydı kullanılmıştır. Unutarak veya yanlışlıkla öldürmede de her ne kadar fidye ödemek gerekmekteyse de azap söz konusu değildir. Ama "kasten" kaydının konulması, azabın, av hayvanını bilerek öldüren ihramlı kimseye mahsus olduğunu bildirmek içindir. Hz. Ömer, Hz. Osman, bir rivayete göre Hasan, İbrahim ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu görüştedirler.

2-Mansur'un bildirdiğine göre Katade, ismini verdiği bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radıyallahu anh,* ihramlının yanlışlıkla av hayvanını öldürmesinden dolayı ceza gerekmeyeceği görüşünde idi."

Tavus, Atâ, Salim, Kasım, Cabir el Cu'fî'nin rivayetine göre iki kavlinden birine göre Mücahid de bu görüştedir.

3-Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Nüceyh, (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا) **"İçinizden kim onu kasten öldürürse"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi ihramlı olduğunu unutur ama av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekir. İhramlı olduğu aklında iken av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekmez."

---

102 Mâide, 5/95

Bazı rivayetlerde bu kişinin haccının fasit olduğu ve hedy kesmesi gerektiği ifade edilmektedir. Mücahid'in, "Bir kişi ihramlı olduğunu unutur ama av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekir" görüşünün benzeri bir görüş, Hasan'dan da rivayet edilmiştir.

Ama sahih olan birinci görüştür. Zira ihram yasaklarını ihlalde mazereti olanın da olmayanın da fidye ödemede aynı hükme tabi oldukları sabit olmuştur. Bilindiği gibi Yüce Allah, hasta olanın ve başında rahatsızlık bulunan ihramlı kimsenin mazeretini geçerli saymış ama bununla birlikte onları kefaretten muaf tutmamıştır. Aynı şekilde bir kimse mazeretli de olsa mazeretsiz de olsa Arafat vakfesine gidemediği takdirde haccı fevt (kaçırılmış) olur. Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. İhram yasaklarını yanlışlıkla ihlal etmek bir mazeret sayılsa da cezayı düşürmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Size göre keffaretlerin kıyas yoluyla ispatı caiz değildir. Ama av hayvanını yanlışlıkla öldüren ihramlı kimsenin ceza ödemesini gerektiren bir nass bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu bir kıyas değildir. Çünkü ihramlı kimsenin av hayvanını öldürmesini yasaklayan şu ayette bir nastır: Çünkü (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin."** Bize göre bu nass, bir insanın avını veya malını telef eden birinin telef ettiği şeyin bedelini ödemesi gerektiği gibi, karada av hayvanını telef eden ihramlının da telef ettiği hayvanın bedelini ödemesini gerektirmektedir.İhramlının bu şekilde cezalandırılması bedel yerine geçtiğine ve Allah tarafından bu ceza da telef edilen hayvanın misli kılındığına göre, av hayvanının öldürülmesinin yasaklanması, onu öldüren kimsenin bedel ödemesini gerektirmektedir. Sonra bu bedelin ceza olduğu hususunda fukaha arasında görüş birliği vardır. Şunu da ifade etmeliyiz ki, ihram yasaklarını ihlal eden kimsenin mazeretli veya mazeretsiz olmasının ceza açısından hükmünün aynı olması sabit olduğuna göre, ihramlının karada av hayvanını öldürme yasağının zahirinden anlaşılan odur ki; av hayvanını kasten veya yanlışlıkla öldüren ihramlı aynı hükme tabi olacaktır. Buna hükmetmek, bize göre kıyas değildir.

Mesela Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Berire hakkında verdiği hükmü, bizim Berire'den başkasına da uygulamamız kıyas değildir.[103]

Aynı şekilde serçenin zeytinyağı içinde ölmesi durumunda fare hakkındaki hükmü serçeye ve tereyağı hakkındaki hükmü zeytinyağına da uygulamamız kıyas değildir. Çünkü bu konudaki şer'î hüküm varid olmazdan önce bunların birbirlerine eşit şeyler oldukları sabit olmuştur. Dolayısıyla fare hakkında verilen hüküm serçe hakkında da, tereyağı hakkındaki hüküm zeytinyağı hakkında da ayniyle geçerlidir. Bunlardan biri hakkında verilen hüküm, hepsi için geçerlidir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: Unutarak bir şeyler yiyen oruçlunun orucunun bozulmayacağına dair Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hüküm, unutarak cinsel ilişkide bulunan oruçlu hakkında da geçerlidir. Çünkü oruç bakımından her ikisinin ilintili oldukları hüküm aynıdır. Yine fakihlerimiz dediler ki: Namazdayken sidik veya dışkı sebebiyle abdesti bozulan kimse, burun kanaması ve kusma sebebiyle abdesti bozulan kimse gibidir. Bu da onlar gibi abdest alıp namaza kaldığı yerden devam edebilir. Çünkü taharet ve namaz bakımından bu da onlarla aynı hükme tabidir. Bunlardan biri hakkında gelen bir rivayet hepsi hakkında geçerli bir hüküm olur. Bu, kıyas değildir. İşte karada av hayvanını yanlışlıkla öldüren ihramlının hükmü de böyledir.

Mücahid'e gelince o, ayetin zahirini terk etmiş olmaktadır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır."[104]

İhramlı olduğunu unutmaksızın karada av hayvanını kasten öldüren kimse bu ayetin kapsamına girer ve ceza ödemesi gerekir. Hayvanı kasten öldürürken ihramlı olduğunu unutmuş olmasına itibar edilmez.

103 Berire adındaki cariye, başkalarının kendisine zekât olarak verdikleri bazı malları getirip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ederdi. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (هو لها صدقة ولنا هدية) *"Bunlar, Berire'ye zekâttır. Ama bize hediyedir"*derdi. (Ebu Davud, Zekât, 30)

104 Mâide, 5/95

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah yanlışlıkla adam öldüren kimsenin keffaret ödemesi gerektiğine nassla hükmetmiştir. Kasten öldüren kimsenin durumunu buna kıyas etmediniz. Diğer taraftan Yüce Allah ihramlının av hayvanını kasten öldürmesi durumunda ceza ödemesi gerektiğini nassla bildirdiğine göre yanlışlıkla öldürenin ceza ödemesi vaciptir demek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine birkaç şekilde cevap verilebilir:

1-Yüce Allah her iki öldürmenin (adam öldürme ile av hayvanını öldürmenin) hükmünü nassla bildirdiğine göre bu naslardan her birini kendi yerinde kullanmak gerekir. Hakkında nass bulunan meseleleri birbirine kıyaslamak bize göre caiz değildir.

2-Kasten adam öldürene mutlaka kısas cezası vardır ki bu, kefaretten ve diyetten daha ağır bir cezadır. İhramlıyken karada av hayvanını yanlışlıkla öldüren kimseyi cezasız bırakırsak, ona başka bir yaptırım uygulamak gerekmez. Böylece öldürme eylemi boş ve hükümsüz kalır ki bu da caiz değildir.

3-Kasten adam öldürme ile yanlışlıkla öldürmenin, mübah öldürme ile haram öldürmenin hükümleri farklıdır. Ama av hayvanını öldürmenin hükümleri farklı değildir. Bu sebeple bu hayvanları kasten öldürme ile yanlışlıkla öldürmenin hükmü aynıdır. Adam öldürmeye gelince bunun hükmü duruma göre değişir.

(فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır" cümlesindeki (مِثْلُ) kelimesiyle kastedilen mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bu hususta İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yabani koçu telef eden ceza olarak bir sığır, geyik telef edenin bir koyun, deve kuşu telef edeninse bir deve vermesi gerekir." Said b. Cübeyr, Katade ve tabiundan bazıları bu görüştedirler. Bu aynı zamanda Mâlik, Muhammed b. Hasan ve Şafiî'nin de görüşüdür. Bu, dengi bulunan hayvanların telef edilmesiyle ilgili hükümdür. Serçe gibi dengi bulunmayan hayvanların telef edilmesine gelince bunların da değerinin ödenmesi gerekir.

Haccac'ın Atâ, Mücahid ve İbrahim'den (مِثْل) kelimesinin manası hakkında yaptığı rivayete göre bu kelimeyle, telef edilen hayvanın parasal değeri kastedilmiştir. Mücahid'ten gelen başka bir rivayete göre bu kelimeyle hedy kastedilmiştir.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "(مِثْل), telef edilen hayvanın parasal değeridir. Karada av hayvanını telef eden ihramlı kişi, o parayla dilerse bir hedy satın alıp keser; dilerse buğday satın alıp her yoksula yarım ölçek buğday verir; dilerse de her yarım ölçek buğdayın yerine bir gün oruç tutar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مِثْل) kelimesi, telef edilen hayvanın parasal değeri, kendi cinsinden dengi bir hayvan ve kurbanlıklardan dengi bir hayvan manasına gelir. Zahirü'r rivaye kitaplarında gördüğümüze göre telef edilen hayvanın ceza olarak verilmesi gereken misli, iki şeyden biriyle olur. Ya kendi cinsinden dengi olan bir şey verilir. Mesela bir adamın buğdayını telef eden bir kimsenin o adama, buğdayının dengini vermesi gerekir. Ya da telef edilen malın parasal değeri verilir. Mesela bir adamın elbisesini veya kölesini telef eden kimsenin, mal sahibine elbisesinin veya kölesinin parasal değerini vermesi gerekir. Telef edilen şeyin kendi cinsinden olmayan denginin ve değerinden az bir değerin verilmesi zahirü'r rivayeye, kuvvetli görüşe aykırıdır. Telef edilen nesnenin illa da kendi cinsinden denginin verilmesinin vacip olmadığı hususunda fukaha görüş birliği etmiştir. Şu halde ayette kastedilen misil kelimesi, telef edilen şeyin parasal değeridir. Şunu da belirtelim ki (مِثْل) kelimesi müteşabih olduğundan, Kur'an'daki başka bir ayette geçen ve manası üzerinde ittifak edilen (مِثْل) kelimesine göre manalandırmak gerekiyor.

Söz konusu ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[105]

105 Bakara, 2/194

Bu ayette sözü edilen saldırının kendi cinsinden dengi olmadığı için o zaman misil kelimesini "değer" manasında almak gerekir. Buna göre ihramlının telef ettiği hayvanın misli derken onun da değerini iki sebepten esas almak gerekir. Şöyle ki:

1-Bakara suresindeki saldırı ayetinde geçen "misil" kelimesi muhkem olup manası üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir. İhramlının av hayvanını telef etmesinden bahseden ayette geçen "misil" kelimesi ise müteşabih olup, manasının Bakara suresindeki saldırı ayetinde geçen "misil" kelimesine göre verilmesi gerekir.

2-Şer'î ıstılahta"misil" kelimesinin değer anlamına geldiği sabit olmuştur. Bu kelimenin telef edilen av hayvanının dengi bir davar manasına geldiği sabit değildir. Bu durumda bu kelimenin manasını sabit olana göre vermek gerekir. Sabit olmayana göre vermek caiz olmaz. Ayrıca fakihler, ayette geçen "misil" kelimesiyle, davarlardan dengi bulunmayan av hayvanının parasal değerinin kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Parasal değeri, iki sebepten dolayı kastedilmiştir:

1-"Misil" kelimesiyle, telef edilen av hayvanının değerinin kastedildiği sabit olmuştur. Bu, anılan kelime hakkında bir nass gibidir. Artık bu ayet, telef edilen hayvanın dengi bir davarı içermemektedir.

2-"Misil" kelimesiyle, telef edilen av hayvanının değerinin kastedildiği sabit olduğuna göre, hayvanın davarlardan dengi kapsam dışına çıkmış oldu. Çünkü ikisinin aynı lafızla kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ulema, parasal değer ile dengi bir davardan yani bu ikisinden birinin misil kelimesiyle kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Parasal değerin kastedildiği sabit olduğuna göre, diğeri kapsam dışına çıkmış oldu. Diğer taraftan (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** cümlesi, telef edilip de davarlardan dengi bulunan ve bulunmayan hayvanlar hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Sonra buna ayetin şu kısmı da atfedilmiştir:

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır."

Şu halde ayette geçen (مِثْل) kelimesinin, zikredilenlerin tamamı hakkında genel bir hüküm olması gerekiyor. Ama bu kelimeyi parasal değer şeklinde manalandırmak evladır. Çünkü bu şekilde manalandırılırsa bu kelime, zikredilenlerin tümü hakkında genel bir hüküm olur. Ama dengi bir şey şeklinde manalandırılırsa, o zaman zikredilenlerin bir kısmı hakkında hüküm ifade eder. Lafzın hükmü, mümkün olduğu kadar genel manada kullanılmasını gerektirir. Bu sebeple ayette geçen "misil" kelimesini parasal değer şeklinde manalandırmak evla olmaktadır. Bu kelimeyi denk olarak manalandıran bunu, zikredilenlerin tamamına değil de bir kısmına mahsus kılmış olur.

Misil kelimesi bazen değer bazen de denk manasına geldiğine göre bu kelimeyi, dengi olanlar hakkında denk manasında; davarlardan dengi olmayan hayvanlar hakkında ise parasal değer manasında kullanan kimse, yine bu kelimeyi yerine göre ya denk ya da değer olarak kendi genel manasında kullanmış olur, denilirse, buna şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Bu kelime özel olarak değer manasında kullanılmıştır. Denk manasında da özel olarak kullanılmıştır. Değeri esas alarak bu kelimeyi içerdiği bütün manalar hakkında genel olarak kullanmak, iki manadan biri için özel olarak kullanmaktan evladır.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Misil (مِثْل) kelimesi, denk manasına gelir. Değer manasına gelmez. Ancak ihramlı kişinin, dengi olmayan av hayvanlarından birini telef etmesi durumunda onun değeri kadar parayı sadaka vermesi ayetle değil, icma ile vacip olmuştur."

Bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Yüce Allah, "değer" i şu ayette misil olarak adlandırmıştır. (فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ) **"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."**[106]

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bir köleyi öldüren kimsenin o kölenin değerince parayı sahibine ödemesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, başkasıyla ortak olarak

106 Bakara, 2/194

bir kölenin yarısına sahip olan bir kişinin o köleyi azad etmesi durumunda, mali imkânı varsa ortağına kölenin yarı değerince para ödemesine hükmetmiştir. Böylece misil kelimesinin değer manasına gelmediğini iddia eden kimsenin söylediklerinin doğru olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

2-Dengi olmayan av hayvanlarından birini telef eden ihramlının, (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** ve (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"**[107]ayetlerinin kapsamına girmesine rağmen ceza ödemesi gerekmediğini söylemeniz delilsiz bir tahsistir. Son olarak nakledilen şu ayetteki (قَتَلَهُ) fiilinin sonundaki (هُ) zamiri, zikredilen bütün av hayvanlarının üstü kapalı bir şekildeki ifadesidir. Bunların bir kısmı kapsam dışına çıkarılacak olursa, delilsiz bir tahsis yapılmış olur ki bu da caiz değildir.

"Misil" kelimesinin denk değil de değer manasına geldiğinin bir delili şudur:

Bir sahabi topluluğundan gelen rivayette "Güvercin telef eden ihramlının bir koyun vermesi gerekir" denilmektedir.

Görünüşte güvercinle koyun arasında bir benzerlik yoktur. Bundan anlaşılıyor ki sahabiler, bu hükmü verirken güvercinin değerini esas almışlardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sırtlan öldüren ihramlının ceza olarak bir koç vermesi gerektiğine hükmettiğini söyleyen olursa, ona şöyle cevap verilebilir: Böyle hükmedilmiştir. Çünkü sırtlanın değeri, bir koç idi. Bu, koçun görüntü bakımından sırtlanın dengi olmasından dolayı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde hükmettiğine delalet etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette "misil" kelimesiyle ne kastedildiğine dair bir açıklama olmasaydı bu şekildeki te'viliniz ve anılan kelimeyi "değer" olarak manalandırmanız doğru olurdu. Ne var ki ayetin devamındaki (فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi, misil kelimesiyle telef edilen hayvanın dengi bir

107 Bakara, 2/194

davarın kastedildiğini göstermekte ve meseleye açıklık kazandırmaktadır. Nassın bulunduğu yerde te'vile mahal yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayet bu kadarla sınırlı olsaydı ve iddianızı çürütecek devamı olmasaydı, iddianız isabetli olurdu. Ama iddianızı çürüten devamında şu ifadeler yer almaktadır:

(يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefaret, yahut onun dengi oruç tutmaktır."

Ayetin devamında bu ifadenin yer alması ve cümle içinde muhayyerlik bildiren "veya" edatlarına yer verilmesi, ayette kurbanlık hayvanlardan söz edilmesinin misil kelimesini açıklama mahiyetinde olmadığını ispatlamış olmaktadır. Bilindiği gibi ayette yemek yedirme ve oruç tutmaktan da bahsedilmektedir ki bunlar, telef edilen hayvanın misli değildirler. Bu ikisi ile kurbanlık hayvan arasına muhayyerlik manasına gelen (اَوْ) veya edatı konulmuştur. Bu durumda ayetin mana bakımından sıralamasını şöyle yapsak da fark etmeyecektir:

"(Bu ceza), yoksulları yedirmek suretiyle keffaret yahut onun dengi oruç tutmakveya Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvandır."

Kurbanlık hayvanın okunuşta ayetin baş tarafında yer alması,mana bakımından da birinci sırayı almasını gerektirmez.Aksine bu ceza şıklarının üçü sıralı olarak değil de sanki hepsi birlikte zikredilmiş gibidirler. Mesela (فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir"**[108]

108 Mâide, 5/89

ayeti, yoksulları doyurmanın, mana bakımından onları giydirmekten önce geldiğine, onları giydirmenin köle azad etmekten önce geldiğine delalet etmez. Aksine bu şıkların hepsi mana bakımından sanki hep birlikte aynı kelimeyle zikredilmiş gibidirler. İşte (فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi de(يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle keffarettir"** ifadesiyle birlikte böyledir. Burada (النَّعَمِ) "davar" kelimesi, misil kelimesinin açıklaması olarak zikredilmiş değildir. Şunu da belirtelim ki, (فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi, başka bir cümlenin desteğine ihtiyaç olmaksızın yalnız başına manası anlaşılabilen müstakil bir kelamdır.

(مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ
الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarettir."

Bu ayeti, misil kelimesinin açıklaması olmayacak şekilde bir delil olarak kullanmak mümkündür. Misil kelimesinin manasının anlaşılabilmesi için -kelamın ona ihtiyacı bulunmadığı halde- (النَّعَمِ) "davar" kelimesiyle desteklenmesi doğru olmaz. Çünkü yalnız başına hüküm ifade eden her kelamın bir delil olmadan başkabir kelam ile desteklenmesi doğru olmaz. Bilindiği gibi (مِنَ النَّعَمِ) "davarlardan" kelimesinde ihramlının iradesi gizlidir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Av hayvanını telef etmiş olan ihramlı kişi eğer isterse içinizden iki âdil kişi, onun kurbanlık bir hayvan kesmesi gerektiğini takdir ederler. Eğer yoksulları doyurmak isterse onlara yiyecek vermesi gerektiğini takdir ederler. Şu halde ayette geçen yoksulu doyurmak, oruç tutmak, misil kelimesinin açıklaması olmadığı gibi, (النَّعَمِ) "davar" kelimesi de misil kelimesinin açıklaması olarak zikredilmiş değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir grup sahabinin, devekuşu öldüren ihramlı bir kimsenin ceza olarak bir deve kesmesi gerektiğine hükmettikleri rivayet edilmiştir. Bilindiği gibi değerler değişebilir. Sahabiler bu hükmü verirken avın değerinin artıp eksilmesine bakmaksızın mutlak olarak böyle demişlerdir."

Bu itirazın sahibine sorulur: Sen ne diyorsun? Sen, ölürülen her devekuşu için değerinin yüksekliğine ve düşüklüğüne bakmaksızın mutlaka bir deve kesilmesi gerektiğini mi söylüyorsun? Mesela düşük değerdeki bir devekuşunun öldürülmesi durumunda değeri yüksek bir devenin veya değeri yüksek bir devekuşunun öldürülmesi durumunda değeri düşük bir deve kesilmesini gerekli görüyor musun?

Şayet"Hayır. Ben, öldürülen devekuşunun değerinde bir deve kesilmesini, yani öldürülen deve kuşunun değeri yüksekse değeri yüksek bir devenin kesilmesini, öldürülen devekuşunun değeri düşükse değeri düşük bir devenin kesilmesini gerekli görüyorum" derse, kendisine şöyle karşılık verilir:

Böyle demekle sen sahabilere muhalefet etmiş oldun. Çünkü onlar avın durumunu sormamışlar, değeri yüksek olanla değeri düşük olan arasında ayrım yapmamışlardır. Onların hüküm verirken esas aldıkları ölçüye sen itibar etmedin.

Sahabiler her ne kadar söylememiş ve ravi de nakletmemiş olsa bile, devekuşunun durumunu göz önüne alarak deve kesilmesine hükmetmişlerdir, denilecek olursa, bunu diyene şöyle karşılık verilir: Ayette geçen misil kelimesinin, telef edilen hayvanın değeri olduğunu sana söyleyenler de "sahabiler, öldürülen devekuşunun o zamandaki değeri olduğu için deve kesilmesine hükmetmişlerdir" demektedirler. Telef edilen devekuşunun değeri olduğu için deve kesilmesine hükmettikleri her ne kadar rivayetlerde bize anlatılmış olmasa da, onlar bu sebeple böyle bir hüküm vermişlerdir.

İtirazın sahibine şöyle bir soru da yöneltilir: Sahabilerin telef edilen devekuşu karşılığında deve kesilmesine hükmetmiş olmaları, deve kesme dışında yoksulu doyurmanın veya oruç tutmanın keffaret olarak geçerli olmayacağına delalet eder mi? Bu soruya eğer "Hayır" cevabını verirse, kendisine şöyle karşılık verilir: Deve kesilmesine hükmetmiş olmaları, devekuşunun değerini ödemenin caiz olmadığına delalet etmez.

Fasıl

(فَجَزَاءٌ مِثْلُ) İbaresindeki (مِثْلُ) kelimesi merfu olarak okunduğu gibi, (جَزَاءُ) "ceza" kelimesinin kendisine izafe edilmesiyle mecrur olarak da okunur. "Ceza" kelimesi bazen yapılması gereken bir fiilin adı olur. Bazen mastar olur ki o durumda da cezalandıran kişinin fiili olur. Bu kelimeyi tenvinli olarak (جَزَاءٌ) "cezaün" şeklinde okuyan kimse, (مِثْلُ) kelimesini yapılması hak edilen cezanın sıfatı yapmış olur ki, o da ulemanın ihtilafı çerçevesinde değer veya davarlar arasındaki denk bir hayvandır. (جَزَاءُ) "ceza" kelimesini muzâf kılan kimse onu mastar yapmış ve (مِثْلِ) kelimesine izafe etmiş olur. Bu durumda cezalı kişinin yoksullara vermesi gereken şey, ayette zikredilen (مِثْلُ) kelimesine muzâf olur. Ödenmesi gereken cezanın (مِثْلِ) kelimesine muzâf olması muhtemeldir. Misil dediğimiz şey, öldürülen av hayvanının misli olur ki bu da, öldürülüp leş haline gelen av hayvanının değersiz olduğunu ifade eder. Bu durumda yapılması gereken şey, o hayvanın öldürülmemiş haliyle değerinin belirlenmesidir. Ceza kelimesi isim de olsa mastar da olsa her iki durumda da izafetin manası sahih olur. Ayette geçen (النَّعَمِ) kurbanlık hayvan; deve sığır, koyun ve keçiden olur. (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki adil kimsenin takdir edeceği"** ifadesinin her iki kavle yani telef edilen av hayvanının değerine ve kurbanlık hayvanlardan kendisine denk olana ihtimali vardır. Zira değerler, telef edilen av hayvanının durumuna göre değişir. Her zamanda ve her av hayvanında değer takdiri için iki hakemin hükmüne ihtiyaç duyulur. Ayette geçen "misil" kelimesinin telef edilen av hayvanı için kurbanlıklardan kendisine denk birinin kesilmesi gerektiği görüşünde olan kimse, iki hakemim değer takdiri yapması yoluna başvurur. Çünkü telef edilen av hayvanının değeri yüksek ya da düşük olabilir. Değeri yüksek bir av hayvanı karşılığında değeri yüksek bir kurbanlığın, orta değerdeki bir av hayvanı karşılığında orta değerdeki bir kurbanlığın, düşük değerdeki bir av hayvanı karşılığında düşük değerdeki bir kurbanlığın kesilmesine içtihad ederek hükmetmeleri için, av hayvanını telef etmiş olan ihramlının iki hakeme başvurması gerekir.

İbn Ebi Melike, kaya kuşu öldüren ihramlı bir kişi hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet

etmiştir: "Bu kişinin bir müddün üçte ikisi (yaklaşık 400 gr.) kadar buğday vermesi gerekir. Bu kadarlık buğdayın yoksulun karnına girmesi, kaya kuşu yemesinden daha iyidir."

Muammer, Sadaka b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İhramlı olduğumu unutarak bir keklik kesmiştim. Bunun hükmünü Kasım ile Salim'e sordum. İkisinden biri diğerine dedi ki:

- Bir adamın bir keklik yemesi mi yoksa dört yüz gram buğday yemesi mi daha iyi?

- Tabii ki dört yüz gram buğday daha iyidir.

- Dört yüz gram buğday mı yoksa üç yüz gram buğday mı daha hayırlı olur?

- Tabii ki üç yüz gram buğday daha hayırlı olur

- Üç yüz gram buğday mı, yoksa iki yüz gram buğday mı daha hayırlı olur?

Sözün burasında ben araya girerek, "Bir koyun kessem yeterli olur mu?" diye sordum. "Bunu yapar mısın?" diye sordular. "Evet, yaparım" demem üzerine, "Git, yap" dediler.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* ihramının üst kısmını Dârünnedve'deki bir ağacın dalına astı. Bunu yapınca bir güvercin ürküp uçtu. O da ihramlı olduğu halde güvercini öldürdü ve Hz. Osman *radıyallahu anh* ile Nafi' b. Abdülhâris'e *radıyallahu anh*, "Benim hakkımda hükmünüzü verin" dedi. Onlar da Afra'nın kızının keçisini ceza olarak kesmesine hükmettiler. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* öyle yapılmasını emretti.

Abdülmelik b. Umeyr, Kabise b. Cabir'in şöyle dediğini rivayet etti: İhramlı bir kişi bir geyik öldürmüştü. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bunun hükmünü yanında duran bir adama sordu. Sonra da ihramlının bir koyun kesmesini ve etini sadaka olarak dağıtmasını emretti. İkimiz Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* yanından kalkıp dışarı çıktığımızda o adama, "Ey Hattab oğlu Ömer'den fetva soran kişi! Hattab oğlu Ömer'in fetvası seni Allah'ın azabından kurtarmaz. Sen deveni kes ve Allah'ın nişanesini yücelt. Allah'a

yemin ederim ki Hattab oğlu Ömer, yanındaki adama danışmadan sana ne diyeceğini bilemedi" dedim. Ben böyle dedikten sonra tekrar Hz. Ömer'in yanına dönmeye yöneldim. Bir de baktım ki Hz. Ömer elinde kırbacıyla geldi. Fetva soran adama vurmaya başladı ve "Allah seni kahretsin! Hem Harem'de av hayvanı öldürüyorsun hem de fetvayı dinlemeyip başka şey yapıyor ve 'Ömer bilemedi de yanındaki adama sordu' diyorsun. Sen (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki adil kimsenin takdir edeceği"** ayetini okumadın mı?" dedi.

Bu rivayet, iki hakemin içtihatta bulunarak değer takdirinde bulunacaklarına delalet etmektedir. Bilindiği gibi Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Kasım ve Salim'den her biri, verilmesi vacip olan fidye miktarını belirlemek için arkadaşına danışmıştır. İkisi bir değer üzerinde karar kıldıklarında o zaman değer ile hükmediyorlardı. Bu da karşılaşılan hadiselerin hükmünü verebilmek için içtihatta bulunmanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü telef edilen av hayvanının değerini ve bu hususta yapılacak işleri belirlemek için içtihat etmeyi Cenab-ı Allah mübah kılmıştır. Yine bu rivayet telef edilen şeylerin değerini belirlemenin iki adil hakemin içtihadına bağlı olduğuna delalet etmektedir. Hakemler, malı telef edenin ödemesi gereken değerin miktarına kendi içtihadlarına dayanarak hükmederler. İhramlının telef ettiği av hayvanının değerini belirlemek için de hakemlerin takdirine başvurulur.

Ebu Hanife'ye göre hakemler, telef edenin değer ödemesine hükmederler. Ancak telef eden ihramlı kişi dilerse kurban keser, dilerse yoksulları doyurur ya da oruç tutar. Bunlardan dilediğini tercih etme hakkına sahiptir.

Muhammed dedi ki: "Hakemler kurban kesme veya yoksulları doyurma ya da oruç tutma şıklarından uygun gördükleri birine hükmederler. Eğer kurban kesilmesine hükmederlerse, ihramlının kurban kesmesi gerekir."

(هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâbe'ye ulaştırılmak üzere bir hedy (kurbanlık hayvan)"** ifadesine gelince hedy; deve, sığır, koyun ve keçiden olur.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen hedy (kurban)ı gönderin."[109]

Haccetmekten engellenen (muhsar) kişinin deve, sığır, koyun veya keçiden dilediğini kurban etme hakkına sahip olduğu hususunda ihtilaf yoktur. İhsarda hüküm böyledir. Telef edilen av hayvanının cezasına gelince, ihramlının telef ettiği hayvanının değerini ödemesi gerektiğine hükmeden zât, bundan sonra onu tercih hakkına sahip kılar. Av hayvanını telef eden kişi eğer hedy (kurban) kesmeyi tercih ederse ve telef ettiğinin değeri bir deve değeri kadarsa, deve keser. Deve değeri kadar değil de sığır değeri kadarsa, sığır keser. Sığır değeri kadar değil de koyun değeri kadarsa, koyun keser. Takdir edilen değerle birkaç koyun alıp kurban ederse bu da onun için yeterli olur. Telef edilen av hayvanı için kurbanlıklardan dengi bir hayvanın kesilmesini gerekli gören hakem, suçlunun hedy (kurban) kesmesine hükmeder. Suçlu da hakkında verilen hüküm çerçevesinde deve, sığır veya koyun yahut keçi kurban eder.

İhramlının telef ettiği av hayvanı karşılığında ceza olarak kesilmesi gereken davarın yaşı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ebu Hanife, "Kurban edilecek yaştan küçük olan davarın ceza olarak kesilmesi yeterli olmaz" demiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Telef edilen av hayvanı kadar ise oğlağın ve ondan biraz daha irisinin ceza olarak kesilmesi yeterli olur.

"Ebu Hanife'nin görüşünün sahihliğinin delili şudur: Ceza olarak kesilen bu hayvan bir hedydir. Bunun kesilmesinin vacip oluşu ihramla bağlantılıdır. Vacipliği ihramla bağlantılı olan diğer hedylerin, kurbanlık hayvanın taşıdığı şartları taşıması gerektiği hususunda ulemanın ittifakı vardır. O da koyunun bir yaşında olması veya bir yaşındaki kadar gösterişli olması, keçi, deve ve sığırın ise ön dişlerini atmış veya daha büyük yaşta olmasıdır. İhramlıyken av hayvanlarını telef etmenin cezası olarak kesilecek hedylerin de bu yaşlarda olmaları gerekir. Ayrıca bu ceza kurbanlarını Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de mutlak olarak hedy kelimesiyle adlandırdığına göre, bunların zikrettiğimiz yaştan küçük olanları yeterli olmaz.

Ebu Yusuf ile Muhammed, bir sahabi grubundan gelen rivayete dayanarak, ihramlıyken tarla faresini öldüren kişinin ceza olarak bir çebiş, tavşan

---

109 Bakara, 2/196

öldürenin oğlak kesmesi gerektiğini söylediler. Şu da var ki bir kimse bir koyunu hedy olarak keser de o sırada koyun doğurursa, yavrusu da kesilir. Sahabeden gelen rivayetin, telef edilen hayvanın değeri manasında anlaşılması gerekir. Hedyin yavrusuna gelince o da anasına tabidir; (kesilmesi gerekir). Tabi olması bakımından anasındaki haklar ona da geçer. Asıl olan anasında göz önünde bulundurulması gereken hususların ona tabi olan yavruda göz önünde bulundurulması doğru olmaz. Mesela ümmü veled cariyenin çocuğu da mal olmama ve efendinin ölümüyle hiçbir çalışma yapmadan azad olma bakımından annesinin konumundadır. Ama annesine tabi olmasa, onun hükmüne dâhil olmasa, mal sayılmama ve efendinin ölümüyle de azad olma hakkına sahip olamaz. Mükâtep ceriyenin de çocuğu da annesinin azad olmasıyla birlikte ona bağlı olarak azad olur. Ama annesi efendi ile mükâteplik anlaşması yapmadan çocuğu böyle bir hakka sahip olamaz. Bu örneklerin benzerleri çoktur.

Ayette geçen (بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâbe'ye ulaştırılmak üzere"** ifadesine gelince bu, hedyin niteliğidir. Kâbe'ye ulaştırılması demek, Mekke hareminde kesilmesi demektir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu saygınlık bakımından Harem'in her tarafının Kâbe gibi olduğuna delalet eder. Harem'in taşınmaz mallarının satılması caiz değildir. Çünkü ayette Kâbe kelimesiyle Harem kastedilmiştir.

Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْحَرَمُ كُلُّهُ مَسْجِدٌ)

"Harem'in tamamı mescittir." [110]

Yüce Allah da bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ)

"Allah'a ortak koşanlar, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." [111]

---

110 İbn Zenceveyh, el-Emval: 1/207

111 Tevbe, 9/28

Bu ayette Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tamamı ve Arafat gibi hac ibadetinin yapıldığı Harem dışındaki yerler kastedilmiştir. Çünkü Allah'a ortak koşanlar, bu ayetin inmesiyle artık haccetmekten men edilmişlerdi. Telef edilen av hayvanının değeri, hangi mıntıkanın piyasasına göre takdir edilecektir? Bu hususta farklı görüşler ortaya konmuştur.

İbrahim dedi ki:"Telef edildiği yerin piyasasına göre değeri takdir edilir. Eğer çölde telef edilmişse, oraya en yakın şehir veya kasabanın piyasasına göre değeri takdir edilir." Mezhebimiz fakihleri de bu görüştedirler.

Şa'bi, Mekke veya Mina'da değerinin takdir edilmesi gerektiğini söylemiştir. Sahih olan, birinci görüştür. Çünkü bu, telef edilen başkasına ait malların değerinin takdir edilmesi gibidir. Değerinin ödendiği yerin değil, telef edildiği yerin piyasası esas alınarak değeri takdir edilir. Diğer bölgeler arasından sadece Mekke ve Mina'nın özel olarak zikredilmesi, ayeti bir delile dayanmadan tahsis etmek olur ki bu da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer ile Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, ihramlı bir kişinin öldürdüğü geyik sebebiyle bir koyun kesmesine hükmetmiş ve bu soruyu kendilerine soran kişiye, geyiği nerede öldürdüğünü sormamışlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Soru sahibi belki de bir geyiğin değerinin bir koyun olduğunu bildiği bir yerde bu soruyu onlara sormuştur.

Ayette geçen (أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"veya (bu ceza) yoksulları yedirmek suretiyle keffarettir"** ifadesine gelince buradaki (كَفَّارَةُ) kelimesi, peşinden gelen (طَعَامِ) kelimesine izafe edilerek de okunmuştur. Peşinden gelen kelimeye muzaf kılınmaksızın (كَفَّارَةٌ) şeklinde tenvinli olarak da okunmuştur. Yoksullara yedirilecek yemeğin miktarı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur.

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Atâ, Mücahid ve Miksem dediler ki: "İhramlı kişinin telef ettiği av hayvanının değeri belirlenir. Değeri kadar parayla buğday satın alınır. Her yoksula yarım ölçek buğday verilir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kesilmesi gereken hedyin parasal değeri belirlenir. O kadar parayla buğday satın alınır ve yoksullara dağıtılır."

Mücahid'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

İlk rivayet, mezhebimiz fakihlerinin görüşüdür.

İkincisi, Şafiî'nin görüşüdür.

Kuvvetli olan, ilk görüştür. Çünkü bunların hepsi, avlanmanın cezasıdır. Hedy, öldürülen av hayvanının parasal değeri ve dengi kurbanlık bir hayvan olarak geçerli bir ceza olduğuna göre, yoksullara verilecek olan buğdayın da telef edilen av hayvanının mislince olması gerekir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ)

"Bu ceza, Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarettir."

Yoksullara yiyecek vermek, telef edilen hayvanın değeri gibi ceza ve keffaret olarak adlandırılmıştır. Bu yiyecek miktarının, telef edilen av hayvanının değerince olması, kesilecek hedyin değerince olmasından evladır. Çünkü yoksullara verilen yiyecek, telef edilen av hayvanının bedelidir. Onun cezası olarak kesilmesi gereken hedyin bedeli değildir. Şunu da ifade edelim ki fakihler, kurbanlık hayvanlardan dengi yoksa yoksullara verilecek yiyeceğin telef edilen av hayvanının değerince olması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Kurbanlık hayvanlardan dengi varsa da aynı hüküm uygulanır. Çünkü ayet-i kerime her ikisini de içermektedir. İkisinden biri üzerinde ittifak ettiklerine ve yoksullara verilecek yiyeceğin telef edilen av hayvanı değerince olması gerektiği kastedildiğine göre diğerinin de hükmünün aynı olması gerekir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Av hayvanını telef eden ihramlı kişi yoksulları doyurmak isterse, telef ettiği av hayvanının değeri kadar buğday alır ve her yoksula yarım ölçek

buğday verir. Yemin keffareti ile eza fidyesinde olduğu gibi daha azını vermesi yeterli olmaz. Bunu daha önce de açıklamıştık.

(اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا)

"...yahut onun dengi oruç tutmaktır."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Atâ, Mücahid ve Miksem'in "her yoksula günlük yarım ölçek buğday verilmesi gerekir" dedikleri rivayet edilmiştir. Mezhebimiz müçtehitleri de bu görüştedirler.

Atâ'nın da "her yoksula günlük bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday verilmesi gerekir" dediği rivayet edilmiştir.

Yüce Allah'ın bu ayette zikrettiği hedy kesme, yoksulu doyurma ve oruç tutma, mükellefin tercihine göredir. Çünkü ayette geçen "veya" anlamındaki (اَوْ) edatı, yemin keffaretinde olduğu gibi muhayyerlik hakkı olduğunu bildirmektedir:

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ)

"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir."[112]

Şu ayette de benzer bir mana vardır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[113]

112 Mâide, 5/89
113 Bakara, 2/196

İbn Abbas *radıyallahu anh,* Atâ, Hasan ve İbrahim'den buna benzer ifadeler rivayet edilmiştir. Mezhebimiz fakihleri de bu görüştedirler.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre mükellef, ayette sıralanan ceza şıklarını tertibe göre yapmak mecburiyetindedir. Yani öncelikle birincisini, onu yapamazsa ikincisini, onu da yapamazsa üçüncüsünü yapacaktır. Mücahid, Şa'bi ve Süddi'den de benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

İbrahim'den gelen başka bir rivayete göre ise mükellef, ayette sıralanan ceza şıklarını tertibe göre yapmak mecburiyetindedir.

Sahih olan, muhayyerlik içeren ilk görüştür. Çünkü lafzın hakikati de bunu gerektirmektedir. Ayeti tertip manasını içerecek şekilde yorumlamak, içermediği bir şeyi ayete eklemek olur ki, bir delile dayanmadan böyle yapmak caiz değildir.

(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ)

"Kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır."

İbn Abbas, Hasan ve Şüreyh'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kim ihramlıyken bir daha kasten av hayvanını öldürürse onun hakkında maddi bir cezaya hükmedilmez. Çünkü Yüce Allah ondan intikam alacaktır."

İbrahim dedi ki: "İhramlıyken av hayvanı öldüren kimseye fakihler, 'Sen daha önce ihramlıyken av hayvanı öldürmüş müydün?' diye sorarlardı. Eğer 'Evet' cevabını verirse, onun hakkında hüküm vermezlerdi. 'Hayır' cevabını verirse hakkında hüküm verirlerdi.

Said b. Cübeyr, Atâ ve Mücahid dediler ki:"Böyle bir kimse hakkında daima hüküm verilir."

Kabisa b. Cabir, ihramlı iken bir av hayvanı öldürmüştü. Bunun hükmünü Hz. Ömer'e sormuştu. Hz. Ömer de Abdurrahman b. Avf'a *radıyallahu anh* sorduktan sonra Kabisa hakkında hüküm vermiş ve ona, daha önce böyle bir şey yapıp yapmadığını sormamıştı. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Sahih olan görüş de budur. Zira (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ

(مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ) **"Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır"** ayeti bu suçu işleyene her defasında ceza verilmesini öngörmektedir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[114]

Suçu tekrar işleyenin ahirette azaba çarptırılacaklarının söylenmesi, dünya da da ona ceza verilmesinin gerekliliğine engel teşkil etmez. Bilindiği gibi Yüce Allah, meşru devlet düzenine isyan edip muharebe suçunu işleyen âsiye uygulanacak haddi şu ayetle ona ceza kılmıştır:

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذ۪ينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْد۪يهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir."[115]

Ayetin devamında bu âsilerin ayrıca ahirette de azaba çarptırılacakları bildirilmektedir:

(ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظ۪يمٌ)

"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

---

114 Nisâ, 4/92
115 Mâide, 5/33

Şu halde ihramlıyken av hayvanını öldüren kimseden Yüce Allah'ın intikam alacağının bildirilmesi, ona ayrıca maddi ceza verilmesine engel teşkil etmeyecektir. Şu da var ki, (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ) **"Kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır"** ifadesi, daha önce başka bir av hayvanını öldürdükten sonra yeniden bir av hayvanını öldüren kimsenin kastedildiğine delalet etmemektedir. Çünkü (عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ) ifadesi muhtemelen şu manaya gelmektedir: İhramlıyken av hayvanını öldürmek haram kılınmadan önce işlenen avlanma suçlarını Allah affetmiştir. Ama haram kılındıktan sonra ilk defa da olsa bu suçu işleyen kimseden Yüce Allah intikam alır. Bu şekilde manalandırılma ihtimali varsa, ayet, bu suçu tekrar işleyen kimseden Allah'ın mutlaka intikam alacağına delalet etmez.

"(Bu) Yaptığı İşin Kötü Sonucunu Tatması İçindir" Kısmı

(لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ)

"(Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir."

Ayetin bu kısmı, karada avlanan ihramlının, avladığı hayvanın etinden yemesi durumunda ödeyeceği cezadan ayrı olarak yediği kısmın değeri kadar sadaka vermesi gerektiğini söyleyen Ebu Hanife'nin lehinde bir delildir. Çünkü Yüce Allah ihramlıyken avlanan kişinin yaptığı işin kötü sonucunu tatması için avladığının mislince mali ceza ödemesini vacip kılmıştır. Avladığı hayvanın etinden yerse yediği kadarını ödediği cezadan geri almış ve yaptığı işin kötü sonucunu tatmamış olur. Zira telef ettiği bir şeyin bedelini ödeyen ve ödediği o bedelin bir kısmını geri alan kimse, yaptığı işin kötü sonucunu tatmış olmaz. İşte bu, Ebu Hanife'nin görüşünün sahihliğine delalet etmektedir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İhramlı kişi, yoksula vereceği her yarım ölçek buğday yerine isterse bir gün oruç tutabilir. Vereceği yiyeceklerin bir kısmını vermekle birlikte bir kısmının yerine de oruç tutabilir."

Fakihlerimiz yiyecekle orucu cem etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak yemin keffaretinde yiyecekle orucu birbirinden ayırmış, ikisini cem etmenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Yemin keffaretinde oruç ve yiyecekle köle azad etmeyi de birbirinden ayırmışlardır. Mesela keffaret vermesi gereken bir kimsenin bir kölenin yarısını azad edip beş yoksulu doyurması keffaret olarak geçerli olmaz. İhramlı iken avlanmanın cezası olarak oruç tutmakla yoksula yiyecek vermeyi cem etmek fakihlerimizce caiz görülmüştür. Çünkü Yüce Allah, orucu yoksula verilecek yiyeceğe denk kılmıştır: (أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا) **"yahut onun dengi oruç tutmaktır."**

Bilindiği gibi (onun dengi) ifadesiyle orucun gerçekten yiyeceğin dengi olduğu kastedilmiş değildir. Çünkü oruçla yiyecek arasında bir benzerlik yoktur. Bizim bundan anladığımıza göre birbirlerinin dengi olduklarını söylemekle kastedilen şudur: Bir kişi birkaç yoksula yiyecek verir ve birkaç gün de oruç tutarsa, bu oruçla birkaç yoksula daha yiyecek vermiş gibi sayılır. Yemin keffaretinde ise yoksula verecek yiyeceği olmayan kimsenin oruç tutması caiz olur. Bu durumda oruç, verilmesi gereken yiyeceğin bedeli olur. İkisini cem etmek caiz olmaz. Çünkü keffaret yükümlüsü olan kişinin yoksullara verecek yiyeceği ya vardır ya da yoktur. Eğer varsa oruç tutması caiz değildir. Eğer yoksa o zaman o kişinin farzı, yiyecek vermenin bedeli olarak oruç tutmaktır. Bir şeyin kendi bedeli ile bir arada olması ise mümkün değildir. Mesela abdest alırken ayaklardan birini yıkayıp diğerini de mestin üzerine meshetmek, hem abdest alıp hem de teyemmüm etmek caiz olmaz. Yemin keffaretinde oruçla yiyeceği cem etmenin caiz olmadığı hususunda ihtilaf olduğunu bilmiyoruz. Köle azad etmekle yiyeceği cem etmeye gelince bu da caiz değildir. Çünkü Yüce Allah, üç şeyden birini yemin keffareti kılmıştır. Kölenin yarısını azad edip beş yoksula yiyecek veren kimse, bu ikisinden birini tam yapmadığı için yemin keffaretini ödemiş sayılmaz. Kölenin azad edilmesine değer takdir edilemez ki tamamına değer takdir edilsin ve ona göre bir ödeme yapmak yeterli olsun. Bu, yemin keffareti olarak beş yoksulu doyurup beş yoksulu da giydirmeye benzemez.Bunların değerince para verilmesi yeterli olur. Çünkü yemek ve giyeceklerin değeri belirlenebilir. Bunlardan birinin yerine değerince para verilmesi yeterli olur.

[Av Hayvanını İhramlı İken Bir Kişinin Öldürmesi İle Birden Fazla Kişinin Öldürmesi Halinde Cezaların Farklı Olacağı]

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** ayeti bu suçu işleyenin bir veya birden fazla kişi olmasının hükmünü düzenlemektedir. Buna göre suçu işleyenlerin birden fazla kişi olmaları durumunda her birinin ayrı ayrı cezaya tabi olacağına hükmetmektedir. Bunun delili şudur:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."

Bu ayet, birkaç kişinin birlikte aynı kişiyi öldürmeleri durumunda katillerden her birinin bir köle azad etmesini gerekli kılmaktadır. Lügat ehli kimselere göre bu bilinen bir husustur. Buna itiraz etmezler. Ancak lügat bilgisinden nasibi olmayanlar bunu bilmezler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birkaç kişi bir adamı öldürürse, tamamının bir diyet ödemesi gerekir. Ama ayetin lafzına göre her katilin bir diyet ödemesi gerektiği anlaşılıyor."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının hakikati ve manasının genel niteliği, her katilin ayrı bir diyet ödemesini gerektirmektedir. Ancak tümünün tek bir diyet ödemeleri gerektiğine dair icma mevcut olduğu için bir diyetle yetinilmiştir. Yoksa ayetin zahiri, katillerden her birinin ayrı bir diyet ödemesini gerektirmektedir. Mesela iki kişi birlikte taammüdenbir adamı öldürürlerse, her biri onu yalnız başına öldürmüş gibi kabul edilerek ikisi de kısasen öldürülürler. Şayet mirasçısı iseler ikisi de maktulün mirasından pay alamazlar. Bu ikisinden her biri maktulün canının birazını almış sayılsalardı, asıl öldürenden başkasının onun mirasından mahrum kalmaması gerekirdi. Her ikisinin de mirastan pay alamayacağı hususunda fakihler ittifak ettiklerine ve ikisinden her

biri münferid bir katil gibi değerlendirildiğine göre, keffaretin vacip olmasında da aynı hükmün geçerli olması gerekir. Çünkü can, bölünemez ve parçalara ayrılamaz. Birkaç ihramlının birlikte bir av hayvanını öldürmesi durumunda her biri yalnız başına öldürmüş gibi tam birer keffaret vermekle yükümlü olurlar. Cenab-ı Allah'ın (أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret"** buyurarak bunu keffaret olarak adlandırması buna delalet etmektedir. Bu keffaretin şıklarından biri de oruç tutmaktır. Bu bakımdan bu, adam öldürme kefaretine benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ) **"Bu ceza, öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** buyurduğuna göre bu, hak edilen cezanın bir tane olduğuna delalet eder. Av hayvanını öldüren ihramlıların bir kişi olmasıyla birden fazla kişi olması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Oysa sen, hayvanı öldürenlerin sayısına göre iki, üç veya daha fazla ceza ödenmesi gerektiğini söylüyorsun."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ceza suçu işleyenlerden her birine yöneliktir.Biz bu suçu işleyenlerden her birinin iki, üç ceza ödemesi gerektiğini söylemiyoruz. Hayır, her birinin sadece bir ceza ödemesi gerekir. Her birinin bir ceza ödemesi gerektiğine Yüce Allah'ın (فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ) **"Bu ceza, öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** buyruğu delalet etmektedir. Burada "öldürdüğünün" denilmiş ama "öldürdüklerinin" denilmemiştir. Bu da her birinin yalnız başına öldürmüş gibi kabul edildiğine delalet etmektedir. "Şerhu'l-Menasik" kitabında bunu açıklamış bulunmaktayız.

Hasmımız, kıran haccı yapan kimseyle bağlantılı olarak bu ayeti bize karşı delil olarak ileri sürerek şöyle diyebilir: "Kıran haccı yapmakta olan bir kimsenin, Kitabın zahirine göre sadece bir ceza ödemesi gerekmektedir."

Buna şöyle cevap verilebilir: Yeri geldiğinde anlatılacağı gibi kıran haccı yapmakta olan kişi bize göre aynı zaman içinde iki ihrama girmiştir. Bize göre iki ihramda olması sahih olduğuna göre, bir yasak işleyerek bu ihramlarda bir eksiklik meydana getirirse, bu eksikliği iki kurban keserek telafi etmesi gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hedyin sadece Mekke'de kesilebileceği, Mekke dışında kesilirse geçerli olmayacağı, Kâbe'ye ulaştırılmasının Harem'de kesilmesi anlamına geldiği, Hareme'e girdikten sonra ama kesilmezden önce ölürse başka bir hedyin kesilmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kâbe'ye ulaştıktan sonra Harem'de kesilir de sonra çalınırsa, mükellefin başka bir hedy kesmesi gerekmez. Çünkü kesmiş olmakla o hedy sadakası taayyün etti (belirlendi). Başka bir hedy kesip etini sadaka olarak vermesine gerek kalmaz. Bu, "Şu eti sadaka olarak dağıtmak, Allah rızası için adağım olsun" diyen kimsenin durumuna benzemektedir. Bu et sadaka olarak dağıtılmadan çalınırsa, adak sahibinin bir şey yapmasına gerek kalmaz.

Fakihler, ihramlıyken av hayvanını öldürmenin keffareti olarak tutulması gereken orucun Mekke dışında tutulmasının caiz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bu keffaret için verilmesi gereken yiyeceğin Mekke dışında verilmesinin caiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri, keffaret yükümlüsünün, yiyecek maddesini dilediği yerde sadaka olarak vermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Şafiî, Mekke yoksullarına verilmediği takdirde caiz olmayacağını söylemiştir. Dilediği yerde sadaka olarak verebileceğinin delili (أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) "veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret" ayetidir. Bu ayet, her yoksulu kapsar. Bir delile dayanmadan belli bir yerin yoksulları şeklinde özellemeye gitmek caiz olmaz. Bu yiyeceklerin sadece Mekke yoksullarına verilebileceğini söyleyen kimse, bir delile dayanmadan ayetin genel hükmünü özellemiş olur. Ayrıca usûlde başka yerde verilmesi caiz olan, belli bir mekâna mahsus sadaka yoktur. Bu bir sadaka olduğuna göre, benzeri sadakalara kıyasla herhangi bir yerde verilmesi caizdir. Belli bir mekâna tahsis edilmesi usûl dışı olur. usûlün ve Kitabın zahirinin dışına çıkan görüşler, geçersiz ve değersizdirler.

Birileri "Harem'e mahsus olan hedy neticede bir sadakadır. Sadaka ise istenilen yerde verilebilir" diyecek olursa, mezhebimiz fakihleri de, "Hedy, Harem'de kesildikten sonra eti oradan alınıp başka yerlere götürülerek sadaka verilirse geçerli olur" demişlerdir. Avlanma keffareti

orucunun da Mekke dışında tutulmasının caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Oruç, avlanmanın cezasıdır. Hedy kesmek değildir. İşte bu illetten dolayı keffaret yiyeceğinin de Mekke dışındaki yerlerde verilmesinin caiz olması gerekmektedir.

Deniz Avı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾)

96-"Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı. Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının."[116]

İbn Abbas, Zeyd b. Sabit, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb, Katade, Süddi ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Deniz avı, deniz ürünlerinin ağ ile taze olarak avlanmasıdır."

Ayette geçen (وَطَعَامُهُ) kelimesi ise Ebû Bekir, Ömer, İbn Abbas ve Katade (Allah hepsinden razı olsun) den gelen rivayete göre onlar bu kelime hakkında şöyle demişlerdir: "Bu, denizin ölü olarak kenara attığı hayvandır."

Yine İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb, Katade ve Mücahid'den rivayet olunduğuna göre bu kelimeyle kastedilen, tuzlu suda yaşayan hayvanlardır.

Bu görüşlerin ilki daha kuvvetlidir. Çünkü bu görüş, avlanan ve avlanmayan iki sınıf hayvanın mübahlığı hükmünü içermektedir.

---

116 Mâide, 5/96

Tuzlu suda yaşayan hayvanlara gelince bunları (صَيْدُ الْبَحْرِ) "Deniz avı" ifadesi kapsamaktadır. Bu ifadenin devamında gelen (وَطَعَامُهُ) kelimesi ise bu te'vile göre önceki lafzın içerdiği mananın tekrarı olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, ölüp de su yüzüne çıkan balığın yenmesinin mübahlığına delalet eder. Çünkü ayet, deniz ürünlerinden avlananlarla avlanmayanların hükmünü düzenlemektedir. Ölüp su yüzüne çıkan balık, avlanmış değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Selef uleması (وَطَعَامُهُ) kelimesini, denizin kenara attığı hayvan olarak manalandırmışlardır. Bize göre denizin kenara attığı hayvan ölüdür; su üstüne çıkan değildir. Su üstüne çıkan, denizde yüz üstü ölen hayvandır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Dediler ki: 'Denizin kenara attığı hayvan ölüdür.' Bu da o hayvanın denizdeyken ölmüş olduğunu, denizin daha sonra onu kenara atmış olmasını gerektirir. Bu da ulemanın bununla, denizde ölmüş ve daha sonra su yüzüne çıkmış olan hayvanı kastettiklerine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Denizin ölü olarak kenara attığı her hayvan kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkmış sayılmaz. Çünkü o hayvanın denizde aniden karşılaştığı soğuk, sıcak veya başka bir sebepten ötürü ölmüş olması mümkündür. Bu durumda o hayvan kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkmış sayılmaz. Kitabın geçen kısımlarında kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkan hayvan hakkında gerekli açıklamayı yapmış bulunmaktayız.

(وَطَعَامُهُ) kelimesiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:"Şu denizinizin ötesinin tamamı denizdir. O denizin gıda maddeleri buğday, arpa ve hububattır." Bu sözleri Hasan'dan, Eş'as b. Abdülmelik rivayet etmiştir. Hasan böyle derken deniz kelimesiyle su denizini değil, geniş arazileri kastetmiştir. Çünkü Araplar, geniş olan şeye deniz anlamında "bahr" derler.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında Ebu Talha'nın *radıyallahu anh* bindiği bir at hakkında (وَجَدْنَاهُ بَحْرًا) ***"Biz bunu deniz gibi gördük"***[117] demişti.

Bu hadisteki deniz gibi ifadesiyle adımlarını geniş atan manası kastedilmiştir.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)

"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"[118] ayeti hakkında Habib b. Zübeyr, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayetteki deniz kelimesiyle şehirler kastedilmiştir. Çünkü Araplar, şehirlere "bahr" deniz derler.

Süfyan, bazılarından nakilde bulunarak İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) "İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"

Berr "kara" kelimesi, üzerinde bir şey bulunmayan çöllerle sahralar, "bahr" deniz kelimesi de köylerle kasabalardır. Hasan'dan rivayet edilen te'vil doğru değildir. Zira (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayetindeki "bahr" deniz kelimesiyle kara kütleleri ve şehirler değil, su denizleri kastedilmiştir. Çünkü bu ifadeye devamındaki şu cümle atfedilmiştir:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

(مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ)

"Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere..."

---

117 Müslim, Fedâil, 11

118 Rûm, 30/41

İbn Abbas, Hasan ve Katade dediler ki: "Mukim ve seferi kimseler için bir menfaat olmak üzere (deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı)."

(أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayeti, nehirdeki hayvanları avlamayı mübah kılar mı? Diye sorulacak olursa, bu soruya "evet" cevabı verilir. Çünkü Araplar nehire de deniz derler.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) **"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"** ayeti buna örnek gösterilebilir. Deniz, genellikle suyu tuzlu olan yerlerdir, denilmiştir. Yalnız bu kelime genel anlamda kullanıldığında nehirleri de kapsar. Ayette kastedilen mana, suda yaşayan hayvanların avlanmasıdır. Buna göre ihramlının suda yaşayan balık dışındaki hayvanları avlaması da caizdir. Fakihlerin bu konuda ihtilaf ettiklerini bimiyoruz.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) **"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"** ayeti, her nevi deniz ürünlerini yemeyi mübah görenleri desteklemektedir. İlim ehli kimseler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Doğrusunu Allah bilir.

Deniz Ürünleri Hakkındaki İhtilaf

Mezhebimiz fakihleri dediler ki:"Denizde yaşayan hayvanlardan sadece balık yenilebilir."

Sevri de bu görüştedir. Onun bu görüşte olduğunu Ebu İshak el-Fezari, kendisinden rivayet etmiştir.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kurbağa ve su yılanı dışında denizdeki her şeyin yenmesinde bir sakınca yoktur." Mâlik b. Enes de bu görüştedir.

Buna benzer bir görüş, Sevri'den de rivayet edilmiştir. Sevri dedi ki: "Deniz hayvanları boğazlandıktan sonra yenilebilir."

Evzai dedi ki: "Denizde avlanan hayvanların tamamı helaldir." Evzai, bu görüşü Mücahid'den rivayet etmiştir.

Leys b. Sa'd dedi ki: "Ölmüş deniz hayvanını, su köpeğini, kendisine su atı denen hayvanı yemekte sakınca yoktur. Ancak su insanı ve su domuzu yenilmez."

Şafiî dedi ki: "Suda yaşayan hayvanların yenmesi helaldir. Onu sudan almak, boğazlamak sayılır. Su domuzunu yemekte sakınca yoktur."

Denizde yaşayan hayvanların her türlüsünü yemenin mübah olduğu görüşünde olanlar, (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayetini delil göstermektedirler. Bu ayet, denizdeki hayvanların tümünü kapsamaktadır. Çünkü ayette bu hayvanlardan hiçbiri tahsis edilmiş değildir.

Bu ayet, bu görüşü savunanların görüşlerinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayeti, ihramlının denizdeki hayvanları yemesinin değil, avlamasının mübahlığına delalet etmektedir. Bunun delili de bu cümleye atf edilen devamındaki cümledir:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

Bu ayet, kara avı ile deniz avının hükmünün ihramlı açısından farklı olduğunu beyan etme bağlamındadır. Ayette geçen (صَيْد) kelimesi her ne kadar avlanan hayvan manasına gelse de ism-i mastardır. Avlanma manasındaki (إصْطِيَاد) mastarının ismidir. Mesela (صِدْتُ صَيْدًا) "Öyle bir av yaptım ki..." dediğinizde bu ifadedeki (صَيْد) kelimesi mastar ise avcının fiili olan avlanmanın bir ismi olur. Bununla mastar manası kastedilirse, avlanan hayvanın yenmesinin mübahlığına delalet etmez. (صَيْد) kelimesi ile her ne kadar avlanan hayvan ifade edilse de bu bir mecazdır. Çünkü burada meful yani (avlanan hayvan) avlanma fiili ile adlandırılmıştır. Bir şeyin başka bir şeyin adı ile adlandırılması istiaredir.

Suda yaşayan her türlü hayvanı yemenin mübah olduğunu ileri sürenlerin görüşlerinin batıl olduğuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ. فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ: فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ: فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ)

"İki ölü (hayvan) ve iki kan bize helal kılındı. Ölü hayvanlar, balık ile çekirgedir. (Kanlar ise karaciğer ile dalaktır)."[119]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ölmüş hayvanlardan şu ikisini ayırıp tahsis ederek bunların helal olduğunu bildirmiştir. Bu hadis,(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) "Ölmüş hayvan size haram kılındı"[120] ayetiyle haram kılınan ölü hayvanlardan şu ikisinin ayrılıp tahsis edildiğine delalet etmektedir. Çünkü bunların dışındaki ölü hayvanlar yukarıdaki ayetin ve (اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً) **"Ölü hayvandan başka"**[121] ayetinin genel haramlık hükmünün kapsamına girmektedirler. Bu haramlık hükmü, hem kara hem deniz hayvanları için geneldir.

Mezhebimiz fakihlerinden bazıları, mübah şeylerin hadiste sayı ile sınırlandırılmasının, bunların dışındakilerin haram olduğuna delalet ettiğini söylemişlerdir. Hadiste balık ile çekirge ölüsünün diğer hayvanların ölülerinden ayrı tutulup tahsis edilmeleri, bunların diğer hayvanlardan farklı olduklarına delalet eder.

(وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ) **"Domuz eti (size haram kılındı)"**[122] cümlesi de genel bir hüküm ifade ettiği için karada yaşayan domuzla birlikte denizde yaşayan domuzu da kapsamaktadır. Birileri, deniz domuzu dediğiniz şeye su eşeği denmektedir, diyecek olursa, ona deriz ki, birilerinin ona eşek demesi, lügatte ona ait olduğu bilinen su domuzu adını onun üzerinden

---

119 İbn Mâce, Et'ime, 32; Muvatta, Dahaya, 8
120 Mâide, 5/3
121 En'âm, 6/145
122 Mâide, 5/3

kaldırmaz. Ayetin genel haramlık hükmü onu da kapsar. Şu hadis de buna delalet etmektedir:

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Abdurrahman b. Osman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Bir tabip, Peygamber'in** *sallallahu aleyhi ve sellem* **yanında ilaçlardan bahsederken sözü, kurbağanın da ilaç olduğuna getirdi. Peygamber** *sallallahu aleyhi ve sellem*, **kurbağanın (ilaç** ***yapılması için) öldürülmesini yasakladı."***[123]

Kurbağa, suda yaşayan hayvanlardandır. Kurbağanın yenilmesi ve kendisinden yararlanılması caiz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun öldürülmesini yasaklamazdı. Kurbağanın haramlığı sünnetle sabit olduğuna göre, suda yaşayan balık dışındaki diğer hayvanlar da kurbağa hükmündedirler.Çünkü aralarında ayrım yapan biri bulunduğunu bilmiyoruz.

Denizde yaşayan hayvanların tümünün yenilmesinin mübah olduğu görüşünü savunanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Mâlik b. Enes'in bildirdiğine göre Said b. Seleme ez-Züraki, Muğire'den, o da Ebu Bürde'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet etti ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* deniz hakkında şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."[124]

Bu hadisin senedinde adı geçen Said b. Seleme meçhul bir kişidir. Onun rivayetinin kesinlikle doğru olduğu söylenemez. Bu senede aykırı şekilde gelen rivayetler de vardır:

Mesela Yahya b. Said el-Ensari, Muğire b. Abdillah'tan (ki o, İbn Ebi Bürde'dir), o da babasından, babası da Rasûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etti ki...

---

123 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Tıp, 54

124 Ebu Dâvud, Taharet 41; Tirmizi, Ebvâbu't-Tahare, 52; İbn Mâce, Taharet, 38

Yahya b. Eyyub, Cafer b. Rebia ile Amr b. Haris'ten, onlar da Bekr b. Sevde'den, o da Ebu Muaviye el-Alevi'den, o da Müslim b. Mahşi el-Müdlici'den, o da el-Firasi'den rivayet etti ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine deniz hakkında şöyle demiştir:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ileMuhammed b. Abdus şöyle demişlerdir: Ahmed b. Hanbel, Ebu'l Kasım b. Ebi'z-Zinad'dan, o da İshak'dan (yani İbn Hazim), o da Miksem (yani Ubeydullah) dan, o da Cabir b. Abdillah'dan rivayet etti ki, denizin hükmü kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."

Hadis bilgisi olan kimse bu rivayetleri delil olarak kullanmaz. Şayet bu rivayetler sabit olsalar, (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ) hadisindeki izaha göre manalandırılırlar. Bu görüşü teyit eden bir delil şudur:Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan hadiste suda yaşayan hayvanları diğerlerinden ayırıp tahsis etmiş değildir. Yalnız suda ölenlerden bahsetmiştir. Bu hadisin zahiri, suda ölen su hayvanlarını da kara hayvanlarını da kapsamaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle hayvanların genelini kastetmediği bilinmektedir. Böylece onun başka hayvanları değil, sadece balığı kastettiği ispatlanmış olmaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanların genelini kastetmediği bilindiğine göre, anılan hadisin hayvanların geneli hakkında olduğuna inanmak doğru olmaz.

Denizde yaşayan her türlü hayvanın yenilebileceği görüşünde olanlar, Cabir'in *radıyallahu anh* Ceyşu'l Habet[125] ile ilgili rivayet ettiği hadisi delil

125 Hicretin sekizinci yılı Recep ayında muhacir ve ensardan oluşan üç yüz kadar saha-

olarak ileri sürmektedirler. Gazaya giden ve Ceyşu'l habet denilen askeri birlikteki sahabilerin azığı tükendiği için, denizde öldüğünden dolayı kıyıya vuran anber adındaki iri bir deniz hayvanını yemişlerdi. Gazadan döndüklerinde bunu kendisine anlattıkları Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yanınızda ondan bir şey kaldıysa bana da yedirin"***[126] buyurmuştu.

Denizde yaşayan her hayvanın yenilebileceği görüşünde olanları teyit eden bir delil bu hadiste bulunmamaktadır. Çünkü bir cemaat bu hadisi rivayet etmiş ve rivayetlerinde denizin anber adlı bir balığı onların bulundukları kıyıya attığını söylemişlerdir. Yani anberin bir balık olduğunu söylemişlerdir. Balığı yemenin mübahlığında ise ihtilaf yoktur.

İhtilaf olmamakla birlikte balıktan başka deniz hayvanlarının yenilebileceğine delalet de yoktur.

İhramsız Kimsenin Avladığı Hayvanı İhramlının Yemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ihramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlı kişinin yemesini mekruh gördükleri rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ali'nin rivayet ettiği bu hadisin senedi kuvvetli değildir. Ali b. Zeyd ve başka bazıkimseler bu hadisi merfu olarak bazıları da mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

---

bi, Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında bir gazaya gönderilmişlerdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara azık olarak verdiği az miktardaki hurma yolda tükenmişti. Ağaçların yere düşen yapraklarını yemek zorunda kalmışlardı. Yere düşen yapraklara Arapça'da "habet" dendiği için bu askeri birliğe Ceyşu'l Habet adı verilmiştir.

126 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/421

Hz. Osman ile Talha b. Ubeydullah, Ebu Katade, Cabir ve başkalarından gelen rivayete göre, ihramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesi mübahtır.

Abdullah b. Ebi Katade ile Atâ b. Ebi Yesar, Ebu Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Bir yaban eşeği vurmuştum. Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben bir yaban eşeği vurdum. Yanımda ondan artmış bir miktar et var" dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere, ihramlı oldukları halde***"yiyin"*** diye emretti."[127]

Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İhramsız olan Ebu Katade bir yaban eşeği vurdu. Biz ihramlı olduğumuz ve Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberimizde olduğu halde o avın etinden yedik."

Muttalip b. Abdillah b. Hanteb'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Siz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde, karada avlanmış hayvanlar, ihramlı iken de size helaldir."***[128]

İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin mübahlığına dair başka rivayetler de vardır. Ancak burada onları da zikrederek konuyu uzatmak istemedim. Zaten büyük İslam merkezlerinin bu konuda görüş birliği vardır.

İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin haram olduğu görüşünde olanlar, (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا) **"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı"** ayetini delil göstermektedirler. Bunlara göre ayetin lafzının genel nitelikteki manası hem avlanmayı hem de av hayvanının kendisini kapsamaktadır. Çünkü ayette geçen (صَيْدُ) kelimesi her ikisi için de kullanılmaktadır. İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin mübah olduğu görüşünde olanlarsa (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ) **"Kara avı ise size haram kılındı"** cümlesini, ihramlıyken avlanmanın ve av hayvanının kendisinin haram olduğu manasına geldiğini kabul etmektedirler. Ancak bunlar derler ki, hayvan canlıyken kendisine

127 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/307
128 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 15/392

av hayvanı denir. Avlanmasından veya kesilmesinden sonra elde edilen etine av denmez ki haram olsun. Kendisine av denilse bile, daha önce canlı olduğu zamandaki durumuna itibar edilerek böyle denilmiş olabilir. Yoksa hakikatte ete av demek doğru değildir. İhramlının avlanmasını yasaklayan ayetin et kelimesini içermemesi; yenmesinin haram olduğunu savunanlara göre yenmesi dışında tüketerek, alım satımını yaparak ve diğer şekillerde et üzerinde tasarrufta bulunmanın haram olmadığına delalet etmektedir. Ayetin lafzının genel manası eti de kapsasaydı, hayvan canlıymış gibi yeme dışında da et üzerinde tasarrufta bulunmak caiz olmazdı. Caiz olmadığına göre, canlı av hayvanını telef eden ihramlının tazminat ödemesi gerektiği gibi,eti tüketenin de tazmin etmesi gerekirdi. Çünkü (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا) **"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı"** ayeti, ihramlıyken av hayvanı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmamızın haram olduğu hükmünü içermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Her ne kadar canlı bir hayvan gibi kendini savunacak bir özellikte olmasa bile av hayvanının yumurtası da ihramlı kişiye haramdır. Yumurtası gibi eti de haramdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü ihramlı kişinin, av hayvanının etini tüketmesi yasaklanmış değildir. Onu telef etse bile tazmin etmesi gerekmez. Ancak av hayvanının yumurtasını ve yavrusunu telef etmesi yasaklanmıştır. Telef ederse tazmini gerekir. Şu da var ki yumurta ve yavru, ileride kendilerini savunabilecek bir av hayvanı durumuna gelebiceklerdir. Dolayısıyla onlar da av hayvanı hükmüne tabi kılınmışlardır. Av hayvanının etine gelince bunun hiçbir durumda canlı bir av hayvanı haline gelmesi söz konusu değildir. Diğer hayvanların eti gibidir. Çünkü bu haliyle o, canlı bir av hayvanı değildir. Ve kendisinden bir av hayvanı doğacak da değildir. Kaldı ki biz, av hayvanının yumurtasıyla yavrusunu mezkûr ayetin genel hükmü ile haram kılmış değiliz. Biz, icma deliline dayanarak bunların haram olduğunu söylemiş bulunmaktayız.

Sa'b b. Cüsame hadisi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebvâ'da veya başka bir yerde ihramlıyken Sa'b *radıyallahu anh* kendisine yabani eşek eti ikram

etmişti. Sa'b *radıyallahu anh*, onun bu ikramdan hoşlanmadığını yüzünden anlamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine şöyle demişti:

(إنه ليس بِرادٍّ عليك و لكنا حُرُمٌ)

***"Bu sana geri çevrilmezdi. Ancak biz ihramlıyız."*[129]**

Mâlik buna muhalif başka bir rivayette bulunmuştur:

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'b b. Cüsame, Ebvâ'da veya Veddan'da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yaban eşeği hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu hediyesini reddederek şöyle buyurdu:

(إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَّا حُرُمٌ)

***"Biz bunu sana geri çevirmezdik. Ancak biz ihramlıyız."*[130]**

İbn İdris, Mâlik'e şöyle denildiğini nakletti: "Süfyan, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yaban eşeğinin bir ayağının ikram edildiğini söylüyor."

Mâlik bu söze şöyle karşılık verdi: "O bir çocuk, o bir çocuk!"

Bu hadisi İbn Cüreyc de Mâlik'in senedine benzer bir senedle Zühri'den rivayet etmiştir.

A'meş'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'b b. CüsamePeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yaban eşeği hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlıydı. Bu hediyeyi geri çevirerek şöyle buyurdu:

(لَوْلَا أَنَّا مُحْرِمُونَ لَقَبِلْنَاهُ مِنْكَ)

129 İbn Huzeyme, Sahih: 4/177
130 Muvatta, Menasik, 26

***"Eğer ihramlı olmasaydık (hediyeni) senden kabul ederdik."*[131]**

Bu rivayet, Süfyanın rivayetinin zayıf olduğuna, sahih olanın Mâlik'in rivayeti olduğuna delalet etmektedir. Bu raviler de Mâlik'in rivayetinin sahihliği üzerinde ittifak etmişlerdir.

Mezkûr hadisin başka bir rivayetide şöyledir:

Ebu Muaviyenin bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Cabir b. Zeyd Ebu'ş Şa'sa'ın babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İhramlının, kendisine getirilen bir av etini yemesinin hükmünü sorduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: ***"Onun için hesaplayın."***

Ebu Muaviye dedi ki: Yani eğer ihrama girmesinden önce o hayvan avlanmışsa ihramlı kişi onun etini yiyebilir. Ama ihrama girmesinden sonra avlanmışsa yiyemez. Bu hadisin manasının şöyle olma ihtimali de vardır: O hayvan eğer kendisi için avlanmışsa veya avlanmasını emretmiş ya da avlanmasına yardım etmiş yahut hayvanın yerini avcıya göstermiş ve bunlara benzer sakıncalı şeyler yapmışsa ihramlı kişi onun etini yiyemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَٓائِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini ve Allah'ın (zaten) her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir."

Denildi ki Allah, Ka'be'yi insanların yaşamlarını devam ettirme sebebi ve dayanağı kıldı. Bir nesnenin varlığını düzgün bir şekilde devam ettirmesini sağlayan temel unsura o şeyin kıvamı dendiği gibi Kâ'be de

131 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/314

insanların dini ve dünyevî yaşantılarını normal bir şekilde devam ettirebilmelerinin temel unsuru kılınmıştır.

Said b. Cübeyr'in, "insanların kıvamı" ifadesiyle onların varlıklarını uygun bir şekilde devam ettirebilmeleri kastedilmiştir, dediği rivayet edilmiştir. Bazıları da bu ifadeyle Kâ'be'nin insanların bedenlerini ayakta tutabilmelerini sağladığının kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü Kâ'be ve civarında güvende oldukları için geçimlerini sürdürmelerini sağlayan tasarruflarda bulunabilirler. Kâ'be aynı zamanda insanların dinlerini canlı olarak ayakta tutmalarını sağlayan bir unsurdur. Çünkü hac menasikini ifa ederken çirkin şeylerin yapılmasından menedilmekte, güzel şeyler yapmaya davet edilmektedirler. Mekke hareminde ve haram aylarda güven vardır. Hacda ve hac mevsimlerinde, dünyanın dört bir yanından insanların oraya varıp toplanmasında (ticarete canlılık kazandırılarak) geçim işleri yoluna girmektedir. Hac kurbanlıklarını oraya getiren, kurbanlıklarının boynuna işaret takan kimselere ilişilmemektedir. İhrama girmek isteyen kimseler, Harem'deki ağaçların kabuklarından gerdanlık gibi bir şey yapıp boyunlarına takmakta ve artık oralarda güven bulmaktadırlar.

Hasan dedi ki: "Kurbanlık deve ve sığırların boyunlarına ayakkabı, mest gibi şeyleri asmaktadırlar."

Bütün bunlar, ibadetlerin ve diğer dinî görevlerin düzenli bir şekilde yapıldıklarını gösteren işaretlerdir. Bu da büyükbaş kurbanlıkların boyunlarına gerdanlık gibi işaretler takmanın ve kurbanlık hayvanları Harem'e sevketmenin kurbet olduğuna delalet etmektedir.

Kâ'be, saygın olan Beytullah'ın adıdır.

Mücahid ve İkrime dediler ki: "Kâ'be küp şeklinde olduğu için kendisine bu ad verilmiştir."

Lügat ehli kimseler dediler ki: "Allah'ın evine Kâ'betü'l beyt" denilerek isim tamlaması yapılmıştır. Çünkü bu eve üstten bakıldığında köşeleri çıkıntı gibidir. Bunun sözlükteki aslı (كُعُوبَتْ) Küûbet mastarıdır ki bu da çıkıntı anlamına gelmektedir. Kareye de Arapça'da kâ'be denir. Çünkü köşeleri çıkıntı gibidir. Kız çocuğunun göğsü belirdiğinde de Arapça da ona (كَعَبَ ثَدْيُ الجارِيَةِ) "Kız çocuğunun göğüs uçları belirdi" denir. İnsanın topuk

kemikleri ayağının iki yanında çıkıntı şeklinde olduğu için Arapça'da onlara "kâ'b" denir. Bu da abdestte yıkanmaları gereken topuk kemiklerinin, ayak bileğiyle bacağın birleştiği yerde ve ayağın iki tarafında çıkıntı şeklindeki kemik olduğunu gösterir. Yüce Allah kendi evine saygın manasında beyt-i haram adını vermiştir. Çünkü böyle adlandırmakla Haremin tamamında avlanmanın, oradaki bitkileri koparmanın, oraya sığınan kimseyi öldürmenin haram kılınmasını kastetmiştir. Bu, (هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ) "Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir hedy (kurbanlık hayvan)" ayetine benzemektedir. Bu ayetteki Kâ'be kelimesiyle Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir.

Mezkûr ayette geçen (وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram ayı"** ifadesine gelince, bu konuda Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ay kelimesi cins ismi olduğu için tekil olarak söylenmiş olsa da bununla haram ayların tamamı kastedilmiştir. Bu aylar, dörttür. Zilkade, Zilhicce ve Muharrem olmak üzere üçü peşpeşe gelirler. Dördüncüsü ise bunlardan ayrı olan Recep ayıdır. Yüce Allah, haram ayları insanlar için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldığını haber vermiştir. Çünkü onlar bu aylarda güvene kavuşmakta ve geçimlerini sağlayacak tasarruflarda bulunmaktadırlar. Böylece kendilerini ayakta tutabilme imkânını elde etmektedirler. İşte Yüce Allah'ın hac menasiki, haram aylar, hac kurbanlıkları, bu kurbanlıkların boynuna takılan gerdanlıklarla kendilerini ayakta tutabildiklerini söylemesinin anlamı budur.

Hz. İbrahim *aleyhissellem* zamanında Hac ibadetinin başlamasından itibaren günümüze ve de kıyamete kadar insanların dini ve dünyevî maslahat ve menfaatleri, imandan sonra en çok hacla ilintilidir. Mevsimi geldiğinde insanlar dünyanın dört bir yanından gelip Mina'dan ve Mekke'den geçmekte, evlerine dönünceye kadar buralarda haccın menfaatlerinden yararlanmakta, insanlar da kendilerinden yararlanmakta, ticari faaliyetler artmakta, geçim imkânları bollaşmaktadır. Sonra hac ibadetini eda edenler dini ve manevi kazançlar elde etmektedirler. Hacca gitme ve tövbe etme hazırlığı yapmakta, harçlıklarını mallarının en helalinden temin etme arayışına girmekte, yolculuk zahmetlerine katlanmakta, korkulu yerlerden geçmekte, sefer esnasında soygunculara ve tuzaklara göğüs germektedirler. Mekke'ye varıncaya kadar bu hal devam etmektedir. Sonra kendilerini maddiyattan soyutlayıp sırf Allah'a bağlanmakta, haşir günü mezarlarından dirilip mahşer yerine giden ölülere benzemekte, Beytullah'ın yanında

telbiye getirip ihlâsla Yüce Allah'a sığınarak çokça zikretmektedirler. Suya düşüp boğulmak üzere olan ve kendisini sadece onun kurtaracağını umduğu bir şeye tutunan kimse gibi, oradan başka sığınacak bir yerleri olmadığına inanarak Kâ'be'nin örtüsüne tutunmaktadırlar.Sonra ona tutunanın kurtuluşa ereceği, onu bırakıp başka tarafa sapanın helâk olacağı Allah'ın ipine tutunduklarını izhar ederler. Sonra Arafat'a gidip dünyevî olan her şeyi geride bırakarak, mallarını, çocuklarını ve ailelerini terk ederek mahşer yerindeymişçesine orada ayakta durmuş vaziyette umutla Allah'a dua ederler. Zikir, Allah'a karşı derin bir teslimiyet içinde O'na boyun eğme gibi haccın diğer görevlerini yerine getirirler. Sonra namaz kılmak, oruç tutmak, sadaka vermek, insanı Allah'a yakın kılan kurbetleri ifa etmek, dil ve kalp ile zikretmek, Beyti tavaf etmek gibi diğer görevleri yaparlar ki bunların hepsini burada anlatmaya kalkarsak konu uzayacaktır. Bütün bu saydıklarımız, haccın insana sağladığı dini ve dünyevî faydalardır.

(ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ)

"Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini bilmeniz içindir."[132]

Bu ayette Yüce Allah'ın, haccetmenin insanlara kazandıracağı dini ve dünyevî faydaları bildiği haber verilmektedir. Onun için Yüce Allah bu hayret verici tedbirleri almış, ümmetin evvelinden sonuna, kıyamet gününe kadar halkın faydasına olacak şeylere bu ibadeti vesile kılmıştır. Eğer gaybı ve meydana gelmezden önce eşyayı bilmeseydi, bu tedbirleri alması, kulların yukarıda anlatılan dini ve dünyevî faydalarına vesile olmazdı. Çünkü bir şeyi meydana gelmesinden önce bilmeyen bir zâtın, bütün ümmeti dinî ve dünyevî bakımdan yararlandıracak tertip ve düzen içinde sağlam ve muhkem işler yapması beklenemez.

(يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حٖينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿١٠١﴾)

---

132 Mâide, 5/97

101-"Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)"

Kays b. Rebi'in bildirdiğine göre Ebu Husayn, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkesinden yüzü kıpkırmızı olmuş vaziyette çıkıp geldi ve minbere oturdu. ***"Bana ne sorarsanız (sorun) mutlaka cevap vereceğim"*** dedi.

Bir adam kalkıp "Ahirette ben nerede olacağım?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Cehennemde olacaksın!"*** diye cevap verdi.

Bir başkası kalkıp "Benim babam kim?" diye sordu. Ona da ***"Baban, Huzafe'dir"*** diye cevap verdi. Derken Hz. Ömer *radıyallahu anh* kalkıp "Rab olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı, rehber olarak Kur'an'ı, peygamber olarak Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* benimsedik. Bizler cahiliyetten ve şirkten yeni kopmuş kimseleriz ey Allah'ın Resûlü! Babalarımızın kim olduğunu Allah bilir" dedi. Bunun üzerine Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkesi dindi ve şu ayet indi:

"Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın."[133]

İbrahim el-Hicri'nin bildirdiğine göre Ebu İyaz, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayet, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Her sene mi hac yapacağız?" diye sorulması üzerine inmiştir."[134]

Ümame'den buna benzer bir rivayet gelmiştir.

İkrime, bu ayetin, bir adamın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Benim babam kim?" sorusunu sorması üzerine indiğini söylemiştir.

---

133 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's-Sünne, 3

134 Tirmizi, Hac, 5

Said b. Cübeyr dedi ki: "Bu ayet, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*bahîre ve sâibe'yi soranlar hakkında indi."[135]

Miksem dedi ki: "Bu ayet, ümmetlerin peygamberlerinden mucize istemeleriyle ilgili olarak inmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin hepsinin mezkûr ayetin iniş sebebiyle ilgili sahih rivayetler olduğunu söylemeye engel bir şey yoktur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bana ne sorarsanız (sorun) mutlaka cevap vereceğim"*** dediğinde Abdullah b. Huzafe, kendisinin babasının kim olduğunu sormuştu. Çünkü halk arasında Abdullah'ın nesebi hakkında ileri geri konuşulmaktaydı. O gün orada Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sorduğu söylenen herkes farklı bir soru sormuştu. Bunun üzerine Yüce Allah (لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَاءَ) sizi üzecek soruları sormayın mealindeki ayeti indirdi. Belki de bu tür soruların sorulmasına ihtiyaç da yoktu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru soran Abdullah b. Huzafe'ye gelince, onun Huzafe'nin nesebinden olduğu, Huzafe ile annesi nikâhlı oldukları için sabitti. Artık hakikatte kimin dölsuyundan olduğunu öğrenmeye pek de ihtiyacı yoktu. Bu sebeple Huzafe, oğlu Abdullah'a "Bu soruyu sormakla bana kötülük yapmış oldun" dedi. Abdullah da "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği cevapla ancak içim rahatladı" demişti. Bu, bilinenin aksi bir cevap gelmesi durumunda zararının çok büyük olacağı bir soruydu. Onun için sorulması yasaklanmıştı.

(مَنْ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللهِ فَإِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمْ عَلَيْهِ كِتَابَ اللهِ)

"Şu kötü işlerden birini işleyen kimse, (işlediği kötülüğü başkalarına duyurmasın ve) Allah'ın örtmesi ile örtünsün. Doğrusu iç yüzünü bize açıklayana Allah'ın Kitabı'ndaki hükmü uygularız."[136]

---

135 Bahîre ve sâibe'nin açıklaması, bu surenin 103. ayetinin tefsiri kısmında verilecektir.

136 Muvatta, Hudud, 3

Mâiz'e zina suçunu ikrar etmesi için işaret eden Hezzal b. Yezid'e, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(لو سَتَرْتَهُ بثوبك كان خيراً لك)

"Onu elbisenle örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu."[137]

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ahirette ben nerede olacağım?" diye soran adam da böyle bir soruyu sormaya ihtiyacı yoktu. Çünkü ahiretteki durumu dünyadayken başkalarınca bilinmiyordu. Durumunun üzerindeki örtüyü kendisi kaldırmış oldu. Oysa örtülü bırakması daha iyi olurdu. Keza ortada bazı mucizeler varken kalkıp yeni mucize ve ayetler istemek de yasaklanmıştır. Herhangi bir kimsenin böyle bir talepte bulunması caiz değildir. Çünkü peygamberlerin, kâfirlerin arzu ve isteklerine göre mucize göstermeleri mümkün değildir. İşte bu tür soru ve dilekler çirkin olup hoş karşılanmamıştır.

"Hac her sene mi yapılacak?" sorusunun Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorulmasına gelince, haccı emreden ayet indiğinde o ayeti dinleyen kişinin, ayetin hükmü gereğince bir defa haccetmekle yetinmesi gerekirdi. Bundan dolayı onun sorusu üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(لَوْ قُلْتُ نَعَمْ، لَوَجَبَتْ وَلَكِنَّهُ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ)

"Evet deseydim vacib olurdu. Lâkin haccetmek bir defadır."[138]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şayet evet cevabını verseydi, ayetin emrinden ayrı olarak hacc her sene farz olacaktı haberini vermektedir. O adamın ayetin hükmü gereğince bir defa haccetmekle yetinmesi mümkün olduğu halde bu soruyu sormasına gerek yoktu.

Bu te'villerin doğruluktan en uzak olanı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bahîre, sâibe ve vasîle hakkında soru sorulduğu için mezkûr ayetin indiği iddiasıdır. Çünkü bu soruyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sel-*

137 Ebu Davud, Hudud, 6
138 Nesai, Menasik, 1

lem yönelten kişinin sorusunda mutlaka bahîrenin ne olduğuna, onun caiz olup olmadığına yer verilmiştir. Bahîre ve beraberinde zikredilen sâibe ve vasîle, cahiliyet devrinde Araplarca bilinen şeylerdi. Bunları sormaya ihtiyaçları yoktu. Bunların mübah mı, caiz mi olduğunu sormak da caiz değildi. Çünkü bunlar küfür alâmeti idi. Cahiliyet devri insanları bunları kurban etmekle putlarına ibadet ettiklerine inanıyorlardı. İslam'a giren kimse, artık bunların batıl şeyler olduğunu bilir.

Bazı kimseler, yeni karşılaşılan hadiselerin hükmünü sormanın haram olduğunu bu ayete dayanarak ileri sürmektedirler. Bunu ileri sürenler, şu rivayete de dayanmaktadırlar:

Zühri'nin bildirdiğine göre Âmir b. Sa'd'ın babası Sa'd, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (إِنَّ أَعْظَمَ المسْلمينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيءٍ لَمْ يُحَرَّمْ، فَحُرِّمَ مِنْ أَجْلِ مسألَتِهِ)

"Müslümanlar içinde günahı en büyük olan o kimsedir ki, haram olmayan bir şeyi sorar. Sorduğu için de o şey haram kılınır."[139]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette, karşılaşılan hadiselerin hükmünü sormanın haramlığına dair bir delil yoktur. Sorulması yasak olanlar, sadece Yüce Allah'ın bildiği ve başkalarına bildirmediği, insanların da bilmeye ihtiyaçlarının olmadığı, aksine neseple ilgili gerçekler gibi açıklandığı takdirde kendilerine zarar verecek olan şeylerdir. Çünkü hadiste (الولدُ للفراش) **"Çocuk yatak sahibine (nikâhlı kocaya) aittir"**[140] buyrulmuştur. Yüce Allah Abdullah b. Huzafe'nin, anasının nikâhlı eşi Huzafe'nin dölsuyundan yaratıldığına Allah'ın hükmetmesine bakmayıp, kendisinin kimin oğlu olduğunu sormasını yasaklamıştır. Ahirette kendisinin nerede olacağını soran adamın da cehennemde olduğu bildirilerek kendi ayıbını açığa çıkarmasına gerek yoktu. Aynı şekilde insanların peygamberlerden mucize istemeleri de yasaklanmıştı. Gereksiz sorular sormanın caiz olmadığına dair anlattıklarımızın doğruluğuna ayetin özü delalet etmektedir.

139 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's-Sünne, 3
140 Buhari, Büyû', 3

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾)

102-"Sizden önceki bir millet o tür şeyleri sordu da sonra o yüzden kafir oldu."

Yani önceki ümmetler, peygamberlerden mucizeler istediler. Allah da onlara o mucizeleri gönderdi. Bu şekildeki manalandırma, Miksem'in te'vilini doğrulamaktadır.

Hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü sormaya gelince bunlar, mezkûr ayetteki soru sorma yasağının kapsamına girmemektedirler. Bunun delili şudur:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Naciye b. Cündeb'le birlikte Mekke'ye kurbanlık develeri göndermişti ki, Naciye o kurbanlıkları orada kessin. Naciye *radıyallahu anh,* yolda yığılıp kalan develer olursa ne yapayım? diye sormuştu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (انْحَرْهَا، ثُمَّ اصْبِغْ نَعْلَهَا فِي دَمِهَا، ثُمَّ اضْرِبْ بِهِ صَفْحَتَهَا، ولا تأكلْ منها أنتَ، ولا أحدٌ من أهل رُفْقَتِكَ) ***"Onu (yolda yığılıp kalan deveyi) kes. Sonra ayağını kanına bulayıp yanına indir. Sen ve yol arkadaşlarının ailelerinden hiçbiri ondan yemeyin"***[141] şeklinde cevap verdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine bu soruyu sormasını yadırgamamıştı. Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre: Sefere çıkacak olan sahabilerPeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem,* "Yarın düşmanın karşısına çıkacağız. Yanımızda bıçak bile yok (Ne yapacağız)?"[142] diye sormuşlardı. Bu soruyu soranları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yadırgamamıştı.

Ya'lâ b. Ümeyye'nin hadisinde anlatıldığına göre umrede ne yapacağını soran adam da yadırganmamıştır. Hakkında nass bulunmayan şer'î

141 İbn Hibban, Sahih: 9/332

142 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/412

meselelerin hükmüne dair birçok kimsenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sorması yasaklanmamıştır.

Şehr b. Havşeb'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ganem, Muâz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir. Dedim ki: "Ya Resûlallah sana bir şey sormak istiyorum. Ama (يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ) **"Ey iman edenler! Bazı şeyleri sormayın"** ayeti sormama engel oluyor."

"Nedir o (sormak istediğin)?" diye sordu. Dedim ki:"Beni cennete sokacak amelin ne olduğunu sormak istiyorum." *Şöyle cevap verdi:*

(قَدْ سَأَلْتَ عَظِيمًا، وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَحَجُّ الْبَيْتِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ)

***"Büyük bir şey sordun. Ama (yapacak olan kimse için de) kolaydır: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah*'ın elçisi olduğuma şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."**[143]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muâz'ın *radıyallahu anh* bu soruyu sormasını menetmemiş ve sorduğu için de yadırgamamıştı.

Muhammed b. Sirin'in bildirdiğine göre Ahnef b. Kays, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تفقَّهوا قبلَ أن تُسَوَّدوا)

"Reis olmadan önce fıkıh (ilim) öğrenin."[144]

(Çünkü reis olduktan sonra sizden aşağıda konumda olan kimselere gidip de onlardan ders almaya tenezzül etmezsiniz). Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*ashabı mescitte toplanıp karşılaştıkları meselelerin hükmünü vermek için kendi aralarında müzakereler yaparlardı. Tabiun ve onlardan

143 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 20/73

144 Buhari, İlim, 16

sonra gelen fakihler günümüze kadar aynı yöntem üzere ilmi müzakerelerde bulunmaktadırlar. Bunu ancak bilgisiz ve cahil kimseler kabul etmezler. Bunlar manasını ve ahkâmını bilmedikleri bazı rivayetlerden bir şeyler almışlardır. Ama aldıkları şeyler hakkında konuşmaktan ve onların fıkhî hükümlerini çıkarsamaktan acizdirler.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ)

"Nice fıkıh (bilgisi) taşıyan vardır ki fakih değildir. Nice fıkıh bilgisi taşıyan vardır ki, o fıkıh (bilgisini) kendisinden daha fakih (bilgili) olan birine taşır."[145]

Karşılaşılan meselelerin hükmünü sormayı hoş karşılamayıp reddeden, Yüce Allah'ın şu ayette tasvir ettiği kimselere benzemektedirler:

(مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا)

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir."[146]

(اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ)

"Açıklandığı takdirde sizi üzecek olan..."

Yani cevabı verildiğinde sizi üzecek olan sorular sormayın. Bu da ayetle sorulması yasaklanan soruların, Abdullah b. Huzafe'nin ve ahirette ben nerede olacağım diye soran adamınki gibi sorular olduğuna delalet etmektedir. Çünkü karşılaşılan hadiselerin hükmünün açıklanması, bu hükümleri soran kimseleri üzmez. Çünkü bu kimseler, Yüce Allah'ın bu meseleler hakkındaki hükmünü öğrenmek istemektedirler. Sonra Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

145 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/91
146 Cum'a, 62/5

(وَإِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ)

"Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır." [147]

Yani meleğin inip Kur'an'ı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* okuduğu sırada bunları sorsanız, Yüce Allah bunların hükmünü size açıklar. Bu da sizi üzer ve size zarar verir.

(عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا)

"Allah onları bağışlamıştır."

Karşılaşılan hadiselerin hükmünü ve işin içyüzünü öğrenmek için sorduğunuz sorulardan ötürü Allah sizi sorumlu tutmayacaktır.

Bu konuda affetmek ve bağışlamak, bu tür soruları sormamanın da mübah olduğu ve işin kolaylaştırıldığı manasına gelir. Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ)

"Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti."[148]

İşinizi kolaylaştırdı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(فَمَا أَحَلَّ فَهُوَ حَلَالٌ , وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ , وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ)

"Allah'ın helal kıldığı helal, haram kıldığı haramdır. Susup bir şey demediği şey ise affedilmiştir."[149]

---

147 Mâide, 5/101

148 Bakara, 2/187

149 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/553

Yani işi geniş tutup kolaylaştırmak için hakkında bir şey demediği şey, affedilmiştir.

Buna benzer bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ لكم عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ)

"Şüphesiz ben sizi atların ve kölelerin zekâtından muaf kıldım."[150]

(قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ)

"Sizden önceki bir millet o mucizeleri istedi sonra o onu (mucizeyi) inkâr eder oldu."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:"Bir topluluk, Hz. İsa'dan mucize olarak gökten bir sofra indirmesini istediler. İndirince de onu inkâr ettiler."

Başkaları dediler ki: "Bir topluluk da Hz. Salih'ten, mucize olarak dişi bir deve getirmesini istediler. Sonra da o deveyi kesip mucizeliğini inkâr ettiler."

Süddi dedi ki: "Müşrikler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, mucize olarak Safa tepesini altın haline getirmesini istedikleri zaman bu ayet indi."

Denildi ki: Bir millet kendi peygamberlerine, Abdullah b. Huzafe ile "Ahirette ben nerede olacağım?" diyen adamın sorusu gibi sorular sordular. Peygamberleri sorularını cevaplandırınca da cevaplar hoşlarına gitmedi ve peygamberlerini yalanlayıp inkâr ettiler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾)

---

150 İbn Mâce, Zekât, 4

103-"Allah ne "Bahîre" ne "Sâibe", ne "Vasîle" ne de "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat, inkar edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bahîre, sütü putlar için alıkonulan devedir. Sâibe, putlar için serbest bırakılan devedir. Vasîle, iki defa peşpeşe arada erkek yavru olmaksızın dişi yavru doğuran deveye denir. Bunu kesip putlarına kurban ederlerdi. Hâmi ise belli sayıda dişi deveyi dölleyen erkek deveye denir. Döllemesi belli sayıya ulaştığında kendisine "belini korudu" deyip hâmi adını verirler ve onu serbest bırakırlardı."

Lügat ehli kimseler dediler ki: Bahîre, kulağı yarılan dişi deve demektir. Mesela devenin kulağı genişçe yarıldığında (بَحَرْتُ أُذُنَ النَّاقَةِ أَبْحَرُهَا بَحْرًا)"Devenin kulağını yardım. Öyle bir yardım ki..." denir. Kulağını genişçe yardığınız deveye (النَّاقَةُ مَبْحُورَةٌ وَبَحِيرَةٌ) denilir. Genişliğinden dolayı denize de "Bahr" denilmiştir. Cahiliyet devri insanları, sonuncu yavrusu erkek olan ve beş defa doğuran deveye bahîre deyip onun kesilip yenilmesini haram sayar, ona binmezlerdi. Su içmeye geldiğinde onu kovmaz; meraya geldiğinde geri çevirmezlerdi. Yorgun kimse onunla karşılaştığında ona binmezdi. Sâibe, serbest bırakılan deveye denir. Cahiliyet devrinde bir insan seferden dönerse veya hastalıktan şifa bulup kurtulursa ve bunlara benzer bir dileği gerçekleşirse, devem sâibe olsun diyerek adakta bulunurdu. Serbest bırakılan bu deve de bahîre gibi salıverilir, kesilip yenilmesi haram olurdu. Bir kimse kölesini azad ederken "O, şaibedir" dediğinde artık aralarında ne diyet ne velâ ne de miras bağı olurdu.

Vasîle ise lügat ehli bazı kimseler dediler ki: "Bu, biri dişi diğeri erkek ikiz doğuran koyundur. Dişi yavrudan hemen sonra erkek yavru doğduğunda, "kızkardeşine kavuştu" der ve onu kesmezlerdi."

Bazıları da dediler ki: "Koyun dişi doğurduğunda bu yavru, sahiplerinin olurdu. Erkek doğurduğundaysa onu kendi ilahlarına kurban ederlerdi. Erkekli dişili ikiz doğurduğundaysa, sonra doğan için, 'kardeşine kavuştu' der ve onu ilahlarına kurban etmez ve salıverirlerdi. Hâmiye gelince bu, on dişi deveyi doğurtan damızlık devedir. Buna "belini korudu" derlerdi. Kendisine yük yüklemez, suya geldiğinde onu kovmazlar, meraya

geldiğinde geri çevirmezlerdi. Cahiliyet devri insanlarının bahîre ve saibe hakkındaki inançlarını Yüce Allah'ın bize haber vermesi ve ayette zikredilen diğer hususlar, köleyi arada velâ bağı olmaksızın saibe şeklinde bütün haklardan yoksun bırakarak azad etmenin batıl bir uygulama olduğuna delalet etmektedir.Azâd edilen kölenin efendisiyle vela bağı kalmadığı, onun velisinin İslam toplumu olacağı görüşünde olanların görüşleri bu ayetteki (وَلَا سَائِبَةٍ) kelimesiyle çürütülmüş olmaktadır. Bunun yanı sıra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) ***"Velayet hakkı azad edene aittir"***[151] buyurmuştur. Bu hadis de bunu tekit etmekte ve açıklamaktadır.

İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak/Emr-iBil Maruf, Nehy-iAni'l Münker

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasını Kur'an'ın birçok yerinde tekit etmiş, Resûlullahda *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinden rivayet edilen mütevatir hadislerinde açıklamıştır. Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri, her ne kadar takiyye yapıp susmanın caiz olacağı bazı durumlarla karşılaşılsa da diğer zamanlarda bu görevin farzlığı üzerinde icma etmişlerdir.

Yüce Allah, Lokman'ın *aleyhissellem* kendi oğluna şu tavsiyede bulunduğunu bizlere bildirmiştir:

(يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ)

"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret.Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir"[152]

Doğrusunu Allah bilir. Yani iyiliği emredip kötülükten alıkoyarken seni üzen bir durumla karşılaştığında sabret. Yüce Allah, kulu Lokman'ın *aleyhis-*

151 Müslim, Itk, 2
152 Lokman, 31/17

sellem bu öğütlerini bize nakletmektedir ki bunlara uyup gereğini yapalım. Selef-i salihinden olan sahabileri överken Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ﴾

"Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."[153]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!"[154]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ بِلِسَانِهِ، فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden her kim bir kötülük görür de onu eliyle değiştirmeye gücü yetiyorsa, onu eliyle **değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğzetsin). (Ama) bu, imanın en zayıf mertebesidir.*"[155]***

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Cerir, babası Cerir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

153 Mâide, 5/79
154 Mâide, 5/79
155 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 155

(مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يَعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي يَقْدِرُونَ أَنْ يُغَيِّرُوا عَلَيْهِ وَلَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا أَصَابَهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا)

"Bir adam, işlediği fiilleri değiştirecek güce sahip bir topluluğun arasında günah ve masiyet işler de o topluluk onun yaptıklarını değiştirmezse Yüce Allah, ölümlerinden önce onları mutlaka azaba çarptırır."[156]

Cenab-ı Allah iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasınıkendi Kitabı'nda ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* lisanı ile tekit etmiştir.

Fıkıhtan nasibi olmayan bazı kimseler, yukarıda geçen ayetin neshedildiğini, hükmünün genel olmayıp bazı durumlarda geçerli bazı durumlarda ise geçersiz olduğunu zannetmekte ve aşağıdaki ayet-i kerimeyi kendi görüşleri doğrultusunda te'vil etmektedirler:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾)

105-"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah size yaptıklarınızı haber verecektir."[157]

İçerisinde hiçbir karine olmasa bile ayetin manası, bunların zannettiği ve te'vil ettiği gibi değildir. Zira ayette (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** buyrulmaktadır. Ayette geçen (اِذَا اهْتَدَيْتُمْ) kelimesinin mastarı olan "ihtidâ", hem kendimiz hem de başkalarıyla ilgili olarak Allah'ın emrine uymaktır. Şu halde bu ayet, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının neshedildiğine delalet etmemektedir.

Yukarıdaki ayetin te'viliyle ilgili olarak selef uleması tarafından, kelimeleri farklı ama manaları aynı olan birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

156 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/332

157 Mâide, 5/105

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Kays b. Ebi Hâzim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* minber üzerinde şöyle dediğini işittim:

"Ey insanlar! Siz (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayetini (kendi görüşünüze göre) te'vil ediyorsunuz. Doğrusu ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (إِنَّ النَّاسَ إِذَا عُمِلَ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي فَلَمْ يُغَيِّرُوا أَوْشَكَ اللّٰهُ أَنْ يَعُمَّهُمْ بِعِقَابٍ) **"İnsanların arasında günah ve masiyet işlenir de (müdahale edip) bunları değiştirmezlerse, kısa zamanda Allah onları toplu bir azaba uğratır."**[158]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, bu ayetin, iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini terk etmek için bir ruhsat olmadığını, kişi bu görevi yerine getirdiği halde yoldan sapan kimsenin ona zarar veremeyeceğini bildirmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Bişr, mezkûr ayet hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayetinde geçen "yoldan sapan" ifadesiyle kitap ehli kimseler kastedilmiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre, mezkûr ayet hakkında Mücahid şöyle demiştir: Ayette geçen "yoldan sapan" ifadesiyle Yahudi, Hristiyan ve onlardan başka yoldan sapanlar kastedilmiştir.

Said b. Cübeyr ile Mücahid, ayeti bu şekilde manalandırırken Yahudi ve Hristiyanların cizye ödemeleri koşuluyla kâfirliklerinde kalmalarının tarafımızca kabul edildiğini düşünmüş olmalılar. Cizye veren kitap ehlini İslam'a girmeye mecbur ederek anlaşmayı bozmamız caiz olmaz. Kâfirliklerinde inançlarıyla başbaşa kalmalarının bize zararı olmaz. Günah ve masiyet işlemelerine, zulüm ve haksızlık yapmalarına ses çıkarmamak caiz olmaz. Bu kötülüklere her Müslümanın müdahale edip durumu düzeltmesi ve Peygamber'in

158 Osman b. Said ed-Dâni, es-Sünenu'l Varide fi'l Fiteni ve Ğavailiha ve's Saati ve Eşratiha: 3/701

sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu Said *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen ve daha önce naklettiğimiz hadisindeki şartına uygun olarak faillerini protesto etmesi gerekir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Cariye el Lahmi, Ebu Ümeyye eş Şabani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Sa'lebe el-Huşeni'ye *radıyallahu anh*, "(عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında neler söylersiniz?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: Allah'a yemin ederim ki ben bunu en iyi bilene, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(بَلْ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنَاهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحًّا مُطَاعًا، وَهَوًى مُتَّبَعًا، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً، وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ، وَرَأَيْتَ أَمْرًا لَا يَدَانِ لَكَ بِهِ، فَعَلَيْكَ خُوَيْصَّةَ نَفْسِكَ، ودع أمر العوام؛ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامَ الصَّبْرِ، صَبْرٌ فِيهِنَّ عَلَى مِثْلِ قَبْضٍ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلًا يَعْمَلُونَ بِمِثْلِ عَمَلِهِ)

"Bilâkis iyiliği emredin. Kötülükten alıkoyun. İtaat edilen bir cimrilik, tabi olunan bir heves, tercih edilen bir dünya, görüş sahibi herkesin kendi görüşünü beğendiğini ve senin dışında olayların geliştiğini görünceye kadar (bu görevi yapmaya devam et. Bunu gördüğün zaman) artık halkı bırak, sadece kendine bak. Sizin için ileriki günler, sabretme günleridir. O günlerde sabretmek, ateş korunu avuçlamak gibi olacaktır. O günlerde salih amel işleyen kimse, o ameli işleyen elli kişi kadar sevap kazanır."[159]

Ravi Muhammed b. Bekir dedi ki: Başkaları bu hadiste şu ibarenin de olduğunu bana söyledi: Ebu Sa'lebe el-Huşeni *radıyallahu anh*, "Ya Resûlallah, onlardan elli kişinin sevabı kadar mı sevap kazanacak?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sizden elli kişinin sevabı kadar sevap kazanacak"*** diye cevap verdi.

159 İbn Mâce, Fiten, 21

Bu hadis, anlatılan durumlarla karşılaşıldığında iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının ortadan kalkacağına delalet etmektedir. Çünkü bu durumların anlatılması, fesadın yayılıp bütün halkı etkisi altına alması sebebiyle, karşılaşılan kötülükleri elle ve dille düzeltmenin imkânsız olacağını bildirmektedir. Bu gibi durumlarda kötülükten alıkoyma farizası, ancak kötülüklere karşı kalben buğzetmekle yerine getirilebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ بِلِسَانِهِ، فَبِقَلْبِهِ)

"Onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğzetsin)"[160]

Önceki hadiste anlatılan olumsuz durumlarla karşılaşıldığında, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizası, başka türlüsü mümkün olmadığı için takiyye yapma amacıyla ancak kalben buğzederek yerine getirilir. Kişinin kalbi imanla dolu olduktan sonra takiyye yaparak imanını açığa vurmayıp gizlemesi bazen caiz olabilir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ)

"Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç..."[161]

Bu da iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın bir mertebesidir. Bu farizayı yerine getirmenin başka bir şekli olduğu da rivayet edilmiştir. Şöyleki: Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Abbad el-Havvas, Yahya b. Amr eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ile Kâ'b *radıyallahu anh*, Câbiye'de[162] oturmaktaydılar. Bir adam yanlarına gelip şöyle dedi: "Bu gün öyle bir olayla karşılaştım ki, gören kimsenin onu değiştirmesi gerekirdi."

160 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 155

161 Nahl, 16/106

162 Câbiye: Suriye'de Hz. Ömer'in ziyaretiyle meşhur olan ordugâh şehri.Dımaşk'ın

O mecliste bulunanlardan biri şöyle dedi: "Yüce Allah (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** buyurmuştur."

Kâ'b *radıyallahu anh,* "Bu adam bir şey demiyor. Bu ayetin manası gerçekleşinceye kadar sen kendi aileni koruduğun gibi Allah'ın haramlarını koru" dedi.

Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ona, "Ayetin manası ne zaman gerçekleşecek?" diye sorunca, Kâ'b *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Dimeşk/Şam kilisesi yıkılıp yerine mescit inşa edildiğindeişte o zaman ayetin manası gerçekleşmiş olur. Giyinik çıplak kadınlar gördüğünde işte o zaman ayetin manası gerçekleşmiş olur."

Bir şey daha söyledi, ama onu hatırlayamıyorum."

Bu haberin ravilerinden Ebu Müshir dedi ki: "Şam kilisesi, (Emevi halifelerinden) Velid b. Abdülmelik zamanında yıktırıldı. Velid onun arsasını Emevi camiine kattı. Böylece camiyi daha da genişletmiş oldu."

Bu rivayet, can korkusu olması durumunda kötülüklere el ve dil ile müdahale etmeden takiyye yaparak sadece kalben buğzetmekle yetinmeyi caiz gören birinci hadisle benzer manadadır.

Haccac-ı Zalim'in Yerilmesi

Ömrüme yemin ederim ki, Abdülmelik ile Haccac, Velid ve emsallerinin zamanı, can korkusunun olması, kötülüklerine karşı elle ve dille karşı çıkmanın imkânsızlığı sebebiyle, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının ortadan kalktığı zamanlardır.

---

80 km. kadar güneybatısında Havran bölgesindeki Cevlân'da, bugünkü Nevâ'ya çok yakın bir yerde kurulmuş bir şehirdi. Câbiyetülcevlân veya Câhiliye döneminde Gassânîler'in idarî merkezlerinden biri olduğu için Câbiyetülmülûk diye de meşhurdur. Dımaşk'ın güneybatı tarafındaki kapısına bugün de Bâbülcâbiye denilmektedir. (Diyanet İslam Ansiklopedisi)

Anlatıldığına göre Haccac öldüğünde Hasanel-Basri şöyle demişti:"Allahım, onu sen öldürdün. Onun getirdiği (kötü) âdetleri üzerimizden al. Gözleri ufak ve çapaklı, kısa boylu biri olarak başımıza geçti. Allah'a yemin ederim ki onun zamanında atlar, Allah yolunda koşturulmadı. Saçlarını tarar, kibirle ve salınarak yürür, minbere çıkıp hezeyanlar savurur ve böylece namaz vakti kaçırılırdı. Allah'tan korkmaz, kuldan utanmazdı. Üzerinde Allah, altında yüz bin veya daha fazla insan vardı. Ama kimse ona, 'Namazın vakti geçiyor ey adam!' demezdi. Ne gezer! Allah'a yemin ederim ki böyle diyen biri olsaydı, Haccac ile onun arasına kılıç ya da kırbaç girerdi."

Abdülmelik b. Umeyr dedi ki: "Haccac, Cuma günü öğle vaktinde minbere çıktı. Konuşmaya başladı. Şamlılardan bahsedip onları övüyor, Iraklılardan bahsedip onları kötülüyordu. Cuma namazının vakti geçti. Derken mescidin üst tarafında güneşin batmak üzere olduğunu gördük. Sonra müezzine emretti; ezan okundu. Bize Cuma namazını kıldırdı. Ardından yine ezan okundu; bize ikindi namazını kıldırdı. Ardından yine ezan okundu; bize akşam namazını kıldırdı. Böylece o gün üç namazı cem etti."

İşte selef-i salihin, o gün kötülüğe elle ve dille müdahale etmemekte mazur idiler. Tabiin fakih ve kurraları; Haccac'ın küfür, zulüm ve haksızlıklarına karşı İbn Eş'as'la birlikte harekete geçmişler ve onunla aralarında meşhur savaşlar cereyan etmişti. Onların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da Şam halkını kullanarak ezmişti. Artık ona karşı çıkabilecek kimse kalmamıştı. Sadece kalben buğzedenler vardı.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayeti, yanında zikredildiğinde Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Bu ayetin manası henüz gerçekleşmemiştir. Şüphesiz Kur'an indiğinde bazı ayetlerinin manası inişlerinden önce gerçekleşmişti. Bazı ayetlerinin manası Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında gerçekleşti. Bazı ayetlerinin manası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından kısa bir süre sonra gerçekleşti. Bazı ayetlerinin manası bu günden sonra gerçekleşecektir. Bazı ayetlerinin manası kıyamet koparken gerçekleşecektir. Bazı ayetlerinin

manası ise hesap gününde, cennette ve cehennemde gerçekleşecektir. Kalpleriniz bir, eğilimleriniz bir olduğu, gruplara bölünüp birbirinize düşmediğiniz ve şiddetinizi birbirinize tattırmadığınız sürece iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya devam edin. Ama kalpleriniz birbirinden ayrılır, eğilimleriniz farklılaşır, gruplara bölünerek birbirinize düşer ve şiddetinizi birbirinize tattırırsanız o zaman herkes kendi şahsıyla ilgilensin. Bu ayetin manası işte o zaman gerçekleşmiş olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* "Bu ayetin manası henüz gerçekleşmemiştir" derken şunu kastetmişti: Onun çağında insanlar kötülüklere müdahalede bulunup düzeltebiliyorlardı. Çünkü başlarındaki sultan ve de halk salih insanlardı. İyiler kötülere galip durumdaydılar. Dolayısıyla iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini elle ve dille yerine getirmemek için hiç kimsenin mazereti yoktu. Sonra kötülerin yapılan nasihatleri kabul etmedikleri ve takiyye yapma zamanı gelip de facir ve günahkâr kimseler ortama hâkim olduklarında, kötülüklere kalben buğzetmekle birlikte susmak caiz oldu. Kötülük yapanın yaptığı işin haram olduğu bilindiği, ancak elle müdahalede bulunup düzeltme imkânı olmadığı, yapılacak nasihatı kabul etmeyeceğine dair kuvvetli bir zannın oluşması durumunda susmak caiz olur. Mezkûr ayetin te'vili ile ilgili olarak İbn Mesud'un *radıyallahu anh* buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Hasan, (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Kabul edildiği sürece iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya devam edin. Söyledikleriniz reddedildiği zaman Siz kendinizi düzeltin."

İbn Mesud *radıyallahu anh*, nasihatin reddedilmesi ve elle müdahale imkânının olmaması durumunda susmanın caiz olacağını haber vermiştir. Çünkü elle müdahale edip kötülüğü düzeltme imkânı varken iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasını yerine getirmemeyi İbn Mesud'un *radıyallahu anh*mübah gördüğünü düşünmek doğru olmaz.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Huzeyfe b. Yeman *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِأَوْ لَيَعُمَّنَّكُمُ اللهُ بِعِقَابٍ مِنْ عِنْدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهُ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ)

"Hayatımı kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki mutlaka iyiliği emredip kötülükten alıkoyacaksınız. Aksi halde Allah size umumi bir azap gönderir. Sonra O'na dua edersiniz. Ama duanıza icabet etmez."[163]

Ebu Ubeyde'nin bildirdiğine göre Ebu Süfyan, Ebu Nadre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Ömer b. Hattab'a *radıyallahu anh* gelerek "İki şey hariç, hayırlı amellerin hepsini yaptım" dedi. Ömer *radıyallahu anh,* "Yapmadığın o iki hayırlı amel nedir?" diye sorunca, "Ben iyiliği emretmiyor, kötülükten de alıkoymuyorum" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* ona şöyle dedi: "İslam'ın hisselerinden iki hisseyi silip yok etmişsin! Allah dilerse seni bağışlar. Dilerse sana azap eder."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, Yüce Allah'ın farzlarından iki farzdır. Güç ve yücelik sahibi Allah bunları kullarına farz olarak yazmıştır."

Ebu Ubeyde, Süfyan b. Uyeyne'nin şunu söylediğini kendisine haber verdiklerini söyledi: İbn Şübrüme'ye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu hadisini naklettim:

(إِنْ فَرَّ رَجُلٌ مِنِ اثْنَيْنِ فَقَدْ فَرَّ، وَإِنْ فَرَّ مِنْ ثَلَاثَةٍ لَمْ يَفِرَّ)

"Bir adam iki kişiden kaçarsa kaçmış sayılır. Ama üç kişiden kaçarsa kaçmış sayılmaz."[164]

---

163 Osman b. Said ed-Dâni, es-Sünenu'l Varide fi'l Fiteni ve Ğavailiha ve's Saati ve Eşratiha: 3/695

164 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/130

Bu rivayeti nakletmem üzerine İbn Şübrüme şöyle dedi: "Ben de iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini böyle görüyorum. Bir adam iki kişiye iyiliği emredebilir ve onları kötülükten alıkoyabilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* yukarıda naklettiğimiz sözü söylerken şu ayeti esas almıştır:

(فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ)

"Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir."[165]

Karşılaşılan kötülükleri düzeltme konusunda bu ayet bir delil olabilir.

(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında Mekhul şöyle dedi: "Öğüt verenin korktuğu, öğüt verilenin öğüdü reddettiği bir ortamda artık sen kendini(kötü işler yapmaktan) korumalısın. Sen hidayet üzere olduktan sonra doğru yoldan sapanın sapması sana zarar vermez."

Başarı, Allah'tandır.

Seferdeyken Yapılan Vasiyete Başkalarını Şahit Tutmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ)

106-"Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkorsunuz da Allah adına, "Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşı-

165 Enfal, 8/66

lığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin ederler."

Ayette geçen şahitliğin manası hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bazıları bunun, yolculuk sırasında yapılan şahitlik olduğunu, yolculuk sırasında Müslümanın yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Şa'bi, Ebu Musa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman bir adam Dakuka denen yerde vefat etti. Orada vasiyetine şahitlik edecek bir Müslüman bulamadı. O da vasiyetine kitap ehlinden iki erkeği şahit tuttu."

Ebu Musa *radıyallahu anh*, hıyanet etmediklerine, yalan söylemediklerine, vasiyeti değiştirmediklerine, hiçbir kısmını gizlemediklerine, ellerindeki vasiyetin ve terekenin o adama ait olduğuna dair o iki şahide ikindiden sonra yemin ettirdi. Sonra da vasiyeti geçerli sayıp gereğini yaptı. Sonra da "Bu henüz görülmemiş bir şey. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında böyle bir şey olmamıştır" dedi.

Başkaları dediler ki: (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ayeti, vasiyet edenlerin hazır bulunması manasına gelir. Buradaki şehadet mastarı, hazır bulunmak manasınadır. Bazıları da dediler ki: Buradaki şehadet mastarı, mirasçıların şüphelenmeleri durumunda şahitlerin vasiyetin gerçekliği hakkında Allah adına yemin etmeleri manasınadır. Mücahid bu görüştedir.

Ebu Musa'nın görüşüne göre ise bu, vasiyetin gerçekliğine, neshedilmeyip sabit olduğuna hâkim nezdinde yemin etmektir. Şureyh'in de benzer ifadeler kullandığı rivayet edilmiştir. Sevri, İbn Ebi Leyla ve Evzai de bu görüştedirler.

İbn Abbas, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, İbn Sirin, Ubeyde, Şureyh ve Şa'bi'den rivayet edildiğine göre mezkûr ayetin devamındaki (أَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Sizin dışınızdan başka iki kişi"** ifadesiyle "Sizin dininizden olmayan başka iki kişi şahitlik eder" manası kastedildiğini söylemişlerdir.

Hasan ve Zühri'den rivayet edilen görüşe göre bu ifadeyle, "Sizin kabilenizden olmayan başka iki kişi şahitlik eder" manası kastedilmiştir.

(شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ifadesininhâkim huzurunda yapılan şahitlik değil de yemin manasına geldiğini söyleyenlerin sözü kabul görmemiştir. Her ne kadar yemine şahitlik denildiği vaki ise de bu böyledir. Mesela şu ayette yemin, şahitlik kelimesiyle ifade edilmiştir:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ)

"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[166]

"Şehadet" kelimesi mutlak olarak kullanıldığında bilinen şahitlik manasına gelir. Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[167]

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."[168]

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar."[169]

(وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ)

"İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."[170]

166 Nûr, 24/6
167 Talak, 65/2
168 Bakara, 2/282
169 Bakara, 2/282
170 Talak, 65/2

Bu ayetlerdeki şehadet kelimeleriyle yemin değil de haklara şahitlik etme manası kastedilmiştir. Aynı şekilde (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ifadesiyle de bilinen şahitlik manası kastedilmiştir.

(اذا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ) **"Birinizin ölümü yaklaştığı zaman..."**[171] cümleside bu ayetin başında geçen şehadet kelimesiyle bilinen manadaki şahitliğin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Bu kelimeyle ölmek üzereyken yapılan yeminin kastedilmiş olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü sekerat vakti, yemin etmeye müsait bir hal değildir.

Sonra ayetin devamında cümleye şu açıklama da ilave edilmiştir:

(اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ)

"Aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder."

Doğrusunu Allah bilir, ama burada kastedilen mana şudur: Adalet sahibi iki Müslüman bulunmazsa o zaman Müslümanların dışında başka iki kişiyi şahit olarak bulundurun. Yeminde ise iki adil kişinin bulunup bulunmaması hükmü değiştirmez. (وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ) **"Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz"** cümlesi de ayetin başında geçen şehadet kelimesiyle bilinen manadaki şahitliğin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü yemin mevcuttur, aşikârdır, gizli değildir. Sonra ayetin devamında, ölünün malı üzerindeki vasilerin ihtilaf etmeleri halinde mirasçıların yemin etmelerinden bahsedilmektedir.

Yemin manasındaki şahitlik, takip eden ayette geçmektedir:

(لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir."[172]

---

171 Mâide, 5/106
172 Mâide, 5/107

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri için en uygun çaredir."[173]

Yani vasiyet üzerine yapılması gereken şahitliği layıkıyla yerine getirebilmeleri için en uygun usûl budur. Bu ayetteki şehadet kelimesi yemin manasına olsaydı, o zaman "layıkıyla yemin etmek için..." denmiş olurdu ki, böyle bir ifadenin kullanılması uygun değildir.

(اَوْ يَخَافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"Yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulacağından endişe etmelerini sağlamak için..."[174]

Bu cümle de bu surenin 105. ayetinin başında geçen "şehadet" kelimesinin bilinen manadaki şahitlik anlamında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayetlerde "şehadet" kelimesiyle yemin kelimelerinden her biri kendi lafzının taşıdığı hakikî manada kullanılmıştır.

(اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesini sizin kabilenizin dışında iki kişi şeklinde manalandıranların söyledikleri, anlamlı değildir. Çünkü ayet-i kerime bunun aksine delalet etmeltedir. Zira (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** cümlesiyle muhataplara kabilelerinden bahsetmeksizin, iman sıfatları öne alınarak hitap edilmektedir. Bu hitaptan sonra (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesi gelmektedir. Yani mü'minlerin dışında başka iki kişi şahitliik eder, denilmiş olmaktadır. Ayette kabile adı geçmemiştir ki, kinaye/üstü kapalı kelimelerle kabile manası kastedilmiş olsun. Bilindiği gibi kinayeler hitapta ya açıkça zikredilen kelimelere ya da durumun delaleti ile bilinen kelimelere dönerler. Burada duruma delalet eden ve kinayenin kendisine döneceği bir kelime olmadığına göre kinaye ayetin baş tarafında geçen mü'minlere dönmektedir.

173 Mâide, 5/108
174 Mâide, 5/108

Demek ki şahitlik edecek iki mü'min kimse bulunamadığında mü'minlerin dışında başka iki kişi vasiyete şahitlik edecektir. Ayet-i kerime, yolculuk halinde vasiyyette bulunacak olan Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerekli kılmaktadır.

Yolculuk halinde vasiyette bulunmayla ilgili ayetin te'vili hakkında Abdullah b. Mesud, Ebu Musa, Şureyh, İkrime ve Katade'den farklı görüşler rivayet edilmiştir. Bu te'villerden ayetin manasına en yakın olan şudur: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni sehm kabilesinden bir adam, Temim ed-Dâri ve Adiyy b. Bedâ' ile birlikte yolculuğa çıktı. Beni sehm kabilesinden olan adam, bir Müslümanın bulunmadığı bir yerde vefat etti. Temim ile Adiyy, adamın terekesini getirdiler (ailesine teslim ettiler) Ancak altın işlemeli gümüş yemek kabını gizlediler.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (o kaptan haberleri olmadığına ilişkin kendilerine) yemin ettirdi. Fakat bir müddet sonra o kap Mekke'de bir kişinin yanında bulundu. Kabın kendisinde bulunduğu kişi, onu Temim ile Adiyy'den satın aldığını söyledi. Sonra Beni sehmli müteveffanın velilerinden iki kişi "Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir. Gümüş kap, ölen adamımızın malıdır" diyerek yemin ettiler. Bunun üzerine (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."**[175] ayeti indi.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* önce Temim ile Adiyy'e yemin ettirmişti. Çünkü ölenin mirasçıları onları, gümüş kabı çalmakla itham etmişlerdi. Sonra bu ikisi o kabı müteveffadan satın aldıklarını iddia edince bu defa Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* müteveffanın mirasçılarına yemin ettirdi.

Mirasçıların, "Müteveffa gümüş kabı bunlara satmamıştır. Bunlar o kabı terekeden alıp gizlemişlerdir" demelerini doğru kabul etti. Müslüman kişinin yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmesi hakkında Ebu Musa'nın, "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanından şu ana kadar böyle bir şeye rastlamadım" demesiyle kastettiği olay, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği bu olay olmalıdır.

175 Tirmizi, Tefsiru'l Kur'an, 6

Temim ed-Dâri olayı ile ilgili olarak İkrime de İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine benzer bir rivayette bulunmuştur.

Müslümanın yolculuk halindeyken yaptığı vasiyete,zimmîlerin şahitlik yapmalarının caiz olduğuna dair hükmün devam edip etmediği konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Musa ile Şureyh, bu hükmün sabit olduğunu söylemişlerdir. Bu, aynı zamanda İbn Abbas'ın da *radıyallahu anh* görüşüdür.

(أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesindeki sizin dışınızdan ifadesiyle gayr-ı müslimler kastedilmiştir diyenler, bu ayeti Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik edebilecekleri şeklinde te'vil ettiklerini göstermektedir. Bu hükmün devam ettiğine veya neshedildiğine dair bunların bir şey söyledikleri nakledilmiş değildir.

(شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ibaresi hakkında Zeyd b. Eslem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu ibare, yanında hiçbir Müslüman yokken vefat eden kimse hakkındadır. İslamiyet'in ilk zamanlarında bu gibi durumlarla karşılaşılabiliyordu. Yeryüzü darül harp, insanlar da kâfirdi. Yalnız Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'deydi. İnsanlar Medine'de vasiyet yoluyla birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Sonra vasiyet neshedildi. Feraiz hisseleri belirlendi. Müslümanlar feraiz hükümleriyle amel etmeye başladılar.

İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik edebileceklerine dair hüküm, şu ayetle neshedilmiştir: (وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) "İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."[176]

Damüre b. Cündeb ile Atiyye b. Kays, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(المائدة مِنْ آخر القرآن نُزولا فأَحِلُّوا حَلالَها وحَرِّمُوا حرامَها)

176 Talak, 65/2

***"Mâide, Kur'an*'ın en son inen suresidir. Onun helalini helal bilin. Haramını da haram b*ilin."*[177]**

Cübeyr b. Nüfeyr dedi ki: Hz. Aişe *radıyallahu anh* bana sordu: (يَا جُبَيْرُ هَلْ تَقْرَأُ الْمَائِدَةَ) *"Ey Cübeyr, Mâide suresini okuyor musun?"* Ben "evet" deyince de kendisi şöyle dedi:

"Ama o, inen en son suredir. Onda helal bulduğunuzu helal sayın. Haram bulduğunuzu da haram sayın."[178]

Ebu İshak, Ebu Meysere'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Mâide suresinde on sekiz fariza vardır. Onda neshedilmiş ayet yoktur."

Hasan da bu surede neshedilen ayet olmadığını söylemiştir. Bunlar, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyetle ilgili ayetin hiçbir kısmının neshedilmediği görüşündedirler.

Ayetin zahiri, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu vasiyetin satış, borç ikrarı, bir kişiye bir şeyler verilmesi, hibe veya sadaka hakkında olması bu hükmü değiştirmez. Kişi, hastalık halinde bunları akdetmesi halinde bunlar vasiyetin kapsamına girerler. Müslümanın vasiyette bulunurken vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmelerini Cenab-ı Allah caiz kılmıştır. Ayette vasiyetin türü ve zamanı gibi ayırımlara da gidilmemiştir. Vasiyet, borç, ayni mal veya başka bir nesnenin ikrarına dair olabilir. Ayette bu bakımlardan bir ayrım yapılmamıştır.

Her ne kadar bazı kimseler Kur'an'ın en son inen suresinin Mâide suresi olduğunu söylemişlerse de (Bakara suresinin 282. ayeti olan) müdayene ayetinin en son inen ayet olduğu da rivayet edilmiştir. Ama bu, anılan ayetin en son inen surenin en son inen ayeti olmasına engel teşkil etmez. Yoksa bu, o surenin bütün ayetlerinin en sonda indikleri anlamına gelmez. Vakıa eğer böyleyse müdayene ayeti, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyete zimmîlerin şahitlik yapmalarının caizliğini muhakkak neshetmiştir. Çünkü müdayene ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

---

177 Zeylai, Tahricu'l-Ahadisi ve'l Âsari'l Vakıa fi Tefsiri'l Keşşaf li'z-Zemahşeri: 1/377
178 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/172

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلَٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.........
وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."

Burada geçen "Erkekleriniz" kelimesiyle kesin olarak Müslüman erkekler kastedilmiştir. Çünkü ayetin başında mü'minlik sıfatları ile onlara hitap edilmiştir. Vasiyet etme hali ile diğer haller birbirinden ayırt edilmemiştir. Bu emir bütün muameleler için genel niteliktedir. Ayetin devamında şu ifadeye yer verilmiştir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz..."

Gayr-ı Müslimlerin Müslümanlara karşı şahitliklerine güvenilmez. Şu halde müdayene ayeti, gerek yolculukta gerekse mukimlikte vasiyet veya diğer işlemlerde zimmîlerin Müslümanlara karşı şahitlik yapmalarının caizliği hükmünü neshetmeyi içermektedir. Mâide suresinin (يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ayeti, Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik yapmalarının caizliğini hükme bağlamıştı. Bu ayet zimmîlerin Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete şahitliğinin caizliğine delalet ettiğine göre zimmînin başka bir zimmînin de vasiyetine şahitlik etmesinin caizliğine delalet eder. Ancak daha sonra zimmînin Müslümanın vasiyetine şahitlik yapmasının caizliği müdayene ayetiyle nesh edildi. Yolculukta veya mukimlikte zimmînin yapacağı vasiyete başka bir zimmînin şahitliğinin caiz olması hükmü sabit kaldı. Çünkü şahitlik hükmü bakımından yolculuk ve mukimlik halleri aynıdır. Mâide suresindeki vasiyet ayeti, lehlerinde vasiyette bulunulmuş olan kişilerin, müteveffanın vasiyetine şahitlik etmelerinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü mezkûr ayetin tefsirinde anlatıldığına göre Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ', Beni Sehm kabilesinden olan müteveffanın gümüş kabın kendilerinin olmasını vasiyet ettiğini

ve kendilerinin de bu vasiyete şahit olduklarını söylemişlerdir. Yine aynı ayet, müteveffaya ait bir eşyayı elinde bulunduran vasinin, yemin etmesi durumunda sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü olayda adı geçen iki kişi, bu hususta yemin etmişlerdi. Bu, müteveffaya ait bir eşyanın ellerinde bulunması durumunda onu kendisinden satınalmış olduklarına dair iddialarının, beyyine getirmedikleri takdirde kabul edilmeyeceğine, aksine mirasçıların yemin etmeleri şartıyla, "müteveffa bu eşyayı bunlara satmamıştır" mealindeki sözlerine itibar edileceğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri için en uygun çaredir."[179]

Doğrusunu Allah bilir. Ayette kastedilen mana şu olmalıdır: Vasiyetin bir kısmını gizlememe, değiştirmemeleri için en uygun usûl budur. Vasiyeti değiştirmediklerine, gizlemediklerine yemin etmelerinden sonra yanlarında müteveffaya ait bir mal bulunması durumunda, mirasçıların yeminine başvurulacağından ve onların yeminli sözlerine itibar edileceğinden endişe etmelerini sağlamak için en uygun usûl budur. Nitekim İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ olayında bu usûl uygulanmıştır.

Yemin Ettirme Yeri ve Zamanı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ)

"Onları namazdan sonra alıkorsunuz."[180]

179 Mâide, 5/108
180 Mâide, 5/106

İbn Sirin ve Katade'nin, vasiyet şahitlerine ikindiden sonra yemin ettirilmesi gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. İkindi sonrası muazzam bir vakit olduğu için o vakitte edilen yeminin hükmü ağır olur.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[181]

Orta namazın ikindi namazı olduğu söylenmiştir.

Ebu Musa'nın da *radıyallahu anh* kitap ehli iki şahide ikindiden sonra yemin ettirdiği rivayet edilmiştir. Tazime layık bir mekânda yemin ettirmekle yeminin hükmünün daha da ağırlaştırılmış olacağı rivayet edilmiştir.

Cabir *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ بِيَمِينٍ آثِمَةٍ عِنْدَ مِنْبَرِي هَذَا، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أَخْضَرَ)

"Şu minberimin yanında yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile yalan yere yemin eden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın!"[182]

Bu hadiste minberin yanında yalan yere edilen yeminin günahının başka yerde edilen yalan yemine göre daha fazla olacağı haber verilmiştir. İbadette bulunmak, Yüce Allah'ı anıp tazim etmek için belirlenmiş mekânlar da böyledir. Buralarda işlenen günahların cezası, başka yerlerde işlenenlerinkinden daha büyük olur. Mesela Mescid-i Haram'da ve Kâbe'de içki içmenin, zina etmenin günahı, bu suçların başka yerde işlenmesine göre daha büyük olur. Davalar için illa da minberin yanında, mescitte yemin ettirmek zorunlu değildir. Yemin edecek kişiyi yalandan caydırmak ve azap ile korkutmak için buralarda kendisine yemin ettirilebilir.

---

181 Bakara, 2/238

182 İbn Mâce, Ahkâm, 9

Anlatıldığına göre İmam Şafiî Medine'de Mescid-i Nebevi'nin minberi yanında yemin ettirirmiş. Onun ashabından bazıları, yukarıda nakletmiş olduğumuz Cabir *radıyallahu anh* rivayetini onun lehinde delil göstermişlerdir. Onun bu uygulamasını destekleyen bir delil olarak Vâil b. Hicr'in şu rivayetini de göstermişlerdir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hadramutlu bir adama, hasmını kastederek ***"Senin ona yemin ettirme hakkın vardır"*** dedi. Adam, "O günah işlemeye devam eden biridir. (Yalan yere yemin etmekten) çekinmez" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Ona bundan başka yaptırabileceğin bir şey yoktur"*** dedi.

Adam hasmına yemin ettirmeye gitmek için harekete geçtiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَمَا إِنَّهُ إِنْ حَلَفَ عَلَى مَالِهِ لِيَأْكُلَهُ ظُلْمًا لَيَلْقَيَنَّ اللهَ وَهُوَ عَنْهُ مُعْرِضٌ)

"Ama o, (davacının) malını haksız yere yemek için yemin ederse huzur-u ilahiye çıktığında Allah kendisinden yüzçevirir."[183]

İmam Şafiî'nin ashabı, Eş'as b. Kays'ın rivayet ettiği şu hadisi de delil göstermişlerdir. Bu rivayette şu ifadeye yer verilmiştir:

Hadramutlu adam, hasmına yemin ettirmek için harekete geçtiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şu minberimin yanında yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile yalan yere yemin eden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın!"***

Bu rivayetler yeminlerin minberin yanında edildiğine delalet etmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerde yeminlerin Mescid-i Nebevi'nin minberi yanında edilmesinin sünnet olduğuna dair bir delil yoktur. Yeminlerin orada yapıldığı söylenmiştir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada otururdu. Yemin etmesi gereken kimselere bu sebeple minberin yanında yemin ettirilirdi. Orası saygın bir makam olduğu için, orada yalan yere edilen yeminin günahı da büyük olur. Ancak bu,

---

183 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/14

edilmesi gereken yeminin mutlaka minberin yanında edilmesi gerektiğine delalet etmez.

Şafiî, basit şeyler için minberin yanında yemin ettirmezdi. Hadiste ***"yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile..."***ifadesinin yeralması, Şafiî'nin usûlüne aykırı düşmektedir. Aynı hadiste yeralan ***"Adam hasmına yemin ettirmeye gitmek için harekete geçtiğinde..."*** ifadesi, adamın yemin ettirme yerine gittiği anlamına değil de yemin edecek kişiye yönelip ona yemin ettirmeye azmetmesi anlamına gelmektedir.

Mesela bir ayette şöyle bir ifade kullanılmaktadır:

(ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ)

"Sonra arkasını döndü ve büyüklük tasladı."[184]

Burada arkasını dönüp gitti manası değil de, haktan yüzçevirdi ve yüzçevirmekte de ısrar etti manası kastedilmiştir.

Yeminlerin Mekke'de Kâbe'nin yanında Hacerü'l Esved ile Makam-ı İbrahim arasında bir yerde, Medine'de ise Mescid-i Nebevi'de minberin yanında edildiğine dair sahabeden rivayetler gelmiştir. Davalar zikredilen yerlerde görüldüğü için yeminler de oralarda edilirdi. Ancak oralarda edilen yeminlerin hükmünün daha ağır olduğu da inkâr edilemez. Fakat yeminin illa da orada edilmesi zorunlu değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (اليمين على المدعى عليه) ***"Yemin etmek davalıya düşer"***[185] buyurmuş, ancak yemin edilecek yeri belirlememiştir. Lâkin hâkim yeminin hükmünü ağırlaştırmak isterse; Medine'de iken Mescid-i Nebevi'de minberin yanında, Mekke'de iken de Mescid-i Haram'da yemin ettirmesi caiz olur. Nitekim Yüce Allah önceki sayfalarda yeralan rivayetlerden birinde sözü edilen iki vasiye ikindi namazından sonra yemin ettirilmesini emretmiştir. Çünkü kâfirlerin çoğu ikindi sonrası ve gün batımı vaktine büyük saygı gösterirler.

184 Müddessir, 74/23
185 Tirmizi, Ahkâm, 13

[Zimmîlerin Birbirleri Hakkında Şahitliklerinin Caizliği]

Bu surenin 106. ayeti, zimmîlerin birbirleri hakkında şahitlik etmelerinin caizliğine ilişkin delaleti içermektedir. Zira bu ayet, zimmîlerin Müslümanlara şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerektirdiğine göre, zimmîlere de şahitlik etmelerini öncelikle caiz kılar. Zimmîlerin yolculukta yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliğinin caizliğine delalet etmektedir. Müslümanların yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliğinin caizliği (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ............ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)**"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun"**[186] ayeti ile neshedilince, müslümanlarınn yolculukta yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliklerinin caizliği reddedilmiş oldu. Bununla (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesi de nesh edilmiş oldu.Ama zimmîlerin yolculukta yapacakları vasiyete kendileri gibi zimmîlerin şahitliğinin caizliği hükmü yürürlükte kalmaya devam etti. Zimmînin yolculukta yapacağı vasiyete kendisi gibi zimmîlerinşahitlik etmelerinin caizliğine dair bu surenin 106. ayetinin hükmü yürürlükte kalmaya devam ettiğine göre, hukuki diğer konularda da şahitliğinin caiz olmasını mezkûr ayet gerekli kılmaktadır. Çünkü zimmînin, yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete değil de kendisi gibi bir zimmînin yapacağı vasiyete şahitlik etmesini caiz gören herkes, vasiyetin yanı sıra diğer hukuki işlerde de zimmîye şahitlik etmesini caiz görmüşlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Ebi Leyla ile Sevri ve Evzai, Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmînin şahitlik yapmasını, Ebu Musa ile Şureyh'in rivayetine dayanarak caiz görmüşlerdir. Ama diğer hukukî işlemlerde zimmînin kendisi gibi zimmîlerin işlemlerine şahitlik etmesini caiz görmemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi, zimmînin yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete şahitlik etme-

186 Bakara, 2/282

sinin caizliğiyle ilgili ayet neshedilmiştir. Ancak mezkûr ayetin vasiyetin yanı sıra diğer hukuki işlemlerde, dinleri farklı olsa bile zimmîlerin birbirlerine şahitlik etmeleriyle ilgili hükmü neshedilmiş değildir.

Mezhebimiz fakihleri ile Osman el-Betti ve Sevri bu görüştedirler.

İbn Ebi Leyla, Evzai, Hasan, Salih ve Leys dediler ki: "Her dinin mensubu kendi dindaşına şahitlik eder. Başka dinin mensubuna şahitlik edemez."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Ehl-i küfrün birbirlerine şahitlik etmeleri caiz değildir."

Mezkûr ayetin anlatmış olduğumuz delaleti, farklı din mensuplarının şahitliklerinin hükümlerinin birbirine eşit olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayetin başında (أَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) ***"Yahut sizin dışınızdan (mü'min olmayanlardan) başka iki kişi şahitlik eder"*** cümlesi yer almaktadır. Burada dinler arasında ayrım yapılmamıştır. Ayet-i kerimenin, farklı din mensuplarının yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete şahitlik etmelerinin caizliğini gerektirmesi, dinleri farklı olsa da onların diğer kâfirlere şahitliklerinin caizliğine delalet etmektedir.

Zimmîlerin birbirlerine şahitliklerinin caizliğinin sünnetteki delili şudur: Mâlik'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Yahudiler Resûlullah'a*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***gelerek kendilerinden bir erkekle bir kadının zina ettiklerini anlattılar. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bu suçu işleyenlerin recmedilmesini emretti."***[187]

A'meş'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mürre, Berâ' b. Azib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Yüzü siyaha boyanmış bir Yahudi erkeği Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, yanıdakilere,* **"Şuna ne olmuş böyle?"** *diye sordu. Zina ettiğini söylediler. Bunun üzerine Resûlullah da sallallahu aleyhi ve sellem onu recmetti."*[188]

187 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/402

188 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/443

Cabir, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "*Zina eden bir kadınla erkeği (had uygulasın diye) Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna getirdiler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem* ***"(bunların bu suçu işlediklerine) şahitlik edecek dört şahit bana getirin"*** *dedi. Yahudilerden dört kişi şahitlik etti. Peygamber (s.a.s) o kadınla erkeği recmetti.*"

Şa'bi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kitap ehli kimselerin birbirlerine şahitliklericaizdir." Şureyh, Ömer b. Abdülaziz ve Zühri'nin de buna benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Vehb dedi ki: "Mâlik, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerinin reddi konusunda, muallimlerine muhalefet etmiştir." İbn Şihab, Yahya b. Said ve Rebia, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerini caiz görüyorlardı.

Mezhebimiz fakihlerinden İbn Ebi İmran dedi ki: Yahya b. Eksem'in şöyle dediğini işittim: "Ben bu konuyu gözden geçirip toparladım. Geçmiş ulemadan Rebia dışında hiçbirinin, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerini reddeden birine rastlamadım. Onun bunu reddettiğine dair rivayeti gördüğüm gibi, caiz gördüğüne dair rivayeti de gördüm."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seleften rivayet edilen okunuş şekillerine ve değişik manalandırmalara göremezkûr ayetin hükmünü, bu ayetin neshedilen hükmünü, sabit kalan hükmünü anlattık. Tertibinin gerektirdiği hükmünü açıklamakla birlikte ayetin devamını ve iniş sebebini anlatmaya çalışacağız. Başarıyı ihsan eden Allah'tır, diyerek söze başlıyoruz: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ayetinin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Aranızda şahitlik edecek olanlar, sizden adalet sahibi iki kişi (şahit) olmalıdır. Bu cümlede parantez içinde verilen ikinci şahitlik kelimesi ayette zikredilmemiştir. Çünkü ayetin muhatapları, ayette onun kastedildiğini bilirler.

2-Aranızda şahitlik görevini yerine getirin. Bu, adalet sahibi iki kişinin şahitlik etmesini emretmektedir. Nitekim müdayene ayetinde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."

Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete Müslümanlardan veya gayr-ı Müslimlerden adalet sahibi iki kişinin şahitlik etmesinin emredildiği bu ayette ifade edilmektedir. Bu ayetin iniş sebebi, Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ olayıyla ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayette anlatılmıştır. İniş sebebinin bir kısmı ayette anlatılmıştır. Ayetin devamında şu ifadeye yer verilmiştir:

(اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ)

"Seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse..."

Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmesinin caiz olması için, vasiyet sahibi Müslümanın yolculukta olması şart koşulmuştur. (حِينَ الْوَصِيَّةِ) **"...vasiyet sırasında..."** ibaresi, iki şahidin, kendilerine vasiyyette bulunulmuş olan kimseler olmalarını gerektirir. Çünkü asr-ı saadette cereyan eden olayda vasiyet sahibi Beni Sehmli kişi iki zimmîye vasiyette bulunmuştu. Daha sonra bu iki zimmî gelip vasiyet hakkında şahitlik etmişlerdi. Bu da vasilerin, ölen kimsenin vasiyeti hakkında şahitlik etmelerinin caizliğine delalet etmektedir.

Ayetin devamında şu ifade yer almaktadır:

(فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ)

"Başınıza ölüm musibeti gelirse..."

Anlatılan olaydaki gibi vasiyet eden kişi ölürse...

(تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ)

"Onları namazdan sonra alıkorsunuz."

Vasiyet sahibinin mirasçıları şahitleri, ölenin mallarının bir kısmını alıp gizlemekle itham ederlerse İkrime'nin Temim ed-Dari olayında an-

lattığı gibi şahitlere yemin ettirilir. Ebu Musa da *radıyallahu anh* zimmî iki şahide, hıyanet etmediklerine ve yalan söylemediklerine dair yemin ettirmişti. Mirasçıların ithamı sebebiyle şahitler artık davalı konumuna gelmişlerdi. Bu sebeple şahit olarak değil, davalı olarak kendilerine yemin ettirilmişti. Ayetin şu kısmı da buna delalet etmektedir:

(فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ)

"Allah adına, akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz."

Ölenin vasiyet ettiği ve bizi şahit tuttuğu hususları gizlemeyiz.

(فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا)

"Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa..."

Şahitlik etmelerinden sonra müteveffaya ait bazı mallar onların yanında görülürse...Beni Sehmli ölüye ait gümüş bir kap, şahitlerin yanında bulunmuştu. Kendileri bunu satın aldıklarını iddia etmişlerdi. Ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا)

"O zaman, başka iki adam, onların yerine geçer."

Onların yerine geçip yemin ederler. Çünkü bu durumda şahitler, yanlarında yakalanan eşyayı müteveffadan satınalmış olduklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla yemin etmek mirasçılara düşer. Müteveffanın iki mirasçısı olduğunu farzedersek ikisi de bu durumda davalı konumuna geçmiş olurlar ve bu sebeple yemin onlara düşer. Görüldüğü gibi Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir."

Yani bizim yeminimiz, iki vasinin hıyanet etmediklerine, vasiyeti değiştirmediklerine dair ettikleri yeminden daha gerçektir, diye yemin ederler. Çünkü iki vasi bu durumda davacı, iki varis de davalı konumuna girmişlerdir. Şahitler ilkin yemin etmekle zahirde ithamdan arınmış, vasiyet hakkındaki şahitlikleri de geçerli olmuştu. Ancak müteveffanın malından bazı şeyler onların yanında görülünce, bu defa mirasçıların yeminleri öncelikle kabul edilir oldu.

Ayette geçen (الاَوْلَيَانِ) kelimesinin manası hakkında ihtilaf edilmiştir.

Said b. Cübeyr'in "Bu kelimeyle, müteveffaya en yakın olan kimseler, yani mirasçılar kastedilmiştir" dediği rivayet edilmiştir. Bu kelimeyle "Şahitliğe en yakın olan şeyler kastedilmiştir" denilmiştir ki, şahitliğe en yakın şeyler, burada yeminlerdir. İki şahidin şahitlik ettikleri konuda yemin etmeleri gerektiğine dair bu ayette bir delil bulunmamaktadır. Ancak mirasçılar onların hıyanet ettiklerini ve ölünün terekesinden bir şeyler aldıklarını iddia ettikleri için yemin etmeleri gerekmiştir. Bu sebeple bu ayette zikredilen bazı şahitlikler yemin gibi olmuştur. Bazıları dediler ki: Vasiyet üzerine şahitlik etmek, diğer hukuki konularda şahitlik etmek gibidir. (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ifadesiyle mutlaka hukuki konulardaki şahitlik kastedilmiştir. Çünkü ayette şöyle bir ifadeye yer verilmiştir:

(اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ)

"Sizden adaletli iki kişidir. Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder."

Bundan sonra da şöyle buyrulmuştur:

(فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ)

"Yemin ederler."

Bu ibarenin yeminden başka bir mana taşımasına ihtimal yoktur. Bundan sonra da şöyle bir ifade geçmektedir:

(فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"(Şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve «And olsun ki bizim şahitliği (yemini)miz onların şahitliğinden (veya yemininden) daha gerçektir» diye Allah'a yemin ederler."

Çünkü vasiler bazen hem şahitlik eder hem de yemin ederler. Mirasçının yemini, vasilerin şahitlik ve yeminlerinden daha gerçektir. Çünkü vasilerin kendi şahısları lehinde şahitlikte bulunmaları caiz değildir. Yemin etmeleri, müteveffaya ait yanlarında görülen eşyayı ondan satınaldıklarına dair iddialarının doğru olmasını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmelerini sağlamak için en uygun çaredir."

Doğrusunu Allah bilir. Yani bu usûl, vasiyet hakkında şahitliği layıkıyla yerine getirmeleri, hıyanet etmemeleri, vasiyeti değiştirmemelerini sağlamak için en uygun çaredir. Yani Yüce Allah'ın edilmesine hükmettiği yeminler var ya, bu yeminleri kendileri hakkında ileri sürülen iddialar dolayısıyla şahitlerin etmesi, bazen de şahitlerin müteveffanın malından bir şeyler satın aldıklarını iddia etmeleri halinde mirasçıların yemin etmesi

gerekmektedir. Şahitler müteveffaya ait yanlarında bir şey bulunduğu tespit edildiğinde bunu ondan satınaldıklarını söyler de mirasçılar onları ibra etmezlerse; böyle bir durumla karşılaşmaktan,kendilerinin yeminleriyle yetinilmeyip yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulacağından endişe ederlerse,ölünün vasiyeti hakkında en uygun şekilde şahitlik ederler. Doğrusunu Allah bilir.

6- EN'ÂM SÛRESİ

Zalimlerle Birlikte Oturup Kalkmanın Yasaklanmış Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾)

68-"Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."

Yüce Allah bu ayette peygamberine, yalanlayarak, hafife alarak Kur'an hakkında dedikoduya dalanları gördüğü vakit onlardan yüz çevirip uzaklaşmasını emretmiştir. Bu emir onların bu yaptıklarının reddini ve bundan rahatsız olunduğunu açığa vurmayı gerektirmektedir. Kur'an hakkındaki dedikoduyu bırakıp başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevirip uzaklaşmak gerekir. Bu da Allah hakkında söylenmesi caiz olmayan şeyleri söyleyip küfür ve şirklerini açığa vurduklarında, elle veya dille müdahale edip değiştirme ve düzeltme, karşı çıkma imkânımız olmayıp takiyye yapmak zorundaysak, ateist ve diğer kâfirlerle bir arada

bulunmamamız gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü delille istisna edilen durumlar dışında, Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* uymamız gerekmektedir.

Delille istisna edilen durumlardan biri şudur:

(وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ) **"Şayet şeytan sana unutturursa..."**

Bazı işleri yapmanı şeytan sana unutturur da sen bu yasağı unutarak onlarla birlikte bulunursan bu durumda senin için bir sorumluluk olmaz. Ancak (فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) **"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."**

Yüce Allah'ın yasağını hatırladıktan sonra zalimlerle beraber oturma. Bu ayet, müşrikler dışında Müslümanlardan da zalim olanlarla birlikte oturmayı genel olarak yasaklamaktadır. Zalimlerin yaptığı işin dinen çirkin bir şey olduğuna dair delil gösterildiği halde o çirkinliği açığa vursalar da vurmasalar da mü'min kişi eliyle veya diliyle müdahale ederek o çirkinliği düzeltme imkânına sahip olmayıp takiyye yapmak mecburiyetindeyse, onları protesto etmeden yanlarında oturmayıp onlardan uzaklaşmalıdır. Çünkü zalimlerle birlikte oturmak genel olarak yasaklanmıştır. Kişi onları protesto etmediği halde yanlarında oturmak mecburiyetinde değildir. Oturuyorsa kendi serbest iradesiyle oturuyordur. Bu da onların yaptıklarına razı olduğu anlamına gelir.

Şu ayette anlatılanlar da buna benzemektedir:

(لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ)

"İsrailoğullarından inkâr edenler lânetlendi."[189]

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili rivayetler daha önce ilgili kısımda verilmiştir.

(وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ)

"Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur."[190]

189 Mâide, 5/78

190 Hûd, 11/113

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾)

70-"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur'an ile öğüt ver. Yoksa ona Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaatçi. (Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamış bir içecek ve elem dolu bir azap vardır."

Katade, bu ayetin (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"**[191] ayeti ile neshedildiğini söylemiştir. Mücahid, bu ayetin neshedilmediğini, ancak bunun şu ayet gibi bir tehdit mahiyetinde olduğunu söylemiştir: (ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا) **"Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak."**[192]

(تُبْسَلَ) kelimesinin anlamı hakkında Ferrâ dedi ki: "Bu kelime, kişinin işlediği amellere karşı rehine olacağı anlamına gelir."

Hasan, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu kelime, kişinin işlediği kötü ameller sebebiyle azaba teslim edilmesi anlamına gelir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* "Rezil rüsva olması anlamına gelir" demiştir.

Mezkûr kelimenin rehin almak, haram kılmak gibi manalara geldiği de söylenmiştir. Mesela avcı aslan için (أَسَدٌ باسِلٌ) denir. Çünkü avladığı hayvan kendisinin pençesinde bir rehine gibidir. Artık ondan kurtulamaz. (هٰذَا بَسْلٌ عَلَيْكَ) denildiğinde, "Bu sana haramdır" manası kastedilmiş olur. (أَعْطِي

---

191 Tevbe, 9/5

192 Müddessir, 74/11

(الرَّاقِي بَنْلَه) denildiğinde, "Okuyarak tedavi edene ücreti verildi" manası kastedilmiş olur. Çünkü yapılan iş, ücrete bağlıdır. Ücret verilecekse iş yapılır. (الْمُتَبَّل) kelimesi ise teslim edilen anlamına gelmektedir. Çünkü teslim edilen, bir şey karşılığında rehin bırakılan eşya gibidir.

(فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَباًۚ قَالَ هٰذَا رَبّيۚ فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ ﴿٧٦﴾)

76-"Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. «İşte Rabbim!» dedi. Yıldız batınca da, «Ben öyle batanları sevmem» dedi."

Bu ayetin manası hakkında üç görüş ortaya konulmuştur:

1-Hz. İbrahim *aleyhissellem* , yıldıza ilk baktığında aklına ilk gelen ve zihnine hâkim olan düşünceye göre böyle demiştir. Çünkü kendisinin kavmi, gezeğen adlarıyla bilinen putlara tapmaktaydı. Mesela "Şu zuhal putu, şu güneş putu, şu da müşteri putu" v.b. isimlerle putlarını anarlardı.

2-Hz. İbrahim *aleyhissellem* ergen olmadan ve mükellef sayılması için aklı Allah tarafından henüz mükemmelleştirilmeden böyle demişti. Yüce Allah'ın birliğine delalet eden olayları görünce kalbine bazı düşünceler geldi; hatırladığı bazı şeyler ve çağrışım sebepleri onu tefekküre yönlendirdi. Rivayet olunduğuna göre annesi, Nemrut'un öldürmesinden korktuğu için onu bir mağarada doğurmuştu. Çünkü Nemrut, o zamanda doğan erkek çocukları öldürüyordu. Hz. İbrahim *aleyhissellem* mağarada doğup biraz büyüdükten sonra dışarı çıktığında ve yıldızlara baktığında böyle demişti.

3-Hz. İbrahim *aleyhissellem*, milletinin putperestliğine karşı çıkma anlamında böyle demişti. (هٰذَا رَبّي) **"Rabbim budur!"** derken aslında cümlenin başındaki soru hemzesini gizleyerek (أهٰذَا رَبّي) "Rabbim bu mu?" demeyi kasdetmişti. Buna benzer şekilde bir şair de şöyle demiştir:

كَذَبَتْكَ عَيْنُكَ أَمْ رَأَيْتَ بِوَاسِطٍ ... غَلَسَ الظَّلَامِ مِنْ الرباب خيالا

"Gözün seni yalanladı (mı)? Yoksa Vasıt köyünde,

Zifiri karanlıkta sen Rebab'ın hayalini mi gördün?"[193]

Bu şiirin başına bir soru hemzesi konularak manalandırılması gerekmektedir. Onun için "yalanladı" fiiline soru edatı olan "mı" takısını ekledik. Başka bir şair de şöyle demiştir:

(رفونى وَقَالُوا يَا خُوَيْلِدُ لَا تُرَعْ ... فَقُلْتُ وَأَنْكَرْتُ الْوُجُوهَ هُمْ هُمْ)

Beni teskin edip 'Ey Huveylid korkma' dediler. Dedim ki:

'Bu simaları tanımıyorum. Onlar mı, onlar mı?'

Bu şiirin de sonundaki (هُمْ هُمْ) zamirlerinin başına bir soru hemzesi konulursa manası, "Onlar mı, onlar mı?" şeklinde doğru verilmiş olur.

(لَآ أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ)

"Ben öyle batanları sevmem."

Hz. İbrahim *aleyhissellem* böyle demekle, yıldızın rab olmadığını haber vermiştir. "Şayet rab olsaydı ben yıldızı severdim. Rabbe gösterilmesi gereken saygıyı ona gösterirdim." Hz. İbrahim'in yapmış olduğu bu istidlal, en açık ve en doğru bir istidlal şeklidir. Çünkü yıldızı yükseklerde ve ışık saçtığını görünce onun ya yaratıcı rab ya da rab tarafından yaratılan bir mahlûk olduğunu kendi kendine düşünmeye başladı. Onun doğup batan, hareket edip sonra da kaybolan bir varlık olduğunu ve sonradan meydana gelmiş olduğuna dair alametler taşıdığını görünce onun rab olmadığına ve sonradan yaratılmış bir mahlûk olduğuna karar verdi. Zira o, sonradan var olan bir şeyin, cisimleri var etmeye kadir olmadığını ve bunu yapmasının mümkün olmayacağını anlamıştı. Yıldız da sonradan var olduğu için başka cisimleri var etmesi mümkün değildir. Böyle olunca da sonradan var olma-

193 Rebab, şairin sevdiği kadının adıdır.

sı ve rab olmasının imkânsız oluşu bakımından yıldızın da kendisi gibi bir varlık olduğuna hükmetti.

Sonra ay doğup da onun yıldızlardan daha büyük ve daha fazla ışık saçıcı olduğunu görünce içinden, kendi kendine **"İşte bu benim Rabbim!"** diyerek hüküm verdi. Onu gözetleyip durumu üzerinde düşündüğünde; doğup batma, hareket edip yer değiştirme ve sonra da gözden kaybolma gibi sonradan yaratılmışlıkla ilgili bazı halleri onda görünce, yıldızlardan daha büyük ve daha ışıklı görünse bile, bu gördükleri onun sonradan yaratılmış bir şey olduğuna hükmetmesine engel olmadı. Çünkü onda, sonradan yaratılmış olmanın delaletleri vardı.

Sonra sabah olup aydan daha büyük ve daha fazla ışık saçan, ışığı daha mükemmel olan bir cisim olarak güneşin doğduğunu görünce "Benim rabbim işte budur" dedi. Çünkü bu nitelikler bakımından o, diğer yıldızlardan ve aydan farklıydı. Bir süre sonra onun da yer değiştirip battığını görünce, onun da diğer yıldızlarla ay gibi sonradan yaratılmış olduğuna hükmetti. Sonradan yaratılmış olma delaletleri bunların hepsini kapsıyordu.

Yüce Allah'ın İbrahim *aleyhissellem* durumunu bildirdikten sonra (وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهٖيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ) **"İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz..."**[194] buyurması, Allah'ın birliğini tespit için istidlalde bulunmanın vacipliğine ve taklidi/geleneksel imanla yetinmeyi savunan cahillerin görüşünün batıllığına delalet etmektedir. Zira bir kimsenin taklidi/geleneksel imanla yetinmesi caiz olsaydı, o kişinin öncelikle İbrahim *aleyhissellem* olması gerekirdi. İbrahim *aleyhissellem* Allah'ın birliğini tespit etmek için istidlalde bulunduğuna ve bunu milletine karşı delil olarak ileri sürdüğüne göre, bizim de onun gibi yapmamız (ve geleneksel/taklidi imanla yetinmememiz) gerekmektedir. Bu ayetten birkaç sonraki ayette Yüce Allah, diğer peygamberlerle birlikte İbrahim'den *aleyhissellem* bahsederken şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ)

"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."[195]

194 En'âm, 6/83
195 En'âm, 6/90

Yüce Allah, kendisinin birliğini tespit etmek için istidlalde bulunmayı ve bu istidlal neticesinde kâfirlere karşı deliller ileri sürerek İbrahim'e *aleyhissellem* uymayı bize emretmiştir. Bu yıldızların halleri yaratıcı olmadıklarına, yaratılmış olduklarına delalet ettiğine göre; yer değiştiren, gözden kaybolan, gelip giden bu gibi cisimlerin yaratıcı bir rab olmalarının mümkün olmadığına, ancak Rabbin emrinde birer mahlûk olduklarına delalet etmektedir. Ayrıca bu, Yüce Allah hakkında yer değiştirme, yok olma, gelip gitme durumlarının söz konusu olmayacağına da delalet etmektedir. Çünkü İbrahim'in *aleyhissellem* istidlaline göre bu niteliklerde olan bir varlık, sonradan yaratılmış bir şeydir. Bu niteliklerdeki bir şeye ibadet ve kulluk eden bir kimsenin Yüce Allah'ı bilmediği, yıldızlara veya yaratılmışlardan bir şeye tapan bir kimse gibi olduğu ispatlanmış olmaktadır. İbrahim'in *aleyhissellem* istidlali, Peygamberlerin insanlığa gönderilmesinden önce de aklî melekesi sağlam olan kimselerin Allah'ın varlığını bilmeleri gerektiğine delalet etmektedir. Zira İbrahim *aleyhissellem*, peygamberlerin hüccetlerini işitmezden önce delillerden hareketle Yüce Allah'ın varlığını tespit edebilmişti. Nitekim Yüce Allah, (وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِه) **"İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz..."** buyurmakla bunu kasdetmiştir. Doğrusunu Allah bilir. Yani bu ayetle söylenmek istenen şudur: Yıldızların, ay ve güneşin sonradan yaratılmış olduğu anlaşıldıktan sonra bunların ve bunlar gibi sonradan yaratılmış olan diğer şeylerin ilah olamayacakları tespit edilmiştir. İbrahim *aleyhissellem* bu gerçeği milletinin önünde ispatladıktan sonra onlara şöyle dedi: **"Öyle ise tek bir ilaha kulluk edenler mi, yoksa birden fazla çeşitli ilahlara kulluk edenler mi güvende olmaya daha layıktır?"**

Kavmi, tek bir ilaha kulluk edenlerin güvende olmaya daha layık olduklarını söyledi. Böyle demekle kendi aleyhlerinde ikrarda bulundular ve mahcup oldular. Bir rivayette anlatıldığına göre kavmi, İbrahim'e *aleyhissellem*, "İlâhlarımızın seni çarpmasından korkmuyor musun?" diye sorduklarında İbrahim *aleyhissellem* onlara "Küçük putlara da tapmanızdan dolayı büyük putlarınızın sizi çarpmasından korkmuyor musunuz?" şeklindeki karşı bir soruyla onlara cevap vermiş ve onların delillerini boşa çıkarmıştı. İbrahim *aleyhissellem* bu soruyu sormakla, kendisini sıkıştırmak istedikleri bir noktadan onları sıkıştırmış oldu. Onların söylediklerini şu ayetle iptal etmiş oldu: (اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte, o peygamberler, Allah'ın**

doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."

İbrahim'in *aleyhissellem* istidlali gibi, Allah'ın birliğini tespit etmek için istidlalde bulunan ve yukarıda adı geçen diğer peygamberlerin yolundan gitmemiz bu ayette bize emredilmiştir. Bu ayetin genel hükmü, önceki peygamberlerin şeriatlerine uymamız gerektiğine dair bir delildir. Çünkü bu ayet, şeriatle ilgili diğer nakli ahkamdan Allah'ın birliğini tespit için yapılan istidlali ayrı tutup tahsis etmemiş, aksine hepsinin bir bütün olarak ele alınmasını öngörmüştür. Biz bu meseleyi usûlü'l Fıkh adlı eserimizde açıklamış bulunmaktayız.

(لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾)

103-"Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."

Ayette geçen "idrak" kelimesinin sözlükte ulaşmak manasına geldiği söylenmiştir. Mesela halife Mansur'un zamanına ulaşan kimse için (أَدْرَكَ زَمَانَ الْمَنْصُور), Ebu Hanife'nin zamanına ulaşan kimse için (أَدْرَكَ أَبَا حَنِيفَةَ), olgunlaşan buğday için (أَدْرَكَ الطَّعَامُ), Olgunlaşan ekin ve ürün için (أَدْرَكَ الزَّرْعُ وَالثَّمَرَةُ), erkeklik çağına ulaşan çocuk için (أَدْرَكَ الْغُلَامُ) denir. Gözün bir şeyi idrak etmesi, görerek o şeye ulaşması, yani onu görmesidir. Çünkü lügat ehli kimseler, (أَدْرَكْتُ بِبَصَرِي شَخْصًا) diyen bir kimsenin, sözünü ettiği şahsı gözleriyle gördüğünü kasdettiği hususunda ittifak etmişlerdir. "İdrak" in "ihata" yani kuşatma manasına geldiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü ev, içindekileri kuşatır ama idrak etmez. (لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ) cümlesi, "Gözler onu görmez" manasınadır. Gözlerin O'nu görememesi, Allah'ı övme anlamına gelir. Tıpkı (لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ ولا نَوْمٌ) **"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku."**[196] Allah bir sıfatı veya hali reddederek kendini övmüşse, o sıfatın veya o halin Allah'ta mevcut olduğunu iddia etmek, O'nu yermek olur. Demek ki o sıfatın zıddının Allah'ta mevcut olduğunu iddia etmek caiz değildir. (لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ ولا نَوْمٌ) **"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku"** cümlesiyle Allah'ın uyuklama tutmazlığı ve uyumazlığı sıfatı

196 Bakara, 2/255

iptal edilecek olursa o zaman O'nun için eksiklik sayılan uyku tutma ve uyuma sıfatının varlığı kendisi için söz konusu olur. Gözle görülemeyeceğini bildirerek kendini övmüşse, bunun aksinin ve zıddının mevcudiyetini iddia etmek hiçbir surette caiz olmaz. Çünkü bunun aksinin ve zıddının kendisinde mevcut olması, Allah için bir eksikliktir.

Şu ayette bildirilenin, Allah hakkında bir eksiklikle alakası yoktur:

(وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ)

"O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar."[197]

Ayette geçen ve "bakarlar" şeklinde manalandırdığımız "nazar" kelimesi, birkaç manaya gelir. Bunlardan biri de Allah'tan sevap ve mükâfat beklemektir. Bu kelimenin bu manaya geldiği, selef ulemasından da rivayet edilmiştir. Başka manaya da gelme ihtimali bulunduğuna göre te'vile gerek olmadığı halde bu ayetle, Allah'ın gözle görülemeyeceğini bildiren ayete itiraz etmek caiz olmaz. Allah'ın görüleceğine dair rivayet edilen haberler şayet sahih iseler, bunlardaki görme/rü'yet kelimesiyle bilmek manası kastedilmiştir. Rü'yet'in bilmek manasına geldiği görüşü, lügatte meşhur bir görüştür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكُواۜ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاًۚ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿١٠٧﴾)

107-"Allah dileseydi ortak koşmazlardı. Biz seni onların başına bir bekçi yapmadık. Sen onlara vekil (onlardan sorumlu) da değilsin."

Allah onların şirkin zıddı olan iman tarafında zor kullanarak dileseydi onlar şirk koşmazlardı. Meşiet/dilemek, bir fiilin olmamasıyla değil, olmasıyla ilgilidir. Şu halde bu ayetteki meşietin/dilemenin taalluk ettiği şey hazfedilmiştir. Buradaki meşiet/dilemeyle istenilen, insanların zorla,

---

197 Kıyâme, 75/22-23

engellenerek, acze düşürülerek, mecbur bırakılarak şirkten koparılmaları değildir. Cenab-ı Allah böyle bir şeyi dilemez. Çünkü insanları günah ve masiyetten bu yöntemle alıkoymak, aslında onları taat ve ibadetlerden alıkoymak ve ahirette sevap ve azabı iptal etmektir.

(وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾)

108-"Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir."

Süddi dedi ki: "Putlara sövmeyin ki (onlara tapanlar da) putlara hakaretinizden ötürü sizin dininize sövmesinler."

Denildi ki: "Putlara sövmeyin ki, onlara tapanlar da kendi taptıklarına sövdüğünüz gibi, öfke ve cahillikleri sebebiyle sizin taptıklarınıza sövmesinler."

Bu da haklı durumda olan kimsenin, kendisine hemen karşılık verecek olan kendini bilmezlere sövmekten uzak durması gerektiğine delalet etmektedir. Zira onlara sövmesi, onların günaha girmelerine yol açmaktır.

(فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾)

118-"Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin."

Bu ayet her ne kadar zahiren emir kipinde ise de manası mübahlık bildirmektedir. (Yani buradaki "yiyin" emri, yiyebilirsiniz manasınadır.)

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

“İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın.”[198]

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ)

“Namaz kılınınca artık yeryüzüne (isterseniz) dağılın.”[199]

Üzerine besmele çekilerek kesilmiş hayvanın etini lezzet almak için yemek isterseniz, yemeniz mübahtır. Bu ayet, hayvanı keserken besmele çekmeyi teşvik etmek için de inmiş olabilir. Bu şekilde kesilen hayvanın yenilebileceğine ilişkin bir izin de olabilir. Besmele çekilerek kesilen hayvanın etini Allah’a taat ve ibadete güç bulabilmek için yemek, yiyene sevap kazandırır.

(اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ) **“Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz...”** ifadesi, bazı kimselere göre, besmelesiz kesilen hayvanın yenilmesinin haram olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayet, üzerine besmele çekilmeksizin kesilen hayvanların etini yiyen müşriklere muhalefet etmeyi gerektirmektedir.

(مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **“...üzerine Allah’ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan...”** ifadesi, besmele dışındaki diğer zikirler için de genel bir tavsiyedir. Bu ayet bir kişinin gasbedip kestiği koyunun ve gasbedilmiş bir bıçakla kesilen bir koyunun etinden sahibinin yemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **“Artık üzerine Allah’ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin”** buyurmuştur. Çünkü bu hayvan, üzerine Allah’ın adı anılan hayvanlardandır.

(وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾)

198 Mâide, 5/2
199 Cum’a, 62/10

120-"Günahın açığını da bırakın, gizlisini de. Çünkü günah kazananlar yaptıkları karşılığında cezalandırılacaklardır."

Dahhâk dedi ki: "Cahiliyet devri insanları zinanın açıkça yapılmasını günah sayarlardı. Ama gizlice yapılmasını günah saymazlardı." Bunun üzerine Yüce Allah, "Günahın açığını da bırakın, gizlisini de" buyurdu. Bu ayet, günah denilen her şeyin terkedilmesi gerektiği hakkında genel bir hükümdür. Mü'min kişinin, günahın gizlisini de açığını da terk etmesi icab eder. Bu ayet aynı zamanda içkinin de haramlığını gerektirmektedir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَٓا اِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: «Onlarda büyük günah vardır.»"[200]

Günahın aşikâr işleneni, vücudun organlarıyla işlenenidir. Gizlisi ise batıl inançlara sapma ve sahih itikattan ayrılma gibi yapılması haram olan bazı şeylerin kalben işlenmesidir.

Hayvanı Besmelesiz Kesmekle İlgili Görüşler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾)

121-"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz."

200 Bakara, 2/219

Üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvanlardan yemek, bu ayetle yasaklanmıştır. Ancak bu konuda farklı görüşler ortaya konmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Hasan b. Salih dediler ki: "Müslüman kişi hayvanı keserken besmeleyi kasten terk ederse, kestiği o hayvanın eti yenilmez. Ama unutarak terk ederse yenilebilir."

Şafiî, her iki durumda da yenilebileceğini söylemiştir. Evzai'nin de aynı görüşte olduğu söylenmiştir.

[Besmeleyi Unutarak Kesen Kişinin Kestiği Hayvanın Eti]

Besmeleyi unutarak terk eden kişinin kestiği hayvanın etinin yenilip yenilemeyeceği hususunda da farklı görüşler ortaya konmuştur.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Müseyyeb, İbn Şihab ve Tavus dediler ki: "Keserken besmele çekmeyi unutan kişinin kestiğini yemekte sakınca yoktur."

Hz. Ali, "Çünkü o kişi Müslümandır" demiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Allah'ı anmak, Müslümanın kalbindedir."

Yine İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Müşrikin keserken besmele çekmesinin faydası olmadığı gibi, Müslümanın keserken besmele çekmeyi unutmasının bir zararı olmaz."

Atâ dedi ki: "Müslim, Yüce Allah'ın adıyla adlandırmak demektir. Müslim, O'nun isimlerinden biridir. Mü'min, O'nun isimlerinden biridir. Kesenin mü'min olması, keserken besmele çekmiş sayılmasını gerektirir."

Ebu Halid el Asamm'ın bildirdiğine göre İbn Aclan, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bir hizmetçisi vardı. Bir hayvan keseceği zaman İbn Ömer ona, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi. İbn Ömer, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi. İbn Ömer, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi ve hayvanı kesti. İbn Ömer *radıyallahu anh*, onun bu kestiğinden yemedi.

İbn Sirin dedi ki: "Kesen kişi besmele çekmeyi unutursa, kestiğinden yenilmez."

Yunus b. Ubeyd, Kureyşlilerden birinin azatlı kölesinin kendi babasından naklen şunları söylediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hizmetçisi, besmele çekmeyi unutarak hayvan kesen bir kasabın yanına gitti. İbn Ömer, hizmetçisine o kasabın yanında durup beklemesini, et satın almak için oraya gelen müşterilere, "İbn Ömer diyor ki, bu kasap hayvanı besmelesiz kesmiştir. Bundan et satın almayın" demesini emretti.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Hammad, hayvan keserken besmele çekmeyi unutan bir kişi hakkında İbrahim'in, "Onun bu şekilde kestiğinden yememesini tercih ederim" dediğini rivayet etmiştir.

Ayetin zahiri, kasten veya unutarak besmelesiz kesilen hayvanın yenmesinin haram olmasını gerektirmektedir. Ancak unutarak besmele çekmemenin ayette kastedilmediğine dair delilimiz vardır. Kasten besmelesiz kesilen hayvanın yenilmesini mübah görenlerin söyledikleri, ayete aykırı olup onların söyledikleriyle hiçbir surette amel edilmez. Kaldı ki onların söyledikleri, kesilen ve avlanan hayvan üzerine besmele çekmenin vacip olduğunu bildiren rivayetlere de aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette yenilmesi yasaklananlardan kasıt, müşriklerin kestikleri hayvanlardır. Şu rivayet de buna delalet etmektedir. Şerik, Simâk b. Harb'den, o da İkrime'den rivayet etti ki, İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: [Müşrikler dediler ki: "Rabbinizin öldürdüğü ölen hayvanı yemiyorsunuz. Ama kendiniz kesip öldürdüğünüz hayvanı yiyorsunuz." Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti vahyetti: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin."** Çünkü bunlar leştirler.]

Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemenin yasaklığına ayetin devamındaki şu cümle de delalet etmektedir: (لَيُوحُونَ اِلٰى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) **"Kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar."** Bu ayet leş ve müşriklerin kestikleri hayvanlarla ilgiliyse zaten bu hükümle kastedilen, bu hayvanlardır. Müslümanların kestikleri hayvanlar buna dâhil olmazlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin belli bir sebebe bağlı olarak inmiş olması, hükmünün o sebeple sınırlı olmasını gerektirmez.

Hükmü eğer iniş sebebinden daha kapsamlıysa hükmü genel mahiyette olur. Ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri hayvanlar olsaydı, ondan söz edilir ve sadece besmele çekmekten bahsedilmezdi. Biz biliyoruz ki müşrikler, keserken besmele çekseler bile kestikleri hayvanların eti yenilmez. Bundan da anlaşılıyor ki ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri değildir. Çünkü keserken besmele çekseler de çekmeseler de onların kestikleri hayvanların yenilmez. Bundan başka ayetlerde de Cenab-ı Allah, müşriklerin kestiklerini yemenin haram olduğunu bildirmiştir.

(وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)

"Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar..."[201]

Mezkûr ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri ile leşler olsa bile, kesilen hayvanın besmele çekilmediği için murdar olduğuna ayetin delaleti yine de devam eder. Çünkü besmelenin çekilmemiş olması, ayette kesilen o hayvanın leş sayıldığının bir işareti kılınmıştır. Bu da besmelesiz kesilen her hayvanın leş olduğuna delalet eder. Mezkûr ayette kâfirlerin kestiklerinin değil, besmelesiz kesilen hayvanların kastedildiğine İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen şu rivayet delalet etmektedir.

İsrail'in bildirdiğine göre İkrime, (وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ)

"Şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar" ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şeytanlar kendi dostlarına, 'Üzerine Allah'ın adı anılan hayvanların etlerinden yemeyin. Ama üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanların etlerinden yiyebilirsiniz' diyorlardı." Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin."**

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu hadiste müşriklerin, kesim esnasında besmele çekmeme hususunda mücadele verdiklerini bildirmektedir. Mezkûr ayet ise müşriklerin kestikleriyle ve leşlerle ilgili olmaksızın Müslümanların kesim esnasında besmele çekmelerinin vacip olduğunu bildirmek için indi. Besmeleyi terk etmenin kesilen hayvanı murdar edeceğini şu ayet bildirmektedir:

201 Mâide, 5/3

(يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ)

"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin).»"[202]

Bilindiği gibi bu ayetteki besmele çekme emri, vücup ifade eden bir emirdir. Avlanan hayvanın etini yerken besmele çekmek vacip değildir. Şu halde bu emir, avlanma esnasında besmele çekmenin vacipliğine delalet etmektedir. Ayette kendilerinden bahsedilen ve neyin helal olduğunu soranlar, Müslümanlardı. Avın etini yemeleri ancak besmele çekmeleri şartıyla yemeleri kendilerine mübah kılınmıştı.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّ)

"Onlar saf saf sıralanmış dururken üzerlerine Allah'ın adını anın."[203]

Yani onları boğazlayacağınız zaman üzerlerine besmele çekin. Besmelenin, boğazlanmaları sırasında çekilmesi gerektiği, ayetin devamından anlaşılmaktadır. Şöyle ki: (فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا) **"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca..."** Bu cümlenin başındaki (فَ) harfi takibiyye yani cümleye "hemen ardından" manasını katan bir harftir. Besmele çekilmeden avlanan hayvanı yemenin caiz olmayacağının sünnetteki delili şudur:

---

202 Mâide, 5/4
203 Hac, 22/36

Adiyy b. Hatim *radıyallahu anh,* köpeğin avladığı hayvanın hükmünü sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ وَأَمْسَكَ عَلَيْكَ فَكُلْ , وَإِنْ أَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ , وَإِنْ وَجَدْتَ مَعَهُ كَلْبًا غَيْرَ كَلْبِكَ فَخَشِيتَ أَنْ يَكُونَ قَدْ أَخَذَهُ مَعَهُ وَقَدْ قَتَلَهُ فَلَا تَأْكُلْ , فَإِنَّهُ إِنَّمَا ذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تَذْكُرْهُ عَلَى غَيْرِهِ)

"Köpeğini salarken üzerine Allah'ın adını anarsan, senin için tuttuğunu ye. Kendisi tuttuğu hayvandan biraz yemiş ise sen artık onun tuttuğundan yeme. Onun beraberinde senin köpeğinden başka bir köpek bulursan ve onun senin köpekle birlikte (avı) yakalayıp öldürdüğünden endişe edersen, artık sen o avdan yeme. Çünkü sen kendi köpeğini avın üzerine salarken Allah'ın adını anmıştın. Başka bir köpeğin üzerine anmamıştın."[204]

Adiyy b. Hatim *radıyallahu anh,* Müslümandı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* köpeğini avın üzerine salarken besmele çekmesini ona emretmişti. Besmele çekmeden saldığı köpeğin avladığını yemesini ise ***"sen o avdan yeme. Çünkü sen kendi köpeğini avın üzerine salarken Allah'ın adını anmıştın. Başka bir köpeğin üzerine anmamıştın"*** diyerek yasaklamıştı.

Mezkûr ayet, üzerine Allah'ın adı anılmaksızın kesilen veya avlanan hayvanların yenilmesini yasakladığı gibi, besmeleyi terk etmeyi de yasaklamıştır. Bu yasağın kesinliğine ayetin şu cümlesi delalet etmektedir: (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır."**

Bu davranış, besmeleyi terk etmek ve besmelesiz kesilen hayvanın etini yemektir. Yine bu ayet, fasıklığın besmeleyi kasten terk etmek olduğuna delalet etmektedir. Çünkü besmeleyi unutarak terk eden kimseye fasık demek caiz değildir. Bunun delili şu rivayettir. Abdulaziz ed Dıraverdi'nin bildirdiğine göre Hişam'ın babası Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: İnsanlar, "Ya Resulallah, yanlarında geceledigimiz

204 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

bedeviler kâfirlikten yeni kurtulup Müslüman olmuşlardır. Bize et ikramında bulunurlar. Hayvanlarını keserken besmele çekip çekmediklerini bilmiyoruz" dediler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (سَمُّوا اللهَ عليه وكُلُوهُ) "Üzerine Allah'ın adını anın ve yeyin."[205] Hayvan kesiminde besmele çekmek şart olmasaydı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine bu soruyu soranlara, "Bedevilerin hayvan kesimi sırasında besmele çekmemelerinden size ne!" derdi. Ama öyle demeyip, "Üzerine Allah'ın adını anın ve yeyin" dedi. Çünkü asıl olan, mü'minlerin yaptıkları işlerin caiz ve sahih olduğuna hükmetmektir. Bir delil olmadan fasitliğine ve caiz olmadığına hükmedilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette kastedilen mana, Müslümanın kesim esnasında besmeleyi terk etmesi olsaydı, besmelesiz kesilen hayvanın etini yemeyi mübah sayan kimsenin, (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır"** ayetinden ötürü fasık olması gerekirdi. Kesim esnasında besmeleyi kasten terkeden Müslümanın fasıklıkla nitelenmeyi hak etmediği hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre demek ki mezkûr ayette kastedilen ve yenilmesi yasaklanan, müşriklerin kestikleri hayvanlarla ölmüş hayvanlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır"** ayetinin zahiri hem Müslümanlara hem de gayr-ı Müslimlere yöneliktir. Bunlardan sadece bazılarının kastedildiğine dair bir delil bulunsa bile, Müslümanın kesim esnasında besmele çekmesinin vacipliğine dair ayetin hükmünün yürürlükte olmasına engel teşkil etmez. Ayrıca şunu da deriz ki: Bir kimse vacipliğine inandığı halde kesim sırasında besmeleyi kasten terk ederse o fasıktır. Bu şekilde kesilen hayvanın murdar olduğuna inandığı halde yine de aldırmayıp yiyen kimse de fasıktır. Hayvanın helal şekilde kesilmesi için besmele çekilerek kesilmesi şarttır. Ama mezkûr ayetin Müslümanların besmelesiz kestikleri hayvanlar hakkında değil de ölmüş hayvanlarla müşriklerin kestikleri hayvanlar hakkında olduğuna inanan kimse, ayetin hükmü hakkında te'vilde bulunurken ona göre bu şart ortadan kalktığı için fasık olmaz.

205 Buhari, Büyû', 7

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Besmele çekmek zikir olduğundan kesimin devamı süresince ve sonuna kadar bu zikrin yapılması vacip olmadığına göre, kesimin başlangıcında da bu zikrin yapılması vacip değildir. Vacip olsaydı, besmeleyi kasten terk edenle unutarak terk edenin hükmünün aynı olması gerekirdi.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İtiraz sahibinin yaptığı kıyas, salt bir iddia olup hiçbir esasa dayanmadığı için cevap vermeye değer görülmemiştir. Kaldı ki bu iddiası iman, (kelime-i şehadetteki) iki şehadet, telbiye, başkasının evine girerken izin isteme ve bunlara benzer şeylerle çürütülmektedir. Çünkü bu saydığımız şeylerin devamlı olarak işin sonuna kadar yapılması vacip olmadığı halde, işin başında yapılmaları vaciptir. Biz şunu demiştik: Besmelenin unutarak terk edilmesi, kesimin şer’î açıdan sahih olmasına mani değildir. Çünkü (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **“Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin”** ayeti besmeleyi unutarak değil, kasten terkedenleri muhatap almaktadır. Ayetin devamındaki (وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ) **“Bu şekilde davranış fasıklıktır”** cümlesi buna delalet etmektedir. Fasıklık, unutarak besmeleyi terkeden kimsenin sıfatı değildir. Çünkü unutan kişi, unutma halindeyken besmele çekmekle mükellef değildir.

Evzai, Atâ b. Ebi Rebah’tan o da Ubeyd b. Umeyr’den, o da Abdullah b. Abbas’tan rivayet etti ki, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَااسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ)

“Şüphesiz Allah, ümmetimin yanılarak, unutarak ve tehdid altında kalarak işledikleri günahları bağışlamıştır.”[206]

Unutan kişi hayvan kesimi sırasında besmele çekmekle mükellef olmadığına göre besmele çekmeden kestiği hayvan, şer’an emredilen şekilde kesilmiş sayılır. Dolayısıyla besmele çekmemiş olması, kesimi fasid kılmaz. Kesim işi bittiği için artık yeniden besmele çekerek kesmesi gerekmez. Bu abdest almayı unutarak namaz kılmaya veya iftitah tekbiri almayı ve benzeri şeyleri unutmaya benzemez. Çünkü bunları unutan kimse

206 İbn Mâce, Talak, 16.

hatırladıktan sonra başka bir fariza ile yükümlü olur. Ama kesim sırasında unutarak besmeleyi terkeden ve hayvanı besmele çekmeksizin kesen kimsenin, hatırladığında yapacağı başka bir fariza yoktur. Çünkü artık kesim sona ermiş ve besmelenin zamanı geçmiştir.

"Besmele çekmek hayvan kesiminin şartlarından olsaydı, unutulması bu şartı düşürmezdi. Mesela kesimde boynun iki tarafındaki atardamarların kesilmesi şartı unutulsa, şer'î kesim gerçekleşmez. Unutmak, bunları kesme şartını ortadan kaldırmaz. Demek ki besmele çekmek, kesimin şartlarından değildir" denilebilir. Aslında bu soru veya itiraz, iki gruba yapılmaktadır. Bir grup, besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığını söylemektedir. Diğer grup ise unutma halinde de besmele çekmenin vacip olduğunu söylemektedir. Besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığını söyleyen grup, unutma halinde besmele çekme vecibesinin düştüğü hususunda ittifak etmiş olmamızı bize karşı delil olarak ileri sürmektedirler. Bunlar şunu demektedirler: Besmele çekmek şart olsaydı, boynun iki yanındaki atar damarların kesilmesi şartı gibi unutma halinde bu şart ortadan kalkmazdı. İşte bu, kesim sırasında besmele çekmenin şart olmadığına delalet etmektedir. Unutma halinde bile besmele çekmenin vacip olduğunu söyleyenler, bunu kasten veya unutarak nefes borusu ile boynun iki yanındaki atar damarları kesmemeye benzetmektedirler. Bu takdirde yapılan kesim, dinen sahih olmaz. Besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığı görüşünde olan kimsenin böyle bir soruyu sorması sahih olmaz. Çünkü bu görüşte olan kimse konuşmamanın, abdestli olmanın namazın farzlarından olduğunu kabul etmekte, sonra da abdestsiz olduğunu unutarak namaz kılan kimse ile namazda olduğunu unutarak konuşan kimsenin durumunu birbirinden ayırmaktadır. Aynı şekilde niyet etmek, orucun geçerlilik şartıdır. Oruçluyken bir şey yememek de orucun geçerlilik şartıdır. Ama unutarak da olsa oruca niyet etmeyen kişinin orucu sahih/geçerli olmazken oruçlu olduğunu unutarak bir şeyler yiyen kişinin orucu, bozulmayıp geçerliliğini korumaktadır.

Bu soru, sahibinin dayandığı ilkelerle çelişen bir sorudur.

Unutma halinde bile kesim için besmelenin vacip olduğunu söyleyen ve hayvanın boynunun iki yanındaki atardamarları kesme şartını delil gösteren kişinin itirazı yerinde değildir. Çünkü atardamarların kesilmesi, hayvanın kendiliğinden ölüp leş haline gelmesine aykırı olan normal kesimin

tâ kendisidir. Dolayısıyla bunu yaparken besmele çekmek şarttır. Besmele çekmek kesimin kendisi değil, ancak hatırda olması halinde kesim sırasında yerine getirilmesi emredilen bir vecibedir. Besmelenin unutma sebebiyle getirilmemesi, şer'î kesimin gerçekleştirilmiş olmasına engel teşkil etmez. Bu sebeple besmele çekmek ile atar damarların kesilmesi arasında hüküm bakımından farklılık vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾)

136-"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, «Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için» dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor... Ne kötü hükmediyorlar!"

Ayette geçen (الْحَرْث) kelimesi, ekin manasına geldiği gibi ekin ekmek için sürülen yere de denir.

İbn Abbas ile Katade dediler ki: "Dalalet ehli bazı kimseler mallarına yönelerek ekin ve davarlarının bir kısmını Yüce Allah'a bir kısmını da putlarına ayırdılar. Putlarına ayırdıklarının bir bölümü Allah'a ayırdıkları kısma karıştığında karışan miktarı Allah'a ayırdıkları kısımdan çıkarıp tekrar putların payına katarlardı. Kıtlığa maruz kaldıklarında, Allah'a ayırdıkları paydan takviye alıp yararlanırlardı. Putlarına ayırdıkları kısmı ise daha da artırırlardı."

Denildi ki: Putlarına ayırdıkları kısım telef olduğunda, telef olan kısım kadarını Allah'a ayırdıklarından alıp putlarınkine katar ve eksileni tamamlarlardı. Ama Allah'a ayırdıklarının bir bölümü telef olursa, putlarınkinden alıp Allah'a ait olan kısma eklemezlerdi. Hasan ile Süddi böyle demişlerdir. Anlatıldığına göre putları için harcama yaptıklarında bunu Allah'a ayırdıkları kısımdan karşılarlardı. Ama Allah rızası için bir harcama yaptıklarında bunu putlara ayırdıkları kısımdan karşılamazlardı. Putları kendilerine ortak etmişlerdi. Çünkü mallarının bir kısmını onlara

tahsis etmişlerdi. Onlar için harcama yapıyorlardı. Onları davarlarına da ortak etmişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَٓا اِلَّا مَنْ نَشَٓاءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَٓاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾)

138-"Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: «Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır.» Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır."

Dahhâk dedi ki: Ayette geçen (حَرْثٌ) kelimesi, putları için ayırdıkları ekinler demektir. İlk defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi, putları uğruna yapacakları harcamalar ve putların hizmetçilerine verecekleri iücretler için ayırdıkları ekinler gibi aynı amaçla ayrılan hayvanlar demektir. İkinci defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi, Hasan ile Mücahid'in söylediklerine göre sâibe, vasîle ve hâmi demektir (bunlarla ilgili açıklama, Mâide suresinin 103-Ayetinin tefsirinde verilmiştir). Üçüncü defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi ise Süddi ve diğerlerinin bildirdiklerine göre doğurttuklarında veya kestiklerinde ya da sırtına bindiklerinde besmele çekmedikleri hayvanlardır.

Ebu Vâil ise "üzerinde haccetmedikleri hayvanlara (اَنْعَامٌ) denir" demiştir.

(حِجْرٌ) kelimesine gelince Katade, bu kelimenin "haram" manasına geldiğini söylemiştir. Lügatteki karşılığı, menetmek ve yasaklamaktır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا)

"«Eyvah! Biz Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız» diyecekler."[207]

---

207 Furkan, 25/22

Yani Allah'ın rahmeti bize tamamen haram kılınmış, diyecekler

(وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَاۚ وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَٓاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾)

139-"Bir de dediler ki: «Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır.» Eğer ölü olursa o vakit onda hepsi ortaktırlar. Allah onların bu tür nitelemelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle sütü kasdetmişlerdir.

Said, Katade'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle bahire hayvanlar kastedilmiştir. Bahire hayvanlar sadece erkeklere mahsustu. Hayvan ölürse kadın ve erkekler ona ortak olurlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَٓاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾)

(وَهُوَ الَّذِيٓ اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾)

140-"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir."

141-"O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."

Katade dedi ki: "Şeytanın etkisiyle mallarını sâibe, vasîle ve hâmi adları altında kendilerine haram kılıyorlardı."

Mücahid ile Süddi dediler ki: "Bu hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle yavruları kastedilmiştir.

Başkaları bu ifadeyle hem sütlerinin hem yavrularının kastedildiğini söylemişlerdir. Halis kelimesi, tek manada olan ve içine başka hiçbir şey karışmayan nesne demektir. Örneğin halis altın, tevhidin ihlaslı olması, amelin Allah için ihlasla yapılması gibi. "Halis" kelimesi bu ayette saflık sıfatına mübalağa manası kazandırılsın diye müennes kılınmıştır. Âlim'e allame, ravi'ye de raviye denmesi gibi. Bazıları da bunun mastar müennesi olduğunu söylemişlerdir. Örneğin akıbet ve afiyet kelimeleri ile (إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ) **"Şüphesiz biz onları, ahiret yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlâslı kimseler kıldık"**[208] ayetindeki (بِخَالِصَةٍ) kelimesi gibi. Bazıları da hayvanların karınlarındaki yavruların dişiliği için "halis" kelimesi, müennes kalıbında "halise" olarak zikredilmiştir. Mesela (فُلَانٌ خَالِصَةُ فُلَانٍ وَخُلْصَانُهُ) demek gibi.

(وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)

"Eğer ölü olursa, o vakit onda hepsi ortaktırlar."[209]

Yani bu hayvanların yavrusu ölü doğarsa, erkekler ve kadınlar ona ortak olurlar. Hepsi onu yerler.

208 Sâd, 38/46
209 En'âm, 6/139

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Arapların ne derece cahil olduklarını öğrenmek istersen, En'âm suresinin 130. ayetinden şuraya kadar olan kısmını oku:

(قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ)

"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir"[210]

(وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[211]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Süddi dediler ki: "Çardaklı kelimesi, insanların üzüm tevekleri ve benzeri şeyler için yaptıkları asmalardır. Teveklerin dalları birbirine bindirilerek asma haline getirilir. Bazıları da teveklerin çevresinin duvarla örülmesidir, demişlerdir. Arş/çardak kelimesi sözlükte bir şeyi yükseltmek anlamına gelir. (وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا) **"Altı üstüne gelmiş…"**[212] Yerden yüksek olduğu için taht ve kanepeye de arş denmiştir. Yüce mezkûr ayette ekin, hurma, zeytin ve nardan bahsettikten sonra (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** buyurmuş-

210 En'âm, 6/140
211 En'âm, 6/141
212 Bakara, 2/259

tur. Bu cümleler, önce zikredilen ürünlerin tümü üzerine atfedilmiştir. Bu da ayette zikredilen bütün ekin ve meyvelerden hak (öşür) verilmesinin farz olmasını gerektirmektedir.

(وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin" emri ile ne kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas, Cabir b. Zeyd, Muhammed b. Hanefiyye, Hasan, Said b. Müseyyeb, Tavus, Zeyd b. Eslem, Katade ve Dahhâk'tan rivayet edildiğine göre bu hak öşür veya öşrün yarısıdır.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Muhammed b. el-Hanefiyye, Süddi ve İbrahim demişler ki: "Bu hakkı öşür ve öşrün yarısı neshetmiştir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu hakkı zekât neshetmiştir."

Dahhâk dedi ki: "Kur'an'da geçen bütün sadakaları zekât neshetmiştir."

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti muhkemdir. Hasat zamanı bu hakkın verilmesi gerekir.

"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem geceleyin hasat yapmayı ve ürünleri devşirmeyi yasakladığı rivayet edilmiştir."[213]

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Yoksullar hasat yapıldığını görebilsinler ve hasat yerine gelip de yararlansınlar diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin hasat yapılmasını yasaklamıştır."

Mücahid dedi ki: "Hasat yaptığın zaman yoksullar için ürünün bir kısmını tarlada bırak. Ürünleri sapından çöpünden ayıklayıp öbek öbek yığdığında da birazını yerinde bırak ki yoksullar hasatçıların ardından gelip onları alsınlar. Ölçeklediğin zaman zaman da onlara birkaç avuç bırak. Ölçeğini belirleyip bildiğinde zekât olarak vereceğini ayırıp bir tarafa koy.

213 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/289

Hurmaları devşirdiğinde de yoksullara birazını bırak. Ölçeğini belirleyip bildiğinde zekât olarak vereceğini ayırıp bir tarafa koy."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Muhammed b. el-Hanefiyye ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti, öşürle ve öşrün yarısının verilmesi emriyle neshedilmiştir. Çünkü bunların görüşüne göre Kur'an'ın sünnetle neshedilmesi caizdir.

Fakihler hangi ürünlerin öşre tabi olduğu, tabi olanlardan da ne miktarda verilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Öşre Tabi Ürünlerle İlgili İhtilaf

Ebu Hanife ile Züfer dediler ki: "Odun, kamış ve ot dışında yerden çıkan her bitki öşre tabidir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Yerden çıkan bitkilerden ancak kalıcı semeresi olanlardan öşür verilir."

Mâlik dedi ki: "Kendilerinden zekât verilmesi farz olan tahıllar; buğday, arpa, selt (bir arpa türü), mısır, darı, nohut, mercimek, bezelye, fasulye ve bunlara benzeyen hububattır. Zeytinden de zekât verilmesi gerekir."

İbn Ebi Leyla ile Sevri dediler ki: "Hurma, kuru üzüm, buğday ve arpa dışındaki tarım ürünleri zekâta tabi değildir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Kurutulup uzun süre stokta bekletilebilen gıda maddelerinden başka tarım ürünleri zekâta tabi değildir. Zeytinden zekât vermek gerekmez. Çünkü o katıktır."

Hz. Ali b. Ebi Talip, Hz. Ömer, Mücahid, Atâ ve Amr b. Dinar'dan rivayet edilen görüşe göre taze sebze ve meyveler zekâta tabi değildir." İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Basra'da prasa destelerinden zekât aldığı rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinin manası, hükmünün devam ettiği veya nesh

edildiği hususunda selef ulemasının farklı görüşlerini daha önce naklet-mıştik. Selef ulemasının bu konudaki görüşleri üç maddede özetlenebilir:

Ayette sözü edilen tarım ürünlerinin hasat günü verilmesi gereken hak, bu ürünlerin zekâtı olan öşür veya öşrün yarısı mıdır, yoksa başka bir hak mıdır? Bu ayet nesh edilmiş midir, değil midir? Birçok tahıl ve üründen bu hakkın öşür veya öşrün yarısı şeklinde verilmesinin farz olduğu hususunda ümmetin ittifak etmiş olması, bu ayetin nesh edilmediğine delalet etmektedir. Ümmet bir hükmü kullanıyorsa, Kur'an'ın lafzı o hükmü içeriyorsa, bu hükmün Kur'an'daki o lafzın ifadesi olması sahih ise o zaman ümmetin bu konudaki ittifakının Kur'an'dan kaynaklandığına hükmetmek ve verdikleri bu hükmün de ayetle kastedilen hüküm olduğunu söylemek gerekir. Bu durumda ayette tarım ürünleri için verilmesi emredilen hakkın zekâttan başka bir hak olduğunu söylemek doğru olmaz. Sonra zekâttan başka böyle bir hak varsa bile bu hak, şu hadisle neshedilmiştir:

(فيما سقت السماء العشر)

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır."[214]

Ayette tarım ürünlerinden verilmesi emredilen hakkın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle açıklanan öşür olması mümkündür. Nitekim (في مائتي درهم خمسة دراهم) ***"İki yüz dirhem gümüşte beş dirhem (zekât) vardır"***[215] hadisi de, (وآتوا الزكوة) **"zekâtı verin"**[216]; (أنفقوا من طيبات ما كسبتم ومما أخرجنا لكم من الأرض) **"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın"**[217] **ayetlerinin açıklamasıdır. Şu halde** (وآتوا حقه يوم حصاده) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinin öşürle ve öşrün yarısı ile nesh edilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü nesh, ikisinin bir arada bulunması sahih olmayan şeyler için söz konusudur. Ama ikisinin bir arada bulunması mümkün olan şeyler için neshin olduğunu söylemek doğru değildir. Mesela mezkûr ayeti, "Hasat günü de hakkı olan öşürü verin" şeklinde manalandırmak mümkündür.

214 Buhari, Zekât, 58
215 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/389
216 Bakara, 2/43
217 Bakara, 2/267

Hal böyle olunca mezkûr ayetin nesh edildiğini söylemek doğru olmaz. Ama ayetteki hakkın nesh edilmemiş, hükmü sabit ve öşürden ayrı bir hak olduğunu, bu hakkın hasat, harmanda dövme ve ölçekleme zamanında ödenmesi gerektiğini söyleyen kimsenin bu söylediği, mutlaka iki manadan birini ifade eder: Bunu söylemekle bu hakkı ödemenin ya vacip ya da mendup olduğunu kasdetmiştir. Eğer mendub olduğunu kasdetmişse buna dair bir delil göstermesi gerekir. Çünkü ayetteki hakkı ödeme emrini vaciplikten menduplüğa dönüştürmek için mutlaka bir delil gerekir. Şayet bu sözü söylemekle vacipliği kasdetmişse ve hakikat de kendisinin dediği gibiyse, buna ilişkin mütevatir, nakli bir delilin gelmiş olması icab eder. Çünkü böyle delile umumi bir ihtiyaç vardır. Bu delilin de en azından öşrün ve öşür yarısının farzlığı derecesinde nakledilmiş olması gerekir. Selef ulemasının tamamı ve fakihler böyle bir delilin mevcudiyetini bilmediklerine göre, hasat günü verilmesi emredilen hakkın öşürden ve öşür yarısından ayrı bir hak olmadığını anlamış olmaktayız. Böyle olunca da anılan ayette sözü edilen hakkın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından açıklanan öşür ve öşür yarısı olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarımsal ürünün zekâtı hasat günü değil de tanelerin saplarından ayıklanmasından sonra verilmektedir. Bu da ayette sözü edilen hak kelimesiyle zekâttan ayrı bir hakkın kastedildiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat, ürünün biçilmesine denmektedir. Üretici, biçip elde ettiği ürünün onda birini zekât olarak vermekle yükümlüdür. Bununla birlikte yetiştirilen bütün sebze ve meyvelerin de hasat gününde başka bir şey beklemeden hakkının verilmesi gerekir. Denildi ki: (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinde geçen "gün" verilmesi emredilen zekâtın verileceği gün değildir. Ancak o gün, zekâtın tahakkuk ettiği gündür. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Hasat gününde farz olan hakkı/zekâtı, ürünü sapından ve kabuğundan ayıkladıktan sonra verin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetindeki "hak" kelimesiyle öşrün kastedildiği bu anlattıklarımızla ispatlandığına göre bu, delil ile istisna edilenler hariç, yerden çıkan her bitkiden öşür vermenin farz olduğuna delalet etmektedir.

Çünkü Yüce Allah (الزَّرْعَ) "Ekin" kelimesini, tarımsal ürünlerin tamamını kapsayacak şekilde genel olarak zikretmiştir. Anılan ayette ayrıca hurma, zeytin ve nardan da bahsetmiştir. Devamında da **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** buyurmuştur. Ayetteki bu cümle, kendisinden önce zikredilen tarımsal ürünlerin tamamına dönüktür. Bir kimse bu ürünlerden birinin zekâta tabi olmadığını iddia ederse, delil göstermedikçe bu iddiası kabul edilmez. Böylece sebze ve meyvelerin, ayrıca zeytin ve narın da zekâta tabi olması gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zikredilen ayette Cenab-ı Allah bu hakkın hasat gününde verilmesini farz kılmıştır. Oysa bu hak ancak ürünlerin kıvamına ermesinden ve semeresi kalıcı hale gelmesinden sonra verilmektedir. Hasat vaktinden önce alınan taze meyveler ayetteki hasat kelimesinin kapsamına girmezler. Bununla beraber zeytin ve nar hasat/biçim şeklinde toplanmazlar. Dolayısıyla ayetin lafzındaki genel hükmün kapsamına girmezler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat kelimesi, bir şeyi kesme ve kökünü kazıma manası gelir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ)

"Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar..."[218]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Mekke fethi gününde şöyle buyurmuştu:

(تَرَوْنَ إِلَى أَوْبَاشِ قُرَيْشٍ ...... احْصُدُوهُمْ حَصْدًا)

"Kureyş'in rezillerini gördüğünüzde köklerini kazıyın!"[219]

218 Enbiyâ, 21/15
219 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/197

Hasat günü, ürünü biçme günüdür. Bu kelime, ister henüz yeşil ister olgunlaşmış olsun, ekin, sebze, meyve ve ağacından taze olarak kesilip alınan her ürün için kullanılır. (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) "Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin" ayeti, hurmadan da öşür verilmesini gerektirmektedir. Fakihler bu konuda görüş birliği etmişlerdir. Hurmalar ağaçtan kesilip alındıkları için bu ayet, kesilip alındıkları günde zekâtının verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü hurmaların ağaçlardan devşirilmesine de hasat denmektedir. Ayette hasat kelimesinin kullanılmış olmasının şu faydası vardır: Ürün devşirilip sahibinin eline geçmedikçe salt olgunlaşmakla zekâtının verilmesi farz olmaz. Sahibi, devşirip eline geçirdiğinde zekâtını vermesi gerekir. Devşirip almadan zekâtını vermesi gerektiği düşünülebilir. Böyle bir düşüncenin önüne geçmek için ürünün telef olanının değil, sahibinin eline geçen kısmının zekâtının verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Topraktan elde dilen ürünlerin tamamının zekâta tabi olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."[220]

Bu ayet, topraktan elde edilen ürünlerin tamamının zekâta olacağı hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir.

İnfak/Allah yolunda harcama sözünden zekât manası anlaşılmaz, diyen olursa, ona şöyle cevap verilir: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki: İnfak/Allah yolunda harcama sözünden zekâttan başka bir şey anlaşılmaz.

Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."

---

220 Bakara, 2/267

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[221]

(اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً)

"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya..."[222]

Bu ayetler ve daha başkaları, anlattığımız gibi infakın farz olan zekât manasında olduğuna delalet etmektedir.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ)

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden Allah yolunda harcayın" ayeti vücup ifade eden bir emirdir. Zekât ve öşürden başka farz olan bir sadaka da yoktur. Çünkü kişinin kendi ailesinin nafakasını temin etmesi vaciptir. Bu nafakayı çoluk çocuğu için temin etmesi gerektiği akılen de bilinen bir şeydir. Bunun ayrıca emredilmesine ihtiyaç yoktur. Şu halde mezkûr ayeti, aile efradına yapılacak harcama manasında yorumlamak anlamlı değildir.

'İnfak/Allah yolunda harcama sözüyle nafile sadaka kastedilmiştir' denilecek olursa buna karşı şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Ayetteki infak emri vücup ifade eder. Bir delil olmadan bu emir mendupluğa çevrilemez.

2-(وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) **"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız"** ibaresi de ayetteki infak emrinin vücubuna delalet etmek-

221 Tevbe, 9/34
222 Bakara, 2/274

tedir. Çünkü "göz yummak" ödenmesi gereken borcun tahsilinde olur. Ödenmesi zorunlu olmayan şeylerde ise elde edilen her mal fazladan elde edilmiş bir kâr ve kazançtır. Bunda göz yumma söz konusu olmaz.

Ayetteki hak ile öşrün kastedildiğinii sünnetteki delili şu rivayettir:

Muâz b. Cebel, İbn Ömer ve Cabir (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür, dolapla sulananda ise öşrün yarısı vardır."[223]

Bu haberi insanlar hüsn-ü kabulle karşılamış ve delil olarak kullanmışlardır. Bu, mütevatir mertebesinde bir haberdir. Bunun genel ifadesi, topraktan biten her çeşit üründen zekât verilmesini farz kılmaktadır.

Bazıları Yakub b. Şeybe'nin şu rivayetini karşı delil olarak ileri sürebilirler.

Şöyle ki: Yakub b. Şeybe'nin bildirdiğine göre Musa b. Talha'nın babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِى الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ)

"Sebze ve meyvelerde sadaka (zekât) yoktur."[224]

Bu rivayeti karşı delil olarak ileri sürecek olanlara şöyle cevap verilebilir: Yakub b. Şeybe, bu hadisin münker olduğunu söylemiştir. Yahya b. Main, "Hâris b. Şihab'ın rivayeti zayıftır" derdi. Yahya dedi ki: Abdusselam b. Harb bu hadisi Atâ b. Sâib'den o da Musa b. Talha'dan mürsel olarak rivayet etti. Abdusselam da sika bir ravidir. Musa b. Talha'nın rivayet ettiği hadisin aslı, Yakub b. Şeybe'nin rivayet ettiği hadistir.

Yakub b. Şeybe dedi ki: Cafer b. Avn'ın bildirdiğine göre Amr b. Osman b. Mevhib, Musa b. Talha'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendi arazisinden elde ettiği ürünlerin zekâtını almaları için ümeradan biri kendisine

---

223 Bkz: Darimi, Sünen: 1/125
224 Dârekutni, Sünen: 2/96

tahsildârı göndermiş, o da zekât yükümlüsü olmadığını, arazisinde sadece sebze, meyve ve taze hurma yetiştirdiğini, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* kurutulmuş hurma, arpa ve üzümden zekât alınmasını emrettiğini söylemişti.

Musa b. Talha'nın hadisinin aslı budur. Bu, Muâz hadisinin te'vilidir. O, yukarıda sayılan ürünlerden zekât alınmasını emretmişti. Bu rivayet sabit olsa bile, başka ürünlerden zekât alınmayacağına delalet etmez. Zira Muaz'ın *radıyallahu anh,* başka ürünlerden değil de sadece yukarıda sayılan ürünlerden zekât almakla görevlendirilmiş olması doğru değildir. Ayrıca Musa b. Talha'nın rivayetinin senedi düzgün, rivayet tarikı sahih olsa bile, Muâz'ın *radıyallahu anh* öşür ve öşrün yarısıyla ilgili haberine onunla itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü Muâz'ın *radıyallahu anh* haberini insanlar hüsn-ü kabulle karşılamış ve onu delil olarak kullanmışlardır. Ama Musa b. Talha'nın hadisini delil olarak kullanma hususunda ihtilaf etmişlerdir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* iki haber nakledilir de bunlardan birini delil olarak kullanma hususunda fakihler ittifak ederler, diğerini ise delil olarak kullanmakta ihtilaf edrlerse, delil olarak kullanmakta ittifak ettikleri rivayet, ister genel nitelikte ister hususi nitelikte olsun üzerinde ihtilaf edilen rivayeti hükümsüz kılar. Buna göre ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, Musa b. Talha'nın rivayet ettiği ***"Sebze ve meyvelerde sadaka (zekât) yoktur"*** hadisini hükümsüz kılmaktadır. Ayrıca Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu rivayeti, ürünlerden zekât almaya giden zekât memuruna da bir delil olarak kullanmak mümkündür. Çünkü zekât memuru, uğradığı sebze ve meyve tarlalarından zekât tahsil etmemektedir. Muâz'ın *radıyallahu anh* ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, tarımsal ürünlerin tamamı hakkında kullanılan bir delil olabilir. Bunun aklî deliline gelince tarlaya tahıl ekerek nemâ elde etmek amaçlandığı gibi, sebze ve meyve ekerek de nemâ elde etmek amaçlanır. Tahıllardan zekât vermek gerektiği gibi, sebze ve meyvelerden de zekât vermek gerekir. Ancak tarlada yetişen odun, kamış ve ottan zekât verilmez. Çünkü normalde bunlar, tarlada su bulunduğunda kendiliğinden biten şeylerdir. Tarla, bunları elde etmek amacıyla kullanılmaz. Bu sebeple de bu bitkilerden zekât vermek gerekmez. Bunlardan zekât verilmesinin gerekmeyeceği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Hurma bahçesi sahibinin henüz zekâtını vermeden yediği hurmalar hakkında ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Züfer, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Hurmalık sahibinin yediği hurmalar, kendisinin hesabına yazılır."

Ebu Yusuf dedi ki: "Hurmalık sahibi hurmalardan yer, dostuna ve komşusuna da yedirirse, toplam ürün üç yüz ölçeği bulmuşsa, kalan kısmın onda birini öşür olarak vermesi gerekir. Yediğinin ve ikram ettiğinin öşrünü vermesi gerekmez. Toplam ürün üç yüz ölçek olur da bunun tamamını kendisi yer ve başkalarına ikram ederse, zekât vermesi gerekmez. Ama geride az veya çok bir miktar kalırsa, kalanın onda birini veya (suni sulama yapılmışsa) yirmide birini zekât olarak vermesi gerekir."

Tahılların zekâtı hakkında Leys dedi ki: "Tarla sahibinin nafakası için ürünün bir kısmını ayırmasından önce ürünün zekâtının verilmesi gerekir. Ama kendisinin ve çocuklarının firik olarak yedikleri hesaba katılmaz. Bu, hurmalık sahibinin ve çoluk çocuğunun yedikleri taze hurmaların hesaba katılmayıp onlara bırakılması gibidir."

Şafiî dedi ki: "Verilmesi gereken zekât miktarını belirleyecek olan tahminci (exper), hurmalık sahibinin ve aile fertlerinin yedikleri taze hurmaları hesaba katmayıp onlara bırakır. Kendi bahçesinin taze hurmalarından yiyen kimsenin yediklerinin hesabı sorulmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti, topraktan elde edilen ürünün tamamından zekât verilmesini gerektirmektedir. Yüce Allah, tarla sahibinin ve ailesinin yedikleri ürünü, zekâta tabi olan ürünün toplamından ayırmış değildir. Bu emir, ürünün tamamı için geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ürünün hakkının (öşürünün) hasat gününde verilmesi emredilmiştir. Hasat öncesi tarladan veya bahçeden alınıp yenilen şeyler için bir hak vermek gerekmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat, ürünün biçilmesi ve devşirilmesi demektir. Her biçilen veya devşirilen kısmın öşrünün verilmesi gerekir. **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinde, hasattan önce alınan kısım için öşür vermek gerekmediğine dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette şu mananın kastedilmiş olması mümkün-

dür: Ürünün yenilen ve kalan kısmıyla birlikte tamamının hakkını hasat gününde verin.

Üründen yenilen kısmın öşürde hesaba katılmaması gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Şu'be, Hubeyb b. Abdirrahman'ın şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Mesud'un şöyle dediğini işittim: Sehl b. Ebi Hasme, meclisimize geldi ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletti:

(إذا خَرَصْتُم فَخُذوا ودَعُوا الثُّلُث، فإن لم تَدَعُوا الثُّلُث، فَدَعُوا الرُّبُعَ)

"(Ürünün miktarını) tahmin ettiğinizde üçte birini (mal sahibine) bırakın. Üçte birini bırakmazsanız, dörtte birini bırakın."[225]

Bu hadisin şu manaya gelme ihtimali vardır: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Hasme'yi, ürün tahmini için bir yere göndermişti. Bir adam gelip, "Ey Allah'ın Resûlü, Ebu Hasme, benim zararıma olacak şekilde fazla tahminde bulundu" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Hasme'ye, ***"Amcaoğlun, kendisinin zararına olacak şekilde fazla tahminde bulunduğunu iddia ediyor"*** buyurdu.

Ebu Hasme şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın Resûlü, ailesi için ariyye olarak tüketeceği (satıp karşılığında kuru hurma alacağı), yoksullara yedireceği ve rüzgârın alıp götüreceği kadarını onun hesabından düşüp tahminde bulundum."

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama şöyle buyurdu: ***"Amcaoğlun senin için fazla tahminde bulunmuş ve sana insaflı davranmıştır."***[226]

("Ariyye" kelimesinin çoğulu olan) arâya, sadaka olarak verilen mala da denir. Mal sahibine bırakılan üçte birlik kısmın sadaka olarak verilmesi emredilmiştir. Şu hadis de buna delalet etmektedir.

---

225 Ebu Davud, Zekât, 15

226 Dârekutni, Sünen: 3/53

Cerir b. Hâzim'in bildirdiğine göre Mekhul eş-Şami, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Ürün miktarını tahmin ederken hafiften alın. Çünkü malda (üründe) ariyye ve vasiyet (payı) vardır"***[227]

Bu hadiste ariyye ile vasiyet birlikte zikredilmiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sadakayı kasdetmiş olduğuna delalet eder.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِي الْعَرَايَا صَدَقَةٌ)

"Ariyyelerden (ürün sahibinin ailesinin yemesi için bırakılan kısımdan) zekât verilmez."[228]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ariyyeden sadaka (zekât) verilmesinin farz olmadığını söylemiştir. Çünkü ariyyenin kendisi sadakadır. Bu rivayetin ifade ettiği mana şudur: Öşür mükellefinin sadaka olarak verdiği ürün, kendisinin lehine hesab edilir. Ürünün o kısmı için zekât vermesi ve onu tazmin etmesi gerekmez.

Öşre Tabi Mallarla İlgili İhtilaf

Ebu Hanife ile Züfer dediler ki: "Toprağın bitirdiği ürünlerin azından da çoğundan da öşür vermek farzdır." Ancak önceki sayfalarda saydığımız bazı bitkiler bundan hariçtir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, İbn Ebi Leyla, Leys ve Şafiî dediler ki: "Öşüre tabi ürünün miktarı beş vesk miktarı olmadıkça ondan öşür vermek gerekmez."

Ürün eğer ölçekle ölçülenenlerdense hüküm böyledir. Ölçekle ölçülenenlerden değilse, Ebu Yusuf, ürünün, öşüre tabi ölçeklik ürünlerden en

227 Bkz: İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/381

228 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/209

ucuzunun beş vesk (yaklaşık 653 kgr) miktarı değerinde olmasını esas almıştır. Yalnız bal, bunun dışındadır. Rivayete göre Ebu Yusuf, balın öşürünün verilmesi için on rıtıl (yaklaşık 4.80 kgr) kadar olmasını gerekli görmüştür. Başka bir rivayete göre Ebu Yusuf, balın öşürünün verilmesi için on kırba (yaklaşık 408 kgr) kadar olmasını gerekli görmüştür. Ebu Yusuf'tan gelen üçüncü bir rivayete göre o, baldaki nisabın, öşüre tabi ölçeklik ürünlerden en ucuzunun beş vesk (yaklaşık 653 kgr) miktarı değerinde olmasını esas almıştır.

İmam Muhammed ise nisabın, öşüre tabi ölçeklik ürünün ölçüldüğü en yüksek ölçeğin beş katı kadar olmasını esas almıştır. Mesela safranın en yüksek ölçü birimi menn'dir. Safranın öşürünün verilmesi için beş menn (4.80 kg) kadar olması gerekir. Pamukta ise ölçü birimi yüktür. Pamuğun miktarı beş yük olursa öşürünün verilmesi gerekir. Balın miktarı beş ferak (yaklaşık 32.625 kgr) olursa öşürünün verilmesi gerekir. Çünkü ferak, balın en yüksek ölçü birimidir.

Ebu Hanife'nin bu konudaki görüşüne delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."

Bu ayet, zikredilen ürünlerin hepsine dönüktür. Çünkü ayetteki (حَقَّهُ) "hakkını" kelimesi mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Tarım ürünlerinden verilmesi farz olan zekâtın miktarı hakkında gerekli açıklama yapılmıştır. O miktar da öşür veya öşürün yarısıdır. Bunun da delili şu ayettir:

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."

Bu ayet, topraktan elde edilen bütün ürünlerden zekât verilmesi gerektiği hakkında genel hüküm ifade etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu buyruğu da buna delalet etmektedir:

(فيما سقَتِ السماءُ العشرُ)

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır."[229]

Zekâtının verilmesinin gerekliliği bakımından, ayette ve hadiste ürünün az veya çok olması şeklinde bir ayırım yapılmamıştır. Ürünün zekâtının verilmesi için nisaba ulaşmasının şart olmadığının aklî delili şudur: Fakihler, tarım ürününün zekâtının verilmesi için üzerinden bir yıl geçmesinin şart olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu da gömü ve definelerde olduğu gibi tarım ürününün de zekâtının verilmesi için nisap miktarına ulaşmasının şart olmamasını gerektirmektedir.

Tarım ürününden zekât vermenin gerekmesi için nisap miktarınca olmasını şart koşanlar, şu hadise dayanmaktadırlar:

Muhammed b. Müslim et-Tâifî'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا صَدَقَةَ فِي شَيْءٍ مِنَ الزَّرْعِ أَوِ النَّخْلِ أَوِ
الْكَرْمِ حَتَّى تَكُونَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ)

"Ekin, hurma veya üzüm beş vesk (653 kgr) miktarı olmadıkça zekâtı verilmez."[230]

Leys b. Ebi Süleym'in Nafi'den naklettiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ليسَ فيما دونَ خمسةِ أوسُقٍ صدقةٌ)

"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur."[231]

229 Buhari, Zekât, 58

230 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 4/124

231 Buhari, Zekât, 58

İbn Mübarek'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ebu Hanife, bunlara birkaç yönden cevap vermiştir. Şöyle ki:

- Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* biri âmm diğeri hâss iki haber rivayet edilir de fakihler bunlardan birini delil olarak kullanmakta ittifak eder, diğerini kullanmakta ihtilaf ederlerse, delil olarak kullanılmasında ittifak edilen haber, üzerinde ihtilaf edilen haberi hükümsüz kılar. Öşrün verilmesine dair hadisin delil olarak kullanılması üzerinde ittifak edilmiş olup ürünün miktarıyla ilgili hadis üzerinde ihtilaf edildiğine göre, öşür verilmesi gerektiğini bildiren hadis, genel hükmü üzere yürürlükte kalır ve üzerinde ihtilaf edilen hadisi hükümsüz kılar. Bu durumda bu hadis ya nesh edilmiş olur. Ya da öşür verilmesini gerektiren hadise aykırı olmayacak şekilde te'vil edilir.

- (فيما سقت السماء العشر) ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, veskle ölçülen ve ölçülmeyen bütün ürünlerden zekât verilmesini farz kılan genel bir hüküm ifade etmektedir. ***"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur"*** hadisi ise sadece veskle ölçülebilen ürünlerle ilgilidir. Dolayısıyla bu hadisin, öşre tabi ürünlerin miktarını açıklayan bir hadis olması söz konusu değildir. Açıklaması için, beyanın gerektirdiği hükümlerin tamamını kapsaması icab eder. Vesklerden bahseden rivayet başka şeylerden değil de sadece vesk miktarını açıklamakla sınırlı kaldığı ve öşürden bahseden rivayet hem ölçeklenen hem de ölçeklenmeyen ürünlerle ilgili genel bir hüküm ifade ettiği için, vesklerden bahseden haberin, öşüre tabi ürünlerin miktarını açıklama bağlamında söylenmiş olmadığını anlamış oluyoruz.

- Vesk hadisi, veskle ölçülen ürünlerin beş vesk miktarına ulaşması durumunda zekâtının verilmesini gerektirmektedir. Veskle ölçülmeyen ürünlerinse, az da olsa çok da olsa zekâtlarının verilmesini gerektirmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فيما سقت السماء العشر) ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** buyurmuştur. Veskle ölçülmeyen malların nisap miktarını belirleyen bir

şeyin olmadığını söylemek, itibar edilmeyen bir görüştür. Bu görüşü dile getiren de düşük ve rezil bir kimsedir. Çünkü selef ulemasıyla onlardan sonraki ulema bunun aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadislerdeki ifadesine benzememektedir:

(فِي الرِّقَّةِ رُبْعُ الْعُشْرِ)

"(Sikkeli) gümüşten öşrün dörtte biri (zekât olarak) verilir." [232]

(ليس فيما دون خمسة أواقٍ صدقة)

"Beş okıye (yaklaşık 634 gr. Gümüş) den azında zekât yoktur." [233]

Gümüşün her çeşidi tartılabilir. Hadiste sözü edilen okıyeler de tartıda kullanılan ağırlık birimlerdir. Bunların diğer hadiste zikredilen gümüşlerin miktarını beyan etmesi doğrudur.

- Yüce Allah'ın zekâttan ayrı olarak malda hakkı bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Şu rivayette de belirtildiği gibi bu hak daha sonra zekâtla nesh edilmiştir.

Ebu Cafer Muhammed b. Ali ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Zekât, Kur'an'daki bütün sadakaları nesh etti."

Bu takdirin daha önce vacip iken sonra neshedilen haklar için esas alınmış olması mümkündür. Buna şu örnekleri gösterebiliriz:

(وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin." [234]

232 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/394

233 Buhari, Zekât, 4

234 Nisâ, 4/8

Mücahid'den gelen bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Hasat yaptığın zaman yoksulların hakkını tarlada bırak. Ürünü harman yerine yığıp sapından ve kabuğundan ayırarak kaç ölçek olduğunu anladığında zekât olarak vereceğini ayırıp bir kenara koyarsın."

Bu haklar, günümüzde verilmesi vacip olan haklar değildir. Ürünün zekâta tabi olması için beş vesk miktarında olması, bu haklar bakımından esas alınmış olmalıdır. Böyle bir ihtimal varsa ayetin ve naklinin sahihliğinde ittifak edilen hadisin hükmünü tahsis etmek caiz olmaz.

- (ليسَ فيما دونَ خمسةِ أوسُقٍ صدقةٌ) ***"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur"*** hadisi ile ticaret mallarının zekâtının kastedilmiş olması mümkündür. Muhtemelen bir kişi, beş veskten az miktardaki ticari buğday ve hurma için zekât vermenin gerekip gerekmediğini sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, o vakitte nisaptan az olduğu için beş veskten az olan ürün için zekât vermenin gerekmediğini bildirmiştir. Bu hadisin ravisi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisini nakletmiş ama hadisin söyleniş sebebini zikretmemiştir. Bu durum birçok rivayette vardır.

Öşür ve Haracın Bir Araya Gelip Gelemeyeceği Meselesi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer, öşürle haracın bir arada olamayacağını (bir kişinin hem haraç hem öşür ödemekle yükümlü olmayacağını) söylediler.

Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih, Şerik ve Şafiî dediler ki: "Kişinin tarlası haraç arazisinden ise ürünün öşrünü verir; tarlanın da haracını verir."

Haraçla öşürün bir arada olmayacağının delili şudur: Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* Sevad bölgesini fethettiğinde, oradaki arazilerden öşür alınmayıp haraç alınmasına hükmetti. Bu hükmü verirken de sahabilere danışıp onların muvafakatini aldı. Böylece bu hüküm, selef ulemasının bir icması oldu. Seleften sonra gelen âlimler de aynı hükmü uygulamaya devam ettiler. Öşürle haracın bir arada olması caiz olsaydı, Hz. Ömer *radıyallahu anh* onları bir araya getirirdi.

Öşürle haracın bir araya gelmesinin caiz olmadığına şu hadis de delalet etmektedir: ***"Göğün (yağmurla) suladığı (ürün)de öşür vardır. Taşıma suyla sulanan (ürün)de ise öşrün yarısı vardır."***[235]

Bu hadiste yağmurla sulanan üründen verilmesi gereken ile taşıma suyla sulanan üründen verilmesi gereken zekâtın miktarı belirtilmiştir. Şayet öşrün yanısıra haraç vermek de farz olsaydı, o da verilmesi farz olanın bir kısmı olurdu. Çünkü haraç, üçte biri veya dörtte biri ya da kafiz (12 sa', yaklaşık ٢٦ kgr) veya dirhem şeklinde ödenir(di). Şunu da belirtelim ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ürün sahibinin yapmak zorunda kaldığı masraflar dolayısıyla öşrü bazı durumlarda yarıya indirmiştir. Eğer tarla için haraç vermek mecburiyeti olursa, öşrün kalan yarısının da düşürülmesi gerekir. Masrafın ağır veya hafif olmasına göre hükmün değişmesi gerekir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de üreticinin masraflarını göz önünde bulundurarak yağmur suyu ile sulanan ürünün zekâtıyla taşıma suyla sulanan ürünün zekâtını farklı oranlarda farz kılmıştır.

Şu hadis de buna delalet etmektedir: Süheyl b. Ebi Salih'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنَعَتِ العراقُ قَفِيزَها ودِرهَمَها)

"Irak (ahalisi) kafizini ve dirhemini vermedi."[236]

Yani Iraklılar Müslüman olacak ve kafiz ölçeğiyle ya da dirhem olarak ödedikleri haracı artık vermeyeceklerdir. Iraklıların kendi haraç arazileri için öşür vermeleri farz değildi. Eğer farz olsaydı haraç vermeyip öşür vermeye devam etmeleri mümkün değildi. Çünkü haracı vermeye yanaşmayanların öşrü vermeleri kesinlikle söz konusu olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste öşre değinmemesi, haraç arazisinde elde edilen ürünler için öşür verilmeyeceğine delalet etmektedir. Rivayet olunduğuna göre Irak'ın Dicle nehri havzasının (eski adıyla Nehru'l Melik) beyi Müslüman olduğunda Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona mektup yazarak arazilerinin başında durmak isterse kendisinden haraç alınacağını bildirdi.

---

235 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/36

236 Ebu Davud, Harac ve Fey', 29

Rivayet olunduğuna göre Rüfeyla Müslüman olduğunda Hz. Ali *radıyallahu anh* ona, "Eğer arazilerinin başında durmak istersen senden haraç alırız" demişti. Eğer haraçla birlikte öşür verilmesi de farz olsaydı Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali *radıyallahu anh* Müslümanlığa giren bu iki şahsın öşür vermeleri gerektiğini de kendilerine bildirirlerdi. O zaman Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu kararlarına sahabilerden karşı çıkan olmamıştı.

Şunu da belirtmeliyiz ki öşür ve haraç Yüce Allah'ın hakkı olduklarına göre aynı vakitte ikisinin bir arada olması caiz olmaz. Bunun delili, aynı hayvanlar için hem saimelik zekâtının hem de ticari zekâtın verilmesinin farz olmamasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haraç, ücret gibidir. Öşür ise sadakadır. Aynı kişinin hem arazi kirası hem de elde ettiği ürün için öşür vermesi caiz olduğuna göre, aynı şekilde bir kişinin hem haraç hem de öşür vermesinin caiz olması gerekir. Çünkü haraç arazisi, ganimet malı olma vasfını korumaktadır. Onu ekip biçen çiftçinin haraç denilen arazi ücreti karşılığında ondan yararlanması mübah kılınmıştır. Bu, haracın yanısıra öşrün farz olmasına engel teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir. Bu dediğiniz iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki: Ebu Hanife'ye göre tarla kiralayarak çiftçilik yapan kişinin hem kira hem de öşür vermesi gerekmez. Kira ödemesi gerekince öşür ödeme yükümlülüğü üzerinden kalkar. Öşrü, kira bedelini alan tarla sahibinin ödemesi gerekir. Kira ödeme mecburiyeti, üreticinin öşür ödeme yükümlülüğünü düşürür.

"Haraç arazileri, o arazileri ellerinde bulunduranların mülkü değildir. O araziler, ganimet malı olma vasfını korumaktadır" sözü doğru değildir. Çünkü o araziler, onları ellerinde bulunduranların mülküdür. Bununla ilgili açıklama başka bir kısımda yapılacaktır.

Haracın kira bedeli olduğu ifadesi de birkaç bakımdan hatalıdır:

- Hurma ağacının ve diğer ağaçların icar edilmesinin caiz olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Bilindiği gibi bunlar için haraç ödenmektedir. Bu durumda haracın kira bedeli olmadığı ispatlanmış olmaktadır.

- Kiralama belli bir müddetle yapılmadığı takdirde sahih olmaz. Haraç arazilerini ellerinde bulunduran kişiler için devletçe belli bir müddet tayin edilmesi gerektiğini söyleyen bir mezhep imamı yoktur.
- Haraç arazisi ve o arazileri ellerinde bulunduranlar ganimet hükmünde iseler, onlardan kafa vergisi/cizye alınması caiz olmaz. Çünkü köleden cizye alınmaz.

Haraç ile öşrün bir arada olmaması gerektiğinin delili, bunların sebeplerinin birbirine zıt olmasıdır. Çünkü haracın sebebi, haraç mükellefinin kâfir olmasıdır. Öşürün sebebi ise öşür mükellefinin Müslüman olmasıdır. Bunların sebepleri birbirine zıt olunca, kendileri de birbirlerine zıt olurlar ve bir arada bulunmazlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاًۜ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌۙ ﴿١٤٢﴾)

142-"Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin de şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas, Hasan, Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Mesud ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (حَمُولَةً) kelimesi develerin büyüğüne, (فَرْش) kelimesi ise develerin küçüğüne denir."

Katade, Rebî' b. Enes, Dahhâk, Süddi ve bir rivayete göre Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(حَمُولَةً) kelimesi gebe develere, (فَرْش) kelimesi ise davarlara denir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "(حَمُولَةً) kelimesi gebe deve, sığır, at ve eşeklere denir. (فَرْش) kelimesi ise davarlara denir."

Burada toynaklı hayvanlar da eti yenen hayvanlarla birlikte zikredilmiştir. Bu, cümledeki tebaiyyet sebebiyle böyle olmuştur. Çünkü normalde toynaklı hayvanlar, eti yenen hayvanlar arasında yer almazlar. Selef uleması (فَرْش) kelimesini, ya küçük develerya da davarlar hakkında kullanmışlardır. İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Ayette geçen (فَرْش) kelimesiyle, hayvanların insanlar için yaratılan yün ve derileri kastedilmiştir. İnsanlar bunları serip üzerine otururlar. Selef uleması bu hususta bizim söylediklerimizi söylemiş olmasalardı bile ayetin zahiri, her durumda yani canlıyken de ölümlerinden sonra da hayvanların yünlerinden, yapağılarından yararlanmanın caizliğine delalet ederdi. Ayetin genel hükmünün kapsamına girdiği için bu ayetin zahiri, ölümlerinden sonra hayvanların derilerinden de yararlanmanın caizliğine delalet eder. Ancak fakihler, tabaklanmadan hayvanın derisinden yararlanmanın caiz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Tabaklanması, özel bir hükümdür. Derinin tabaklanmasından sonra kendisinden yararlanmaya ilişkin ayetin hükmü sabittir.

(وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا)

"O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir" ayetinde takdir edilen gizli kelimeler vardır. Onlar da şu kelimelerdir: "O Allah ki, sizin için irili ufaklı hayvanlar var etmiştir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ نَبِّؤُنِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾)

(وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾)

143-"O, (hayvanlardan) sekiz eşi de yaratandır: (Erkek ve dişi olarak) koyundan iki, keçiden de iki. Ey Muhammed! De ki: «Allah iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin.»"

144-"Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki. De ki: «İki erkeği mi haram kıldı, iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde orada hazır mı idiniz!?» İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."

(ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ) **"(hayvanlardan) sekiz eşi"** ifadesi, (حَمُولَةً وَفَرْشًا) kelimelerinin bedelidir. Bunlar da Allah'ın yaratmasına dâhildirler. Ayette sanki, "Allah, sekiz eş hayvanı yarattı" denilmiş gibi olmaktadır. Deve, sığır, koyun ve keçiden oluşan dört sınıf hayvanın erkek ve dişisi hesaba katılırsa bunların toplamı sekiz eş eder. Bunların erkekleri ile dişilerine eş denir. Hasmın tekine de hasım, çiftine de hasım dendiği gibi, İkiye de eş ve çift denir. Yüce Allah bu hayvanlardan sekiz eşi kullarına helal kıldığını haber vermiştir. Önce de açıklandığı gibi insanları bilgisizce dalalete sürüklemek için bir burhan ve hüccete dayanmadan müşrikler, bu hayvanlardan bahire, vasile, saibe hami ve putları için ayırdıkları hayvanları haram kılmışlardı.

İşte bu sebeple Yüce Allah onlara şöyle buyurmuştur:

(نَبِّؤُنِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin."

(اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا)

"Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde, orada hazır mı idiniz!?"

Bilgiye ulaşmanın yolu ya gözlemya da akıl sahibi kimselerin kendisiyle gerçeği idrâk ettikleri delildir. Müşriklerin bu hayvanları haram kılarken bu iki cihetten de delil ortaya koymaktan aciz kaldıkları apaçık ortaya çıkmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْز۪يرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٥﴾)

145-"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.» Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir."

Tavus'tan rivayet olunduğuna göre cahiliyet devri insanları bazı şeyleri helal, bazı şeyleri de haram kılıyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"**

Ayetin devamındaki cümleler, Tavus'un söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Cenab-ı Allah önceki ayetlerde müşriklerin haram kıldıkları hayvanları anlatmış, kendisinin helal kıldığını haram kılmalarından ötürü onları kınayıp cahilliklerini ortaya koymuştur. Çünkü onlar hiçbir hüccete dayanmadan bazı şeyleri haram kılmışlardı. Sonra o ayetlere şu ayeti atfetmiştir: (قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"** Ayetin manası bu şekilde takdir edildiğine göre, ayette bildirilenler dışında kalan şeylerin mübahlığına bu ayet delil gösterilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mâide suresinin baş tarafında boğularak ölen, darbe sonucu ölen ve bunlarla birlikte anılan hayvanların haram olduğu bildirilmiştir. Onlar, bu ayette zikredilenlerin dışında kalmaktadırlar."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebileceği söylenir:

1-Boğulan hayvanla onun beraberinde zikredilen hayvanlar leş grubuna girerler.

Yüce Allah da leşin haram olduğunu bildirmiştir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ)

***"Ölmüş hayvan size haram kılındı."*[237]**

Ayetin başında Cenab-ı Allah leşin haram olduğunu bildirdikten sonra, leş,n çeşitlerini ve bir hayvanın leş sayılmasını gerektiren sebepleri açıklamıştır. Leş kelimesi, boğularak ve benzeri şekillerde ölen hayvanları kapsamaktadır.

2-En'âm suresi, Mekki bir suredir. Bu surenin nazil olduğu o zamanlarda Mâide suresinde sayılan hayvanlar henüz haram kılınmamış, sadece bu surede sayılanlar haram kılınmış olabilirdi. Bilindiği gibi Mâide suresi medenidir. Kur'an'ın son inen kısmındandır. Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: (أَوْ) edatının olumsuz cümle içerisinde başında bulunduğu kelimelerden her biri kendi başına müstakil hüküm ifade eder. Yani bu edat olumsuz cümle içindeyse, "veya" manası verilerek muhayyerlik ifade etmez. (اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ) **"leş, akıtılmış kan, domuz etinden başka..."** ifadesi, burada sayılan bütün hayvanların ve nesnelerin haram olmasını gerektirmektedir.

Ehli Eşeklerin Etinin Hükmü

Selef ulemasının birçoğu, bu ayette sayılanların dışında kalan hayvanların etinin mübah olduğu hususunda bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Mübah olduğunu söylediklerinden biri de ehli eşeklerin etidir.

Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cabir b. Zeyd'e *radıyallahu anh* dedim ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehli eşek eti yemeyi yasakladığını iddia ediyorlar."

---

237 Mâide, 5/3

Bana şu karşılığı verdi: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yasakladığını Hakem b. Amr el-Gifari bize anlatıyordu. Ancak şu derin âlim (İbn Abbas) böyle bir şeyin olmadığını söyledi ve şu ayeti okudu: (قُلْ لَٓا اَجِدُ فٖي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"**

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, yırtıcı hayvanların etini ve damarların üst tarafında bulunan kanı yemekte sakınca görmezdi. Böyle dedikten sonra da şu ayeti okudu:

(قُلْ لَٓا اَجِدُ فٖي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"

Ehli eşeklerin etini yemeye gelince mezhebimizin fakihleri, Mâlik, Sevri ve Şafiî, bunu yasaklamışlardır. Önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* bunu mübah görmüş ve bir topluluk da bu ona uyarak bu görüşe kail olmuşlardır.

Ehli eşeklerin etini yemenin yasaklığına dair yaygın ve meşhur rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Zühri'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Hanefiye'nin oğulları Hasan ile Abdullah, babalarının Hz. Ali'den *radıyallahu anh* şunu duyduğunu rivayet etmişlerdir:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hayber fethi sırasında kadınlarla mut'a yapmayı ve ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[238]

238 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/235

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."***[239]

Bu rivayet, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh,* ehli eşek eti yemeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığına dair rivayetini duyduğunda İbn Abbas'ın *radıyallahu anh,* eşek eti yemeyi mübah gördüğüne ilişkin görüşünden döndüğüne delalet etmektedir.

Ebu Hanife ve Abdullah'ın bildirdiklerine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نهى رسولُ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-
يومَ خيبَرَ عن لحومِ الحُمُرِ الأهليةِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[240]

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Ali, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نهى رسولُ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-
يومَ خيبَرَ عن لحومِ الحُمُرِ الأهليةِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[241]

Hammad b. Zeyd de bu aynı yolla rivayet etmiştir.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Berâ' b. Âzib'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَصَبْنَا حُمُرًا يَوْمَ خَيْبَرَ فَطَبَخْنَاهَا فَنَادَى مُنَادِي رَسُولِ
اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ)

239 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/91

240 Buhari, Megazi, 40

241 Buhari, Megazi, 40

"Hayber fethi sırasında birkaç eşek yakaladık. (Kesip) pişirdik. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisi 'Kazanlardakini dökün!' diye seslendi."[242]

Ehli eşek eti yemeyi yasaklayan hadisleri İbn Ebi Evfa, Seleme b. Ekva', Ebu Hureyre, Ebu Sa'lebe el-Huşeni ve başkaları rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerin bazısında Hayber fethinden bahsedilirken bazısında bu fethe değinilmeden sadece yasaktan bahsedilmektedir.

Ehli eşek eti yemenin yasaklanma sebebine gelince bazıları dediler ki: Hayberde sahabiler tarafından kesilip pişirilen eşekler, başkalarından yağmalandığından dolayı tencerelerdeki etlerin dökülmesi emredilmiş ve yenmesi yasaklanmıştı.

Bazıları da dediler ki: "Eşeklerin sayısı azaldığı için onları kesip yemek yasaklanmıştı."

Diğer bazıları da dediler ki: "Eşekler pis şeyler yedikleri için etlerinin yenmesi yasaklanmıştı."

Eşek eti yemeyi mübah sayanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamasını bu sebeplerden birine dayandırmaktadırlar. Ama eşek eti yemenin haram olduğu görüşünde olanlar, bu te'villeri şu delillerle geçersiz saymaktadırlar:

1-Aralarında Mikdad b. Ma'dikerib, Ebu Sa'lebe el-Huşeni ve başkalarının da bulunduğu bir topluluk, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لايَحِلُّ الْحِمَارُ الأَهْلِيُّ)

"Ehli eşek (eti yemek) helal olmaz."[243]

2-Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Eyyüb es-Sahtiyani, İbn Sirin'den naklederek Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'i fethettiğinde sahabiler birkaç

242 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/205

243 Ebu Abdullah Ubeydullah İbn Batte, el-İbânetu'l-Kübrâ: 1/229

eşek yakaladılar. (Onları kesip) etini pişirdiler. O esnada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisi seslendi:

(أَلَا إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْهَا , فَإِنَّهَا نَجَسٌ فَأَكْفِئُوا الْقُدُورَ)

"Bilesiniz ki Allah ve Resûlü sizi ondan (ehli eşek eti yemekten) yasaklıyorlar! O pis/necistir. Tencerelerdekini dökün."[244]

Abdulvehhab es-Sakafi de bu hadisi Eyyüb'den rivayet ederek şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisine emrederek şu duyuruyu yaptırdı: ***"Şüphesiz Allah ve Resûlü, ehli eşek eti yemenizi yasaklıyorlar! O pis/necistir."*** Tencerelerde kaynamakta olan etler, bu duyuru üzerine döküldü.

Bu rivayetler, 'Hayber fethi sırasında birkaç eşek yağmalandığı veya sayıları azaldığı için ehli eşek eti yemek yasaklandı' şeklindeki te'vili geçersiz kılmaktadır. Çünkü münadi, eşek etinin pis/necis olduğunu haber vermiştir. Bu da ehli eşek etinin başka sebeplerden ötürü değil kendisi haram olduğu için yasaklanmış olmasını gerektirir. Ehli eşek etinin kendisi necis olduğu için haram kılındığının bir delili de şudur: Tencerelerde pişmekte olan etlerin dökülmesi emredilmiş ve dökülmüştü. Yasaklanması eğer mübah sayanların öne sürdükleri gerekçelerden ötürü olsaydı, tencerelerde pişmekte olan etlerin yoksullara yedirilmesi emredilirdi. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* sahiplerinin emri olmadan kesilen koyunların etlerinin esirlere yedirilmesini ashabına emretmiştir.

Ebu Sa'lebe el-Huşeni *radıyallahu anh,* kendisine neyin haram olduğunu sorduğunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermiştir:

(لَا تَأْكُلِ الْحِمَارَ الْأَهْلِيَّ وَلَا كُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ)

"Ehli eşek ve sivri dişli yırtıcı hayvanları yeme."[245]

Böylece ehli eşek eti yemeyi mübah sayanların nakletmiş olduğumuz te'villeri geçersiz kılınmış oldu.

---

244 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/205

245 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/207

Said b. Cübeyr, ehli eşekler pislik yedikleri için Hayber fethi sırasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehli eşek eti yemeyi yasakladığını rivayet etmiştir. Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemenin yasaklanmasına ilişkin bu te'vil doğruysa, Ebu Sa'lebe ve başkalarının Hayber fethinden başka zamanlarda bu eşeklerin etini yemenin hükmünü sormuş olmaları, bu etlerin necisü'l ayn olmalarından ötürü haram kılındıklarını akla getirmektedir.

Abdurrahman b. Mugaffel, Müzeyneli bir adamın (Galib b. Ebcer'in veya Hür b. Galib'in) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Eşeklerimden başka çoluk çocuğuma yedireceğim bir malım kalmadı."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(أَطْعِمْ أَهْلَكَ مِنْ سَمِينِ مَالِكَ قَالَ إِنَّمَا كَرِهْتُ لَكُمْ جَوال الْقَرْيَةِ)

"Ailene malının en semizinden yedir. Ancak köyde dolaşan (ne yediği belli olmayan) hayvanı(n etini) yemenizi de hoş karşılamam."[246]

Ehli eşek eti yemeyi mübah sayanlar, bu haberi delil olarak kullanmaktadırlar. Bu haber, ehli eşek eti yemenin yasaklığına da delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Köyde dolaşan (ne yediği belli olmayan) hayvanı(n etini) yemenizi de hoş karşılamam"*** demiştir. Ehli eşeklerin hepsi köyde dolaşırlar. Bu hadisteki mübahlık, bize göre yabani eşeklerle ilgilidir.

Ehlileşen Yabani Eşeğin Hükmü

Ehlileşen yabani eşeğin hükmü hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Ehlileşip insanlara alışan ve evcil hale gelen yaban eşeğinin etinin yenmesi caizdir."

246 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Et'ime, 8

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Ehlileşen ve ehli olanlar gibi işe koşturulan yaban eşeğinin eti yenilmez." Fakihler, yabanileşen ehli bir hayvanın-yenmesinin haramlığı hususunda – yabanileşmesinin onu kendi cinsinden olan ehli hayvanların hükmünden çıkarmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ehlileşen yabani hayvanlar da aynı hükme tabidirler.

Sivri Dişli Yırtıcı Hayvanlarla Pençeli Kuşların Hükmü

Sivri dişli yırtıcı hayvanlarla pençeli kuşların hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Sivri dişli yırtıcı hayvanlarla pençeli kuşların yenilmesi helal değildir."

Mâlik dedi ki: "Yabani yırtıcı hayvanlar, yabani ve evcil kedi, tilki, sırtlan ve yırtıcı diğer hayvanların eti yenilmez. Kartal, tavşancıl kuşu ve akbaba gibi yırtıcı kuşlar, bunlar leş yeseler de yemeseler de yenilmelerinde sakınca yoktur."

Evzai dedi ki: "Kuşların hepsi helaldir. Yalnız kartal eti yemek mekruh görülmüştür."

Leys dedi ki: "Kedi eti yemekte sakınca yoktur. Ancak sırtlan eti yemeyi mekruh görüyorum."

Şafiî dedi ki: "Aslan, kaplan ve kurt gibi insanlara saldıran dişli yırtıcı hayvanların eti yenilmez. Sırtlan ve tilkinin eti yenilebilir. Akbaba ve şahinin eti yenilmez. Çünkü bunlar, insanların kuşlarına saldırırlar."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hammad, İmran b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Karganın yenilip yenilemeyeceği İkrime'ye soruldu. 'O, semiz bir tavuktur' dedi. Sırtlanın yenilip yenilemeyeceği soruldu. 'O, semiz bir koyundur' dedi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu İdris el-Havlani, Ebu Salebe el-Huşeni'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, sivri dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesini yasakladı."[247]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Meymun b. Mehran, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sivri dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençeli olan kuşların yenilmesini yasakladı."[248]

Bu haberi Hz. Ali b. Ebi Talip, Mikdad b. Ma'dikerib, Ebu Hureyre ve başkaları da rivayet etmişlerdir. Bunlar, sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların haram kılındığına dair meşhur hadislerdir. Tilki, kedi, akbaba ve kartal da bunlara dâhildirler. Bir delil olmadan bunlardan birini haramlık hükmünden ayırıp istisna etmenin manası yoktur. Bu hadisleri kabul etmek, şu ayetin nesh edilmesini gerektirmez:

(قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ)

"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum."

Zira bu ayette, sayılanların dışında olanların haram kılınmadıkları ve mübah olmakta devam ettikleri haber verilmektedir. Ehli eşeklerin etlerine ilişkin gelen haberlerin de hükmü böyledir. Bununla birlikte ilim ehlinin ittifakına göre bu ayet, içinde değinilmeyen birçok şeyin haram kılınmasına mahsus bir ayettir. Bunun genel hükmünün ahad haberle tahsis edilmesi caizdir.

247 İbn Mâce, Sayd, 13
248 İbn Mâce, Sayd, 13

Mezhebimiz fakihleri, leş yediği için alacakarganın yenilmesini mekruh görmüşler, ama ekin kargasının yenilmesini mekruh görmemişlerdir. Bunun delili şu hadistir:

Katade'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خمسٌ فواسقُ يُقْتَلْنَ في الحِلِّ والحَرَمِ)

"Beş zararlı ve pis hayvan Harem'de de Harem dışında da öldürülürler..." [249]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* hadisin devamında bu beş hayvandan birinin alacakarga olduğunu bildirmiştir. Alacakarganın mezkûr ayetin kapsamından bu hadisle çıkarılarak mekruh kılındığı bildirilmiştir. Çünkü bu karga, leş yer. Bu hadis, alacakarga gibi leş yiyen diğer hayvanları yemenin mekruh olduğu hususunda bir delil olmuştur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ihramlı kişinin beş hayvanı öldürebileceğini söylemiş olması, bu hayvanları yemenin haramlığına delalet eder. Bunlar ancak öldürülmüş olurlar. Eğer yenilen hayvanlardan olsalardı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların murdar olmamaları için, şer'î usûle göre kesilmelerini emrederdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İsmail b. Ümeyye, Ebu Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cabir'e *radıyallahu anh,* 'Sırtlan yenilir mi?' Diye sordum. "Evet" dedi. 'O bir av mıdır?' diye sordum. "Evet" dedi. 'Sen bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mi işittin?' diye sordum. "Evet" dedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların yenilmesini yasakladığına dair gelen rivayet, sizin rivayetinizi hükümsüz kılmaktadır. Çünkü fakihler bizim rivayetimizi delil olarak kullanma hususunda ittifak etmiş; sizin rivayetinizi delil olarak kullanma hususunda ise ihtilaf etmişlerdir.

---

249 İbn Mâce, Menasik, 91

Keler Yemenin Hükmü

Keler yemenin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri keler yemeyi mekruh görmüşlerdir. Mâlik ile Şafiî, keler yemekte sakınca olmadığını söylemişlerdir. Bizim görüşümüzün sahih oluşunun delili şu rivayettir:

A'meş'in bildirdiğine göre Zeyd b. Vehb el-Cüheni, Abdurrahman b. Hayıl'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Keleri çok olan bir yerde mola verdik. Acıkınca keler pişirdik. Kelerler tencerelerde kaynamaktayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. ***"Bu ne?"*** diye sordu. Biz de 'Yakaladığımız kelerlerdir' dedik. Böyle dememiz üzerine şöyle buyurdu:

(إِنَّ أُمَّةً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُسِخَتْ دَوَابَّ فِي الْأَرْضِ , وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ تَكُونَ هَذِهِ , فَأَكْفِئُوهَا)

"İsrailoğullarından bir topluluk bir yerde (Allah tarafından ceza olarak) hayvana dönüştürüldüler. Onların bu (hayvanlar) olmasından korkarım. Bundan dolayı siz bunları dökün."[250]

Bu hadis, keler yemenin haram olmasını gerektirmektedir. Şayet yenilmesi mübah olsaydı, tencerede pişmekte olan kelerlerin dökülmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmezdi. Çünkü o, malın zayi edilmesini yasaklamıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Raşid el-Hibrani, Abdurrahman b. Şebel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الضَّبِّ)

"Şüphesiz Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **keler eti yemeyi yasakladı." [251]

---

250 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 8/328

251 Ebu Davud, Et'ime, 27

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Hammad b. Seleme, İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* bir keler hediye edilmişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldiğinde Hz. Aişe ona kelerin etinin yenilip yenilemeyeceğini sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu yemesini yasakladı. Derken bir dilenci geldi. Hz. Aişe *radıyallahu anh* kalkıp keleri dilenciye vermek istedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kendin yemediğini ona mı yedireceksin!?"*** dedi.

Bu rivayetler, keler yemenin yasak olmasını gerektirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* keler yememiştir. Ancak onun sofrasında başkaları keler yemişlerdir. Şayet haram olsaydı onun sofrasında keler yenilmezdi. Yalnız Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tiksindiği için onu yememiştir.[252]

Bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, keler hakkında şöyle buyurmuştur:

(لَمْ يَكُنْ بأرْضِ قَوْمي، فأجِدُني أَعافُهُ)

"Benim milletimin diyarında bu (keler) yoktur. Kendimi ondan tiksinir buluyorum."[253]

Halid b. Velid'in *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda keler yediği ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onu yemekten menetmediği rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İshak b. Rebî', Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radıyallahu anh* dedi ki:

(إن هذه الضباب طعام عامة هذه الرعاء ، وإن الله
لينفع به غير واحد ، ولو كان عندي لطعمته ، إن النبي
صلى الله عليه وسلم لم يحرمه ، ولكن قذره)

---

252 Ebu Davud, Et'ime, 27

253 Buhari, Et'ime, 10

"Şu kelerler bütün bu çobanların yiyeceğidir. Şüphesiz Allah, birden fazla kişiyi bundan yararlandıracaktır. Yanımda olsaydı ben de onu yerdim. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu haram kılmamış, lakin ondan tiksinmiştir."[254]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Harun, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Birimize örtülü bir keler hediye edilmesi, kendisine semiz bir tavuk hediye edilmesinden daha çok hoşuna giderdi."

Keler yemenin mübah olduğu görüşünde olanlar bu haberleri delil olarak ileri sürmüşlerdir. Aslında bu haberlerde, kelerin haram olduğunun delili vardır. Çünkü bunlarda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kelerden tiksindiği ve onu yemediği ifade edilmektedir. Onun yemeyip tiksindiği şeylerse necistir. Necis olan bir şeyin yenilmesi ise mutlaka haramdır. Bu rivayetlerle keler yemenin mübahlığı sabit olsaydı, onu yemeyi haram kılan rivayetler bunlarla çatışırdı. Aynı konuda biri mübah kılan diğeriyse haram kılan iki haber geldiğinde, haram kılan haber öncelikle kabul edilir. Çünkü haram kılan haber mutlaka mübah kılan haberden sonra gelmiştir. Zira asıl olan mübahlık haberidir. Haram kılan haber ise sonradan onun üzerine gelmiştir. Mübah kılan haberin haram kılan haberin üzerine geldiği hiç görülmemiştir. Bu sebeple haram kılan haberin hükmü kesinlikle sabittir.

Yerin Haşereleri Bahsi

Yerin haşereleri konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri; tarla faresi, kirpi, fare, akrep ve diğer yer haşerelerinin yenilmesini mekruh görmüşlerdir. İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kesildiği takdirde yılanın yenilmesinde sakınca yoktur." Mâlik ile Evzai de bu görüştedirler. Evzai, yılanı yemenin helal olması için kesilmesinin şart olmadığı görüşündedir.

Leys dedi ki: "Kirpi, bal arısı, peynir ile hurmadaki kurtçukların ve bunlara benzer hayvanların yenilmesinde sakınca yoktur."

---

254 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, Tehzibu'l Asâr ve Tafsilu's-Sabiti an Resulillahi mine'l Ahyâr: 1/154

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Kurbağa yemekte sakınca yoktur."

İbn Kasım dedi ki: "Mâlik böyle derken şu kıyası yapmıştır: Yerin akrep, kurtçuk ve benzeri haşerelerini yemekte sakınca yoktur. Çünkü bunlar suda öldüklerinde suyu ifsad etmemektedirler."

Şafiî dedi ki: "Arapların tiksindiği her şey haramdır. Mesela kurt, aslan, karga, yılan, delice kuşu, akrep ve farenin yenilmesi haramdır. Çünkü bunlar insanlara zarar verirler. Pis ve haramdırlar. Araplar sırtlan ve tilki etini yerlerdi. Bunlar sivri dişleriyle insanlara saldırmazlar. Dolayısıyla her ikisinin de eti helaldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ) **"Onlara kötü ve pis şeyleri haram kılar."**[255] Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsa b. Nümeyle, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* yanındaydım. Kendisine, kirpinin yenilip yenilemeyeceği soruldu. (قُلْ لَٓا اَجِدُ ف۪ي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetini okudu. Yanında duran yaşlı bir adam dedi ki: Ben Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini işittim: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kirpiden söz edildiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O, pis ve haram hayvanlardan biridir"*** dedi. İbn Ömer *radıyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* eğer böyle demişse, tabii ki hüküm onun dediği gibidir" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kirpinin pis ve haram hayvanlardan biri olduğunu söylemişti.

(وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ) **"Onlara kötü ve pis şeyleri haram kılar"** ayeti sebebiyle kirpi, haram kılınan şeyler kapsamına girmiş oldu. Yerdeki haşerelerden her biri kirpiye kıyas edilerek haram kılınmıştır.

Abdullah b. Vehb'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir tabip, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında ilaçlardan bahsetti. Kurbağanın öldürülüp

---

255 A'râf, 7/157

ilaç yapılacağını söylediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kurbağanın öldürülmesini yasakladı.[256]

Bu rivayet, kurbağanın haramlığına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun öldürülüp ilaca katılmasını yasaklamıştır. Ondan yararlanmak caiz olsaydı, ondan yararlanmak için öldürülmesi yasaklanmazdı.

İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Said el-Hudri, Hz. Aişe ve diğerlerinin (Allah hepsinden razı olsun) yaptıkları meşhur rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İhramlı kişi Harem dışında ve Harem'de delice kuşu, karga, fare ve akrep öldürür."***[257]

Bazı rivayetlerde yılan öldürebileceği de bildirilmiştir. Bunları öldürmenin emredilmesi, bunları yemenin haramlığına delalet eder. Bunlar eti yenilen hayvanlardan olsalardı, kesme imkânının olması durumunda kesilmeleri emredilirdi. Öldürülmeleri emredildiğine göre öldürmek, şer'î kesim şeklinde yapılmaz. Böylece bunların eti yenilen hayvanlardan olmadıkları ispatlanmış oldu. Karga ve delice kuşu hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, leş yiyen diğer hayvanlar da aynı hükme tabi olurlar. Bu da akrep ve yılan gibi yer haşerelerinin haramlığına delalet eder. Tarla faresi de aynı hükme tabidir. Çünkü o da fare cinsindendir.

Şafiî'nin "Arapların tiksindikleri yiyecekler haramdır" değerlendirmesinde bulunması, birkaç bakımdan anlamsızdır. Şöyle ki:

1-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların yenmesini yasaklaması, bunların tümünün haramlığına hükmetmesi demektir. Bunlardan olmayan hayvanların bunlara eklenmesi ve bunlardan bazılarının da haramlık hükmünün kapsamı dışına çıkarılması caiz değildir. Şafiî'nin burada esas aldığı ilkeyi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* esas almamıştır. Haramlık alameti olarak hayvanın sivri dişli ve yırtıcı, kuşun da pençeli olmasını göstermiştir. Delil ile sabit olmayan bir şeye dayanarak buna karşı çıkmak caiz olmaz.

256 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/33
257 Bkz: İbn Mâce, Menasik, 91

2-Yüce Allah pis ve murdar şeyleri haram kıldığına ilişkin hitabını insanlara yaparken Arap olmayanları bir tarafa ayırıp sadece Araplara hitap etmiş değildir. Aksine bu hitabını dini hükümlerle yükümlü olan herkese yapmıştır. Bir yiyeceğin haram olması için Arapların ondan tiksinmiş olmasını ölçü almak, ayetin gereği dışına çıkan delilsiz bir sözdür. Bununla beraber Şafiî, bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ya da bir kısmının o şeyden tiksinmiş olmasını ölçü almıştır. Bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ondan tiksinmiş olmasını ölçü almış ise şu muhakkak ki Arapların tümü yılan, akrep, aslan, kurt, fare ve daha önce sayılan diğer hayvanlardan tiksinmiş değildirler. Aksine Arapların çoğunluğu bu sayılan hayvanları yemekten hoşlanmakta ve yediklerinde lezzet almaktadırlar. Şu halde bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ondan tiksinmiş olması gerektiğini Şafiî'nin kasdetmiş olması mümkün değildir. Şayet bir şeyin haram sayılması için Arapların bazısının ondan tiksinmiş olması gerektiğini kasdetmişse, bu yaklaşımı iki yönden fasittir. Şöyle ki:

a-Ayetteki hitap Arapların tamamına ise tamamının değil de bir kısmının tiksinmesini ölçü almak nasıl caiz olur?

b-'Haram yiyeceklerden Arapların bir kısmı tiksindiklerine göre bunlar, o yiyecekten hoşlanan diğer kısım Araplardan evla olmaktadırlar.' Böyle bir söz, her bakımdan çelişkiler içermektedir. Şafiî, Araplar yedikleri için sırtlan ve tilki yemenin mübah olduğunu söylemiştir. Araplar karga, delice kuşu ve aslan eti de yerlerdi. Bu hayvanların etini yemekten çekinmezlerdi. Şafiî'nin, bir hayvanın etinin haram olması için onun insanlara saldıran bir hayvan olmasını ölçü almasına gelince, bununla eğer her durumda insanlara saldırdığını kasdetmişse delice kuşu, yılan ve kargada böyle bir özellik yoktur. Ama Şafiî yine de bunların haram olduğunu söylemiştir. Haram kılınan hayvanların aç olmadıkları zamanlarda da insanlara saldırmalarını ölçü almış ise öfkelenen deve ve sığır da bazen insanlara saldırırlar. Ama hiç kimse bu özelliklerini bu hayvanların etini yemenin haramlığı veya mübahlığı hususunda ölçü almamıştır. Köpek ve kedi, insanlara saldırmadıkları halde haram kılınmışlardır.

Pis Şeylerle Beslenen (Cellale) Hayvanların Etinin Hükmü

Cellale develerin etinin yenilip yenilemeyeceği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri ve Şafiî, devenin dışkıdan başka bir şey yememesi durumunda etinin yenilmesini mekruh görmüşlerdir.

Mâlik ve Leys dediler ki: "Tavuk ve benzeri cellale hayvanların etini yemekte sakınca yoktur."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ الْجَلَّالَةِ وَأَلْبَانِهَا)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **cellale hayvanın etini yemeyi ve sütünü içmeyi yasakladı."[258]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أنّ النّبيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهى عَنْ لَبَن الجَلَّالَةِ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **cellale hayvanın sütünü içmeyi yasakladı."[259]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerinin haramlığına kail oldukları bu meselelerde, muhaliflerimiz (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetine dayanarak mübahlık iddia etmektedirler. Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, bir sebebe bağlı olarak inmiştir. O sebep de bir önceki ayette bildirilen ve cahiliyet devri insanlarının bazı hayvanların etlerini yemeyi haram kılmalarıdır ki, Yüce Allah onu önceki ayette beyan buyurmuştur. Bu ayet belirtilen se-

258 Ebu Davud, Et'ime, 24

259 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/558

bepten dolayı değil de Allah tarafından lüzum görüldüğü için indirilmiş olsa bile, ayetin içermediği bazı şeylerin ahad haberlere binaen haram kılınmasını kabule ve birçok şeyi haram kılmak için kıyas yapmayı engelleyen bir şey yoktur. Zira rivayetlerde belirtildiğine göre şer'î yolla haram kılınan şeyler, sadece ayette sayılan şeylerdir. Şunu da biliyoruz ki bu şeyler, nakli delilin gelmesinden önce mübah ve caiz idiler. Bu nitelikte olan şeylerin haramlığına hükmederken kıyas yoluna gitmek de caizdir. Aynı şekilde Cenab-ı Allah'ın ayette belirtilenlerden başka şeylerin haram kılınmadığını bildirmiş olması, haber-i vahid ve kıyas yoluyla başka şeylerin haramlığına hükmetmeye engel teşkil etmez.

(عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"bir kimsenin yiyecekleri..."** ifadesi, ayetteki haramlık hükmünün, leşin ölmezden önce yenilebilir olan kısmıyla ilgili olduğuna delalet etmektedir. Ayetteki haramlık hükmü ölü hayvanın tabaklanan derisini, boynuzunu, kemiğini, tırnağını tüyünü ve benzeri parçalarını kapsamaz. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşi Meymune'nin *radıyallahu anh* ölen koyunu hakkında (إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا) ***"Onun sadece yenilmesi haram kılındı"***[260] buyurmuştur. Bazı rivayetlerde ise ***"Onun sadece eti haram kılındı"*** buyurmuştur.

(أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"veya akıtılmış kan"** ifadesi, haram kılınan kanın, akıtılmış kan olduğuna, damarlarda kalan kanın ise haram olmadığına delalet etmektedir. Kesilen hayvanın üzerinde veya tencerede pişmekte olan yemeğin üzerine etten çıkan kanın haram olmadığı, çünkü bunların akıtılan kan olmadığı Hz. Aişe *radıyallahu anh* ile başkalarından rivayet edilmiştir. Bu da bit, pire ve karasineğin kanının necis olmadığına delalet eder. Çünkü bu kanlar, akıtılan kanlar değildirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetinde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında haram olan yiyeceklerin ayette sayılanlardan ibaret olmadığı haber verilmektedir. Bu her ne kadar böyle ise de, bu ayetle önceki peygamberler tarafından haram kılınan birçok yiyeceğin haramlık hükmü nesh edilmiştir. Bunun yolu, bir şeyin asli mübahlık hükmü üzere kalmakta devam etmesi yolu değildir. Aksine mübahlığı şer'an nass ile bildirilen şeylerin hükmünde olur. Şer'an nass ile

260 İbn Mâce, Libas, 25

bildirilen bir hükme haber-i vahid veya kıyas ile itiraz etmek caiz olmaz. Bunun delili de şudur: Bu ayetle önceki peygamberlerin haram kıldığı birçok haram şeyin hükmü nesh edilmiştir. Önceki peygamberlerin diliyle kendi milletlerine bazı şeylerin haram kılındığı şu ayette bildirilmektedir:

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ)

"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlarya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık."[261]

Sığır ve koyunların iç yağları bize mübahtır. Aynı şekilde tırnaklı birçok hayvan da bize mübahtır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin anlattıklarınız, ayette sayılan haram şeyler dışında kalan nesneler, asli mübah hükmünün dışına çıkarmaz. Çünkü Yahudilere bazı şeyleri haram kılınıp bize mübah kılınması, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* için şeriat kılınmamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* bu haram kılma hükmünün belli bir vakte kadar geçici süreli olduğunu açıklamıştır. Haram kılınan nesneler o vakit dolunca da eski mübahlık hükmüne dönerler. Bu bakımdan bunlarla hiç haram kılınmamış şeyler arasında fark yoktur. Ey muhalif, senin iddianı kabul edecek olursak, anlattığımız hususlarda haber-i vahidi kabul edip kıyası kullanmamız caiz olur. Çünkü bu hüküm üzerinde fukahanın icması vardır. Yani (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetinde zikredilmeyen şarap, maymun eti, necasetler ve diğer bazı nesnelerin haramlığında fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Bunların bu ayet dışında özel hükümle haram kılındıkları sabit olunca bu hususta haber-i vahidi kabul etmek ve kıyası kullanmak caiz olur.

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ)

"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık."

261 En'âm, 6/146

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Katade, Süddi ve Mücahid dediler ki: "Tırnaklı hayvanlar derken deve, davar, kaz ve ördek gibi parmaklarının arası açık olmayan hayvanlar kastedilmiştir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Her çeşit yırtıcı hayvan, köpek, kedi ve tırnakları (pençeleri) ile avlanan kuşlar, tırnaklı hayvanların kapsamına girerler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Tırnaklı hayvanların Allah tarafından haram kılındığı, bazı peygamberlerin ifadeleriyle sabit olmuştur. Bu haramlığın hükmü bize göre sabittir. Neshedildiği ispatlanmazsa, bu bizim Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* de şeriatıdır. Mesela köpek, yırtıcı hayvan ve benzerlerinin haramlığının nesh edildiği ispatlanmamıştır. Bunların başta Allah'ın haram kılmasıyla ve sonra da Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* in şeriati haline gelmesiyle haramlıkları gerekli olmuştur.

(حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا) **"Sığır ve koyunların ise sırtlarında bulunanlar dışındaki içyağlarını onlara haram kıldık."**

Mesela iç yağı yememeye yemin eden bir kimse, kuşların iç yağını yerse, onun yemininin bozulduğunu iddia eden kimse, delil olarak bu ayete dayanmaktadır. Çünkü Yüce Allah, sığırlarla koyunların sadece sırtındaki etleri istisna etmiş, bunları yemenin Yahudilere haram olmadığını bildirmiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed bu görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre hayvanın sırtındaki ete normalde semiz et denir. Kesinlikle iç yağı denmez. Cenab-ı Allah'ın onu iç yağı olarak adlandırması, onun yemine dâhil olmasını gerektirmez. Çünkü sırt etine iç yağı dendiği bilinmemektedir. Mesela Allah Teâlâ balığa et, güneşe kandil demiş, ama bunlar yemine dâhil olmazlar.

Ayette geçen (الْحَوَايَا) kelimesine gelince; İbn Abbas, Hasan, Said b. Cübeyr, Katade, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu, kalın bağırsak demektir."

Başkaları dediler ki: "(الْحَوَايَا) Bağırsakların bulunduğu yerin orta kısmıdır."

Bu kelimenin, üzerinde iç yağı bulunan bağırsaklar anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

(أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ) **"Ya da kemiklerine karışanlar"** ifadesine gelince, bunun böğürde ve kuyruk kısmındaki iç yağı olduğunu Süddi ile İbn Cüreyc'in söyledikleri rivayet edilmiştir. Bu da daha önce anlattığımız gibi (أَوْ) edatı olumsuz cümlede yer aldığında, başında bulunduğu her kelimenin müstakil olarak nefyedilmesini gerektirir. Çünkü (اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ) kavl-i şerifindeki (أَوْ) edatı, başında bulunduğu her kelimenin müsemmasının haram olmasını gerektirmektedir. Buna benzer bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."[262]

Bu ayette günahkâra da, başında (أَوْ) edatı bulunan nanköre de itaat edilmemesi emredilmektedir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse "Vallahi falan kimseyle veya falanca kimseyle konuşmayacağım" diye yemin eden bir kişi, bu ikisinden herhangi biriyle konuştuğu takdirde yeminini bozmuş olur. Çünkü bu kişi, bu ikisiyle konuşmamaya yemin etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكْنَا وَلَٓا اٰبَٓاؤُ۬نَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍۜ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَاۜ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَاۜ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾)

148-"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: «Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.» Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: «Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.»"

262 İnsan, 76/24

Bu ayette **"Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık babalarımız da"** diyen müşrikler yalanlanmaktadır. Çünkü Yüce Allah **"Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı"** buyurmaktadır. Hakkı yalanlayan kimsenin yalanlaması da yalandandır. Yüce Allah **"Eğer Allah dileseydi, biz ortak koşmazdık"** diyen kâfirlerin yalan söylediklerini bildirmektedir. Eğer Allah kendisine ortak koşulmasını dileseydi, **"Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık"** diyen kâfirler yalan söylemiş olmazlardı. Yüce Allah'ın kendisine ortak koşulmasını istemediği, bu ayette açıklanmaktadır. Bunu şu ayetle tekid etmiştir: (اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ) **"Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz."** Cenab-ı Allah'ın onların kendisine ortak koşmalarını istemediği, aksine serbest iradeleriyle iman etmelerini istediği ispatlanmış oldu. Allah Teâlâ onları zorla iman ettirmek isteseydi bunu yapmaya gücü yeterdi. Ancak böyle bir iman sebebiyle sevap ve övgüyü hak etmezlerdi. Yüce Allah'ın Kur'an'da nassla bildirdiği şu hususa akıllar da delalet etmektedir. Şöyle ki: Şirki ve çirkinliklerin işlenmesini isteyen kimse sefih/aklı ermezdir. Bunların yapılmasını emreden de böyledir. Çünkü şirki isteyen, başkalarını ona davet eder. Onun yapılmasını emretmek de ona davet etmektir. Yüce Allah'ın kullardan istediği, onu yapmaları için davet ve teşvikte bulunduğu şeyi kulların yapması, taat ve ibadettir. Nitekim Yüce Allah'ın kullarına emredip yapmaları için onlara davette bulunduğu her şey, kullar tarafından yapıldığı takdirde taat ve ibadet olur. Ama şirki bilmek böyle değildir. Çünkü bir şeyi bilmek, onu bilen kişinin başkalarını onu yapmaya davet etmesini gerektirmez. Başkalarının bilinen bu şeyi yapmaları da taat ve ibadet sayılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah kendisine ortak koşanları, Allah dilediği için ortak koştuklarını iddia etmelerinden ötürü kınamıştır. Ancak bu bir hüccet değildir. Allah onları yalanlamak isteseydi (كَذٰلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) cümlesindeki (كَذَبَ) fiilini şeddesiz olarak kullanırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah müşriklerin kâfirlikte kalmalarını isteseydi bu şekildeki iddiaları doğru, yaptıkları da taat ve ibadet olurdu. Onların bu şekildeki iddialarını Allah iptal ettiğine

göre onların yalan söyledikleri anlaşılmış oldu. Çünkü Yüce Allah onların kendisine ortak koşmalarını dilememiş ve bu iddialarında onları iki bakımdan yalanlamıştır. Şöyle ki:

1-Onların hakkı yalanladıklarını haber vermiştir. Hakkı yalanlayan ise yalancıdan başkası değildir.

2-Onların yalancılıklarını da şu cümleyle bildirmiştir: (اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ) **"Siz sadece yalan söylüyorsunuz."**

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذٖينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَاۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَۚ ﴿١٥٠﴾)

150-"De ki: «Haydi, Allah şunu haram kıldı» diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin. Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme. Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete inanmayanların arzularına uyma. Onlar Rablerine, başka şeyleri denk tutuyorlar."

"Allah şunu haram kıldı" şeklindeki iddialarını ispatlayacak bir delil getirmekten aciz oldukları için, Allah Teâlâ onların şahitliklerini geçersiz kıldı. Onlar iddia ettikleri şeyi aklî veya nakli bir delil ile ispatlayamamışlardı. Aklen veya naklen ispatlanamayan, elle tutulup gözle görülemeyen bir şeye ilmen ulaşmanın yolu kapanır. Böyle bir şeyin batıllığına hükmetmek vacip olur.

Şahitlik ettiklerinde şahitlikleri kabul edilmeyeceğine göre neden şahitlik edilmeye çağrılıyorlar? Diye soran kişiye şöyle denilir: Onlar, söylediklerine güvenilecek şekilde şahitlik etmediler. Denildi ki: Onlar, şehadetiyle hüccet sabit olacak kimseleri şahit olarak getirmekle yükümlü kılındılar.

Yüce Allah, insanı sapıklığa sevkeden arzuların peşine takılmaktan menetmiştir. Arzu ve hevesler dolayısıyla sapık mezheplere inanmak birkaç şekilde olur. Şöyle ki:

a) Kişi kendi hevesine uyarak sapık bir fırkaya tabi olabilir.

b) Aklı kendisini engellemeye çalıştığı halde, içine düşen bir şüpheden dolayı sapık bir fırkaya tabi olabilir.

c) Zorluğundan dolayı araştırma yapmadan sapık bir fırkaya tabi olabilir.

d) Alışkın olduğu bir âdetten dolayı sapık bir fırkaya tabi olabilir.

Bütün bunlar, aklını kullanarak güzel bulup tabi olduğu yoldan ayrılan dalalet yollarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـٔاً وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَاناً وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا
تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتٖي
حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾)

151-"(Ey Muhammed!) De ki: «Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.»"

Cahiliyet devri Arapları, geçim sıkıntısına düşme ve iflas etme endişesiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Günahların en büyüğü, seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşman, yemeği seninle beraber yemesi endişesiyle çocuğunu öldürmen ve komşunun karısıyla zina etmendir."***[263]

263 Buhari, Edeb, 20

Bu ayetteki "çocuk öldürme" ifadesiyle kızların diri diri toprağa gömülmesi kastedilmektedir. Nitekim şu ayette buna değinilmektedir:

(وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ)

"Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman…"[264]

Cenab-ı Allah, öldürmelerinin sebebini de zikrederek onları, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten menetmiş; hem kendilerine hem de çocuklarına rızık verenin kendisi olduğunu haber vermiştir.

(وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ)

"Çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Çirkinliğin açığı, kişinin kendi oğlunun karısını nikâhlaması, iki kız kardeşle birlikte evli olması ve benzeri durumlardır. Gizlisi ise zina etmektir."

(وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ)

"Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللّٰهِ)

"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça

264 Tekvir, 81/8-9

canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. (Ama samimi değillerse) hesapları Allah'a kalmış olur." [265]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* zekât vermeyenlerle savaşmaya karar verdiğinde kendisine dediler ki, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."***

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh,* şöyle cevap verdi: "Zekât vermemeleri, onlarla savaşmam için haklı bir gerekçedir.

(لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْه)

"Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem verdikleri deve bağlama ipini dahi bana vermezlerse onlarla savaşırım." [266]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إلا مِنْ إِحْدَى ثَلاثٍ: كُفْرٍ بَعْدَ
إِيمَانٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri ile helal olur: İmamdan sonra tekrar küfre dönmek. Evlendikten sonra zina etmek ve haksız yere bir insanı öldürmek." [267]

Bize göre bu suçları işleyenler ölüm cezasını hak ederler. Öldürülmeleri gerekir. Bunlardan başka bazı kimselerin de şerlerini defetmek için öldürülmeleri gerekebilir. Mesela haricilerin, bir adamı öldürmeye, malını gaspetmeye kasteden kimseyi, bu eylemi yapmaktan menetmek için öldür-

265 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1

266 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 15/82

267 Muhammed b. İdris eş-Şafiî, Müsned: 3/290

mek caizdir. Çünkü bu suçu işlemekten uzak durursa kendisi de öldürülmekten kurtulur.

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ ﴿١٥٢﴾)

152-"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti."

Yüce Allah bize verdiği emirler cümlesinde özellikle yetim malını korumamızı istemiştir. Çünkü yetim kendini korumaktan acizdir. Malına musallat olanlara engel olamaz. İnsanlar onun malını ele geçirmek için aşırı bir tamah duyarlar. Bu sebeple özel olarak Yüce Allah yetimden bahsederek onun malının alınmasını yasaklamıştır.

(اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) **"ancak en güzel şekilde"** ifadesi şuna delalet etmektedir: Yetimin velisinin yetimin malını mudarebe şeklinde başkasına teslim etmesi, kendisinin mudarebe şeklinde o malı işletmesi, gerek gördüğünde kârdan pay alması, malı işletecek birini ücretle veya kârdan pay vererek tutup çalıştırması, yetimin yararına olacak şekilde değerinden fazla bir fiyatla malını Satın alması caizdir. Ebu Hanife, yetimin yararına olacak şekilde malını satın almayı bu ayete dayanarak caiz görmüştür.

(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ)

"Rüşdüne erişinceye kadar"

Yetimin ergenlik çağına ulaşmış olması şart koşulmamıştır. Bu ayet, ergen olmasından sonra rüşdünün görülmemesi halinde malının kendisine teslim edilmeyip muhafaza altına alınabileceğine delalet etmektedir. Rüşd çağına vardığı halde rüşdü görülse de görülmese de akıllı ise malı-

nın kendisine teslim edilmemesinin caiz olmadığına da delalet etmektedir. Yetimin malına müdahil olmanın mübahlık süresinin son sınırı, onun rüşd çağına ulaşmasıdır. Yine bu ayet, fakir de olsa zengin de olsa vasinin, yetimin malından yemesinin, karz almasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu, yetimin malına en güzel şekilde müdahil olmak değildir. Bu, yetimin yararına da değildir. Ebu Hanife, rüşde ulaşma yaşının yirmi beş olduğunu, bu yaşa vardığında - eğer bunak değilse - malının kendisine teslim edilmesi gerektiğini söylemiştir. Rüşd yaşının belirlenmesi re'y ile içtihad etmek ve galip zandır. Ebu Hanife'ye göre bu yaşa varan kimse, rüşdüne ermiş olur.

Rüşd yaşı hakkında ihtilaf edilmiştir. Amir b. Rebia ile Zeyd b. Eslem, ergen olan kimsenin aynı zamanda reşid olacağını da söylemişlerdir. Süddi, rüşd yaşının otuz yaş olduğunu söylemiştir. Rüşd yaşının on sekiz yaş olduğunu söyleyen de olmuştur. Önce de belirttiğimiz gibi Ebu Hanife, rüşd yaşının yirmi beş yaş olduğunu söylemiştir. Denildi ki: (أَشُدَّهُ) kelimesinin tekili (شَدٌّ) dür. Bu da gencin yükselişe geçen kuvvetidir. Bu da güneşin ufukta yükselişe geçtiği zamandaki gündüzün ışığı anlamındaki (شَدَّ النَّهَارِ) tamlamasından alınmıştır. Nitekim bir şair de şöyle demiştir:

تُطِيفُ بِهِ شَدَّ النَّهَارِ ظَعِينَةٌ طَوِيلَةُ أَنْقَاءِ الْيَدَيْنِ سَحُوقُ

"Gündüzün aydınlık vaktinde etrafında dolanır.

Endamı uzun, elleri de ap arı ve temiz olan."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

"Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız."

Bu ayette, hakların tam olarak verilmesi emredilmektedir. Ölçü ve tartıda azın da azını belirlemek çok zor olduğu için, bu kadarını yapmakla yükümlü olmadığımızı biliyoruz. Ölçü ve tartıyı tam olarak yapmamız

mümkün olmasa da buna yakın bir noktaya gelmek için araştırma ve içtihad yapmakla yükümlü kılınmışız. Bu da karşılaşılan meselelerin hükmünü belirlemek için içtihad etmenin caiz olduğunun delilidir. İçtihad ile ulaşılmak istenen hakikat her ne kadar bir ise de her müçtehid, içtihadında isabet etmiştir. Zira biz biliyoruz ki ölçüyle elde edilmek istenen miktarın Allah katında bilinen bir hakikati vardır. O hakikati bulmak için araştırma ve içtihad yapmakla emr olunmuşuz. Ancak içtihadımızda o hakikate isabet etmekle yükümlü kılınmış değiliz. Çünkü o hakikate bizi ulaştıracak bir kılavuzumuz ve delilimiz yoktur. Bizi ona götürecek olan araç, içtihadımızdır. İçtihad, yapmakla ibadet etmiş sayılacağımız bir hükümdür. İçtihadımız sonucunda belirlediğimiz miktar, o hakikatten az olabileceği gibi fazla da olabilir. Lâkin bizi o hakikate ulaştıran bir yol bulunmadığı için, onu tam olarak yakalama hükmü üzerimizden sakıt olmuştur. Ulaşılmak istenen o hakikate kesin olarak ulaşmanın mümkün olmadığının delili şudur: Mallar ölçülür, tartılır, sonra tekrar ölçülür tartılır. Ama yine de o hakikate göre fazla veya eksik olur. Özellikle bu durum, miktarı çok olan mallarda görülür.

Bu sebeple Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

(لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."[268]

Yani insan, o hakikati bulma uğruna içtihad ve araştırma yapmaktan daha fazla bir şeyle yükümlü kılınmamıştır. İsa b. Ebban, ölçme ve tartma emrini, karşılaşılan meselelerin dini hükmünü belirlemek için müçtehitlerin içtihat yapmaları gerektiğinin delili olduğunu ve aralarında benzerlik bulunduğunu söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."

268 Bakara, 2/286

Bu ayet şahitlikte, haber vermede, insanlar arasında hüküm vermede doğruyu araştırmak, doğru konuşmak, akraba ile yabancıyı eşit tutmak gerektiğini bildirmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)

"Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."[269]

Bu ayetin hükmünü kendi kısmında açıklamıştık. (وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا) **"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman âdil olun"** ayeti, dünya ve ahiretin faydalarını içermektedir. Çünkü adalet önünde doğru konuşmaya özen gösteren bir kimse, icraatında da adaletli olmaya haydi haydi özen gösterir. Bu nitelikteki bir insan dünya ve ahiretin hayrını elde eder. Yüce Allah'tan bizi buna muvaffak kılmasını dileriz.

["Allah'a Verdiğiniz Sözü Tutun" Ayetinin Tefsiri]

(وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا)

"Allah'a verdiğiniz sözü tutun."

Emirlerine ve yasaklarına riayet edeceğinize dair Allah'a vermiş olduğunuz sözü tutun. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنٖٓي اٰدَمَ)

---

269 Nisâ, 4/135

"Ey Âdemoğulları! Ben, size demedim mi?"[270]

Bu ayet, adakları ve kişinin kendine vacip kıldığı sevaplı iş ve ibadetleri kapsamaktadır. Mesela başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."[271]

(وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾)

153-"İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti."

Ayette geçen ve "yol" şeklinde tercüme ettiğimiz (صراط) kelimesi, şeriat demektir. Bu şeriatin hükümlerine göre kullar, Allah'a ibadet ederler. (صراط) kelimesi yol demektir. Şeriate de yol denmiştir. Çünkü bu yol, insanı cennetteki mükâfata götürür. Bu, cennete ve nimetlere götüren bir yoldur. Şeytanın yolu ise insanı cehenneme götürür. Allah bizi o yola koyulmaktan korusun. Bu ayet farzı, nafilesi ve mübahıyla şeriate uyma emrini içerdiği gibi, ihtiva ettiği helallik ve haramlık hükümlerine uyma emrini de içermektedir. Çünkü şeriate uymak; haramın çirkinliği, farzın gerekliliği, nafilenin mergub/arzulanır olduğu, mübahın da isteğe bağlı ve serbest olduğu tertibine göre şeriatin sahihliğine inanmak ve yine bu tertip doğrultusunda hükümleri ile amel etmek demektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَاماً عَلَى الَّذِي اَحْسَنَ وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾)

270 Yâsîn, 36/60
271 Nahl, 16/91

154-"Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmete erdirmek için Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik ki Rablerinin huzuruna varacaklarına iman etsinler."

(ثُمَّ) edatının şu manaya geldiği söylendi: De ki: "Nimeti tamamlamak için Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." Çünkü bu, önce geçen (قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ) "(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım" ayetine atfedilmiştir. Bu ayetin manası hakkında şöyle diyenler de olmuştur: "Biz, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." Bu, (ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ) ayetine benzemektedir. Bu ayetin manası şöyledir: "Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir"[272]

Şu ayet de bunlara benzemektedir:

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"İman edenlerden oldu."[273] Mezkûr ayette geçen (ثُمَّ) edatının kelamı birbirine bağlayan bir edat olması da muhtemeldir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Bu anlattıklarımdan sonra Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdiğimizi size haber verdim."

(وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۙ ﴿١٥٥﴾)

155-"Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."

Bu, içerdiği farz, nafile veya mübahların tertibine göre Kur'an'a uymayı ve bu hükümlerden her birinin gereğinin yapılmasına inanmayı emreden bir ayettir. Bereket, hayrın sabit olması ve artmasıdır. (وَتَبَارَكَ اللّٰهُ) Allah'ın şânının yüceliği anlamında 'Allah mübarektir' ifadesi, başlangıç ve sonu olmayacak şekilde sadece Yüce Allah hakkında sabit olan bir sıfattır. O, bir ve ortağı olmayandır.

272 Yunus, 10/46
273 Beled, 90/17

(اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَاۖ وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَۙ ﴿١٥٦﴾)

156-"«Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere ve hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik» demeyesiniz."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Katade, Süddi ve İbn Cüreyc, ayette geçen iki topluluk ile Yahudi ve Hristiyanların kastedildiğini söylediler. Bu da kitap ehlinin Yahudi ve Hristiyanlar olduğuna, Mecusilerin kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir. Şayet onlar da kitap ehli olsalardı, ayette iki topluluk yerine üç topluluk ifadesi kullanılırdı. Oysa Cenab-ı Allah, kitap ehlinin iki topluluk olduğunu haber vermiştir.

Eğer "Yüce Allah bu ayette kitap ehlinden değil, müşriklerden bahsetmektedir" denilecek olursa, bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir:

Bu ayet, müşriklerin 'sadece bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hristiyanlara) kitap indirildi' diyerek yapacakları savunmanın önüne geçmek için onlara karşı bir delildir. Yüce Allah Kur'an'ı indirerek onların savunmalarını geçersiz kıldı. 'Sadece bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hristiyanlara) kitap indirildi, bize indirilmedi' diyerek kendilerini savunmalarını önlemek için Kur'an'ı indirdi.

(هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَۜ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖٓي اِيمَانِهَا خَيْراًۜ قُلِ انْتَظِرُٓوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾)

158-"(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbi'nin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbi'nin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günki) imanı fayda vermez. De ki: «Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.»"

Bu ayette geçen “Rabbinin gelmesi” ifadesiyle, Rabbin azap emrinin gelmesi kastedilmiştir. Hasan’ın böyle dediği rivayet edilmiştir. (اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ) **“Şüphesiz Allah’ı incitenler...”**[274] ayetinde evliya kelimesi hazfedildiği gibi mezkûr ayette de “azap emri” hazfedilmiştir.

“Rabbinin gelmesi” ifadesiyle, “Rabbin azamet ve kudretine delalet eden büyük mucizeler geldiğinde” manasının kastedildiğini söyleyenler de vardır. Mezkûr ayette geçen **“Meleklerin gelmesi”** ifadesiyle, insanların ruhlarını kabzetmek için meleklerin gelmesi; **“Rabbinin gelmesi”** ifadesiyle de “Rabbin kıyamet gününde emrinin gelmesi” manasının kastedildiğini söyleyenler vardır.

(اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ)

“Ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi (gözlüyorlar)?”

Yani iman etmek için güneşin batıdan doğmasını mı bekliyorlar? Mücahid, Katade ve Süddi’nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

(اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾)

159-“Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah’a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”

Mücahid dedi ki: “Bu ayette Yahudilerden bahsedilmektedir. Çünkü onlar, Müslümanlara karşı putperestlere yardım ediyorlardı.”

Katade dedi ki: “Bu ayette Yahudilerle Hristiyanlardan bahsedilmektedir. Çünkü onlar birbirlerini tekfir ediyorlardı. Yahudiler de aynı şeyi yapıyorlardı.”

---

274 Ahzâb, 33/57

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayette bu ümmetin dalalette olanları kastedilmiştir. Bu ayet, dinde farklı yollara sapmalara karşı uyarmakta, hak davanın etrafında toplanmaya davet etmekte, din kardeşliği çizgisinde buluşmaya çağırmaktadır."

Hasan dedi ki: "Ayette bütün müşriklerden söz edilmektedir. Çünkü onların hepsi bu vasıftadırlar.

Bu ayette geçen "din" kelimesine gelince denildi ki: "Bununla, Allah'ın kendilerine emrettiği ve onlar için din kıldığı şey kastedilmiştir." Din kelimesiyle onların takip ettikleri yolun kastedildiği söylenmiştir. Çünkü onlar din hakkındaki cehaletlerinden dolayı birbirlerini tekfir ediyorlardı.

Bu ayette geçen (شِيَع) kelimesi, başka konuda birbirleriyle ihtilaf halinde olsalar da bir konuda birbirlerine yardımcı ve destek olan gruplar ve fırkalar anlamına gelmektedir. Aslında bu kelime sözlükte zuhur etmek, ortaya çıkmak anlamına gelmektedir. Mesela hayır ve iyilik ortaya çıktığında (شَاعَ الخَيرُ) ifadesi kullanılır. Bu kelime, tabi olmak manasına da gelmektedir. Mesela bir kimsenin arzusuna uyan biri hakkında (شَايَعَهُ عَلَى المُراد) denir.

(لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ)

"(Senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur."

Ya Muhammed, sen onlardan tamamen uzaksın. Onların fasit mezheplerinin hiçbir noktasında onlarla bir araya gelemezsin. Ama onlar birbirlerine karşı böyle değildirler. Çünkü başka hususlarda birbirlerinden ayrılsalar da batıl bir amaçta birleşebilirler. Onun için senin onlarla bir ilişkin olamaz. Çünkü sen, onlardan tamamen uzaktasın.

(مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ
فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾)

160-"Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez."

Ayette geçen “hayıl” kelimesi, en üst derecedeki iyilik demektir. Çünkü sonundaki (hâ) harfi manaya mübalağa katmaktadır. Farzlarla nafileler, “hayıl”in kapsamına girerler. Her ne kadar güzel ise de mübahlar bu kapsama girmezler. Çünkü mübahın işlenmesiyle övgü ve sevaba hak kazanılmaz. Bu sebeple Yüce Allah, insanları hayıl işlemeye teşvik etmiştir. Çünkü “hayıl”, taattir. “İhsan” da böyledir. Onu işleyen kimse, övülmeyi hak eder. “Hasen” kelimesine gelince, mübah bunun kapsamına girer. Çünkü mübah olan her şey güzeldir. Ancak mübah bir şeyi yapmakla sevap kazanılmaz. Ama “Hasen” kelimesinin sonuna mübalağa “ha”sı eklenirse, o zaman en üst derecedeki iyilik ve güzellik olur ki o da taatlerdir.

(فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **“Ona on katı vardır.”**

Yani kişiye, işlediği hayılnin on katı nimet ve lezzet ihsan edilir. Bununla makam yüceliği kastedilmiş değildir. Çünkü azamet makamına ancak taat ve ibadetlerle ulaşılabilir. Hayıl işleyene kat kat fazla lezzet ve nimet verilmesi, hak etme şeklinde olmayıp Allah’ın bir lütfudur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ)

“Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye (böyle yaparlar).”[275]

Lütufta bulunma mertebesiyle tazimde bulunana verilecek sevap mertebesinin birbirine eşit olması mümkün değildir. Şayet böyle bir şey mümkün olsa, insanlar hiçbir amel işlemiş olmasalar da cennette onlara mükâfat vermek caiz olurdu. En büyük nimete mazhar olanla hiçbir nimete mazhar olmayanın da birbirine eşit olması da caiz olurdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّنِي هَدٰينِي رَبِّي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾)

275 Fâtır, 35/30

161-"De ki: «Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.»"

Ayette geçen (دِينًا قِيَمًا) ifadesiyle, müstakim olan din kastedilmiştir. Bu din, İbrahim'in dini olarak nitelendirilmiştir. Hanif, Allah'a ihlasla ibadet eden kimse demektir. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir. Bu kelimenin sözlükte meyletme manasına geldiği söylenmiştir. Mesela herhangi bir arızadan dolayı değil de yaratılıştan ayakları birbirine doğru meyilli olan adama (رَجُلٌ أَحْنَفُ) denir. İslam'a meyilli olan kimseye de hanif denmiştir. Çünkü onun bu halinden geriye dönüşü yoktur. Bu kelimenin sözlükte dosdoğru olmak manasına geldiği de söylenmiştir. Ayağı eğik kimseye de hayra yormak için hanif denir. Nitekim haşereler tarafından sokulan kimsenin durumunu hayra yormak için de sağlıklı olduğu anlamında "selim" denir. Bu da İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatinden nesh edilmeyen hükümlerin, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in de şeriati olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, getirdiği dinin İbrahim'in *aleyhissellem* dini olduğunu haber vermiştir.

(قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾)

162-"Ey Muhammed! De ki: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir.»"

Said b. Cübeyr, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Ayette geçen (نُسُكِي) kelimesi, dinimin hac ve umreyle ilgili hükümleri anlamına gelmektedir."

Hasan dedi ki: "Bu kelimeyle 'Dinim' kastedilmiştir."

Başkaları dediler ki: Bu kelimeyle "İbadetim" manası kastedilmiştir. Ancak bu kelime daha çok, insanın Allah'a yakın olmasına vesile olan kurban kesme manasında kullanılmaktadır. Mesela "Falan adam nâsiktir" denildiğinde o adamın ibadet eden bir kimse olduğunu belirtmek kastedilir.

Abdullah b. Ebi Rafi, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda iftitah tekbirini aldıktan sonra şu duayı okurdu:

(وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَااَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. اِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

"Ben Hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. İşte ben bununla emr olundum. Ben, Müslümanlardanım."[276]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza başlarken ellerini kaldırıp iftitah tekbirini alır ve şu duayı okurdu:

(سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلاَاِلَهَ غَيْرُكَ)

"Allah'ım! Seni heybet ve celâline lâyık bir şekilde noksanlıklardan tenzih ederim. Seni, sana lâyık iyiliklerle tesbih ederim. Sana hamd ederek tesbihte bulunurum. İsminin hayır ve bereketi devamlı olsun. Senin heybet ve celâlin üstün olsun. Azametin yükselsin. Senden başka ilah yoktur."[277]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ) duasını (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ) **"Kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et"**[278] ayetinin inmesinden önce iftitah duası olarak okuyormuş. Bu ayet inip de namazda kıyam esnasında Rabbini tesbih etmekle emrolununca namaza durduğunda önceki duayı bırakmıştı. Bu, Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüdür.

---

276 Ebu Davud, Salât, 121

277 Müslim, Salât, 52, 217, 221; Tirmizî, Mevakit, 65.

278 Tûr, 52/48

Ebu Yusuf dedi ki: "Namaza başlandığında her iki dua birlikte okunur. Çünkü her ikisinin de okunması gerektiği rivayet olunmuştur."

(انّ صَلاتي) **"Şüphesiz benim namazım da"** ifadesiyle bayram namazının; (وَنُسُكي) **"Diğer ibadetlerim de"** ifadesiyle kurbanın kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü kurbana ve Allah rızasını ve sevabı kazanmak niyetiyle kesilen diğer hayvanlara "nüsük" denilmektedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[279]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(النُّسُكُ شَاةٌ)

"Nüsük, bir koyunu (kurban olarak) kesmektir."[280]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban bayramının ilk gününde de şöyle buyurmuştur:

"Bu günümüzde ilk ibadetimiz şu (bayram) namazı, sonra da kurban kesmektir."[281]

Bu hadiste namazla kurbana "nüsük" denmiştir. Bu hadiste nüsük kelimesinin namaza bitiştirilmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram namazı ile kurbanı kasdettiğine delalet etmektedir. Bu da kurbanın vacip olduğuna delalet eder. Çünkü ayette (وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ) "İşte ben bununla emr olundum" denilmektedir. Emir, vücup ifade eder.

279 Bakara, 2/196

280 İbn Huzeyme, Sahih: 4/196

281 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ, Salâtu'l-İdeyn, 36: 3/311

(لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾)

163-"«O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim.»"

Hasan ile Katade dediler ki: "Yani bu ümmetten Müslüman olanların ilkiyim."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِي رَباًّ وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾)

164-"De ki: «Her şeyin Rabbi o iken ben başka bir Rab mi arayayım? Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir.»"

Bu ayet, bir delil ile istisna edilenler dışında, bir kimsenin başkası üzerinde tasarrufta bulunmasının caiz olmadığına delil olarak gösterilebilir. Çünkü Yüce Allah, herkesin kendi işlediği fiilden sorumlu olacağını haber vermiştir. Bu ayetin genel hükmüne dayanılarak kendisinin izni alınmadan ergen bâkirenin evlendirilmesinin; kısıtlılık altına alınıp mallarını satmasına engel olmanın caiz olmayacağı söylenebilir. Sefih de olsa akıllı ve ergen kişinin tasarrufunun geçerli olacağına bu ayet delil olarak gösterilebilir. Çünkü Yüce Allah, herkesin kendi yaptığından sorumlu olacağını haber vermiştir. Buna benzer daha birçok örnek gösterilebilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى)

"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."

Bu ayette Yüce Allah'ın hiç kimseyi başkasının suçu sebebiyle sorumlu tutmayacağı, babaların günahı sebebiyle evlatları azaplandırmayacağı haber verilmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إن الميّتَ ليُعذَّبُ ببكاء أهله عليه) ***"Şüphesiz ölü, ailesinin kendisi üzerine ağlaması sebebiyle azap çeker"***[282] hadisini te'vil edenlere karşı Hz. Aişe *radıyallahu anh* bu ayeti delil olarak ileri sürerek şöyle demiştir: Yüce Allah, (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى) **"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"** buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* üzerine ağlanmakta olan bir Yahudi cenazesinin yanından geçerken şöyle buyurdu: ***"Onlar üzerine ağlamaktayken kendisi azap çekiyor."***[283] Bununla ilgili açıklamayı başka yerde de yapmış bulunmaktayız.

(وزْر) kelimesiyle ilgili olarak denildi ki: Bu kelime sözlükte (اَلْوَزَرُ وَالْمَلْجَأُ) yani dayanak ve sığınak manasına gelir. Mesela bir ayette (كَلَّا لَا وَزَرَ) **"Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur"**[284] buyrulmuştur. Ancak bu kelime çoğunlukla günah manasında kullanılmıştır. Günah işleyen kimse, sığınmaya elverişli olmayan bir yere sığınan kimseye benzetilmiştir.

Bu kelime şu kalıplarda da kullanılmaktadır:

(وَزَرَ يَزِرُ وَوَزِرَ يَوْزَرُ وَوُزِرَ يُوزَرُ فَهُوَ مَوْزُورٌ)

Bunların hepsi günah anlamındadır.

"Vezir" kelimesi de sığınılacak kimse anlamına gelmektedir. Çünkü devleti idare ederken hükümdar, bazı işler için ona sığınır.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

---

282 Buhari, Cenaiz, 32

283 Ahmed b. Ebi Bekir b. İsmail el-Busıri. İthâfu'l Hıyereti'l Mehere bi Zevaidi'l Mesanîdi'l Aşere: 2/498

284 Kıyame, 75/11

7- A'RÂF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾)

2-"Bu, sana, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın."

Olumsuz olan bu cümlede ayetin muhatabı olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendini sıkıntıya sokmaktan menedilmektedir. Hasan'ın, (حَرَجٌ) kelimesinin darlık ve sıkıntı manasına geldiğini söylediği rivayet edilmiştir. Yani ey Muhammed! Risaletin hakkını tam olarak yerine getiremedim deyip de kendini sıkma ve göğsünde bir daralma olmasın. Sen sadece uyarmakla yükümlüsün.

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: "Bu ayetteki (حَرَجٌ) kelimesi, şüphe manasınadır. Yani, İnsanları Kur'an ile uyarman gerektiği hususunda şüphen olmasın. Başkaları dediler ki: İnanmayanların seni yalanlamalarından ötürü göğsünde bir daralma olmasın.

Tıpkı şu ayette ifade edildiği gibi kendini sıkma:

(فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا)

"Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!"[285]"

---

285 Kehf, 18/6

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾)

3-"Rabbinizden size indirilene uyun. O'nu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

İttiba yani uymak, Allah'ın emriyle murad ettiği şeyi yapmak ve o emrin dışına çıkmamaktır. Bu, i'timam kelimesinin benzeridir. İ'timam, kişinin tabi olduğu zâtın istek ve fiiline uygun hareket etmesi, onun idaresinin dışına çıkmamasıdır.

Mübah bir fiili işleyen kimse, güç ve üstünlük sahibi Allah'ın muradına uygun hareket etmiş olur mu? diye sorulacak olursa, bu soruyu sorana şöyle cevap verilebilir: Mübah fiilin meydana gelmesi amaçlanmış olmasa bile kişi, Allah'ın emrine uymayı amaçlarsa, O'nun muradına uymuş olur. Vacip bir fiili yapan kimseye gelince, Allah'ın emrine ittiba etmek iki şekilde olur. Birincisi, yapılan işin vacip olduğuna inanmaktır. İkincisi ise o işi, emredildiği şekilde yapmaktır. İnanma bakımından mübah da vacibe benzemektedir. Çünkü bu ikisinden her birinin kendi tertip ve düzeni içinde vacipliğine ve mübahlığına inanmak gerekir. Böyle olunca vacip gibi mübah da (اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) **"Rabbinizden size indirilene uyun"** ayetinin kapsamına girer.

Kur'an'ın Hükmüne Ahad Haberle İtiraz Etmek Caiz Değildir.

(اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ)

"Rabbinizden size indirilene uyun" ayeti, her hâlükârda Kur'an'ın hükmüne uymanın vacip olduğuna, Kur'an'ın hükmüne ahad haberle itiraz etmenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Kur'an'a uyma emri Allah tarafından indirilen Kitab'ın nassı ile sabittir. Haber-i vahidin kabul edilmesi ise nass ile sabit değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın hükmünü terketmek caiz değildir. Çünkü Kur'an'a tabi olma gereği, bilgi gerektiren bir yolla sabit olmuştur.

Haber-i vahid ise kendisiyle amel edilmesini gerektirir; terk edilmesi ve onunla Kur'an'a itiraz edilmesi caiz olmaz. Bu da Kur'an'a aykırı ahad haberin kabul edilemeyeceğini söyleyen mezhebimiz fakihlerinin görüşünün sahihliğine delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Benden size gelen hadisi Allah'ın kitabına arz edin. Allah'ın kitabına uygun olan bendendir. Allah'ın kitabına aykırı olan benden değildir."[286]

Bize göre bu hadis, ahad haber olarak bize ulaşmıştır. Mütevatir yolla geldiği sabit olan hadis ile Kur'an'ın tahsisi ve nesh edilmesi ise caizdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[287]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğini kesin olarak bildiğimiz bir sözün hükmünün vacipliği, Kur'an hükmünün vacipliği derecesindedir. Bu derecedeki Kur'an ile sünnetin birbirlerini tahsis ve nesh etmeleri caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدٖينَ ﴿١١﴾)

11-"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, «Adem için saygı ile eğilin» dedik. İblisten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı."

---

286 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 1/111

287 Haşr, 59/7

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: (خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ) "Sizi yarattık. Sonra size şekil verdik" cümlesiyle Âdem *aleyhissellem* kastedilmiştir. Çünkü bu cümlenin devamında şöyle buyrulmaktadır: (ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ) **"Sonra meleklere dedik."** Meleklere, "Âdem'e secde edin" denilmesi, onun yaratılıp şekillendirilmesinden sonra olmuştur.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ)

"Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağını da tepenize dikmiştik."[288]

Yüce Allah bu ayette israiloğullarına, **"Sizden söz almıştık"** derken aslında onların atalarını kasdetmektedir. Çünkü israiloğullarının atalarından söz almış ve Tur dağını da onların tepelerine dikmişti.

Şu ayet de öncekine benzemektedir:

(فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"[289]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bu soruya muhatap olan israiloğulları, peygamberleri öldürmüş değillerdi. Bu ayetteki (ثُمَّ) edatının hitap cümlesinin bağlantısı olduğu söylenmiştir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Meleklere şunları söylediğimizi daha sonra size haber vereceğiz."

Ahfeş'ten nakledilen görüşe göre bu ayetteki (ثُمَّ) edatı "vav" yani "ve" manasınadır.

Zeccâc, bu edatı bu şekilde manalandırmanın nahivcilere göre yanlış olacağını söylemiştir.

288 Bakara, 2/63
289 Bakara, 2/91

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şu ayet de bunlara benzemektedir: (ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ) **"Ve Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."**[290] Bu ayetteki (ثُمَّ) edatı "vav" yani "ve" manasınadır.

Yüce Allah sordu:

(قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَن۪ي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ ط۪ينٍ ﴿١٢﴾)

12-"Allah, «Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?» dedi. (O da) «Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın» dedi."

Bu ayet, başka bir karineye gerek kalmadan emrin kendi başına vücup ifade ettiğine delalet etmektedir. Çünkü mutlak olarak verilen secde etme emrini yerine getirmeyen İblis yerilmiştir. Denildi ki: (اَنْ لَا تَسْجُدَ) ibaresindeki (لَا) tekidli bir sıla, bağlantı edatıdır. Başkaları, ayetin şöyle manalandırılması gerektiğini söylediler: "Ey İblis! Âdem'e secde etmemene sebep neydi? Seni ona secde etmemeye mecbur kılan neydi?" Âdem'e yapılan secde hakkında iki şey söylenmiştir. Biri, yapılan secde, saygı ile eğilmekti. Yüce Allah bununla kullarına lütufta bulunmuş oldu. Ve bunu onlar için bir nimet olarak andı. İkincisi ise Âdem, melekler için tıpkı Kâbe gibi yönelinecek bir kıble oldu.

(قَالَ فَبِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿١٦﴾)

16-"Şeytan dedi ki: «(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.»"

Bu kelimenin "Beni kayba ve zarara uğrattın" anlamına geldiği söylenmiştir. Nitekim bir şair de bu manada şöyle demiştir:

وَمَنْ يَغْوِ لا يعدم من الغي لائما

290 Yunus, 10/46

İşleri bozulsa da kişi, kınanmaktan kurtulamaz.

Sa'leb'in hizmetçisi Ebu Amr, Sa'leb'in İbn A'rabi'den şunu naklettiğini bize anlattı: İşleri kötüye giden veya kendisi kötüleşen bir adam hakkında şu kelimeler kullanılır: (غَوَى الرَّجُلُ يَغْوِي غَيًّا) Bu cümleden olmak üzere bir ayette şöyle buyrulmuştur: (وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) **"Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."**[291] Yani cennetteki yaşantısı bozuldu. Anasının sütüne doymayan köşek için (غَوَى الْفَصِيلُ) ifadesi kullanılır. 'Benim sapıklığıma hükmettin' cümlesine karşılık olarak Arapça'da (أَضْلَلْتَنِي) denildiği gibi (أغويتنى) de denir. (أغويتنى) kelimesinin, "Beni helâk ettin" manasına geldiği de söylenmiştir. Bu kelimenin burada sayılan üç manasının İblis hakkında da geçerli olması muhtemeldir. (وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) ayetinin, Âdemin cennetteki durumu bozuldu manasına olması da muhtemeldir. Bu ifadenin zarara uğrama manasıyla da bağlantısı vardır. Ancak bunun Âdem *aleyhissellem* hakkında helâk olma, ölme ve dalalete sapma manasına gelme ihtimali yoktur. Çünkü Allah'ın peygamberleri hakkında bu gibi şeylerin olması mümkün değildir.

(ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ
وَعَنْ شَمَٓائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرٖينَ ﴿١٧﴾)

17-"«Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın.»"

İbn Abbas, İbrahim, Katade, Hakem ve Süddi dediler ki: (مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ) "önlerinden arkalarından" ifadesiyle "iyi ve kötü amelleri ile dünya ve ahiretleri tarafından onlara yanaşırım" manası kastedilmiştir.

Mücahid dedi ki: "Bu iki kelimeyle, gördükleri ve görmedikleri taraflardan kendilerine yanaşırım manası kastedilmiştir."

"Tuzak kurulması mümkün olan her taraftan kendilerine yanaşırım" manasının kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ama "üst taraflarından yanaşırım" ifadesi kullanılmamıştır.

291 Tâ hâ, 20/121

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Böyle bir ifade kullanılmamıştır. Çünkü Allah'ın rahmeti kulların üzerine üst taraflarından iner. İblis, "mü'minlere ayaklarının altından yanaşırım" dememiştir. Çünkü gerçekte o taraftan insanlara yanaşması mümkün değildir."

(وَيَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾)

19-"«Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.»"

Bu ayette Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın yaklaşmaları, ağaç kelimesine bitişik zikredildi. Ancak bilindiği gibi suçlu sayılmaları için yaklaşmama emrini unutmuş olmamaları ve yasak olduğunu bildikleri halde o ağacın meyvesini teammüden yemeleri şart idi. Çünkü insan, suç olduğu hakkında kesin delil bulunmayan bir fiili unutarak veya yanılarak işlerse sorumlu tutulmaz. Ağacın meyvesini yemeleri büyük bir günah değildi. Aksine iki bakımdan küçük bir suçtu. Şöyle ki:

1-Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız o ağacın meyvesini yemenin yasak olduğunu unuttular. Bu yasağın mutlaka uyulması gereken bir yasak değil de uyulursa iyi olur denebilecek türden bir yasak olduğunu zannettiler. Bunun böyle olduğunu Yüce Allah da bildirmiştir: (فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا) **"O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık."**[292]

2-Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamıza yasaklı ağaç gösterildi. Onlar sadece o ağacın meyvesini yemenin yasaklandığını zannettiler. Hâlbuki o cinsten bütün ağaçların meyvesi kendilerine yasaklanmıştı. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* altın ile ipeği eline alıp "Şunlar, ümmetimi helâk edecek şeylerdir" derken sadece elindeki iki parçayı değil, altın ve ipek cinsinin tamamını kasdetmişti.

(يَا بَنِي اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاساً يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشاً وَلِبَاسُ
التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾)

---

292 Tâ hâ, 20/115

26-"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik)."

Bu, (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ) **"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının"**[293] hitabında olduğu gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* asrında yaşayan ve daha sonraki asırlarda dünyaya gelecek olan bütün mükellef kimselere yapılan genel bir hitaptır. Ancak o zaman mevcut olmayanlar, daha sonra vücuda gelip akılları kemale erdiğinde mükellef olarak bu ilahi hitaba muhatap olurlar.

(قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ)

"Size avret yerlerinizi örtecek giysi verdik" cümlesiyle (وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ) **"Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar"**[294] bu cümle, avret yerlerini örtmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, örtünmemiz için bize giysi verdiğini bildirmektedir. Aslında ayette giysileri verdiğinden bahsederken Yüce Allah, indirme anlamına gelen (اَنْزَلْنَا) kelimesini kullanmıştır. Oysa giysiler, yerden biten (pamuk) şeyle, hayvanların deri ve yünlerinden imal edilmektedir. Ama bunların elde edilebilmesi için gökten inen yağmura ihtiyaç vardır.

Bazıları dediler ki: Gökten indirme ifadesinin kullanılması, bereketlerin gökten inmesi sebebiyledir.

Tıpkı şu ayette de ifade edildiği gibi:

(وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ)

"Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri indirdik (ki insanlar ondan yararlansınlar)."[295]

293 Nisâ, 4/1
294 A'râf, 7/22
295 Hadid, 57/25

(رِيشًا) Bu kelimeyle süslü elbise ve ev eşyalarının kastedildiği söylenmiştir. Kendisinde güzellik bulunan şeye (رِيش) denildiğini söyleyenler vardır. Mesela kuşun süslü tüylerine (رِيشُ الطائِرِ) denir.

(وَلِبَاسُ التَّقْوٰى)

"Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi..."

Bunun salih amel manasına geldiği söylenmiştir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayette takvaya elbise denmesinin sebebi şudur: Normal elbisenin insanı soğuğa ve sıcağa karşı koruması gibi takva elbisesi de insanı ahirette azaptan korur.

Katade ile Süddi dediler ki: "Ayette geçen takva elbisesi ile iman kastedilmiştir."

Hasan dedi ki: "Bununla insanı takvalı hale getiren hayâ duygusu kastedilmiştir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Takva elbisesi ile, tevazu maksadıyla ve ibadet ederken giymek için yünden ve kaba kumaştan imal edilen elbise kastedilmiştir."

Bu ayetin avret yerlerini örtmenin farzlığına delalet ettiği hususunda ümmetin icması vardır. Bu hususta Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisler de rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Behz b. Hakîm'in bildirdiğine göre babası, Behz'in dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Avret yerlerimizin neresini kapatalım, neresini açık bırakalım?" Şöyle cevap verdi:

(احْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجَتِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ)

"Karın ve cariyen dışındakilere karşı avret yerlerini (örterek) muhafaza et."

Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Ya birimiz kimsenin bizi görmediği bir yerde yalnız başımıza isek?" Şöyle cevap verdi:

(فَاللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ)

"Allah, kendisinden utanılmaya en çok lâyık olandır."[296]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ تَنْظُرُ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ)

"Erkek, erkeğin avret yerine bakmasın. Kadın da kadının avret yerine bakmasın."[297]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ)

"Kardeşinin avret yerine bakan melundur."[298]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ)

"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar."[299]

(وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ)

"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar."[300]

---

296 İbn Mâce, Nikâh, 28
297 Tirmizi, Edeb, 38
298 Rebi' b. Habib. Müsnedu'r-Rebi': 1/250
299 Nûr, 24/30
300 Nûr, 24/31

Başkalarının avret yerlerine ve harama bakmaktan sakınsınlar. Bilindiği gibi haram olmayan ve avret sayılmayan yerlere bakmalarında sakınca yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا بَنٖٓي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَٓا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبٖيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطٖينَ اَوْلِيَٓاءَ لِلَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾)

27-"Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."

Denildi ki: Ayette sözü edilen fitne, insanı şehvet veya şüphe yönünden günah işlemeye davet ederek imtihandan geçirmektir. Bu ayet insana, şeytanın fitnesine maruz kalmaması için dikkatli olması gerektiğini hitap etmektedir. Onun fitnesinden sakındırmakta, ona karşı tedbirli olması çağrısında bulunmaktadır.

(كَمَٓا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ)

"Ana babanızı cennetten çıkardığı gibi"

Yüce Allah, Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızı cennetten çıkaranın şeytan olduğunu bildirmiştir. Çünkü şeytan onları yoldan çıkardı ve onlar da cennetten çıkarılmalarına sebep olan fiili işlediler. Bu ayet, şuna benzemektedir:

Yüce Allah, Firavun'un yaptıklarından bahsederken (يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ) **"Oğullarını boğazlıyordu."**[301] Firavun kendisi boğazlamıyordu ama boğazlanmasını emrediyordu.

301 Kasas, 28/4

Yine bu cümleden olmak üzere Cenab-ı Allah, (يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا) **"Elbiselerini soyarak"**[302] cümlesinde Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın giysilerinin üzerlerinden çıkarılması fiilini şeytana izafe etmiştir. Bu ayet, gömleğini dikmeyeceğine veya kölesini dövmeyeceğine yemin eden ama bu fiilleri kendisi yapmadığı halde başkalarına bu fiilleri işlemelerini emreden kimsenin yemininin bozulacağına delil gösterilmektedir. Aynı şekilde evini yapmamaya yemin eden ama başkasına emrederek evini yaptıran kimsenin de yemini bozulur. Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın giysilerinin cennet giysilerinden olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Giysileri, tırnağa benzer bir bitkiden yapılmıştı." Vehb b. Münebbih ise giysilerinin nurdan olduğunu söylemiştir.

(قُلْ اَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"Çirkin bir iş işledikleri vakit, «Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti» derler. De ki: «Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?»"

Mücahid ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Namazda secde yerinin kıblesine tam olarak yönelin."

Rebi' b. Enes dedi ki: "Putlara ve başka şeylere değil, ihlasla Yüce Allah'a yönelin."

Farz Namazları Cemaatle Kılmanın Vacip Oluşu

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki mana içermektedir: Biri, tam olarak yönelinmesi ve başka tarafa yönelinmemesi emredilen kıbleye yönelmektir. Diğeri ise namazların mescitte kılınmasıdır. Bu da farz namazları cemaatle kılmanın vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü mescitler, cemaatle namaz kılmak için inşa edilmişlerdir. Namazı cemaatle

302 A'râf, 7/27

kılmayan kimseleri tehdit eden, cemaatle kılanları ise teşvik eden hadisler Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Namazı cemaatle kılmamayı yasaklayan bir hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا لِعُذْرٍ)

"Ezanı duyduğu halde özürsüz olarak cemaate gitmeyen kimsenin (yalnız başına kıldığı) namazı geçerli olmaz."[303]

İbn Ümmü Mektum *radıyallahu anh* evinin mescide uzak olduğunu söylediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ezanı işitiyor musun?"*** diye sormuştu. İbn Ümmü Mektum *radıyallahu anh* "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Senin için bir mazeret bulamıyorum."***[304]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: ***"İstedim ki bir adama emredeyim de insanlara namazı kıldırsın. Sonra odun getirilmesini emredeyim. O odunlar tutuşturulsun da cemaate gelmeyenler evlerinde ateşe verilip yakılsınlar!"***[305]

İnsanı cemaate katılmaya rağbet ettiren hadislere gelince onlardan bazıları şunlardır:

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ عَلَى صَلَاةِ الْفَذِّ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً)

"Cemaatle kılınan namaz, yalnız olarak kılınan namazdan yirmi beş derece daha faziletlidir."[306]

"Melekler, ön safta namaz kılan kimse için istiğfarda bulunurlar."[307]

303 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/80
304 İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 17
305 Bkz: İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 17
306 Beyhaki. Şuabu'l-İman, Salât, 1: 4/318
307 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/596

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بَشِّرْ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Karanlıkta mescide gidenlere kıyamet gününde tam bir nur verileceğini müjdele."[308]

Şeyhimiz Ebü'l Hasan el-Kerhi dedi ki: "Namazları cemaatle kılmak; bana göre ölüleri yıkamak, defnetmek ve namazlarını kılmak gibi farz-ı kifayedir. Bazıları bu farizayı yerine getirirlerse, diğerleri sorumluluktan kurtulurlar."

Namazda Setr-i Avret

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾)

31-"Ey Ademoğulları! Her mescitde ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, namazda setr-i avretin farz olduğuna delalet etmektedir. Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed b. Hasan ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Namazda setr-i avret farzdır. İmkân olduğu halde avret yerleri örtülmezse namaz bozulur." Şafiî de bu görüştedir.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Avret yeri açık olarak kılınan namaz geçerlidir. Ancak vakit içinde iade edilmesi gerekir."

---

308 İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 15

Bunlara göre namazın vakit içinde iade edilmesi müstehaptır. Bu ayet, namazda setr-i avretin farzlığına birkaç yönden delalet etmektedir.

1-Yüce Allah (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** buyurduğuna ve avret yerlerini örtme emrini mescitle bağlantılı kıldığına göre, bu emirdeki maksadın namaz için örtünmek olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Eğer öyle olmasaydı, ayette "mescit" kelimesinin yer almasının bir faydası olmazdı. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Namazda ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)." Ayetteki emrin maksadı, avret yerlerini insanlara karşı örtmek olsaydı mescit kelimesinden bahsedilmezdi. Çünkü sokaklardaki insan sayısı, mescitteki insan sayısından daha çoktur. Mescit kelimesinin zikredilmesi, namazda avret yerlerinin örtülmesinin vacip olduğu manasını ifade eder. Çünkü mescitler, namaz kılmaya mahsus yerlerdir.

2-Mescitte setr-i avret farz kılındığına göre, ayetin zahiri mescitte kılındığında namazda da setr-i avret-i farz kılmaktadır. Mescitte kılınan namazda setr-i avret farz olunca, başka yerlerde kılınan namazlarda da setr-i avretin farz olması gerekir. Çünkü ayette namazlar arasında bir ayırım yapılmış değildir.

3-Mescit kelimesiyle secdenin kendisi ifade edilmiş olabilir. Nitekim Yüce Allah (وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ) **"Şüphesiz secdeler, Allah içindir"**[309] buyurmuştur. Hal böyle olunca mezkûr ayet, secde anında da avret yerlerinin örtülü olmasını gerektirmektedir. Setr-i avret secdede farz olduğuna göre, namazın diğer fiillerinde de gerekir. Çünkü namaz fiilleri arasında hiç kimse ayırım yapmış değildir.

İbn Abbas, İbrahim, Mücahid, Tavus ve Zühri'den rivayet olunduğuna göre müşrikler, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** ayetini indirdi. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Anlatıldığına göre müşrikler Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Çünkü onların inancına göre elbiseleri, günahları sebebiyle kirlenmişti. O yüzden elbiselerini üzerlerinden çıkarıp Kâbe'yi çıplak olarak tavaf

---

309 Cin, 72/18

ederlerdi. Başka bir rivayete göre onlar, günahlarından sıyrılıp arınmaya tefeül olsun diye elbiselerini üzerlerinden çıkarıp Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi.

Mâlik b. Enes'in görüşünü savunanlardan bazıları dediler ki: Selef uleması, bu ayetin iniş sebebini Kâbe'nin müşrikler tarafından çıplak olarak tavaf edilmesi olduğunu söylediklerine göre, güzel ve temiz elbiseler giyerek avret yerlerini örtmenin tavafla sınırlı olması gerekir.

Bu görüşü savunanlara şöyle karşılık verilebilir: Hüküm bize göre böyle değildir. Çünkü mezkûr ayetin inişi, bize göre ayetin hükmünü tavafla sınırlı tutacak bir sebebe dayanmamaktadır. Çünkü bize göre hüküm, iniş sebebine göre değil, ayetin lafzının ifade ettiği genel manaya göredir. Şayet ayetin hükmü, yukarıdaki görüşü savunanların anlattıkları gibi olsa bile bu, namazda da setr-i avretin farz olmasına engel teşkil etmez. Çünkü tavafta setr-i avret farz ise namazda daha da kuvvetli bir şekilde farz olması gerekir. Çünkü tavafla namaz arasında hiç kimse ayırım yapmış değildir.

Setr-i avretin terkedilmesi her ne kadar bir eksiklik ise de hakkında bu ayetin indiği tavafın geçerliliğine engel olmadığı gibi, namazın da geçerliliğine engel olmamalıdır, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Ayetin zahiri, setr-i avretin olmaması durumunda namazın da tavafın da geçerli olmamasını gerektirmektedir. Lâkin avret yerlerinin açık bırakılması yasaklanmış olmakla birlikte o halde yapılan tavafın geçerli olacağına dair delil vardır. Nitekim ihramdayken örtülmemesi gereken yüzün örtülmesi halinde ihramın geçerli olması da böyledir. Ancak avret yerleri açık iken namaz kılmanın caiz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Zira taharet ve kıbleye yönelme gibi bazı farzlarının terkedilmesi namazı bozar. Ama ihramın bazı farzlarının terkedilmesi, ihramı bozmaz. Çünkü bir kimse mikatta ihrama girmez de daha sonra girerse (her ne kadar ceza olarak bir kurban kesmesi gerekse de) ihramı geçerli olur. Aynı şekilde bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunurken ihrama girse, ihramı geçerli olur. İhram, vaciplerini yerine getirme bakımından, namaza ve tavafa nispetle daha güçlü ve müekked bir şekilde var olmakta devam eder. Setr-i avrete riayet edilmemesi, ihramı bozmaz ve mevcudiyetini devam ettirmesine engel olmaz.

Mezkûr ayetin hükmünün tavafla sınırlı olmadığına, ayette namazın kastedildiğine (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** cümlesi delalet etmektedir. Tavaf etmek sadece bir mescide (Mescid-i Haram'a) mahsustur. Başka mescitlerde tavaf yapılmaz. Şu halde ayette kastedilen, her mescitte eda edilebilen namazdır.

Nakledeceğimiz şu hadisler de buna delalet etmektedir: Ebu'z-Zinad'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Biriniz tek parçadan mamul bir elbise içinde ve edep yerinin üzerinde bir örtü olmadan namaz kılmasın."***

Muhammed b. Sirin'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ اِلاَّ بِخِمَارٍ)

"Allah, başörtüsü takmadığı takdirde kadının namazını kabul buyurmaz." [310]

Ergen olan kadının baş açık vaziyette kıldığı namaz kabul edilmez. Tıpkı abdestsiz kılınan namazın kabul edilmeyişi gibi: (لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ) **"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."**[311] Böylece setr-i avretin namazın farzlarından olduğu ispatlanmış oldu.

Fakihlerin tamamı, kişinin namazda avret yerlerini örtülü tutmakla emr olunduğu hususunda icma etmişlerdir. Bu sebeple muhalifimiz, avret yerleri açık olarak namaz kılan kişinin, vakit içinde o namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir. Namaz kılan kişinin avret yerlerini örtülü tutması emr olunduğuna, açık bulundurması yasaklandığına göre, setr-i avretin namazın farzlarından olması iki yönden gerekmektedir:

1-Setr-i avretin namazın farzı olduğu hükmü, ayetten alınmıştır. Ayette kastedilen mana, namazda avret yerlerinin örtülü tutulmasıdır.

310 Ebu Davud, Salat, 85

311 Buhâri, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

2-Bir fiili işlerken yapılması yasaklanan bir şeyin yapılması, o fiilin fasid olmasını gerektirir. Ancak buna rağmen caiz olacağına dair bir delil varsa o zaman o fiil geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Setr-i avret namazın farzlarından olsaydı, zaruret halinde giysi bulunmadığında, suyun yokluğunda abdest alamama halinde abdestin bedeli olan teyemmüm etmeden namaz caiz olmadığı gibi, giysinin de bedeli olan bir şeyi yapmadan namazın çıplak kılınmasının caiz olmaması gerekir. Zaruret halinde giysi bulamayan çıplak kişinin namazının caiz olması, setr-i avretin namazın farzlarından olmadığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu geçersiz bir sorudur. Çünkü fakihlerin tamamı, farz kıraatin bedeli olan bir şeyi yapmayan ümmi ile dilsiz kimsenin kıldığı namazın geçerli olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bedelinin olmaması, kıraati namazın farzı olmaktan çıkarmamaktadır.

Mâlik'in görüşünü savunanlardan bazıları dediler ki: Giysi, namaz amellerinden ve farzlarından olsaydı, kişinin iftitah tekbirini alırken o tekbiri namaz için aldığına niyet edişi gibi, elbiseyi giyerken de namaz için giydiğine niyet etmesi gerekirdi.

Bu ifade gerçekten manası zayıf ve boş bir iddiadır. Çünkü elbise, namazın ameli ve farzı olamaz. Ama setr-i avret, namazın şartlarındandır. O olmadığı takdirde namaz, tıpkı abdestsiz kılınmış gibi sahih olmaz. Kıbleye yönelmek de namazın şartlarındandır. Ama kıbleye yönelmek için niyet etmeye gerek yoktur. Taharet de namazın şartlarındandır. Ama abdest alırken niyet etmek, bize göre zorunlu değildir. İftitah tekbiri alırken gücü yetenin kıyamda durması namazın farzlarındandır. Ancak kıyamda durmak için niyet etmeye gerek yoktur. İftitah tekbirinden sonra kıyam, kıraat, rükû ve secde de namazın farzlarındandır. Ancak bu farzları yerine getirirken niyete ihtiyaç yoktur.

'Namaza başlarken niyet etmek, bu farzlardan her birini yerine getirirken yeniden etmeye ihtiyaç bırakmaz' denilecek olursa, cevaben şöyle deriz: Aynı şekilde namaza niyet, setr-i avret için niyet etmeye ihtiyaç bırakmaz.

(خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** emr-i ilahisi, mescide giderken güzel ve temiz elbiseler giymenin mendup olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Cumalarda ve bayramlarda böyle yapmak mendup görülmüştür."***

Nitekim iki bayram ve Cuma için gusletmek ve ailede kullanılan güzel kokuları sürünmek de emredilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا)

"Yiyin için, fakat israf etmeyin."

Bu ayetin zahiri, israf etmeksizin yeme ve içmeyi gerektirmektedir. Ayette bazı durumlarda yeme ve içmenin mübah, bazı durumlarda ise vacip olduğu kastedilmiştir. Kişi aç ve susuz kaldığı takdirde ölmekten veya bazı organlarının telef olmasından veya vecibelerini yerine getiremeyecek derecede güç kaybına uğramaktan endişe ettiğinde yemesi ve içmesi vacip olur. Bu durumda zarara uğrama endişesi ortadan kalkacak miktarda yemesi ve içmesi vaciptir. Yeme ve içmeyi terk etmesi durumunda zarara uğrama endişesi yok ise yemesi ve içmesi mübahtır.

Ayetin zahiri, delil ile haram kılınmamış olan yiyeceklerle içeceklerin, israf etmeksizin yenilip içilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette mutlak olarak yemek ve içmek israf etmemek şartıyla caiz kılınmıştır. İsraf, normal sınırın aşılması demektir. Bazen helal çizgisi aşılıp haram sınırına girilerek israf edilir. Bazen de harcamalarda sınır aşılarak israf edilir ve Yüce Allah'ın şu ayette kendilerinden söz ettiği israfçılardan olunur:

(اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ)

"Şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir."[312]

---

312 İsrâ, 17/27

İsraf ve onun zıddı olan cimrilik, yerilmiş sıfatlardır. Dengeli olmak, orta yolu takip etmektir. Bu sebeple, “Allah'ın dini, kısıtlanmış ile aşırı arasında bir yerdedir” denilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا)

“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”[313]

Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا
كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا)

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.”[314]

Yemekte israf, doyduktan sonra da zarar görünceye kadar yemeye devam etmektir ki bu da haram kılınmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زٖينَةَ اللّٰهِ الَّتٖٓي اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ
الرِّزْقِۜ قُلْ هِيَ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ
الْقِيٰمَةِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾)

32-“De ki: «Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?» De ki: «Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.»”

313 Furkan, 25/67
314 İsrâ, 17/29

Hasan ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Araplar sâibe ile bahîre hayvanların yenilmesini haram kabul ediyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah bu ayeti indirdi."

Süddi dedi ki: "Araplar ihramdayken bitkisel ve hayvani yağları yemeyi haram sayıyorlardı." Onların bu kabullerinin doğru olmadığını bildirmek için Cenab-ı Allah yukarıdaki ayeti indirdi. Mübahlığı daha önce (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** ayetinde bildirilen nesnelerin mübahlık hükmü bu ayetle de tekid edilmiş olmaktadır.

(وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ) Bu ibarenin iki manaya geldiği söylenmiştir:

a-Bu ibareyle, insanın hoşuna giden ve lezzet alınan yiyeceklerle içecekler kastedilmiştir. Bu, hakkında haramlık delili bulunmayan bütün yiyecek ve içeceklerin mübah olmasını gerektirmektedir.

b-Bu ibareyle helal rızık kastedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ)

"De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür."[315]

Yani bu temiz rızkı Yüce Allah kullarına mübah kıldı. Bu nimetler kıyamet gününde gam ve kederlerden arınmış olarak yalnız mü'minlere özgüdür. Bazıları da bu ayeti, anılan nimetler müşriklere değil, sadece mü'minlere özgüdür, şeklinde manalandırmışlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ
سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾)

315 A'râf, 7/32

33-"De ki: «Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.»"

Mücahid dedi ki: "Ayette sözü edilen günahların gizlisi zina, açığı ise Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmektir."

Denildi ki: Kabahatlerin tümü ayetteki ifadesiyle fevahiş, yani günahtır. Bunlar başta toplu olarak zikredildiler. Sonra gizlisi ve açığı şeklinde sınıflandırıldılar. Fevahişin (البغي), (الإثم), ve (الإشراك بالله) Allah'a ortak koşma şeklinde adlandırılanları vardır. (البغي), haksız yere baskı ve zor kullanarak insanlara baş olma talebinde bulunmaktır. (الإثم) ise içki ve kumar olarak adlandırılmakla birlikte bunlarda günah bulunduğu bildirilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda büyük günah, vardır."[316]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾)

55-"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez."

Ayette, duanın sessizce yapılması emredilmektedir.

Hasan dedi ki: "Rabbiniz kendisine nasıl dua etmeniz gerektiğini bu ayette size öğretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah, duasını beğendiği salih

316 Bakara, 2/219

bir kulu hakkında şöyle buyurmuştur: (إِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا) "Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı."[317]

Mübarek, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'ın salih kulları çokça dua ederlerdi ama sesleri ancak bir fısıltı gibi duyulurdu."

Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunduğumuz sırada bazı kimselerin yüksek sesle dua ettiklerini duyunca onlara şöyle buyurdu:

(إِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا)

"Siz sağır ve gaipteki birine seslenmiyorsunuz!"[318]

Sa'd b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي)

"Zikrin en hayırlısı gizli yapılanıdır. Rızkın da en hatırlısı yeterli miktarda olanıdır."[319]

Bekir b. Huneys'in bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bütün iyilik amelleri ibadetin yarısını, dua da diğer yarısını teşkil eder."***

Salim'in bildirdiğine göre babası, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، لَمْ يَحُطَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ)

---

317 Meryem, 19/3

318 Buhari, Megazi, 40

319 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 10: 2/81

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem duada ellerini kaldırdığında yüzüne sürmeden indirmezdi."[320]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette ve naklettiğimiz hadislerde duayı gizlice yapmanın açıkça yapmaktan daha faziletli olduğuna delalet vardır. Çünkü ayette geçen (خُفْيَة) kelimesi gizlilik ve sessizlik demektir. Bu, İbn Abbas ile Hasan'dan rivayet edilmiştir. Bu da namazda Fatiha'dan sonra "Amîn" kelimesini sessizce telaffuz etmenin, sesli telaffuz etmekten daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu bir duadır. Bunun delili de şu ayetin te'vilindedir:

(قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا)

"Her ikinizin de duası kabul edildi."[321]

Hz. Musa ile Harun *aleyhissellem* "Amîn" diyorlardı. Allah da bu yüzden onları, dua edenler olarak adlandırdı. İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Duanın gizli yapılması daha faziletlidir. Çünkü gizli yapılan duaya riya karışmaz.

Ayette geçen tazarru kelimesine gelince, bunun bir tarafa meyletmek manasına geldiği söylenmiştir. Mesela bir adam korku ve zilletinden dolayı parmaklarını bir tarafa meylettirdiğinde kendisi hakkında (ضَرِعَ الرَّجُلُ يَضْرَعُ ضَرْعًا) ifadesi kullanılır. Koyunun memesine (ضَرْعُ الشَّاةِ) denir. Çünkü vücudundaki süt oraya meyleder. (والْمُضَارَعَةُ) kelimesi de benzerlik manasına gelir. Çünkü bir nesne, yakınlık ve mukarebet gibi, benzeri olan nesneye meyleder. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dua ederken işaret parmağıyla işaret ettiği rivayet edilmiştir.[322]

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(لَقَدْ رُئِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ رَافِعًا يَدَيْهِ ، لِيُرَى مَا تَحْتَ إِبْطَيْهِ)

320 Tirmizi, Deavât, 11
321 Yunus, 10/89
322 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 7/313

"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **Arefe gününün akşamında (dua ederken) koltuk altı görünecek derecede ellerini kaldırdığı görülmüştür."[323]

Enes *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Yağmur duası için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini uzattığını (ve semaya kaldırdığını) gördüm. Öyle ki koltuklarının (altındaki) beyazlığını gördüm."[324]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dua ederken ellerini kaldırdığına ve işaret parmağıyla işaret ettiğine dair rivayetler, yakarışın parmakları sağa sola döndürme şeklinde olduğunu söyleyenlerin açıklamalarının doğruluğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةًۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾)

142-"Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ kardeşi Hârûn'a, «Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma» dedi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً) **"Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı"** buyurdu. Çünkü bundan önce **"Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık"** demişti. Bunu duyanların bazıları, daha önce yirmi gece süre belirlendiğini sonra da on gece daha eklendiğini, böylece toplam sürenin otuz gece olduğunu zannedebilirler. İşte bu şekilde yanlış bir hesap yapılmasının önüne geçmek için, otuza on gece daha katarak toplam sürenin kırk geceye tamamlandığı bildirilmiştir.

323 Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri. İthafu'l-Hıyereti'l-Mehere bi Zevaidi'l-Mesanîdi'l-Aşere: 3/213

324 Ebu Davud, Salât, 259

(وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنٖٓي اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرٰينٖي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰينٖي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٤٣﴾)

143-"Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, «Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım» dedi. Allah da, «Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.» dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, «Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim» dedi."

Denildi ki: Musa *aleyhissellem* , kendi kavmine bir cevap ortaya çıksın diye Allah'tan böyle bir dilekte bulunmuştu. Çünkü onlar, Musa'ya *aleyhissellem* , **"Allah'ı aşikâr bir surette görmedikçe sana inanmayız!"** demişlerdi.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا)

"İçimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin?"[325]

Bu ayet hakkında şöyle diyenler de olmuştur: Musa *aleyhissellem* , zaruri bir bilgi olan Yüce Allah'ı açıkça görme dileğinde bulunmuştu. Allah da dünya da böyle bir şeyin olamayacağını kendisine açıkladı.

"Musa'nın *aleyhissellem* Allah hakkında caiz olmayan O'nu görme dileğinde bulunması neden caiz oldu? Buna göre Allah hakkında caiz olmayan zulmü O'ndan dilemek caiz olur mu?" diye sorulacak olursa, buna cevaben şöyle denilir:

325 A'râf, 7/155

Zulmün kötü ve bir eksiklik sıfatı olduğundan şüphe yoktur. Dolayısıyla böyle bir şeyin Allah'tan istenmesi caiz değildir. Ama şüpheli olan ve hükmü ancak bir delil ile ortaya çıkan şey böyle değildir. Bu, Cenab-ı Allah'ı bir şeye benzetmeksizin görme isteğinde bulunma durumunda böyledir. Hasan, Rebî' b. Enes ve Süddi'den rivayet edilen görüş böyledir. Ama Musa *aleyhissellem* , zaruri bir bilgi olan Allah'ı aşikâr surette görme veya kavmine karşı bir cevap ortaya çıkarma dileğinde bulunmuştu. Böyle bir istek geçerli değildir. Denildi ki: Musa'nın *aleyhissellem* tevbesi, kendisine bu konuda izin verilmezden önce Allah'ı görme talebinde bulunmasından ötürü olmuştu. Ayette geçen tevbe kelimesinin Allah'ı tesbih ve tenzih manasında kullanılmış olması da muhtemeldir. Nitekim mucize ve delilleri gördüklerinde Müslümanların böyle bir ifade kullanmaları da âdettendir.

(فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ)

"Rabbi, dağa tecelli edince..."[326]

Tecelli, iki şekilde olur: Ya görünüp ortaya çıkmak ya da varlığına delalet eden bir şeyin görünmesi. Cenab-ı Allah'ın dünya da görünmesi mümkün değildir. Demek ki dağa tecelli etmesi, orada bulunan kimseye kendi varlığına delalet eden ayetlerini ve alametlerini göstermesi şeklinde olmuştu. Denildi ki: Yüce Allah kendi kudret ve azametini dağa yönlendirerek orayı darmadağın etti. Çünkü Yüce Allah, göklerde zuhur eden kudret ve azameti karşısında dünyanın dayanamayıp paramparça olacağına hükmetmiştir. Nitekim rivayet olunduğuna göre o sırada Yüce Allah, bir insanın serçe parmağı kadarlık kısmını göstermişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾)

326 A'râf, 7/143

145-"Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: «Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim.»"

Denildi ki: Tevrat levhalarında yazılı olanların en güzelini alıp uygulasınlar. Onlar da farzlarla nafilelerdir. Mübahlar değil. Çünkü mübahı işleyene, ne sevap vardır ne de övgü.

Bu cümleden olmak üzere bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(فَبَشِّرْ عِبَادِ اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ)

"O hâlde, kullarımı müjdele! Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya..."[327]

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Ayette geçen sözün en güzelinden maksat, nesh edilip yasaklanan hükümler değil de onları nesh eden ayetlerdir."

Bazıları bu söylemin doğru olmadığını söylediler. Çünkü bunlara göre nesh edilen bir şeyi yapmak çirkindir. Buna göre 'Güzel olan, çirkinden daha güzeldir' demek doğru olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾)

146-"Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler

327 Zümer, 39/17-18

onu (hemen)yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir."

Bu ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler olmuştur: 'Büyüklük taslayanları, dünya ve ahirette insana üstünlük kazandıran şeref ve izzetten uzaklaştıracağım.' Ayetin şu manaya gelme ihtimali de vardır: 'Büyüklük taslayanları, iptal etme veya insanlara gösterilmesini engelleme şeklinde ayetlerime itiraz etmelerine imkân vermeyeceğim.' Ama bu ayetin,'Büyüklük taslayanları ayetlerime iman etmekten uzaklaştıracağım' şeklinde manalandırılması doğru olmaz. Çünkü Cenab-ı Allah'ın insanlara iman etmelerini emretmesi, sonra da onları iman etmekten menetmesi doğru olamaz. Böyle bir şey abes ve sefihliktir.

(وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفاًۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُون۪ي مِنْ بَعْد۪يۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُٓ اِلَيْهِۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُون۪ي وَكَادُوا يَقْتُلُونَن۪يۘ فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَٓاءَ وَلَا تَجْعَلْن۪ي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥٠﴾)

150-"Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, «Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?» dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) «Ey anamoğlu» dedi, «Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.»"

Denildi ki: Acele etmek, bir işi vaktinden önce veya vaktinin evvelinde hızlı bir şekilde yapmaktır. Bu sebeple acelecilik yerilmiştir. Bir iş, kendi vaktinin içinde de aceleyle yapılabilir. Nitekim rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını kışın acele kılar, yazın ise serin vakit girinceye kadar bekleyip ondan sonra kılarmış.

(وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُٓ اِلَيْهِ)

"Kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı."

Musa *aleyhissellem* hakaret değil de kınamak maksadıyla kardeşinin saçından tutup kendine doğru çekmişti. Çünkü bu gibi hareketlerin hükmü âdete göre değişir. O zamanlarda bu hareket, hakaret maksadıyla yapılmazdı. Denildi ki Musa'nın *aleyhissellem* kardeşine bu hareketi yapması; kişinin öfkelendiğinde kendi sakalını tutması, dudaklarını ve başparmağını ısırması gibi idi.

(فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾)

169-"Derken, onların ardından yerlerine Kitab'a (Tevrat'a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve «(nasıl olsa) biz bağışlanacağız» derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Halbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?"

Ayette geçen ve ortadaki harfinin sükûnu ile okunan (خَلْف) kelimesi çoğunlukla kötüleme anlamında kullanılır. Şair Lebid, bir şiirinde şöyle demiştir:

(وَبَقِيتُ فِي خَلْفٍ كَجِلْدِ الْأَجْرَبِ)

"Uyuzun derisi gibi bir neslin içinde kaldım."

Ortadaki harfinin sükûnu ile okunan (خَلْف) kelimesi bazen de övme anlamında kullanılır. Şair Hassan b. Sabit bir şiirinde şöyle demiştir:

(لَنَا الْقَدَمُ الْعُلْيَا إِلَيْكَ وخلفنا لا ولنا فِي طَاعَةِ اللّٰه تَابِعُ)

"Sana karşı öncelik ve üstünlüğümüz vardır.
Evlatlarımız, Allah'a taatte geçmişlerine tabidir."

(يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى)

"Şu geçici dünyanın değersiz malını alırlar."

Denildi ki: Ayette geçen (عَرَض) "araz" kelimesi, kısa süre durabilen şey anlamına gelmektedir. Mesela kalıcı olmayan bir şey için, "Bu iş ârız oldu", "Bu arızi bir durumdur" denilir. Bir ayette şöyle denilmektedir: (هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا) "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur."[328] Bulut gökte az bir süre beklediği için, ayette "ârız" kelimesiyle ifade edilmiştir. (عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى) Bu ibarenin, hüküm verirken alınan rüşvet anlamına geldiği söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ)

"Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar."

Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: "Burada, ısrarla günah işleyenler kastedilmiştir."

Hasan dedi ki: "Böylelerini hiçbir şey doyurmaz."

(وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖٓي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلٖينَۙ ﴿١٧٢﴾)

172-"Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» demişti. Onlar da, «Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)» demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, «Biz bundan habersizdik» dememeniz içindir."

328 Ahkâf, 46/24

Denildi ki: Yüce Allah, Âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini kuşak kuşak ve nesil nesil almış, akıllarına ve fıtratlarına yerleştirdiği münazaa sebebiyle onları kendilerine karşı şahit tutmuştu ki, kendisinin Rablığını ikrar etsinler. Öyle ki onlar böylece kendilerine "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorulan ve kendileri de "Evet sen Rabbimizsin" cevabını veren kimseler konumuna gelsinler. Bazılarının ifadelerine göre Cenab-ı Allah, bazı peygamberleri aracılığıyla onlara bu soruyu sormuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾)

179-"Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir."

Ayette yer alan (لِجَهَنَّمَ) kelimesinin başındaki "lâm" harfi, "lâm-ı âkıbet" tir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا) "Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[329] Firavun ailesi o çocuğu, kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olsun diye nehirden almadılar. Amaçları bu değildi. Lâkin sonuç böyle olacağı için Cenab-ı Allah onlar hakkında ayette böyle bir ifade kullanmıştır.

Şairin şu sözü de buna örnek gösterilebilir:

(لِدُوا لِلْمَوْتِ وَابْنُوا لِلْخَرَابِ)

"Ölecekleri doğurun. Yıkılacakları inşâ edin (bakalım)."

329 Kasas, 28/8

Yine şair şöyle demiştir:

(وَأُمُّ سِمَاكٍ فَلَا تَجْزَعِي-فَلِلْمَوْتِ مَا غَذَتْ الْوَالِدَةُ)

“Ümmü Simâk! Sabırsızlanıp sızlanma.

Annelerin beslediği, zamanla ölecektir.”

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فٖي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍۙ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ فَبِاَيِّ حَدٖيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾)

185-“Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”

Bu ayette fikir yürütmeye, delillerden hareket ederek bir sonuca ulaşmaya, Allah’ın yarattıkları, sanat ve tedbiri üzerinde düşünmeye teşvik vardır. Varlığı ve adaleti, O’na ve O’nun hikmetine delalet eder. Yüce Allah bu ayette, yarattığı şeylerin tümünde kendisinin varlığına ilişkin delil bulunduğunu haber vermiştir. Bu hususta aklı ve fikri çalıştırmayıp ölünceye kadar ihmalkâr davranmaktan sakındırmıştır. Delillerden hareket ederek Allah Tealâ’yı tanıma ve birleme sonucuna ulaşma fırsatını kaçındırmaktan da sakındırmıştır.

(وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ فَبِاَيِّ حَدٖيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ)

“Ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّٖيۚ لَا يُجَلّٖيهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَۜ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ لَا تَأْتٖيكُمْ اِلَّا بَغْتَةًۜ يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَاۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا

عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾)

187-"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: «Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir.» Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: «Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar.»"

(اَيَّانَ مُرْسٰيهَا) Sorusunun manası hakkında Katade ile Süddi dediler ki: "Kıyamet ne zaman kopacak?"

Bu, kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bir zaman zarfı sorusudur. Kullar kıyamete hep hazırlıklı olsunlar diye Cenab-ı Allah, ne zaman kopacağını onlara bildirmemiştir. Bu da onları taat ve ibadetlere daha çok yönlendirir, günah ve masiyetlerden de daha fazla uzak tutar.

(مُرْسٰي) kelimesi, ağır bir şeyin durup karar kıldığı yer anlamına gelir. Mesela (الْجِبَالُ الرَّاسِيَاتُ) "Sabit dağlar"; (رَسَتِ السَّفِينَةُ) "Gemi duracağı yerde sabit kaldı" ; (أَرْسَاهَا غَيْرُهَا) "Başkası gemiyi durdurup sabitledi" anlamına gelmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* kıyametin ne zaman kopacağını soranlar, Yahudilerden bir topluluktu."

Hasan ile Katade, bu soruyu soranların Kureyşliler olduklarını söylemişlerdir.

(لَا تَأْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً)

"O, size ancak ansızın gelecektir."

Katade dedi ki: "Haberiniz olmadan gelecektir ki bu da işin en şiddetli yanıdır."

(ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)

“O göklere de, yere de ağır basmıştır.”

Süddi ve diğerleri dediler ki: “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi, gök ve yer ehline ağır gelmiştir. Onu idrak edemezler.”

Hasan dedi ki: “Yıldızların etrafa saçılıp savrulması, göklerin dürülmesi, dağların yürütülmesi gibi kıyametin kopma şeklini tasvir etmek, gök ve yer ehline ağır geldi.”

Katade dedi ki: “Gökler ağır geldi. Büyüklüğünden ötürü sen ona güç yetiremezsin.”

(يَسْئَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا)

“Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar.”

Mücahid, Dahhâk ve Muammer dediler ki: “Sanki sen onun ne zaman kopacağını biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.”

İbn Abbas, Hasan, Katade ve Süddi dediler ki: Kıyametin ne zaman kopacağını sana soruyorlar. Sanki sen kıyametin kopma zamanını öne alarak veya sonraya erteleyerek onlara bir iyılikte bulunacakmışsın gibi sana soruyorlar. Bu ayetteki (حَفِيٌّ) kelimesi, iyılik ve lütufta bulunma manasına gelmektedir.

Nitekim bir ayette de şöyle denilmektedir:

(اِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا)

“Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır.”[330]

Denilir ki: (الْحَفَا) mastarı sözlükte bir şeyde ısrar etmek manasına gelir. Mesela bir kişi bir başkasından ısrarla bir şey istediğinde (أَحْفَى فُلَانٌ فُلَانًا) denir. İsteğinde ısrar eden kimse için de (أحفى السُّؤَال) denir. Bıyığını tıraş edip kazıyan kimse için (أَحْفَى الشَّارِبَ) denir. (الْحَفَا) kelimesi de

330 Meryem, 19/47

bu kökten gelmektedir. Bu kelime, yalın ayak yürümekte ısrar etme sebebiyle ayak tabanının derisinin kazınması manasına gelmektedir. (حَفِيٌّ) kelimesi, ısrarla sana lütuf ve iyilikte bulunan kimse demektir. (حَفِيٌّ عَنْهَا), kıyametin kopma zamanını ısrarla öğrenmek istediği için, onun ne zaman kopacağını bilen kimse demektir.

Dünyanın Ömrünün Bir Süre Daha Devam Edeceğini Söyleyenlerin Sözlerinin Asılsızlığı

Dünyanın ömrünün bir süre daha devam edeceğini söyleyenlerin sözlerinin asılsızlığına bu ayet delalet etmektedir. Bu iddiayı ortaya atanlar şu rivayete dayanmaktadırlar. Güya dünyanın ömrü yedi bin yıl imiş. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* risaletle görevlendirildiği günden itibaren kalan ömrü de beş yüz yıl imiş. Eğer bu doğru olsaydı, kıyametin ne zaman kopacağı belli olurdu.[331] Oysa Yüce Allah, kıyametin ne zaman kopacağına dair bilginin kendi katında olduğunu, vakti gelince o bilgiyi ortaya çıkaracağını haber vermiştir. Kıyametin ansızın geleceğini, ne zaman kopacağına dair bilginin insanlara daha önceden verilmediğini bildirmiştir. Kıyametin aniden gelmesi demek, ne zaman kopacağına dair bir bilgileri olmadığı halde insanların beklemedikleri bir anda kopması demektir. Dünyanın ömrünün bir süre daha devam edeceğine ancak kesin olarak ne kadarlık bir süresi kaldığının belli olmadığına ilişkin şu haberler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir: (بُعِثْتُ وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ) ***"Benim peygamber olarak gönderilişimle kıyamet arası şu ikisi kadardır."***[332] Böyle derken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orta parmağıyla işaret parmağını göstermiştir.

331 [Müellifin yaşadığı zamana göre kıyametin kopmasına yaklaşık iki asır kalmış ve şimdiye kadar da çoktan kopmuş olmalıydı. Mütercim]

332 Buhari, Rikak, 39

Şu'be ve başkalarının bildirdiklerine göre Ebu Nadre, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*kindiden sonra güneş batıncaya kadar bize hitapta bulundu ve şöyle buyurdu:

(أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلَّا كَمَا بَقِيَ مِنْ هَذِهِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ)

"Haberiniz olsun ki, geçen kısmına göre dünyanın geride kalan ömrü, sadece şu güneşin batışına kadar kalan zaman miktarıncadır."[333]

İbn Ömer *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِيمَا خَلَا قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ)

"Sizden önceki ümmetlere göre sizin (dünyadaki) vadeniz, ikindi namazıyla güneşin batması arası(ndaki vakit) kadardır."[334]

Bunlar ve bunlara benzer başka rivayetlerde kıyametin kopma zamanı belirtilmemiştir. Sadece vaktinin yaklaştığı bildirilmektedir. Yalnız (فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا) **"Muhakkak onun alametleri gelmiştir"**[335] ayetinin te'vili yapılırken, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* risaletle görevlendirilmesinin, yaklaşan kıyametin alametlerinden biri olduğu rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي)

"Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır."[336]

---

333 Abd b. Humeyd b. Nasr Ebu Muhammed el-Kessi, Müsnedu Abd b. Humeyd: 1/273

334 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/54

335 Muhammed, 47/18

336 A'râf, 7/187

Bunun hemen ardından da şöyle buyurdu:

(قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ)

"De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır."

Denildi ki: Bu cümlelerin ilkinde, kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi kastedilmiştir. İkincisinde ise kıyametin hakikat ve mahiyetine dair bilgi kastedilmiştir.

(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفاً فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾)

189-"Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, «Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız» diye dua ederler."

Bu ayetin manası hakkında şöyle denildi: Allah, her nefisten eşini de yarattı. Cenab-ı Allah bu ayette sanki şöyle buyurmuş oluyor: Allah, nefisten eşini de yarattı. Burada nefsin türünden, eşini de yarattı, manası kastedilmiştir. Ancak bu, ayette takdir edilmiştir. Bazıları, ayette geçen nefisle eşinin, Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın kastedildiğini söylemişlerdir.

(لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا)

"Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen..."

Hasan dedi ki: "Eğer bize normal yaratılışlı bir çocuk verirsen"

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Eğer bize normal insan şeklinde bir çocuk verirsen" Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız böyle dua etmişlerdi. Çünkü doğacak çocuğun hayvan olmasından korkuyorlardı.

(فَلَمَّا اٰتٰيهُمَا صَالِحاً جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اٰتٰيهُمَاۚ فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾)

190-"Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir."

Hasan ile Katade dediler ki: "(جَعَلَا) yani "koşarlar" fiilinin faili Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız değil, onların evladından olan nefis ile eşidir. Başkaları dediler ki: (جَعَلَا) yani "koşarlar" fiilinin faili, doğan iyi ve sağlıklı çocuktur. Şu anlamda ki; o çocuğun vücudu sağlıklı idi. Bu da onun dini bakımdan değil de yaratılış bakımdan düzgün olmasıydı. (جَعَلَا) yani "ortaklar koşarlar" cümlesinin faili iki kişidir. Çünkü Havva anamız aynı batında biri erkek diğeri dişi olmak üzere ikiz doğururdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾)

194-"Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi(yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler (duanıza icabet etsinler)."

Ayetteki (تَدْعُونَ) kelimesiyle putlara tapınma manası kastedilmiştir. Çünkü müşrikler o putları ilah olarak adlandırıyor ve onlara tapıyorlardı. (فَادْعُوهُمْ) kelimesiyle de, putlardan bir fayda elde etmek, zararları gidermeleri maksadıyla onlara seslenmek manası kastedilmiştir ki, putların bunu yapabilmeleri asla mümkün değildir. (عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ) **"sizin gibi (yaratılmış) kullardır"** cümlesine gelince, Yüce Allah putları kullar olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın mülküdürler. Zira müşrikler onların fayda ve zarar verdiklerini zannetmişlerdi. Yüce Allah, müşriklerin onlar hakkındaki bu zanlarının putları kul olma hükmünün dışına çıkarmayacağını bildirmiştir.

Hasan dedi ki: "Şu putlara tapanlar da sizin gibi kuldurlar."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾)

195-"Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: «Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!»"

Bu nitelikteki şeylere tapındıkları için müşrikler bu ayette azarlanıp kınanmaktadırlar. Bu nitelikteki bir şeye tapan kimsenin, vücut organları bulunan ve başkalarına fayda veya zarar verebilen birine tapan kimseye göre kınanmayı daha fazla hak etmesi gerektiği hususunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Denildi ki: Vücut organları olan varlıklardan tapınılanların putlardan daha değerli oldukları bildirilmiştir. Çünkü onlar bu organlarıyla tasarruflarda bulunabilirler. Putlarsa hiçbir tasarrufta bulunamazlar. Kendileri putlardan daha üstün oldukları halde onlara nasıl taparlar! Allah kendisini mucizeler ve apaçık delillerle desteklediği halde kendileri gibi bir insan olduğu için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmaya tenezzül etmemeleri ama hiçbir güç ve tasarrufu olmayan taşlara tapınmaktan çekinmemeleri ne kadar da tuhaftır. Oysa fayda ve zarar vermeye, hayat ve ilme muktedir olma bakımından kendileri, taptıkları putlardan daha üstündürler.

Affetme ve İyiliği Emretme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾)

199-"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) **"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir"** ayeti hakkında Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a yemin ederim ki bu ayet, sadece insanların ahlâkı konusunda inmiştir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أَثقَلُ شَيء فِي مِيزانِ المُؤمنِ يَوم القِيامَةِ حُسنُ الخُلقِ)

"Kıyamet gününde mü'minin terazisindeki en ağır şey, güzel ahlak olacaktır."[337]

Atâ, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Mü'minlerin hangisi daha faziletlidir?' diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا)

"Ahlakı en güzel olanı."[338]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ)

"İnsanların tamamına mal veremezsiniz. Ama onların hepsine güler yüz ve güzel ahlak ile muamele edebilirsiniz."[339]

---

337 Buhari, el-Edebu'l-Müfred: 1/236

338 İbn Mâce, Zühd, 31

339 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Hüsnü'l-Hulk, 1: 10/401

Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Affetmenin bütün insanların ahlakı olarak kabul edilmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti."

Affetmek, işi kolaylaştırmak demektir. Yani af yolunu tutmak, insanların kolaylaştırıcı huylarını kabul etmek, muamelelerde insanları zora sokmamak, her şeyi en ince detayına kadar takip etmemek, mazeretleri kabul etmek ve benzeri kolaylıkları sağlamak gerekir.

(خُذِ الْعَفْوَ)

"Sen af yolunu tut" ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet, zekât farz kılınmazdan önceleri, borçluları affetmek hakkındaydı." Dahhâk ile Süddi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

"Af" kelimesinin alacağı veya ceza uygulamasını terketmek manasına geldiği söylenmiştir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ)

"Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."[340] Yani ceza uygulaması kendisi için terkedilirse... Suçun affedilmesi, cezalandırmanın terkedilmesidir.

(وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ)

"İyiliği emret."

Katade ile Urve dediler ki: "Ayetteki (عُرْف) kelimesi, maruf yani aklın ve dinin kabul ettiği şey demektir."

340 Bakara, 2/178

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ubeyde el Hüceymi, Ebu Cüreyy Cabir b. Selim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köşekime binip Mekke'ye gittim. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gitmek istedim. Bineğimi Mescid'in kapısı önünde çökerttim. Bir de baktım ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada oturmakta. Üzerinde kırmızı çizgili yünden bir aba vardı. Kendisine "Esselamü aleyke Ya Resulallah" diyerek selam verdim. O da ***"Ve aleykesselam"*** diyerek selamımı aldı. Kendisine, "Biz çöl halkıyız. Bizde biraz kabalık vardır. Allah'ın beni yararlandıracağı bazı kelimeleri bana öğret" dedim. Bana, üç kez ***"Yaklaş"*** dedi. Yanına vardım. ***"Söyleyeceklerimi bana tekrarla"*** dedi. Ben de tekrarladım. Şöyle buyurdu: ***"Allah'a karşı gelmekten sakın. Kardeşini güler yüzle karşılamak, su almak isteyenin kovasına kendi kovandaki suyu boşaltmak şeklinde de olsa iyiliklerden hiç birini küçümseme. Bir kimse sende bulunduğunu bildiği bir sebepten dolayı sana söverse, sen onda bulunduğunu bildiğin bir sebepten dolayı ona sövme. Böyle davranırsan Allah sana sevap, ona günah yazar. Yüce Allah'ın sana vermiş olduğu şeylerden hiçbirine sövme."***

Ebu Cüreyy dedi ki: "Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nefsini götüren (vefat ettiren) Allah'a yemin ederim ki ondan sonra artık ne bir koyuna ne de bir deveye sövdüm."[341]

Maruf, yapılması aklen güzel olan ve akl-ı selim sahipleri tarafından çirkin görülmeyen şey demektir.

(وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)

"Cahillerden yüz çevir."

Burada cahillerin yaptıkları cahilliklere, aklı ermezlerin yaptıkları akılsızlıklara karşılık verilmemesi, kişinin kendini onlardan koruması emredilmektedir. Allah bilir ya bu emir, savaş emrinin verilmesinden önce verilmiş olmalıdır. Çünkü o zamanlarda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yapması farz olan görev, inanmayanlara İslamı tebliğ etmesi ve onlara karşı hüccetler ortaya koyması idi. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

341 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 1/298

(فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا)

"Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir."[342]

Savaş emrinin verilmesinden sonra ise batıl yolda olanların ve bozgunculuk çıkaranlara uygulanacak muamele şekli belirlenip kesinleşti. Yaptıkları işler bazen kılıçla, bazen kırbaçla, bazen tahkir etmekle bazen de onları hapse atmakla reddedilir oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾)

200-"Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Ayette dürtme şeklinde tercüme ettiğimiz (نَزْغ) kelimesi, vesveseye kaptırarak yoldan çıkarmaktır. Bu hal daha çok öfke anında görülür. (نَزْغ) kelimesinin zorlayarak kötülük yapmaya sevketmek anlamına geldiği de söylenmiştir. "Bu, şeytandan gelen bir dürtmedir" denildiğinde, insanın kötülüğe davet edilmesi manası kastedilir. Cenab-ı Allah, şeytanın bizi kötülüğe sevkettiğini bize bildirdiği gibi, onun tuzak ve şerrinden kurtuluşun da kendisine sığınmakla olacağını bildirmiştir. Şeytanın dürtmesine karşı kul Allah'a sığınırsa, şu ayette de ifade edildiği gibi Allah onu korur ve basiretini kuvvetlendirir.

(اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ
تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَۚ ﴿٢٠١﴾)

201-"Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah'ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar."

342 Necm, 53/29

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: “(طَيْف) kelimesi dürtme manasınadır.”

Başkaları bu kelimenin vesveseye kaptırma anlamına geldiğini söylemişlerdir. Zâten bu ikisi birbirine yakın anlamda olan kelimelerdir. Buna göre bir kimse şeytanın şerrinden Allah’a sığınırsa, Allah onu şeytanın şerrinden korur; onun verdiği vesveseyi gidermesi ve onun davet ettiği kötülüklerden uzak durması için de basiretini artırır. Şeytanı çok düşük bir mertebede ve çirkin bir surette görür. Ona uyduğu takdirde kötü akıbete maruz kalacağını bilir. Arzularını kamçılayan şeylere de önem vermez.

(وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾)

202-“Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar.”

Hasan, Katade ve Süddi dediler ki: “Şeytanlar, sapıklıkta kardeşleri olan kimseleri azgınlığın içine çekerler.”

Mücahid dedi ki: “Ayette müşriklerin şeytanlardan olan kardeşleri kastedilmiştir.”

Onlar sapıklıkta bir araya geldikleri için kendilerine kardeş denilmiştir. Mü’minler (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) **“Mü’minler ancak kardeştirler”**[343] ayetinde de belirtildiği üzere aralarındaki din birliği bağı sebebiyle birbirlerinin kardeşleri olarak adlandırıldıkları gibi, onlar da sevgi ve şefkatte tıpkı nesep kardeşliği gibi birbirlerinin kardeşleri olarak adlandırılmışlardır. Ayette şeytanın dürtülerinden ve vesveselerinden Allah’a sığınan kimsenin kalp gözünün açılmasından, şeytanın davet ettiği şeyin kötülüğünü anlamasından, Allah’a ve O’nun zikrine dönerek şeytanın davet ettiği kötülüklerden ve kendi haram arzularından uzak durmasından bahsedilmektedir. (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) diyerek Allah’a sığınılabileceği gibi, Yüce Allah’ın kendisine bahşettiği nimetleri, emir ve yasakları ve nimetlerin devamına vesile olacak halleri tefekkür ederek de olur. Bunu yapması durumunda nefsi arzuları ile şehevi hadiseler ve şeytanın dürtüleri artık onun nazarında küçülüp değersizleşir.

---

343 Hucurât, 49/10

Mezkûr ayetin ardından Cenab-ı Allah, kendisinin zikrinden ve kendisine sığınmaktan yüz çeviren kimsenin durumunu anlatmakta ve şöyle buyurmaktadır:

(وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ)

"Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar."

Allah'ı anmaktan ve O'na sığınmaktan uzak kaldıkça tıpkı aşağıdaki ayetlerde anlatıldığı gibi şeytanın vesveselerine kapılıp onun azgınlığının içine dalıp giderler.

(وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا)

"Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır."[344]

(وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ)

"(Allah) kimi saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar."[345]

Başarı Allah'tandır.

İmama Tabi Olarak Namaz Kılmakta Olan Kimsenin Kıraatte Bulunması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾)

204-"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."

344 Tâ hâ, 20/124
345 En'âm, 6/125

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda kıraatte bulundu. Onunla birlikte ashabı da kıraatte bulundular. Ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanlış okumasına sebep oldular. Bunun üzerine (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti indi.[346]

Sabit b. Aclan'ın bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الْمُؤْمِنُ فِي سَعَةٍ مِنَ الِاسْتِمَاعِ إِلَيْهِ إِلَّا فِي صَلَاةٍ مَفْرُوضَةٍ أَوْ مَكْتُوبَةٍ، أَوْ يَوْمِ جُمُعَةٍ أَوْ يَوْمِ فِطْرٍ أَوْ يَوْمِ أَضْحَى)

"Farz namaz, Cuma namazı, Ramazan bayramı veya Kurban bayramı namazı dışında mü'minin namazda okuduğu dinlenir."[347]

Muhacir Ebu Mahled, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırırken kendisine tabi olan sahabiler de onunla birlikte kıraatte bulundular. Nihayet (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti indi de topluluk sustu ve sadece Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraatte bulundu. Şa'bi ile Atâ, bu durumun namazda yaşandığını söylediler. İbrahim b. Ebi Hürre, Mücahid'den benzer bir rivayette bulunmuştur.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi namaz kıldırırken kıraatte bulunduğu sırada (kendisine tabi olarak namaz kılmakta olan) ensardan bir gencin de kıraatte bulunduğunu işitti. Bunun üzerine bu ayet indi.

Said b. Müseyyeb, "O genç de namazda kıraatte bulundu" demiştir.

346 Muvatta, Salât, 34: 1/186

347 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/221

Mücahid, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o esnada namazda ve hutbede olduğunu söylemiştir. Bu meseleden bahsederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbede olduğunu söylemek pek anlamlı gelmemektedir. Çünkü hutbe esnasında Kur'an'ın okunması, susup dinlenmesinin gerekliliği bakımından başka zaman ve yerde okunmasından farklı değildir.

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre sahabiler, mezkûr ayet ininceye kadar namazda konuşurlarmış. Bu da ayetin manasına uymayan ve sahihlikten uzak olan bir te'vildir. Çünkü ayette, başkasının okuduğu Kur'an'ın dinlenmesi emredilmektedir. Çünkü kişinin kendi okuduğunu susup dinlemekle emrolunması mümkün değildir. Ancak bu şöyle olabilir: Önceleri sahabiler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olarak namaz kılmaktayken konuşurlarmış. Nihayet bu ayet inmişti. Durum eğer böyleyse, diğer rivayet gibi imamın arkasında namazdayken ona uyanların kıraatte bulunmaması gerektiği şeklinde te'vil edilir. Böylece fukahanın icmasından anlaşılıyor ki bu ayette, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmaması ve susup imamın kıraatini dinlemesi gerektiği kastedilmiştir. Bu ayetin, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmamaları için indiğine dair selef ulemasının icması olmasa bile ayetin kendisi, manasının açık, lafzının umumi oluşu sebebiyle imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmaması gerektiğine yeterince ve de apaçık delalet etmektedir. Zira (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti, gerek namazda gerek namaz dışında Kur'an okunurken susup dinlemenin vacip olmasını gerektirmektedir. Namaz dışında okunan Kur'an'ı susup dinlememenin caizliğine dair bir delil bulunsa bile, bu ayetin, namazda imamın okuduğu Kur'an'ı susup dinlemenin vacipliği hükmü iptal edilemez. Bu ayet, imamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklığına delalet ettiği gibi, imamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda da arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklığına delalet etmektedir. Bu ayet, Kur'an okunurken susup onu dinlemeyi vacip kılmış ve sesli ya da sessiz okunmasını şart koşmamıştır. Sesli okunduğunda susup onu dinlememiz, sessiz okunduğunda ise ayetin hükmü uyarınca susmamız gerekir. Çünkü o sırada imamın Kur'an okumakta olduğunu biliyoruz.

İmamın arkasındaki cemaatin Kur'an okuyup okumaması gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri, İbn Sirin, İbn Ebi Leyla, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda, arkasındaki cemaat kıraatte bulunmaz."

Mâlik dedi ki: "İmamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat kıraatte bulunur. Ama sesli kıraatte bulunduğu namazlarda cemaat kıraatte bulunmaz."

Müzeni'nin rivayetine göre Şafiî dedi ki: "İmamın hem sesli hem de sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat, kıraate bulunur."

Büveyti'nin rivayetine göre Şafiî dedi ki: "İmamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat, namazın bütün rekâtlerinde fatiha'yı, ayrıca ilk iki rekâtte de zamm-ı sureyi okur. İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda ise arkasındaki cemaat, her rekâtte sadece Fatiha'yı okur." Büveyti, Leys ile Evzai'nin de böyle dediklerini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmamın gerek sesli gerekse sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaatin susması gerektiğine mezkûr ayetin delalet ettiğini açıklamıştık.

Lügat âlimleri dediler ki: Mezkûr ayette geçen (إنْصات) kelimesi, okunan Kur'an'ı dinlemek için susup konuşmamak manasına gelmektedir. Okuyan kimse ise hiçbir halde susup dinlemez. Çünkü susmak konuşmanın zıddıdır. Bu, dili durdurup harflerden oluşan dizgi gibi sözleri konuşmama halidir. Dil ve dudakları hareket ettirerek konuşan kimse için susmakla konuşmak, birbirinin zıddı şeylerdir. Mesela hareketli durgun denilemeyeceği gibi, konuşan suskun da denilemez. Susan kimse konuşan değildir. Konuşan kimse de susan değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kıraati başkaları tarafından işitilmeyen ve sessiz kıraatte bulunan kimseye sâkit yani susan kişi denildiği vakidir. Mesela Ammare'nin bildirdiğine göre Ebu Zür'a, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*ftitah tekbirini aldıktan sonra tekbir ile kıraat arasında

sustu. Kendisine dedim ki: Anam babam sana feda olsun. Tekbir ile kıraat arasında susmaların var. Bu konuda ne dersiniz? Susarken ne söylediğini bana da söyler misin? Bana şöyle dedi: (susarken ben şunu) diyorum: (اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ) ***"Allahım! Doğu ile batıyı birbirinden uzaklaştırdığın kadar benimle günahlarımı da birbirimizden uzaklaştır."***[348]

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sessizce dua ettiği halde kendisinin susmuş olduğu ifade edilmektedir. Bu da susmanın hiç konuşmamak değil, sessizce okuyup telaffuz etmek manasına geldiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Duayı sessizce okuyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimize mecazen susmuş dedik. Çünkü onun sessizce okuyuşunu işitmeyen bir kimse, onun susmuş olduğunu zanneder. Bu bakımdan susmuşa benzediğine göre, susmuşun durumuna yakın bir durumda olduğu için onun adıyla adlandırıldı.

Nitekim Yüce Allah, hakkı işitmeyen, hakkı söylemeyen ve hakkı görmeyen kâfirleri sağır, dilsiz ve körlere benzeterek onlar hakkında (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ) **"Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler"**[349] buyurmuştur.

Putlar hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَتَرَيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ)

"Sen onların sana baktıklarını görürsün."[350] Bu ayette putlar, bakan ama gerçekte görmeyen kimselere benzetilmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kişi, imam okurken kendisi okumaz. Fakat imam susunca kendisi okur. Çünkü Hasan, Semüre b. Cündeb'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***biri kıraatten önce diğeri de kıraatten sonra olmak üzere namazda iki susması vardı. Bundan dolayı***

348 İbn Mâce, İftitahu's-Salât, 1
349 Bakara, 2/18
350 A'râf, 7/198

imamın da kıraatten önce bir süre susması gerekir ki namazın baş tarafına yetişenler Fatiha'yı okuyabilsinler. Bunlar okuduktan sonra, imamın da okuması için susarlar. İmam da Fatiha'yı okuduktan sonra tekrar susar ki, namazın baş tarafına yetişemeyenler de Fatiha'yı okuyabilsinler."

Bunu söyleyenlere şöyle cevap verilebilir: İmamın namazda iki defa susması olduğunu bildiren hadis sabit değildir. Sabit olsa bile sizin söylediklerinizin doğruluğuna delalet etmez. Çünkü birinci susuş, iftitah duası içindir. İkincisine gelince bu susma eğer sabit ise Fatiha okuyacak kadar bir süre devam etmesi gerektiğine dair bir delil yoktur. Bu, kıraatle rükû tekbirinin arasını ayırmak için araya konulan bir susma fasılasıdır. Şayet bu tekbir kıraatin hemen ardından alınırsa, bazıları bu tekbirin kıraatin bir parçası olduğunu zannedebilirler. İşte böyle zannedilmesin diye kıraatten sonra da imam bir süre susar. Şayet imamın iki susmasından her birinin Fatiha okumaya yetecek kadar bir süre devam etmesi gerekli olsaydı, bu meşhur, aşikâr ve yaygın bir şekilde uygulanmakta olurdu. İmama tabi olanların farz olan Fatiha'yı okuyabilmeleri için bu susmalara umumi bir ihtiyaç olduğu halde böyle bir uygulama meşhur ve yaygın bir şekilde nakledilmediğine göre imamın iki defa susmasının sabit olmadığı ispatlanmış oldu.

Şunu da ifade edelim ki cemaatin yapması gereken, imama tabi olmaktır. İmamın cemaate uyması caiz olmaz. Yukarıdaki itirazı yapan kişinin söylediğine bakılırsa, imam kıraati tamamladıktan sonra susmalı ki, ona tabi olanlar da kıraatte bulunsunlar. Böyle bir uygulama, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ) ***"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır"***[351] hadisine ters düşmektedir. Sonra bununla birlikte bu uygulama, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu emrine de aykırıdır: (وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا) ***"İmam okuduğunda susun."***[352]

Bu hadiste, imamın kıraatini dinlemeleri için cemaatin susması emredilmektedir. Cemaatin Fatiha okuması için imamın susması ise bu hadise aykırı olup, imamı cemaate uyar hale getirmektedir. Bu ise yanlış bir sözdür. Mesela öğle namazında imam sehven birinci kadeye oturmayıp üçüncü rekâta kalkacak olursa cemaatin de kadeye oturmayıp ona uyması gerekir. Ama cemaat sehven aynı şeyi yapacak olursa imamın ona uyması

351 Buhâri, Salat, 18
352 Ebu Davud, Salât, 69

gerekmez. Cemaatten biri namazda hata yaparsa kendisinin ve imamının sehiv secdesi yapması gerekmez. Ama cemaat hata yapmadığı halde imam hata yaparsa, imam sehiv secdesi yaparken cemaatin de ona uyması gerekir. Kendisine uyarak namaz kılmakta olanların Fatiha okuyabilmeleri için imamın susmakla emr olunması nasıl caiz olur?

İmamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklandığına dair, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* muhtelif şekillerde meşhur hadisler rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Musa *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا)

"İmam okuduğunda susun."[353]

İbnAclan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا)

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır. İmam okuduğunda susun."[354]

Bu iki hadis, imamın kıraati sırasında cemaatin susmasını gerektirmektedir.

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır. İmam okuduğunda susun" hadisi, imama uymanın gereklerinden birinin de susup imamın kıraatini dinlemek olduğunu bildirmektedir. Bu da cemaatin Fatiha okuması için imamın susmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu durumda imamın susması emredilmiş olsaydı aynı halde imam cemaat, cemaat de imam olurdu ki bu fasid bir durumdur.

353 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 13

354 Buhâri, Salat, 18

Cabir *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَإِنَّ قِرَاءَةَ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ)

"İmamı olan kimsenin imamının kıraati, kendisi için de kıraattir."[355]

Raviler cemaati bunu Cabir'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu hadisin bazı varyantlarında, ***"Senin imamın olduğunda onun kıraati senin için de kıraattir"*** ifadesi yer almaktadır.

İmran b. Husayn *radıyallahu anh* dedi ki: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasakladı."***[356]

Bu hadislerin senedlerini, Şerhu Muhtasari't-Tahavi'de nakletmiş bulunmaktayız.

Mâlik'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ صَلَّى صلاةً لم يَقرَأ فيها بأم القُرآنِ فهي خِدَاجٌ)

"Bir kimse kıldığı namazda Fatiha okumazsa namazı eksiktir."[357]

Bu hadisin bazı varyantlarında, ***"Bu şekilde ancak imamın arkasında kılabilir"*** denilmektedir. Bu hadiste, imamın arkasında Fatiha okumamanın, namazda bir eksiklik meydana getirmediği haber verilmektedir. Okunması caiz olsaydı, tıpkı yalnız kılan kimsenin namazında olduğu gibi okunmaması bir eksikliğe sebep olurdu.

Mâlik'in bildirdiğine göre İbn Ükeyme el-Leysi, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir defasında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatte bulunarak kıldırmakta olduğu bir namazı yarıda bırakıp cemaate dönerek ***"Az önce sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sordu. Cemaattekiler "evet" deyince şöyle buyurdu:

355 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 13

356 Bkz. Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 36/314

357 Bkz: Ebu Davud, Salât, 135

(إِنِّي أَقُولُ مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ)

"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okuma konusunda benimle çekişme içine giriliyor?"[358]

Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatle kıldırdığı namazlarda kıraatte bulunmayı terk etti. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "Sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?" diye sorması, arkasındaki kimselerin sessiz kıraatte bulunduklarına ve sesli kıraatte bulunmadıklarına delalet etmektedir. Sesli kıraatte bulunmuş olsalardı, ***"Sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sormazdı. Bu soruyu sorduktan sonra da şöyle buyurmuştu: ***"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okuma konusunda benimle çekişme içine giriliyor?"*** Bu da kıraatin sesli yapıldığı namazla sessiz yapıldığı namazın hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda kendisine uyanların kıraatte bulunmalarının, kıraatte kendisiyle çekişme içine girmiş gibi olduklarını bildirmiştir. Ravinin "Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatle kıldırdığı namazlarda kıraatte bulunmayı terk etti" demesi, sessiz kıraatli namazlarda cemaatin de kıraatte bulunmasının caiz olmasını savunanlar için bir delil teşkil etmez. Çünkü bu, ravinin kendi ifadesi ve te'vilidir. Bunda, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraati sesli olan namazla sessiz olan namaz arasında ayırım yaptığına ilişkin bir delil yoktur.

Yunus b. Ebi İshak'ın bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaz kılarken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında biz de Kur'an okuyorduk.

(خَلَطْتُمْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ)

"Kur'an okurken beni şaşırttınız" buyurdu.[359]

---

358 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/217

359 Darekutni, Sünen: 2/141

Bu hadis de kıraati sesli olan namazla sessiz olan namazın hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hadiste ikisi arasında fark olduğu söylenmemiştir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Hürmüz, ashaptan İbn Buhayne'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırırken ***"Az önce sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sordu. Cemaattekiler "evet" deyince şöyle buyurdu:

(إِنِّي أَقُولُ مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ)

"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okumada benimle çekişme içine giriliyor?"

Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kıldırdığı namazlarda onunla birlikte kıraatte bulunmayı terk etti.

Bu hadiste, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasındaki cemaatin kıraati terk ettiği bildirilmekte, ancak sesli ve sessiz kıraatli namaz ayırımı yapılmamaktadır. Bu rivayetler, namazın kıraati sesli de olsa sessiz de olsa imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasını yasaklamaktadırlar. Sahabilerin büyük çoğunluğunun imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasakladıkları ve bunu yapanlara karşı çıktıklarına ilişkin rivayetler de, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında böyle bir uygulama yaygın olsaydı, sahabiler bundan habersiz kalmazlardı. Şeriat koyucusunun da bu konuda cemaat için bir nassı olurdu. Cemaat de bunu namazda kıraatin farzlığını bildiği gibi bilirdi. Çünkü bunun bilinmesine umumi bir ihtiyaç vardır. Çünkü imamın arkasında kıraatin hükmünün bilinmesine olan ihtiyaç, imamın veya yalnız başına kılan kimsenin kıraatin hükmünü bilmeye olan ihtiyacı kadardır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmasına sahabilerin büyük çoğunluğunun karşı çıktığı rivayet olunduğuna göre, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının caiz olmadığı ispatlanmış oldu.

İmamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasını yasaklayanlar; Hz. Ali, İbn Mesud, Sa'd, Cabir, İbn Abbas, Ebu Derdâ, Ebu Said, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit ve Enes'tir. (Allah hepsinden razı olsun).

Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ)

"İmamın arkasında kıraatte bulunan kimse, fıtrattan sapmış olur."[360]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin ağzı torakla dolsun."

Vekî'in bildirdiğine göre Musa b. Sa'd, Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الإِمَامِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ)

"İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin namazı geçerli değildir."[361]

Ebu Hamza dedi ki: İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, 'Namazda imamın arkasında kıraatte bulunayım mı?' diye sordum. 'Hayır' dedi.

Ebu Said dedi ki: "İmamın kıraati senin için de yeterlidir."

Enes dedi ki: "İmamın arkasındaki kıraat, tesbihtir."

Doğrusunu Allah bilir. Herhalde bu sözle rükûdaki tesbih ile iftitah duası kastedilmiştir.

---

360 Darekutni, Sünen: 2/123

361 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/279

Mansur, İbrahim'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İmamın arkasında kıraatte bulunulduğunu duymadık. Yalancı Muhtar başa geçtiğinde onu itham ettiler. Arkasında namaz kılanlar kıraatte bulundular."

Sa'd dedi ki: "İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin ağzına ateş koru konulmasını çok isterim."[362]

İmamın arkasında kıraatte bulunmaktan yana olanlar, delil olarak şu rivayete dayanmaktadırlar. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Mahmud b. Rebî', Ubade b. Samit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize sabah namazını kıldırdı. Namazdayken kıraati şaşırdı. Selam verdikten sonra ***"Siz benim arkamda kıraatte bulunuyor musunuz?"*** diye sordu. Cemaattekiler "Evet" deyince şöyle buyurdu: ***"Böyle yapmayın. Sadece Fatihatü'l Kitab'ı okuyun. Çünkü onu okumayanın namazı olmaz"***[363]

Bu hadisin senedinde ızdırap, merfuluğunda da ihtilaf vardır. Hadisi Sadaka b. Halid Zeyd b. Vakid'den, o da Mekhul'den, o da Nafi' b. Mahmud b. Rebia'dan, o da Ubade'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu senette adı geçen Nafi' b. Mahmud, meçhul bir kişidir, tanınmamaktadır. Bu hadisi İbn Avn, Reca b. Hayve'den, o da Mahmud b. Rebi'den, o da Ubade'den mevkuf olarak rivayet etmiş ve senette Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* zikretmemiştir.

Eyyüb'ün bildirdiğine göre Ebu Kalabe, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırdı. Namazdan sonra cemaate döndü ve ***"İmam okurken siz de okuyor musunuz?"*** diye sordu. Cemaattekiler sustu. Sorusunu üç kez tekrarladı. Cemaattekiler, "Evet öyle yapıyoruz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Böyle yapmayın"*** buyurdu. Ancak Fatiha'yı okuyabileceklerini söylemedi.

Ubade'nin rivayet ettiği hadisin aslı, Yunus'un İbn Şihab'dan rivayet ettiği şu hadistir: Mahmud b. Rebi'in bana verdiği habere göre Ubade b. Samit, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu söyledi: ***"(Namazda) Kur'an okumayanın namazı olmaz."*** Ubade'nin bu hadisi

---

362 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/278

363 Müsnedu'ş-Şâşî: 3/190

senedi muzdarib, merfuluğu ihtilaflı ve metni de başka hadislerle çatıştığı için bu hadis ile, imamın arkasında kıraatte bulunmayı meneden sahih hadislere ve Kur'an'ın zahirine itiraz etmek caiz olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا صلاة إلا بِأُمِّ القرآن) ***"Ümmu'l Kur'an (Fatiha) okunmadan namaz olmaz"*** hadisine gelince bunda, Fatiha'nın imamın arkasında okumayı vacip kılan bir delil yoktur. Çünkü cemaatle kılınan namazda da Fatiha okunmaktadır. İmamın okuması yeterlidir.

Alâ b. Abdirrahman'ın rivayet ettiği şu hadis de böyledir: Alâ b. Abdirrahman'ın bildirdiğine göre Hişam b. Zühre'nin azadlısı Ebu Saib, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ غيرُ تمامٍ)

"Bir kimsenin kılarken Ümmül'kur'an'ı (Fatiha'yı) okumadığı namaz eksiktir, tamam değildir."[364]

Ben dedim ki: Ey Ebu Hureyre, ben de bazen imamın arkasında namaz kılıyorum. Koluma dürterek "Ey farisi, o zaman onu içinden oku" dedi.[365]

İmamın arkasında kıraatte bulunmaktan yana olanlar için bu rivayette bir delil yoktur. Çünkü bu rivayette sadece (خِدَاج) kelimesi geçmektedir ki o da eksiklik demektir. Bu da Fatiha okumaksızın kılınan namaza namaz demenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki bu hadis, yalnız başına kılınan namaz hakkındadır. Bunun böyle kabul edilmesi durumunda bu hadisle daha önce naklettiğimiz ve imamın arkasında kıraatte bulunmayı reddeden hadislerle ayet arasında uyum sağlanması mümkün olur. Ebu Hureyre'nin "o zaman onu içinden oku" demesine gelince o, bu sözün Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemiş değildir. Kendisine ait olan bir ifade ile de hüccet sabit olmaz.

Bizim naklettiğimiz haberlerin bu konuda delil olmaya daha layık olduklarını gösteren delillerden biri şudur: İmamın cehri olarak kıldırdığı

---

364 Darekutni, Sünen: 2/84

365 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/87

namazlarda arkasında kıraatte bulunmanın yasaklığı konusunda bu rivayetlerin delil olarak kullanılabileceğini fakihler ittifakla kabul etmişlerdir. Muhaliflerin naklettikleri rivayetlerse ihtilaflıdır. Delil olarak kullanılabileceği hususunda fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri rivayetler, üzerinde ihtilaf ettiklerine göre daha öncelikli delil olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üzerinde ittifak edilen veya ihtilaf edilen bütün rivayetleri delil olarak kullanabiliriz. Buna göre imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasaklayan rivayetler, Fatiha'dan başka ayet ve surelerin okunmasıyla ilgilidir, deriz. İmamın arkasında kıraatte bulunmayı emreden rivayetlerse Fatiha okunmasıyla ilgilidir, deriz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ifadeleriyle geçersiz kılınmıştır: (قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا) ***"Bildim ki bazınız kıraatte benimle çekişir oldu"***[366] ve (مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ) ***"Bana ne oluyor da Kur'an okumada benimle çekişme içine giriliyor?"*** Kur'an deyince diğer ayet ve sureleri bir kenara bırakıp sadece Fatiha'yı anlamak doğru olmaz. Bu hadisten, Kur'an'ın tamamının kastedildiğini anlamış oluyoruz.

Vehb b. Keysan'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَرَاءَ إِمَامٍ)

"İçinde Ümmu'l Kitap (Fatiha) okunmayan her namaz eksiktir. Ancak imamın arkasında kılınan namaz bundan hariçtir."[367]

Bu hadis, imamın arkasında kıraatte bulunulamayacağına dair bir nasstır ve bu, sizin te'vilinizi geçersiz kılmaktadır. Bu durumda siz ey muhalif, bütün rivayetleri delil olarak kullanmamakta, aksine bazısını reddetmiş ve kullanmamış olmaktasınız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstidlalde bulunduğunuz sahabe sözlerinde sizin lehinize bir delil bulunmamaktadır. Çünkü naklet-

366 Müslim, Salât, 12
367 Darekutni, Sünen: 2/114

tiğiniz sahabe sözlerine onların emsali olan başka sahabiler muhalefet etmişlerdir. Mesela Abdulvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Cevvab, Yezid b. Şerik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* a dedim ki:

- Ben imamın arkasında kıraatte bulunayım mı diyen birini işittin mi?

- Evet...

- Peki ya o adam imamın arkasında kıraatte bulunurken kıraatte bulunursa?

- Bulunsun.[368]

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu'l Feyz, Ebu Şeybe'den naklederek Muaz'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: İmamın kıraatini işittiğin zaman sen de (قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ) ve benzeri bir sure oku. İmamın kıraatini işitmediğin zaman kendi içinden oku."

Eş'as, hakem ile Hammad'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Hz. Ali, imamın arkasında kıraatte bulunmayı emrederdi."

Leys'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmam sesli de okusa sessiz de okusa sen sen Fatiha okumayı asla terketme."

Şu sahabilerden imamın arkasında kıraatte bulunulması gerektiğine dair rivayetler geldiğine ve yine bunlardan imamın arkasında kıraatte bulunmanın yasaklığına dair rivayetler geldiğine göre, bu rivayetler ile hüccet nasıl sabit olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hz. Ömer ile Muâz'ın *radıyallahu anh* hadislerinin senedi meçhuldür. Böyle bir hadis hüccet olamaz. Hz. Ali'nin hadisi ise Hakem ile Hammad ve Muhalifimizden rivayet edilmiştir. Mürsel olduğu için böyle hadisler hüccet olarak kabul edilmez. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu hadisini ise Leys b. Ebi Süleym rivayet etmiştir ki o, zayıf bir ravidir. Ebu Hamza, imamın arkasında kıraatte bulunmayı

368 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/85

yasaklayan bir hadisi de ondan rivayet etmiştir. Bununla beraber bizim dayandığımız delil sadece sahabe kavli değildir. Biz dedik ki: Kendisine umumun ihtiyaç duyduğu bu gibi farzlar hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabileri nassız bırakmazdı. Sahabilerin imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasaklayan ifadeler kullandıklarını gördüğümüze göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun farz olduğuna dair bir nassının bulunmadığını öğrenmiş olmaktayız. İmamın arkasında kıraatte bulunmanın farz olduğunu söyleyen sahabilerin ifadeleri, bizim anlattıklarımızın hükmünü zedelemez. Çünkü onların söylediklerinde en fazla, 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassının bulunmadığı' ifadesi vardır. Sahabilerden bazıları kıyas yaparak veya te'vilde bulunarak imamın arkasındakilerin kıraatte bulunmalarının farz olduğuna kail olmuşlardır. Oysa bu gibi şeylerin farz olduğunu bilmenin yolu, bu konuda nass bulunduğunu toplumun bildirmesi ve ümmetin de bunu birbirlerine nakletmesidir. Bunun farz olmadığına delalet eden hususlardan biri de, imam rükûdayken namaza yetişen kimsenin hiç kıraatte bulunmaksızın imama tabi olması gerektiği hususunda fukahanın görüş birliği etmiş olmasıdır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları taharet ve diğer namaz fiilleri gibi farz olsaydı, bunun hiçbir durumda terk edilmesi caiz olmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, o rekâta ulaşamama endişesi gibi bir zaruretten dolayı caiz görülmüştür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cemaate sonradan yetişen kimsenin bir rekâtı kaçırma endişesi birkaç bakımdan zaruret sayılmaz. Şöyle ki:

1-Namazın imamın arkasında kılınması farz değildir. Kişi namazını yalnız olarak da kılsa geçerli olur. Ancak imama tabi olarak kılması daha faziletlidir. Bu faziletin kaçırılmasından endişe duyulması, kıraati terketmesi için bir zaruret değildir.

2-Abdestsiz kimsenin cemaate yetişememekten endişe duyması, abdest almamasını mübah kılmaz. Aynı şekilde secde halindeyken imama yetişirse bu, rükûun onun üzerinden sakıt olması için bir zaruret olmaz. Bu gibi durumlarda kıraatin terkedilmesinin caiz olması, kıraatin farz olmadığına delalet eder.

3-İmamın arkasında kıraatte bulunmanın farz olmadığını ispatlayan delillerden biri de, imamın sesli kıraatte bulunarak namaz kıldırmaktayken kendisine tabi olanların Fatiha ile birlikte zamm-ı sure okumayacakları hususunda fukahanın ittifak etmiş olmalarıdır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, Fatiha'nın yanı sıra zamm-ı sure okumaları namazın sünnetlerinden olurdu. Çünkü kıraatin farz olduğu diğer namazlarda Fatiha'nın yanısıra zamm-ı sure okumak sünnettir.

4-İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda, kendisine tabi olan arkasındaki kimselerin sesli kıraatte bulunamayacakları hususunda fakihlerin hepsi ittifak etmişlerdir. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, onların da imam gibi sesli kıraatte bulunmaları gerekirdi. Bu da onların kıraatte bulunmalarının farz olmadığına delalet eder. Cemaatle kılınan cehrî namazlarda hükmün böyle olması gerekir. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, sesli veya sessiz kıraat hususunda imam ile kendisine tabi olanların hükümlerinin aynı olması gerekirdi.

(وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾)

205-"Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikir iki şekilde olur:

1-Allah'ın ululuk ve yüceliği, gücünün delil ve alametleri üzerinde derinden derine düşünmekle olur. Bu, zikirlerin en üstünüdür. Çünkü diğer zikirlerden çok bununla sevap kazanılır, bununla ilahi mükâfatlara ulaşılır.

2-Sözlü zikirdir. Bu zikir; bazen dua ederek, bazen Allah'ı överek, bazen Kur'an okuyarak, bazen de insanlar için Allah'a dua ederek yapılır. Ayette zikrin her iki şekli, yani sözle ve tefekkür ile yapılanları kastedilmiş olabilir. Buna göre (واذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ) **"Rabbini içinden zikret"** emri, Allah'ın kudretinin delil ve alametleri üzerinde tefekkürle ilgili olmaktadır.

(وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ) **"Yüksek olmayan bir sesle (zikret)."**

Bu emir, zikrin dil ile de yapılması gerektiğine ilişkin bir nastır. Bu zikirle Kur'an okuma kastedildiği gibi dua etmek de kastedilmiş olabilir. Duanın en faziletlisi, şu ayette ifade edildiği gibi sessizce yapılanıdır.

(أُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) **"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."**[369]

Sözlü zikirle eğer Kur'an okumak kastedilmişse mana, şu ayetteki gibi olur:

(وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا)

"Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut."[370]

Duanın sessizce yapılmasının daha faziletli olacağı söylenmiştir. Çünkü bu şekilde yapılan dua riyadan uzak, ihlasa yakın ve kabule daha layıktır. Bu ayetteki hitabın Kur'an okuyan kimselere yapıldığı söylenmiştir. Çünkü bu, şu ayete atfedilmiştir:

(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا)

"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun."[371]

Bu ayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edildiği, ancak manasının bütün mükellefleri ilgilendirdiği söylenmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde..."[372]

Katade, duadan bahseden mezkûr ayetin devamındaki (الآصال) kelimesinin akşam manasına geldiğini söylemiştir.

---

369 A'râf, 7/55
370 İsrâ, 17/110
371 A'râf, 7/204
372 Talâk, 65/1

بسم الله الرحمن الرحيم

8- ENFÂL SÛRESİ

[Enfal Suresi Giriş]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk, Katade, İkrime ve Atâ şöyle dediler: "Enfal, ganimet demektir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas ve Atâ dediler ki: "Enfal, arada bir savaş olmaksızın müşriklerden Müslümanların eline geçen binek, köle veya eşyalardır. Bunlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* olur. O, bunları dilediği yere sarfeder."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Enfal, Cenab-ı Allah'ın humus ehline ait kıldığı humustur (Ganimetlerin beşte biridir)."

Hasan dedi ki: "Enfal, büyük ordunun ilerisinde giden müfrezelerin düşmandan ele geçirdiği ganimetlerdir." Nefl kelimesi sözlükte, hak edilenden fazlası anlamına gelmektedir. Nafile kelimesi de farz olmayan ve gönüllü olarak yapılan ibadetler anlamına gelmektedir. Nefl bize göre ganimet elde etme hakkına sahip olmadan Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verilen şeylerdi. Ganimet elde etme hakkı kazanıldıktan sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin ancak beşte biri/humus verilir oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gazaya gönderdiği müfreze/seriyyelere, "Düşmandan elde edilen ganimetlerin beşte biri ayrıldıktan sonra kalan dörtte birlik kısmı sizindir" veya "Tamamının dörtte birini ayırdıktan sonra beşte birini devlete teslim edeceksiniz" derdi. Ya da gazaya gidenleri teşvik etmek ve hücuma yüreklendirmek için "Düşmandan bir

şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur" derdi. Yahut "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derdi. Ama yetkililerin ganimeti teslim almalarından sonra, askerlerin payı olan ganimetten bazı kimselerin ekstradan nefl almaları caiz olmaz. İstenirse devlete ayrılan beşte birlik paydan onlara ekstradan nefl verilebilir.

Ayetin iniş sebebi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Sa'd'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bedir savaşında düşmandan bir kılıç ele geçirdim. Kılıcı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* götürüp 'Bunu bana nefl (ganimetten ayrı) olarak ver' dedim. Bana (ضَعْهُ مِنْ حَيْثُ أَخَذْتَهُ) ***"Onu aldığın yere bırak"*** dedi. Bunun üzerine (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti indi.[373] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* beni çağırdı ve ***"Git, kılıcını al"*** buyurdu.

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Enfal, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* tahsis edilen ganimetlerdi. Kimsenin onda hakkı yoktu. Daha sonra bununla ilgili olarak Yüce Allah şu ayeti indirdi: (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."**[374]

İbn Cüreyc dedi ki: "Süleyman, Mücahid'in de böyle dediğini bana haber verdi."

Ubade b. Samit, İbn Abbas ve diğerleri dediler ki: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çeşitli ganimetler elde etti ve ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse, ele geçirdiği şey kendisinin olur"*** buyurdu. Sahabiler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Bazıları bizim dediğimizi söylediler. Diğer bazılarıysa 'Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* biz koruduk ve size destek olduk' dediler. İhtilafa düşüp huyumuz bozulunca

---

373 Müslim, Cihad ve Siyer, 12
374 Enfâl, 8/41

Allah enfalı elimizden alıp Resûlü'ne tahsis etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu humus'tan bir pay olarak taksim etti.[375]

Bunda takva ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat vardı. İnsanların arasını bulup onları uzlaştırmak vardı. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştu:

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِۜ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْۖ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾)

1-"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: «Ganimetler Allah'a ve Resûlü'ne aittir. O halde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.»"

Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(لِيَرُدَّ قَوِيُّ الْمُسْلِمِينَ عَلَى ضَعِيفِهِمْ)

"(Düşmandan fazla ganimet elde eden) Güçlü Müslümanlar, güçsüz Müslümanlara versinler."[376]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[377]

---

375 Bkz: Ebu Davud, Cihad, 154

376 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/241

377 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kaste-

Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[378]

Ubade ile İbn Abbas'ın rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında, düşmanla çarpışmadan önce şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur."***

Derler ki: Bu yanlıştır. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn savaşında ***"Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** buyurmuştur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi"*** buyurmuştur. (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti Bedir ganimetlerinin ele geçirilmesinden sonra inmiştir. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşçılara çarpışmadan önce elde ettiklerini onlara vermiş olduğuna ilişkin rivayetin yanlış olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmandan ele geçirilen malları savaşçılara mübah kılması, ancak savaştan sonra olmuştu. O rivayetin yanlışlığının bir delili de, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** dedikten sonra düşmandan ele geçirdikleri malları eşit miktarda savaşçılar arasında paylaştırdığının söylenmiş olmasıdır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözünde durmaması, bir insana verdiğini ondan geri alıp başkasına vermesi mümkün değildir. Doğrusu Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

---

dilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

378 Enfâl, 8/68-69

sellem düşmanla çarpışmazdan önce ganimetler hakkında bir şey söylemiş değildir. Savaş bittikten sonra da savaşan sahabiler kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayetini indirdi. Dilediğine vermek üzere ganimetler üzerinde tasarrufta bulunma yetkisini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verdi. O da elde edilen ganimetleri gazaya katılan mü'minlere eşit olarak paylaştırdı. Sonra bu hüküm şu ayetle nesh edildi: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."**

İbn Abbas ile Mücahid'den rivayet olunduğuna göre ganimetlerin beşte biri, Kur'an'da belirtilen kimselere tahsis edildi. Beşte dördü ise gazaya katılanlara tahsis edildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, piyade ve süvari hisselerinin miktarını belirledi. Ganimetin ele geçirilmesinden önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** hadisinin hükmü baki kaldı. Ganimetlerin beşte biri ile savaş olmaksızın müşriklerden ele geçen mallar üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi ise Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verildi. O, bunlardan dilediği kadarını dilediği kimselere verme yetkisine sahipti. Ancak ganimetlerin yetkiliye tesliminden sonra neflin yani her isteyenin istediği malı alıp götürebileceğine dair hüküm nesh edildi. Sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin tasarrufuna bırakılan beşte birlik paydan dilediğine dilediği miktarda mal verebilirdi. Bunun delili de şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında elde edilen ganimetleri şimdiki taksime göre değil de beşte birlik payı ayırmaksızın tamamını eşit olarak savaşçılara taksim etmişti. Eğer şimdi yerleşmiş bulunan hükme göre taksim etmiş olsaydı önce beşte birlik payı içinden çıkarırdı. Kalanını da süvariye piyadeden daha fazla pay vererek taksim ederdi. O savaşa katılan İslam ordusunda sadece iki at vardı. Biri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, diğeri de Mikdad'ın *radıyallahu anh* idi. Ganimetleri savaşa katılanlara eşit olarak paylaştırdığına göre, (قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ) **"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"** ayetinin, dilediğine dilediği kadar pay verebilmesi için ganimetler üzerinde tasarruf yetkisinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verilmiş olmasını gerektirdiğini anlamış oluyoruz. Ganimetlerin

yetkiliye tesliminden sonra gazilerden birilerine nefl(/ganimetten fazla bir şey) verilmesinin hükmü daha sonra nesh edildi. Ama ganimetlerin yetkiliye tesliminden önce gazilerden bazılarına nefl verilebileceğine dair hüküm yürürlükte kaldı ki savaşacak olan mü'minlere teşvik olsun ve düşmana saldırma konusunda cesaretlendirilsinler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Müslümanların düşman üzerine at koşturmadan elde ettikleri mallar ile taksim edilemeyen şeyler ve beşte birlik kısımdan dilediği kadarını dilediği kimselere verme yetkisine sahipti.

Bedir savaşı başlamazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşçılara çarpışmadan önce elde ettiklerini onlara vermiş olduğuna, düşmanlardan birini öldürenin öldürdüğü kimsenin üzerindeki eşyaya sahip olacağını söylediğine ilişkin rivayetin yanlış olduğunun delili şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mus'ab b. Sa'd, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında düşmandan ele geçirdiğim bir kılıcı alıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. "Ey Allah'ın Resûlü! Cenab-ı Allah bu gün düşmandan intikam almamı nasip etti. Şu kılıcı bana hibe et" dedim. Bana, ***"Şu kılıç ne benim ne de senindir"*** dedi. Ben de "Bu kılıç bu gün benim çektiğim zahmeti çekmeyen birine verilecek" diyerek huzurdan ayrılıp gittim. Bir süre sonra bir haberci bana geldi ve "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* seni çağırıyor. Hemen gel" dedi. Söylediğim sözler sebebiyle ayet indiğini zannettim ve huzur-u risalete vardım. Bana (إِنَّكَ سَأَلْتَنِي هَذَا السَّيْفَ وَلَيْسَ هُوَ لِي وَلَا لَكَ؛ فَإِنَّ الله قَدْ جَعَلَهُ لِي، فَهُوَ لَكَ) ***"Şu kılıcı benden istemiştin. O vakitte kılıç ne benim ne de senindi. Ama artık Allah onu bana verdi. Şimdi de senin olsun"*** buyurdu ve şu ayeti okudu: (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir.»"** [379]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Enfâl suresinin inmesinden önce o kılıcın ne kendisine ne de Sa'd'a *radıyallahu anh* ait olduğunu, ama Allah onu kendisine verince de Sa'd'a *radıyallahu anh* vermeyi tercih ettiğini haber vermiş oldu. Bu rivayet, savaşmazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve*

379 Ebu Davud, Cihad, 155

sellem, ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse ele geçirdiği şey kendisinindir"*** dediğini söyleyenlerin rivayetlerinin fasid olduğuna delalet etmektedir.

(وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾)

7-"Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."

Bu kıssada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberliğini ispatlayan bazı deliller vardır. Bu delillerin bazıları şunlardır:

- Yüce Allah, iki taifeden birinin Müslümanların eline geçeceğini haber vermişti. Bu taifelerden biri, Kureyşlilerin ticaret kervanıydı. Diğeri ise bu kervanı korumaya giden onların askeri birliği idi. Ama neticede Allah'ın vaad ettiği gerçekleşti.

- (وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ) **"Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz."** Yani mü'minler az savaşçısı bulunan ticaret kervanını ele geçirmek istiyorlardı. Kureyşli müşriklerin kendileriyle savaşmak üzere yola çıktığını bilmedikleri, kendileri savaşa hazırlanmadan hafif silahlarla Medine'den çıktıkları için kervanı ele geçirmeyi arzuluyorlardı.

- (وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ) **"Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."** Allah, kâfirlerin kökünü kazımak ve onları kılıçtan geçirmeleri için mü'minlere olan vaadini gerçekleştirmek istiyordu.

- (فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنّ۪ي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِف۪ينَ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِه۪ قُلُوبُكُمْ) **"(Rabbiniz), «Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum» diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı."**[380] Bu

380 Enfâl, 8/8-9

ayetlerde yapılan vaatlerin tamamı gerçekleşti. Ayette bildirildiği gibi mü'minlerin kalpleri yatıştı.

- (اِذْ يُغَشّ۪يكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ) **"Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyordu."**[381] Kendilerinden kat be kat fazla olan düşmanları teçhizat ve silahlarıyla onlara göründüğünde ve gözlerini uyku bürüdüğünde Cenab-ı Allah mü'minleri hafif bir uykuya daldırmıştı.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: (وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ) **"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."**

Cünüplükten temizlenmeniz için yağmur yağdırıyordu. Çünkü sahabiler arasında ihtilam olanlar vardı. O da şeytanın pisliği sebebiyle olmuştu. Onları rüya da vesveseye kaptırmıştı. (وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ) **"Kalplerinizi pekiştirmek için"** vaatleri hakkında size güven vermişti. (وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ) **"ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için"** Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Birincisi kendilerinden emin adımlarla yürümelerini sağlamak için onlara sağlam bir görüş, basiret ve güven lütfedilmişti. İkincisi, Müslümanların ordugâhları yumuşak kumlu bir yere kurulmuştu. Ayakları yere gömülüyordu. Yüce Allah yağmur yağdırarak o yerleri sertleştirdi ki rahatça yürüyebilsinler. Bu, tefsirde rivayet edilmiştir.

- (اِذْ يُوح۪ي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنّ۪ي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا) **"Hani Rabbin meleklere, «Ben sizinle beraberim (size yardım ederim). İman edenlere sebat verin» diye vahyediyordu."**[382] Bu ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Melekler, Allah'ın kendilerine yardım edeceği düşüncesini müminlerin kalplerine ve zihinlerine getirdiler. Bu da mü'minlerin sebat etmelerine ve kâfirlere karşı kendilerini güçlü hissetmelerine vesile oldu.

---

381 Enfâl, 8/11
382 Enfâl, 8/12

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Yüce Allah'ın kendisine ve mü'minlere yardım edeceğini haber verdi Bu da onların onları sebat etmelerine vesile oldu.

- Sonraki ayetlerin birinde Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى) **"Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı."**[383] Ayette sözü edilen olay şöyle gerçekleşmişti:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yerden bir avuç toprak alarak müşriklerin üzerine savurmuş ve onları hezimete uğratmıştı. O topraktan, gözüne girmedik bir tek müşrik kalmamıştı. İşte yukarıdaki ayette Cenab-ı Allah, o toprağı kendisinin müşriklerin yüzüne ve gözüne ulaştırıp isabet ettirdiğini bildirmektedir. Çünkü yaratılmışlardan hiç birinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu yerden o toprağı alıp müşriklerin gözlerine kadar ulaştırıp isabet ettirmeye gücü yetmezdi. Bütün bu sayılanlar, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin delilleri idiler.

- Bu ayetlerde haber verilen hususlar, önceden haber verildikleri gibi gerçekleştiler. Bu gibi şeylerin tahmin üzerine meydana gelmesi mümkün değildir.

- Bu delillerden biri de kumluk arazinin sertleşmesi ve üzerinde dolaşanların ayaklarının yere gömülmemesi için yağmurun yağdırılmasıydı. Böylece Müslümanlar, müşriklere karşı güçlü ve baskın hale geldiler. Çünkü anlatıldığına göre önceleri bulundukları yer çamurlu olup üzerinde dolaşamıyorlardı.

- Müşriklerle karşılaşmayı istemezken mü'minlerin kalplerine bir sükûn ve dinginlik gelmişti.

- Gözlerini uyku bürümekteyken Cenab-ı Allah, mü'minleri hafif bir uykuya daldırmıştı.

- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklere bir avuç toprak savurarak onları hezimete uğratmıştı.

383 Enfâl, 8/17

Savaştan Kaçmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦﴾﴾

16-“-Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.”

Ebu Nadre, Ebu Said'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu durum, Bedir savaşında meydana gelmişti. Ebu Nadre dedi ki: “Müslümanlardan bazıları o gün başka bir Müslüman birliğine katılmak üzere cepheden çekilselerdi, müşriklerin ordusuna katılmış olurlardı. Çünkü o günde kendilerinden başka bir Müslüman askeri birliği yoktu.”

Ebu Nadre'nin bu söylediği doğru değildir. Zira o vakit Medine'de ensardan çok sayıda insan vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların savaşa katılmalarını emretmemişti. Onlar da savaş olacağını düşünmemişlerdi. Medine'den çıkıp gidenlerin sadece Kureyş kervanını ele geçirmek için gittiklerini zannetmişlerdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de hafif silahlı bazı mü'minlerle birlikte Medine'den çıkıp gitmişti. Ebu Nadre'nin “Müslümanlardan bazıları o gün başka bir Müslüman birliğine katılmak üzere cepheden çekilselerdi, müşriklerin ordusuna katılmış olurlardı” ifadesi, bu anlattıklarımıza göre yanlıştır. Denildi ki: O gün Müslümanların, içinde bulundukları askeri birlikten çekilip başka tarafa gitmeleri caiz olmazdı. Çünkü onlar, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le beraber idiler. Onu bırakıp başka tarafa gitmeleri caiz değildi.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَد۪ينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِه۪﴾

"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz."[384]

Her ne kadar Cenab-ı Allah (وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) **"Allah, seni insanlardan korur"**[385] ayetinde de bildirdiği gibi ona yardım etmeyi ve onu insanlardan korumayı üstlenmiş olsa da mü'minlerin Peygamberlerini *sallallahu aleyhi ve sellem* düşman karşısında yalnız bırakıp başka tarafa gitmeleri kesinlikle caiz değildi. Düşmanların sayısı az da olsa çok da olsa mü'minlerin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşmaları ve onu asla yalnız bırakmamaları üzerlerine farz idi. Şunu da belirtmeliyiz ki Bedir savaşında Müslümanların tek bir askeri birliği vardı ve o birliğin başında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vardı. Cepheden çekilmek isteyen kimse ancak başka bir Müslüman askeri birliğe katılmak üzere çekilebilir. Oysa o günde başında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu tek bir askeri birlik vardı. Başka bir Müslüman askeri birliği yoktu.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Bedir savaşında ben de askerler arasındaydım. İnsanlar hep bir tarafa doğru kaçtılar. Medine'ye döndük ve 'Biz firar etmiş olduk' dedik. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben sizinle beraberdim"*** dedi. Cephede Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* uzak bir noktada olan kimse geri çekilecek olursa, ancak onun bulunduğu askeri birliğe katılmak üzere çekilebilir. Onun yanında bulunanların cepheden çekilmeleri caiz olmazdı. Çünkü o vakitte başka bir Müslüman askeri birliği yoktu.

(وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ) **"Her kim onlara arkasını dönerse"** ayetiyle ilgili olarak Hasan dedi ki: Bu ayette Bedir savaşına katılan mü'minler için iş sıkı tutulmuştur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا)

384 Tevbe, 9/120
385 Mâide, 5/67

"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti."[386]

Bedir savaşında bazı kimseler, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* bırakıp cepheden kaçmışlardı. Huneyn savaşında da aynı suçu işleyenler olmuştu.

Bu sebeple Cenab-ı Allah onları cezalandırdığını şu ayetle bildirdi:

(لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فٖي مَوَاطِنَ كَثٖيرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـٔاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرٖينَ)

"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçmıştınız."[387]

Karşıdaki düşmanın sayısı az da olsa çok da olsa -çünkü Yüce Allah bununla ilgili bir sayı belirlemiş değildir- Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunanların onu bırakıp kaçmamaları gerekirdi.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنٖينَ عَلَى الْقِتَالِۜ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفاً مِنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا)

"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler."[388]

386 Âl-i İmrân, 3/155
387 Tevbe, 9/25
388 Enfâl, 8/65

Doğrusunu Allah bilir ya bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşan Müslümanların yanında bulunmadığı zamanlarda söz konusu olan bir hükümdür. Bu ayete göre yirmi Müslümanın iki yüz düşman askeriyle savaşması ve onlardan kaçmaması gerekir. Düşman askerinin sayısı daha fazla olursa o zaman yardım alıp savaşa devam edebilmek amacıyla cepheden çekilip başka bir Müslüman askeri birliğe katılmak caiz olur. Ancak bu hüküm daha sonra şu ayetle neshedildi:

(اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ ف۪يكُمْ ضَعْفًاۜ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُٓوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[389]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir Müslüman askerin on düşman askerinin önünden kaçmaması size farz kılınmıştı." Böyle dedikten sonra şu ayeti okuyrak sözüne devam etti: (اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ ف۪يكُمْ ضَعْفًا) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi."**

"Sizden yüz kişinin iki yüz düşman askerinin önünden kaçmaması size farz kılındı. Bir adam iki kişinin önünden kaçarsa firar etmiş demektir. Ama üç kişinin önünden kaçarsa firar etmiş sayılmaz."

Şeyhimiz, buradaki "firar" kelimesiyle, savaştan firarın kastedildiğini söylemiştir. Ayetin hükmü, bir Müslümanın iki kâfir askeriyle savaşmasının farz oluşudur. Kâfirlerin sayısı daha fazla olursa o zaman Müslümanın, yardım alabileceği başka bir askeri birliğe katılmak üzere geri çekilmesi caiz olur. Ama kendisine yardım etmeleri söz konusu olmayan Müslümanlara katılmak üzere geri çekilirse, o zaman şu ayetteki tehdidin kapsamına girer: (وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ) **"-Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilmeya da diğer bir birliğe**

389 Enfâl, 8/66

katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur."

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَنَا فِئَةُ كُلِّ مُسْلِمٍ)

"Her Müslümanın katılacağı birlik benim bulunduğum birliktir."[390]

Ebu Ubeyd b. Mesud'un şehid edilinceye kadar savaştığını ve düşman karşısında geri çekilmediğini haber alan Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* şöyle demişti: "Allah Ebu Ubeyd'e rahmet etsin. Şayet geri çekilmiş olsaydı ben onun katılacağı birlik olurdum." Ebu Ubeyd'in geri çekildiklerinde Hz. Ömer *radıyallahu anh* onlara, "katılacağınız yer, benim birliğimdir" demiş ve onları azarlamamıştı. Müslüman askerlerin sayısı on iki bine ulaşmadıkça bu hüküm bize göre geçerlidir. Sayıları on iki bin olunca Müslüman askerlerin, kendilerinin iki misli düşman askerinin önünden kaçması caiz olmaz. Ancak taktik gereği geri çekilebilirler. Mesela dar boğazdan geniş bir alana çıkabilmek ya da düşmanı geniş alandan dar boğaza çekmek yahut siperde gizlenmek için yer değiştirmek gibi bir maksatla bunu yapabilirler. Amaç, savaşa devam etmek ve başka bir Müslüman askeri birliğinden yardım almaksa bunu yapmaları caizdir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Müslüman askerlerin sayısı on iki bini bulunca, karşılarındaki düşman askerlerinin sayısı çok da olsa geri çekilip kaçmaları caiz olmaz." Mezhebimiz fakihlerinin bu hüküm üzerinde ihtilafları yoktur.

Nitekim Zühri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ الْأَصْحَابِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُمِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلَافٍ وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا مِنْ قِلَّةٍ)

---

390 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/131

"Arkadaşların en hayırlısı dört tanedir. Seriyyelerin en hayırlısı dört yüz neferdir. Askeri birliğin en hayırlısı dört bin neferdir. Neferlerin sayısı on iki bin olursa, sayı azlığından dolayı yenilmez."[391]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***"Sayıları on iki bini bulan bir kavmin hedefi aynı olursa o kavim yenilmez"*** denilmektedir.

Tahavi'nin anlattığına göre Mâlik'e şöyle bir soru soruldu: "Allah'ın hükmü dışına çıkıp başka şeylerle hükmedenlerle savaşmaktan geri çekilebilir miyiz?"

Mâlik bu soruyu sorana şöyle cevap verdi: "Eğer seninle birlikte senin gibi on iki bin savaşçı varsa savaştan geri duramazsın. Aksi halde savaşmayabilirsin."

Mâlik'e bu soruyu soran, Abdullah b. Ömer b. Abdulaziz b. Abdullah b. Ömer idi. Bu görüş, Muhammed b. Hasan'ın görüşüne ve on iki bin kişilik askeri birlik hakkında rivayet edilen hadise de uygundur. Bu meselede bu bir delildir. Müşriklerin sayısı Müslüman savaşçılardan kat be kat fazla olsa bile Müslümanların onlardan kaçmaları, ***"Sayıları on iki bini bulan bir kavmin hedefi aynı olursa o kavim yenilmez"*** hadisinden dolayı caiz olmaz. Bu hadis, Müslümanların hedeflerinin aynı olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾)

25-"Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah azabı çetin olandır."

Ayette geçen fitne kelimesinin birkaç manaya geldiği söylenmiştir. Rivayete göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Bu ayette

391 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263

geçen "fitne", şu ayette zikredilen "fitne" ile aynı anlamdadır: (اِنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ) **"Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır."[392]"**

Hasan dedi ki: "Bu ayette geçen fitne kelimesi, belâ ve musibet anlamındadır."

Bu kelimenin azap anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, insanı zulmetmeye sevkeden sevinç ve şımarıklık anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cenab-ı Allah, aklın ve dinin reddettiği çirkinliklerin aralarında işlenmesini kabullenmemelerini mü'minlere emretti. Aksi halde onları umumi bir azaba uğratacağını bildirdi."

Buna benzer bir rivayette anlatıldığına göre Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle denilmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda salih kimseler varken helâk olur muyuz?" Bu soruya Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir: (نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ) ***"Evet, günah ve pislik çoğalınca."[393]***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ بَيْنَهُمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَعَزُّ وَأَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْمَلُهُ ثُمَّ لَا يُغَيِّرُونَهُ إِلَّا عَمَّهُمُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعِقَابٍ)

"Bir kavim ki aralarında bir kötülükler işlenir de kendileri o kötülükleri işleyenden daha çok ve daha güçlü oldukları hâlde o kötülükleri değiştirmezlerse, güç ve yücelik sahibi Allah onlara umumi bir azap verir."[394]

Cenab-ı Allah bizleri, günah işleyen ve işlemeyen ama karşı da çıkmayan herkese isabet edecek olan bir azab ile uyarıp sakındırmaktadır.

392 Teğabün, 64/15
393 Buhari, Fiten, 4
394 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 2/51

Bazıları da dediler ki: Şımarıklık ve fitne birlikte vukubulduğunda bunların zararlarının herkese dokunacak olması sebebiyle Allah katından gelecek olan azap umumi olur.

Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾)

33-"Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

Yani sen aralarında bulunduğun müddetçe Allah, köklerini kazıyacak şekilde onları azaplandıracak değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Aralarında o varken onlar, bütün nimetler ellerinden alınacak ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarından çıktıktan sonra umumi bir azaba uğratılacak değillerdir. Bilindiği gibi Lût, Salih ve Şuayb -Allah'ın salat-u selamı üzerlerine olsun-geçmiş peygamberlerin ümmetleri, kökleri kazınacak şekilde azaplandırılmayı hak ettiklerinde Yüce Allah o peygamberlere, ümmetlerinin arasından çıkmalarını emretmiştir.

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ)

"Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'den çıkıp (Medine'ye) gittiğinde mü'minlerden bazıları orada kaldılar."

Katade ve Süddi dediler ki: "Onlar eğer bağışlanma dilerlerse Allah onlara azap edecek değildir."

(وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا اَوْلِيَٓاءَهُ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُهُٓ اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾)

34-"Onlar Mescid-i Haram'dan (mü'minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez."

Bu ayette sözü edilen azap, önceki ayette zikredilen azaptan ayrı bir azaptır. Çünkü bu ayette sözü edilen azap, ahiret azabıdır. Önceki ayette zikredilen azap ise dünyadayken kökleri kazınacak şekilde azaba uğratılmalarıdır.

(وَمَا كَانُوٓا اَوْلِيَٓاءَهُ)

"Oranın (Mescid-i Haram'ın) bakımına ehil de değillerken..."

Bu ibarenin iki manaya geldiği söylenmiştir. Biri, Hasan'ın naklettiği şu manadır: Müşrikler, Mescid-i Haram'ın sorumlularının ve bakımının ehli olduklarını iddia etmişlerdi. Cenab-ı Allah onların bu iddialarını reddetmişti. Ayetin diğer manası da şöyledir: Onlar Allah'ın dostları olduklarını iddia etmişlerdi. Oysa Allah'ın dostları, ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Eğer Mescid-i Haram'ın sorumluları ve bakımının ehli olmaları kastedilmişse bu ayet, onların oraya girmekten ve bakımıyla ilgilenmekten men edildiklerine delalet etmektedir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ) **"Allah'a ortak koşanların Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."**[395]

(وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةً
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾)

35-"Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkar etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı."

Ayette geçen (مُكَاءً) kelimesinin ıslık; (تَصْدِيَةً) kelimesinin ise el çırpmak manasına geldiği söylenmiştir.

---

395 Tevbe, 9/17

İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Mücahid, Atiyye, Katade ve Süddi'nin bu görüşte oldukları söylenmiştir.

Said b. Cübeyr'den rivayet edilen görüşe göre (تَصْدِيَةً) kelimesi, müşriklerin mü'minleri Mescid-i Haram'dan alıkoymaları manasına gelmektedir. Ayette (مُكَاءً) ve (تَصْدِيَةً) kelimelerinden dua diye söz edilmesi, müşriklerin Mescid-i Haram'da dua ve tesbih yerine ıslık çalıp el çırpmaları dolayısıyladır. Bazıları da dua ederken böyle yaptıklarını söylemişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾)

39-"Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir."

İbn Abbas ile Hasan dediler ki: "Şirk kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."

Muhammed b. İshak dedi ki: "Mü'min dininden dolayı fitneye maruz kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."

Bu ayette geçen fitne kelimesiyle küfrün, zulmün ve bozgunculuğun kastedilmiş olması mümkündür. Küfre fitne denmiştir. Çünkü onda fesat ve bozgunculuk vardır. Bu ayet kâfirlerle, zulüm, fesat ve bozgunculuk yapanlarla savaşma emrini içermekte ve zulmedip haddi aşanlarla savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir.

(وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ)

"Din tamamen Allah'ın oluncaya kadar..."

Bu ayet, kâfirlerin her sınıfıyla savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Ancak ehl-i kitap ile Mecusiler gibi kitap ve sünnetten delillerle istisna edilenler bu hükmün dışında tutulurlar. Bunlar cizye verdikleri

takdirde kendi din ve inanışlarına bağlı kalarak yaşamaya devam edebilirler. 'Küfür ehlinden sadece bu üç sınıf zimmilik anlaşması yaparak inançlarına bağlı olarak yaşayabilir' diyenler, işte bu ayete dayanmaktadırlar. Çünkü bunların cizye vermek şartıyla bu haktan yararlanabileceklerine dair delil vardır.

Ganimetlerin Taksimi Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾)

41-"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[396]

İbn Abbas ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayet, (قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) "De ki: **"Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir"** ayetini nesh etmiştir. Şöyle ki: Savaşan mücahitlerin ele geçirip getirdikleri ganimetlerde hiçbir hakkı yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları dilediği kimselere veriyordu. Bedir savaşında böyle olmuştu. Sa'd'ın

396 Enfâl, 8/69

radıyallahu anh hadisini önceki sayfalarda nakletmiştik. Sa'd *radıyallahu anh* Bedir savaşında düşmandan ele geçirdiği bir kılıcı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine hediye etmesini istemiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona şu cevabı vermişti:

(إِنَّكَ سَأَلْتَنِي هَذَا السَّيْفَ وَلَيْسَ هُوَ لِي وَلَا لَكَ؛ فَإِنَّ اللهَ قَدْ جَعَلَهُ لِي، فَهُوَ لَكَ)

"Şu kılıcı benden istemiştin. O vakitte kılıç ne benim ne de senindi. Ama artık Allah onu bana verdi. Şimdi de senin olsun."[397]

Bu konudaki delillerden biri de Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadistir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar ve ganimetleri topladılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[398]

Bu olay üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[399]**

---

397 Ebu Davud, Cihad, 155

398 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kastedilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

399 Enfâl, 8/68-69

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fidye karşılığında esirleri serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[400]

Bundan sonra savaşan mü'minlerin ganimet almaları helal kılındı, yukarıdaki iki rivayette Bedir savaşından sonra ganimet almanın helal kılındığı haber verilmektedir. Bu helal kılma, şu ayetin inişinden sonra olmuştur:

(قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"[401]

Bu ayete göre önceleri ganimetler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yetki ve tasarrufundaydı. Dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisine sahipti. Ganimetleri mübah kılan ve dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tanıyan ilk ayet budur. Bundan sonra şu ayetler indi:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[402]

---

400 Enfâl, 8/67-68

401 Enfâl, 8/1

402 Enfâl, 8/41

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلاَلًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[403]

Esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmaları, (قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"** ayetinin inmesinden sonra olmuştur. Ancak daha önce esirleri fidye karşılığında serbest bırakmak, Allah tarafından hoş karşılanmamıştı. Bunda, tasarruf Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de olmak üzere ganimetin daha önceleri helal olmadığına ilişkin bir delil yoktur. Çünkü ganimetlerin bu şekilde dağıtılması daha önce helal idi. Esirlerin fidye karşılığında salıverilmeleri ise yasaktı. Ebu Hanife de müşrik esirlerin fidye karşılığında salıverilmelerinin caiz olmadığını söylemiştir. Bu rivayetler, İslam askerlerinin Bedir savaşında ganimeti hak etmediklerine delalet etmektedir. Yalnız şu ayet ininceye kadar da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerden beşte bir pay almamış, süvari ile piyadenin payını belirlememişti:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Bu ayete göre ganimetin beşte dördü savaşan mücahitlere, beşte biri ise ayette belirtilen yerlere dağıtılacaktı. Bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisine son vermişti. Ancak elde edilen ganimetlerin yetkiliye tesliminden önce ele geçirilen şeyler bundan hariçti. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur"*** demişti. Çünkü bunlar, **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinin kapsamına girmemekteydi. Çünkü bunlar ele geçiren ve müşriki öldürenden başkasının eline geçmiş ganimet malları değildiler. Ancak ganimetlerin devlet yetkilisine tesliminden sonra bazı kimselere o mallardan bir şey vermenin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

403 Enfâl, 8/69

Savaşa Katılanlara Ganimetten Ayrı Bir Şeyler Verilebilir Mi?

Mezhebimiz fakihleri ve Sevri dediler ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden sonra insanlara haklarından fazlası verilmez. Ancak ganimetin devlet yetkilisine tesliminden önce düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur."

Evzai dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bizim için uyulacak güzel bir örnek vardır. Savaşın başlaması sırasında ganimetlerin dörtte birini, ric'at sırasında ise üçte birini nefl/ekstra olarak verirdi."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden sonra insanlara haklarından fazla olarak nefl verilmesi içtihaden caizdir."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi dedi ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden önce insanlara haklarından fazla nefl verilmesinin caizliği hususunda ihtilaf yoktur. Mesela "Düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" demek gibi.

Habip b. Mesleme'nin rivayetine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* humus/beşte birlik paydan ayrı olarak savaşın başında ganimetin dörtte birini, ric'at esnasında ise üçte birini nefl/ekstra olarak bazı kimselere verirdi. Savaşın başında ganimetin dörtte birini dilediği kimselere nefl olarak vermesi hususunda fakihlerin görüş birliği ettiklerini söylemiştik. Ric'at esnasında ganimetin üçte birini dilediği kimselere nefl olarak vermesine gelince bunda iki ihtimal söz konusudur. Biri, ric'at esnasında seriyyenin ele geçirdiği mallarla ilgili olabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, "Elde edeceğiniz ganimetin beşte biri ayrıldıktan sonra kalanının üçte biri sizin olsun" demiş olabilir. Bilindiği gibi bu, diğer ganimetler hakkında da her zaman uygulanabilecek genel bir hüküm değildir. Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfiyetini açıklamadığı özel bir uygulamasıdır. Bu, ric'atleri sırasında seriyyeye söylemiş olduğu bir sözdür. Savaşın başındakine nispetle ric'at sırasında ganimetten daha fazla pay vermiş olabilir. Çünkü ric'at sırasında ganimetlerin korunmasına daha fazla ihtiyaç vardır. Çünkü İslam ordusunun topraklarına girdiği haberini alan

kâfirler savaşmaya hazır olup Müslümanlara saldırmak için fırsat kollarlar. Diğer ihtimale gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerin tamamını teslim aldıktan sonra ric'at sırasında beşte birden ayrı olarak ganimetin üçte birini dilediği kimselere dağıtmış ise bu, ganimetin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yetki ve tasarrufunda olduğu zamanlarda cereyan etmiş olabilir. O zaman dilediğine dilediği miktarda ganimet vermiş olması mümkündür. Ancak zikrettiğimiz ayetle bu neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Habip b. Mesleme hadisinde beşte birlik pay ayrıldıktan sonra ganimetin üçte birinin nefl olarak verildiği zikredilmektedir. Bu da anılan uygulamanın (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinin inişinden sonra yapıldığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette sizin söylediklerinizi destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü ravi, nefl olarak verilen kısmın, hak sahipleri tarafından (فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetiyle hak edilen beşte birlik kısımdan verildiğini zikretmemiştir. Bu verilenler, ganimetin toplamının beşte birinden verilmiş olabilir. Bunun da toplam ganimetin üçte birinden veya yarısından farkı yoktur.

Habip b. Mesleme'nin hadisi muhtemelen bizim anlattığımız manaya geldiği takdirde bu rivayetle, **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetine itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü Habip b. Mesleme'nin bu sözü, ganimetin beşte birinin ayette belirtilen kimselere verilmesini gerektirdiği gibi, beşte dörtlük kısmının da ganimeti elde eden savaşçılara paylaştırılmasını gerektirmektedir. Ganimetler toplanıp devlet yetkilisine teslim edildikten sonra, ayetin zahirine göre hepsinin hakkı onda sabit olur. Ganimetin, ayetin pay verilmesini gerektirdiği kimselerden başkasına paylaştırılması caiz değildir. Ancak ayetin hükmünü tahsis edebilecek bir delil olursa o zaman başkalarına da pay vermek caiz olur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nafi', Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi bir seriyyede gazaya gönderdi. Her birimizin ganimetteki payı

on iki deve oldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her birimize ayrıca birer deve de verdi."

Bu hadiste askerlerin ganimet payı açıklanmış ve neflin ganimetten ayrı olarak humustan verildiği bildirilmiştir. Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden sonra neflin ancak humustan verilebileceğine şu rivayet delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Selam b. Esved, Amr b. Abse'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Karşımızda bir ganimet devesi varken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize namaz kıldırdı. Selam verdikten sonra devenin yan tarafından bir tüy kopardı. Sonra da şöyle buyurdu:

(وَلَا يَحِلُّ لِي مِنْ غَنَائِمِكُمْ مِثْلُ هَذَا إِلَّا الْخُمُسُ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ فِيكُمْ)

"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamış, sadece beşte bir helal kılınmıştır. (Zâten) beşte bir de size geri verilmektedir."[404]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin sadece beşte birlik kısmı üzerinde tasarrufta bulunabileceğini, beşte dörtlük kısmınınsa ganimeti elde edenlerin olduğunu haber vermiştir. Bu hadis, devlet yetkilisine teslim edilen ganimetin onu elde edenlerin hakkı olduğuna ondan birilerine nefl olarak vermenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Yine bu hadis kıymeti olmayan, insanlar tarafından korunmayan, çekirdek, saman çöpü ve atılan paçavra gibi şeyleri alıp götürmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* devenin böğründen bir tüy koparmış ve ***"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamış"*** demişti. Yani tüy kadar bir şeyi dahi kendi şahsı için alıp ondan yararlanması ya da hak sahiplerinden başkasına vermesi helal kılınmamıştır. Oysa bir tüyün kıymeti yoktu.

Bir kişi çıkıp da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir tüyü göstererek ***"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamıştır"*** buyurduğunu söylerse, kendisine cevaben şöyle deriz: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, deveden kopardığı o tüyün değil, insanların koru-

404 Ebu Davud, Cihad, 160

duğu kıymetli şeylerden o tüy miktarınca bir nesneyi ganimetten alması-nın kendisine haram kılındığını söylemek istemiştir. Yoksa o tüy kendisine haram kılınmış değildi. Çünkü onu devenin üzerinden almıştı.

Bizim söylediğimizin doğruluğuna İbn Mübarek'in şu rivayeti delalet etmektedir.

İbn Mübarek dedi ki: Halid el-Hazzâ'nın bildirdiğine göre Abdullah b. Şakik, Balkinli bir adamın şöyle bir olay anlattığını rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Şu mal (ganimet) hakkında ne buyuruyorsunuz?" diye sorduk.

Şöyle cevap verdi: ***"Beşte biri Allah'ın, beşte dördü de askerlerindir."***

Bu ganimete bir kimse diğerlerinden daha fazla hak sahibi olabilir mi?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Sen hisseni yanına çektiğinde artık o ganimette Müslüman kardeşinden daha fazla hak sahibi olamazsın."***

Ebu Asım en-Nebil'in bildirdiğine göre Ümmü Habibe, babası İrbaz b. Sariye'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şu ganimette benim beşte birden başka hakkım yoktur. Onun için (ganimet olarak ya-nınızda bulunan) iğneden ipliğe ne varsa hepsini verin. Çünkü (ganimet-ten çalmak) kıyamet gününde (o çalıntıyı yanında bulunduran) sahibi için utanç, ateş ve çirkinliktir."[405]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, dedesinin Hevazin ganimetlerini anlatırken şunları söylediğini rivayet etmiştir: Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir deveye yaklaştı, hörgücünden bir tüy kopardı, sonra da şöyle buyurdu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ لِي مِنْ هَذَا الْفَيْءِ شَيْءٌ وَلَا هَذَا وَرَفَعَ أُصْبُعَيْهِ إِلَّا الْخُمُسَ وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ فَأَدُّوا الْخِيَاطَ وَالْمِخْيَطَ فَقَامَ رَجُلٌ فِي يَدِهِ كُبَّةٌ مِنْ شَعْرٍ فَقَالَ أَخَذْتُ هَذِهِ لِأُصْلِحَ بِهَا بَرْذَعَةً لِي فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكَ فَقَالَ أَمَّا إِذْ بَلَغَتْ مَا أَرَى فَلَا أَرَبَ لِي فِيهَا وَنَبَذَهَا)

405 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 3/45

"İnsanlar! Benim şu ganimette beşte birden başka hiçbir payım yoktur. (Böyle derken iki parmağını kaldırdı) Beşte bir de (zâten) size geri verilmektedir. Onun için (ganimetten yanınızda bir şeyler varsa) iğneden ipliğe hepsini teslim edin."

Bu arada bir adam elinde bir yumak yapağı olduğu halde kalkıp 'Ben bir semerimi onarmak için şunu almıştım' dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Bana ve Abdulmuttalip oğullarına ait olan pay senin olsun."***

Adam da 'Mademki böyle bir tebliğde bulundun. Artık benim buna ihtiyacım yoktur' dedi ve elindeki yumağı attı.[406]

Bu rivayetler, Kitab'ın zahirine uygun düşmektedirler. Kitab'ın zahirine ters düşen Habip b. Mesleme hadisine göre kabulde önceliklidirler. Habib'in hadisini bizim anlattıklarımıza uygun olarak te'vil etme ihtimali de vardır. Bu rivayetleri birlikte değerlendirdiğimizde ganimetin beşte dördünün, ganimeti elde eden savaşçılardan başkalarına verilmemesi gerektiği anlaşılacaktır. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlere göre de beşte dörtlük kısımda savaşçılardan başkalarının hakkı bulunmamaktadır.

Muhammed b. Sirin'in rivayetine göre Enes b. Mâlik, Ubeydullah b. Ebi Bekre ile birlikte bir gazaya gider. Bunlar düşmandan bazı kadınları esir alırlar. Ubeydullah, o esir kadınlardan birini taksimattan önce Enes'e vermek ister. Enes, "Hayır. Taksimatı yap. Sonra beşte birlik kısımdan bana bunu ver" der. Ubeydullah, "Hayır. Ganimetlerin tamamı üzerinden bunu sana vereceğim" der. Enes kabul etmek istemez. Ubeydullah da beşte birlik kısımdan vermek istemez.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Amr, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ganimetten nefl verilmez."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi -Allah kendisini teyit etsin- dedi ki: "Bununla ganimetin tamamı üzerinden verilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü

406 Ebu Davud, Cihad, 129

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin tamamı üzerinden bazı kimselere nefl olarak verme yetkisi vardı. Ancak daha sonra taksimat ayetiyle (Enfal, 41) bu nesh edildi."

Bu da bizim görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu rivayetin zahiri, genelde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ganimet malından kimseye nefl verilmemesini gerektirmektedir. Ancak devlet başkanı, "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derse, öldüren kişi o eşyalara sahip olur. Bu özel hükmün geçerliliği hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Bunun dışındaki ganimet hükümleri normal mecrasında devam etmektedirler. Yani devlet başkanı böyle bir izin vermediği takdirde hiç kimse bu haktan yararlanamaz. Ganimetin beşte birlik kısmından insanlara nefl verildiğini Said b. Müseyyeb rivayet etmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Akra' b. Habis, Uyeyne b. Hısn, Zibrikan b. Bedir, Ebu Süfyan b. Harb ve Safvan b. Ümeyye gibi Arapların önde gelen şahsiyetlerine Huneyn ganimetlerinden vermişti. Bilindiği gibi bunu ganimetteki ve Humustaki kendi payından vermiş değildi. Çünkü bunlara verdikleri, kendi payından kat be kat fazlaydı. Bunlardan her birine yüzer deve vermişti. Bunlara humustaki payı dışında kalan mallardan da veremezdi. Çünkü o malların fakirlere verilmesi gerekiyordu. Bunlar fakir de değillerdi. Böyle olunca da bunlara ganimetin geneli üzerinden vermiş olduğu ispatlanmış oldu. Hak sahiplerinden izin almadan verdiği için de bu rivayet, bunlara verdiğini nefl olarak verdiğine delalet etmektedir. Demek ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nefl verme yetkisi vardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine mal verdiği bu kimseler müellefe-i kulub (gönülleri İslam'a ısındırılmak istenen) kimselerdi. Yüce Allah, zekâtın bir payının müellefe-i kuluba verilmesini emretmiştir. Humus da zekât hükmündedir. Çünkü humustaki mallar, tıpkı zekât gibi fakirlere sarf edilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* onlara zekâttan verdiği gibi humustan da vermiş olabilir.

Düşman Askerini Öldürenin Onun Üzerindeki Eşyalara Sahip Olması

Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalara onu öldürenin sahip olup olamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalar askerlerin ganimetine katılır. Ancak komutan "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derse, öldüren kişi o eşyalara sahip olur."

Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Komutan böyle demese de düşman askerini öldüren kişi onun üzerindeki eşyalara sahip olur."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi -Allah kendisini teyit etsin- dedi ki: (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti, ganimetin onu ele geçirenlere verilmesini gerektirmektedir. Onlardan birine diğerinden farklı muamele edip ayrıcalık tanımak caiz değildir.

Öldürülen kimsenin üzerindeki eşyaların da ganimet mallarına katılması gerekir, denilecek olursa bu konuda biz de deriz ki: (غَنِمْتُمْ) **"Ganimet olarak aldığınız"** ifadesi, askerlerin savaşmak ve ganimet elde etmek için bir araya gelip güç birliği yapmaları sayesinde elde geçirdikleri şeyler anlamına gelmektedir. Müslüman askerin düşman askerini öldürüp üzerindeki eşyaları alması, arkasındaki ordunun desteğiyle olduğu için o eşyaların ganimet mallarına katılması gerekir. Mesela öldürmeden düşmandan ele geçirdiği malların ganimet sayılması da buna delalet etmektedir. Çünkü arkasındaki İslam ordusunun desteği olmasa o eşyaları ele geçiremez. Savaşmaksızın İslam askerleri safında beklemekte olan takviye askerleri de ganimet alma hakkına sahiptirler. Çünkü orduda takviye askeri olarak bulunmaları ve destek vermeleri sebebiyle ordu, düşmandan ganimet elde etmiştir. Hal böyle olunca öldürülen düşman askerinin üzerinden alınan eşyaların ganimet mallarına katılıp diğer ganimet mallarıyla aynı hükme tabi olması gerekir.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."

Öldürülen düşman askerinin üzerinden alınan eşyalar, ordunun elde ettiği ganimetlerdendir. Dolayısıyla bunun da askerlere dağıtılması gerekir. Bunun sünnetteki delili şu rivayettir:

Ahmed b. Halid el-Cezuri'nin bildirdiğine göre Mekhul, Katade b. Ebi Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dâbık kasabasına indik. Başımızda Ebu Ubeyde b. Cerrah *radıyallahu anh* vardı. Kıbrıs valisinin Azerbaycan'a gitmek üzere yola çıktığı ve beraberinde zeberced, yakut, inci ve atlas kumaşı bulunduğu haberi Habip b. Müslim'e ulaştı. Habip de dağyolunu tutarak harekete geçti ve onu yolda yakalayıp öldürdü. Ele geçirdiği malları Ebu Ubeyde'ye *radıyallahu anh* getirdi.

Ebu Ubeyde o malların beşte birini almak isteyince Habip, "Ey Ebu Ubeyde! Allah'ın bana rızık olarak verdiği şeyden beni mahrum bırakma" dedi. "Şüphesiz Allah ve Resûlü, bir kâfiri öldürenin onun üzerindeki eşyalara sahip olacağına hükmettiler" dedi. Yanlarında bulunan Muâz b. Cebel *radıyallahu anh* söze karışarak şöyle dedi: "Yavaş ol bakalım ey Habip! Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (إنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur."***[407]

Bu hadis, askeri birlik yetkilisinin vermediği şeyin kişiye haram olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla askeri birlik yetkilisi, askerin öldürdüğü kâfirin üzerindeki eşyaları yağmalayıp götürmesine razı değilse, onun o eşyaları alıp götürmesi helal olmaz. Muâz *radıyallahu anh* bu hadisin, öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyaların yağmalanmasıyla ilgili olduğunu bildirmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aralarında Ebu Katade, Talha, Semüre b. Cündeb ve başkalarının bulunduğu bir sahabe cemaati,

407 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/20

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur"***[408] buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Seleme b. Ekva', İbn Abbas, Avf b. Mâlik ve Halid b. Velid de (Allah hepsinden razı olsun) Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşman askerini öldüren kimseyi o askerin üzerindeki eşyalara sahip kıldığını rivayet etmişlerdir ki bu, iki manaya delalet etmektedir:

1-Düşman askerini öldüren kimse onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak eder.

2-Muâz'ın *radıyallahu anh* hadisindeki (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur"*** ifadesi, imamlar imamı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşman askerini öldüren kişiye o askerin üzerindeki eşyaların verilmesine gönlünün razı olduğunu göstermektedir. Bu hadisteki imam kelimesiyle de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendini kasdetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muâz *radıyallahu anh* rivayet ettiği (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur"*** hadisindeki imam kelimesiyle, itaat edilmesi gereken askeri birlik komutanı kastedilmiştir. Hadisi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet eden Muâz *radıyallahu anh* de bunu böyle anlamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki imam kelimesiyle kendini kasdetmiş olsaydı, (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسِي) "Kişiye, ancak benim gönül rızamla verdiğim şey helal olur" ifadesini kullanırdı. Bu itirazcının itirazı anlamsız ve geçersizdir. Düşman askerlerini öldüren mücahitlerin o askerler üzerinde bulunan eşyalara sahip olacaklarına dair rivayet edilen haberler, savaşa teşvik etme bağlamında söylenmiş hadislerdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, askerlerini düşmana karşı yüreklendirmek ve savaşa teşvik etmek maksadıyla böyle demiştir. Düşmandan bir şey ele geçiren o şeye sahip olur, dediği de rivayet olunmuştur.

---

408 Buhari, Humus, 18

Ahmed b. Halid el-Cezuri'nin bildirdiğine göre Milkam b. Teleb'in kızı Ümmü Abdullah, babasından nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَتَى بِمَوْلًى فَلَهُ سَلَبُهُ) ***"Bir esiri yakalayıp getiren, onu üzerindeki eşyalara sahip olur."***[409]

Bilindiği gibi bu hüküm, bu hadisin varid olduğu savaşla sınırlı bir hükümdür. Zira sair zamanlarda kaçan bir esiri yakalayan kimse onun üzerindeki eşyalara sahip olma hakkına sahip olmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu, tıpkı Mekke fethi esnasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu beyanına benzemektedir: ***"Ebu Süfyan'ın evine giren güvendedir. Mescid-i Haram'a giren güvendedir. Kendi evine kapanan güvendedir. Silahını bırakan güvendedir."***

Askeri birliğin komutanı, "Düşman askerini öldüren kişi, onun üzerindeki eşyaya sahip olur" demediği takdirde düşman askerini öldürenin, onun üzerindeki eşyaya sahip olmayacağına şu rivayetler delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Nüfeyr, Avf b. Mâlik el-Eşcai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Zeyd b. Harise ile birlikte Mute savaşına gittim. Kılıcından başka bir şeyi olmayan Yemenli Mededi de bana refakat etti. Müslümanlardan biri bir köşek kesti. Mededi, köşeğin derisinden bir parçanın kendisine verilmesini istedi. Sahibi de ona derinin bir parçasını verdi. O da, o deriden kalkan gibi bir şey yaptı. Yolumuza devam ettik. Bir Rum topluluğuna rastladık. Aralarında altın süslemeli eyeri olan doru bir ata binmiş, silahı da altın süslemeli bir adam vardı. Rumların o adamı Müslümanları tahrik etti. Mededi, bir kayanın arkasına oturup ona pusu kurdu. Rum onun yanından geçerken Mededi atının dizine vurdu. Rum yere düştü. Mededi de üzerine çıkıp onu öldürdü; atını ve silahını aldı. Güç ve yücelik sahibi Allah, Müslümanlara fethi nasip edince Halid b. Velid, Mededi'ye birini gönderdi. Öldürdüğü Rum'dan ele geçirdiklerini ondan aldı.

409 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/526

Kalkıp Halid'in yanına gittim ve ona şöyle dedim: "Ey Halid, Düşmanlardan birini öldürenin onun üzerindeki eşyalara sahip olacağına Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiğini bilmiyor musun?"

"Biliyorum. Ama bu kadarı malı ona çok gördüm" dedi.

"Ya bu malları adama geri verirsin ya da bunu Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında sana anlatırım!" dedim. Halid yine vermeye yanaşmadı. Bir süre sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında Halid ile bir araya geldik. Mededi'nin hadisesini Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattım. Halid'e, ***"Neden böyle yaptın ey Halid?"*** diye sordu. O da "O kadar malı o adama çok gördüm ey Allah'ın Resûlü" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Halid! Adamdan aldığın malları kendisine geri ver"*** dedi. Ben de "Al bakalım Halid! Dediğimi yaptım değil mi?" dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"O da ne?"*** diye sordu. Ben durumu anlatınca öfkelenerek şöyle buyurdu: ***"Ey Halid! O malları geri verme. Siz benim komutanlarımı ortada bırakacaksınız. Sefası size, kederi de onlara kalacak. Öyle mi? (Olmaz öyle şey)."***[410]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Davud, Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Velid bize dedi ki: Ben bu hadisi Sevr'e sordum. O da bana Halid b. Madan'dan, o da Cübeyr b. Nüfeyr'den, o da Avf b. Mâlik el-Eşcai'den benzer bir rivayette bulunarak olayı anlattı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Halid, o malları ona geri verme"*** demesi, düşmanlardan birini öldüren kimsenin, öldürdüğü kimse üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmediğine delalet etmektedir. Şayet hak etseydi elde ettiği malları o adamdan alıkoyması caiz olmazdı. Önce Halid'e o malları adama geri vermesini emretmesi, vermesi farz bir ganimet olmadığına, aksine nefl olarak verilmesine delalet etmektedir. Humus fonundan verilmesini emretmiş olması da mümkündür.

Yusuf el Macişon'un rivayeti de buna delalet etmektedir. Şöyle ki: Salih b. İbrahim'in bildirdiğine göre babası, Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muâz b. Afrâ ile Muâz b. Amr b. Cemuh birlikte Ebu Cehil'i öldürdüler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Her ikiniz onu öldürdünüz"*** dedi. Ama Ebu Cehil'in üzerindeki eşyaların Muâz

---

410 Ebu Davud, Cihad, 148

b. Amr'ın olmasına hükmetti. Onu her ikisinin birlikte öldürdüklerine hükmettiği halde üzerindeki eşyaların sadece birisinin olmasına hükmetmesi, onu öldürmüş olmaları sebebiyle o eşyalara sahip olmayı hak etmediklerine delalet etmektedir. Şayet "her kim düşmanlardan birini öldürürse, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" deseydi ve sonra da sonra da Ebu Cehili iki kişi öldürseydi, onun üzerindeki eşyalara ikisi yarı yarıya sahip olmayı hak ederlerdi. Düşman askerini öldüren kişi, onun üzerindeki eşyaları hak etseydi, düşman askerlerinden biri ölü bulunduğunda onu kimin öldürdüğü bilinmiyorsa, üzerindeki eşyalar ganimet değil, yitik mal sayılır. Çünkü o eşyaları ayniyle hak edenler vardır. Çünkü fakihlerin tamamı, savaş alanında ölü bulunan ve kimin öldürdüğü bilinmeyen düşman askerinin üzerindeki eşyaların ganimet olduğu hükmünde ittifak etmişlerdir. Bu da düşman askerini öldüren kimsenin, onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmediğine delalet etmektedir.

Şafiî dedi ki: "Düşman ric'at ederken değil de üzerimize gelirken düşman askerini öldüren kimse, onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak eder."

Oysa konuyla ilgili hadis, düşmanın ric'ati ile üzerimize doğru gelmesi gibi bir ayırım yapmamıştır. Şafiî eğer ilgili hadisi delil olarak ileri sürüyorsa, o hadise muhalefet etmektedir. Eğer aklî delil kullanmaktaysa akıl, kimin öldürdüğü bilinmeyen düşman askerinin üzerindeki eşyaların bütün ordu için ganimet olmasını gerektirmektedir. Çünkü ric'at sırasında öldüren kişinin onun üzerindeki eşyalara sahip olmayacağı hususunda fakihlerin tamamı ittifak etmiştir. O eşyalar, ordunun tamamı için ganimet olurlar. İkisi arasındaki ortak nokta şudur: Düşman askerini öldüren, bütün ordunun desteği arkasında olduğu için onu öldürmüştür. Ayrıca öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyaların kendisine verileceğini komutanı önceden bir vaatte de bulunmamıştır. Dolayısıyla öldüren kişi, öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmez. Ama komutan, ganimetlerin toplanıp devlet yetkilisine tesliminden önce "Her kim düşman askerini öldürürse onun üzerindeki eşyalar kendisinin olur" der ve mücahitlerden biri düşmanın hücumu ya da ric'ati sırasında onlardan birini öldürürse, öldürdüğü askerin üzerindeki eşyalara sahip olur. Bu durumda düşmanın hücum veya ric'at pozisyonunda olması farketmez. Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalar, sırf onu öldürme sebebiyle hak edilseydi, hücum veya ric'at sırasında öldürülmesi bu hüküm bakımından farketmezdi.

Berâ b. Mâlik'in *radıyallahu anh* öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalar hakkında Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle demişti: "Öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyaları biz humusa katmayız. Ancak Berâ'nın öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalar, mal sayılabilecek miktarda olduğu için onu humusa katmak gerektiğini düşünüyoruz."

Komutanın, "Herkes Ele Geçirdiği Mala Sahip Olacaktır" Demesi

Komutanın, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demesinin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Sevri ve Evzai dediler ki: "Bu durumda komutanın sözü geçerli olur. Elde edilen mallardan beşte birlik pay alınmaz."

Mâlik, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demeyi mekruh saymıştır. Çünkü ona göre bu, ücret karşılığında savaşmaktır.

Şafiî dedi ki: "Öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyalardan başka elde edilen mallardan beşte birlik pay devlete ayrılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demenin caizliği üzerinde ittifak ettiklerine göre, askerlerin düşmandan elde ettikleri mallardan beşte birlik devlet payının çıkarılmaması gerekir. Bu durumda ganimette payı olanların hakkının kesilmesi caiz olduğu gibi, humus payından yararlananların da hakkının kesilmesi caiz olur. Şunu da ifade edelim ki, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demek, "Düşman askerlerinden birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" demek gibidir. Şüphesiz Yüce Allah, (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** buyurmakla, askerlere ganimet olan maldan devlete beşte bir pay ayrılmasını emretmiştir. Ama bu mal, ganimet olmamıştır. Çünkü komutanın "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demesi askerler üzerinde geçerli ve caizdir. Bu mallar ganimet olmadıklarına göre bunlardan beşte birlik devlet payının çıkarılmaması gerekir.

Devlet Başkanının İzni olmadan Hücum Ederek Darülharbe Giren Kimsenin Hükmü

Devlet başkanının izni olmadan hücum ederek yalnız başına darülharbe giren kimseyle ilgili olarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bu kişinin ganimet olarak elde ettiği mallar tümüyle kendisinin olur. Kendisinden devletin beşte birlik payı alınmaz. Ancak devletin kendisini korumak için askerle takviyesi durumunda beşte birlik pay alınır. Ancak takviye maksadıyla yanına verilen askerler için bir sayı belirtilmemiştir." Ebu Yusuf dedi ki: "Bu kişinin yanına verilen takviye askerlerin sayısı dokuzu bulursa, elde ettiği ganimetin beşte biri kendisinden alınır." Sevri ve Şafiî dediler ki: "Bu kişinin ganimet olarak elde ettiği malların beşte biri kendisinden alınır. Kalan kısım kendisinin olur." Evzai dedi ki: "Devlet başkanı dilerse bu kişiyi cezalandırır ve elde ettiği ganimetten mahrum bırakır. Dilerse ganimet olarak elde ettiği malların beşte birini kendisinden alır. Kalan kısmı kendisine verir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti, ganimet elde edenlerin bir topluluk olmasını gerektirmektedir. Çünkü ele geçirdikleri ganimeti hak etmeleri için, ele geçirenlerin bir topluluk olması şarttır.

Bu ayet, şu ayetlere benzememektedir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün."**[411]

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) **"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."**[412]

Bu ayetlerde, beraberinde bir topluluk bulunmasa bile mü'minin karşılaştığı müşrik, diğerleriyle iş birliği içindeyse bir tane olsa dahi onu öldürmesi gerektiği emredilmektedir. Ayetlerde her ne kadar müşrik topluluğunun öldürülmesi emredilmekteyse de hepsinin öldürülmesi şart koşulmamıştır. Ancak karşılaşılanların öldürülmeleri emredilmiştir. Ama (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ

411 Tevbe, 9/5
412 Tevbe, 9/29

(مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinde şart manası vardır ki o da ganimetin elde edilmesi ve düşmanla savaşılmasıdır. Buna şöyle bir örnek gösterilebilir: "Şu toplulukla konuşursam kölem hür olsun." Bunu diyen o topluluğun tamamıyla konuşursa kölesi hür olur. Ama topluluktan bazı fertlerle konuşursa kölesi hür olmaz. Yine bir birliğin askerleri ganimet elde ettiklerinde o ganimetin beşte dördü kendilerinin olur. Başka Müslümanlar onlarla birlikte savaşa katılmadıkları için o ganimete ortak olamazlar. Aynı şekilde yalnız başına hücum ederek darülharbe girip ganimet elde eden bir Müslüman, elde ettiği ganimetin tamamına sahip olur. Beşte birlik paya gelince bu, Müslümanların yardım ve desteğiyle elde edilen ganimetlerden alınır. Ama yalnız başına darülharbe hücum edip giren bir Müslüman, devlet başkanının yardım ve desteğinden uzak kalır. Çünkü bu kişi onun emri olmadan oraya girmiş ve ona âsi olmuştur. Dolayısıyla düşmandan elde ettiği ganimetlerden beşte birlik pay alınmaması gerekir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İslam hâkimiyetindeki topraklarda bulunan gömülerden beşte bir alınması gerekir. Ama daru'l harpteki bulunan gömülerden beşte bir alınmaz."

Bir kimse devlet başkanının izniyle yalnız başına darülharbe girerse elde ettiği ganimetin beşte biri devlete verilir. Çünkü devlet başkanı oraya girmesine izin verirken onu koruyup gözeteceğini ve ona yardım edeceğini taahhüt etmiştir. Bu konuda devlet başkanı, Müslüman toplumun adına yetki kullanmaktadır. Dolayısıyla o adamın elde ettiği ganimetin beşte birini Müslüman toplum adına alır. Ama devlet başkanından izin almadan darülharbe baskın düzenleyenler silahlı bir topluluk ise bunların elde ettikleri ganimetten (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti sebebiyle beşte bir alınır. Çünkü bu topluluk, savunma gücü olan bir seriyye/müfreze ve askeri birlik konumundadır. Ayetteki beşte birlik devlet payını verme emri bunlara da hitap etmektedir.

Daru'l Harpteki İslam Askerlerinin Ganimet Elde Etmelerinden Önce Takviyenin Ulaşması

Daru'l harpte bulunan Müslüman askerler henüz ganimet ele geçirmeden takviye maksadıyla başka askerler kendilerine ulaşırsa, bunların elde edecekleri ganimet hakkında ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Müslümanlar daru'l harpte ganimet ele geçirir ancak o ganimetleri oradan alıp İslam diyarına getirmezden önce takviye olarak başka Müslüman askerler onların yanına varırlarsa, o ganimetlere hepsi ortak olurlar."

Mâlik, Sevri, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Takviye için giden askerler, öncekilere ortak olamazlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerine göre bu konuda temel ilke şudur: İslam ülkesinde elde edilen ganimetler devlet yetkilisine teslim edildikten sonra askerlerin hakkı onda sabit olur. Paylaştırılmadan da askerler hisselerine mâlik olmazlar. Daru'l harpte ganimetin askerlerin ellerine geçmesi, onda kendileri için bir hak meydana getirmez. Bunun delili şudur: Müslüman askerlerin ganimet elde ettikleri daru'l harpteki o yer, fethetmedikleri sürece ganimet edinilmiş olmaz. Mesela kendileri oradan çıkıp başka askerler gidip orayı fethederlerse, orası önceki askerlerin mülkü olmaz. Onlar açısından darülharbin herhangi bir mıntıkası gibi olur. Yani kendileri orasını İslam diyarına katmış değillerdir. Aynı şekilde daru'l harpte ele geçirdikleri mallar da, İslam diyarına götürmedikleri sürece kendilerinin olmaz. O malları İslam diyarına getirmelerinden önce başka askerler de gidip kendilerinin birliğine katılırsa, elde etmiş oldukları o mallar henüz daru'l harp sâkinlerinin elindeki mallar hükmünde olacağı için hepsi ortak olurlar. Diğer taraftan (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şey"** ayeti, daru'l harpte ele geçirdikleri mallara hepsinin ortak olmasını gerektirmektedir. Çünkü sonradan gelen takviye askerlerin desteğiyle o malları alıp İslam diyarına getirebilmişlerdir. Bilindiği gibi onlar daru'l harpte oldukları sürece o malları İslam diyarına getirmek için takviye askerlerin yardımına muhtaçtırlar. Bu durumda o malları ele geçirmez-

den önce takviye askerler onların birliğine katılmış ve o malları birlikte ganimet olarak ele geçirmiş gibi olmaktadırlar. Dolayısıyla o ganimete hepsi ortak olurlar. Düşmandan ele geçirdikleri malları ellerinde bulundurmaları, kendileri lehine o mallarda bir hak doğuruyorsa o zaman İslam askerinin daru'l harpte ayak bastığı yerin de İslam diyarı sayılması gerekir. İslam askerinin daru'l harpte ayak bastığı yerin İslam diyarına dönüşmeyeceği hususunda fakihlerin ittifak etmeleri, o malların İslam diyarına getirilip devlet yetkilisine tesliminden önce o askerlere ganimet olarak verilmeyeceğine delalet etmektedir.

Takviye kuvvetlere ganimetten pay verilmemesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler: Zühri'nin bildirdiğine göre Anbese b. Said, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Eban b. Said'i Necid taraflarına bir seriyyenin başında gönderdi. Eban ile beraberindeki arkadaşları, fethin gerçekleşmesinden sonra Hayber'e geldiler. Atlarının yuları liftendi. Eban, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ganimetten bize de pay ver' dedi. Ebu Hureyre, 'Ey Allah'ın Resûlü! Onlara pay verme' dedi. Eban, 'Bunu sen mi söylüyorsun, ey Necid kılı!' dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***'Otur yerine ey Eban'*** dedi ve onlara pay vermedi."[413]

Daru'l harpteki asıl askeri birliğe sonradan katılan takviye kuvvetlerine ganimetten pay verilmeyeceği görüşünde olanlar için bu rivayette bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Hayber, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* oraya varmasıyla İslam diyarı olmuştu. Bunda ihtilaf yoktur.

Bu konuda başka bir rivayet de gelmiştir. Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ammar b. Ebi Ammar, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (مَا شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَغْنَمًا إِلَّا قَسَمَ لِي إِلَا خَيْبَرَ فَإِنَّهَا كَانَتْ لأَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ خَاصَّةً) "Yanında bulunduğum her gazada Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetten bana mutlaka pay verdi. Yalnız Hayber savaşı hariç. O savaşta elde edilen ganimetler, sadece Hudeybiye ahalisine verildi."[414] Bu hadiste Hayber ganimetlerinin -savaşa katılmış olsalar da olmasalar da- sadece Hudeybiye ahalisine tahsis edildiği,

---

413 Buhari, Megazi, 38

414 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/543

bundan başkalarına verilmediği bildirilmiştir. Çünkü Yüce Allah (وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ) **"Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiştir"**[415] buyurduktan sonra bunun onlara verileceğini şu ayette vaad etmişti: (وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا) **"Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır."**[416]

Ebu Bürde, Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ فَتْحِ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ، فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا)

"Hayber'in fethinden üç gün sonra Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem yanına vardık. Ganimetten bize pay verdi. Ama bizden başka fetih sırasında hazır bulunmayanlara pay vermedi."[417]

Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber'in fethinde hazır bulunmayan Ebu Musa ve arkadaşlarına Hayber ganimetlerinden pay verdiği, ama fetih sırasında hazır bulunmayan başkalarına pay vermediği bildirilmektedir. Ebu Musa *radıyallahu anh* ile arkadaşları belki de Hudeybiye ahalisinden oldukları için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ganimetten pay vermiştir. Ya da ganimette hak sahibi olanların gönül rızasıyla onlara pay vermiştir.

Nitekim Huseym b. İrâk'in bildirdiğine göre babası, kendi kavminden olan birkaç kişiden şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Ebu Hureyre *radıyallahu anh* ve kendi kavminden birkaç kişi Medine'ye geldiler." Olayın bundan sonrasını Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* kendisi anlatıyor: "Medine'ye geldiğimizde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'e gitmek üzere Medine'den çıkmıştı. Biz de Medine'den çıkıp Hayber'e yöneldik. Nihayet Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. Ama oraya vardığımızda Hayber fethedilmişti. (Ganimette hak sahibi olan) insanlarla konuştu; bizi paylarına ortak ettiler."[418]

---

415 Fetih, 48/20

416 Fetih, 48/21

417 Buhari, Megazi, 36

418 Beyhaki, es-Sünenu's-Sağir: 3/393

Daru'l harpteki Müslüman ordusuna takviye kuvveti ulaştığında, ganimetten takviyedeki askerlere pay verilmeyeceğini savunanlar için bu rivayette bir delil yoktur.

Kays b. Müslim'in bildirdiğine göre Tarık b. Şihab şöyle demiştir: "Nihavend halkı savaşa gittiler. Kûfeliler, onlara yardıma gittiler. Savaşı kazanıp ganimet elde ettiler. Basralılar, Kûfelilere pay vermek istemediler. Kûfelilerin başında Ammar b. Yasir vardı. Beni Utarid kabilesinden bir adam kalkıp Ammar'a *radıyallahu anh*, 'Behey kesik kulaklı! Ganimetimize ortak mı olmak istiyorsun?' dedi. Ammar *radıyallahu anh* da, 'Kulaklarımın en iyisini esir aldın' şeklinde karşılık verildi. Ganimetlerin nasıl paylaştırılacağı konusu mektupla Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* soruldu. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ganimetin savaşa katılanlara verilmesi gerektiğini bildirdi."[419]

Bu rivayette bizim söylediklerimizin aksine bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Müslümanlar, Nihavend'e hâkim olmuşlar ve orası daru'l İslam olmuştu. Çünkü orada artık kâfir toplumu kalmamıştı. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ganimetin savaşa katılanlara verilmesi gerektiğini söylemişti. Çünkü Kûfeliler, İslam diyarı haline gelmesinden sonra Nihavend'e gitmişlerdi. Bununla beraber Ammar *radıyallahu anh* ve beraberindekiler, kendilerinin ganimete ortak edilmesi gerektiği görüşündeydiler. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ise onların ganimete ortak edilmemeleri gerektiği görüşündeydi. Çünkü onlar, Nihavend'in İslam diyarına dönüşmesinden ve ganimetlerin de İslam diyarında devlet yetkilisine teslim edilmesinden sonra oraya varmışlardı.

Süvarilerin Ganimet Payı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahiri, süvari ile piyadenin ganimetten eşit pay almalarını gerektirmektedir. Ayet, ganimette payı olan

419 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/352. [Ammar'ın *radıyallahu anh* kulağı Yemame savaşında kesilmişti. Mütercim]

herkese hitap etmektedir. Bu kelime hepsini kapsamaktadır. Mesela (فَانْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır"**[420] ayetinin zahirinden anlaşıldığına göre birden fazla kız çocuğu, mirasın üçte ikisini kendi aralarında eşit olarak paylaşacaklardır. Aynı şekilde bir kişi, "Şu köle, şu adamlarındır" dediğinde, bazısının daha fazla hisseye sahip olduğu söylenmedikçe o adamların o köleye eşit hisselerle ortaklaşa sahip oldukları anlaşılır. Ganimetle ilgili ayetteki (غَنِمْتُم) **"ganimet olarak aldığınız"** ifadesi de, savaşa katılanların elde ettikleri ganimetten eşit pay alma hakkına sahip olmalarını gerektirmektedir. Çünkü bu kelime, askerlerin o ganimete mâlik olduklarını ifade etmektedir.

Süvari askerlerin ganimetten ne kadar pay alma hakkına sahip oldukları hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Süvari Askerlerin Ganimet Payı Konusundaki İhtilaf

Ebu Hanife dedi ki: "Süvarinin ganimette iki, piyadeninse bir hissesi vardır."

Ebu Yusuf, Muhammed, İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Süvarinin ganimette üç, piyadeninse bir hissesi vardır."

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* görevlendirdiği Münzir b. Ebi Hamsa'nın, Ebu Hanife ile aynı görüşte olduğu; onun süvariye iki, piyadeye ise ganimetten bir hisse verdiği, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ise bu paylaştırmayı beğendiği rivayet edilmiştir. Hasan el-Basri'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Şerik, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kusem b. Abbas, Horasan'da Said b. Osman''n yanına geldi. Onlar ganimet elde etmişlerdi. Said, ona "Sana bin hisselik bir hediye hazırlıyorum" deyince Kusem şöyle dedi: "Sen bana bir, atıma da bir hisse ver."

420 Nisâ, 4/11

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi ayetin zahiri, süvari ile piyadenin hisselerinin birbirine eşit olmasını gerektirmektedir. Fakihlerin tamamı, süvarinin piyadeden bir hisse fazla alması gerektiği hususunda ittifak ettikleri için biz de onun bir hisse fazla alması gerektiğine kail olduk ve ayetin genel hükmünü bununla tahsis ettik. Süvariler dışındaki ganimetçilerin hisselerinin ayetin genel hükmü uyarınca birbirine eşit olması gerekmektedir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» جَعَلَ لِلْفَارِسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **süvariye (ganimetten) iki, piyadeye bir hisse tahsis etti."[421]

Abdulbaki dedi ki: Muhammed b. Sabbah'tan başkası bunu Süfyan es-Sevri'den nakletmiş değildir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Süvariye (ganimetten) üç hisse verilir. Bir hisse kendisine, iki hisse de atınadır."***[422]

Ubeydullah b. Ömer'in bu konudaki iki hadisi birbirinden farklıdır. İkisinin de sahih olması mümkündür. Süvariye ilk önce iki hisse vermiştir ki bu onun hakkıdır. Daha sonra başka bir ganimetten üç hisse vermiş olabilir. Bu defa fazladan verdiği bir hisseyi nefl şeklinde vermiş olması mümkündür.

Daha önce senedini zikrettiğimiz bir hadiste Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştik: *"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi bir seriyyede gazaya gönderdi. Her birimizin ganimetteki payı on iki deve oldu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her birimize ayrıca birer deve de verdi."*

421 Darekutni, Sünen: 4/106; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 8/12
422 Bkz: İbn Mâce, Cihad, 36

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Bedir savaşında (ganimetten) süvariye iki, piyadeye bir hisse tahsis etti."*[423]

Bu rivayet sabit olsa bile, bunda Ebu Hanife'nin görüşünü destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Şundan ki: Bedir savaşında askerlere dağıtılan ganimetler, onların hakkı değildi. Çünkü o savaştaki ganimetler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* olmuş ve ondan dilediği kimselere verme hakkına sahip kılınmıştı. Onlara bir şey vermeseydi o da caiz olurdu. O savaşa katılanlar, elde edilen ganimetten pay alma hakkına sahip kılınmamışlardı. Askerlere ganimetten pay vermek, daha sonra şu ayetle vacip kılınmıştı: (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."** Ganimetin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mülk kılınan şekli bu ayetle neshedilmiş oldu. Mücemmi' b. Cariye'nin rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber ganimetlerini paylaştırdı. Süvariye iki, piyadeye bir hisse verdi.[424]

İbn Fudayl'ın bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber fethinde ganimetleri paylaştırdı. Süvariye üç, piyadeye bir hisse verdi."[425]

Bu, Mücemmi' b. Cariye'nin rivayetine muhalif bir rivayettir. Ama ikisini telif etmek şöyle mümkün olur: Bazı süvarilere iki hisse verilmiştir. Bu zaten onların hakkıdır. Bazılarına da nefl suretinde bir hisse daha eklenerek üç hisse verilmiştir. Nitekim Seleme b. Ekva' *radıyallahu anh* Zi kared gazvesinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine süvariyle piyadenin hissesini verdiğini söylemiştir. Seleme o gazvede piyade idi.

Yine rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o gazvede Zübeyr *radıyallahu anh* e dört hisse vermiştir. Süfyan b. Uyeyne'nin Hişam b. Urve'den naklettiğine göre Yahya b. Abbad b. Abdullah b. Zübeyr şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Zübeyr'e ganimetten dört hisse

423 Abdurrezzak, el-Musannef: 5/185

424 Darekutni, Sünen: 5/185

425 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tehzibu'l-Âsâr: 1/529

verilirdi. Bu fazlalık ona nefl şeklinde verilirdi. Maksat bunları düşman üzerine at koşturup hücum etmeye teşvik etmekti. Nitekim öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyalar da onu öldüren Müslümana bu amaçla verilirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de mü'minleri savaşa teşvik etmek için, ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse kendisinin olsun"*** demişti.

Bu konudaki rivayetler muhtelif olunca fazla hisse verilmesini öngören rivayetin kabulde öncelikle olması gerekir, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, fazlalığın istihkak şeklinde sabit olması durumunda söz konusu dur. Ama fazlalığın nefl şeklinde verildiği sabit olursa o zaman bu fazlalık hak edilmiş olmaz. Yine bizim naklettiğimiz haberde, piyadenin hissesinin arttırıldığı ifadesi yer almaktadır. Zira süvarinin hissesi eksildikçe piyadenin hissesi artar.

Bizim söylediğimizin doğruluğunu aklî yönden ispatlayan delil şudur: At bir savaş aletidir. Diğer savaş aletlerine ganimetten hisse verilmediği gibi, kıyas gereği ata da hisse verilmemesi gerekir. Ancak biz bir hissede kıyası terkettik. Diğerleri kıyasa yüklenir. Buna göre süvarisiz bir at savaşa katılırsa ganimetten ona hisse verilmez. Ama bir adam atsız olarak savaşa katılırsa hisse almayı hak eder. Adamın alacağı bir hisseyi geçmediğine göre at için verilecek olanın da haydi haydi bir hisseyi geçmemesi gerekir. Yine ganimetten hisse almayı hak etmede adamın durumu, atınkinden daha kuvvetlidir. Şöyle ki: Savaşa katılan adamların sayısı ne kadar çok olursa olsun hepsi ganimetten hisse alma hakkına sahip olurlar. Ama bir adamın birden fazla atı savaşta kullanılırsa sadece bir atı için ganimetten hisse verilir. Ganimetten hisse alma bakımından adamın konumu atınkinden daha kuvetli olduğu ve buna rağmen adam sadece bir hisse aldığı halde atın da en fazla hisse alması gerekir.

[Beygirin Ganimetteki Payı]

Beygirin ganimetteki payı hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Ganimetten kendileri için hisse verilmesi hususunda beygir ile normal at birbirine eşittir."

Evzai dedi ki: "Geçmişte Müslümanların imamları beygirler için ganimetten hisse vermezlerdi. Bu uygulama, Velid b. Yezid'in öldürülmesinin akabinde fitne meydana gelinceye kadar devam etti."

Leys dedi ki: "Hecin[426] devesi ile beygire bir hisse verilir. Bunlar, asil Arap atı sınıfına katılmazlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ)

"(Düşmanlarınıza karşı) savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı korkutursunuz."[427]

(فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ)

"(Ganimetler için)siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz."[428]

(وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ)

"(Allah), atları, katırları ve merkepleri (de yarattı)."[429]

Bu ayetteki (الْخَيْل) kelimesinden asil Arap atı anlaşıldığı gibi beygir de anlaşılmaktadır. (الْخَيْل) kelimesi her ikisini kapsadığına göre, her ikisinin ganimetten eşit hisse almaları gerekir. Bunların eşit hisse almaları gerektiğinin bir delili de şudur: Beygire binen kimseye süvari dendiği gibi asil Arap atına binen kimseye de süvari denir. Her ikisine süvari dendiğine ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Süvariye iki, piyadeye bir hisse verilir"*** dediğine göre, bu hadis beygir süvarisini de asil Arap atı süvarisini de kapsar. Ayrıca beygir eğer at cinsindense, onunla Arap atının alacağı hisse eşit olmalıdır. Eğer at cinsinden değilse onun için ganimetten

426 Hecin: Zayıf ve hızlı yürüyen bir deve cinsi.
427 Enfâl, 8/60
428 Haşr, 59/6
429 Nahl, 16/8

hisse verilmemesi gerekir. Leys ile onun görüşünde olanlar bize muvafakat ederek beygir için ganimetten hisse verilmesi gerektiğini söylemiş olmaları, beygirin at cinsinden olduğuna ve ganimet hususunda onunla asil Arap atı arasında fark bulunmadığına delalet eder. Ayrıca fakihler, etini yemenin caiz ya da haram oluşu bakımından beygirin asil Arap atı gibi olduğu hususunda da anlaşmışlardır. Bu da beygirle asil Arap atının aynı cinsten hayvanlar olduklarına delalet etmektedir. Bu durumda ikisi arasındaki fark, sadece erkekle dişi, semiz ile zayıf, rahvan ile ağır yürüyen arasındaki fark kadar olmaktadır ki, bu da ganimetteki hisselerinin farklı olmasını gerektirmez. Diğer taraftan asil Arap atı her ne kadar beygirden daha hızlı koşsa da, silah taşımada beygir ondan daha güçlüdür. Öte yandan Arap askerle başka ırktan olan asker eşit hisse aldıklarına göre, Arap atıyla beygir için verilen hissenin de eşit olması gerekir.

Abdullah b. Dinar dedi ki: "Beygirler için zekât verilip verilmeyeceğini Said b. Müseyyeb'e sordum. Bana, 'Atlar için zekât verilir mi?' karşılığını verdi."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Beygirler, at hükmündedirler."

Mekhul dedi ki: "Beygirler için ilk olarak ganimetten hisse veren kişi, Dımeşk savaşında Halid b. Velid *radıyallahu anh* olmuştur. Beygirler için atların yarı hissesini veriyordu. Beygirlere birer hisse veriyordu."

Bu, maktu bir hadistir. Bu hadiste Halid b. Velid'in, beygirlerin gücünü gördüğü için kendi içtihadına dayanarak böyle bir uygulamada bulunduğu ifade edilmiştir. Şu halde bu bir nass değildir.

İbrahim b. Muhammed b. Münteşir, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İslam ordusunun süvarileri Şam'a hücum etti. Ordunun komutanı Münzir b. Ebi Hamsa el Vadiî idi. Atlar aynı günde Şam'a ulaştı. Ama beygirler ertesi gün oraya ulaştılar. Komutan Münzir, "Aynı günde menzile ulaşan atlarla aynı günde ulaşamayan beygirleri bir tutmam" dedi. Bu hususta görüşünü öğrenmek için Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* mektup yazdı. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, cevaben yazdığı mektupta şunları demişti: "Münzir el Vadiî'nin anası ağlasın. Ben onu dediklerini düşündüm. Dediklerini uygulayın." Beygirlere ganimetten hisse vermeyenler, bu rivayeti delil saymaktadırlar. Ancak bu rivayet, beygirler için ganimetten

hisse vermemenin Hz. Ömer'in görüşü olduğuna delalet etmemektedir. Hz. Ömer, sadece Münzir'in teklifini onaylamıştı. Çünkü bu, içtihad edilecek bir konuydu. Ordunun komutanı bir hüküm vermiş, Hz. Ömer de o hükmü geçerli kılmıştı.

Bir kişinin birkaç atla birlikte savaşa katılması durumunda alacağı ganimet miktarı hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Muhammed, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki kişinin sadece bir atı için ganimetten hisse verilir."

Ebu Yusuf, Sevri, Evzai ve Leys dediler ki: "İki at için ganimetten hisse verilir." Birinci görüşün sahihliğinin delili şudur: Bilindiği gibi İslam askerleri; Hayber, Mekke, Huneyn ve diğer bazı yerlerin fethi ile İslamiyetin güçlenmesinden sonra Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* le birlikte savaşıyorlardı. Savaşa katılan askerlerin iki veya daha fazla atı oluyordu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birden fazla at için ganimetten hisse verdiği nakledilmiş değildir. Diğer taraftan at, bir savaş aletidir. Kıyasa göre diğer savaş aletleri için ganimetten hisse verilmediği gibi at için de hisse verilmemesi gerekir. Ancak bir at için ganimetten hisse verildiği sünnet ve icma ile sabit olduğuna göre biz de bir at için hisse verilmesi hükmünü kabul ettik. Ama birden fazlası için hisse verilmesi, nass olmadıkça kabul edilemez. Çünkü kıyas, birden fazla at için hisse verilmesini engellemektedir.

Humus/Ganimetin Beşte Birinin Paylaştırılması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."[430]

430 Enfâl, 8/41

Selef uleması humusun ne şekilde paylaştırılacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ganimetler beşe bölünürdü. Beşte dördü savaşanlara paylaştırılırdı. Beşte biri ise dörde bölünürdü. Bunun bir çeyreği Allah ve Resûlü ile Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına verilirdi. Ama Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi bundan bir şey almazdı. İkinci çeyreği yetimlere verilirdi. Üçüncü çeyreği yoksullara verilirdi. Dördüncü çeyreği ise yolda kalmışlara, yani Müslümanlara konuk olan fakir misafirlere verilirdi."

Katade, İkrime'nin de benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Katade, (فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) cümlesini şöyle açıklamıştır: "Ganimetin beşte biri de beş hisseye bölünür. Bir hissesi Allah'a ile Resûlü'ne aittir. Bir hissesi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına verilir. Bir hissesi yetimlere verilir. Bir hissesi yoksullara verilir. Bir hissesi de yolda kalmışlara verilir."

Atâ ve Şa'bi dediler ki: "Allah'ın humusu ile Resûlün humusu aynıdır."

Şa'bi dedi ki: "Allah'ın humusu ifadesi, ilgili ayetin başında kelamın açılışı için kullanılmıştır."

Süfyan, Kays b. Müslim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) kavlinin manasını Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye'ye sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu ifade ilgili ayetin başında kelamın açılışı için kullanılmıştır. Yoksa ganimette Allah'ın payı yoktur. Çünkü dünyanın ve ahiretin tamamı Allah'ındır."

Yahya b. Cezzar, (فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) cümlesi hakkında şöyle dedi: "Her şey Allah'ındır. Ancak ganimeti beşe bölüp humusu/beşte birini ayırıp alan, Resûlullah'tır *sallallahu aleyhi ve sellem*."

Ebu Cafer er-Râzî'nin bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimet getirilirdi. Elini ganimete vururdu. Eline gelen şeyi Kâbe için harcanmak üzere ayırırdı. Bu ayırdığı şey, Beytüllah'ın hissesi idi. Kalan kısmı beşe bölerdi. Bir hisse Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hisse ak-

rabalarına, bir hisse yetimlere, bir hisse yoksullara, bir hisse de yolda kalmışlara verilirdi. Kâbe için ayırdığı, Yüce Allah'ın hissesi idi."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre İbn Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ganimetin beşte biri/humus, Allah yoluna sarfedilirdi. Halkın karşılaştığı beklenmedik durumlar ile musibetlerin verdiği zararı telafi etmek için buradan harcama yapılırdı. Ama mal çoğalınca başka cihetlere de harcama yapılır oldu."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında humus beşe bölünürdü: Bir hisse Allah ve Resûlüne, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına bir hisse, yetimlere bir hisse, yoksullara bir hisse, yolda kalmışlara bir hisse verilirdi. Sonra Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali, humusu üçe böldüler. Bir hisse yetimlere, bir hisse yoksullara, bir hisse de yolda kalmışlara verilirdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Humusun paylaşılması konusunda selef uleması, yukarıda belirtilen şekilde ihtilaf etmişlerdir.

Ali b. Ebi Talha'nın rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, humusun dörde bölüneceğini bu dört hisseden birinin Allah'a ait olduğunu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile akrabalarının hissesinin aynı olduğunu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan bir şey almadığını söylemiştir. Başkaları dediler ki: (فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesi, kelamın açılışı için kullanılmıştır. Humusun kendisi de beşe bölünür. Bu, Atâ ile Şa'bi've Katade'nin görüşüdür.

Ebu'l Âliye dedi ki: "Humus, altıya bölünürdü. Bunun bir hissesi Allah'a ait olup Kâ'be'ye tahsis edilirdi. İlgili ayette bahsedilen kimselerden her birine de birer hisse verilir."

Kelbi'nin hadisinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bildirdiğine göre dört halife, humusu üçe bölmüşlerdir.

Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* dedi ki: "Humusun bir hissesi Allah yoluna harcanırdı. Halkın başına gelen musibetlerin meydana getirdiği za-

rarlar onunla telafi edilirdi. Daha sonraları bu hisse başka cihetlere sarfedilir oldu."

Müteahhirin ulemadan ve Medine halkından Muhammed b. Mesleme dedi ki: "Ganimetlerin paylaştırılmasıyla ilgili ayetin inmesinden önce Yüce Allah, yetkiyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği gibi humusun paylaştırılmasında da yetkiyi ona vermiştir. Ganimetlerin beşte dördünün paylaştırılmasındaki yetkisi neshedildi. Sadece beşte birinin paylaştırılmasıyla ilgili yetki kendisine verildi. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَٓاءِ مِنْكُمْ)

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)."[431]

Yüce Allah bu ayetin devamında da şöyle buyurmuştur: (وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın."**

Fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın kazanılan malların nerelere harcanacağı ayette belirtildikten sonra (وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın"** buyrulmuştur. Anılan malların nerelere harcanacağı yetkisinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verildiği ayetin sonunda bildirilmiştir. Humus da aynı hükme tabidir. Onun da Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğu bildirilmiştir. Yani humusun da paylaştırılması yetkisi Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* bırakılmıştır. Mezkûr ayetin devamında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* uygun göreceği şekilde nerelere sarfedileceği de belirtilmiştir.

Abdulvahid b. Ziyad'ın Haccac b. Ertat'tan naklettiği şu hadis de buna delalet etmektedir: Ebu Zübeyr bize şunu anlattı: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humusa nasıl paylaştırdığı, Cabir'e *radıyallahu anh* so-

431 Haşr, 59/7

ruldu. O şöyle vecap verdi: "Humus Allah yoluna sarfederdi. Verilmesi gereken adamlara, durumlarına göre sırasıyla bir bir verirdi." Yani hak edenlere verirdi. Yoksa humusu beşe bölmezdi."

Humusun altıya bölündüğünü, Allah'a ait kılınan hissenin Kâ'be için sarfedildiğini söyleyenlerin rivayeti anlamsızdır. Eğer böyle bir şey sabit olsaydı, mütevatir olarak rivayet edilirdi. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra insanlar arasında onun halifeleri bunu öncelikle uygularlardı. Onların böyle bir uygulamada bulundukları sabit olmadığına göre demek ki bu rivayet sabit değildir. Diğer taraftan ayette sayılan diğer sarf yerlerine nispetle Kâ'be payının Allah'a nispet edilme önceliği yoktur. Bu da (فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesinin Kâ'be hissesine mahsus olmadığına delalet etmektedir. Bu görüş iptal edildiğine göre (فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesi ile mutlaka şu iki şeyden biri kastedilmiş olmaktadır: Bu cümle ya kelamın açılışı için kullanılmıştır. Bu görüşün selef ulemasına ait olduğunu söylemiştik. Yani teberrük maksadıyla Allah'ın adı anılmıştır. Bir işe Allah adı ile başlamak uğur getirir. Ya da humusun, insanı Allah'a yakın kılacak sevap kazandırıcı yerlere verilmesi maksadıyla anılan cümleye ayette yer verilmiştir. Sonra da humusun harcanacağı yerler ayette açıklanmış ve şöyle buyrulmuştur:

(وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."

Mezkûr ayette humusun nereye sarfedileceği önce mücmel olarak zikredilmiş, sonra da mücmel bırakılan o yerler açıklanmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (Enfâl, 41) sizin dediğiniz mana kastedilmiş olsaydı Allah ile Resul kelimelerinin arasına (vav) harfi konulmaksızın (فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ لِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى) buyrulur ve ayetin manası da şöyle olurdu: "Ganimetin Allah'a ait olan beşte biri, aslında Peygamber'e ve onun yakınlarına aittir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin bu dediğiniz şekilde olması gerekmez. Çünkü lügate göre "vav" harfinin işlevsiz olarak cümlede yer alması mümkündür.

Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً)

"Andolsun, biz Mûsâ ile Hârûn'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkân'ı (Tevrat'ı) bir ışık olarak verdik."[432]

Bu ayette geçen "Furkan" ile "ziya" kelimeleri arasındaki "vav" harfi işlevsizdir. Çünkü "Furkan" ın kendisi bir "ziya", yani ışıktır.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ)

"Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca..."[433]

Bu ayetteki "vav" harfi de işlevsizdir. Şairlerin şu mısraları da buna örnek gösterilebilir:

بل شَيْءٌ يُوَافِقُ بَعْضَ شَيْءٍ-وَأَحْيَانًا وَبَاطِلُهُ كَثِيرُ

"Aksine bir şey bazı şeylere uyabilir.

Bazen de içinde çok batıl şeyler olabilir."

Bu şiirdeki (أَحْيَانًا) ile (بَاطِلُهُ) kelimeleri arasındaki (vav) harfi işlevsizdir.

فَإِنَّ رَشِيدًا وَابْنَ مَرْوَانَ لَمْ يَكُنْ-لِيَفْعَلَ حَتَّى يُصْدِرَ الْأَمْرَ مَصْدَرَا

"Emr-ü ferman çıkarmadıkça

Mervan oğlu Reşid bunu yapmaz."

432 Enbiyâ, 21/48

433 Sâffât, 37/103

Bu şiirde geçen (وَابْن) kelimesinin başındaki (vav) harfi işlevsizdir.

إلى الملك القرم وابن الهام-وَلَيْثِ الْكَتِيبَةِ فِي الْمُزْدَحَمِ

"Savaşta ordunun aslanı olan

İleri görüşlü ve himmeti âli hükümdara,"

Bu şiirdeki (vav) harfleri işlevsiz olup varlıklarıyla yoklukları arasında fark yoktur.

Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki (فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesi, önce anlatmış olduğumuz iki manadan birine gelmektedir. Her iki mananın birlikte kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü ayetin her ikisine de ihtimali vardır. Bu cümle önce de dediğimiz gibi ayet-i kerimenin zikrüllah ile başlatılması için ayette yer almıştır. Ganimetin beşte biri olan humus ta, insanı Allah'a yakın kılan cihetlere sarfedilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humusta payı vardı. Ganimetin paylaştırılmasından önce kendi şahsı için bir miktarını ayırma hakkı vardı (ki buna safiyy denir). Bir de savaşa katıldığında bir asker hissesi kadar da alma hakkı vardı.

Ebu Hamza'nın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdulkays heyetine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(آمُرُكُمْ أَنْ تَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَتُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ، وَتُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ سَهْمَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالصَّفِيَّ)

"Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet etmenizi, namazı kılmanızı, zekâtı vermenizi, ganimetten Allah'ın payını ve peygamberin payını vermenizi size emrediyorum."[434]

Vefatından sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* payının kime verilmesi gerektiği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

---

434 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/494

Süfyan'ın bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye'nin şöyle dediğini ribayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra insanlar, onun ve akrabalarının payının kime verilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koydular. Bir grup ulema, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* payının, kendisinin vefatından sonra halifeye verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Başka bir grup da onun akrabalarının payının, halifenin akrabalarına verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Selef uleması bu iki payın, Allah yolunda cihad için at, silah ve teçhizat teminine sarfedilmesi gerektiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* payı, hayatta olduğu sürece kendisine aitti. Vefatından sonra safiyy denilen ve taksimattan önce kendi şahsı için ayırdığı kısım sakıt olduğu gibi bu payı da artık sakıt olmuş ve ganimet malının toplamına katılmıştır. Bu pay olağanüstü durumlar ve musibetler için de bekletilmeyip askerlere dağıtılır.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payı hakkında da ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır. El Câmiu's-Sağîr adlı eserde Ebu Hanife'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Humus üçe bölünür. Bir pay fakirlere, bir pay düşkünlere, bir pay da yolda kalmışlara verilir."

Bişr b. Velid'in bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah ve Resûlü'nün humustaki payı bir ve aynıdır. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payına gelince, mezkûr ayette (Enfal, 41) Yüce Allah'ın bildirdiği her sınıfa humusun beşte biri oranındadır."

Sevri dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustaki payı, beşte birdir. Artan kısım, Yüce Allah'ın mezkûr ayette bildirdiği sınıflara verilir."

Mâlik dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına onun görüş ve içtihadına uygun miktarda humustan pay verilir."

Evzai dedi ki: "Ganimetin beşte biri/humus, ayette zikredilen sınıflara verilir."

Şafiî dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payı, onların zengin olanlarına da fakir olanlarına da verilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette geçen (وَلِذِي الْقُرْبَى) lafzı, açıklanmaya muhtaç mücmel bir lafızdır ve genellik ifade etmez. Şundan ki: (ذَا الْقُرْبَى) lafzı, başka insanların yakınlarından ayrı olarak sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları anlamına gelmez. Ancak ayette geçen "yakınları" kelimesiyle başka insanların yakınlarının kastedilmediği de bilinmektedir. Böyle olunca da bu lafız, açıklanmaya muhtaç olan mücmel bir lafız olmaktadır. Selef uleması, bu kelimeyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının kastedildiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Selef ulemasından bazıları dediler ki: Humustan pay almayı hak eden yakınlar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olan yakınlarıdır. Pay almak, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olmak ve onun yakını olmakla hak edilir. Yardımcı olmayıp sonradan doğanlar, fakir iseler onlar da diğer fakirler gibi pay alma hakkına sahip olurlar. Bu görüşte olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Zühri'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yakınlarının humustaki payını Haşimoğulları ile Muttaliboğullarına paylaştırırken ben ve Osman *radıyallahu anh* yanına varıp "Ey Allah'ın Resûlü! Muttalib oğullarına verip bizi mahrum bıraktın. Oysa onlarla biz sana aynı derecede yakınız. Öyle değil mi?" dedik.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şu karşılığı verdi:

(إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ وَإِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ)

"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden asla ayrı durmadılar. Haşimoğullarıyla Muttaliboğulları aynı şeydir."[435] Böyle buyurduktan sonra parmaklarını birbirine geçirip kenetledi.

435 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/140

Bu rivayet sırf Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını olmakla humustan pay alınamayacağına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Muttaliboğullarıyla Abduşşems oğulları, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* aynı derecede yakın idiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muttaliboğullarına humustan pay vermiş, ama Abduşşems oğullarına pay vermemişti. Humustan pay almak eğer sırf Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını olmakla hak edilseydi, Muttaliboğullarıyla Abduşşems oğullarına humustan eşit miktarda pay verilirdi.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu uygulaması Kitapta mücmel olarak zikredilen (وَلِذِي الْقُرْبٰى) lafzının açıklaması mahiyetindedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması açıklama mahiyetinde olduğunda vücup ifade eder. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan pay alma hakkına sahip olmak için akrabalığın yanısıra kendisine yardımcı olunmasından da bahsetmiş olması, Cenab-ı Allah'ın muradının da bu yönde olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımı dokunmamış olan yakınları ise fakirlikleri sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip olurlar. Diğer taraftan dört halife de humusta ancak fakirlik sebebiyle pay sahibi olunabileceği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

Muhammed b. İshak dedi ki: Muhammed b. Ali'ye, "Hz. Ali *radıyallahu anh* halife olduğunda Peygamber yakınlarının humustaki hisselerini ne yaptı?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu meselede Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in takip ettiği yolu takip etti. Onların yolundan gitmediğinin söylenmesinden hoşlanmazdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kendisi de bu görüşte olmasaydı bu şekilde hükmetmezdi. Çünkü dedenin mirastaki hissesi, maaşların eşit miktarda verilmesi ve başka bazı meselelerde Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e muhalefet etmiştir. Böyle olunca da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının, humustaki payı fakirlik sebebiyle hak etmeleri meselesinde Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in görüşlerinin aynı olduğu ispatlanmış oldu. Dört halife bu görüşte olduklarına göre bu meselede bir icma delili sabit olmuş olmaktadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي)

"Benim sünnetime, benden sonra raşid halifelerin sünnetine uyun."[436]

Yezid b. Hürmüz'ün rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, kendisine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının humustaki hissesini soran Necdet el-Harurui'ye yazdığı cevabi mektupta şunları söylemiştir: "Biz bu hissenin bize verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu hisse ile dullarımızı evlendirmemiz, borçlularımızın borçlarını ödememiz için Ömer *radıyallahu anh* bize çağrıda bulundu. Biz ise onun bu hisseyi bize teslim etmeyişini kabul etmedik. Kavmimiz de buna razı olmamızı kabul etmedi."

Bazı rivayetlerde "Amcazadelerimiz buna razı olmamızı kabul etmediler" denilmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* kendi kavminin -ki onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıdırlar- bu hissenin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zengin olan değil de fakir olan yakınlarına verilmesi gerektiği görüşünde olduklarını bildirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Biz bu hissenin bize verilmesi gerektiğini düşünüyoruz" demesi, kendi görüşlerini bildirmektir. Oysa sünnetin ve aralarında dört halifenin de bulunduğu sahabe çoğunluğunun ittifakının yanında kişisel görüşe yer yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarından dul olanları evlendirme ve borçluların borçlarının ödenmesi masraflarının humus malından karşılanması gerektiğine dair Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* görüşünün sahih olduğuna Zühri'nin şu hadisi delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Haris b. Nevfel, Muttalip b. Rebia b. Haris'in kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Ben ve Fadl b. Abbas, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip şöyle dedik: "Ey Allah'ın Resûlü, biz evlenecek çağa geldik. Bizi şu zekât toplama memurluğuna tayin etsen de diğer zekât memurlarının sana verdikleri kadarını sana versek ve onların aldıkları kadarını da alsak."

---

436 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 4/461

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şu karşılığı verdi:

(إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَنْبَغِي لِآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ)

"Muhammed ailesine zekât vermek uygun olmaz. Zekât, insanların kirinden başka bir şey değildir."[437] Böyle buyurduktan sonra Mahmiyye adındaki zekât memuruna Fadl ile Muttalib'e humustan bir miktar mal vermesini emretti. Bu rivayet, Peygamber yakınlarının humustan pay almayı ancak fakirlik sebebiyle hak edebildiklerine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara evlenmeleri için ihtiyaç duydukları mehir kadar mal verilmesini emretmişti. İhtiyaçlarından fazlasının verilmesini emretmemişti. Humusun hisse hesabına göre değil de devlet başkanının takdirine göre dağıtım yapılması gerektiğine, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir: ***"Şu ganimetten benim alacağım sadece humus/beşte birdir. Humus ise size geri dönmektedir."***[438]

Humusta başkalarından çok Peygamber yakınlarının hak sahibi olduğunu söylememiştir. Bu da yakınlarının diğer fakirler gibi ancak ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda humustan alma hakkına sahip olduklarına delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(يذهب كِسْرَى فلا يكون كسرى بعده ويذهب قيصَرُ فلا يكون قيصر بعده والَّذي نفسي بيده لَتُنْفِقُنَّ كنوزَهما في سبيل الله تعالى)

"Kisra gidecek; ondan sonra (başka bir) Kisra gelmeyecektir. Kayser gidecek; ondan sonra (başka bir) Kayser gelmeyecektir. Beni yaşatmakta olan Allah'a yemin ederim ki, bu ikisinin hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız."[439]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, anılan hazinelerin Allah yolunda harcanacağını haber vermiş, herkese değil de sadece bazı kimselere verileceğini söylememiştir. Bu malların dağıtımının

437 Müslim, Zekât, 13

438 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/236

439 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/271

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* takdirine bırakıldığına delalet eden şeylerden biri de onun, humus ayetinde kendilerinden bahsedilmediği halde müellefe-i kuluba/kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselere mal vermiş olmasıdır. Bu, bizim söylediğimizin doğruluğunun delilidir. Humus ayetinde kendilerinden bahsedilen grupların; yetimlerin, yolda kalmışların ve peygamber yakınlarının ancak fakir olmaları halinde humustan pay alabilecek olmaları da buna delalet etmektedir. Bunların aldıkları mal, humustan bir hissedir. Peygamber yakınlarının zekât almaları haram kılınınca, humustan alacakları pay, zekâtın yerine geçmiş oldu. Böyle olunca da ancak fakir olan peygamber yakınlarının humustan pay alması caiz olur. Çünkü zekâtı da ancak fakir olanlar alabilmektedirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haşimoğullarının azatlılarının zekât almaları helal değildir. Onlar, humustan da pay alma hakkına sahip değildirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğru değildir. Çünkü Haşimoğullarının azatlılarından fakir olanlar, Haşimoğulları gibi humustan pay alma hakkına sahip kılınmışlardır.

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları fakirlik ve muhtaçlık sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip kılındıklarına göre, ayette özel olarak onlardan söz edilmiş olmasının anlamı nedir? Onlar da diğer yoksulların arasına katılmışlardır" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Yetimlerle yolda kalmışlar da ayette özel olarak kendilerinden söz edildiği halde bunların ancak fakir olanları humustan pay alabilmektedirler. Diğer taraftan Cenab-ı Allah humusun yetim, düşkün ve yolda kalmışlara ait olduğunu bildirdiği gibi, (اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler içindir"**[440] zekâtın da ancak fakirlerle düşkünlere ait olduğunu bildirmiştir. Fakat bundan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إِنَّ الصَّدَقَةَ لا تَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ) ***"Muhammed ailesinin zekât alması helal olmaz."***[441]

440 Tevbe, 9/60

441 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/76

Humus ayetinde peygamber yakınlarından bahsedilmeseydi, bazı kimseler onlara zekât vermenin caiz olmadığı gibi, humustan da pay vermenin caiz olmayacağını zannedebilirlerdi. Bu sebeple Yüce Allah humus ayetinde onlardan bahsetti ki, humustaki hükümlerinin zekâttaki hükümlerinden farklı olduğunu bilelim.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Abbas'a humustan pay verdi. Oysa o varlıklı bir kimseydi. Bu da humusun, zengin fakir ayırımı yapılmaksızın Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün yakınlarına verilmesi gerektiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine yardımları dokunduğu için yakınlarına humustan pay verdiğini haber vererek şöyle buyurmuştur: (إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ) **"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden asla ayrı durmadılar."**

Yakınlarının zenginlerine de fakirlerine de humustan eşit miktarda pay vermişti. Çünkü onlar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta ve ona yardımcı olmakta birbirlerine eşit durumdaydılar.

2-Haşimoğullarına dağıtması için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Abbas'a humustan bir miktar mal vermiş olabilir. Ona kendi şahsı için vermiş olmayabilir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının kimler olduğu hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendilerine zekât verilmesi haram olan Peygamber yakınları, onun akrabaları ve aile efradıdır ki, onlar da Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve Hâris b. Abdilmuttalip oğullarıdır." Zeyd b. Erkam'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Başkaları, Muttaliboğullarının da bunlara dâhil olduklarını söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara da humustan pay vermiştir.

Bazıları dediler ki: "Kureyş kabilesinin tamamı, humustan kendilerine pay verilmesi gereken Peygamber yakınlarındandırlar. Ancak Peygamber

sallallahu aleyhi ve sellem, onlardan uygun gördüğüne pay verme yetkisine sahiptir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikrettiğimiz kimselerin Hz. Peygamber'in yakınları oldukları hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Muttaliboğullarına gelince onlarla Abduşşems oğulları, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* eşit derecede yakındırlar. Muttaliboğullarının, kendilerine zekât verilmesi haram olan peygamber yakınlarına dâhil edilmeleri gerekirse, onlar gibi Abduşşems oğullarının da dâhil edilmeleri gerekir. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta dereceleri eşittir. Humustan pay vermeye gelince, Abduşşems oğulları dışındaki yakınları kendisine yardımcı oldukları için, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara pay vermiş ve onlar hakkında (إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ) ***"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden asla ayrı durmadılar"*** buyurmuştur. Zekât vermenin Peygamber yakınlarına haram oluşuna gelince, bunun Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olup olmamakla bir ilişkisi yoktur. Bu haramlık, fakihlerin tamamına göre onun bütün yakınları için geçerlidir. Böylece ispatlanmış oldu ki Muttaliboğulları, kendilerine zekât verilmesi haram olan peygamber yakınlarından Abduşşems oğulları gibi değildirler. Haşimoğullarının azatlılarına da zekât verilmesi haramdır. Ama bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları değildirler. Peygamber yakınları gibi humustan pay da alamamaktadırlar. Hz. Fatıma *radıyallahu anh*, babası *sallallahu aleyhi ve sellem* den, kendisine humus mallarındaki hizmetçilerden birini vermesini istemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona hizmetçiyi vermemiş; tekbir ve tahmid getirmesini tavsiye etmişti.

Bir kişi çıkıp "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona istediği hizmetçiyi vermedi. Çünkü Hz. Fatıma *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını değildi. Aksine yakınından daha yakındı" diyebilir. Böyle diyen kimseye şöyle cevap verilebilir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* de benzer şeyler söylemiştir. Hz. Ali *radıyallahu anh* onun yakını idi. Hz. Fatıma ile birlikte benzer talepte bulunmak üzere huzuruna varan amcası kızlarından birine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bedir savaşının yetimleri***

sizden önce böyle bir talepte bulundular. Hizmetçileri onlara verdim"[442] demiştir. Bedir savaşının yetimleri arasında Haşimoğullarından olmayanlar vardı. Çünkü onların çoğu ensardandı. Eğer peygamber yakınlığı sebebiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kızı ile amcası kızı humustan pay almayı hak etmiş olsalardı, paylarını onlara vermemesi caiz olmazdı. Dolayısıyla onları haklarından mahrum bırakmaz ve haklarını başkalarına vermezdi. Bu da iki manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Yakınlarının humustaki paylarının dağıtımı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tasarrufuna bırakılmıştı. Yakınlarından dilediğine humustan verme yetkisine sahip kılınmıştı.

2-Yakınlarına humustan pay vermesinin veya vermemesinin, onlara zekât vermenin haramlığıyla bir ilişkisi yoktur.

Kureyş kabilesinin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları olduğunu söyleyen kimseler şu delili ileri sürmektedirler: (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) **"(Önce) en yakın akrabanı uyar"**[443] ayeti indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ey Fihr oğulları! Ey Adiyy oğulları! Ey falan oğulları!"*** Kureyş'in bütün batınlarına (seslenerek şöyle dedi): ***"Şüphesiz ben, şiddetli bir azaptan önce sizin için bir uyarıcıyım."*** Bir rivayete göre ***"Ey Kâ'b b. Lüeyy oğulları! Ey Haşim oğulları! Ey Kusayy oğulları! Ey Abdi Menaf oğulları!"*** şeklinde de seslenmiştir.

Bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hz. Ali'ye ***"Bana Haşim oğullarını topla"*** demiştir. Haşim oğulları o zaman kırk erkekti.

Dediler ki: Kureyş kabilesinin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları oldukları sabit olduğuna ve yakınlarından dilediğine humustan pay vermek onun tasarrufuna bırakıldığına göre, yakınlarından kendisine yardımcı olanlara humustan pay vermiş, diğerlerine vermemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki rivayetlerde kendilerinden söz edilenlerin hepsi, peygamber yakınlarına dâhildirler. Çünkü (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) **"(Önce) en yakın akrabanı uyar"** ayeti indiğinde Pey-

---

442 Ebu Davud, Harac ve Fey', 20

443 Şu'arâ, 26/214

gamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların hepsine seslenmişti. Böylece hepsinin Peygamber yakınları kapsamına girdikleri sabit oldu. Peygamber yakınları hakkında şu üç hüküm vardır:

1-(وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى) **"(Humus) Peygambere ve onun yakınlarına aittir"** ayetine istinaden, önce zikretmiş olduğumuz şartlar çerçevesinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fakir olan yakınları humustan pay alma hakkına sahip kılınmışlardır. Buna dair farklı görüşleri daha önce nakletmiştik.

2-Peygamber yakınlarına zekât vermek haramdır. Âl-i Ali, Âl-i Abbas, Âl-i Akîl, Âl-i Cafer, Hâris b. Abdilmuttalib oğulları bu kapsama girerler. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytidirler. Muttaliboğullarının bu hükümde payları yoktur. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden değildirler. Eğer bunlar ehl-i beytten olsalardı, Ümeyye oğulları da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden ve aile efradından olurlardı. Ümeyye oğullarının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden ve aile efradından olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Muttaliboğulları da böyledirler. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta ikisi eşit derecededirler.

3-Yüce Allah, özellikle yakın akrabasını uyarmasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiştir. Bu da Kureyş kabilesinin bütün batınlarını içermektedir. Rivayetlerde anlatıldığına göre mezkûr ayet indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kureyş kabilesinin anılan bütün batınlarına seslenmişti. Öncelikle en yakın akrabalarını uyarmak ve dine davet etmekle emrolunmuştu. Çünkü bu daha etkilidir. Allah yoluna davette kayırmacılığı ve işi yumuşaktan almayı önler. Zira diğer insanlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi aşiretinin Allah'tan başkasına kulluk etmelerine tahammül etmediğini, onları uyarıp sakındırdığını gördüklerinde öncelikle kendilerinin Allah'a kulluğa yönelmeleri gerektiğini anlarlar. Bilirler ki, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birilerini kayırması caiz olsaydı, herkesten çok yakınlarını kayırırdı.

Humus ayetinde geçen (وَالْيَتَامَى) "Yetimler" kelimesine gelince bu kelime sözlükte yalnızlık manasına gelir. Çevresinde yalnız duran tepeye de Arapça'da "yetime" denir. Kocasız yalnız kadına da "yetime" denir. Ancak halk arasında özellikle babası ölen küçük çocuğa yetim denmek-

tedir. Bununla birlikte bu kelime yalın olarak kullanıldığında yoksulluk manasına da gelir. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kimse sayılamayacak kadar çok olan falan oğulları kabilesinin yetimleri için vasiyette bulunursa, vasiyeti geçerli olur. Çünkü bu vasiyet, o yetimlerden yoksul olanlar hakkında geçerli olur. Humus ayetinde yetim derken yoksul olan yetimlerin kastedildiği ve zengin olan yetimlere humustan pay verilmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Babası ölen büyük çocuklara değil de küçük çocuklara yetim dendiğine şu hadis delalet etmektedir: (لَا يُتْمَ بَعْدَ حُلُم) "Ergenlikten sonra yetimlik olmaz."[444] Denildi ki: Anası ölen her yavruya yetim denir. Yalnız insan yavrusu bunun dışındadır. insan yavrusu, babası ölürse yetim kalır.

Humus ayetinde geçen (وَابْنِ السَّبِيل) "yolda kalmış" kelimesine gelince bu, her ne kadar memleketinde malı olsa da, yoluna devam edemeyen ve kendisini memleketine ulaştıracak kadar paraya ihtiyacı olan yolcu demektir. Bu, malı olmayan fakir kimse gibidir. Çünkü kendisine humustan pay verilmesinin sebebi, o paya muhtaç olmasıdır. Bu bakımdan hiç malı olmayan kimse ile malına ulaşamayan kimse arasında fark bulunmamaktadır.

Humus ayetinde geçen "miskin" kelimesine gelince bunun hakkında ihtilaf edilmiştir. Bununla ilgili ihtilafı zekâtın kimlere ve nerelere verileceğini bildiren ayetin (Tevbe, 60) açıklamasını yaparken nakledeceğiz. Yetimlerle yolda kalmışların humustaki paylarını bu sıfatları sebebiyle değil de muhtaçlık sebebiyle hak ettikleri hususunda fakihlerin ittifak etmiş olmaları, humustan maksadın, onun yoksullara sarfedilmesi olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: Humustan pay almayı hak etmenin gerekçesi yoksulluk ise humus ayetinde Peygamber yakınlarından bahsetmenin ne faydası vardır?

Bu sorunun sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunda faydaların hem de en büyüğü vardır. Şöyle ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarına zekât vermek haram kılındığına göre bazı kimseler, humusun da onlara haram kılındığını zannedebilirler. Çünkü o da yoksullara sarfedilmesi

---

444 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222

gereken bir maldır. Yoksul olmaları durumunda onlara humustan pay vermenin caiz olduğunu bildirmek için Yüce Allah, ayette onları zikretmiştir. Yukarıdaki soruyu soran kimsenin, muhtaç olup olmadıklarını sormaksızın yetime ve yolda kalmışa mal vermesi gerekir. Çünkü onun kendi görüşüne göre humustan pay almak eğer yoksulluk sebebiyle hak ediliyorsa, ayette yetimden ve yolda kalmıştan bahsetmenin bir anlamı kalmaz. Ama her ikisi de yoksulluk sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip olmaktadırlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٤٥﴾)

45-"Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz."

Ayette geçen (فئة) kelimesinin, başkasından kopan topluluk anlamına geldiği söylenmiştir. Bu kelime (فَأَوْتُ رَأْسَهُ بِالسَّيْفِ) "Başını kılıçla kestim" cümlesindeki (فَأَوْتُ) kelimesinden türemiştir. Ayette geçen (فئة) kelimesiyle kâfir topluluğu kastedilmiştir. Onlarla karşılaşıldığında sebat etmek ve onlarla savaşmak emredilmiştir. Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَ)

"Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın)."[445]

Bu ayetin manasını savaş taktiğinin gereği olarak Müslümanların başka bir askeri birliğine katılmak veya savaşmak için ric'at etmenin caizliğini göz önüne getirerek düşünmek gerekir. Yine bu ayetin manasını, şu ayetin manasıyla birlikte düşünmek gerekir:

(اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

445 Enfâl, 8/15

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[446]

Düşmanların sayısı kendilerinin iki katı ise mü'minler, düşman karşısında sebat etmekle emrolunmuşlardır. Ama düşmanlar kendilerinin üç katı iseler, o zaman Müslümanların başka bir askeri birliğine katılmak ve sonra da gelip düşmanla savaşmak üzere geri cepheden çekilmeleri caiz olur.

(وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا)

"Allah'ı çok anın."

Bu cümlenin iki manaya gelme ihtimali vardır. Biri, Yüce Allah'ı dil ile anmak, diğeri ise kalben anmaktır. Kalben anmanın da iki şekli vardır. Biri, Allah düşmanı müşriklerle savaşta sebat ederken gösterilen sabrın sevap ve mükâfatını, savaştan firar etmeninse azabını anmaktır. İkincisi ise Yüce Allah'ın varlığının delillerini, kullarına bahşettiği nimetleri ve O'nun düşmanlarına karşı cihad etme farizasını eda etmek gerektiğini anmaktır. Bütün bu anma türleri, cephede sebat edip sabır göstermeye yardımcı olurlar. Bu vesileyle Allah'tan yardım dilenir. Düşmana karşı cüretkâr olunur. Düşman hakir görülür ve hafife alınır. Ayet-i kerimede bütün zikir türlerinin kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü zikir kelimesi bunların hepsini kapsar. Bu ayetin manasına muvafık bir hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللّٰهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَإِنْ أَجْلَبُوا وَصَيَّحُوا فَعَلَيْكُمْ بِالصَّمْتِ) "

"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet dileyin. Onlarla karşılaştığınızda da sebat edin. Bağırıp çağırırlarsa size susmak düşer."[447]

---

446 Enfâl, 8/66

447 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 6/513

(وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾)

46-"Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."

Bu ayette Yüce Allah kendisine ve Resûlü'ne ittat edilmesini emretmiş, mü'minlerin birbirleriyle çekişip anlaşmazlığa düşmelerini yasaklamış, ihtilaf ve çekişmenin güç kaybına, yani korkulu durumlarda kalbin zafiyetine ve paniklemeye yol açacağını haber vermiştir. Başka bir ayette de gevşemeye ve güç kaybına yolaçan ihtilaf ve çekişmeyi ortadan kaldırmak için baştaki yöneticilere itaat edilmesini emretmiştir.

(اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."[448]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ)

"Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz."[449]

448 Nisâ, 4/59. [Allah ve Resûlü'ne arz etmekten maksat, meselelerin Kur'an ve Sünnete göre çözüme kavuşturulmasıdır. Mütercim]

449 Enfâl, 8/43

Yüce Allah, rüyalarında çok gördükleri takdirde gevşeyeceklerinden dolayı, savaş konusunda birbirleriyle ihtilafa düşüp çekişmesinler diye mü'minlere müşrik ordusunun askerlerini az gösterdiğini haber vermiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"İttifak halinde olmaları durumunda neferlerin sayısı on iki bin olursa, sayı azlığından dolayı yenilmez."***[450]

Bu ayetlerin tamamı, mü'minlerin ihtilaf etmelerini ve çekişmelerini yasaklayıcı emri içermekte ve (وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) cümlesiyle de ihtilaf ile çekişmenin gevşemelerine, devletlerinin gitmesine yol açacağını haber vermektedirler. Bazıları, ayetteki bu cümlenin Allah'ın dinine yardım etmeyenlere karşı dinine yardım edenlerden yana zafer rüzgârı estirmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir. Katade'nin böyle dediği rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyde, bu cümlenin, "Devletiniz gider" anlamına geldiğini söylemiştir. Arapça'da (ذَهَبَتْ رِيحُهُ) dendiğinde, "Devleti gitti" manası anlaşılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾)

57-"Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar."

Hasan, Katade ve Said b. Cübeyr dediler ki: "Düşmanları yakalayıp esir aldığında onları öyle bir cezalandır ki, ahdi bozan diğerleri senden korkup dağılsınlar."

Başkaları dediler ki: "Onlara öyle bir ölüm cezası ver ki, arkalarındakiler sana karşı savaşmak için birbirleriyle yardımlaşmayıp dağılsınlar."

Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* dinden dönenlere verdiği cezalar buna benzemektedir. Onların bazısını ateşe atıp yaktırmış, bazısını dağın tepesinden aşağıya attırmış, bazısını da kuyuya attırmıştı. Diğer mürtedlerin

---

450 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263; Ebu'l Kasım Temmam b. Muhammed el-Beceli, el-Fevaid: 2/46

Müslümanlarla savaşmak için bir araya gelip yardımlaşmalarını önleyip onları dağıtmak için ayeti bu şekilde te'vil etmişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَٓائِنِينَ ﴿٥٨﴾)

58-"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez."

Allah bilir ya bu ayetin manası şöyle olabilir: Düşmanların sana hıyanet etmesinden, hile yapmasından ve Müslümanlara zarar vermesinden korkarsan ve anlaşmayı bozduklarını açıkça bildirmeden bunları gizlice yaparlarsa, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Yani seninle onlar arasındaki ateşkes antlaşmasını feshettiğini onlara bildir ki, herkesin bundan haberi olsun. Ayetteki (عَلٰى سَوَٓاءٍ) ibaresinin manası da budur. Antlaşmayı bozduğunu onlara bildir ki, savaşmak için antlaşmayı bozduğunu sanmasınlar. Bazıları, (عَلٰى سَوَٓاءٍ) ibaresinin, antlaşmayı adalet ve denklik esası üzerine bozma anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Mesela recez bahrindeki bir şiirde şöyle denmektedir:

(فَاضْرِبْ وُجُوهَ الْغَدْرِ لِلْأَعْدَاءِ حَتَّى يُجِيبُوكَ إِلَى السَّوَاءِ)

"Düşmanların hâin yüzlerine vur ki, sana doğru ve dengeli karşılık versinler."

Denge noktasında bulunduğu için bir şeyin ortasına da Arapça'da (سَوَٓاءٍ) denir. Nitekim Hasan *radıyallahu anh* bir şiirinde şöyle demiştir:

(يَا وَيْحَ أَنْصَارِ النَّبِيِّ وَرَهْطِهِ بعد المغيب في سواء الملحد)

"Lahdin orta yerine defnedilmesinden sonra,

Peygamber'in ensarına ve aşiretine yazıklar olsun!"

Hudeybiye antlaşmasından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* antlaşmayı bozduğunu kendilerine bildirmeden savaşmak üzere Mekke halkının üzerine gitti. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaa kabilesiyle savaşması için Beni Kinane kabilesine yardım etmekle antlaşmayı bozmuşlardı. Bu sebeple Ebu Süfyan Medine'ye gelerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* den, kendisiyle Kureyşliler arasındaki Hudeybiye barış antlaşmasını yenilemesini istemiş, ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu isteğine olumlu cevap vermemişti. Bundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisinin de antlaşmayı bozduğunu onlara bildirmeye gerek görmemişti. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefikleriyle savaşarak antlaşmayı bozuklarını açığa vurmuşlardı.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayete yakın anlamda şöyle bir rivayet gelmiştir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu'l Feyz, Selim'in veya Himyerli Selim b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muaviye ile Bizanslılar arasında antlaşma vardı. Ama Muaviye onların topraklarına doğru ilerliyordu. Antlaşmanın süresi dolunca da Muaviye onlara karşı taarruza geçti. At veya beygir üzerinde bir adam "Allahu ekber, Allahu ekber. Antlaşmaya uyun; hıyanet etmeyin!" diyerek geldi. Bakınca adamın Amr b. Abse olduğunu anladılar. Muaviye ona adam gönderip yanına çağırdı. Geldiğinde ona ne demek istediğini sordu. O da şöyle dedi: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَن كانَ بينهُ وبين قومٍ عهدٌ فلا يَشُدُّ عُقدةً ولا يحلُّها
حتى يَنقضيَ أمَدُها أو يَنْبِذَ إليهم على سَوَاءٍ)

"Kendisiyle bir topluluk arasında antlaşma bulunan bir kimse, antlaşmanın süresi doluncaya ve kendisi antlaşmayı kendileri gibi bozduğunu onlara bildirinceye kadar, ne bir düğüm atsın, ne de bir düğüm çözsün."[451]

451 Ebu Davud, Cihad, 163

Amr'ın bu hadisi kendisine nakletmesinden sonra Muaviye gaza yapmaktan vazgeçip geri döndü.

[Savaş İçin Hazırlık Yapmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْۚ لَا تَعْلَمُونَهُمْۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾)

60-"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."

Yüce Allah bu ayette, müşriklerle savaşabilmek için savaşmazdan önce düşmanları korkutup üzerlerine yürümek maksadıyla silah ve teçhizat ile atlar hazırlamayı emretmiştir. Ayette geçen kuvvet kelimesinin silah atma manasına geldiğine dair rivayetler varid olmuştur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir el-Cüheni, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* minber üzerinde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

((وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ)

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve hazırlayın. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır."[452]

452 Müslim, İmaret, 52

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«ارْمُوا وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا، وَكُلُّ مَا يَلْهُو بِهِ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ بَاطِلٌ، إِلَّا رَمْيَهُ بِقَوْسِهِ، وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ، وَمُلَاعَبَتَهُ امْرَأَتَهُ، فَإِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ»

"(Silah) atın ve (atlara) binin. Ama (silah) atmanız, (atlara) binmenizden daha çok hoşuma gider. Müslüman kişinin oynadığı bütün oyunlar batıldır. Yalnız yayı ile (ok) atması, atını eğitmesi ve karısıyla oynaşması hariç. Bunlar, yapılması yerinde olan hak şeylerdir."[453]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ : صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ وَالرَّامِيَ بِهِ وَمُنْبِلَهُ وَارْمُوا وَارْكَبُوا وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا لَيْسَ مِنَ اللَّهْوِ ثَلَاثٌ : تَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ وَمُلَاعَبَتُهُ أَهْلَهُ وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا. أَوْ قَالَ : كَفَرَهَا»

"Aziz ve celil olan Allah bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar Oku yapan ve yaparken de hayır ve mükâfatını Allah'tan bekleyen kişi, oku (düşmana) atan kişi, bir de okları atıcıya veren kişi. (Düşmana ok) atın ve (savaşırken atlara) binin. (Ok) atmanız, (atlara) binmenizden daha çok hoşuma gider. Üç şey oyundan sayılmaz: Kişinin atını eğitmesi, karısıyla oynaşması, yayı ve oku ile atış yapması. Bir kişi öğrendikten sonra yüzçevirip ok atmayı terkederse, bir nimeti terketmiş olur." Veya ***"nimete nankörlük etmiş olur"*** buyrulmuştur.[454]

---

453 İbn Mâce, Cihad, 19

454 Ebu Davud, Cihad, 24

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Râfi', Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Allah'ın Kitabını, yüzmeyi ve ok atmayı kendisine öğretmesi, Çocuğun baba üzerindeki haklarındandır."[455]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) ***"Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır"*** sözü şu manaya gelmektedir:

Düşmana karşı hazırlanması gereken kuvvetin çoğu, ok atmaktadır. Ama bunun yanında başka bazı şeyler de kuvvettir. Ayetin lafzının ifade ettiği genel mana, düşmana karşı destek sağlayan diğer silah ve savaş aletlerini de kapsamaktadır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İsa b. İbrahim es-Sümali, Hakem b. Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* cihad ederken tırnaklarımızı derinden kesmememizi bize emretti ve ***"Kuvvet, tırnaklardadır"*** buyurdu.

Bu hadis, düşmana karşı mü'minlere güç kazandıracak olan her hazırlığın yapılmasının emredildiğine delalet etmektedir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً)

"Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı."[456]

Yüce Allah bu ayette, düşmanla savaşmazdan önce, gereken taarruz hazırlığını yapmayanları yerip kınamıştır. Bu ayetin manasına uygun olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaş için atlar hazırlanmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

455 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 60

456 Enfâl, 8/46

(الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ وَالنَّيْلُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَأَهْلُهَا مُعَانُونَ قَلِّدُوهَا وَلَا تُقَلِّدُوهَا بِالْأَوْتَارِ)

"Atların alnında kıyamet gününe kadar hayır ve bereket vardır. Sahipleri de sevap kazanırlar. Boyunlarına gerdanlık takın ama yay kirişini takmayın (boğulabilirler)."[457]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci rivayette atlardaki hayrın, sahiplerine kazandıracakları sevap ve ganimet olduğu açıklanmıştır. Bu da savaş için at beslemenin, insanı Allah'a yakın kılan bir ibadet olmasını gerektirmektedir. Bununla cihad kastedilmişse, bu hadis cihad farizasının kıyamete dek devam edeceğine delalet etmektedir. Çünkü at beslemekle sevap kazanılacaksa, bu beslemenin Aziz ve Celil olan Allah yolunda cihad amacıyla yapılmış olması gerekir.

Bu hadisteki (وَلَا تُقَلِّدُوهَا بِالْأَوْتَارِ) cümlesine gelince bunun iki manaya geldiği söylenmiştir:

Biri, boynuna yay kirişi takılırsa atın boğulma tehlikesi vardır.

İkinci mana ise şudur: Cahiliyet devri insanları kan davasını güttüklerinde atlarının boynuna yay kirişini takarlardı. Bununla da kan davalısı olan kimseleri öldürme gayreti içinde olduklarını ifade etmiş olurlardı.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* cahiliyet devrinden kalma kan davalarını iptal etti. Bu sebeple de Mekke fethinde şöyle buyurmuştu: ***"Haberiniz olsun. Bütün kan davaları ayaklarımın altındadır (iptal edilmiştir). İlk iptal ettiğim kan davası da Rebia b. Hâris'in kan davasıdır."***

Barış ve Ateşkes Antlaşması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾)

---

457 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/352

61-"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

(الْجُنُوحُ) kelimesi, Arapça'da meyletmek anlamına gelir. Mesela (جَنَحَتْ السَّفِينَةُ) dendiğinde bu, geminin meylettiği anlamına gelir. (السِّلْم) kelimesi, barış anlamına gelmektedir. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Düşman tarafı savaştan salim kalmaya ve barışmaya meylederse sen de onlarla barış ve onların bu teklifini kabul et. Yalnız ayette (فَاجْنَحْ لَهَا) denilmiştir. Çünkü bu kelime, barışmanın örtülü bir ifadesidir.

Bu hükmün yürürlüğünün devam edip etmediği hususunda ihtilaf edilmiştir: Said ve Mamer'in Katade'den yaptıkları rivayete göre bu hüküm, şu ayetle neshedilmiştir: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."**[458] Hasan'dan da bunun gibi bir rivayet gelmiştir.

İbn Cüreyc ile Osman b. Atâ, (وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا) **"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş"** ayeti hakkında Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bunu şu ayet neshetmiştir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[459]

458 Tevbe, 9/5
459 Tevbe, 9/29

Başkaları dediler ki: "Anılan ayet nesh edilmemiştir. Çünkü o ayet, Kitap ehli kimselerle ateşkes hakkındadır. (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayeti ise putlara tapanlar hakkındadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicret ettiğinde aralarında Nadîroğulları, Kaynuka oğulları ve Kurayzaoğullarının da bulunduğu oradaki bazı müşriklerle ve müşrik kabileleriyle antlaşmalar yaptı. Sonra kendisiyle Kureyşliler arasında Hudeybiye barış antlaşması yapıldı. Bir süre sonra Kureyşliler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaalılarla savaşarak bu antlaşmayı bozdular. Siyer ve megazi (savaş tarihi) rivayetçileri bu konuda ihtilaf etmiş değildirler. Bu hadise, Müslümanların çoğalmasından ve güçlenmesinden önce olmuştu. Müslümanlar çoğalıp İslamiyet güçlenince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Arap müşriklerinin öldürülmesini emretti. (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti gereğince müşriklerin Müslüman olmalarına aksi halde kılıçtan geçirileceklerine hükmetti.

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın" ayeti gereğince de Müslüman olmalarına ya da cizye vermelerine kadar Kitap ehli kimselerle savaşılmasını emretti. Berâe/Tevbe suresinin, Kur'an'ın son inen kısmı olduğu hususunda ihtilaf edilmiş değildir. Hicretin dokuzuncu yılında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'i *radıyallahu anh* emîr olarak hacca gönderdiğinde bu sure inmişti. Enfâl suresi ise Bedir savaşından hemen sonra inmişti. Bu surede nefl ve ganimetlerin, barış ve ateşkes antlaşmalarının hükmü açıklanmıştır. Berae/Tevbe suresinin hükmü, müşrikler barışa yanaşmaları durumunda barışa yanaşma emri doğrultusunda cari olmaktadır. Dolayısıyla bu da sabit bir hükümdür. (Neshedilmemiştir). İki

durum farklı olduğu için iki ayetin hükmü de farklı olmuştur. Barışa yanaşmanın emredilmesi, Müslümanların sayısının az, düşmanlarınınsa çok olması durumunda geçerlidir. Müşrikleri öldürme ve cizye vermelerine kadar Kitap ehli kimselerle savaşma emri ise Müslümanların sayısının çok olması ve düşmanlarından daha güçlü olmaları durumunda geçerlidir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ)

"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir."[460]

Düşmanı yenip öldürecek güce sahip iken onlarla barış yapmayı Yüce Allah bu ayette yasaklamıştır. Aynı şekilde mezhebimiz müçtehidleri de şöyle demişlerdir: Sınır boylarındaki kimseler düşmanla savaşacak ve onlara karşı direnecek güce sahip olduklarında, onlardan cizye almadan onlarla barış yapmaları ve küfür halinde kalmalarına razı olmaları caiz olmaz. Ama onlarla savaşacak güce sahip olmazlarsa barış yapmaları caizdir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendilerinden cizye almaksızın savaşmamak üzere bazı kâfirlerle barış antlaşması yapmıştır. Ama daha sonra düşmanla savaşacak güce sahip olunursa Müslümanlar, antlaşmayı bozduklarını onlara bildirir, sonra da onlarla savaşırlar. Düşmanları defetmek ancak onlara bir miktar mal vermekle mümkün olacaksa, bunu yapmak caizdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Medine'deki tarım ürünlerinin yarısını verme karşılığında Uyeyne b. Hısn ve diğerleriyle barış antlaşması yapmıştı. Hatta bu hususta ensar ile müşavere ettiğinde ensardan olan kimseler kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, Allah'ın sana verdiği bir emir midir; yoksa taktik gereği olarak senin görüşün müdür?" diye sormuşlar, o da şöyle cevap vermişti: ***"Hayır, bu benim görüşümdür. Çünkü ben, Arapların size tek yaydan ok attıklarını (size karşı birleştiklerini) gördüm. Onları bir süre sizden uzaklaştırmak istedim."*** Bunun üzerine iki Sa'd; Sa'd b. Ubade ile Sa'd b. Muâz dediler ki: "Allah'a yemin ederiz ki ya Resulallah! Biz kâfir iken onlar bizim ürünlerimize ancak satın alarak ya

---

460 Muhammed, 47/35

da bize misafir olduklarında kendilerine ikram edilerek kavuşabileceklerini umarlardı. Allah bizi İslamiyetle aziz kılıp güçlendirdiği halde ürünlerimizi onlara nasıl veririz? Onlara kılıç darbesinden ve antlaşma sayfasını yırtmaktan başka bir şey vermeyiz.[461]

Bu da Müslümanların müşriklerden korkmaları durumunda, mal vererek onları başlarından defetmelerinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Burada anlatılan bu hükümlerin bazısı Kur'an, bazısı da sünnet ile sabittir. Bu hükümler, Yüce Allah'ın emrettiği hallerde kullanılır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de anılan hükümleri bu hallerde kullanmıştır. Bu, kendisiyle velâ akdi yapılan kimsenin mirasından yararlanmaya benzer bir hükümdür.

Bununla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[462]

Kendileriyle ahitleştiğiniz kimselerin azad eden efendileri veya kan hısımları yoksa ölmeleri durumunda mallarına mirasçı olabilirsiniz. Ama kan hısımları veya kendilerini azad eden efendileri varsa onlar, ölenin mirasını almada, ahitleştiği kimselerden öncelikli olurlar. Tıpkı ölenin oğlunun, kardeşinden öncelikli olması gibi. Ama bu, kardeşini mirasçı olmaktan çıkarmaz. Oğlunun yokluğunda kardeşi ona mirasçı olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً مَٓا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾)

63-"Ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat

461 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/28

462 Nisâ, 4/33

Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Rivayet olunduğuna göre kalpleri uzlaştırılanlar, Evs ve Hazreç kabileleridir. Bu iki kabile, İslam'dan önce birbirlerine karşı şiddetli bir kin ve düşmanlık içindeydiler. Yüce Allah, İslamiyet sayesinde bunların kalplerini birbirine ısındırdı. Beşir b. Sabit el-Ensari, İbn İshak ve Süddi'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Mücahid ise bu ayetin, birbirlerini Allah için seven herkes hakkında olduğunu söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾)

65-"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette Yüce Allah, her Müslüman erkeğin on kâfirle savaşmasını emretmişti. Ancak bu emrin gereğini yapmaları Müslümanlara zor geldiği için Allah onlara merhamet ederek şöyle buyurdu:

(فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[463]

463 Enfâl, 8/66

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam üç düşman askerinden kaçarsa firar etmiş sayılmaz. Ama iki düşman askerinden kaçarsa firar etmiş sayılır."

İbn Abbas *radıyallahu anh* böyle demekle, ayetteki hükmü kasdetmiştir. İslamiyetin ilk zamanlarında mü'minlerin basiretleri sahih ve inançları sağlam olduğu için bir mü'minin on kâfirle savaşması farz idi. Daha sonra başka kavimler de Müslüman olup ilk Müslümanların arasına niyet ve basireti sağlam olmayanlar karışınca hepsinin yükü hafifletildi; hepsine aynı hüküm uygulandı ve bir Müslümanın savaşta iki düşmanın karşısında durması farz kılındı.

(اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فٖيكُمْ ضَعْفًاۜ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرٖينَ ﴿٦٦﴾)

66-"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir."

Burada kastedilen güç ve beden zaafiyeti değil, müşriklerle savaşmadaki niyet ve azim zafiyetidir. Burada zaafiyeti olanlar için öngörülen hüküm, herkese teşmil edildi.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Şu ayet ininceye kadar ben bir Müslümanın Allah rızasından başka bir amaçla savaştığını asla zannetmezdim: (مِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرٖيدُ الْاٰخِرَةَ) **"İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de."**[464] Önceki Müslümanlar halis niyet sahibiydiler. Ama savaşta dünyalık peşinde koşanlar aralarına karışınca Yüce Allah bütün Müslümanları savaşta eşit derecede yükümlü kıldı.

464 Âl-i İmrân, 3/152

Bu ayet, söyleyenlerin sözlerine her ne kadar itibar edilmese de, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında nesh olduğunu kabul etmeyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فٖيكُمْ ضَعْفًاۜ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ)

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler."

Hafifletme, ancak ilk farzın bir kısmının ortadan kaldırılması veya ilk farzdan daha hafif bir farza geçilmesiyle olur. Neshin olmadığı görüşünde olanlar, bu ayette bir emir olmadığını, sadece bir şartın bulunduğunu, bu şartın yerine getirilmesi durumunda vaad edilen şeyin gerçekleşeceğinin bildirildiğini iddia etmektedir. Her kavim ancak gücü kadar sabretmekle yükümlü kılınmıştır. Ayette belirtildiği gibi önceki Müslümanlardan her yirmi kişinin savaşta iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmıştı. Sonradan Müslüman olanların basireti öncekilerinki kadar keskin olmadığı için artık her bir Müslüman, savaşta iki düşman askerine, her yüz Müslüman da iki yüz düşman askerine karşı durmakla yükümlü kılındı. Her yirmi Müslümanın iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmamıştı. Keza her yüz Müslümanın da iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmamıştır. Herkesin kendi imkânları ölçüsünde sabredip düşmana karşı koyması farzdır. İnsanların bu husustaki güç ve iktidarları farklıdır. Dolayısıyla anılan ayette nesh söz konusu değildir. İddia budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu son derece tutarsız, çelişkili, selef ve onlardan sonra gelen ulemanın sözlerine aykırı bir görüştür. Zira ihtilaf etmeksizin nakil ehli ve tefsircilerin bildirdiklerine göre İslamiyetin ilk zamanlarında her bir Müslümanın savaşta on kâfire karşı durması farz idi. Bilindiği gibi (اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ) **"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler"** ayetin lafzı her ne kadar haber şeklinde ise de emir manasınadır.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ)

"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."[465]

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[466]

(اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ) **"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler"** ayeti, sabırlı yirmi kişinin bulunması durumunda iki yüz kişiye galip geleceklerini haber vermemekte, aksine sabırlı yirmi kişinin savaşta iki yüz düşman askerine karşı durmasını ve onlardan kaçıp firar etmemesini emretmektedir. Bu ayet eğer haber cümlesi olsaydı, (اَلْـٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti"** cümlesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü hafifletme, haber verilen şeylerde değil, emredilen şeylerde olur. Bilindiği gibi savaşta her birinin on müşrike karşı durması emredilen kimseler, (اَلْـٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi"** ayetinin kapsamına girmektedirler. Şu halde ilk Müslümanlar hakkındaki savaş hükümlerinin bir kısmının neshedildiği muhakkaktır. Onların basiretlerinde eksilme, sabırlarında azalma olmamıştı. Ancak onlar kadar keskin basiretli ve halis niyetli olmayan kimseler aralarına karışmıştı. (وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) **"ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi"** cümlesiyle kastedilenler de, sonradan aralarına karışanlardır. Böylece bu anlattıklarımızla, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında nesh olmadığı görüşünde olan kimsenin iddiasının batıllığı ispatlanmış oldu. Zâten kendisi de ilk Müslümanlar üzerindeki bazı savaş mükellefiyetlerinin ikinci ayetle kaldırıldığını kabul etmiştir ki bu da nesh demektir. Doğrusunu Allah bilir.

---

465 Bakara, 2/233
466 Bakara, 2/228

Esirler Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾)

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾)

67-"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfeatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

68-"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esirleri fidye karşılığında serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[467]

467 Enfâl, 8/67-68

Bu ayetlerin indirilmesinden sonra Cenab-ı Allah, düşmanlardan ganimet alınmasını helal kıldı.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşı olduğunda insanlar acele davranıp ganimet toplamaya başladılar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle buyurdu:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّؤُوسِ قَبْلَكُمْ كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[468]

Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[469]

Bedir savaşında ele geçirilen esirlerle ilgili başka bir rivayet de vardır:

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında ele geçirilen esirlerle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabıyla istişarede bulundu. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hayatta bırakılmalarını, Ömer *radıyallahu anh* öldürülmelerini, Abdullah b. Revaha *radıyallahu anh* ise yakılmalarını önerdi.

468 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kastedilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

469 Enfâl, 8/68-69

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: [Ey Ebû Bekir, sen İbrahim peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (فَمَنْ تَبِعَنِي فَاِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin."** (İbrahim. 14/36) Yine sen İsa peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ) **"Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır."** (Mâide, 5/118) Ey Ömer, sen de Nuh peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا) **"Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"** (Nuh, 71/26) Yine sen Musa peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰى اَمْوَالِهِمْ) **"Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür."** (Yunus, 10/88) Siz (mü'min) ler muhtaç durumdasınız. Esirlerden hiç biri fidye vermeden kurtulamayacaktır. Ya da boynu vurulacaktır.]

İbn Mesud *radıyallahu anh*, 'Yalnız Süheyl b. Beydâ hariç olsun. Çünkü o İslam'a gireceğini söyledi' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir süre sustu. Sonra "Süheyl b. Beydâ hariç" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah şu iki ayeti indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[470][471]

470 Enfâl, 8/67-68

471 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/522

Bu konuda İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayet ise şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bedir savaşında ele geçirilen esirler hakkında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile istişarede bulundu. Hz. Ebû Bekir fidye karşılığında serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer ise öldürülmelerini önerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in görüşüne meyletti. Hz. Ömer'in görüşüne meyletmedi. Ertesi sabah Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Bir de ne göreyim! O ve Ebû Bekir *radıyallahu anh* oturmuş, ağlıyorlar. Kendisine, 'Ey Allah'ın Resûlü, sen ve arkadaşın neden ağladığınızı bana söyler misiniz?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Arkadaşlarının esirlerden fidye alma şeklinde bana yaptıkları tekliften ötürü ağlıyorum. (yakınındaki bir ağacı göstererek) Azabın size şu ağaçtan daha yakın olduğu bana gösterildi."*** Bunun hemen ardından Cenab-ı Allah şu ayeti indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz."[472][473]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda daha önce geçen hadisi ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste, (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetinin, Müslümanların savaşta ganimet almaları hakkında indiği belirtilmişti.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* hadisi ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* diğer hadisinde ise mezkûr tehdid ayetinin, ashabın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* esirlerden fidye almasını tavsiye edip önermeleri sebebiyle indiği belirtilmektedir. Konuyla ilgili önceki rivayetlerin esas alınması evladır. Zira o rivayetler, (لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ) **"Aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetinin manasına daha uygundur. Çünkü bu ayette (فِيمَا اَخَذْتُمْ) **"Aldığınız şey (fidye)den dolayı"** ifadesi kullanılmıştır. Bunun yerine (فيما عَرَضْتُمْ وأَشَرْتُمْ) **"Tavsiye edip önerdiğinizden dolayı"** denilmemiştir. Bununla beraber mezkûr tehdidin,

472 Enfâl, 8/67

473 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/187

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği bir söz olması mümkün değildir. Çünkü o, nefis arzusu ile konuşmaz. Söyledikleri, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. Bazı kimseler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi görüşüyle içtihatta bulunarak bunu söylemiş olabileceğini ifade etmişlerdir. Onun esirlerden fidye almalarını sahabilere mübah kılmış olması da mümkündür. Bu da küçük bir günah sayılmıştır ki bundan dolayı Cenab-ı Allah, onu ve Müslümanları kınamıştır. Konunun başında zikredilen hadiste, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizden önce ganimet almanın hiç kimseye helal kılınmadığı bildirilmiştir.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz."[474]

Önceki peygamberlerin şeriatlerinde, ganimet almaları haram kılınmıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin şeriatine göre de yeryüzünde tamamen hâkim duruma gelinmeden ganimet almak haram kılınmıştır. Ayetin zahiri, düşmanlar sindirilip yeryüzüne tamamen hâkim olununca ganimet almanın ve esir tutmanın mübah olmasını gerektirmektedir.

(فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ)

"Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına" [475] ayeti gereğince Bedir savaşında Müslümanlar, müşrikleri öldürmekle emrolunmuşlardı.

Konuyla ilgili başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى
اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ)

474 Enfâl, 8/67
475 Enfâl, 8/12

"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığıuz zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın)."[476]

İslamiyetin ilk zamanlarında müşrikler iyice sindirilinceye kadar farz olan, onlardan esir alınanları öldürmekti. Müşrikler sindirilip yeryüzüne hâkim olunduktan sonra savaşta ele geçirilen esirlerden fidye almak mübah kılınmıştı. Bu duruma gelmeden onlardan fidye almak yasaklanmıştı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı Bedir savaşında ganimet elde etmiş ve esirler yakalamış, esirlerden fidye talep etmişlerdi. Bu yaptıkları, Yüce Allah'ın bu hususta kendilerinin hakkında vermiş olduğu hükme uygun değildi. Bu sebeple kendilerini kınamıştı. Siyer nakilcileri megazi ravilerinin ihtilafsız olarak bildirdiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan sonra da esirlerden fidye almış ve şöyle buyurmuştur: ***"Esirlerden hiç biri fidye vermeden kurtulamayacaktır. Ya da boynu vurulacaktır."***[477] Bu da (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ) **"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz"** ayetiyle esirlerden fidye almanın haram kılınmasının, (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetiyle neshedilmiş olmasını gerektirmektedir. Bu neshe dayanarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esirlerden fidye almıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fidye almayı yasaklayan ayet nasıl neshedilmiş olabilir. O ayetteki yasağın ihlali sebebiyle Cenab-ı Allah Müslümanları kınamıştır. Aynı şeyde haramlıkla mübahlığın bir arada olması mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ganimetlerin ve esirlerin alınması, önce haram olarak vukubulmuştu. Müslümanlar bu şekilde elde ettikleri ganimetlere ve esirlere mâlik olamamışlardı. Ancak Yüce Allah sonra bunları onlara mübah kılarak mülk etti. İkincide mübah kılınarak alınan şey, önce haram olarak alınandan başka bir şeydir.

---

476 Muhammed, 47/4

477 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/522

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu" ayetinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Ebu Zemil, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mü'minlerin bu hususta günah işlemelerinden önce haklarında rahmet tecelli etmişti."

Bir rivayete göre Hasan da böyle demiştir. Bu da İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan'ın ganimetlerle esirler hakkında yapılan ilk uygulamaları küçük günah olarak gördüklerine delalet etmektedir. Yüce Allah, büyük günahlardan sakınmaları durumunda işledikleri bu küçük günahı bağışlayacağını onlara vaad etmiştir. Küçük günahı işlemelerinden önce bu vaadini onlara yazmıştır. Yine Hasan ile Mücahid'den rivayet olunduğuna göre Yüce Allah bu ümmete ganimeti nasip etmişti. Ancak onlar, kendilerine helal kılınmasından önce ganimet almışlardı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İleriki bir zamanda ganimetin kendilerine helal kılınacağına dair ilahi hüküm, helal kılınmasından önce ganimet almalarının haramlığı hükmünü üzerlerinden kaldırmaz ve azaplarını da hafifletmez. İleride kendilerine ganimeti mübah kılacağını Allah'ın bilmiş olması sebebiyle azaptan kurtulacakları şeklinde bir te'vilde bulunmak doğru olmaz.

Yine Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yüce Allah'ın ezelde verdiği bir hükme göre O, bir şeyin yasak olduğunu bildirmeden o şeyi işleyenleri azaplandırmayacaktır. Ganimet almanın haram olduğunu da önceden bildirmemişti."

Bu, doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Müslümanlar, önceki peygamberlerin ümmetlerinin ganimet almalarının haram olduğunu ve bu hükmün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında de devam ettiğini bilmiyorlardı. Bu sebeple mübah olduğunu zannederek ganimet almayı mübah saymışlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ganimetin kendilerine

haram olduğunu bildirmemiş ve geçmiş ümmetlere de haram olduğu haberini vermemişti. Bu husustaki hataları, azap gerektiren bir günah değildi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالاً طَيِّباً وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾)

69-"Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayette, daha önce haram olan ganimetler mübah kılınmaktadır. Bunu A'meş'in hadisinde de anlatmıştık.

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi."[478]

Zühri'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ
مَسْجِدًا وَطَهُورًا وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ
وَأَرْسِلْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَبْيَضِ وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ)

"Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi: Yeryüzü bana mescit ve temizleyici kılındı. Benden taraf düşmanların kalbine korku salınarak bana yardım edildi. Ganimetler bana helal kılındı.

---

478 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277

Kızıl ve beyaz herkese (peygamber olarak) gönderildim. Şefaat etme (hakkı) bana verildi."[479]

Bu iki haberde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinden önce hiçbir peygambere ve o peygamberlerin ümmetlerine ganimetlerin helal kılınmadığını bildirmiştir.

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) **"Artık elde ettiğiniz ganimetten yiyin"** ayetinde her ne kadar yemekten söz edilmekteyse de Müslümanların elde ettikleri ganimetlere mâlik olmalarını gerektirmektedir. Ayette özellikle yemekten bahsedilmiş olması, elde edilen şeyin en büyük yararının onu yemek olmasından dolayıdır. Çünkü insan bedeni yemekle ancak varlığını ve hayatiyetini devam ettirebilir. Bu ifadenin kullanılmasıyla, elde edilen malların diğer menfaatleri de kastedilmiştir.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ) **"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."**[480] Bu ayette domuzun bütün parçalarının haramlığı kastedildiği halde sadece etinin haramlığından söz edilmiştir. Çünkü ondan elde edilmek istenen menfaatlerin çoğu etindedir.

Buna benzer bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[481]

Bu ayette namazdan alıkoyan her şeyin haramlığı kastedildiği halde özel olarak namaz saatinde alışverişin haramlığından sözedilmiştir. Çünkü o vakitte yapılacak tasarruflardan en fazla fayda sağlayacak olan, alışveriştir. En fazla fayda sağlayan tasarruf haram kılındığına göre ondan aşağı dercede olanlar öncelikle haram olurlar. Ayetin lafzından anlaşılan budur.

Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir.

---

479 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/399

480 Mâide, 5/3

481 Cum'a, 62/9

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."[482]

Burada özel olarak yemekten söz edilmiştir. Bu, yeme dışında da yetimin malını alıp telef etmenin haram olduğuna delalet etmektedir. Bu şekilde kullanılması durumunda lafzın hükmü budur. Bir delil bulunmaması ve zikrettiğimiz şekildeki mana ayetin lafzından anlaşılmaması durumunda yemenin mübah kılınması ganimete mâlik olmayı gerektirmez. Bundan dolayı mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse kendisine ait yemeği yemesini bir adama mübah kılarsa bu, o adamın o yemeği alıp götürme ve ona mâlik olma hakkını doğurmaz. Sadece o yemeği yeme hakkına sahip olur. Lâkin ayetin mefhumundan Müslüman savaşçının bizim anlattığımız şekilde ganimete mâlik olması da anlaşıldığından, bu ayet ona mâlik olmayı da gerektirmektedir.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[483]

Bu ayete göre ganimetlerin beşte dördü, savaşa katılan mü'minlere ait kılınmıştır. Bu da onların bu kısma mâlik olmalarını gerektirmektedir. Aynı şekilde (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) **"Artık elde ettiğiniz ganimetten yiyin"** ayetinin zahiri de ganimeti savaşa katılan Müslümanlara izafe ettiğine göre bu, onların ganimete mâlik olmalarını gerektirmektedir. Çünkü burada ganimet lafzı mutlak olarak kullanılmıştır. Sonra ganimet malını yeme ifadesinin önceki cümleye atfedilmesi, önceki atetin içerdiği mülk etme manasına aykırı düşmemektedir. Bu, "Mülk edindiğiniz şeyi yeyin" demek gibidir. Burada yeme lafzının mutlak olarak kullanılması, o şeye sahih bir şekilde mâlik olmaya engel teşkil etmez. (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) cümlesinin başına

482 Nisâ, 4/10
483 Enfâl, 8/41

(فَ) harfinin dâhil olması buna delalet etmektedir. Bu durumda sanki şöyle denmiş gibi olmaktadır: (قَدْ مَلَّكْتُكُمْ ذَلِكَ فَكُلُوا) "ben bunu size mülk ettim. Öyleyse siz de bunu yiyin."

Ganimet, savaşta müşriklerden ele geçirilen mallara denir ki bunun beşte biri Allah'a aittir. Beşte dördü de ganimeti ele geçiren savaşçılara aittir.

Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Fey'e gelince bu, savaşmadan ele geçirilen müşrik mallarıdır.

Atâ b. Saib ile Süfyan es-Sevri'nin, ganimetle fey' arasında böyle bir fark bulunduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fey', savaşarak veya savaşmaksızın müşriklerden ele geçirilen mallardır. Çünkü bu malların onlardan alınış sebebi, kâfir olmalarıdır. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Cizye, fey', haraç, devlet başkanının barış ve ateşkes antlaşması gibi vesilelerle kâfirlerden aldığı mallar da fey'dir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ)

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere aittir."[484]

Denildi ki: Müslümanların üzerine at koşturmaksızın yani savaşmaksızın elde ettikleri fedek arazileri ve Necran halkından alınan mallar gibi ganimetlere fey' denir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara sarfedebilir.

---

484 Haşr, 59/7

Başkaları dediler ki: Bu uygulama ganimetler hakkındaydı ve şu ayetle neshedildi:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Bize göre bunun neshedilmemiş olması caizdir. Ganimet ayeti de Müslümanların üzerine at koşturarak veya piyade halde savaşarak elde ettikleri mallarla ilgilidir. Haşr suresindeki fey' ayeti ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necran ve Fedek ahalisiyle yaptığı gibi, Müslümanların at koşturmaksızın, savaşmaksızın barış ve ateşkes antlaşması yaparak elde ettikleri mallarla ilgilidir.

Doğrusunu Allah bilir.

Hicret Sebebiyle Mirasçı Olmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾)

72-"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme

bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muhacir, mü'min olduğu halde bedeviye velilik etmez ve ona mirasçı olmazdı. Bedevi de muhacire mirasçı olmazdı. Şu ayet bu hükmü neshetti: (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖي كِتَابِ اللّٰهِ) **"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."**[485]

Abdurrahman b. Abdullah el-Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* sahabe arasında kardeşlik tesis etti. Abdullah b. Mesud ile Zübeyr b. Avvam'ı kardeş ilan etti. Onlar da bu kardeşlik sebebiyle birbirlerine mirasçı oldular. Çünkü onlar hicret etmiş, yakınlarını Mekke'de terketmişlerdi. Cenab-ı Allah miras ayetlerini indirinceye kadar bu hüküm devam etti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması, ilk Müslümanlar arasında akrabalıktan önce hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ilan ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçılığın cari olduğu, ayette bu mananın kastedildiği, (اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ) **"onlar birbirlerinin velileridir"** ayetiyle de hicret edenlerin ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kardeş kılınanların birbirlerine mirasçılıklarının amaçlandığı, (مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** cümlesiyle de hicret etmeyen mü'minlerle hicret eden mü'minler arasında velayet bağı olmadığı için bunların birbirlerine mirasçı olamayacakları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu da velayeti güçlendiren sebeplerin varlığına göre her ne kadar bütün velilerin değil de bazısının mirasçı olmasını gerektirse bile, muvalat lafzının yalın olarak kullanılmasının, tarafların birbirlerine mirasçı olmalarını gerektirdiğine delalet etmektedir. Aynı şekilde kan bağı da her ne kadar mirasçı olmayı gerektiren bir sebep olduğu halde, hısımlığını güçlendiren sebeplerin mevcut olması durumunda, kan hısımlarından bazısı mirasçı olmada diğerlerinden öncelikli olmaktadırlar. Bu da (وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهٖ سُلْطَانًا)

485 Enfâl, 8/75

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"[486] ayetinin, haksız yere öldürülenin bütün yakınlarının katile kısas uygulatma hakkına sahip olduklarına, kadın erkek bütün yakınlarının bu hususta eşitliklerine delalet etmektedir. Çünkü bunlar onun malına mirasçı olmada da birbirlerine eşittirler. Yine bu ayet, nikâhta veli olmanın da mirasçı olma vasfıyla hak edildiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيّ) ***"Velisiz nikâh olmaz"***[487] hadisi, mirasçı olan herkesin yakınlık sırasına ve yakınlık derecesini güçlendiren sebebe göre veli olduğunu ispatlamaktadır. Yine bu hadise dayanan Ebu Hanife'nin içtihadına göre babalarının olmaması durumunda küçük çocukları anneleri veli sıfatıyla evlendirebilir. Çünkü anne de mirasta velayet hakkına sahip olan kimselerdendir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicret ettiği zamanda hicret etmek farzdı. Bu hüküm, Mekke fethine kadar devam etti. Mekke'yi fethettikten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا هِجْرَةَ بعدَ الفَتْحِ ولكنْ جِهادٌ ونِيَّةٌ) ***"Fetihten sonra hicret yoktur. Lâkin cihad ve niyet vardır"***[488] buyurarak, hicret farizasının ortadan kalkması sebebiyle bu bağ ile mü'minlerin birbirlerine mirasçı olmalarını neshetti.

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ) **"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** ayeti ile, sadece kan hısımlığı sebebiyle insanların birbirlerine mirasçı olmaları hükmünü ortaya koydu. Hasan dedi ki: "İlk zamanlarda Müslümanlar hicret bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Müslümanların sayısı çoğalınca Yüce Allah (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ) **"Kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** ayetini indirdi. Artık Müslümanlar, akrabalık bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oldular.

Evzai'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'nin fethinden sonra artık hicret dönemi kapanmıştır."

486 İsrâ, 17/33
487 İbn Mâce, Nikâh, 15
488 Buhari, Cihad, 27

Yine Evzai'nin bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* aynı şeyi söylediğini, ancak sözlerine ***"Lâkin cihad ve niyet vardır"*** cümlesini eklediğini rivayet etmiştir.

Hicret, ancak Allah ve Resûlü için yapılıyordu. Fetihten önce Mü'minler, dinlerinden geri döndürülmesinler ve imanlarını kurtarsınlar diye Mekke'den kaçıp Medine'ye hicret ediyorlardı. Ama fetihten sonra artık Allah Teâlâ İslamiyeti yaymış ve apaçık ortaya koymuştu. Bu ayet, akrabalık bağıyla değil de hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçı olma hükmünü düzenlemiş; hicret eden mü'min ile hicret etmeyen mü'min arasındaki mirasçılık bağını ortadan kaldırmıştır. Hicret etmemiş bir mü'min, hicret etmiş bir mü'minden, aralarında saldırmazlık antlaşması bulunmayan bir kavme karşı kendisine yardım etmesini isterse, (وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ) **"Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur"**[489] ayeti gereğince ona yardım etmek gerekir.

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"...hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** ayeti hakkında İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Katade ve diğerlerinden gelen rivayetler, bizim anlattığımız gibi hicret eden mü'minlerle hicret etmeyen mü'minler arasında miras hükümlerinin cari olmayacağını bildirmektedirler. Denildi ki: Hicret etmeyen mü'minlere, yardım etmenin gerekmediği bu ayette ifade edilmek istenmektedir. Hicret eden Müslümanın hicret etmeyen Müslümana yardım etme görevi yoktur. Ancak aralarında saldırmazlık anlaşması bulunmayan kâfirlere karşı Müslümana yardımcı olmak gerekir. Müslüman, varsa aradaki antlaşmayı bozmamalıdır. Hicret edenle etmeyen arasındaki velayet bağının mezkûr ayette koparılmış olması, hem mirasçılığı hem de mü'minin mü'mine yardımcı olması yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle cari olan mirasçılık, daha sonraları, hicret edip etmediklerine bakılmaksızın kan hısımlığı sebebiyle mirasçılığı gerektiren ayetlerle neshedildi. Hicret bağı sebebiyle mirasçı

489 Enfâl, 8/72

olma hükmü de neshedildi. Hicret edenin hicret etmeyene yardımcı olmaması hükmü de, (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır"**[490] ayeti ile neshedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾)

73-"İnkar edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur."

İbn Abbas ile Süddi dediler ki: "Mirasta birbirlerinin velileridirler."

Katade dedi ki: "Yardımlaşma konusunda birbirlerinin dostlarıdırlar." İbn İshak da bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir"**[491] ayeti, hicret bağı sebebiyle mü'minlerin birbirlerine mirasçı oldukları hükmünü ortaya koymuştur. Bu ayetin devamındaki (وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** cümlesi ise hicret edenlerle etmeyenlerin birbirlerine mirasçı olamayacaklarını bildirmektedir. (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir"** ayeti, kâfirlerin birbirlerine mirasçı olmalarını gerektirmektedir. Çünkü velayet kelimesi, birbirlerine mirasçı olacaklarını ifade etmektedir. Bu kelimenin ifade ettiği genel mana, farklı dinlere mensup olsalar da kâfirlerin birbirlerine mirasçı olacakları şeklindedir. Zira dinleri farklı da olsa netice de hepsi inkârcıdırlar. Ayet-i kerime, inkârcı

490 Tevbe, 9/71
491 Enfâl, 8/72

olduktan sonra İslam dışı dinlere mensup olanlar arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Yine bu ayet, kâfirlerim kendi küçük çocukları üzerinde velayet hakkına sahip olduklarına delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzı, yaş küçüklüğü ve akıl hastalığı durumunda velinin nikâh akdi yapmasının ve mallarında tasarrufta bulunmasının caiz olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ)

"Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız, yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur."

Doğrusunu Allah bilir ya bu iki ayette muvalat, yardımlaşma, hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçı olma hususunda size emredilenleri yapmazsanız, hicret etmeyerek mü'min kardeşlerinizle aranızdaki bu bağları keserseniz yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur. Bu ayetler her ne kadar haber şeklinde iseler de aslında emir manasındadırlar. Faziletli bir mü'min, görünürde kendisi gibi iman ve fazilet sahibi olsun diye bir mü'mine dostluk göstermez, onu kollayıp gözetmezse; sapık ve günahkâr bir kimseyi de sapıklık ve günahkârlığından vazgeçirmek için onunla ilişkisini kesmezse bu, yeryüzünde karışıklığa ve bozguna yol açar.

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar" ayeti, hicret bağı, ahitleşme ve muvalat sebebiyle mirasçı olmayı neshetmiştir. Bu hususta asebelerle başkaları arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bu ayet, feraizde belli bir hissesi olmayan ve asebeler arasında da yer almayan diğer akrabaların mirasçı olabileceklerine dair bir hüccettir. Bunu daha önceNisâ sûresini tefsir ederken anlatmıştık. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, zevil erhamın yani mirasta belli bir hissesi olmayan ve asebeler arasında da yer almayan akrabaların, mirasçı olma hususunda azad eden efendiden öncelikli olduğu görüşünde idi. O, bu ayetin zahirine dayanarak böyle bir görüşe sahip olmuştu. Ama diğer sahabiler bu görüşte değildirler.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Hamza'nın kızı bir kölesini azad etmişti. Hürriyetine kavuşan bu köle bir süre sonra geride bir kızını bırakarak vefat etmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun mirasının yarısını kızına, diğer yarısını da kendisini hürriyetine kavuşturmuş olan Hz. Hamza'nın kızına vermişti. Bu uygulamasıyla Hz. Hamza'nın kızını onun asebesi yapmıştı. Bilindiği gibi miras konusunda asebe, zevilerhamdan önceliklidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(الْوَلاَءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ لاَ يُبَاعُ وَلاَ يُوهَبُ)

"Azad etme bağı, nesep bağı gibidir. Ne satılır ne de hibe edilir."[492]

(فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın kitabınca"** ifadesine gelince bunun iki manaya gelebileceği söylenmiştir. Birincisine göre "Kitap" kelimesiyle Levh-i mahfuz kastedilmiştir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي اَنْفُسِكُمْ
اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا)

"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın."[493]

İkinci manaya göre ise "Kitap" kelimesiyle Allah Teâlâ'nın hükmü kastedilmiştir.

---

492 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyû' ve'l Akdiye, 52
493 Hadîd, 57/22

بسم الله الرحمن الرحيم

9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ[494]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ)

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١﴾)

(فَس۪يحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ
مُعْجِزِي اللّٰهِ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِر۪ينَ ﴿٢﴾)

1-"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ültimatomdur."

2-"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâet; dostluğa son verilmesi, dokunulmazlığın kaldırılması ve güvenin yok olmasıdır.

Bazıları bu ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Bu, Allah ve Resûlü'nden bir uyarıdır. Bu nedenle müşriklere verilen eman/güvence artık ortadan kaldırılmıştı."

---

494 [Berâet suresi yaygın olarak Tevbe suresi diye anılmaktadır. Mütercim]

Bazıları dediler ki: Ayetteki (بَرَاءَةٌ) kelimesi müpteda olup haberi (اِلَى) daki zarftır. Buna göre (بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) ayeti, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmanın bozulduğu, müşriklere verilen emanın/güvencenin sona erdirildiği, aralarında savaşın başladığının bildirilmesi anlamına gelmektedir.

Bu, şu ayet-i kerimeye benzemektedir:

(وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَٓاءٍ)

"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir."[495]

Ayette zikredilen (بَرَاءَةٌ) kelimesi, müşriklerle yapılan antlaşmanın bozulduğu ve onlara verilen güvencenin sona erdiği anlamına gelmektedir. Bu ayetin, içlerinde hıyaneti gizleyip antlaşmayı bozmaya niyetlenenler hakkında bir ültimatom olduğu söylenmiştir. Bu ayetin lafzının hükmü şudur: Bu ültimatom karşı tarafa ulaşınca aradaki antlaşma bozulmuş olacaktır. Ancak ayetin devamında (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"**[496] buyrulduğu için bu ültimatomun dört ay sonra yürürlüğe gireceği, aradaki antlaşmanın o zaman bozulacağı ve mevcut antlaşmanın bu müddetin sonuna kadar yürürlükte kalacağı açıklanmış olmaktadır.

Hasan dedi ki: "Antlaşma süresi dört aydan fazla olan müşriklerin antlaşmaları dört aya indirildi. Süresi dört aydan az olanların antlaşmaları ise dört aya çıkarıldı."

Denildi ki: Antlaşmaların geçerlilik süresi olarak belirlenen bu dört aylık süre, zilkade ayının yirmisinden başlayıp zilhicce, muharrem, safer aylarının tamamı ile rebiül evvel ayının onuna kadar olan kısmı içeriyordu. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emriyle Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Berâet suresini Mekke'de insanlara okuduğu yılde hac, zilkade ayında ifa edilmişti. Peygamber'in

495 Enfâl, 8/58
496 Tevbe, 9/2

sallallahu aleyhi ve sellem haccettiği ikinci yılde ise hac, zilhicce ayında ifa edilmişti ki bu, Cenab-ı Allah'ın hac için belirlemiş olduğu vakit idi. Çünkü müşrikler (haram aylarda savaşmayı mübah etmek için) ayları erteliyorlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yılde hac ibadeti, Cenab-ı Allah'ın İbrahim peygamber'e haccı farz kıldığı ve (وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ) **"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek yorgun develer üzerinde sana gelsinler"**[497] ayeti ile de insanları hacca davet etmesini emrettiği yılde haccın eda edildiği vakte denk gelmişti. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arafat'ta vakfe esnasında şöyle buyurmuştur: (إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ) ***"Şüphesiz zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline dönmüştür."***[498] Böylece haccın vakti, zilhicce ayının dokuzu olan arefe günü ile kurban kesim günü olan onuncu günü olarak belirlenmiş oldu. Bu, müşriklerin yeryüzünde serbestçe dolaşmalarına izin verilen ve bitiminde antlaşmalarının ve dokunulmazlıklarının sona ereceği dört aylık sürenin yukarıda belirtilen zaman dilimi olduğunu söyleyenlerin görüşüdür.

Belirlenen sürenin dolmasından önce antlaşmayı bozup eman ve güvencelerinin kaldırıldığını ve kendileriyle savaşılacağını düşmana bildirmenin caiz olması için bazı şartların gerçekleşmesi gerektiği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Düşmanların antlaşmaya uymayıp hıyanet etmelerinden korkulması.

2-Antlaşmayı gizlice bozduklarının tespit edilmesi. Bu durumda antlaşmanın bozulduğu, kendilerine açıkça bildirilir.

3-Kendilerine dilediğimiz sürece eman/güvence vereceğimizi, dilediğimiz zaman da bu güvenceyi ortadan kaldıracağımıza dair bir maddenin antlaşmada yer alması. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber halkına, (أُقِرُّكُم ما أقرّكم الله به) ***"Allah sizi güvende bıraktığı sürece ben sizi güvende bırakırım"***[499] demişti.

497 Hac, 22/27

498 Buhari, Megazi, 79

499 Buhari, Cizye, 20

4-Bilinen bir süreye kadar yapılan antlaşmada, düşmana eman/güvence verildiği, gafilden avlanmayacakları, haberleri olmaksızın onlara hücum edilmeyeceği ve savaş açılmayacağı maddesi yer alır. Ama haber vermek şartıyla bu eman/güvence iptal edilebilir ve kendileriyle savaşılabilir. Antlaşmaya uymayacaklarından ve hainlik yapmalarından korkulsa da korkulmasa da böyle yapmak caizdir. Bu hükmün antlaşma içeriğinde olduğu bilinmektedir. Ya da antlaşmada emanı/güvenceyi dilediğimiz zaman iptal edebileceğimize dair bir maddenin yer alması halinde bunu yapabiliriz. Böyle bir madde yoksa, ancak bunu yapmak İslamın yararına olacaksa, o zaman yine emanı/güvenceyi iptal edebilir ve antlaşmayı bozabiliriz. Böyle yapmamız, antlaşmaya aykırı bir davranış ve hıyanet sayılmaz. Bu, ahdi bozmak değildir. Çünkü antlaşmayı ve emanı bozmak, verdiğimiz güvencenin devam ettiğini zannettikleri bir sırada kendilerine saldırmamız durumunda söz konusu olur. Ama antlaşmayı iptal ettiğimizi kendilerine bildirdiğimizde verdiğimiz güvence sona ermiş ve onlar da yeniden ehl-i harp kimseler olurlar. Artık verdiğimiz güvenceyi sona erdirmek için onların rızalarını almaya ihtiyaç kalmaz. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: Müslümanların savaşacak gücünün olmaması durumunda devlet başkanı, düşmanla sulh antlaşması yapabilir. Müslümanlar güçlenip düşmanla savaşabilecek duruma geldiklerinde devlet başkanı, yapmış olduğu antlaşmayı bozduğunu bildirerek onlarla savaşabilir. Keza devlet başkanı, Müslümanların yararına olan her tasarrufta bulunabilir. Verilen güvencenin iptalinin caizliği, düşmanın antlaşmaya uymayıp hıyanet etmesinden korkulmasına bağlı değildir.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayette anlatıldığına göre müşriklere tanınan bu dört aylık süre, haram aylardır ki, onlar da recep, zilkade, zilhicce ayları ile muharrem ayının sonuna kadar olan süredir. Berâet suresi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir'i emir olarak hacca gönderdiği sırada inmiştir. O yılde hac ibadeti, zilkade ayında eda edilmişti. Bu görüşe göre antlaşmaları, haram aylar olan dört ayın sonuna kadar uzatılmıştı.

Cerir'in bildirdiğine göre Muharrer, babası Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisini müşriklere karşı ültimatomla gönderdiği zamanda Hz. Ali ile birlikteydim. Ben de yüksek sesle

duyuruda bulunuyordum. Öyleki sesim kısıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle dememizi emretmişti: ***"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmesin! Çıplak kimse Beyt'i tavaf etmesin! Mü'minden başkası cennete girmeyecektir. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**le arasında antlaşma bulunan kimselerin antlaşması dört aya kadar geçerlidir. Dört ay geçtikten sonra artık Allah ile Resûlü müşriklerden uzaktır."***[500]

Ayette sözü edilen dört ayın, müşriklere uyarının yapıldığı andan itibaren başlayan dört aylık süre olması da mümkündür. Bununla haram aylardan dört ayın kastedilmiş olması da mümkündür.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Yüseyyi', Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'yi Hacc-ı ekber gününde müşriklere şunları duyurup onları uyarması için Mekke'ye göndermişti: ***"Hiç kimse çıplak olarak Beyti tavaf etmesin. Müslüman kimseden başkası cennete girmeyecektir. Bu yılden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecektir. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**le aralarında antlaşma bulunan kimselerin antlaşmaları, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli olacaktır."***

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli olacağı bildirilmektedir. Başkaca dört ay boyunca geçerli olacak diye bir özelleme yapılmamıştır. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadisinde ise antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının dört ay süreyle geçerli olacağı bildirilmiştir. Her iki mananın da doğru olması mümkündür. Bazı müşriklerin antlaşmalarının geçerlilik süresi dört ay olarak belirlenmiş, bazılarının ki ise dört haram ay olarak belirlenmiştır. Diğer bazılarının antlaşması, uzun veya kısa da olsa, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli sayılmıştır.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadisinde dört aydan söz edilmesi, (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayetine de uygun düşmektedir.

500 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/84

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde belirlenen müddetin sonuna kadar antlaşmanın geçerli olmasından söz edilmesi, şu ayetin manasına uygun düşmektedir:

(اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."[501]

Antlaşmaya uymayıp hıyanet etmesinden korkulan müşriklerin antlaşmaları dört ay süreyle geçerli kılındı. Hıyanet etmelerinden korkulmayanların antlaşmaları ise antlaşmada belirtilen süreye kadar yürürlükte kaldı.

Yunus, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hicretin dokuzuncu yılsinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'i *radıyallahu anh* emir olarak hacca gönderdi. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* yola koyuldu. Hemen ardından, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le müşrikler arasındaki antlaşmaların bozulduğuna ilişkin Berâet suresi indi. Buna göre hiç kimse Beyt'i ziyaretten alıkonmayacak. Haram aylarda hiç kimse, kendisine zarar gelmesinden korkmayacak. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki genel bir antlaşma idi. Bu arada onunla bazı Arap kabileleri arasında yapılmış belli süreli özel antlaşmalar da vardı. Derken şu ayetler indi: (بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle (umumi mahiyette) antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır."** (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın."** Bu hacdan sonra bilesiniz ki Allah, müşriklerden uzaktır. (اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle (belli bir süreye kadar özel) antlaşma yapmış olduklarınız, bu hükmün dışındadır."** (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا

501 Tevbe, 9/4

(الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**[502] (الا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında (Beni bekir oğulları kabilelerinden) kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır."**[503]

Bunlar, Hudeybiye musalahasında Kureyş'in antlaşmasına dâhil olmuşlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Kureyşliler arasında düzenlenen antlaşmada belirtilen süreye kadar bunların da antlaşmalarının devamı öngörülmüştü. Söz konusu antlaşmayı, Kureyş'ten sadece bu kabile ile Benu Di'l kabilesi bozmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Beni Bekr kabilelerinden antlaşmayı bozmayanların antlaşmalarının belirlenmiş süreye kadar yürürlükte bırakılmasını emretmişti. (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ) ***"Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın."***

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cenab-ı Allah, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le antlaşma yapmış olanların dört ay süreyle yeryüzünde diledikleri gibi dolaşmalarına izin verdi. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le antlaşması olmayanlarınsa haram aylar çıkıncaya kadar yani elli gece süreyle dolaşmalarına izin verdi. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem,* haram aylar çıkınca da İslam'a girmemiş antlaşmalı müşriklerin antlaşmasını bozup onları kılıçtan geçirmesini emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste İbn Abbas *radıyallahu anh,* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında antlaşma bulunan müşrikler için sürenin dört ay olduğunu, antlaşması olmayanlar içinse haram ayların çıkmasını süre olarak belirlemiştir. Bu süre, zilhicce'nin onuncu günü olan hac gününden Muharrem ayının bitimine kadar geçen elli gecelik bir süredir ki, bu da haram ayların sonudur.

502 Tevbe, 9/5
503 Tevbe, 9/7

İbn Cüreyc, (بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette Huzaa, Müdlic kabilelerinin müşriklerine ve kendileriyle antlaşma yapılmış olan diğer kabilelerin müşriklerine hitap edilmektedir." Böyle dedikten sonra İbn Abbas *radıyallahu anh*, sözlerine şöyle devam etmiştir: "Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir ile Ali'yi hacca gönderdi. Bunlar, antlaşmalı müşriklere, dört ay süreyle güven içinde olacaklarını duyurdular. Bu dört ay; zilhicce'nin onundan başlayıp, muharrem, safer, rebiül evvel aylarının tamamı ile rebiül âhir ayının ilk on günü idi. Bu süre dolunca antlaşmalar artık sona erecekti. Müşriklere dokunulmadığı için bu aylar haram aylardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mücahid, haram aylar ifadesiyle müşriklerle yapılan antlaşmanın geçerli olduğu ayları kasdetmiştir. Bu süre içinde savaşmak haram kılındığı için bu aylara bu ismi verdiğini söylemiştir. Yoksa bunlar (اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ) **"Dördü haram aylardır"**[504] ayetinde kastedilen haram aylar değildirler. (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ) **"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar."**[505] Haram ayların zilkade, zilhicce, muharrem ve recep ayları olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle buyurmuştur. Mücahid'in bu konuda söylediği ihtimalli bir sözdür.

Süddi, (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında şöyle dedi: "Zilhiccenin onundan itibaren rebiül âhirin onuna kadar geçen süre boyunca müşriklere eman/güven verilmişti. Bu sürenin dolmasından sonra artık hiçbir müşrik, güvende olmayacaktı. Ya Müslüman olup kurtulacakya da kılıçla vurulacaktı.

Abdullah b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Mamer, (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet şevval ayında inmiştir. Ayetteki dört aydan kasıt; şevval, zilkade, zilhicce ve muharrem aylarıdır."

---

504 Tevbe, 9/36

505 Bakara, 2/217

Katade dedi ki: "Ayette sözü edilen dört aylık süre; zilhicce'nin yirmi günü, muharrem, safer ve rebiül evvel ayları ile rebiül âhirin ilk on günüdür. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmada bu şekilde belirtilmişti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Katade'nin söyledikleri, Mücahid'in yukarıda nakletmiş olduğumuz sözlerine uymaktadır. Zühri'nin söylediklerine gelince, öyle sanıyorum ki bu bir vehimden ibarettir. Çünkü raviler, Berâet suresinin zilhicce ayında, yani Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir'i emir olarak hacca gönderdiği sırada indiği hususunda görüşbirliği etmişler ve asla ihtilafa düşmemişlerdir. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hacca gitmek üzere yola çıktıktan sonra bu sure inmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklere verdiği ültimatomu Minâ'da onlara okuması için onunla birlikte Hz. Ali *radıyallahu anh* yi de hacca göndermişti.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında genel bir antlaşma vardı. Buna göre onlardan hiçbirini Beyt'i ziyaretten alıkoymayacak, haram aylardayken hiçbiri korkmayacak ve güvende olacaktı. (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti ile Yüce Allah onların bu antlaşmasının geçerlilik süresini dört ay olarak belirledi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşriklerin belirli bazı şahsiyetleri arasında süreli antlaşmalar vardı. Onların antlaşmaya uymayıp hıyanet etmelerinden korkmaması durumunda da sürenin sonuna kadar bu antlaşmalara uymasını Yüce Allah şu ayetle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti:

(إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."

Bu ayet, müşriklerin antlaşma sürelerinin ya Cenab-ı Allah'ın savaşmayı yasakladığı haram ayların sonuna kadar ya da aradaki antlaşmanın

bozulduğunun kendilerine bildirildiği Kurban bayramının birinci gününden itibaren rebiül âhir ayının onuna kadar devam edeceğine delalet etmektedir. Mücahid'in de söylediği gibi bu aylarda savaş yasaklandığı için Yüce Allah bunları "haram aylar" olarak adlandırmıştır. Bu sürenin bitiminde artık müşriklerden hiçbiri için eman/güvence kalmayacaktı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel antlaşması bulunan müşriklerin antlaşmalarıyla, haram aylarda kendileriyle savaşılmayacağına ve Beyt'i ziyaretten alıkonulmayacaklarına dair yapılmış olan genel antlaşma, bu müddetin geçmesiyle sona erecekti. Bu sürenin, haram ayların sonuncusu olan Muharrem ayının çıkmasıyla sona ereceği kastedilmiş olabilir ki bu aylarda savaşmak yasaklanmıştır. Bu görüşün İbn Abbas'a *radıyallahu anh* ait olduğunu söylemiştik.

[Hacc-ı Ekber ve Hacc-ı Asgar]

(وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَر۪ٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ وَرَسُولُهُ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٣﴾)

3-"Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü'nden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!"

(أذان) kelimesi bildiri anlamına gelmektedir. Mesela şöyle denilir: (آذَنَني بكذا فعلمتُ) "Bana şunu bildirdi; ben de bildim."

Hacc-ı ekber hakkında âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hacc-ı ekberin arefe günü olduğunu söylediği bazı haberlerde rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerle de gelmiş olsa Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbas, Atâ ve Mücahid'in böyle dedikleri nakledilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hacc-ı ekberin Kurban bayramının ilk günü olduğunu söylediği de rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerle de gelmiş olsa Hz. Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Ebi Evfâ, İbrahim ve Said b. Cübeyr'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Mücahid ve Süfyan es-Sevri'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hac günlerinin tamamı Hacc-ı ekberdir." Bu yaygın bir söylemdir. Mesela sıffin savaşı günlerce devam ettiği halde "sıffin günü" ifadesi kullanılır.

Hammad, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hacc-ı ekber, kıran haccıdır. Hacc-ı asgar ise ifrad haccıdır."

Ancak bu zayıf bir te'vildir. Çünkü bu te'vil kıran için bir gün, ifrad için de ayrı bir gün tayin edilmesini gerektirmektedir. Bilindiği gibi kıran haccının yapıldığı aynı günde ifrad haccı da yapılmaktadır. Bu durumda hacc-ı ekber gününü efdal olduğunu söylemenin bir anlamı olmaz. Şu halde Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ültimatomu hacc-ı kıran gününde müşriklere okumuş olması gerekir. Hacc-ı ekber günü arefe veya kurban bayramının birinci günü, Hacc-ı asgar ise umre olduğuna göre, hac günlerinin umre günlerinden ayrı olması gerekir. Buna göre hac günlerinde umre yapılamaz.

İbn Sirin'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* müşriklere ültimatomu okuduğu güne Hacc-ı ekber günü denmiştir. Çünkü o günde milletlerin bayramı bir araya gelmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o yılde haccetmişti."

Bu te'vilin yanlış olduğu söylenmiştir. Çünkü ültimatomun okunması, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği yılda olmuştu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yılde müşrikler haccetmemişlerdi. Çünkü önceki yılde onların, artık haccetmeleri yasaklanmıştı.

Abdullah b. Şeddad dedi ki: "Hacc-ı ekber, Kurban bayramının birinci günüdür. Hacc-ı asgar ise umredir."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Umre yapmak hacc-ı asgardır" dediği rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* da aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette Hacc-ı ekber ifadesi kullanıldığına göre Hacc-ı asgarın da olması gerekir ki, o da umredir. Abdullah b. Şeddad ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu doğrultuda rivayetler gelmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Umre, hacc-ı asgardır"** dediği rivayet edilmiştir. Hac kelimesinin umre anlamında da kullanılması, Akra' b. Habis'in *radıyallahu anh* 'Her yıl mı yoksa sadece bir defa mı haccedeceğiz?' sorusuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا، بَلْ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ) **"Hayır, sadece bir defa haccetmeniz gerekir"**[506] cevabını vermesi, umrenin vacip olmadığına delalet etmektedir. Başka bir hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Hac, arafattır"[507] buyurması, Hacc-ı ekberin arefe günü olduğuna delalet etmektedir. Hacc-ı ekberin Kurban bayramının birinci günü olması da muhtemeldir. Çünkü o günde hac menasiki tamamlanmakta, vücuttaki kirler giderilmektedir.

Hacc-ı ekberin Minâ günleri olması da muhtemeldir. Mücahid'in böyle dediği rivayet edilmiştir. O, Minâ günlerine Hacc-ı ekber demiştir. Çünkü o günler, umrenin değil de hac fiillerinin yapılmasına tahsis edilmişlerdir. Kurban bayramının ilk gününün Hacc-ı ekber olmaya arefe gününden daha layık olduğu söylenmiştir. Çünkü bayramın ilk gününde hacılar hac menasikini ifa etmek için toplanırlar. Arefe gününe gelince hacıların bir kısmı o günün gündüzünde, bir kısmı da gecesinde Arafat'a gelirler. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Berâet suresini müşriklere karşı okuması ise arefe gününde olabileceği gibi bayramın ilk gününde de olmuş olabilir.

[Müşrikleri Öldürme ve Kitap Ehli'nden Cizye Alma]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾)

506 Hâkim, Müstedrek: 1/642

507 İbn Mâce, Menasik, 57

5-"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* aşağıdaki ayetler hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَسْتَ عليهم بِمُصَيْطِرٍ)

"Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin."[508]

(وَما أنتَ عليهم بِجَبَّارٍ)

"Sen, onlara karşı bir zorba değilsin."[509]

(فاعْفُ عنهم واصفَح)

"Sen onları affet ve aldırış etme."[510]

(قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لا يرجون أيام الله)

"İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar."[511]

Bu ayetlerin tamamını şu ayetler neshetmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[512]

---

508 Ğâşiye, 88/22
509 Kâf, 50/45
510 Mâide, 5/13
511 Câsiye, 45/14
512 Tevbe, 9/5

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ ولا باليوم الآخر)

"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."[513]

Musa b. Ukbe dedi ki: Önceleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisiyle savaşmayanlara (وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمْ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا) **"Size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir"**[514] ayeti gereğince ilişmezdi. Ancak bu ayet, daha sonra şu ayetle neshedildi: (بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ) **"Allah ve Resûlü'nden kesin bir uyarıdır."** Bunun devamındaki ayetlerden birinde de şöyle buyrulmuştur: (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin geneli, kitap ehlinden olsun olmasın bütün müşriklerin öldürülmesini, Müslümanlığa girmelerini, aksi halde kılıçtan geçirilmelerini gerektirmektedir. Ancak Yüce Allah, kitap ehline özel bir hüküm olarak cizye vermeleri şartıyla kendi dinleri üzere kalmalarının kabul edilmesini emretmiştir.

Nitekim konuyla ilgili bir ayette şöyle buyurmuştur:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[515]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hecer Mecusilerinden cizye almıştır.

---

513 Tevbe, 9/29
514 Nisâ, 4/90
515 Tevbe, 9/29

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir seriyyeyi savaşa gönderdiğinde onlara şu talimatı verirdi: ***"Müşriklerle karşılaştığınızda onları İslam'a davet edin. Kabul etmezlerse onları cizye ödemeye çağırın. Bunu yaparlarsa onlardan cizye alın ve artık onlara ilişmeyin."***

Bu talimat bütün müşrikler hakkında geçerlidir. Ancak biz, Arap olmayan müşrikleri ayet sebebiyle bu hükmün dışında tuttuk. Buna göre (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti diğer müşrikler için değil, Arap müşrikler için geçerli bir emir olmaktadır.

(وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ) **"Onları yakalayıp hapsedin."**

Bu emir, yakalanmalarından sonra Müslüman olmalarını bekleyip onları hemen öldürmemeyi gerektirmektedir. Yine bu emir, eğer aralarında kadın ve çocuklar gibi öldürülmesi caiz olmayan kimselerin bulunması durumunda kâfirleri kendi kalelerinde ve şehirlerinde kuşatma altına almanın caizliğine delalet etmektedir.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayetinin genel hükmü, müşrikleri her türlü öldürmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Ancak işkence yapmanın, bir mahkûmu hedefe koyarak okla öldürmenin ve benzeri uygulamaların yasaklandığına dair sünnetten rivayetler gelmiştir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(أعفّ الناسِ قِتْلَةً أهلُ الإيمانِ)

"İnsanların öldürmede işkenceden en fazla uzak duranları, iman ehli kimselerdir."[516]

(فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا القِتْلَةَ)

"Öldürürken de güzelce öldürün. (İşkence etmeyin)."[517]

516 Ebu Davud, Cihad, 118
517 Tirmizi, Diyât, 14

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* dinden dönenleri ateşte yakarak, taşlayarak, dağın tepesinden aşağı yuvarlayarak ve kuyuya atarak öldürürken ayetin zahirine dayanmış olabilir. Hz. Ali b. Ebi Talip *radıyallahu anh* de dinden dönen bir topluluğu yakarken mezkûr ayetin genel hükmüne dayanmış olabilir.

(فَإِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)

"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."[518]

Müşriklerin öldürülmekten kurtulmaları için bu ayette sayılan fiilleri yapmaları şarttır. Aslında şart olan bu fiilleri yapmaları değil de yapmayı kabul etmeleri ve Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğmeleridir. Bilindiği gibi müşrikin öldürülmekten kurtulmak için tevbe etmesi şarttır. Allah'ın namaz kılma ve zekât verme emrini yerine getirmeyi kabul ederler ancak içinde bulunulan vakit namaz vakti değilse, sırf kabul etme sebebiyle Müslüman olurlar; öldürülmekten de kurtulurlar. Bu hususta ihtilaf yoktur. Böylece ölüm cezasının ortadan kalkması için namaz kılmanın ve zekât vermenin değil, bu emri yerine getirmeyi kabul etmenin ve bunun Allah'ın emri olduğunu kabullenmenin şart olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Çünkü kişi Müslüman olur olmaz değil de sahip olduğu malın üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât vermesi gerekir. Müşrikin ölümden kurtulmak için zekâtı çıkarıp vermesinin şart olduğunu söylemek doğru değildir. Aynı şekilde namaz kılmak da bunun için şart değildir. Bu hususta şart olan, bu farzları kabul etmek, bunları yerine getirmeyi taahhüd etmek ve bunların vücubunu itiraf etmektir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَانْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"** buyurmakla, tevbe etmenin yanısıra namaz kılmayı ve zekât vermeyi de şart koşmuştur. Bilindiği gibi tevbe, küfürden kopup imana dönmektir. Ayette tevbeden söz edildiğine göre anlıyoruz ki tevbe, bu farzları kabul edip gereğini yapmayı taahhüd etmektir. Çünkü tevbe bunsuz sahih olmaz. Sonra tevbe etmenin yanısıra

518 Tevbe, 9/5

namaz kılmanın ve zekât vermenin şart koşulması, müşrikin öldürülmekten kurtulmak için bütün şartlarını yerine getirerek iman etmesinin, namaz kılıp zekât vermesinin gerektiğine delalet etmektedir. Bu da yerine getirilmesinin gerekliliğine inansa bile, farz olduğu vakitte namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimsenin öldürülmesi gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müşrikin öldürülmekten kurtulması için namaz kılması ve zekât vermesi şart olsaydı, namaz kılınmayan bir vakitte Müslüman olan ve Müslüman olmakla birlikte zekât vermeyen kimsenin öldürülmekten kurtulmaması gerekirdi. Durumunu anlattığımız yani iman edip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul eden kimsenin öldürülmeyeceği hususunda fukahanın tamamı ittifak etmişlerdir. Buna göre müşrikin öldürülmekten kurtulması için namaz kılıp zekât vermesinin şart olmadığı, iman ettiğini bildirip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul etmesinin şart olduğu ispatlanmış olmaktadır. Şu halde iman edip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul etmek şart olunca, bu şartlardan bazısını ihlal eden müşrik, öldürülmekten kurtulamaz.

Hz. Ebû Bekir'in Zekât Vermek İstemeyenlere Uyguladığı Muamele

Sahabiler, zekât vermeyenlerin çoluk çocuğunu esir almış, savaşanlarını öldürmüş ve onları mürted olarak adlandırmışlardı. Çünkü zekât vermeye yanaşmamış ve farzlığını kabul etmemişlerdi. Bu sebeple de mürted olmuşlardı. Çünkü Kur'an'ın bir ayetini inkâr eden, tamamını inkâr etmiş sayılır. Hz. Ebû Bekir ile diğer sahabiler bunlarla savaşırken bu hükmü bunlara uygulamışlardı. Zekâtın farzlığını kabul etmedikleri için mürted olduklarına şu rivayet delalet etmektedir.

Ma'mer'in bildirdiğine göre Zühri, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde Araplarda toplu bir irtidat hareketi görüldü.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "Ey Ebû Bekir, bütün Araplarla mı savaşmak istiyorsun?" diye sormuş, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de ona şu karşılığı vermişti:

(إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «[ص:٣٣٣] إِذَا شَهِدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ» وَاللَّهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْهِ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ettikleri, namaz kıldıkları ve zekât verdikleri zaman canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."*** Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* (zekât olarak) verdikleri bir oğlağı benden esirgerlerse, kendileriyle mutlaka savaşırım!"[519]

Mübarek b. Fudale, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edince, Medine halkı dışında diğer Araplar İslam'dan döndüler. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de onlarla savaşacağını ilân etti. Bunun üzerine onlar da, "Öyleyse biz de Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eder ve namaz kılarız. Ama zekât vermeyiz" dediler.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ve Bedir savaşına katılmış olan sahabiler, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yanına vararak, 'Şunlara ilişme. İslamiyet kalplerine iyice yerleştiğinde zekâtı öderler' dediler.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Allah'a yemin ederim ki Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onlardan aldığı deve bağlama ipini bile benden esirgeyecek olsalar, onlarla savaşırım! Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* üç şey için savaşmıştı: ***Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmek, namaz kılmak ve zekât vermek.*** Nitekim Yüce Allah (فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) ***"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"*** buyurmuştur. Allah'a yemin ederim ki ben onlardan bundan fazlasını istemediğim gibi, bundan azını da kabul etmem."[520]

---

519 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/332

520 Ebu Abdullah Ubeydullah İbn Batta el-Akberi, el-İbânetu'l-Kübrâ: 9/841

Bunun üzerine mürtedler, 'Ey Ebû Bekir, zekât verelim ama sana teslim etmeyelim' dediler.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Hayır. Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı gibi alacak ve sarfedilmesi gereken yerlere sarfedeceğim."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Eyyüb, Muhammed b. Sirin'in de benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edip Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* halifeliğe seçildiğinde Arapların bir kısmı dinden döndüler. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, orduyu bunların üzerine sevketti. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona dedi ki: 'Ey Ebû Bekir, sen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işitmedin mi?

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ)

"Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyinceye, namaz kılıncaya ve zekât verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu yaptıkları zaman, haklı bir gerekçe olmadığı sürece canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesaplarının görülmesi ise Allah'a kalmıştır."[521]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de ona şu karşılığı verdi: "Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât olarak verdikleri bir deve bağlama ipini bile benden esirgeyecek olsalar, onlarla savaşırım!"

Bu ravilerin tamamı, Arapların zekât vermeye yanaşmadıkları için dinden çıkmış olduklarını haber vermektedirler. Bize göre de onlar, zekâtın farzlığını reddedip kabul etmedikleri ve ödemeye yanaşmadıkları için mürted sayılmışlardır. Hasan'ın hadisinde de Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, farzlığını kabul etseler bile zekâtı vermeye yanaşmadıkları için onlarla

521 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/6

savaşacağını bildirmiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* kendileriyle savaşacağını bildirdikten sonra onlar, "Zekât veririz ama sana teslim etmeyiz" demişler, o da şu karşılığı vermişti: "Hayır. Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı gibi alacağım."

Burada iki çeşit delalet vardır:

1-Farziyetini tanımaksızın ve ödemeyi kabul etmeksizin zekât vermeyen kimse mürteddir.

2-Farziyetini tanıdıktan sonra zekâtı devlet başkanına teslim etmeyen kimseyle savaşılır. Devlet başkanı, iyılik olsun diye zekâtını fakirlere veren kimsenin zekâtını ödenmiş saymaz. Zekâtını devlet başkanına teslim etmeyen kimseyle savaşılır. Hayvanların zekâtı konusunda da mezhebimiz fakihleri, uygulamanın böyle olması gerektiğini söylemişlerdir.

Malların (nakitlerin) zekâtına gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ve Hz. Ömer *radıyallahu anh*, hayvanların zekâtını aldıkları gibi malların (nakitlerin) da zekâtını almışlardır.

Hz. Osman *radıyallahu anh* halifeliğe seçildiğinde, halka irad ettiği bir hutbesinde şöyle demişti: "Şu ay, zekât verme ayınızdır. Borcu olan kimse borcunu ödesin. Sonra da geride kalan malının zekâtını versin."

Böyle demekle Hz. Osman *radıyallahu anh* malların (nakitlerin) zekâtının ödenmesini sahiplerine bırakmıştı. Zekât ödeme konusunda mal sahipleri, devlet başkanının vekilleri gibi olmuşlardı. Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* zekât vermeyenlere bu muameleyi uygulaması, hiç birinden itiraz gelmeksizin sahabenin muvafakatiyle olmuştu. Kaldı ki daha önce de onun bu konudaki görüş ve içtihadının isabetli olduğunu açıklamışlardı.

Kasten namaz kılmayıp zekât vermeyenin öldürülmesi gerektiğini söyleyenler, bu ayeti (Tevbe, 9/5) delil olarak ileri sürmekte; iman edip namaz kılmadıkça ve zekât vermedikçe müşrikin öldürülmesini bu ayetin gerektirdiğini söylemektedirler. (فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"** ayetinin manasını açıklarken kastedilen mananın; namaz kılmak ve zekât vermek değil de bunların farziyetini kabul etmek olduğu-

nu söylemiştik. Bu ayette onların iddialarının doğruluğunu ispatlayan bir delil bulunmamaktadır. Şöyle ki: Bu ayet, müşriklerin öldürülmesini vacip kılmaktadır. Şirkten tevbe edip Müslüman olan, İslamın farizalarını kabul edip yerine getirmeyi taahhüd eden kimsenin müşrik olmadığı hususunda görüşbirliği vardır. Ayet-i kerime böyle bir kimsenin öldürülmesini gerektirmemektedir. Zira bu ayetin hükmü, müşriki öldürmenin vacip olmasıyla sınırlıdır. Namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimse ise müşrik değildir.

Bu görüşte olanlar şöyle bir itirazda bulunabilirler: "Müşrik, öldürülmekten iki şartla kurtulabilir. Bu şartlardan biri, tevbe etmesi yani iman edip dini ahkâmı kabullenmesidir. Diğeri de namaz kılıp zekât vermesidir."

Bu itirazda bulunanlara şöyle cevap verilebilir: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayeti gereğince müşriklerin öldürülmesi gerekmektedir. Ama müşriklik vasfı üzerlerinden kalktığında, öldürülmeleri gereği de ortadan kalkar. Öldürülebişmeleri için başka bir delilin bulunmasına ihtiyaç duyulur.

'Bu, ayetteki iki şarttan sözedilmesini anlamsız kılar' denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Durum, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Şöyle ki: Cenab-ı Allah, namaz kılma ve zekât verme ibadetlerinin ifasını, müşriklerin serbest bırakılması için şart kılmıştır. Zira ayette şöyle buyrulmaktadır: (فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبٖيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."** Ayette müşriklerin öldürülmeleri ve hapsedilmeleri emredildikten sonra bu şartlardan söz edilmektedir. Müşriklik vasfının üzerlerinden kalkmasına bağlı olarak öldürülmekten kurtulmaları durumunda namaz kılıp zekât verirlerse serbest bırakılmaları gerekir. Bunları yapmadıkları takdirde hapsedilmeleri emri yürürlüğe girmektedir. Çünkü kasıtlı olarak namaz kılmayan ve zekât vermeyen ve bu âsiliğinde ısrar eden kimseyi devlet başkanının hapsetme yetkisi vardır. Bu durumdaki bir kimsenin ancak namaz kılıp zekât verdikten sonra serbest bırakılması gerekir. Bu ayet-i celile, müşrikin öldürülmesi, Müslüman olduktan sonra namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimsenin, bu farzları yerine getirinceye kadar hapsedilmesi hükümlerini düzenlemektedir.

Tevhid ve Risalet Delillerini Açıklamamız, Dini Hükümleri Öğretmemiz Gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

6-"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir."

Bu ayet, dârülharp ehli bir kimsenin bize sığınma talebinde bulunması durumunda, İslamın hak din olduğunun delillerini işitebilmesi için bu talebini kabul etmemizin caizliğine delalet etmektedir. Zira (اسْتَجَارَكَ) kelimesi, sığınma ve kendisine güvence verme talebinde bulunması anlamına gelmektedir. (فَاَجِرْهُ) kelimesi de sığınma hakkı tanıma ve güvence verme anlamına gelmektedir. Ona bu hak tanınmalı ki tevhidin ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin sahihliğine dair delilleri içeren Allah kelamını işitebilsin. Bu da kâfirin bizden kendisine karşı ortaya koyabileceğimiz delilleri, Allah'ın birliğine ve Efendimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna dair delillerin açıklanmasını bizden istemesi durumunda, delillere dayanarak Allah'a ve Peygamber'e inansın diye anılan delilleri kendisine sunmamızın; Allah'ın birliğine ve Efendimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna dair delilleri açıklamamızın vacip olduğuna delalet etmektedir. Bizden bunu istemesi durumunda onu öldürmemiz caiz olmaz. Ancak delilleri açıklamamızdan sonra da yine de müşriklikte ısrar ederse o zaman öldürülmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah, Allah kelamını işitsin diye kendisine sığınma hakkı tanımamızı bize emretmiştir. Yine bu ayet, dini konuları bizden öğrenmek isteyen herkese istediği konuyu öğretmemiz gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Allah kelamını işitmek için bize sığınmak isteyen kâfir, aslında İslamın hak din olduğunu öğrenmek istemektedir.

Devlet Başkanının Zimmileri Koruması Gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ)

"Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır."

Bu buyruk, sığınma talebinde bulunan harbîyi devlet başkanının koruyup kollaması ve ona kötülük yapmak isteyen kimselere engel olması gerektiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah, (فَاَجِرْهُ) **"Ona sığınma hakkı tanı"** emrini vermiştir. (ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ) **"Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır"** emri, devlet başkanının zimmileri de korumak, onlara eziyet edilmesine engel olmak ve onlara haksızlık etme girişimlerine mani olmakla yükümlü olduğuna delalet etmektedir.

Yine bu ayette harbî kimsenin İslam ülkesinde uzun süre kalmasına izin vermenin caiz olmadığına, ancak işini görebilecek kadar bir süre ikamet etmesine izin verilebileceğine delalet vardır. Çünkü Yüce Allah, (فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ) **"Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı"** buyurmuştur. Allah'ın kelamını işittikten sonra tekrar dârülharbe gönderilmesi emredilmiştir. Keza mezhebimiz fakihleri şöyle demişlerdir: İkametini gerektiren bir sebep ve mazeret olmadan harbî kimseyi devlet başkanının İslam ülkesinde ikamet ettirmesi uygun olmaz. Kendi ülkesi için devlet başkanının onu uyarması gerekir. Bu uyarıdan itibaren İslam ülkesinde bir yıl kalırsa zimmi olur ve haraç ödemekle yükümlü kılınır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾)

7-"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu surenin başında (بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır"** ayetiyle, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmaların sona erdirildiği bildirilmişti. Anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında bazı antlaşmalar yapılmıştı. Ancak onlar antlaşmaya uymadılar, hıyanet ettiler, Müslümanlardan bazılarını esir aldılar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* su-i kast yapmak istediler. Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, mevcut antlaşmaları bozduğunu onlara bildirmesini emretti. (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayetiyle, yeryüzünde dört ay süreyle rahatça dolaşabileceklerini bildirdi. Denildi ki: Bu ayette kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki genel antlaşmadır. Bu antlaşma hükümlerine göre müşriklerden hiçbiri, Hac için Mekke'ye girmekten engellenmeyecek, haram aylarda savaşılmayacak ve müşrikler öldürülmeyecekti. (بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ) **"Allah ve Resûlü'nden kesin bir uyarıdır"** cümlesi bu iki gruptan biri hakkındaydı. Sonra bunlardan, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel antlaşma bulunan, antlaşma hükümlerini ihlal etmemiş, hıyanete meyletmemiş olan bir topluluk bundan istisna edildi ve onlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurdu:

(اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu

hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."[522]

Antlaşmalarına sadık kalan, Müslümanlara karşı hiçbir eksiklik yapmayan, Müslümanların düşmanlarına yardım etmeyenlerin hükmünü Yüce Allah diğerlerinin hükmünden ayırdı. Bunlarla yapılan antlaşmanın, süresinin sonuna kadar yürürlükte bırakılmasını emretti. Öncekilerin antlaşmalarının iptal edildiğinin kendilerine bildirilmesini emretti. Onlar, (haccetmek üzere Mekke'ye girmek için antlaşma yapanlarla haram aylarda savaşmamak için antlaşma yapan) iki gruptan biriydi. Mekke'ye hac için gelen müşriklerin gelmesine artık izin verilmeyecekti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel bir antlaşma bulunmayan, herkesin güvende olduğu haram aylarda hac için Mekke'ye gelmek isteyen ve kendilerine güvence verilmesini talep eden müşriklere bu imkân tanınmayacaktı. (وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا) **"Sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar"** ibaresi, kendisiyle aramızda saldırmazlık antlaşması bulunan bir kâfirin düşmanlarımıza yardım etmesi durumunda antlaşmasının bozulacağına delalet etmektedir.

Bundan sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**

Bu ayet, ister genel ister özel antlaşmalı olsun, bütün antlaşma sahiplerinin antlaşmalarını iptal etmiştir. Bundan sonra da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖ)

"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir?"

Çünkü onlar antlaşma hükümlerine uymamış ve dürüst davranmamışlardı. Ancak Mescid-ı Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılmış olanlar bu hükümden ayrı tutulmuşlardı. Ebu İshak, ayrı tutulanların

522 Tevbe, 9/4

Beni Kinane kabilesinden bir topluluk olduğunu; İbn Abbas *radıyallahu anh*, Kureyş'ten bir topluluk olduğunu; Mücahid ise Huzaalılar olduğunu söylemiştir. Yüce Allah, antlaşma hükümlerine dürüstçe uymaları durumunda, bunlarla yapılan antlaşmaya Müslümanların riayet etmelerini emretti. Bunların antlaşma süresinin, haram ayların sona ermesinden önce dolmuş olması da mümkündü. Zira Yüce Allah, (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** buyurmuştu. Bu ayetin genel hükmü, Müslümanlarla kâfirler arasındaki bütün antlaşmaların iptalini gerektirmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel antlaşma bulunanların antlaşma süreleri, haram ayların bitimi sonrasına kadar da olabilirdi. Haram ayların bitiminden sonra bunların öldürülmeleri hakkında özel bir hüküm verilmişti. Tabii bu hüküm, bunlardan antlaşmaya uymayıp hıyanet içinde olanlara mahsus bir hükümdü. Çünkü Yüce Allah antlaşmaya uyanlar hakkında, (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ) **"Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın"** buyurmuş ve bunların antlaşmasını belli bir süreyle sınırlandırmamıştı.

(فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾)

11-"Fakat tevbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız."

Bu ayet; iman ettiğini bize açıklayan, namaz kılan, zekât veren bir kimseyi, her ne kadar aslında aksi bir inanışta olsa da dış görüntüsüne göre hareket ederek din kardeşi saymamızı gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾)

12-"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün ele başlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler."

Bu ayet, Müslümanlarla antlaşmalı olan kâfirlerin antlaşma hükümlerine uymamaları ve dinimize dil uzatmaları durumunda ahdi bozmuş olduklarına delalet etmektedir. Çünkü edilen yemin olumsuz cümle şeklinde ise üzerine yemin edilen hususların bazısına aykırı davranma durumunda yemin bozulmuş olur. Mesela bir kimse "Vallahi ne Zeyd ne de Amr ile konuşacağım ve şu eve girmeyeceğim" diye yemin ettikten sonra yapmayacağına yemin ettiği şeylerden herhangi birini yaparsa yeminini bozmuş olup kefaretle yükümlü olur. Yukarıda geçen ayette, yemini bozmaya dinimize dil uzatmaları ifadesinin eklenmiş olması, antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının devam etmesi için, dinimize dil uzatmayı bırakmalarının şart olduğuna ve zimmilerin, Müslümanların dinine açıktan dil uzatmalarının yasak olduğuna delalet etmektedir. Bu hüküm, "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimmilerin antlaşması bozulur ve öldürülmeleri vacip olur" diyen fakihleri teyid etmektedir.

Peygamber'e Sallallahu Aleyhi ve Sellem Söven Kimsenin Hükmü

Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimse tazir edilir; öldürülmez." Sevri de bu görüştedir.

Kasım, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven Yahudi ve Hristiyanlar hakkında Mâlik'in, şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öldürülürler. Ama Müslüman olurlarsa öldürülmezler."

Velid b. Müslim, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimse hakkında Evzai ile Mâlik'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Bu irtidattır. Tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse, cezalandırılır. Tevbe etmezse öldürülür."

Dedi ki: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimseye yüz değnek vurulup bırakılır. Yara beresi iyileşince yüz değnek daha vurulur." Bunu söylerken Müslümanla zimmi arasında ayırım yapmamıştır.

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven Müslüman hakkında Leys şöyle demiştir: "Böyle bir kimse bekletilmez, tevbe etmesi istenmez, hemen olduğu yerde öldürülür. Bu suçu işleyen Yahudi ve Hristiyan da bu hükme tabidir."

Şafiî dedi ki: "Müslümanlarla barış antlaşması yapan kâfirlere, Allah'ın Kitabını veya Resûlullah Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* saygısızca anmamaları, Müslüman kadınlarla zina etmemeleri veya nikâh adıyla onlarla ilişkiye girmemeleri, Müslüman kimseleri dinlerinden döndürmeye çalışmamaları, yollarını kesmemeleri, Müslümanlara karşı harbîlere yardımcı olmamaları, onlara yol göstermemeleri, onların casuslarını yanlarında barındırmamaları şart koşulur. Bu şartları ihlal eden zimmilerin antlaşması bozulur ve öldürülmeleri helal olur. Allah ve Resûlü'nün himayesinden de çıkmış olurlar. Bu ayetin zahiri, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimmilerin antlaşmasının bozulduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, (وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا في دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın"** buyurmuş ve dinimize dil uzatmayı, yemini bozma gibi saymıştır. Zira bilindiği gibi bu ayette Yüce Allah, zimmilik antlaşmasının bozulması için yemini bozma ile dinimize dil uzatmanın birlikte yapılmasını şart koşmuş değildir. Çünkü onlar Müslümanlarla savaşarak yeminlerini bozsalar ama dinimize dil uzatmasalar, antlaşmayı yine de bozmuş olurlar. Nitekim Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin müttefikleri olan Huzaalılara karşı Kureyşlilerin Kinane oğulları kabilesine yardım etmesini antlaşmayı bozmak olarak kabul etmişti. Kureyşliler bunu gizlice yapıyor ve açıktan dinimize dil uzatmıyorlardı. Böylece ayetin manasının şöyle olduğu sabit oldu: "Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın." Ayetin manasının bu şekilde olduğu sabit olduğuna göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimminin antlaşması bozulmuş olur. Çünkü

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sövmek, dinimize dil uzatmanın en ağır örneğini teşkil etmektedir. Anlattığımız bu görüşe kail olanların delil kabul ettikleri hususlardan biri budur.

Bunların delil kabul ettikleri hususlardan biri de şu rivayettir:

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Ebu İmran, bir adamın kendisine şunları söylediğini rivayet etmiştir: Ben bir rahibin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sövdüğünü işittim. Ebu İmran o adama şöyle demişti: "Eğer Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sövdüğünü ben işitseydim, o rahibi öldürürdüm! Çünkü böyle yapsınlar diye onları koruyacağımızı taahhüd etmedik."

Ancak bu rivayetin senedi zayıftır. Ya da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan sövmemelerini onlara şart koşmuş olmaları mümkündür.

Said'in bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir Yahudi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanından geçerken ona "Es Sâmü aleyke" yani ölüm sana olsun ya da dininizden usanasınız, dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere ***"Bunun ne dediğini anladınız mı?"*** diye sordu. Onlar "evet" dediler. Yahudi daha sonra dönüp aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere şunu söyledi:

(فَإِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَقُولُوا: وَعَلَيْكَ)

"Kitap ehlinden bir adam size (bu şekilde) selam verirse siz, "ve aleyke" (yani sana da aynısı olsun) deyin."[523]

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir["Bir grup Yahudi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelip Es Sâmü aleyküm (ölüm üzerinize olsun) dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara **"Ve aleyküm"** (Sizin üzerinize olsun) şeklinde karşılık verdi. Ben onların bu söylediklerini anladım ve onlara (وَعَلَيْكُمُ السَّامُ واللَّعْنَةُ) "Ölüm ve lânet sizin üzerinize olsun!" dedim.

523 İbn Hibban, Sahih: 2/256

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şu uyarıda bulundu:

(مَهْلاً يَا عائشةُ! إنَّ الله رَفيقٌ يُحبُّ الرِّفقَ في الأمْرِ كُلِّه) ***"Yavaş ol bakalım ey Aişe! Şüphesiz Allah mülayimdir. Her işte mülayim olmayı sever."***

Ben, "Ey Allah'ın Resûlü, bunların söylediklerini işitmedin mi?" deyince şöyle buyurdu:

"Ben de onlara 'Ve aleyküm' (Sizin üzerinize olsun) dedim."[524]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle diyen kişi Müslüman ise mürted olup öldürülmeyi hak eder. Ama böyle demeleri sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları öldürmemişti.

Şube'nin bildirdiğine göre Hişam b. Yezid, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: [Yahudi bir kadın, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* pişirilmiş zehirli bir koyun getirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan biraz tattığı için zehirlendi. Kadını huzuruna getirdiler. 'Onu öldürmeyecek misin?' diye sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır"*** dedi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sonraları dalgınlıklarının hep o zehirin etkisiyle olduğunu biliyordum.] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir su-i kastte bulunan bir Müslümanın dinden çıkıp öldürülmeyi hak ettiği hususunda Müslümanlar görüşbirliği içindedirler. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadının bu yaptığından dolayı öldürülmesini mübah kılmadı. Keza bir zimminin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan sövmesi, Müslümanın açıktan sövmesinden farklı bir hüküm gerektirmektedir.

(فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ)

"Küfrün önderleriyle savaşın."

Küfrün önderlerinin Kureyş reisleri olduğunu İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Mücahid'in söyledikleri rivayet edilmiştir.

---

524 Buhari, Edeb, 35

Katade dedi ki: "Küfrün önderleri; Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebia ve Süheyl b. Amr idi. Bunlar, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den ihraç etmeye yeltenenlerdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâet suresinin Mekke fethinden sonra indiği hususunda ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretin dokuzuncu yılsinde insanlara okuması için Hz. Ali *radıyallahu anh* ile birlikte Mekke'ye göndermişti. O yılde Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, Hac emiri olarak haccetmişti. Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef ve Utbe b. Rebia Bedir savaşında öldürülmüşlerdi. Berâet suresinin indiği sırada artık küfrünü açıkça ortaya koyacak bir Kureyş reisi de kalmamıştı. Bu da anılan ayetin Kureyş reisleri hakkında olduğunu rivayet edenlerin rivayetinin asılsız olduğuna delalet etmektedir. Ayette geçen "küfrün önderleri" ifadesiyle belki de Ebu Süfyan ve taraftarları gibi Müslüman olduklarını açıklayan ama kalpleri küfürden tam olarak temizlenmemiş olan ve serbest bırakılan bir kureyş topluluğuydu. Yoksa müslümanlıklarını izhar etmeyen ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında saldırmazlık antlaşması bulunan müşrikler değildi. Müslümanlıklarını izhar eden ama kalpleri küfürden arınmamış olan kureyşli topluluk, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den ihraç etmeye yeltenenlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de hicretten sonra bunlara baskın yapıp savaşmıştı. Bunlar ve diğer Arap liderleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlarla savaşmaları için Kureyşlilere destek oluyorlardı. Cenab-ı Allah, yeminlerini bozmaları ve Müslümanların dinine dil uzatmaları durumunda bunlarla savaşmayı ve öldürülmelerini emretti.

(اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ)

"Onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir."

Yani onların yeminlerine güvenilmez. Yeminlerine tam olarak riayet etmezler. Yoksa bu ayetle, onların yeminlerinin mevcut olmadığı kastedilmiş değildir. Çünkü ayetin başında (وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa"** ifadesi kullanılmış, sonra da buna şu ayet atfedilmiştir: (اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ) **"Yeminlerini bozan**

bir kavimle savaşmaz mısınız?"[525] Böylece (اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ) cümlesiyle 'onların yeminlerinin mevcut olmadığı' manasının değil, yeminlerine riayet etmedikleri manasının kastedildiği ispatlanmış oldu. Bu da (لَا) harfinin bir şeyin mevcut olmadığı manasında değil de o şeyin faziletinin olmadığı manasında kullanılabileceğine delalet etmektedir. Hadislerde ve insanların sözlerinde bunun örnekleri mevcuttur.

Buna örnek olarak şu hadisleri gösterebiliriz:

(لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ)

"Mescidin komşusunun namazı ancak mescitte (efdal olarak) geçerli olur."[526]

(لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ)

"Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse (kâmil) mü'min değildir."[527]

(لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ)

"Abdeste başlarken Allah'ın adını anmayanın abdesti(nin fazileti) yoktur."[528]

(فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ) cümlesindeki (اَئِمَّةَ) "imamlar" kelimesi önderler olarak tercüme ettik. Küfrün önderlerine de imam denildi. Çünkü imam ve önder, iyilikte ve kötülükte kendisine uyulan kimse demektir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ)

---

525 Tevbe, 9/13

526 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/81

527 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/66

528 Tirmizi, Taharet, 20

"Biz onları, ateşe çağıran öncüler kıldık."[529]

Yüce Allah, hayrın imam ve önderleri hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا)

"Onları (Adı geçen peygamberleri) bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık."[530]

Hayırda imam ve önder olan, hidayete ermiş kimse olup başkalarının da hidayete ermesine vesile olur. Şerde imam ve önder olan, kendisi haktan saptığı gibi başkalarını da haktan saptırır.

Mezkûr ayetin, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ihanet eden, onun düşmanı olan müşriklere yardım etmeyeceklerine dair yaptıkları antlaşmaya uymayan, ettikleri yemini bozan, onu Medine'den çıkarmak amacıyla kâfir ve münafıklarla yardımlaşan Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Bu ayette Yüce Allah, önce onların ihanet edip antlaşmayı bozduklarını haber vermiş ve onlarla savaşılmasını da şu ayette emretmiştir:

(قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ) **"Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin."**[531]

Burada anlatılan hükümlerin tümünün şu ayete terettüp etmesi mümkündür: (وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa."**

(اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ) **"Yeminlerini bozan bir kavimle savaşmaz mısınız?"** ayetine bakıldığında aradaki antlaşmayı onların bozmuş oldukları düşünülebilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ

529 Kasas, 28/41
530 Enbiyâ, 21/73
531 Tevbe, 9/14

دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾)

16-"Yoksa; Allah içinizden, Allah'tan, Resûlü'nden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Zira cihad etmiş olsalar, Allah bunu bilir. Ayette bilmek manasına gelen ilim kelimesi kullanılmış ve bununla da mü'minlerin cihad farizasını yerine getirmeleri kastedilmiştir ki, Allah onların cihad ettiklerini bilip tespit etsin.

İcmâ' Delili

(وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً)

"Allah'tan, Resûlü'nden ve mü'minlerden başka sokulacak bir locaya tutunmayanlar..." ayeti, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* uymak gerektiği gibi mü'minlere uymayı ve onların yolundan ayrılmamayı gerektirmekte ve icmâ' deliline tutunmanın gerekliliğine delalet etmektedir. Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى)

"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız."[532]

Önceki ayette geçen (وَلِيجَةً) kelimesi, girilecek yer anlamına gelmektedir. Bir kişi bir yere girdiğinde Arapça'da bu, (وَلَجَ) kelimesiyle ifade edilir. Bu ayette Yüce Allah sanki, 'Kişinin, mü'minlerin girdiği yerden başka bir yere girmesi caiz değildir' demek istemiştir. (وَلِيجَةً) kelimesinin sırdaş

532 Nisâ, 4/115

anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu, iç içe girip karışma ve ünsiyet peyda etme manasınadır. Ayet eğer bu şekilde manalandırılırsa o zaman kişinin, mü'minlerden başkasıyla bir arada ve onlarla iç içe olmasının, din işlerinde onlardan yardım dilemesinin yasak olduğuna delalet eder.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin." [533]

[Mescitleri İmar Etmek]

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾)

17-"Allah'a ortak koşanların Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır."

Mescidin imarı iki şekilde olur. Biri, orayı ziyaret etmek ve orada durmakla olur. Diğeri ise yeni mescid inşa etmek ve eskisinin de yıkılıp dökülen yerlerini onarmakla olur. Mesela mescidi ziyaret eden kimse için (اعْتَمَرَ) kelimesi kullanılır. Beytullah'ı ziyaret etmeye (الْعُمْرَة) denir. Bir kimse mescitlere çokça uğrayıp orada kalırsa ona (فُلَانٌ مِنْ عُمَّارِ الْمَسَاجِدِ) "Falan kişi, mescitleri imar edenlerdendir" denilir. Bir kimse bir şahsın meclisine çokça uğrayıp orada bulunursa ona da (وَفُلَانٌ يَعْمُرُ مَجْلِسَ فُلَانٍ) "Falan adam falanca şahsın meclisini imar etmektedir" denilir. Bu ayet, kâfirlerin mescitlere girmekten, mescit inşâ etmekten, mescitlerin bakım ve onarımıyla ilgilenmekten menedilmelerini gerektirmektedir. Çünkü ayetin lafzı her iki manayı da içermektedir.

---

533 Âl-i İmrân, 3/118

[Dostluk ve Düşmanlıkta Ölçü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا اٰبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا
الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾)

23-"Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."

Bu ayette mü'minlerin baba ve kardeşleri de olsalar kâfirleri dost edinmeleri, onlara yardım etmeleri, onlardan yardım istemeleri, işlerini onlara havale edip gördürmeleri yasaklanmakta, onlarla olan ilişkilerin kesilmesi, onlara saygı gösterilmemesi, tazimde bulunulmaması vacip kılınmaktadır. Ancak bununla birlikte aşağıdaki ayette de bildirildiği gibi kâfir babaya iyilikte bulunmak ve onunla iyi geçinmek emredilmiştir.

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ .... وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik..... Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[534]

Münafıklardan ayırt edilsinler diye mü'minlerin böyle davranmaları emredilmiştir. Çünkü münafıklar kâfirleri dost ediniyor, karşılaştıklarında onlara açıktan saygı gösteriyor ve tazimde bulunuyor, onlara dost olduklarını ve onları koruyup kolladıklarını gösteriyorlardı. Cenab-ı Allah, mü'minlere verdiği bu emri, kendilerini münafıklardan ayırdedecek bir işaret kılmıştır. Bu emri yerine getirmeyenlerin kendilerine yazık edip günaha gireceklerini ve Rabbin azabını hak edeceklerini haber vermiştir.

534 Lokman, 31/14-15

[Müşriklerin Necis (Pis) Oluşları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَٓاءَ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayette müşrik hakkında necis/pislik kelimesi kullanılmıştır. Çünkü onun inancı, necaset/pislikten sakınılması gerektiği gibi sakınılması icab eden bir inançtır. Bu sebeple Yüce Allah onları necis/pislik olarak adlandırmıştır. Necaset kelimesi dini terminolojide iki manaya gelir. Biri maddi pisliklerin necaseti, diğeri de günahların necaseti/pisliğidir. Rics ve ricz kelimeleri de dini terminolojide bu iki manaya gelirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer rics (pis)tir."[535]

Yüce Allah, münafıkların vasıflarını bildirirken de şöyle buyurmuştur:

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ)

535 Mâide, 5/90

"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar rics (pis)tir."[536]

Yüce Allah, müşrikleri necis/pis olarak adlandırdığı gibi, münafıkları da rics/pis olarak adlandırmıştır.

(اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler"** cümlesi, bir mazeret olmadan müşriklerin mescitlere girmelerine engel olunmasını emretmektedir. Çünkü oraları pisliklerden temizlemek bizim görevimizdir.

Müşriklerin Mescide Girmeleri Caiz Mi?

(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا)

"Artık bu yıllarından sonra, (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."

Bu cümlenin manası üzerinde ilim ehli kimseler ihtilaf etmişlerdir.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Müşrik, Mescid-i Haram'a giremez."

Mâlik ayrıca şunu da söyledi: "Müşrik diğer mescitlere de giremez. Ancak bir ihtiyaç durumunda girebilir. Mesela bir davasının görülmesi içi zimmi bir kişi, mescitte bulunan hâkimin yanına girebilir."

Şafiî dedi ki: "Müşrik, Mescid-i Haram dışında bütün mescitlere girebilir."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "ZimmininMescid-i Haram dışında diğer mescitlere girmesi caizdir."

Yukarıda geçen ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır. Ayetteki yasak, ya Mekke'ye ve diğer mescitlere girmekten men olunan müşrikler hakkındadır. Çünkü onların zimmilik antlaşması yoktu. Ya Müslüman olacak-

536 Tevbe, 9/95

ya da kılıçtan geçirileceklerdi. Onlar, Arap müşrikleriydiler. Ya da hac için Mekke'ye girmeleri yasaklanmıştı. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* emir olarak haccettiği yılde, Kurban bayramının ilk gününde bu mealde bir duyurunun yapılmasını emretmişti.

Nitekim Zühri, Humeyd b. Abdurrahman şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, ültimatomu müşriklere okuyacaklarla birlikte Ebu Hureyre'yi *radıyallahu anh* Kurban bayramının ilk gününde Minâ'ya göndermiş ve onlar da oradakilere şunu duyurmuşlardı:

"Bu yılden sonra artık hiçbir müşrik haccetmeyecektir!"

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de, müşriklerle yapılmış olan antlaşmaların iptal edildiğini halka duyurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği bir sonraki yılde artık hiçbir müşrik haccetmemişti. Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh*, müşriklerle aralarındaki antlaşmaların iptal edildiğini duyurduğu yılde Yüce Allah: (يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler"** ayetini indirdi.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde anlattığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berâet suresini tebliğ etmesini emrettiğinde o, **"Bu yıl hiçbir müşrik haccetmesin!..."** şeklinde bir duyuruda bulunmuştur. Bu da (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayetiyle, Mescid-i Harama girmenin yasaklandığına delalet etmektedir. Ayetin devamındaki ifadeler de bu mananın kastedildiğine delalet etmektedir. Şöyle ki: (وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنٖيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَٓاءَ) **"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar."** Müşriklerin haccetmelerine engel olunması durumunda Mekke halkı yoksul düşmekten korkuyorlardı. Çünkü hacca gelenlerle yaptıkları ticaretten yararlanıyorlardı. Bu da ayette kastedilenin, müşriklerin haccetmeleri olduğuna delalet etmektedir. Müşriklerin haccetmekten, Arafat ve Müzdelife vakfelerine durmaktan, Mescid-i Haram dâhilinde yapılmadığı hâlde diğer bazı hac menasikini ifa etmekten menedilmeleri gerektiği hususunda Müslümanların icması, müşriklerin haccetmelerinin yasaklanmış olduğuna delalet etmektedir. Bilindiği gibi zimmilerin Arafat ve Müzdelife'ye girmeleri yasaklanmış değildir. Böylece ispatlanmış oluyor ki ayette kastedilen, müşriklerin haccetmelerinin yasaklanma-

sıdır. Yoksa hac amacı dışında Mescide yaklaşmaları yasaklanmış değildir. Mezkûr ayetteki yasak haccetmeleri hakkında yorumlanırsa, bu yasak bütün müşrikler için geçerli olur. Mescide girmeleri hakkında yorumlanırsa, sadece Mescid-i Haram'a girmeleri hakkında geçerli olur. Oraya yaklaşmaları yasaklanmış olmaz. Oysa ayetteki yasak, Mescid-i Haram'a yaklaşmaları hakkındadır. Buna göre oraya girmeleri yasaktır ama civarına yaklaşmaları yasak değildir, demek caiz olmaz.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hasan, Osman b. Ebi'l Âs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sakif heyeti geldiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için Mescitte bir çadır kurdu.

Sahabiler, "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar necis bir kavimdirler" dediklerinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّهُ لَيْسَ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ أَنْجَاسِ النَّاسِ شَيْءٌ ؛ إِنَّمَا أَنْجَاسُ النَّاسِ عَلَى أَنْفُسِهِمْ)

"Yeryüzünde insanların necisliği diye bir şey yoktur. İnsanların necaseti ancak kendi nefislerinedir."[537]

Yunus'un bildirdiğine göre Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Süfyan, Müslüman olmazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidine girerdi." Ancak gayrı müslim bir kimsenin Mescid-i Haram'a girmesi helal değildir. Çünkü Yüce Allah (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** buyurmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sakif heyeti Mekke fethinden sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelmişti. Yukarıdaki ayet ise Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği hicri dokuzuncu yılde inmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları mescitte konuk etmiş ve necis olmalarının mescide girmelerine engel olmayacağını bildirmişti. Bu da küfür necasetinin, kâfirin mescide girmesine engel olmayacağına delalet

537 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/13

etmektedir. Ebu süfyan'a gelince o, Hudeybiye barış antlaşmasını yenilemek için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmişti. Bu gelişi Mekke fethinden önce olmuştu ki o sırada Ebu Süfyan müşrikti. Mezkûr ayetin inişi her ne kadar bundan sonra idiyse de müşriklerin Mescid-i Haram'a girmelerinin yasaklanmasını gerektirmektedir. Ama diğer mescitlere girmelerinin menedilmesini gerektirmemektedir.

Birileri şöyle diyebilirler: "(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayeti sebebiyle köle, çocuk v.b. dışındaki gayr-ı müslimin hareme girmesi caiz değildir. Ayrıca Zeyd b. Yüseyyi'in rivayetine göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Müşrik hareme girmesin" şeklinde bir duyuru yapmıştır."

Bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu söz eğer gerçekten söylenmişse, gayrı müslimlerin haccetmek maksadıyla hareme girmelerini yasaklamak için söylenmiştir.

Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen haberlerde anlatıldığına göre o, hicretin dokuzuncu yılsinde, 'Bu yılden sonra hiçbir müşrik haccetmesin' şeklinde bir duyuru yapmıştır. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* hadisinde de böyle denmektedir. Böylece ayetteki yasakla, müşriklerin haccetmek maksadıyla hareme girmelerini önlemenin amaçlandığı ispatlanmış olmaktadır.

Şerik'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Müşrikler bu yıllerinden sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Yalnız bir ihtiyaç için köle veya cariye oraya girebilir."***

Bu hadiste de ifade edildiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac için değil de bir ihtiyaç için gayr-ı müslim köle veya cariyenin Mescid-i Haram'a girmesini mübah kılmıştır. Bu da hür olan zimminin de bir ihtiyaç için Mescid-i Haram'a girmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hiç kimse bu konuda köle ile hür arasında ayırım yapmış değildir. Hadiste özel olarak köle ile cariyeden söz edilmesi, -Allah bilir ya- şu sebepten olmalıdır: Genelde köle ile cariye hac için Mescid-i Haram'a girmezler.

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Allah'a ortak**

koşanlar ancak necistirler. Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar" ayeti hakkında Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yalnız gayr-ı müslim de olsa köle veya zimmilerden bir kişi Mescid-i Haram'a girebilir."

Ebu Zübeyr bu haberi Cabir'den *radıyallahu anh* mevkuf hadis olarak rivayet etmiştir. Her iki rivayetin de sahih olması mümkündür. Cabir *radıyallahu anh* bir defasında merfu olarak rivayet etmiş, başka bir defasında da kendi fetvası olarak söylemiştir.

İbn Cüreyc, Atâ'nın "Müşrik Mescid-i Haram'a giremez" dediğini ve ardından şu ayeti okuduğunu rivayet etmiştir: (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا) **"Artık bu yıllarından sonra, (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."**

Atâ dedi ki: "Mekke hareminin tamamı Mescid-i Haram'dır."

İbn Cüreyc, "Amr b. Dinar da bana böyle dedi" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mekke hareminin tamamına mescid denir. Çünkü oranın saygınlığı, Mescid-i Haram'a bağlıdır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ)

"İçinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.)"[538]

Buradaki Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir.

Şu ayette de aynı hüküm geçerlidir: (ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik'dir."**[539]

538 Hac, 22/25
539 Hac, 22/33

Burada Beyt-i Atik ifadesiyle Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir. Çünkü kurban, haremin her neresinde kesilirse kesilsin, geçerli olur. Buna göre (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayetiyle haremin tamamının hac için kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü hac menasikinin çoğu haremle ilişkilidir. Bu anlatıklarımıza binaen Mekke hareminin tamamı Mescid-i Haram hükmündedir. Mescid-i Haram ifadesiyle Mekke haremi, harem kelimesiyle de hac kastedilmiştir. Burada Mescid-i Haram ifadesiyle Mekke hareminin kastedildiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(اِلَّا الَّذٖينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقٖيمُوا لَهُمْ)

"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın."

Bilindiği gibi bu ayette sözü edilen antlaşma, Hudeybiye'de yapılan antlaşmadır. Hudeybiye haremin sınırındadır. Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem, Hudeybiye'nin bir kısmının harem, bir kısmınınsa hill bölgesinde olduğunu söylemişlerdir. Yüce Allah bu ayette Hudeybiye'nin Mescid-i Haram'ın yanında olduğunu mutlak olarak bildirmiştir. Orası, haremin yanındadır. Yüce Allah'ın müşriklerin necis olduklarını bildirmesi, onlardan uzak durmamızı ve aralarına karışmamamızı gerektirmektedir. Çünkü mü'minler, necis şeylerden uzak durmakla emrolunmuşlardır.

(بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا) **"Bu yıllarından sonra"** ifadesine gelince; Katade, "bununla Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği ve Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Minâ'da Berâet suresini okuduğu yıl kastedilmiştir" dedi. O yıl, hicretin dokuzuncu yılsiydi. Sonraki yılde yani hicretin onuncu yılsinde de veda haccı yapılmıştı.

(وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنٖيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَٓاءَ)

"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar."

Bu ayette geçen (عَيْلَة) kelimesi yoksulluk manasına gelmektedir. Yoksul düşen kimse hakkında (عال يَعِيل) kelimeleri kullanılır.

Nitekim bir şair şöyle demiştir:

(وَمَا يَدْرِي الْفَقِيرُ مَتَى غِنَاهُ ... وَمَا يَدْرِي الْغَنِيُّ مَتَى يَعِيلُ)

"Yoksul, ne zaman zengin olacağını bilemez.

Zengin de ne zaman yoksul düşeceğini bilemez."

Mücahid ve Katade dediler ki: Müşriklerin hacdan menedilmeleri halinde Mekke halkı, ticaretlerinin kesada uğrayacağından korkmuşlardı. Bunun üzerine Yüce Allah onları kendi lütfu ile zengin kılacağını bildirdi. Denildi ki: Müşriklerden alınacak olan zengin kılınacakları kastedilmiştir. Başkaları da dediler ki: Müslümanların kendileriyle yapacakları ticaretle Mekkelilerin zengin kılınacağı kastedilmiştir. Çünkü Yüce Allah Arapların ve acemistan halkının Müslüman olacaklarını, hacca geldiklerinde yapacakları ticaretin sağlayacağı yararla Mekkelileri zengin edeceklerini ve bunun da müşriklerin gelmemesinden kaynaklanan zararı telafi edeceğini biliyordu.

Bunun benzeri bir ayet ise şudur:

(جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ
وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ)

"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı."[540]

Yüce Allah Beyt'i haccetmede, Hac kurbanlarını kesmede ve bu kurbanlıkların boynuna gerdanlıklar takmada insanların dini ve dünyevi fayda ve maslahatları bulunduğunu haber vermiştir.

540 Mâide, 5/97

(وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَٓاءَ) **"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar"** ayetiyle de Müslümanların -her ne kadar bu ayetin indiği sırada sayıları az da olsa- haccetmeleri sayesinde Mekkelilerin zengin olacaklarını haber vermiştir. Cenab-ı Allah Mekkelilerin zengin olmalarını kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır. Bunun iki sebebi vardır. Bu sebeplerin her ikisi de kastedilmiş olabilir. Birincisi, bazı Mekkeliler bu zenginliğe kavuşmadan ölebilir. Çünkü Allah, onların zengin olmalarını kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır. İkincisi ise insanların dini ve dünyevi işlerini düzene koymak için umutlarını Allah'a bağlamaları gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ)

"Allah dilerse, siz güven içinde Mescid-i Haram'a gireceksiniz."[541]

Kitap Ehlinden Cizye Alma Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Ölüm sonrası dirilişe ve haşir meydanında toplanmaya iman ettiklerini açıklamakla birlikte Kitap ehlinin Allah'a ve ahiret gününe iman etmediklerini Yüce Allah bu ayette haber vermektedir. Bunun da birkaç mana-

541 Fetih, 48/27

ya gelme ihtimali vardır. Bunlardan birine göre Cenab-ı Allah şu manayı kasdetmiş olabilir: Kitap ehli kimseler, mü'minlerin ebedi olarak cennette, kitap ehlininse cehennemde kalacakları yönündeki ilahi hüküm doğrultusunda ahiret gününe iman etmezler. Ahiret gününe bu şekilde iman etmediklerinden dolayı Cenab-ı Allah onlar hakkında mutlak bir ifade kullanmış ve onların ahiret gününe iman etmediklerini söylemiştir. Aslında bunu derken ahiret gününün hüküm ve yargısına iman etmediklerini bildirmeyi kasdetmiştir. Mesela siz, "Kitap ehli kimseler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmezler" dediğinizde, onun peygamberliğine inanmadıklarını söylemeyi kasdetmiş olursunuz. Denildi ki: Yüce Allah, Kitap ehlini yermek için haklarında böyle bir ifade kullanmıştır. Çünkü onların bu konudaki günahları büyük olduğu için, ahiret gününe inanmamış gibidirler. Tıpkı müşrikler gibi. Onlar da kendi inandıkları kâfirlikleri sebebiyle Allah'a kulluk ederken başkalarını O'na ortak koşmaktadırlar. Başkaları demişler ki: Kitap ehlinin ahiret gününün varlığını ikrar etmeleri, bilgiye dayalı bir ikrar olmadığı için iman sayılmaz. Onların çoğu bu nitelikteki kimselerdir.

(وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ)

"Hak din İslâm'ı din edinmeyen kimseler…"

Şüphesiz hak din, İslamdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ)

"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."[542]

İslam, Allah'ın emrine, peygamberlerinin getirdiklerine teslim olup boyun eğmek ve gereğini yapmak demektir. Din kelimesi itaat etmek, mağlub etmek ve cezalandırmak gibi manalara gelmektedir. Mesela şair A'şâ şöyle demiştir:

(هو دانَ الرَّبابَ اِذْ كَرِهُو الدِّينَ دِراكا بغزوةٍ وصِيالٍ)

"O, Rebabı mağlub etti. Çünkü ona itaatten hoşlanmıyorlardı.

542 Âl-i İmrân, 3/19

Bunu da savaşarak ve hücum ederek telafi etmeye çalıştılar."

Fatiha suresindeki bir ayette şöyle buyrulmuştur: (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) **"Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) mâliki"**

Denildi ki: Ayette geçen "din günü" ifadesiyle ceza günü kastedilmiştir.

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

(كَمَا تَدِينُ تُدَانُ)

"Yaptığının cezasını (karşılığını) görürsün."[543]

Hak Din Nedir?

Yahudi ve Hristiyanların dini hak din değildir. Onlar Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetine iman etmedikleri için Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğmemiş ve O'na itaat etmemişlerdir. 'Onlar, Tevrat ve İncil ile gelen dine inanıp onu kabul ediyor ve hükümlerine uyuyorlar' denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz: Tevrat'ta ve İncil'de Peygamberimizden *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsedilmekte, ona iman etmemiz ve şeriatına uymamız emredilmektedir. Ama Yahudi ve Hristiyanlar bununla amel etmemekte, aksine bunu terketmekte ve hak dine uymamaktadırlar. Kaldı ki Tevrat ve İncil şeriatı neshedilmiştir. Neshedilmesinden sonra onunla amel etmek dalalettir. Şu halde o, hak din değildir. Yine onlar, Kitaplarındaki ayetlerin manalarını ve yerlerini değiştirip tahrif etmiş, Yüce Allah'ın kitaplarının gerektirdiği şekilde değil de kendi nefsi arzu ve heveslerine göre ayetleri yorumlamışlardır. Onlar hak dine uymamışlardır.

Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyanlardır

(مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden..."

543 Buhari, Tefsiru'l-Kur'ân, 1

Kâfirlerden Kitap ehli olanlar, Yahudiler ile Hristiyanlardır. Zira bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا)

"Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere ve hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik" demeyesiniz"[544]

Eğer Mecusiler ve diğer müşrikler Kitap ehlinden olsalardı, o zaman Kitap ehli üç topluluk olurdu. Oysa yukarıdaki ayet, Kitap ehlinin iki topluluk olmasını gerektirmektedir. Bunu daha önce açıklamıştık.

Sabiîler ve Bazı Hristiyan Fırkaları

Sabiîlerin hükmünden, onların Kitap ehli olup olmadıklarından daha önce söz etmiştik. Bunlar iki fırkaya ayrılırlar. Bu fırkalardan biri Kesker ve Betaih 'tedir. Bize ulaşan haberlere görebunlar her ne kadar birçok dini konuda Hristiyanlara muhalif iseler de onların bir sınıfıdırlar. Çünkü Hristiyanların markoniler, Aryusiler ve Marunîler gibi birçok fırkaları vardır. Nasturi, Meleki ve Yakubi gibi Hristiyan fırkaları, Sabiîler'den uzak durup onların haramda olduklarını söylerler. Sabiîler, Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'ya ve Hz. Şit'e tabi olurlar. Hz. Âdem'in oğlu Hz. Şit'e ve Hz. Zekeri'yanın oğlu Hz. Yahya'ya indiğini iddia ettikleri ilahi kitaplara uyarlar. Hristiyanlar, bunları Yuhannacılar olarak adlandırırlar. Ebu Hanife (rh.a), bunları Kitap ehlinden saymış, kestikleri hayvanların yenilebileceğini, kadınlarıyla evlenilebileceğini söylemiştir.

Sabiî adını taşıyan ikinci fırka ise Harranîlerdir ki bunlar Harran tarafında yaşar; putlara taparlar. Bunlar hiçbir peygambere tabi olmaz ve hiçbir kitaba uymazlar. Kitap ehli değildirler. Bu fırkanın kestikleri hayvanların yenilemeyeceği, kadınlarıyla evlenilemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Ebu Hanife'nin Sabiîleri Kitap ehlinden sayması, yukarıda anlatılan ilk Sabiî fırkasıyla ilgilidir. Ebu Yusuf ile Muhammed'e gelince bunlar, Sabiîlerin Kitap ehli olmadığını söylemiş ve yukarıda geçen iki fırkayı

---

544 En'âm, 6/156

birbirinden ayırmamışlardır. Tabiûn'un bu konuda farklı görüşte oldukları rivayet edilmişlerdir.

Heşîm, Mutarrif'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hakem b. Uyeyne'nin yanındaydık. Bir adam ona, Hasan el-Basri'nin Sabiîlerden bahsederken onlar Mecusiler gibi olduklarını söylediğini nakletti. Hasan da, "Ben size böyle dememiş miydim?" dedi.

Abbad b. Avvam'ın bildirdiğine göre Kasım b. Ebi Bezze, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sabiîler, müşriklerden bir topluluk olup Yahudiler ile Hristiyanlar arasındadırlar. Kitapları yoktur." Evzai ile Mâlik b. Enes de bu görüştedirler.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Habip b. Ebi Habip, Amr b. Herem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Cabir b. Zeyd'e soruldu: "Sabiîler Kitap ehlinden midirler? Yiyeceklerini yemek helal midir? Müslüman erkeklerin onların kadınlarıyla evlenmesi helal midir?"

Cabir'in cevabı "Evet" oldu.

Mecusilere gelince, ayetin delaletine göre onlar Kitap ehli değildirler.

Bir de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

"Onlara Kitap ehli gibi muamele edin."[545]

Bu hadis, Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir.

Yahudi ve Hristiyanların cizye vermeleri şartıyla kendi dinleri üzere kalmalarına müsaade etmenin caizliği hususunda ittifak eden ilim ehli, kâfirlerin hangi kısmından cizye alınacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

545 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/280

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Arap müşriklerinin Müslüman olmaları, yoksa kılıçtan geçirilmeleri dışında bir uygulama kabul edilemez. Arapların Kitap ehli olanlarıyla acemlerin her çeşit kâfirlerinden cizye kabul edilir."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Arap müşrikleri dışında her kâfirden cizye kabul edilir."

Zenciler ve benzerleri hakkında ise Mâlik şöyle demiştir: "Bunlar esir alındıklarında Müslüman olmaya zorlanırlar."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cizye vermeleri için Kitap ehli kimselerle savaşılır. Putperestlerle de namaz için savaşılır." Bu cümlede muhtemelen Arap putperestleri olan müşrikler kastedilmiştir.

Sevri dedi ki: "Araplar esir alınmazlar. Hevazin Arapları esir alınmışlardı. Ancak daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları serbest bıraktı."

Şafiî dedi ki: "Arap olsun acem olsun, cizye ancak Kitap ehli kimselerden alınır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün" ayeti, bütün müşriklerin öldürülmesini gerektirmektedir. Bazı kimseler bu ayetin genel manasının Kitap ehli ile Mecusileri ayırıp sadece putperest/müşriklerle sınırlı kaldığını söylemişlerdir. Çünkü Yüce Allah aşağıdaki ayette müşriklerle Kitap ehli ve Mecusileri birbirinden ayırmıştır:

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ
وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا)

"Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya..."[546]

546 Hac, 22/17

Bu ayette müşrikler, başta yer alan sınıflara atfedilmiştir. Bu da müşrik kelimesinin putlara tapanlara mahsus bir isim olduğuna delalet etmektedir. Her ne kadar Hristiyan, Mecusi ve Sabiîlerin tamamı müşrik iseler de bu böyledir. Çünkü Hristiyanlar Hz. İsa'ya taparak onu Allah'a ortak koştular. Mecusiler de müşriktirler. Çünkü onlar kendi itikatlarınca Allah'a güçlü bir ortak koştular. Sabiîler iki fırkadırlar. Bu fırkalardan biri putlara tapar, diğeri tapmaz. Ama başka şekil müşriklikleri vardır. Ancak müşrik kelimesi, putlara tapanlar için kullanılmaktadır.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** emri, bütün kâfirler için değil, sadece müşrikler için geçerlidir. Başkaları dediler ki: Hristiyan, Mecusi ve Sabiîlerin söylemlerinde şirk manası mevcut olduğuna göre bu ayetin lafzı onları da kapsamaktadır. Bu kâfirler cümlesinden Kitap ehlini ayıran ayet olduğu için Kitap ehli dışındaki kâfirler, ister Arap ister diğer milletlerden olsunlar öldürme ayetinin kapsamına girerler.

Cizye vermeleri şartıyla Mecusilerin kendi dinleri üzere bırakılmalarının caizliği hususunda ilim ehli ihtilaf etmemişlerdir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair haberler rivayet edilmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr, Mücalid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Resûlullah'ın** *sallallahu aleyhi ve sellem* **Hecer Mecusilerinden cizye aldığına Abdurrahman b. Avf** *radiyallahu anh* **şahitlik edinceye kadar Ömer b. Hattab** *radiyallahu anh* **Mecusilerden cizye almıyordu**."[547]

Mâlik'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radiyallahu anh* Mecusilerden bahsederken "Onlara nasıl bir muamele uygulayacağımı bilmiyorum" demişti. Bunun üzerine orada bulunan Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittiğime şahitlik ederim:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

547 Buhari, Cizye, 1

"Onlara Kitap ehli gibi muamele edin."[548]

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Katade, Ebu Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: [Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hükümdar Münzir'e bir mektup yazdı. Mektubunda ona şöyle diyordu: ***"Kıblemize yönelen, namazımızı kılan, kestiğimiz hayvanları yiyen kimse, Allah'ın ve Resûlü'nün zimmetine (himayesine) girmiş bir Müslümandır. Mecusilerden bunu yapmayı arzu eden kimse güvendedir. Ama bunu kabul etmeyenin cizye ödemesi gerekir."***[549]

Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn Mecusilerine mektup yazarak onları İslam'a davet etti. Onlardan Müslüman olanların Müslümanlığı kabul edilecek, Müslüman olmayanlar ise cizye ödemekle yükümlü kılınacak, onların kestikleri hayvanların eti yenilmeyecek kadınları ile de Müslüman erkekler evlenmeyeceklerdi."

Tahavi'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. İmrân, Avf'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Abdulaziz, Adiyy b. Ertat'a şöyle bir mektup yazdı: "İmdi sen Hasan'a sor. İmamlarımız başkalarının yapması yasak olan ama Mecusilerin çok sayıda kadını aynı zamanda nikâhlarında tutmalarına neden engel oluyorlar? Bunun sebebi nedir?" Adiyy gidip bunu Hasan'a sordu. O da dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bahreyn Mecusilerinin cizye vermelerini kabul etti ve onların mecusilikleri üzere kalmalarına müsaade etti. O sıralarda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn'deki valisi, Alâ b. Hadremi idi. Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra Ebû Bekir, Ömer ve Osman da (Allah hepsinden razı olsun) böyle yaptılar."

Ma'mer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cizye vermeleri karşılığında Arap olmayan putperestlerle sulh antlaşması yaptı."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hecer Mecusilerinden cizye aldı. Hz. Ömer *radiyal-*

---

548 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/319

549 Bkz: Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 11/129

lahu anh, Sevad Mecusilerinden, Hz. Osman *radiyallahu anh* da Berber Mecusilerinden cizye aldı."

Bu haberlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mecusilerden cizye aldığı bildirilmektedir. Bu haberlerin bazısında Arap olmayan putperestlerden cizye aldığı ifade edilmektedir. Mecusilerden cizye almanın caizliği konusunda fukaha arasında görüş ayrılığı bulunduğunu bilmemekteyiz.

Ümmetin naklettiği habere göre Hz. Ömer *radiyallahu anh,* Sevad Mecusilerinden cizye almıştır. Bazı kimseler, 'Mecusiler Kitap ehli oldukları için Hz. Ömer onlardan cizye almıştır' dediler. Böyle diyenler şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Nasr b. Âsım, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ebû Bekir, Ömer ve Osman Mecusilerden cizye aldılar."

Yine Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "İnsanlar içinde Mecusileri en iyi bilen benim. Onlar Kitap ehli idiler; kitabı okurlardı. İlim ehli idiler; ilim tedrisatı yaparlardı. Ancak kitap ve ilim daha sonra kalplerinden çekilip alındı (unuttular)."

Önceki sayfalarda anlattığımız delillerden de anlaşılacağı üzere Kitap ve sünnete göre Mecusiler Kitap ehli değildirler. Kitap ehli olduklarına dair Hz. Ali'den *radiyallahu anh* gelen rivayet eğer sahih ise Hz. Ali *radiyallahu anh* Mecusilerin geçmişlerinin Kitap ehli olduklarını kastederek böyle demiştir. Çünkü Hz. Ali *radiyallahu anh,* "Ancak kitap ve ilim daha sonra kalplerinden çekilip alındı (unuttular)"demiştir. Şu halde bu kitaba göre onlar Kitap ehli değildirler.

Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına şu hadis de delalet etmektedir. Hasan b. Muhammed, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn Mecusileri hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Onlardan İslamiyeti kabul etmeyenler, cizye ödemekle yükümlü kılınır. Kestikleri hayvanlar yenilmez; kadınlarıyla evlenilmez."**

Eğer Kitap ehli olsalardı kestikleri hayvanların etini yemek ve kadınlarıyla evlenmek caiz olurdu. Çünkü Yüce Allah, Kitap ehlinin kestikleri hayvanların etini yemeyi, kadınlarıyla evlenmeyi mübah kılmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mecusilerden -kitap ehli olmadıkları halde- cizye aldığı sabit olduğuna göre Kitap ehli olsun olmasın diğer kâfirlerden de cizye aldığı sabit olur. Yalnız Arap müşrikleri hariç. Çünkü (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti gereğince onlar hakkında Müslümanlığı kabul etmelerinden veya kılıçtan geçirilmelerinden başka bir uygulama kabul etmemiştir. Bu hüküm, Arap müşriklerine mahsus bir hükümdür. Arap müşrikleri dışındaki diğer müşriklerden cizye almanın caizliğine şu hadis delalet etmektedir.

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müşrik düşmanlarınızla karşılaştığınızda onları, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmeye davet edin. Bunu kabul etmezlerse onları cizye ödemeye davet edin."[550]

Bu, bütün müşrikler hakkında geçerli olan bir hükümdür. Ancak ayet-i kerime ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkındaki uygulamasına dayanarak Arap müşriklerini bu hükmün dışında tuttuk.

Beni Tağlib Hristiyanları

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle savaşın."

Beni Tağlib Hristiyanları da bunlardandır. Her ne kadar bunların bütün hükümlerine tutunmasalar da bunların yolundan gitmektedirler. Çünkü Yüce Allah (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edi-**

550 Bkz: Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 3/6

nirse, kuşkusuz o da onlardandır"[551] buyurarak bir kavmi dost edinen kimsenin o kavimden sayılacağını ve onların tabi oldukları hükme tabi olacağını bildirmiştir.

Bu sebeple İbn Abbas *radiyallahu anh*, Beni Tağlib Hristiyanları hakkında şöyle demiştir: "Bunlar her ne kadar onlardan olmasalar da sırf onları dost edindikleri için onlardan sayılırlar. Çünkü Yüce Allah, **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** buyurmuştur. Hz. Ali *radiyallahu anh*, "Bunların şarap içmekten başka Hristiyanlıkla bir bağları kalmamıştır" dediği zaman İbn Abbas *radiyallahu anh* yukarıdaki ifadeyi kullanmıştır.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayetine göre Adiyy b. Hatim *radiyallahu anh*, huzur-u risalete geldiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

- ***Ey Adiyy b. Hatim, La ilahe illallah demeyecek misin?***

- Benim bir dinim vardır.

- ***Senin dinini ben senden daha iyi biliyorum.***

- Benim dinimi sen benden daha mı iyi biliyorsun?

- ***Evet... Sen Rekûsî değil misin?***[552]

- Evet, Rekûsîyim.

- ***Elde edilen ganimetlerin dörtte birini almıyor musun?***

- Evet, alıyorum.

- ***Senin dinine göre böyle yapman sana helal değildir.***[553]

---

551 Mâide, 5/51

552 [Rekûsîlik: Hıristiyanlık ile Sabiîliğin karışımı olarak ortaya çıkan dini bir inanç. Mütercim]

553 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/359

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bir Hristiyan sınıfına mensup kılmıştı. Ama ganimetlerin dörtte birini aldığı için tam olarak Hristiyan dinine de uymadığını haber vermişti. Çünkü Hristiyanlıkta ganimet almak mübah değildir. Böylece Beni Tağlib kabilesinin Hristiyanlık yoluna girmeleri, Hristiyanların tabi oldukları hükme onların da tabi olmalarının ve Kitap ehlinden sayılmalarının gerekliliğini ispatlamış olmaktadır. Kitap ehlinden olduklarına göre kendilerinden cizye alınması gerekmektedir.

Cizye ve ceza kelimeleri aynı kökten gelmekte olup, kâfirlikte kalmaya devam eden kimselerden ceza mahiyetinde alınan bir vergidir. Mezkûr ayette (Tevbe, 29) cizye için belli bir miktardan bahsedilmemiştir. Bu şekilde onlardan alınan mal ne kadar olursa olsun, alınan o mala cizye denir. Selef ulemasından gelen mütevatir haberlerde anlatıldığına göre Müslümanlardan alınan zekâtın kat kat fazlası gayr-ı Müslimlerin mallarından cizye olarak alınır. Iraklılar, Ebu Hanife ile ashabı ve Sevri bu görüştedirler. Şafiî de böyle demiştir.

Mâlik dedi ki: "Müslüman kişi bir hristiyanı azad ederse, artık onun cizye ödemesi gerekmez. Şayet gerekecek olsa, azad edilmiş olması kendisinin zararına olur ve bu azad edilişten hiçbir fayda sağlamış olmaz."

Beni Tağlib Hristiyanları hakkında Mâlik'in bir şey söylediğini bilmiyoruz.

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Davud b. Kerdus, Umare b. Numan'ın Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey mü'minlerin emîri, Beni Tağlib kabilesinin düşman karşısındaki gücünü kuvvetini biliyorsun. Sana karşı düşmana destek olurlarsa güçleri daha da artar. Uygun görürsen onlara bir miktar mali yardımda bulun."

Hz. Ömer *radiyallahu anh* de çocuklarını Hristiyan yapmak için vaftiz etmemeleri ve sadakalarının (cizyelerinin) kat kat artırılması şartıyla onlarla barış antlaşması yaptı.[554]

Bu haberin ravisi Umare, "Beni Tağlibliler öyle yaptılar. Ama onların ahdine güven olmaz" demiştir. Bu, Kûfeliler nezdinde meşhur bir haber

---

554 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/363

ve yaygın bir rivayettir. Bu, Sevad halkından üç sınıf cizye, arazilerinden de haraç alınmasına ve ümmetin tamamını ilgilendirecek şekilde onlarla yapılan akidlere benzemektedir. Bu akidlerin caiz ve geçerliliği hususunda ihtilaf yoktur.

Beni Tağlib Hristiyanları hakkında Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Eğer Beni Tağlib Hristiyanları için hayatta bırakılırsam onların savaşçılarını öldürür, çoluk çocuklarını esir alırım. Şundan ki: Çocuklarını Hristiyanlaştırmayacaklarına dair Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le aralarında yaptıkları antlaşmayı ben yazıya dökmüştüm."[555]

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Beni Tağlib Hristiyanlarıyla yaptığı antlaşmanın maddeleri hakkında sahabilerden hiç biri itiraz etmemişti. Böylece bu konuda sahabe icması ve ittifakı meydana gelmiş oldu.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Müslümanların kanları birbirine denktir. Mertebesi en düşük olanları (köleleri) bile onların zimmetini korumaya gayret eder. Onların âdil devlet başkanları onlar adına akid yapar."***[556]

'Yüce Allah onlardan cizye almamızı emretmiştir. Onlardan sadaka almakla yetinip onları cizyeden muaf tutmamız caiz olmaz' denilecek olursa biz deriz ki: Ayetin lafzının zahiri manasının gereğine bakılırsa cizyenin bilinen belli bir miktarı yoktur. Cizye, kâfir kalmakta devam etmeleri sebebiyle onlardan alınan mali bir cezadır. Cezanın ise belli bir miktarı olmadığı gibi hangi çeşit maldan ödenmesi gerektiğine dair bir kayıt da yoktur. Beni Tağlib kabilesinden alınan bize göre sadaka değil, cizyedir. Onlardan alınancizye, fey'in harcandığı yerlere harcanır. Çünkü onların sadaka vermeleri söz konusu değildir. Zira sadaka, ibadet olarak verilir. Onların ibadet etmeleri ise varid değildir. Beni Tağlib kabilesi, "Biz kat kat fazla sadaka veririz. Ama cizye ödemeyi kabul etmeyiz" demişlerdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* de, "Bize göre bu cizyedir. Ama siz bunu dilediğiniz gibi adlandırabilirsiniz" demişti. Bu her ne kadar onların da-

555 Ebu Davud, Harac, 30

556 Bkz: Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri, İthafu'l Hiyereti'l Mehere: 5/248

var ve ekinleri için alınıyordu ise de Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bunun cizye olduğunu bildirmişti.

'Onlardan alınan eğer cizye olsaydı, kadınlarından alınmazdı. Çünkü kadınlar cizye ödemekle yükümlü değildirler' denilecek olursa biz deriz ki:

Sulh yoluyla kadınlardan cizye almak caizdir. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yemen'e gönderdiği valilerinden birine (Muâz b. Cebel) kabilesinde ergen olan her erkek ve kadından bir dinar ya da bunun dengi meafir kabilesinin dokuması olan kumaş almasını emretmiştir.[557]

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: beni Tağlib kabilesinin gayr-ı müslim azatlılarından cizye alınır. Ayrıca mallarından herhangi bir vergi alınmaz. Kendilerinden, cizyeden başka bir şey ödemeleri istenmez. Zira Hz. Ömer *radiyallahu anh* Beni Tağlib kabilesiyle bu şekilde bir antlaşma yapmış, azatlıları hakkında antlaşmaya bir hüküm koymamıştı. Bu sebeple azatlıları, bilinen tabakalara göre kafa vergisi olarak cizye verme hususunda diğer zimmilerle aynı hükme tabidirler. Bu azatlıların, Beni Tağlib kabilesinin fertleriyle aynı statüde olmaları gerekmez. Nitekim bir Müslüman da Hristiyan olan kölesini azad ettiğinde bu, onun Müslüman azatlısı gibi cizyeden muaf olmasını gerektirmez.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّ مَوَالِيَ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ) ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"***[558] buyurmuştur, denilecek olursa biz deriz ki: Bu hadisten kastedilen mana şudur: Bir kimsenin azad ettiği köle, o kimseye mensuptur.

Mesela Haşimoğullarının azad ettiği köleye Haşimî, Temimoğullarının azad ettiğine Temimî denir. Aynı nesepten olanların yardımlaşmada ve diyet ödemede birbirlerine destek olmaları gibi, azatlı ile azad edenler arasında da bu yardımlaşma olur. ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"*** hadisinin manası budur. Yoksa cizye ödeme yükümlülüğü veya cizye muafiyeti konusunda azatlı, kendisini azad edenlerle aynı hükme tabi olacaktır anlamına gelmez. Beni Tağlib kabilesinin çocuklarını Hristiyanlığa sok-

557 Ebu Davud, Harac, 30
558 Tirmizi, Zekât, 25

mak için vaftiz etmemelerini Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şart koşmasına gelince bazı haberlerde rivayet olunduğuna göre, çocuklarının Müslüman olmak istemeleri durumunda onları zorla Hristiyanlığa sokmaya çalışmamalarını şart koşmuştur. Onlarla yaptığı antlaşmada Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu şart koşmuştu ki, Müslüman olmak istemeleri durumunda çocuklarına engel olmasınlar.

Harun Reşid'in Muhammed b. Hasan İle Diyaloğu

Mükrim b. Ahmed b. Mükrim'in bildirdiğine göre Ahmed b. Atiyye el-Kûfi, Ebu Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muhammed b. Hasen ile birlikteydik. Birden Harun Reşid çıka geldi. Herkes ayağa kalktı. Yalnız Muhammed b. Hasan ayağa kalkmadı. Hasan b. Ziyad, Muhammed b. Hasan'dan hoşlanmazdı. Hemen kalkıp halifenin huzuruna girdi. Onunla birlikte halifenin bazı adamları da huzura girdiler. Harun Reşid az beklettikten sonra izin çıktı. Muhammed b. Hasan kalktı ve huzura girdi. Ama arkadaşları endişelendiler. İçeride biraz durduktan sonra sevinçli ve huzurlu bir şekilde dışarı çıktı ve şunları anlattı:

Halife bana, "Herkesle birlikte niye sen de ayağa kalkmadın?" diye sordu. Ben kendisine şöyle cevap verdim: "Beni dâhil ettiğin sınıftan ayrılmak hoşuma gitmedi. Sen beni ulema sınıfına dâhil etmiştin. Ulema sınıfından ayrı bir sınıf olan hizmetçiler sınıfına geçmek hoşuma gitmedi.

Senin amcanoğlu *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَحَبَّ أن يَمْثُلَ له الرِّجَالُ قِياماً، فَلْيَتَبَوَّأْ مقعدَه مِنَ النَّارِ)

"Bir kimse, adamların kendisi karşısında kıyama durmasından hoşlanırsa ateşteki yerini hazırlasın!"[559]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki 'adamlar' kelimesiyle hiç şüphesiz ulemayı kasdetmiştir. Bir kimse hizmeti hakkıyla yerine getirir ve hükümdara saygı gösterirse bu, düşmana karşı bir heybet olur. Bir

559 Ebu Davud, Edeb, 165

kimse de sizden öğrenilen sünnete uyarak oturursa bu, sizin için bir zînet olur."

Bu cevabıma karşı Harun Reşid bana, "Doğru söylüyorsun ey Muhammed" dedi ve benimle istişarede bulunarak sözlerini şöyle sürdürdü: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, çocuklarını Hristiyanlaştırmamaları şartıyla Beni Tağlib kabilesiyle barış antlaşması yaptı. Ama buna rağmen onlar çocuklarını Hristiyanlaştırdılar ve bu sebeple kanları helal oldu. Bu konuda sen ne düşünüyorsun?"

"Hz. Ömer *radiyallahu anh*, çocuklarını Hristiyanlaştırmamalarını onlara emretti. Ama Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* sonra onlar çocuklarını Hristiyanlaştırdılar. Hz. Osman *radiyallahu anh* ve amcanoğlu [Hz. Ali *radiyallahu anh*] buna tahammül ettiler. Bu herkesçe bilinen bir husustur. Senin de bundan haberin vardır. Uygulama böyle devam edegelmektedir. Bu, Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* sonraki halifelerin üzerinde uzlaştıkları bir husustur. Bundan ötürü senin bir sorumluluğun olmaz. Ben bu konudaki bilgileri sana açıkladım. Tabii ki senin görüşün daha üstündür."

Böyle dememe karşılık o şöyle dedi: "Hayır. Ancak öncekilerin uygulamalarını Allah dilerse biz de devam ettireceğiz. Adı ve şanı Yüce Allah, peygamberine bahşettiği ahlakı tamamlamak için etrafındakilerle meşverette bulunmasını emretmiştir. O da işlerini yürütürken ashabıyla istişarede bulunur, Cebrail de ona Allah katından emirler getirirdi. Lâkin senin ve çevrendekilerin idaresini Allah'ın kendisine emanet ettiği kimseye (bana) dua etmelisin. Arkadaşlarına da bunu tavsiye et. Sana bir miktar para verilmesini emrettim. Onu çevrendekilere dağıtırsın."

Muhammed b. Hasan, Harun Reşid'in huzurundan çok büyük bir servetin sahibi olarak çıktı, ama o bu serveti çevresindeki kimselere dağıttı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Beni Tağlib kabilesi mensuplarının kendi çocuklarını Hristiyanlaştırmak için vaftiz etmelerine halifelerce ses çıkarılmadığına dair Muhammed b. Hasan'ın bu anlattıkları, onları kendi inanışlarıyla başbaşa bırakmanın caizliğine ve onların diğer Hristiyanlar gibi olduklarına ilişkin bir delildir. Çocuklarını Hristiyanlaştırmamaları şartı üzerine Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* onlarla yaptığı barış antlaşmasında mutlaka iki maksattan biri vardır. Şöyle ki:

1-Çocukları Müslüman olmak isterlerse onları kâfirliğe zorlamasınlar.

2-Çocuklarını küçük yaştan itibaren kâfir olarak yetiştirmesinler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* eğer birinci maddede söylenenleri amaçlamışsa, onların İslam'a tabi olan çocuklarına engel olup onları kâfirlikte kalmaya zorladıkları, bu sebeple antlaşmayı bozdukları ve zimmetten çıktıkları tespit edilmiş değildir. Şayet ikinci maddede zikredilenler amaçlanmışsa Hz. Ali *radiyallahu anh* ile Hz. Osman *radiyallahu anh* onlara ilişmemiş ve onlarla savaşmamışlardır.

Mâlik'in "Müslüman efendinin azad ettiği Hristiyan köle cizye ödemekle yükümlü değildir" demesi, bir delile dayanmaksızın ayetin zahir hükmünü terketmektir. Çünkü Müslümanın azad ettiği Hristiyan köle ile azad edilmemiş diğer kâfirler arasında bir fark yoktur.

Mâlik'in "Müslüman efendinin azad ettiği Hristiyan köle cizye ödemekle yükümlü kılınırsa, azad edilmesi kendisine zarar verir; fayda vermez" demesi doğru değildir. Çünkü köle iken cizye ödemekle yükümlü değildi. Zira kölenin malı efendisine aittir. Müslüman efendiden de cizye almak caiz değildir. Cizye ancak kâfirlikte kalmakta devam etmelerinin bir cezası olarak gayr-ı Müslimlerin mallarından alınır. Kölenin malı yoktur ki ondan cizye alınsın. Azad edilip de mal sahibi olursa cizye ödemesi gerekir. Kendisinden cizye almakla, azad edilmesinden hâsıl olan faydayı elinden almış olmayız. Çünkü azad edildiği için artık o kendi adına tasarrufta bulunabilir; efendisinin onun üzerindeki mülkiyeti, amirliği ve mallarına mâlik oluşu sona erer. Cizye, onun malından alınan az bir şeydir. Bu sayede öldürülmekten kurtulur. Demek ki azad edilmesi kendisi için fayda sağlamıştır.

Cizye Ödemekle Yükümlü Olanlar

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve

hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[560]

Ayetin özünden ve içeriğinden anlaşıldığına göre cizye, savaşa ehil olan kimselerden alınır. Çünkü savaşa ehil olmayan kimselerle savaşmanın emredilmesi mümkün değildir. Zira savaş iki taraf arasında olur. Taraflardan her biri diğerini öldürmeye çabalar. Hal böyle olunca da cizyenin savaşa ehil ve zenaat sahibi olan kimselerden kimselerden alınması gerektiği ispatlanmış olur.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Savaşa ehil olmayan kimselerden cizye alınmaz. Varlıklı da olsalar kör, ağır hasta, felçli veya ileri derecede yaşlı olan kimselerden cizye alınmaz."

Meşhur rivayete göre mezhebimiz fakihlerinin tamamı bu görüştedirler Ancak Ebu Yusuf'un, "Varlıklı iseler kör, ağır hasta ve ileri derecede yaşlı kimselerden cizye alınır" dediği rivayet olunmuştur. Onun, Ebu Hanife'nin görüşünde olduğu da rivayet edilmiştir.

"Nevadir" adlı eserde İbn Rüstem der ki: İmam Muhammed'e, 'Beni Tağlib'li ve diğer zimmilerden zenaat ve malı olmayan, çalışacak güçte olmayan kimseler hakkında fikriniz nedir?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Onların bir şey vermeleri gerekmez. Haraç, ancak zenginden ve iş güç sahibi kimselerden alınır. Çalışıp kazanan, ancak ailesinin geçiminden bir şey artıramayan kimseden kafa vergisi alınmaz." Fakihler dediler ki: Manastırlara kapanıp kendilerine ibadete verenler, eğer insanların arasına girmiyorlarsa cizye ödemekle yükümlü değildirler. Ama insanların arasına giriyorlarsa cizye ödemeleri gerekir. Kadınlarla çocuklar da cizye ödemekle yükümlü değildirler. Çünkü onlar, savaşa ehil değildirler.

Eyyüb ve diğerlerinin bildirdiklerine göre Nafi', Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh* askeri birliklerin komutanlarına mektup yazarak, sadece kendileriyle savaşanlarla savaşmalarını, kadınları ve çocukları öldürmemelerini ancak etek tıraşı yapacak yaşa gelen ergen delikanlıları öldürebileceklerini bildirdi. Yine askeri birliklerin komutanlarına yazdığı mektupta Kitap ehlinden cizye almalarını, kadın-

560 Tevbe, 9/29

lardan ve çocuklardan almamalarını, ancak etek tıraşı yapacak yaşa gelen ergen delikanlılardan almalarını emretti."

Âsım'ın bildirdiğine göre Mesruk, Muâz b. Cebel'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni Yemen'e gönderdi ve bana, Maafir kabilesindeki ergen olan her erkek ve kadından bir dinar ya da ona muadil bir mal almamı emretti."

Cizyenin Miktarı

Cizyenin miktarına gelince Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Bu ayetin zahirinde, cizyenin miktarı hakkında bir delile rastlanmamaktadır. Dolayısıyla fakihler, cizyenin miktarı hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Varlıklı olan kimsenin kırk sekiz, orta halli olanın yirmi dört, rençberlik yapan fakirin ise on iki dirhem vermesi gerekir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Altını olanların dört dinar, gümüşü olanlarınsa kırk dinar vermeleri gerekir. Bunda zengin fakir ayırımı yapılmaz. Bu miktardan eksik olmayacağı gibi fazla da olmaz."

Şafiî dedi ki: "Zengin veya fakir herkesin birer dinar vermesi gerekir."

Ebu İshak, Harise b. Mudarrib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Osman b. Hanif'i *radiyallahu anh* Sevad halkına gönderdi. O da mali durumlarına göre bazısından kırk sekiz, bazısından yirmi dört, bazısından da on iki dirhem cizye aldı."

A'meş'in bildirdiğine göre İbrahim b. Muhacir, Amr b. Meymun'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Huzeyfe

b. Yeman'ı *radiyallahu anh* Dicle'nin ötesine, Osman b. Hanif'i *radiyallahu anh* de Dicle'nin berisine gönderdi. Bunlar görevlerini tamamladıktan sonra yanına vardıklarında Hz. Ömer *radiyallahu anh* kendilerine sordu: 'O yerlerin ahalisinden ne miktarda cizye aldınız?'

Onlar, 'Her adamdan aylık dört dirhem aldık' deyince Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Buna kimin gücü yeter?' diye sordu. Onlar, 'Halkın fazla malı vardı' dediler."

Bu haberin ravilerinden Amr b. Meymun, hangi sınıftan ne kadar alındığına dair herhangi bir açıklama yapmayıp sadece kırk sekiz dirhemden bahsetmiştir. Hârise b. Mudarrib ise üç tabakadan detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Amr b. Meymun'un hadisindeki ifadeyi, cizyenin alınan en fazla miktarı olarak düşünmek gerekir. O da mali bakımdan alt ve orta tabakadan değil de üst tabakadan alınan cizyenin miktarıdır.

Mâlik'in bildirdiğine göre Nafi', Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, altını olanların dört dinar, gümüşü olanlarınsa tahsilata giden Müslümanların üç günlük yiyecek ve erzakıyla birlikte kırk dirhem cizye vermelerine hükmetti."

Bu, Amr b. Meymun'un rivayetine benzemektedir. Cizye yükümlüsü üç tabakanın açıklandığı rivayet, bu bapta kullanılması en uygun olan rivayettir. Çünkü o rivayette detaylar ve her tabakanın açıklaması vardır. Çünkü cizyeyi üç tabakaya tarheden, kırk sekiz dirhem verilmesini öngören rivayeti de benimsemektedir. Ama cizyeyi herkes için kırk sekiz dirhemle sınırlayan kimse, üç tabakanın birbirinden ayrılmasını ve her birinin ödeyeceği miktarın diğerlerinden farklı olmasını öngören rivayeti terketmiş olmaktadır.

Zengin fakir herkesin birer dinar cizye vermesi gerektiğini söyleyenler, Muâz b. Cebel'in *radiyallahu anh* şu rivayetini delil olarak ileri sürmektedirler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muâz'ı Yemen'e gönderirken ergenlerden birer dinar veya bunun dengi Meafir kabilesinin dokuması kumaş almasını emretmişti. Bize göre bu, sulh şeklindeki anlaşma ile alınan cizyedir. Ya da onların fakirlerinden alınan bir cizyedir. Bize göre bu uygulama caizdir. Bunun delili de Muâz'dan *radiyallahu anh* gelen bir rivayettir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ergen olan

erkek ve kadın herkesten birer dinar almasını emretmişti. Sulh antlaşması maddeleri arasında yer alması hariç, kadınlardan cizye alınmayacağı hususunda ihtilaf yoktur.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Mansur, Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yemen'de görevli olarak bulunan Muâz *radiyallahu anh* a mektup göndererek ergen olan kadın ve erkeklerden birer dinar ya da bunun dengi Meafir kabilesi dokuması kumaş almasını emretti."[561]

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Esved, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَتَبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ أَنَّهُ مَنْ كَانَ عَلَى يَهُودِيَّةٍ أَوْ نَصْرَانِيَّةٍ فَإِنَّهُ لَا يُفْتَنُ عَنْهَا وَعَلَيْهِ الْجِزْيَةُ عَلَى كُلِّ حَالِمٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ دِينَارٌ أَوْ قِيمَتُهُ مِنَ المعَافِرِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **Yemen halkına şu mealde bir mektup yazdı: Yahudilik veya Hristiyanlıkta kalanlar o dinlerden ayrılmaya zorlanmazlar. Ancak cizye ile yükümlü olurlar. Ergen olan kadın erkek, köle ve cariyeler birer dinar ya da bunun dengi meafir kabilesinin dokuduğu kumaş verirler."[562]

Cizyenin üç tabakadan alınması gerektiğinin delili şudur: Arazilerden alınan haraç sahibinin mali gücüne göre değişir. Bu da arazinin durumuna ve elde edilen ürüne göre değişik miktarda olur. Bu bazı yerlerde bir kafiz (108 kg) ve bir dirhem, bazı yerlerde bir kafiz ve beş dirhem, başka bazı yerlerde ise bir kafiz ve on dirhemdir. Buna göre kafa vergisi olan haracın miktarı da güç ve imkânlarla orantılı olmalıdır.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, Huzeyfe ile Osman b. Hanif'e "Muhtemelen siz arazi sahiplerine güçlerinden fazla mükellefiyet yüklemişsiniz" demesi, onların da, "Onlara fazla miktarda ürün bıraktık" demeleri buna delalet etmektedir. Bu hadise, cizye ve haracın miktarını belirlemede mü-

561 Ebu Davud, Harac, 30
562 Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 5/97

kellefin mali gücünün esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Bu da yükümlünün yoksul veya varlıklı olmasının göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir.

Yahya b. Âdem'in anlattığına göre cizye için belli bir miktar söylenemez. Bu, yükümlünün mali gücüne göre belirlenir. Bu, icmaya aykırı bir görüştür. Hasan b. Salih'in şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* belirttiği miktardan fazla cizye alınması caiz değildir. Ama indirim yapılabilir.

Başkaları dediler ki: "Kişinin mali durumuna göre cizyenin miktarı artırılıp eksiltilebilir."

Hakem'in rivayetine göre Amr b. Meymun, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Osman b. Hanif'e şöyle dediğine şahit olmuş: "Allah'a yemin ederim ki her bir cerib (3600 zira'lık) araziye bir kafiz (108 kg) ve bir dirhem haraç, her kişiye de iki dirhem cizye yüklesem bunu ödemeleri onlara ağır gelmez."

Bu haberin ravisi Amr b. Meymun der ki: Kişi başı cizye kırk sekiz dirhemdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu miktarı elli dirheme çıkardı. Cizyeyi artırmanın caiz olduğu görüşünde olanlar, bu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler. Ancak bu meşhur bir hadis değildir. Bunun rivayeti sabit değildir. Bu görüşte olanlar, Ebu'l Yeman'ın Safvan b. Amr'dan yaptığı rivayeti de delil olarak ileri sürmektedirler. Bu rivayete göre Ömer b. Abdulaziz, manastırlardaki rahiplerden herbirinin (aylık) iki dirhem cizye ödemesine hükmetmiştir. Bize göre bu miktar, onları orta tabakadaki yükümlülerden sayması dolayısıyladır. Bu kadarını ödeyebileceklerine kanaat getirdiği için onları bunu ödemekle yükümlü kılmıştır. Nitekim Süfyan b. Uyeyne, Ebu Necih'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer neden Şam halkını, Yemen halkını ödemekle yükümlü kıldığından daha fazla miktarda cizye ödemekle yükümlü kıldığını sordum. "Şamlılar daha zengin oldukları için" dedi.

Cizye Mükelleflerinin Tabakalarının Birbirinden Ayırdedilmesi

Kitabü'l Harâc'da Ebu Yusuf dedi ki: "Cizye mükelleflerinden belirttiğim şekilde tabakalarına göre cizye alınır. Sarraf, kumaş satan, sanatkâr, tacir, ilaç yapan, tabip, elinde sanat ve ticareti bulunup çalışan kimseler gibi varlıklı olanlardan kırk sekiz dirhem alınır. Her sanat ve ticaret erbabından sanat ve ticaretine göre cizye alınır. Varlıklı kırk sekiz dirhem, orta hallilerden yirmi dört dirhem alınır. Sanatı kırk sekiz dirhemlik ödemeyi kaldırabilenden bu miktar cizye alınır. Yirmi dört dirhemlik ödemeyi kaldırabilenden ise yirmi dört dirhem alınır. Terzi, boyacı, kasap, ayakkabı imalatçısı ve köşker gibi el emeğiyle geçinenlerden on iki dirhem alınır."

Bu ifadesiyle Ebu Yusuf, cizye mükelleflerinin mal ve mülklerini değil, insanların zengin ve yoksulu tanımlamadaki âdeti üzere sanat ve ticaretlerini esas almıştır.

Ali b. Musa el-Kummi bunu mezhebimiz müçtehidlerinden herhangi birine nispet etmeksizin şöyle demiştir: Birinci tabaka, çalışan ama Müslüman olduğu varsayıldığında zekât vermekle yükümlü olmayan kimsedir. Bu tabakadakiler yoksul zenaat erbabıdır. Yani iki yüz dirhemden az bir mala sahip olanlar bu tabakadadırlar. İkinci tabakadakiler, iki yüz dirhemden dört bin dirheme kadar mala sahip olanlardır. Çünkü iki yüz dirheme sahip olan bir kimse şayet Müslüman olsa zekât vermekle yükümlü olur. Bu durumdaki bir kişi, fakir tabakasının dışındadır. Biz dört bin dirhemi Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şu sözlerine dayanarak esas aldık: "Dört bin dirhem, çoluk çocuğun nafakasıdır. Fazlası ise çok mal demektir."

İki yüz dirhemden on bin dirheme kadar mala sahip olanların da ikinci tabakadan sayılması caizdir. Bundan daha fazla mala sahip olan kimse üçüncü tabakaya dâhildir.

Zira Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(Öldüğünde) geride on bin dirhem bırakan bir kimsenin bu dirhemleri kıyamet gününde ateşten tabakalar olup canına yapıştırılarak kendisine azab edilir." Ali b. Musa el-Kummi'nin bu söyledikleri, kendi içtihadı olup doğruluğuna kanaat getirenler bununla amel edebilirler.

Katade dedi ki: Konunun başında geçen ayette yer alan (عَنْ يَدٍ) kelimesi, gayr-ı müslimin sizin güç ve üstünlüğünüz karşısında ezilerek cizyeyi kendi eliyle ödemesi anlamına gelmektedir. Öfkeli halde ödeme manası anlaşılmasın diye ayette bu kayda yer verilmiştir. Çünkü cizye yükümlüsü olan gayr-ı müslim, öldürülmekten kurtulmak için bu malı kendi rızasıyla İslam devletine ödemektedir. Buna göre ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Cizye mükellefi gönül rızasıyla cizyeyi verinceye kadar onlarla savaşın."

Ayetteki (عَنْ يَدٍ) kelimesi nimet manasına de gelebilir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Onlar, cizyelerinin kabul edilmesi gibi bir nimete nail olduklarını itiraf ederek cizyeyi verinceye kadar onlarla savaşın."

Diğer bazıları da bu kelimenin, cizyenin nakit ve peşin olarak ödenmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: "Kahredici güce sahip olana itaat eden bir kimse bir şeyler verirken gönül rızasıyla ve hemen kendi eliyle teslim eder."

Cizye ayetinde geçen (صَاغِر) kelimesi, zelil ve hakir anlamına gelmektedir. (وَهُمْ صَاغِرُونَ) İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Cizye yükümlüsü olanların elbiseleri boyunlarına dolandırılıp çekiştirilerek cizye ödemeye götürülürler."

Selman-ı Farisi dedi ki: "Yerilerek ve dee hiç övülmeyerek kendilerinden cizye alınır."

Şöyle de denilmiştir: "Onlar küçülmüş olarak öderler. Çünkü bu muameleye müstahaktırlar. Cizye onlardan tahsil edilir. Bunun karşılığında onlara mükâfat verilecek değildir."

İkrime dedi ki: "Küçülmüş olarak yani kendileri ödemeyi ayakta yaparlar. Tahsil eden görevli ise oturduğu yerde tahsilatı yapar."

Denildi ki: Ayetteki "küçülme" ifadesiyle zelil olmaları ve alçalmaları kastedilmiştir. Bu kelimeyle (ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ) **"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ve (mü'min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır"**[563]

563 Âl-i İmrân, 3/112

ayetinde sözü edilen zilletin onları kapladığı kastedilmiş olabilir. Bu ayette geçen (حَبْل) kelimesi, cizye ödeyenler için Allah'ın verdiği ve Müslümanlara da uymalarını emrettiği güvence anlamına gelmektedir.

Abdulkerim el-Cezeri'nin rivayetine göre Said b. Müseyyeb, Nabti yöresi Hristiyanlarından cizye alınırken onları zora koşup yormanın müstehap olduğu görüşünde idi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ifadeyle onlara işkence etmek, onları kaldıramayacakları bir yükün altına sokmak kastedilmiş değildir. Sadece hafife alınmaları ve zelil kılınmaları kastedilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا لَقِيتُمُ الْمُشْرِكِينَ فِي الطَّرِيقِ فَلَا تَبْدَءُوهُمْ بِالسَّلَامِ وَاضْطَرُّوهُمْ إِلَى أَضْيَقِهِ)

"Yolda müşriklerle karşılaştığınızda onlara önce siz selam vermeyin. Onları yolun en dar kısmından geçmeye mecbur edin."[564]

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُصَافِحُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى)

"Yahudi ve Hristiyanlarla tokalaşmayın."[565]

Bütün bunlar, kâfirlikleri sebebiyle Cenab-ı Allah'ın gayr-ı Müslimlere giydirdiği zillet elbisesinin örnekleridir.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin." [566]

564 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/342

565 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/212

566 Âl-i İmrân, 3/118

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

“Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır.”[567]

Bu ayetlerde Yüce Allah, kâfirlerle dost olmayı, onlara saygı gösterip ikramda bulunmayı yasaklamış; onları tahkir edip alçaltmayı emretmiştir. Müslümanların işlerinin idaresinde onlardan yardım istemeyi de yasaklamıştır. Çünkü onlardan yardım istemek, onları güçlü ve üstün konuma getirir. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa el-Eş'ari *radiyallahu anh* ye yazdığı mektupta, yazışmalarında herhangi bir müşrikten yardım istemesini yasaklamış ve şu ayeti okumuştu:

(لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا) **“Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar.”** Sonra da şöyle demişti: “Allah'ın zelil kılmasından sonra onları tekrar aziz kılmayın.”

(حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

“Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar (onlarla savaşın)” ayeti, küçük düşürülüp zelil kılınarak cizye vermelerine kadar kâfirlerle savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Buna göre devlet yönetiminde yer alıp Müslümanları yönetir, onlara emir verip yasaklamada bulunurlarsa, zimmilik sebebiyle onlara verilmiş olan güvence sona ermiş olur. Çünkü cizye vermeleri, küçülüp zelil olmaları sebebiyle Cenab-ı Allah onların canlarını koruma altına alıp güvence vermiştir. Buna göre ister devlet başkanı tarafından atanmış olsun, ister kendi başına buyruk hareket ederek yapmış olsun, gasp yapan, vergi alan, Müslümanlara zulmeden bir gayr-ı müslimin zimmilik anlaşması sona erer ve öldürülmesi gerekir. Bu da devlet başkanının işlerini onun adına yürüten, Müslümanlara

567 Mâide, 5/51

zulmedip üstünlük taslayan, vergi alan Hristiyanların zimmi sayılmayacağına ve kanlarının mübah olacağına delalet etmektedir. İnsanlardan haksız vergi alanlar Müslüman iseler yol kesen eşkıya hükmündedirler. İnsanların mallarını ellerinden almak için yol kesenlerin öldürülmeleri mübahtır. Malını almak için canına kasteden kişiyi, saldırıya uğrayanın öldürme hakkına sahip olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle buyurmuştur:

(مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ)

"Malı (elinden alınmak) istenen kimse vuruşur da öldürülürse şehid olur." [568]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

(مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ)

"Malı uğruna öldürülen şehittir. Ailesi uğruna öldürülen şehittir. Kanı uğruna öldürülen şehittir." [569]

Başkasının malını gasp şeklinde almak isteyen Müslümanın öldürülmesi caiz olduğuna göre bu suçu işleyen kişi zimmi ise öldürülmeyi iki sebeple hak eder. Bu sebeplerden biri, öldürülmesini ayetin zahirinin gerektirmesidir. Diğeri de haksız yere bir Müslümanın malını almaya kasdetmesidir.

Cizye Ödemenin Vacip Oluş Vakti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

568 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/334

569 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/377

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlü’nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Ayette evsafı bildirilen gayr-ı Müslimlerle savaşmak vacip kılınmış ve bu savaşın, cizye vermelerine kadar devam etmesi gerektiği bildirilmiştir. Çünkü ayette geçen (حَتّٰى) kelimesi gaye, zaman sınırı manasınadır. Ayetin lafzının hakikat manası budur. Zahirinden anlaşılan mana da budur. Mesela (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ) **“Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın”**[570] ayeti kadınlara ancak âdetten temizlenmeleri durumunda yaklaşmanın mübah olacağını bildirmektedir. Bir kimsenin, “Zeyd eve girinceye kadar ona bir şey verme” demesi, eve girmesine kadar Zeyd’e bir şey vermemeyi, ancak eve girdikten sonra verilebileceğini gerektirmektedir. Böylece mezkûr ayetin Kitap ehli ile savaşmayı gerektirdiği ve onlar cizye verince bu savaş halinin sona ermesini gerektirdiği ispatlanmış oldu. Bu da cizye vermenin, zimmilik akdinin yapılmasıyla birlikte vacip olduğuna delalet etmektedir. Ebu Hasan el-Kerhi de böyle diyordu. İbn Semmaa, Ebu Yusuf’un şöyle dediğini nakletmiştir: “Yıl girip de üzerinden iki ay geçmeden üzerindeki iki aylık cizye taksidi zimmiden alınmaz. Cizye de vergi tahsilatı gibi muamele uygulanır. Yani iki ayda bir veya buna benzer bir periyotla (taksitler halinde) tahsilat yapılır. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda geçen vergi kelimesiyle kira muamelelerindeki kira bedelleri kastedilmiştir. Ebu Yusuf dedi ki: “Yıl tamamlanmadan zimmiden cizye alınmaz. Lâkin bu muamele yıl içinde yapılmaktadır.” Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İki aydan söz etmesi, ödeme periyodunu bildirmek içindir. Yükümlünün zimmilik anlaşmasını sürdürebilmemiz için bu ödemeyi yapması gereklidir. Ayetin zahiri manası da bunu gerektirmektedir.

İbn Semmaa’nın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife’nin zimmi hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: “Zimminin kafa vergisi, içinde bulunduğu yıl içinde kendisinden tahsil edilir. Yıl sona erince artık bu tahsilat yapılmaz.” Bu sözü, Ebu Hanife’nin zimmilik akdi yapmakla cizye vermenin de vacip olduğunu görüşünde olduğuna delalet etmektedir. Yılnin bir

570 Bakara, 2/222

kısmı geçtikten sonra ödemenin yaptırılması, yükümlüye ödeme kolaylığı sağlamak ve onu rahatlamak içindir. Bilindiği gibi Ebu Hanife, "Yıl sona erince artık bu tahsilat yapılmaz. Çünkü ikinci yılnin girmesi, başka bir cizye ödenmesini gerektirir. İki yılnin cizyesi üst üste yığılınca biri düşer." Ebu Yusuf ile Muhammed'in, bu durumda cizyelerden birinin düşmeyeceğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife'nin görüşünün izahı şöyledir: Cizye, Kitap ehlinin kâfirlikte kalmaya devam etmelerinin bir cezası olarak kendilerinden alınması vacip olan bir vergidir. Bunun yanısıra onlar aynı zamanda savaş ehli kimselerdirler. Cizyeyi tahsil etmek, devlet başkanının hakkıdır. Bu yönüyle hadlere benzer. Aslında bu, ceza olarak ödenmesi gereken bir vergidir. Bunu almak da devlet başkanının hakkıdır. Aynı cinsten hadler üst üste yığılınca sadece birini uygulamakla yetinilir. Mesela bir kimse defalarca zina etse veya defalarca hırsızlık etse, sonra da durumu devlet başkanına intikal etse, defalarca işlediği suçtan ötürü kendisine yalnız bir had uygulanması gerekir. Cizyenin hükmü de böyledir. Çünkü o, ceza olarak ödenmesi gereken bir vergidir. Hatta onun hükmü ve durumu hadlere göre daha hafif ve daha zayıftır. Çünkü yükümlünün Müslüman olmasıyla üzerindeki cizye borçlarının düşeceği, ama suçlunun Müslüman olmasıyla üzerindeki hadlerin düşmeyeceği hususunda mezhebimiz fakihleri arasında ihtilaf yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu Müslümanların malıyla ilgili bir borç ve hak olduğuna göre borçlarda ve arazilerin haracında olduğu gibi, üst üste yığılması, bir kısmının düşmesine sebep teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Arazilerin haracı zillet göstergesi ve ceza olarak ödenmemektedir. Bunun delili de arazi haracının Müslümanlardan da alınmasıdır. Ama cizye müslümanlardan alınmamaktadır. Ebu Hanife'nin söylediklerinin benzerini Tavus'un da söylediği rivayet edilmiştir. İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Süleyman el-Ahvel, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Birkaç yılnin zekâtı ödenmeyip yükümlünün zimmetinde birikirse, tıpkı cizye gibi sadece ilk yılnin ki ödenir."

Cizye ödemesi gereken bir zimmi Müslüman olursa, devlete borçlu olduğu cizyenin kendisinden alınıp alınmayacağı hususunda fakihler farklı

görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri, alınmayacağını söylemişlerdir. Mâlik ile Ubeydullah b. Hasan da bu görüştedirler.

İbn Şübrüme ile Şafiî dediler ki: "Yılnin bir kısmı geçtikten sonra Müslüman olursa, cizyenin geçen kısma tekabül eden kısmı kendisinden tahsil edilir. İslam'a girmenin, ödenmesi gereken cizyeyi düşürdüğünün delili şu ayettir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Ayet-i kerime, bu meseleyle ilgili söylediğimizin doğruluğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Kâfir kalmakta devam ettikleri için kendileriyle savaşılması gereken kimselerden -eğer ödemezlerse- cizyenin zorla alınması emredilmiştir. Ama bunlar Müslüman oldukları zaman kendileriyle savaşmak gerekmez. Dolayısıyla cizye ödemekle de yükümlü olmazlar.

2-Yüce Allah'ın **"küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar"** meâlindeki kavli, küçülüp zelil oldukları bir halde Kitap ehlinden cizye alınmasını emretmektedir. Müslüman olmalarından sonra artık böyle bir durum onlarda söz konusu olamaz. Çünkü küçük düşürüp zelil ederek Müslümandan cizye almak mümkün değildir. Bunun dışında başka bir şekilde mallarını ellerinden aldığımızda, alınan şey cizye olmaz. Zira cizye, Kitap ehlini küçük düşürüp zelil ederek mallarını ellerinden almaktır.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ)

"Müslüman, cizye ödemekle yükümlü değildir."[571]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Müslümandan cizye alınmasını reddetmiştir. Küfür halindeyken ödemesi gereken ile İslam'a girmesinden sonra ödemesi gerekmeyen arasında bir ayırım yapmamıştır. İslam'a girmesi sebebiyle üzerindeki cizye borcunun düşmesi böylece vacip oldu. Bu borcun düşmesi gerektiğine delalet eden hususlardan biri de şudur: Cizye ile ceza aynıdır. Cizye, savaşmaya ehil olan kimsenin kâfirlikte kalmaya devam etmesinin cezasıdır. Bu kişi İslam'a girince, geçmişte kâfirlikte kalmış olmasının cezası düşer. Çünkü mükellefiyetin devam ettiği ve Yüce Allah'ın tanıdığı tevbe etme süresi içinde tevbe eden kimsenin cezalandırılması caiz değildir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri, ölen kimsenin cizye borcunun düşeceğini söylemişlerdir. Çünkü ölümünden sonra bir kimsenin küçülüp zelil olarak cizye vermesinin zamanı artık geçip gitmiştir. Dolayısıyla onun bıraktığı malınan şey cizye olmaz.

Buna dayanarak fakihlerimiz demişler ki: Mal ve hayvanlarının zekâtını vermesi gereken ancak vermeden ölen kimsenin zekât borcu düşer. Devlet başkanı bu zekâtı onun malından almaz. Çünkü usûle göre zekâtı almanın yolu ve konumu ibadetlerin yoludur. Mükellefin ölümü sebebiyle düşer. Yine fakihlerimiz dediler ki: Hâkim kararıyla karısına nafaka vermesi gereken kimsenin kendisi veya karısı ölürse, nafaka düşer. Çünkü bunlara göre nafakanın konumu bir şeyin bedeli değil, aile bağıdır. Aile bağı ise ölümden sonra devam etmez. Fakihlerimiz bu sebeple nafakanın ölüm sebebiyle düşmesine hükmetmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hadlerin uygulanması ceza şeklinde vacip olur. Tevbe, haddi düşürmez. Aynı şekilde kâfir iken zina etmiş veya hırsızlık etmiş bir zimmi Müslüman olursa, İslam'a girmesi ve tevbe etmesi haddini düşürmez. Her ne kadar usûle göre haddin vacip oluşu ceza şeklinde olsa ve tevbe eden kişi de tevbesi sahih olan bir fiilinden dolayı cezaya müstahak olmasa bile bu böyledir."

571 Ebu Davud, Harâc, 34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ceza şeklinde vacip olan had, İslam'a girip tevbe etmesi sebebiyle düşer. Ama İslam'a girip tevbe etmesinden sonra vacip kıldığımız, ceza şeklinde vacip kıldığımız had değildir. Aksine o, vacipliğine dair bir delil sebebiyle mihnet/imtihan şeklinde vacip kıldığımız bir haddir. Bu delil, ilk haddi ceza şeklinde vacip kılan delilden başka bir delildir. İslam'a girmesinden sonra cizye ve ceza şeklinde olmaksızın elinden bir miktar mal almamızı vacip kılan bir delil bulunursa biz bunun vacipliğine itiraz etmeyiz. Yalnız ondan alınan bu mal cizye olmaz. Çünkü cizye adı, malın ondan ceza mahiyetinde alınması manasını içermektedir. Oysa sen, İslam'a girmesinden sonra da kendisinden cizye alınacağını iddia etmektesin. Ondan alınan malınan cizye olmadığını, alınması vacip olan cizyenin İslam'a girmesi sebebiyle düştüğünü, ondan cizye dışında başka bir mal alınması gerektiğini itiraf edersen, o zaman sen vacipliğini gerektiren bir sebep olmaksızın bir Müslümanın mali bir yükümlülük altına girmesi gerektiğini iddia etmiş olursun. Bir delil olmadan da bu iddianı kabul etmeyiz.

Mesudi, Muhammed b. Abdullah es-Sekafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir dihkan[572] müslüman oldu. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* yanına vardı. Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle dedi: Sana gelince sen artık cizye ödemeyeceksin. Arazilerin ise artık bizimdir (İslam devletinindir)." Başka bir rivayete göre Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle demiştir: "Eğer arazilerini bırakıp başka tarafa gidecek olursan, başkalarından ziyade onlara biz mâlik oluruz."[573]

Muammer'in bildirdiğine göre Eyyüb, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Müslüman oldu. Bir ara cizye ödemesi için yakalandı. Kendisine 'Sen cizye ödememek için Müslüman oldun' denildi. Adam, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* huzurunda, 'İslam'a girersem cizye ödemekten kurtulacağımı biliyordum' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Evet Vallahi. İslam'a girmekle cizye ödemekten kurtulunur' dedi ve adamın cizye ödeme yükümlülüğünü kaldırdı."[574]

572 [Dihkan, Sâsânîler ile Ortaçağ'daki bazı İslâm devletlerinin idarî teşkilâtında köy reisi, şehir ve yöre beyi anlamına gelen bir tabirdir. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi). Mütercim]

573 Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 5/100

574 Nasıruddin el-Elbani, a.g.e: 5/100

Hammad b. Seleme, Humeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ömer b. Abdulaziz, valilere şu meâlde bir mektup yazdı: "Bizim gibi şehadet getiren, kıblemize yönelen ve sünnet olan kimseden cizye almayın."

İşte bu selef uleması kişilerin Müslüman değilken ödemekle yükümlü oldukları cizye ile İslam'a girdikten sonra bütün Müslümanların üzerinden kaldırılan cizye arasında bir ayırım yapmamışlardır.

Mervaniler, Müslüman Olan Zimmilerden Cizye Alıyorlardı

Mervaniler, Müslüman olan zimmilerden cizye alıyor ve cizyenin köle vergisi gibi bir şey olduğunu, İslam'a girse de kölenin bu vergiyi ödemesi gerektiğini söylüyorlardı. Müslümanlara karşı işledikleri suçların yanına bu da eklenen bir kusurdu. İslamiyette peyder pey gedik açma ve İslamı yıkmaya devam ediyorlardı. Derken Ömer b. Abdulaziz hilafete geldi. Irak'taki valisi Abdulhamid b. Abdurrahman'a mektup yazarak şöyle dedi: "İmdi Yüce Allah, Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* davetçi olarak gönderdi. Vergi toplayıcı olarak göndermedi. Şu mektubum sana ulaştığında, Müslüman olan zimmilerden cizyeyi kaldır." Hişam b. Abdulmelik hilafete geçince Müslümanlardan yeniden cizye almaya başladı. Lanetli Abdulmelik b. Mervan ve Haccac ile savaşmanın caiz olduğuna kurrâ ve fakihlerin fetva vermelerinin sebeplerinden biri de, onların Müslümanlardan cizye almaları idi. Sonra bu, onların iktidarlarını ve ellerindeki nimeti kaybetmelerinin sebeplerinden biri oldu.

Abdullah b. Salih'in bildirdiğine göre Harmele b. İmrân, Yezid b. Ebi Habib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra bu ümmetin başına gelen en büyük belalar, şu üç şeydir: "Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* öldürülmesi, Kâbe'nin yakılması ve Müslümanlardan cizye alınması."

"Cizye, kölelerin vergisi gibi bir şeydir" demeleri, yeni söylenmiş bir söz değildir. Cahilliklerinden ötürü böyle demişlerdir. Çünkü onlar, bundan çok daha önemli İslami hükümleri bilmemektedirler. Zira zimmiler köle değildirler. Şayet köle olsalar, İslam'a girmekle kölelikten çıkmazlar.

Kölenin Müslüman olması onu kölelikten çıkarmaz. Cizye ise Kitap ehlinin kâfirlikte kalmaya devam etmelerinin bir cezası olarak onlardan alınır. İslam'a girmeleri halinde onlardan cizye alınarak cezalandırılmaları caiz olmaz. Bilindiği gibi Hristiyan köleden cizye alınmamaktadır. Eğer zimmiler köle olsalardı onlardan cizye alınmazdı.

Arazilerden Alınan Haraç Cizye Midir?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Arazilerden alınan haracın, arazi sahibi için bir küçüklük ve zillet, Müslümanın haraç arazisi satın almasının mekruh olup olmadığı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile İbn Ömer *radiyallahu anh* ve tabiinden bir topluluğun, bunun mekruh olduğunu ve cizye ayetinin kapsamına girdiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Hasan b. Hayy ile Şerik de bu görüştedirler.

Başkaları dediler ki: "Cizye, kafa vergisidir. Müslümanın haraç arazisi satın alması mekruh değildir. Bu, bir küçülme ve zillet değildir." Mezhebimiz fakihleri ile İbn Ebi Leyla da bu görüştedirler.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* bunu mekruh görmediğine delalet eden ifadeleri rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فترغبوا فِي الدُّنْيَا)

"Dünyaya rağbet ederek arazi/çiftlik edinmeyin."

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi üzerine Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* 'Razan'da, ya Razan'daki arazi, Medine'de ya Medine'deki arazi nolacak?' demişti.[575] Razan'da ve Medine'de arazi ve çiftliği olduğunu söylemek istemişti. Bilindiği gibi Razan'daki araziler haraç

575 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z-Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 8/130

arazileridir. Abdullah b. mesud *radiyallahu anh* orada haraç arazisi edinmeyi mekruh görmemişti.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, Nehru'l Melik Dihkanı Müslüman olduğunda Hz. Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* şöyle demişti: "Eğer arazilerinin başında durursa kendisinden haraç alırız."[576] İbnu'r Refil Müslüman olduğunda da Hz. Ömer *radiyallahu anh* böyle demişti. Arazi sahiplerinden bir kişi Müslüman olduğunda Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle demişti: "Eğer arazilerinin başında durursan senden haraç alırız. Eğer durmazsan ona sahip olmada biz başkalarına göre öncelikliyiz." Sa'd b. Ebi Vakkas ile Said b. Zeyd'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Süheyl b. Ebi Salih'in, babasından naklettiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنَعَتِ الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا وَدِرْهَمَهَا، وَمَنَعَتِ الشَّامُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا، وَمَنَعَتْ مِصْرُ إِرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا، ثُمَّ عُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ)

"Irak (haraç olarak verdiği) kafiz ve dirhemini menedecektir. Şam, iki müd ve bir dinarını menedecektir. Mısır, irdebini menedecektir. Siz, başladığınız (eski) halinize döneceksiniz."[577]

Yani buralardaki haraç arazileri, statülerini koruyacaklardır. Haraç arazisi olmakta devam edeceklerdir. Bu hadisi rivayet ederken Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* üç kez "Ebu Hureyre'nin eti ve kanı bu hadise şahitlik eder" demiştir. Bu hadis, haraç arazilerine sahip olmanın, küçülme ve zillet olmadığına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Bir kafiz ürün ve bir dirhem paranın haraç olarak verildiği araziyi mülk edinmek mekruh görülmemiştir. Mekruh olsaydı, bu hadiste ifade edilirdi.

2-İslamiyet sebebiyle üzerine farz kılınan Allah'ın hakkını menedecekleri haber verilmiştir. "Siz başladığınız (eski) halinize döneceksiniz"

---

576 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/338

577 Ebu Davud, Harac, 29; Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 2/120

ifadesinin manası budur. Bu da haraç vermenin küçülme ve zillet sebebi değil, Allah'ın ödenmesi zorunlu zekât ve kefaret gibi haklarından biri olduğuna delalet etmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, Müslüman olmanın kafa vergisi olan cizyeyi düşürdüğü ama haracı düşürmediği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Haraç vermek eğer küçülme ve zillet sebebi olsaydı, haraç arazisine sahip olan kişinin İslam'a girmesi sebebiyle bu verginin düşmesi gerekirdi.

'Arazilerin haracının ve kafa vergisi olan cizyenin fey'/ganimet sayılması, bunları ödemenin küçülme ve zillet olduğuna delalet eder' denilecek olursa biz deriz ki: Hakikat öyle değildir. Çünkü ganimetin bir kısmı, ganimeti elde edenlere verilir. Bir kısmı da yoksullara ve düşkünlere verilir ki buna humus denir. Bu, nereye sarfedileceği hakkında söylenen bir sözdür. Bu, haraç vermenin küçülme ve zillet sayılmasını gerektirmez. Çünkü küçülme ve zillet, malın karşı tarafa ganimet olarak gitmesindedir. Arazi haraç arazisi olur da sonra bir Müslüman ona mâlik olursa, Müslümanın ona mâlik olması onu haraç arazisi olmaktan çıkarmaz. Çünkü o arazi için haraç verilmesi, Müslümanın ona mâlik olmasından önce vacip olmuştur ki, bu da bütün Müslümanların hakkı olan bir şeydir. Cizye vermenin küçülme ve zillet oluşu, onun bir ganimet sayılmasından değil, bir ceza oluşundan ötürüdür. Bilindiği gibi çocuğun ve bunak kimsenin arazisinden haraç alınır ama bu ikisinden cizye alınmaz. Çünkü cizye cezadır. Ama arazilerin haracı ceza değildir.

[Kâfirden Cizye Almak, Kâfirliklerine Razı Olmak ve Bu Halde Kalmalarına Mübah Görmek Değildir]

İnançsızlardan biri, "kâfirlerin cizye ödemeleri karşılığında İslamiyet yerine kâfirlikte kalmalarına razı olmak nasıl caiz olur?" derse, ona şöyle cevap verilebilir:

Onlardan cizye almak kâfirliklerine razı olmak ve müşriklikte kalmalarını mübah görmek değildir. Cizye, kâfirlikte kalmalarının bir cezasıdır. Cizye ödemeleri karşılığında onları kâfirlikte bırakmak, cizyesiz olarak kâfirlikte bırakmak gibidir. Çünkü kâfirlikleri sebebiyle onları öldürmek, aklen gerekli değildir. Şayet gerekli olsa, Cenab-ı Allah'ın hiçbir kâfiri göz

açıp kapayacak kadar bir süre yeryüzünde bırakması mümkün olmaz. Onları cizye gibi bir ceza ile yeryüzünde bırakması, aynı zamanda kâfirlikten tevbe edip imana yönelmeleri içindir. Bu sebeple onları hayatta bırakması imkânsız değildir. Çünkü Yüce Allah onların bir kısmının iman edeceğini, bir kısmının neslinden de Allah'a iman edecek kimselerin olacağını bilmektedir ki bunda da Müslümanlar için menfaat ve maslahatın en büyüğü vardır. Şu halde cizye ödemeseler bile kâfir kalmalarına ses çıkarılmaması ve onlarla savaşılmaması; onların kâfirliklerine razı olmak inanç ve müşrikliklerini mübah görmek değildir. Cizye ödemeleri karşılığında onlara mühlet tanımak da aklen caizdir. Çünkü bu durumda en fazla, kâfirlikleri sebebiyle hak ettikleri cezanın bir kısmı çabuk infaz edilmiş olmaktadır. O da cizyeyi ödemeleri sebebiyle küçüiüp zelil olmalarıdır.

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾)

30-"Yahudiler, «Üzeyr, Allah'ın oğludur» dediler. Hıristiyanlar ise «İsa Mesih, Allah'ın oğludur» dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkar etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!"

Denildi ki: Ayette geçen "Yahudiler" kelimesiye Yahudilerin tamamı değil, sadece bir fırkasının böyle dediği kastedilmiştir. Bunun delili şudur:

Yahudiler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bunu duymuş, ama inkâr etmemişlerdi. Bu, bir kimsenin "Hariciler, isti'raz[578] ve öocuk öldürme fikrinden yanadırlar" demesine benzer. Burada Haricilerin tamamı değil, sadece bir fırkası kastedilmiş olur. Yine "Beni Temim kabilesi bana geldi" dediğinizde bununla o kabilenin bir kısmının size geldiğini kasdetmiş olursunuz.

578 [İsti'râz: Haricilerin ve özellikle Ezarika fırkası mensuplarının kendilerinden olmayan Müslümanların dini anlayışlarını sorgulamaları demektir. Bunlar, kendilerinden olduğunu iddia ederek karargâhlarına gelen kişileri, samimiyetlerini denemek üzere imtihana tabi tutar, bunun için de yanlarında bulunan esirlerden birini öldürmelerini teklif ederlerdi. İmtihan edilen kişi esiri öldürürse samimiyetini kanıtlamış olur, aksi takdirde münafık ve müşrik sayılarak kendisi öldürülürdü. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi). Mütercim]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu söyleyenler, Yahudilerden bir topluluktu. Bunlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelip böyle demişlerdi. Bunlar; Selam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şas b. Kays ve Mâlik b. Sayf idi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi."

Ancak bildiğimiz kadarıyla şimdi böyle diyen Yahudiler yoktur. Bunu söyleyenler bir Yahudi fırkasıydı. Onlar da tükenip yok olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ)

"Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor."

Ayetteki (يُضَاهِؤُنَ) kelimesi, benzemek anlamına gelmektedir. Mesela âdet görmeyen kadına, bu bakımdan erkeklere benzediği için (إِمْرَأَةٌ ضَهْيَاءُ) denir. Uzeyr'in ve İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söyleyenler, noksanlıklardan münezzeh olan Allah'a putları ortak koşan müşriklerle bu ayette bir tutulmuştur. Çünkü bunlar, birer mahlûk olan putları Allah'a ortak koşan müşrikler gibi İsa ve Uzeyri, yaratıcıları olan Allah'ın oğlu ve ortağı kılmışlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh,* (الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ) **"Daha önce inkâr etmiş kimseler"** ifadesiyle Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüleri olan Menat'a tapan putperestlerin kastedildiğini söylemiştir.

Denildi ki: Böyle diyenler, daha önce inkâr etmiş olan müşriklere benzemektedirler. Çünkü onlar, "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demişlerdi. Bunlar da "uzeyr ve İsa Allah'ın oğullarıdır" dediler. Bunlar geçmişlerini taklid ederek onlara benzemektedirler, denildi.

(ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ)

"Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir."

Yani bu, düzgün bir anlamı ve hakikati olmayan, ağızlarında gevelemelerinden başka bir hasılası bulunmayan bir sözdür.

(قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ)

"Allah, onları kahretsin."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, "Bu cümle 'Allah onlara lânet etsin' anlamına gelmektedir" demiştir. Bu cümlenin 'Allah onları öldürsün' anlamına geldiği de söylenmiştir. Şu cümle de buna benzemektedir: (عَافَاهُ اللّٰه) derken "Allah onu kötülükten korusun" manası kastedilir. Denildi ki: Uzeyr ve İsa (a.s.) ın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenler, Allah'a düşmanlıkta çok ileri gittikleri için başkasını öldüren bir katile benzetilmişlerdir.

(اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اِلٰهاً وَاحِداًۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾)

31-"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."

Ayette geçen (اَحْبَار) kelimesinin tekili olan (حِبْر) kelimesinin güzel açıklamalar yaparak kelamın manasını güzelleştirme sanatına sahip olan âlim anlamına geldiği söylenmiştir. Kelimesinin yerine bazen(حَبْرٌ وَحِبِرٌ)) kelimeleri de kullanılır. Ayette geçen (رُهْبَان) kelimesinin tekili olan (راهِب) rahip kelimesi ise Allah'tan korktuğu her halinden belli olan kimse anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi (راهِب) rahip kelimesinin çoğulu (رُهْبَان) ruhbandır.

(اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰه) **"Allah'ı bırakıp rab edindiler"** cümlesine gelince bunun iki manaya geldiği söylenmiştir ki bunlardan biri şudur: Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi haram kıldıklarında onlar da bunu haram kabul ediyorlardı. Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi helal kıldıklarında onlar da bunu helal kabul ediyorlardı.

Rivayet olunduğuna göre Adiyy b. Hatim *radiyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardığında Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu ayeti okumuştu: (اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini rab edindiler."**

Adiyy, 'Ey Allah'ın Resûlü, onlar hahamları ile rahiplerine tapmıyorlar' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu soruyu sormuştu:

"Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi haram kıldıklarında onlar bunu haram kabul etmiyorlar mı? Bir şeyi de helal kıldıklarında onlar bunu helal kabul etmiyorlar mı?"

Adiyy'in 'Evet' cevabını vermesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İşte bu, onlara tapmaktır"*** buyurmuştu.[579]

Helal kılma ve haram kılmanın ancak ümmetin maslahatını bilen âlimler tarafından yapılması caiz olduğuna, sonra da Yahudiler ile Hristiyanlar helal kılma ve haram kılmada hahamlarıyla rahiplerini taklid ettiklerine, Allah'ın haram kılma ve helal kılmaya dair emirlerini bir kenara attıklarına göre, hahamlarıyla rahiplerini rab edinmiş oldular. Çünkü haramlarını ve helallerini kabul etmede onları rab yerine koymuş oldular.

Mezkûr ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: Yahudilerle Hristiyanlar, hahamlarına ve rahiplerine rabbe gösterdikleri saygı gibi saygı gösterdiler. Çünkü onları gördüklerinde saygı için önlerinde eğiliyorlardı. Böylesine bir saygıyı Yüce Allah'tan başkası hak etmez. Bu derecede bir saygı göstermekle onları kendilerine rab edinmiş oldular.

(هُوَ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَد۪ينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدّ۪ينِ كُلِّه۪ۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾)

33-"O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir."

579 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/198

Bu ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile mü'minlere, dinlerinin bütün dinlere üstün kılınacağına ve kendilerine Allah tarafından yardım edileceğine dair bir müjde vardır. Dinimizin bütün dinlere üstün kılınması hüccet ve galibiyetle, Müslümanların diğer ümmetleri ezip mağlub etmesiyle olacaktı. Nitekim bu müjde gerçekleşti. Çünkü bu ümmet, İslam'a muhalif olan diğer milletlere galip ve üstün oldu. Bu da Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in peygamberliğinin gerçek, Kur'an'ın da Allah kelamı olup O'nun katından indiğine delalet etmektedir. Çünkü Kur'an gibi bir kitap, yalancıların, tahmincilerin ve uydurma haber üretenlerin söyledikleriyle bağdaşmaz. Kaldı ki Kur'an'da gayba dair birçok haber vardır. Oysa gaybı Allah'tan başkası bilemez. Şu halde Kur'an, Allah'ın kelamı ve haberidir. Yüce Allah da kelamını ancak Resûlü'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* indirir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ كَثِيراً مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٤﴾)

34-"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."

Haksız yere mal yemek, onu haram yolla mülk edinmektir. Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hahamlarla rahiplerin çoğu, hüküm verirken rüşvet alıyorlardı." Ayette yemekten bahsedilmiştir. Bununla bir maldan sağlanan bütün menfaatler ve o mal üzerinde yapılan tasarruflar kastedilmiştir. Çünkü maldan elde edilen en büyük fayda, yemek ve içmektir. Bu tıpkı şu ayetler gibidir:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."[580] Burada da maldan sağlanan bütün menfaatler kastedilmiştir.

580 Nisâ, 4/29

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ)

"Onların mallarını yemeyin."[581]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler,"[582]

Altın ve Gümüşün Zekâtı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[583]

Ayetin zahiri manası, malın tamamının Allah yolunda harcanmasını gerektirmektedir. Buradaki azab tehdidi, malının tamamını Allah yolunda harcamayanlara yöneliktir. Çünkü "onları Allah yolunda harcamayanlar" ifadesi kullanılmıştır. Şayet böyle olmasaydı "onların bir kısmını Allah yolunda harcamayanlar" denilirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Malın tamamının Allah yolunda harcanması kastedilmiş olsaydı, ayette (وَلَا يُنْفِقُونَهُمَا) **"Altın ve gümüşü Allah yolunda harcamayanlar"** ifadesi kullanılırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu kelam, ifade ettiği manaya dönmektedir. Bu ayette sanki "Biriktirilen malı Allah yolunda harcamayanlar" denilmek istenmiştir. Altın ve gümüşün söylenmesine gelince,

581 Nisâ, 4/2

582 Nisâ, 4/10

583 Tevbe, 9/34

(وَلَا يُنْفِقُونَهَا) fiilindeki tekil zamiri ile îcâz olsun diye sanki ikisi söylenmiş olmaktadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا)

"Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular."[584]

Bir şair de şöyle demiştir:

(نَحْنُ بِمَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ بِمَا ... عِنْدَكَ رَاضٍ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفُ)

"Biz yanımızdakine, sen de yanındakine razısın. Görüşler farklıdır."

Burada söylenmek istenen şudur: Biz yanımızdaki şeylere razıyız. Sen de yanındaki şeylere razısın." Ayette geçen Allah yolunda harcama ifadesi, biriktirilen altın ve gümüşe yöneliktir. Bunun delili de şudur: Eğer her ikisine değil de sadece birine dönecek olsaydı o zaman diğeri, cümle içindeki haber'inden yoksun kalır ve cümlede kopukluk meydana gelir, kelamın da anlamı olmazdı. Çünkü (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ibaresinin cümle içinde bir haber'e ihtiyacı vardır. Haber'siz kullanımı gramer açısından doğru değildir.

Bu ayetin zahirinin manası hakkında bazı rivayetler varid olmuştur:

Musa b. Ubeyde dedi ki: İmran b. Ebi Enes'in bildirdiğine göre Mâlik b. Evs b. el-Hadsan, Ebu Zerr'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(فِي الإِبِلِ صَدَقَتُهَا مَنْ جَمَعَ دِينَارًا أَوْ دِرْهَمًا أَوْ تِبْرًا أَوْ فِضَّةً لاَ يُعِدُّهُ لِغَرِيمٍ وَلاَ يُنْفِقُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ كَيٌّ يُكْوَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

584 Cum'a, 62/11

"Develerin zekâtı vardır. Bir kimse alacaklıya ödemek veya Allah yolunda harcamak için bekletme niyetiyle olmadan dinar veya dirhem, altın veya gümüş biriktirirse kıyamet gününde (ateşte ısıtılan) bu şeylerle (vücudu) dağlanır."[585]

Bu hadisi Ebu Zerr'den *radiyallahu anh* rivayet eden Mâlik b. Evs, ona 'Bu malları yaygın olarak çok sayıda insan biriktirmektedir' deyince Ebu Zerr *radiyallahu anh* ona şöyle cevap vermiştir: "Sen Kur'an'daki şu ayeti hiç okumuyor musun? (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) Bu ayetin zahiri manası, develerin tamamının verilmesini değil, belli miktarda farz olan zekâtının verilmesini, altın ve gümüşün ise tamamının verilmesini gerektirmektedir." Ebu Zerr el-Gifari'nin *radiyallahu anh* görüşü böyleydi. Ona göre altın ve gümüşün biriktirilmesi caiz değildi.

Muhammed b. Ömer'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Uhud dağı kadar altınım olsa, sadaka olarak onu benden alıp kabul edecek birini bulamamam ya da borç ödemesi için bekletmem hariç, üç gün geçinceye kadar yanımda ondan bir şeyler kalmasını istemem."***[586]

Bu hadiste ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* altınları kendi şahsı için bekletmekten hoşlanmamış, onları Allah yolunda harcamayı tercih etmiştir. Ancak Allah yolunda harcamayan kimse hakkında herhangi bir tehditten söz etmemiştir.

Katade'nin bildirdiğine göre Şehr b. Havşeb, Ebu Ümame'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تُوُفِّيَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ فَوُجِدَ فِي مِئْزَرِهِ دِينَارٌ، فَقَالَ نبيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَيَّةٌ»)

"Suffa ehlinden bir adam öldü. Peştemalinde bir dinar bulundu. Bunun üzerine Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Bununla bir kez dağlanır'*** buyurdu."[587]

585 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, Zekât, 1263/213 :

586 Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/419

587 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/126

Belki de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ölen o kişinin o dinarı helal olmayan bir yolla elde ettiğini veya onun hakkını vermediğiniya da kendisi muhtaç olmadığı halde kendini muhtaçmış gibi göstererek onu dilenerek elde ettiğini biliyordu.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى , فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ)

"Zengin olduğu halde dilenen bir kimse sadece cehennem korlarını çoğaltmış olur!"

Kişinin zenginliğinin ölçüsünün ne olduğu sorulunca da şöyle buyurdu:

(أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ عِنْدَ أَهْلِهِ مَا يُغَدِّيهِمْ وَمَا يُعَشِّيهِمْ)

"Ailesinin (bir günlük) sabah akşam yiyeceğinin mevcut olduğunu bilmesidir."[588]

Altın ve gümüş biriktirmenin haram kılınması, halkın şiddetli derecede yoksulluk ve geçim sıkıntısı çektiği, insanların birbirlerine yardımcı olmasının gerektiği zamanlarda söz konusu dur.

Ömer b. Abdulaziz'in bu ayetin şu ayetle neshedildiğini söylediği rivayet edilmiştir: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka (zekât) al."**[589]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Meşhur rivayetlerle sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanlar için verilmesi gereken zekât miktarını belirttiği gibi, iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem, yirmi dinar altından yarım dinar zekât verilmesini farz kılmıştır. Bunların tamamının Allah yolunda harcanmasını farz kılmamıştır. Altın ve gümüşün tamamının Allah yolunda harcanması farz olsaydı, bunlar için verilmesi gereken

---

588 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/371

589 Tevbe, 9/103

zekât miktarının belirlenmesi anlamsız olurdu. Diğer taraftan ashab-ı kiram arasında Hz. Osman *radiyallahu anh* ile Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh* gibi varlıklı ve servet sahibi kimseler vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu biliyordu. Mallarının tamamını Allah yolunda harcamalarını bunlara emretmedi. Böylece biriktirilen altın ve gümüşlerin tamamının Allah yolunda harcanmasının farz olmadığı sabit oldu. Bu mallar için verilmesi farz olan, zekâttır. Ancak çok zorda kalmış aç veya çıplak bir insanın görülmesi ya da kendisine kefen temin edecek ve defnedecek bir kimsesi olmayan bir ölünün bulunması gibi mal verip yardım etmenin vacip olduğu durum bundan hariçtir.

Şerik'in bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ)

"Malda zekâttan başka da hak vardır."

Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ المشرق والمغرب) **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir."**[590]

(وَلا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ)

"Onları Allah yolunda harcamazlar" cümlesi ile (وَلَا يُنفِقُونَ مِنْهَا) **"O mallardan Allah yolunda harcamazlar"** manası kastedilmiş ve ayetteki (مِنْ) edatı hazfedilmiş olabilir. Bunun böyle olma ihtimali şu ayette de açıklanmıştır: (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka (zekât) al."**[591] Bu ayette malın tamamının değil, bir kısmının zekât olarak alınması, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emredilmiştir. Bunda önceki ayetin neshini gerektiren bir ifade yoktur. Çünkü o ayette (وَلَا يُنْفِقُونَ مِنْهَا) **"O mallardan Allah yolunda harcamazlar"** manası kastedilmiş olması mümkündür.

---

590 Dârekutni, Sünen: 2/107

591 Tevbe, 9/103

["Kenz" Kelimesi]

Ayette geçen "Kenz" kelimesine gelince bu, sözlükte bazı şeyleri üst üste koyup biriktirmek anlamına gelmektedir.

Şair Hüzeli bir şiirinde şöyle demiştir:

لَا دَرَّ دَرِّي إِنْ أَطْعَمْتَ نَازِلَكُمْ ... قَرْفَ الْحَتِيِّ وَعِنْدِي الْبُرُّ مَكْنُوزُ

"Yanımda birikmiş buğday varken konuğunuza eğer yedirirsem

Ot kırıntısını hayır görmeyeyim ve rızıktan nasiplenmeyeyim."

Mesela hurmayı tıka basa doldurduğunuzda bu yaptığınıza (كَنَزْتُ التَّمْرَ) denir. Şer'î ıstılahta ise zekâtı verilmeyen mala kenz denir.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Âmir ve Süddi'nin "Zekâtı ödenmemiş mal, kenz (biriktirilip saklanan mal)dır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Bunların bazısı, "Bu mal görünürde de olsa kenzdir. Zekâtı ödenmiş olan mal ise yere gömülü olsa bile kenz değildir" demişlerdir.

Bilindiği gibi şer'î kavramlar ancak nass ile belirlenirler. Buna göre kenz kelimesinin, farz olan zekâtı ödenmeyen malın ismi olduğu sabit olmuştur. Hal böyle olunca (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ayetinin manası şöyle takdir edilir: Altın ve gümüşün zekâtını vermeyen (وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"zekâtı Allah yolunda harcamayan..."** Demek ki bu ayet, sadece zekâtın farz oluşunu gerektirmektedir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ayeti indiğinde bu, Müslümanlara ağır geldi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onlara, "Ben sizi bu sıkıntıdan kurtaracağım" diyerek Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gitti ve ona, "Ey Allah'ın peygamberi, bu ayet senin ashabına ağır geldi" deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ اللهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ
وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ فِي أَمْوَالٍ تَبْقَى بَعْدَكُمْ)

"Şüphesiz Allah, malınızın geride kalan kısmını onunla helal ve temiz kılmak için zekâtı farz kıldı. Sizden sonrakilere kalsın diye de mallarınızda mirası farz kıldı."

Bu sözler karşısında Hz. Ömer tekbir getirdi. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَلَا أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُهُ الْمَرْءُ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، إِذَا نَظَرَ
إِلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ)

"Kişinin sakladıklarının en hayırlısını sana haber vereyim mi? Bu, saliha kadındır ki, (kocası) ona baktığında kocasını sevindirir. Kocası ona emrettiğinde itaat eder. Yokluğunda kocasının hukukunu korur."[592]

Mezkûr ayette kastedilenin, malın tamamının değil de bir kısmının Allah yolunda harcanması olduğu, bu hadiste haber verilmiştir. (والذين يكنزون) ayeti ile zekât vermeyenler kastedilmiştir.

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Ebu Said, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Malının zekâtını ödediğinde, üzerine vacip olan hakkını yerine getirmiş olursun."[593]

Malda ödenmesi farz olan hakkın zekât olduğu, bu hadiste de haber verilmiştir.

Süheyl b. Ebi Salih'in babasının bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

592 Ebu Davud, Zekât, 32

593 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, Zekât, 7

(مَا مِنْ صَاحِبِ كَنْزٍ لاَ يُؤَدِّى زَكَاتَهُ إِلاَّ أُحْمِىَ عَلَيْهِ فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَيُجْعَلُ صَفَائِحَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبَاهُ وَجَبِينُهُ حَتَّى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَ عِبَادِهِ)

"Biriktirilip gizlenmiş ve zekâtı ödenmemiş mal sahiplerinden mutlaka her biri (kıyamet gününde getirilir. Altın ve gümüşleri) cehennem ateşinde ısıtılarak onunla böğürleri ve alnı dağlanır. (Bu hal) Allah'ın kulları arasında hükmünü vermesine (hesabın sona ermesine) kadar devam eder."[594]

Biriktirilen altın ve gümüşün tamamının değil sadece zekâtının verilmesinin farz olduğu bu hadiste haber verilmiştir.

"Onunla böğürleri ve alnı dağlanır" ifadesiyle şu ayetlerdeki mana kastedilmiştir:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız (ve zekâtını vermediğiniz) şeylerdir." denilecek."[595]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الَّذِي لَا يُؤَدِّي زَكَاةَ مَالِهِ يُمَثَّلُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ مَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ، ثُمَّ يَلْزَمُهُ يُطَوِّقُهُ يَقُولُ: أَنَا كَنْزُكَ، أَنَا كَنْزُكَ)

---

594 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/81

595 Tevbe, 9/34-35

"Malının zekâtını vermeyen kimsenin karşısına kıyamet gününde Yüce Allah malını iri, beyaz başlı ve üzüm tanesi gibi gözleri olan bir yılan şeklinde çıkarır. Sonra bu yılan ona yapışır (veya vücuduna sarılır) ve 'Ben senin biriktirip gizlediğin malınım. Ben senin biriktirip gizlediğin malınım' der."[596]

Kenz'in zekâtı verilmeyen mal olduğu bu hadiste haber verilmiştir. (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) ***"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar"*** ayeti ile zekât vermeme manasının kastedildiği bu anlattıklarımızla tespit edildiğine göre bu ayetin genel hükmü, bütün altın ve gümüşler için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah, altın ve gümüşün adını vererek bu hükmü onlara bağlamıştır. Bu da kuyumculuk sanatıyla işlenmiş olsun olmasın bütün altınlar için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. İşlenmiş, külçe veya para olarak basılmış altını veya gümüşü bulunan kimsenin, ayetin genel hükmüne göre bunların zekâtını vermesi gerekir. Zekât vermenin farz olması için mezkûr ayet, mevcut altınlarla gümüşlerin birlikte toplanıp hesaplanmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette ikisi bir arada zikredilmektedir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar..."**

Takıların Zekâtı

Takıların zekâtı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri takıların zekâta tabi olduğunu söylemişlerdir. Hz. Ömer ile İbn Mesud'un *radiyallahu anh* da böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Süfyan es-Sevri'nin bildirdiğine göre Alkame, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir.

Cabir, İbn Ömer ve Hz. Aişe'nin (Allah onlardan razı olsun), "Takılar zekâta tabi değildirler" dedikleri rivayet edilmiştir. Mâlik ile Şafiî de bu görüştedirler.

---

596 Nesai, Zekât, 20

Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh*, "Takılar için bir defa zekât verilir. Ondan sonra onlar için zekât verilmez" dediği rivayet edilmiştir.

Takılar için zekât vermenin farzlığına ayetin delalet ettiğini açıklamıştık. Çünkü altın ve gümüş adı, takıları da kapsamaktadır.

Takılar için zekât vermenin farz olduğuna dair hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Bunlardan biri, Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden rivayet ettiği şu hadistir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ellerinde iki altın bilezik bulunan iki kadın gördüğünde onlara ***"Şunun zekâtını veriyor musun?"*** diye sormuştu. Kadın "hayır" deyince de ona şöyle buyurmuştu:

(أَيَسُرُّكِ أَنْ يُسَوِّرَكِ اللهُ بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ)

"Kıyamet gününde bunların yerine Yüce Allah'ın sana ateşten iki bilezik takması hoşuna gider mi?"[597]

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bilezikler için zekât vermeyi farz kılmıştı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ, Ümmü Seleme'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Altından zinetler takınıyordum. 'Ey Allah'ın Resûlü, bu kenz midir?' diye sordum. Şöyle buyurdu:

(ما بلغ أن تُؤَدَّى زكاته، فزُكِّيَ، فلَيس بكَنزٍ)

"Zekât verilecek miktara ulaşıp da zekâtı verilen mal, kenz değildir."[598]

Bu haber iki mana içermektedir. Biri, takılar için zekât vermenin farz oluşudur. Diğeri ise kenzin, zekâtı verilmeyen mal oluşudur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Amr b. Atâ, Abdullah b. Şeddad b. el Hâd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

597 Ebu Davud, Zekât, 3

598 Ebu Davud, Zekât, 3

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zevcesi Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* yanına vardık. Bize şöyle dedi: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanıma geldi. Parmaklarımda kaşsız gümüş yüzükler gördü. ***"Bunlar da ne ey Aişe?"*** diye sordu. Ben de 'Senin için süsleneyim diye yaptım bunları' dedim.

"Bunların zekâtını veriyor musun?" diye sordu.

Ben de "Hayır" veya Allah'ın söylememi dilediği bir cevabı verdim. Bunun üzerine o da (هُوَ حَسْبُكِ مِنَ النَّارِ) ***"Cehennem ateşi olarak bu sana yeter"*** dedi.[599]

Bu haber de iki mana içermektedir. Biri, takılar için zekât vermenin farz oluşudur. Diğeri ise işlenmiş gümüşe (وَرِق) denmesidir. Çünkü Hz. Aişe *radiyallahu anh* gümüş yüzükler için (فتخات مِنْ وَرِق) ifadesini kullanmıştır.

(فِي الرِّقَّةِ رُبُعُ الْعُشْرِ)

"Gümüşte öşrün dörtte biri (kadar zekât) vardır"[600] hadisinin zahiri, takı için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü (الرِّقَة ile (وَرِق)) kelimeleri aynı manayadır. Takıların zekâta tabi olduğunun aklî delili şudur: Başka bir sebep eklemeye gerek kalmaksızın zekât mükellefi kimsenin mülkiyetinde bulunan altın ve gümüş zekâta tabidir. Bu hükmün delili de şudur:

Erimiş altın ve gümüş parçacıkları ile kalıba dökülmüş altın ve gümüşler, nemalandırılmak için bekletilmekte olmasalar bile zekâta tabidirler. Bu vasıflarıyla altın ve gümüş, diğer mallardan ayrılmaktadır. Çünkü başka mallar kişinin mülkiyetinde olsalar da, nemalandırılmak için bekletilmiyorlarsa zekâta tabi olmazlar. İşlenmiş altın ile para olarak basılan altının hükmü, zekât bakımından aynıdır. Yine fakihlerin ihtilaf etmeksizin bildirdiklerine göre erkeğin mülkiyetinde bulunan takılar zekâta tabidir. Kadının mülkiyetinde de olsalar, tıpkı dirhem ve dinarlar gibi zekâta tabi olurlar. Vermekle yükümlü oldukları zekât bakımından erkekle kadının

599 Ebu Davud, Zekât, 3
600 Buhari, Zekât, 44

hükmü değişmediğine göre, sahip oldıkları takıların zekâtını verme bakımından da erkekle kadının hükmünün değişmemesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadının takıları oymacılık yapanın aletleri ve iş elbisesi gibidir. (Zekâta tabi olmaması gerekir)."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi altın ve gümüş dışındaki malların zekâta tabi olması için, nâmî/nemalanan mallardan olması şarttır. Nâmî olmayan mallar zekâta tabi değildir. Altın ve gümüş ise hükmen nâmîdirler. Bunlardan dirhem ve dinar yapılması, işlenmeleri, küiçe olarak kalıba dökülmeleri buna delalet eder. Bunlar nemalandırılmak üzere değil de mal olarak ve bekletilmek üzere saklansalar bile zekâta tabidirler. Bunların kuyumculuk sanatıyla işlenmiş olması, zekâta tabi olmaları hükmünü etkilemez. İşlenmiş olsalar da olmasalar da zekâta tabidirler.

"Takıların zekâtı, onları ihtiyacı olanlara iğreti vermektir" denilecek olursa biz buna cevaben şöyle deriz: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira bir malı ihtiyacı olanlara iğreti vermek farz değildir. Zekât vermekse farzdır. Dolayısıyla iğreti vermenin zekât yerine geçeceği iddiası bâtıldır. Enes b. Mâlik'in, "Takılar için sadece bir defa zekât verilir" ifadesi anlamlı değildir. Çünkü bir mal, zekâta tabi cinsten olunca zekâtının her yıl verilmesi gerekir.

[Altın ve Gümüşün Toplamı Üzerinden Zekat]

Ayet-i kerime (Tevbe, 34), altın ve gümüşün toplamından zekât vermenin farz olduğuna delalet etmektedir. Bu da kişinin sahip olduğu altınlar ile gümüşleri birbirbirine ekleyerek toplamı üzerinden zekât vermesini gerektirmektedir. Ancak fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Altınlarla gümüşler birbirine eklenir. Toplamı nisaba ulaşırsa zekâtı verilir." Yalnız mezhebimiz fakihleri bu hususta kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife dedi ki: "Ticaret malında olduğu gibi kıymetleri toplanır."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Altın ile gümüşün parçaları toplanır."

İbn Ebi Leyla ile Şafiî dediler ki: "Bunlar birbirlerine eklenmezler." Eklenmesi gerektiği görüşünde olanlar arasında Hasan, Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc ve Katade'nin de bulunduğu rivayet edilmiştir. Altın ile gümüşün birbirine eklenmesi gerektiğinin delili şu ayettir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar..."** Yüce Allah bu madenlerin toplamının zekâtının verilmesini farz kılmıştır. Çünkü (وَلَا يُنْفِقُونَهَا) kelimesiyle her ikisinin de Allah yolunda harcanmasını murad etmiştir. İkisinin birbirine eklenmesi gerektiğine, her ikisinin kırkta bir oranında zekâta tabi olması delalet etmektedir. Bunlar ticaret amacıyla bulundurulan ticari mallar gibidirler. Cinsleri farklı da olsa ticaret malları birbirine eklenerek kırkta bir oranında zekâtlandırılırlar.

Şafiî dedi ki: "Yüz dirhemi ve bir de yüz dirhem değerinde ticari eşyası bulunan bir kimsenin zekât vermesi gerekir. Çünkü dirhemlerle ticari eşyaların cinsleri değişik olsa da zekât oranlarının kırkta bir oluşu bakımından aynıdırlar. Altın ile gümüş, deve ve koyun gibi iki ayrı cins değildirler. Çünkü deve ile koyunun zekât oranları ve nisapları farklıdır."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Beş deve için verilen zekât, kırk koyun için verilen zekât kadardır. İkisinden verilen zekâtın aynı miktarda olması, develerle koyunların birbirlerine eklenmesini gerektirmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendileri için verilen zekât miktarının aynı olması, ikisini birbirine eklemeyi gerektirir, demedik. Bizim dediğimiz şuydu: İkisinin zekât oranlarının kırkta bir oranında oluşu bakımından aynı olmaları, birbirlerine eklenmelerini gerektiren bir sebeptir. Nitekim ticari malların zekât oranı da kırkta bir olduğu için farklı cinsten olsalar bile zekâtlandırmada birbirlerine eklenmektedirler. Deve ile koyundaki zekât oranı kırkta bir değildir. Çünkü Zekât olarak verilen bir koyun, beş devenin kırkta biri değildir. Aynı şekilde kırk koyun için verilen bir koyun da kırk koyunun tam olarak kırkta biri değildir. Çünkü koyunlar arasında seçkin, değeri yüksek olanlar olduğu gibi orta değerde olanlar da vardır. Böyle olunca zekât olarak verilen bir koyun, kırk koyunun kırkta birinden az (değerde) olabilir. Dolayısıyla bu itiraz isabetli değildir.

(لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ)

"Beş okıye (iki yüz dirhem)den az (gümüş) için zekât yoktur (verilmez)"[601] hadisini delil olarak ileri sürerek "bu kadarlık gümüşün beraberinde altın bulunsa da bulunmasa da bu gümüşlerin zekâtının verilmesi gerekir" diyecek olurlarsa, bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir:

Bu hadis, kişinin yanında başka bir malı yoksa yüz dirhem gümüşünü diğer ticari mallarına ekleyerek zekâtlandırılmasını gerektirmektedir. Biz deaynı şekilde nisaptan az miktardaki gümüşün varsa altınlara eklenerek zekâtlandırılması gerektiğini söylemekteyiz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا ف۪يهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِك۪ينَ كَٓافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَٓافَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٣٦﴾)

36-"Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de şöyle buyurmuştur:

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hac (ayları), bilinen aylardır."[602]

601 Buhari, Zekât, 4
602 Bakara, 2/197

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: «Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.»"[603]

Bu ayetlerde dini ve dünyevi birçok maslahat aylara bağlanmıştır. Paragrafın başındaki ayette de bu aylar açıklanmıştır. Aylar hep aynı sıraya göre akıp giderler. Sondaki başa gelmeyeceği gibi, baştaki de sona kalmaz. Mezkûr ayetin iki manaya gelmesi muhtemeldir. Bu manalardan biri şudur ki Yüce Allah bu ayları yaratıp yerlerine koydu ve yarattığı günde bir sıraya göre adlandırdı. Bunu da gönderdiği kitaplarında peygamberlerine indirdi. (اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا) **"Allah katında ayların sayısı on ikidir"** cümlesinin manası da budur. Bu ayların hükmü, yaratılışlarının ilk günündeki gibidir. Böyle kalmakta da devam edecektir. Müşriklerin bu ayların adlarını değiştirmeleri, sondakileri başa getirerek, baştakileri de sona bırakarak sıralamalarında değişiklik yapmaları, bunların asli sırasını değiştirmiş olmaz. Bu hususta Allah'ın emrine uyalım, cahiliyet devrinde yapılan ayların adlarını takdim ve tehir ve hükümleri kendi sıraladıkları ayların isimlerine bağlamaları ameliyesini reddedelim diye Cenab-ı Allah bize bunları anlatmaktadır. Bu sebepledir ki İbn Ömer ile Ebubekre'nin rivayetlerine göre veda haccında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Akabe'deki hutbesinde şöyle buyurmuştur:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ
وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ)

"Ey insanlar! Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki gibi dönmektedir. Yıl, on iki aydır. Bunların dördü haram aylardır. Bu dördün üçü ard ardadır: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem. Bir de Mudarlı-

---

603 Bakara, 2/189

ların Receb ayı ki, Cemaziye'l ahir ile Şaban ayı arasındadır. Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir."[604]

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Müşrikler Safer ayını bir yıl haram, bir yıl da helal ay sayıyorlardı. Muharrem ayını da bir yıl haram, bir yıl da helal ay sayıyorlardı. Nesi' yani haram ayların sırasını değiştirmek şeytani bir iştir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zamanın yani ayların sırasının Allah'ın göklerle yeri yarattığı gündeki gibi dönmekte olduğunu, her ayın da Allah'ın koyduğu tertip ve sıraya tekrar yerleştiğini haber vermiştir."

Müneccim (Astrolog) Muhammed b. Musa "Zaman, Allah'ın Gökleri ve Yeri Yarattığı Gündeki Gibi Dönmektedir" Hadisinin Hakiki Manasını Anlamak İçin Sekiz Yıl Çalışmıştır

Bir müneccimin torunlarından biri, zannımca Muhammed b. Musa adındaki dedesinin kameri ayların hilallerini Yüce Allah'ın gökleri ve yarattığı günden bu yana hesapladığını, bu hilallerin güneş ve aydaki konuma göre veda haccında Kurban bayramının ilk gününde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadisini irad ettiği vakitte ilk konumlarına döndüklerini tespit ettiğini anlattı. Torununun anlatımına göre dedesi sekiz yıl süreyle bu hesabı yapmış, Kurban bayramının ilk gününde yani zilhicce ayının onuncu gününde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mina'da Akabe yanında, cahiliyet devrinde yapılan yapılan nesi' yani ayların isim ve yerlerini değiştirmelerine rağmen ayların göklerin ve yerin yaratıldığı gündeki yerlerine döndüklerini tespit etmiştir. Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'ın *radiyallahu anh* haccettiği yılda hac asli vakti dışında yapılmıştı.

Hadis-i şerifte Mudarlıların Receb ayı ki, Cemaziyelahir ile Şaban ayları arasındadır, ifadesi kullanılmıştır. Bu Recep, Rebia kabilesinin Recep diye adlandırdıkları Ramazan ayı değildir.

---

604 Bkz: Velid el-Azraki, Ahbaru Mekke: 1/179; Buhari, Bed'ül-Halk, 2. [Müellif, muharrem ayı yerine sehven şevval demiştir. Doğrusu, bizim naklettiğimiz şekildedir. Mütercim]

(اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللّٰهِ) **"Allah'ın yazısında ... Allah katında ayların sayısı on ikidir..."** ayetinin diğer manasına gelince Yüce Allah, zamanı on iki bölüme ayırmıştır.

Güneşin on iki burçtan her birine inişini bu on iki bölümden biri yapmıştır. Güneşin on iki bölümlük mesafeyi katetmesi, üç yüz altmış beş gün altı saatte tamamlanır. Bu on iki bölümden her birini kat etmesi de otuz gün ve birkaç saatte tamamlanır. Ayın kat ettiği bu on iki dilimlik mesafeden her biri yirmi dokuz buçuk günde tamamlanır.

Kameri yıl ise üç yüz elli dört gün altı sattir. Güneşin on iki burçtan birinin mesafesini katetme süresi, ayın dünya etrafını bir kez dönme süresine yakındır. (اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ) **"Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir"**[605] ayetinin manası işte budur.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ)

"Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık."[606]

Bir yıl, güneşin on iki burca inmesine göre bölündüğüne, güneş yılının ayları on iki olduğuna, güneş yılı ile ay yılı on iki burçta farklı olduğuna, yılın ayları on iki olduğuna, güneş yılı ile ay yılı arasında yaklaşık on bir günlük fark bulunduğuna, kameri aylar kendilerine bağlanan şer'î hükümler açısından otuz veya yirmi dokuz gün olduğuna, yirmi dokuzun üzerindeki yarım gün hükümsüz olduğuna göre bu taksimat, Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmasının başlangıcında yapmış olduğu bir taksimattır. Sonra peygamberlerin birçok şer'î hükmünden yüz çeviren ümmetler bu tertip ve düzeni değiştirmişlerdir. Bu sebeple bazı rumi aylar yirmi sekiz, bazısı yirmi sekiz buçuk, bazısı da otuz bir gün olmuştur. Bu

605 Rahmân, 55/5
606 İsrâ, 17/12

ise kendileriyle ilgili dini hükümler bakımından ayların esas alınmasına dair ilahi emre aykırıdır. Farslara gelince onların ayları, bir tanesi hariç otuz gün çeker. Sadece Badmah ayı otuz beş gündür. Sonra her yüz yirmi yılde bir sarkma olur ve o yıl on üç ay olur. Oysa Yüce Allah, artırma ve eksiltme olmaksızın yılnin on iki ay olduğunu haber vermiştir. Bu on iki ay da kameri aylardır. Bunlar ya yirmi dokuzya da otuz gün olurlar.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الشَّهْرُ ثَلَاثُونَ، وَالشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ)

"Ay varki otuz gündür. Ay da var ki yirmi dokuz gündür."[607]

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَعُدُّوا ثَلَاثِينَ)

"Ramazan hilalini görünce oruca başlayın. Şevval hilalini görünce oruca son verin. Hava bulutlu olur da hilali göremezseniz ayı otuz güne tamamlayın."[608]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle ayın başlangıç ve bitiminin hilali görmekle olacağını, gökyüzünde bulut veya duman olması halinde ayın otuz güne tamamlanması gerektiğini bildirmiştir.

(إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ)

"Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir."

Bu ayette Yüce Allah, ayların sayısının artırma olmaksızın on iki olduğunu bildirmektedir. Böyle buyurmakla da, Farsların ilave yaparak yüz yirmi yılde bir yılyi on üç aya çıkarmalarını reddetmiş olmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ayın hilali görmekle sona ereceğini, ayın

607 İbn Hıbban, Sahih: 8/234
608 Tirmizi, Savın, 2

bazen yirmi dokuz, bazen de otuz gün çekeceğini haber vermiştir. Yüce Allah bu ayette mahlûkatı ilk yarattığı zamanda ayları ve yılleri yerlerine koyduğunu bildirmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de zamanın ilk haline döndüğünü, müşriklerin ayların sıra ve düzenini değiştirmelerini, aylara ve yıllere ilaveler yapmalarını iptal ettiğini, zamanın Allah'ın yarattığı asli şekline dönüp karar kıldığını bildirmiştir. Çünkü Kutlu ve Yüce olan Allah, insanların ibadet ve diğer şer'î hükümlerinin aylar ve yıllerle belirlenebileceğini bilmektedir. Mesela oruç bazen bahar, bazen yaz, bazen son bahar, bazen de kış mevsiminde tutulmaktadır. Hac ibadeti de böyledir. Cenab-ı Allah bunun maslahata daha uygun olduğunu bildiği için ibadetleri ve diğer şer'î hükümleri böyle bir düzene bağlamıştır. Hristiyanların da oruçlarının böyle olduğu rivayet edilmiştir. Ancak orucun bazı yıllerde yaza denk geldiğini görmeleri üzerine oruç tutma günlerinin sayısını artırarak her yıl ilkbaharda oruç tutmaya karar verdiler. Daha önce oruç tutmada yılnin bütün mevsimlerine denk gelecek şekilde kameri ayları esas alma hükmünü terkettiler. Yüce Allah'ın kendilerine yerdiği bu ve buna benzer bazı şeyler yaptılar. Bunu yaparken de hahamlarının ve rahiplerinin emirlerine uyarak onları Allah'tan başka rab edindiklerini, Allah'ın emirlerine değil de onların emirlerine uymanın gerektiğine inandıklarını, doğru yoldan saptıklarını ve saptırdıklarını Yüce Mevlâ haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ)

"Bunlardan dördü haram aylardır."

Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıkladığı gibi Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Araplar bu aylardan bahsederken "Üçü ard arda, biri de yalnız başına" derler. Bu aylara haram denmesi, iki sebeptendir.

1-Bu aylarda savaşmak haram kılınmıştır. Cahiliyet devri insanları bu aylarda savaşmanın haram olduğuna inanırlardı. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır.»"[609]

2-Haram ayda yasakların çiğnenmesinin günahı, diğer aylara göre daha fazla günaha girmeye sebep olur. Bu aylarda yapılan taat ve ibadetler, diğer aylara göre daha fazla sevap kazanmaya vesile olur. Allah katında mertebesi yüksek olduğu ve maslahat da bunu gerektirdiği için bu aylarda zulmün terkedilmesi; Beytullah'ı ziyaret etmek, namaz kılmak, oruç tutmak gibi taat ve ibadetlere koşulması gerekmektedir. Bu cümleden olmak üzere Cuma namazının Cuma gününde kılınması, Ramazan orucunun Ramazan ayında tutulması, Mescid-ı Haram ile Mescid-ı Nebevi gibi bazı mekânların taat ve ibadetleri yapmak, yasaklardan kaçınmak hususunda başka mekânlardan daha saygın olması buna örnek gösterilebilir. Bu aylarda ve bu mekânlarda zulüm ve çirkinliklerin terkedilmesi, bu kötülüklerin başka aylarda ve başka mekânlarda da terkedilmesine vesile olur. Bu aylarda ve bu mekânlarda taat ve ibadetlere devam edilmesi, bu güzelliklerin başka aylarda ve başka mekânlarda da devam ettirilmesine vesile olur. Böylece kul bu güzellikleri yapma hususunda bir alışkanlık peyda eder. Bu güzellikleri yapmaya yöneldiğinde Allah kendisini muvaffak kılar. Günaha yönelip onunla ünsiyet peyda ettiğindeyse Allah ondan yardımını keser. Bazı aylara ve bazı mekânlara saygı ve tazim gösterilmesi durumunda, bunun taat ve ibadetlere yönelip günah ve kötülükleri terketmeye vesile olması gibi büyük bir maslahat sağlanmış olur. Çünkü eşya kendi benzerine yönelir, kendi zıddından ise uzaklaşır. Dolayısıyla çokça taat ve ibadette bulunmak, kişiyi benzer taat ve ibadetlere yöneltir. Çokça günah işlemek de kişiyi benzer günahlara yöneltir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ)

"O aylarda kendinize zulmetmeyin."

---

609 Bakara, 2/217

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre "O aylarda" ifadesiyle bütün aylar kastedilmiştir. Katade'ye göre ise haram aylar kastedilmiştir.

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً)

"Müşriklerle topyekûn savaşın."

Bu cümlenin iki manaya gelmesi muhtemeldir. Şöyle ki:

1-Başka ayette açıklandığı gibi zimmilik antlaşması yapıp cizye ödeyerek kendini korumaya alanlar dışındaki bütün müşriklerle savaşmak emredilmektedir.

2-Dağılmayıp omuz omuza vererek müşriklerle savaşmamız emredilmektedir. Bu cümlenin iki manaya ihtimali olduğuna göre Müslümanların her ikisinin de gereğini yerine getirme mecburiyetleri vardır. Çünkü bu iki mana birbirine aykırı değildir. Bu emir, omuz omuza vererek topluca müşriklerle savaşmamızı gerektirmektedir.

(كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً)

"Onlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa..."

Yani müşrikler topluluğu sizinle toplu olarak savaşmayı gerekli görüp bunun böyle olması gerektiğine inandıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Şu manaya gelmesi de muhtemeldir: Onlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[610]

Bu ayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki ahid ve sözleşmelerin iptali hükmünü içermektedir. Mezkûr ayette ise buna ek bir mana da vardır ki o da, müşriklerle savaşırken toplu halde olmamızın emredilmesidir.

610 Tevbe, 9/5

[Haram Ayların Yerini Değiştirmek Küfürde İleri Gitmektir; "Küfürde İleri Gitmek" İse Küfürdür]

(إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَاماً وَيُحَرِّمُونَهُ عَاماً لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ اَعْمَالِهِمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾)

37-"Haram ayları ertelemek, ancak inkarda daha da ileri gitmektir ki bununla inkar edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için Haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkarcı toplumu doğru yola iletmez."

Ayette geçen (النَّسِيءُ) kelimesi, ertelemek anlamına gelmektedir. Mesela vadeli alışverişe nesie satışı denir. Satışı vadeli kılmaya Arapça'da (أَنْسَأْتُ الْبَيْعَ) denir. (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا) **"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek)..."**[611]

Hamile olan kadına da âdeti geciktiği için Arapça'da şöyle denir: (نُسِئَتْ الْمَرْأَةُ) Geride kalmasın diye yürümekte olan deveye daha hızlı yürümesi için sopayla dürttüğünüzde (نَسَأْتُ النَّاقَةَ) dersiniz. Ezanın giderilmesi, hayvanın aksilik yapmaması ve güdülmesi ve geride kalmaması maksadıyla kullanıldığı için sopaya Arapça'da (الْمِنْسَأَةُ) denmektedir. Cenab-ı Allah'ın bu ayette nesi'den sözetmesindeki maksadı, cahiliyet devrinde Arapların ayların yerini değiştirdiklerini, buna bağlı olarak haccın vakti dışında ifa edildiğini, haram aylara olan saygının vakti dışında gösterildiğini bildirmektir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Muharrem ayını Safer ayı ile değiştiriyorlardı."

İbn Ebi Necih ve diğerleri dediler ki: "Kureyşliler her altı ayda birkaç gün ekleme yaparak on üç yılde bir zilhicce ayına denk getiriyorlardı.

611 Bakara, 2/106

Yüce Allah, Resûlü'nün veda haccı yaptığı yılde zamanı, göklerle yeri yarattığı gündeki asli haline döndürdü. Böylece İslam tarihinde ayların sayı ve düzeni yerine oturdu; hac da zilhicce ayında yapılmış oldu."

İbn İshak dedi ki: Asıl adı Huzeyfe olduğu halde kendisine Kalemmes denilen bir Arap hükümdarı ilk defa haram ayların yerini değiştirerek nesî' uygulamasını başlattı. Bu uygulamayı Muharrem ayında yaptı. Bu ayı bir yıl helal kılıyor, bir yıl de haram kılıyordu. Haram kıldığında, Hz. İbrahim'in zamanında olduğu gibi üç haram ay ard arda gelmiş oluyordu. Muharrem ayını helal kıldığında ise Safer ayı onun yerine giriyordu ki sayı tamamlansın. Bunu yaptığında "Dört ayı ilk halindeki gibi tamamladım. Çünkü ben bir ayı helal kıldığımda mutlaka onun yerine başka bir ayı haram kıldım" diyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiğinde Muharrem ayı asli yerine geçmişti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً) **"Şüphesiz Allah katında ayların sayısı on ikidir."**

Bu ayette Yüce Allah, cahiliyet devri insanlarının yaptığı nesî' uygulamasının küfür olduğunu haber vermiştir. Küfürde ileri gitmek, küfürden başka bir şey değildir. Zira bu uygulamayı yapmakla cahiliyet devri insanları, Allah'ın haram kıldığını helal saymış, O'nun helal kıldığını haram saymış oluyorlardı. Cahiliyet devri Arapları başkalarını Allah'a ortak koştukları için kâfir olmuşlardı. Nesî' uygulaması ile de kâfirliklerini daha da artırmışlardı.

Seferberlik ve Cihadın Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قٖيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِۜ اَرَضٖيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلٖيلٌ ﴿٣٨﴾)

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً اَلٖيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـٔاًۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٣٩﴾)

38-"Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size «Allah yolunda sefere çıkın» denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir."

39-"Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Ayet-i kerime, düşmanla savaşmak için sefere çıkmayan kimsenin sefere çıkmasının farz olduğuna delalet etmektedir. Daha sonra gelen bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا)

"Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın."[612]

Sefere çağırma şartına bağlı olmaksızın mutlak olarak sefere çıkmak farz kılınmıştır. Bu ayetin zahiri, gücü yeten herkesin cihad etmesinin farziyetini gerektirmektedir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Meysere ile İbn Ebi Bilal, Ebu Raşid el-Hibrani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mikdad b. Esved'e rastladım. Savaşa hazırlanıyordu. Kendisine "Savaşa gitmeyip evinde oturman hususunda Allah katında kabul edilecek mazeretin var" dedim. Bana şöyle karşılık verdi: "Bize Berâet suresi geldi. O surede (yaşlı ve genç) herkesin sefere çıkması emredilmektedir."

Ebu Ubeyd dedi ki: İsmail b. İbrahim'in bildirdiğine göre Eyyüb, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Eyyüb *radiyallahu anh*, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le birlikte Bedir savaşına katıldı. Sonra Müslümanların yaptıkları savaşlardan biri hariç hepsine katıldı. İçinde bulunduğu askeri birliğin başına genç bir adam komutan olarak atanmıştı. Kendisi şöyle dedi: "Başıma kim komutan olmuş? Bundan bana ne? Cenab-ı Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyuruyor. Ben de kendimi genç veya ihtiyar, bu savaşa katılmaya ehil görüyorum."

612 Tevbe, 9/41

Ebu Ubeyd dedi ki: Yezid'in bildirdiğine göre Ali b. Zeyd, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Talha *radiyallahu anh* **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** ayetini okudu ve şöyle dedi: "Anladığım kadarıyla Allah, denç ve yaşlı hepimizin sefere çıkmasını istemektedir. Beni sefere hazırlayın." Kendisini hazırladık; deniz yolculuğuna çıktı ve o gazada vefat etti. Deniz yolculuğu esnasında vefat ettiği için kendisini defnedecek bir ada bulamadık. Ancak vefatının yedinci gününden sonra defnedebildik."

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, (انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aramızda yaşlı, muhtaç, iş güç sahibi ve düzeni bozulmuş kimseler vardır. Ama Yüce Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyurmuştur.

Bu haberleri rivayet edenler, mezkûr ayeti sefere çıkmasalar bile insanların düşmanla savaşmak için sefere çıkmalarının farz olduğu şeklinde manalandırmışlardır. İlk ayetin (Tevbe, 38) zahiri, sefere çağırılma durumunda sefere çıkmanın farz olduğuna delalet etmektedir. Bu ayet birkaç şekilde te'vil edilmiştir. Bu te'villerden biri şöyledir: Bu ayet Tebük savaşı hakkındadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mü'minleri bu savaşa katılmaya davet etmişti. Onun davet etmesi durumunda yanında savaşa katılmak farzdır. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir: (مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ) **"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz."**[613]

Fakihler dediler ki: "Başkalarıyla birlikte savaşa katılmaya davet edilmenin hükmü, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* le birlikte savaşa katılmanın hükmü gibi değildir."

Bu ayetin (Tevbe, 38) neshedildiği söylenmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, (اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ) **"Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi**

613 Tevbe, 9/120

elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir" ayeti ile (مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللهِ) **"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak yaraşmaz"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetleri şu ayet neshetmiştir: (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً) **"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir."**[614]

Başkaları dediler ki: Bu iki ayetten hiç biri neshedilmiş değildir. Her iki durumda da hükümleri sabittir. Sınır boylarının ahalisi düşmana karşı direnemeyip seferberlik ilan edildiğinde, oraları korumak için diğer halkın oralara gidip düşmana karşı koyması farz olur. Sınır boylarındaki ahali ile yetinilse bile seferberlik ilan edilsin edilmesin herkesin sınırdaki düşmana karşı koymak üzere savaşa katılması gerekir. Sınır boyundaki halk düşmana karşı koyup cihad farizasını yerine getirir, gerideki halka ihtiyaç duyulmazsa, gerideki halkın cihada gitmesi farz olmaz. Ancak gönüllü olarak cihada gitmek isteyenler savaşa katılabilirler. Savaşa gitmeyip evlerinde oturma hususunda mazeretleri olsa bile, savaşa katıldıkları takdirde farzı yerine getirmiş olurlar. Çünkü cihad etmek farz-ı kifayedir. Bazıları bu görevi yerine getirdikleri takdirde, diğerleri yükümlülükten kurtulurlar.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mekke'nin fethi gününde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا هِجْرَةَ ولكن جهادٌ ونيّةٌ وإذا استُنْفِرتُمْ فَانْفِروا)

"Artık hicret yok, ama cihad ve niyet vardır. Savaşa çağırıldığınızda hemen savaşa katılın."[615]

Savaşa çağırılma durumunda hemen savaşa katılmak üzere harekete geçilmesi bu hadiste emredilmektedir. Bu hadis, şu ayetin zahirine uymaktadır:

---

614 Tevbe, 9/122

615 Buhari, Cezâu's-Sayd, 9

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ)

"Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda sefere çıkın" denilince, yere çakılıp kaldınız."

Bu ayet, savaşta kendilerine ihtiyaç duyulup da savaşa gitmeyenler hakkındadır. Çünkü sınır boyu halkı düşmana karşı koymak için kendilerini yeterli görüp başkalarının desteğine ihtiyaç duymazlarsa halkı seferber olmaya çağırmazlar. Ama düşman karşısındakiler sınırı korumada yeterli olmakla birlikte devlet başkanı daru'l harp halkıyla savaşmak ve onların topraklarına girmek istediği için orduya ve halka seferberlik çağrısında bulunursa, sefere çağrılan Müslümanların hemen savaşa katılmaları gerekir.

Cihadın farzlığıyla ilgili olarak fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Şübrüme, Sevri ve diğer bazı fakihlerden nakledilen görüşe göre cihad farz olmayıp nafiledir. (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ) **"Savaş size yazıldı"**[616] ayeti, tıpkı (كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ) **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması size yazıldı"**[617] ayetinde olduğu gibi farzlığı değil mendupluğu ifade eder. Kendisinden rivayet edilişinin sıhhati konusunda her ne kadar ihtilaf edilmiş de olsa İbn Ömer'in *radiyallahu anh* de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed b. Hakem'in bildirdiğine göre Ebu'l Melih er-Rakki, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben İbn Ömer'in *radiyallahu anh* yanındayken bir adam, Abdullah b. Amr b. Âs'ın *radiyallahu anh* yanına geldi. Ona nelerin farz olduğunu sordu. İbn Ömer *radiyallahu anh* de oturmuş, onun konuşmasını dinliyordu.

---

616 Bakara, 2/216

617 Bakara, 2/180

Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh* o adama şöyle cevap verdi: "Farzlar şunlardır: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, Namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek, Ramazan orucunu tutmak ve Allah yolunda cihad etmektir."

Bu şekilde cevap verilmesine İbn Ömer *radiyallahu anh* kızdı ve sonra şöyle dedi: "Farzlar şunlardır: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, Namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek, Ramazan orucunu tutmak ve Allah yolunda cihadı terk etmektir." Atâ ile Amr b. Dinar'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Haccac, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Atâ'ya, "Savaşmak, insanlara farz mıdır?" diye sordum. O ve Amr b. Dinar, "Savaşmanın farz olduğunu bilmiyoruz" dediler.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik ve büyük İslam merkezlerinin diğer fakihleri dediler ki: "Cihad etmek, Kıyamet gününe kadar farzdır. Ancak bu farzlık kifaidir. Bazı kimseler bu görevi yerine getirirlerse, diğerleri yükümlülükten kurtulurlar."

Ebu Ubeyd'in anlattığına göre Süfyan es-Sevri şöyle demiştir: "Cihad etmek farz değildir. Ancak insanların tamamının onu terketmesi de caiz değildir. Bazıları bu görevi yerine getirirlerse bu, diğerleri için de yeterli olur."

Bu eğer Süfyan'ın sözleri ise demek ki onun mezhebine göre cihad etmek farz-ı kifayedir. Bu, mezhebimiz fakihlerinin naklettiğimiz görüşlerine de uymaktadır. Bilindiği gibi bütün Müslümanların itikadına göre sınır boylarının halkı düşmandan korkar da ona karşı direnemez ve bu yüzden memleketlerine, canlarına ve çoluk çocuklarına zarar gelmesinden endişe ederlerse, topyekûn ümmetin seferber olup müslümanlara yapılan saldırıyı püskürtecek kuvvetleri düşman karşısına çıkarması farz olur. Ümmetin arasında bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü hiçbir Müslüman, düşman gelsin de Müslümanların kanını akıtsın, çoluk çocuklarını esir alsın demez. Lâkin üzerinde ihtilaf edilen husus şudur: Düşman karşısında direniş gösterebilecek bir askeri birlik varsa, düşmanın bu birliği yenmesinden de korkulmuyorsa, düşman Müslüman oluncaya veya cizye ödeyinceye kadar diğer Müslümanların cepheye gelip cihad etmemesi caiz olur mu?

İbn Ömer, Atâ, Amr b. Dinar ve İbn Şübrüme'ye göre böyle bir durumda devlet başkanının ve Müslümanların düşmanla savaşmaması ve kendi işlerine güçlerine bakmaları caizdir. Başkaları dediler ki: Böyle bir durumda devlet başkanının ve Müslümanların, düşman Müslüman oluncaya veya cizye ödeyinceye kadar cepheye gelip savaşmaları gerekir. Bu, aynı zamanda mezhebimiz fakihlerinin, zikrettiğimiz selef ulemasının, Mikdad b. Esved ve Ebu Talha gibi sahabilerle tabiunun görüşleridir.

Huzeyfe b. Yeman *radiyallahu anh* dedi ki: "İslam, sekiz bölümdür. Bu bölümlerden biri cihaddır."

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Mamer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekhul kıbleye yönelerek on defa yemin eder ve 'Gaza etmek farzdır' derdi. Sonra, 'İsterseniz yeminlerimin sayısını artırırım' derdi."

Cafer'in bildirdiğine göre Alâ b. Hâris veya bir başkası, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanların oturarak veya fiilen savaşarak gaza etmelerini Cenab-ı Allah farz kılmıştır. Oturmakta olan, savaşa hazır halde bekler. Kendisinden yardım istendiğinde hemen yardıma koşar. Savaşa fiilen katılması istendiğinde gidip savaşır. Kendisine ihtiyaç duyulmadığında gidip oturur."

İbn Şihab'ın bu sözleri, cihadın farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlerin ifadelerine benzemektedir. İbn Ömer, Atâ ve Amr b. Dinar, "Cihad farz değildir" derken cihadın namaz ve oruç gibi herkese farz-ı ayın olmayıp, farz-ı kifaye olduğunu kasdetmiş olabilirler.

Cihadın farz olduğunu bildiren çok sayıda ayet vardır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِ﴾

"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."[618]

618 Bakara, 2/193

Bu ayet, İslam davetine olumlu cevap vermelerine kadar düşmanlarla savaşmayı farz kılmaktadır.

(قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ)

"Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın."[619]

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[620]

(فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ)

"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir."[621]

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[622]

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَٓافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَٓافَّةً)

"Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın."[623]

619 Tevbe, 9/14
620 Tevbe, 9/29
621 Muhammed, 47/35
622 Tevbe, 9/5
623 Tevbe, 9/36

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Genç veya yaşlı Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."[624]

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ)

"Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir."[625]

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا)

"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."[626]

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz."[627]

Bu ayette Yüce Allah, azabından kurtuluşun ancak Allah'a ve Resûlü'ne iman edip, can ve malla kendisinin yolunda cihad etmekle mümkün olacağını haber vermektedir. Yine bu ayet, cihadın farz oluşuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Cihad yükümlülüğü iman etme farizasıyla birlikte zikredilmiştir.

2-Allah'ın azabından kurtuluşun cihadla ve Allah'a imanla mümkün olacağı, azabın da farzları terketmekle hak edileceği bildirilmiştir.

---

624 Tevbe, 9/41
625 Tevbe, 9/39
626 Nisâ, 4/71
627 Saff, 61/10, 11

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

"Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı."[628]

Bu ayette geçen (كُتِبَ) kelimesi, farz kılındı manasınadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ)

"Oruç, size farz kılındı."[629]

Bu ayette geçen (كُتِبَ) kelimesi de, farz kılındı manasınadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cihad ayetinde geçen (كُتِبَ) kelimesi, (كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ) **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması size yazıldı"**[630] ayetinde olduğu gibi farzlığı değil mendupluğu ifade eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vasiyette bulunmak, bu ayet ile vacipti. Bu da Cenab-ı Allah'ın miras ahkâmını bildirmesinden önce idi. Miras ayetlerinin inmesinden sonra bu ayet neshedilmiş oldu. Bununla beraber ayetin lafzının hükmü, mendupluğa dair bir delil bulunmadıkça cihadın farzlığını gerektirmektedir. Oysa cihadın mendupluğuna dair bir delil bulunmamaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, bütün mükelleflere imkânları ölçüsünde cihadın farz olduğunu bu ve başka ayetlerle kesinleştirmiş ve bu sebeple de Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

628 Bakara, 2/216
629 Bakara, 2/183
630 Bakara, 2/180

(فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ)

"(Ey Muhammed!) Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Mü'minleri de savaşa teşvik et."[631]

Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* cihadı iki şekilde farz kılmıştır:

1-Cepheye gidip bizzat savaşa katılması ve fiilen savaşması emredilmiştir.

2-Mü'minleri savaşa teşvik etmesi, bunun sevabını onlara açıklaması emredilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* malı olmadığı için, Yüce Allah kendisine farz kıldığı cihad yolunda malını harcamasını emretmemiştir. Ama başkalarına şöyle emretmiştir:

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."[632]

Savaşmakla yükümlü olup servet sahibi olan kimselerin can ve mallarıyla cihad etmeleri farz kılınmıştır. Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ
كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا
يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlü'ne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir

---

631 Nisâ, 4/84
632 Tevbe, 9/41

azap isabet edecektir. Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur."[633]

Âcizliği ve yoksulluğu sebebiyle üzerinden cihad mükellefiyeti kalkan kimselerin yine de Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olmaları gerekmektedir. Buraya kadar anlatmış olduğumuz derece ve mertebelerine göre her mükellefin mutlaka kendi imkânları ölçüsünde cihad etmesi farzdır.

Cihad farizasını tekid etme bağlamında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Amr b. Hafs es-Sedusi'nin bildirdiğine göre Müessir b. Afaze, Beşir b. el-Hasasiye'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine biat etmek üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. Kendisine 'Ne üzerine benimle biatleşiyorsun ya Resulallah?' diye sordum.

Şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, farz olan beş namazı vakitlerinde kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman, Beyt'i haccetmen ve Allah yolunda cihad etmen..."***

Ben şöyle dedim: 'Ya Resulallah, İki şeyi yapmaya gücüm yetmez. Benim ailemin bindiği ve yük taşıdığı hayvanından başka malım olmadığı için zekât veremem. Cihada gelince ben korkak bir adamım. Ürküp de cepheden kaçmaktan ve bu sebeple Allah'ın gazabına maruz kalmaktan korkarım.' Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* elini geri çekti ve şöyle buyurdu:

(يا بشيرُ لا صدقةَ ولا جهادُ فَبِمَ إذَنْ تَدخلُ الجنةَ)

"Ey Beşir! Zekât vermezsin, cihad etmezsin. Şu halde nasıl cennete gireceksin?"

---

633 Tevbe, 9/90-91

Böyle buyurması üzerine, 'Uzat ellerini ya Resulallah' dedim. Ellerini uzattı, ben de söylediği şartlar üzerine kendisine biat ettim."[634]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جاهِدوا المشركين بأَموالِكم وأَنفُسِكُم وألْسنتِكم)

"Malınız, canınız ve dilinizle müşriklerle cihad edin."[635]

Bu hadisi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* mümkün olan her vasıta ile cihad etmeyi farz kılmıştır. Allah'a ve Resûlü'ne imandan sonra yerine getirilmesi gereken cihaddan daha kuvvetli bir farz yoktur. Çünkü cihad sayesinde İslamı aşikâr biçimde ortaya koymak ve farzları eda etmek mümkün olur. Cihadın terkedilmesi durumunda düşmanlar galip olur, dinde yıpranma meydana gelir ve İslamiyet ortadan kalkar. Ancak cihad, önce de açıkladığımız gibi farz-ı kifayedir.

Birileri şu rivayeti ileri sürerek cihadın farz olmadığı iddiasında bulunabilir. Şöyle ki:

Âsım b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بُنِيَ الإسلامُ على خَمسٍ)

"İslam beş şey üzerine kurulmuştur..."[636]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmekle, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmekten, namazdan, zekâttan, Hacdan ve ramazan orucundan bahsetmiştir. Bu beş şeyi söylemiş ama bu hadiste cihaddan söz etmemiştir. Bu da cihadın farz olmadığına delalet eder.

---

634 Suyuti, Câmiu'l Ahadis: 33/415

635 Ebu Davud, Cihad, 18

636 Buhari, İman, 2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aslında bu hadis, İbn Ömer'den *radiyallahu anh* mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Bu hadisi Vehb, Ömer b. Muhammed'den o da Zeyd'den, Zeyd babasından, Zeyd'in babası ise İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu rivayete göre İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir:

(وَجَدْتُ الْإِسْلَامَ بُنِيَ عَلَى خَمْسٍ)

"İslamın beş şey üzerine kurulduğunu gördüm."

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* (وَجَدْتُ) ifadesini kullanmış olması, bu rivayetteki ifadelerin kendi görüşü olduğunu göstermektedir. Başkalarının, İslamın esaslarının daha sayıda olduğu görüşünde oşmaları mümkündür. Mesela Huzeyfe'nin *radiyallahu anh*, "İslamiyet sekiz esas üzerine kurulmuştur. Bu esaslardan biri de cihaddır" sözü, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* söylediklerine ters düşmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ubeydullah b. Musa'nın bildirdiğine göre Hanzele b. Ebi Süfyan, İkrime b. Halid'in Tavus'a şunları anlattığını rivayet etmiştir: Bir adam İbn Ömer'e *radiyallahu anh* gelerek 'Ya Eba Abdirrahman, gaza etmeyecek misin?' diye sordu. O da şu karşılığı verdi: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ)

"İslam beş esas üzerine kurulmuştur."[637]

Bu hadisin senedi sağlam olup merfu olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir."

Yukarıdaki hadisi delil göstererek itirazda bulunan kişiye şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste beş esası saymakla yetinmiş olması normaldir. Çünkü o, insanın şahsına farz-ı ayn olan şeyleri kasdetmiştir. Farz-ı kifaye olan şeylere değinmemiştir. Mesela iyılığı tavsiye edip kötülükten sakındırmak, hadleri uygulamak,

637 Müslim, İman, 5

dini ilimleri öğrenmek, ölüleri yıkayıp kefenlemek ve defnetmek gibi işler de farzdır. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bunları İslamın temel esasları arasında saymamıştır. Anılan hadiste bunlardan söz etmemiş olması, bunları farz olmaktan çıkarmaz. Çünkü o, kişinin belli vakitlerde kendisinin yapması gereken, kendisinin yerine başkasının yapması geçerli olmayan farzları açıklamayı kasdetmiştir. Cihad ise önce de açıkladığımız gibi farz-ı kifayedir. Bu sebeple anılan hadiste ondan söz etmemiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh*, cihadın farz olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayette bulunmuştur. Şöyle ki:

Abdullah b. Şiruyeh'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir zamanlar hiç birimiz, kendimizi dinar ve dirhemlere Müslüman kardeşimizden daha fazla layık görmezdik. Ama bu gün öyle bir hale gelmişiz ki, her birimiz dinar ve dirhemleri Müslüman kardeşimizden daha fazla sevmekteyiz. Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

«إِذَا ضَنَّ النَّاسُ بِالدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ، وَتَبَايَعُوا بِالْعِينَةِ، وَاتَّبَعُوا أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَتَرَكُوا الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، أَدْخَلَ اللهُ عَلَيْهِمْ ذُلًّا، ثُمَّ لَا يَنْزِعُهُ عَنْهُمْ حَتَّى يُرَاجِعُوا دِينَهُمْ»

"İnsanlar dinar ve dirhemleri ellerinde tutup cimrilik ettiklerinde, îne alışverişi yaptıklarında, sığırın kuyruğuna tutunup (ziraatçiliğe razı olduklarında) güç ve yücelik sahibi Allah'ın yolunda cihadı terkettiklerinde Allah, başlarına bir zillet getirir. Sonra da onlar dinlerine geri dönmedikçe o zilleti üzerlerinden kaldırmaz."[638]

Halef b. Amr el Akberi'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer bir rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bu hadis, cihadın farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü cihadı terkedenleri Cenab-ı Allah'ın zelil kılarak cezalandıracağı

---

638 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 3/318. [Îne Alışverişi: Nakite ihtiyacı olan bir kişinin tüccardan bir malı vadeli olarak satın alması ve sonra aynı malı satıcıya peşin olarak daha düşük bir fiyata satıp nakit ihtiyacını karşılamasıdır. Mütercim]

haber verilmektedir. Ceza ise farizayı terketme sebebiyle verilir. Bu da İbn Ömer'in *radiyallahu anh* görüşüne göre cihadın farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Cihadın farzlığını reddettiğine dair İbn Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete gelince bu, cihadın her zaman ve her durumda kişiye taayyün etmeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır.

Cihadın farz-ı kifaye olduğuna şu ayetler delalet etmektedir:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً)

"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir." [639]

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا)

"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."[640]

(لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى)

"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir."[641]

Cihad eğer herkesin yapması gereken bir farz-ı ayın olsaydı, (cihattan geri kalıp) oturanlara cennet va'd edilmezdi. Aksine cihadı terketmeleri sebebiyle azabı hak eder ve yerilirlerdi.

---

639 Tevbe, 9/122
640 Nisâ, 4/71
641 Nisâ, 4/95

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."**[642] Ve (انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) **"Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın"**[643] ayetleri hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayetleri şu ayet neshetmiştir: (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) **"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar"**[644]" Mü'minlerden bir grup sefere gider diğer grup ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalırlar. Onun yanında kalanlar, dini konuları derinlemesine öğrenirler ve gazadan döndüklerinde mü'min kardeşlerini Allah'ın indirdiği ayet, hüküm ve hadleri konusunda bilgilendirip uyarırlar.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yani seriyyelerin hepsi birden sefere gitmemelidirler. Gidenler seferdeyken inen Kur'an ayetlerini sefere gitmeyip Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında durup ondan öğrenmiş olanlar, seferden dönenlere öğretmek için bu defa onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında dururlar; başkaları sefere giderler. (لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ) cümlesinin anlamı işte budur."

Cihad farizasını yerine getirmenin gerekli olduğu, herkesin canıyla ve malıyla ifa etmesi gereken bir farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifaye olduğu, buraya kadar anlattıklarımızla ispatlanmış oldu. Şu halde bu farizayı bazı kimseler yerine getirdiklerinde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar.

(انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾)

642 Nisâ, 4/71
643 Tevbe, 9/41
644 Tevbe, 9/122

41-"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

Hasan, Mücahid ve Dahhâk'ın, bu ayette geçen (خِفَافًا وَثِقَالًا) kelimelerinin genç ve yaşlılar anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Ebu Salih, zengin ve fakirler anlamına geldiğini; Hasan, meşgul ve gayr-ı meşgul anlamına geldiğini; İbn Abbas ile Katade, çalışkanlarla çalışkan olmayanlar anlamına geldiğini; İbn Ömer *radiyallahu anh* ise süvari ve piyadeler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu kelimelerin sanat sahibi olanlarla olmayanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların hepsine ihtimali vardır. Ayetin sadece birini ifade ettiğine ilişkin bir delil bulunmadıkça vacip olan, bu manaların tümünü kapsamasıdır.

(وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."

Yüce Allah, can ve malla cihad etmeyi farz kılmıştır. Mal sahibi olup savaşamayan hasta veya kötürüm ya da güçsüz olan bir kimsenin malı ile cihad etmesi gerekir. Malını gaza edenlere vererek bu şekilde gaza etmiş olur. Mal ve servet sahibi olmayıp bedenen cihad etme imkânına sahip olan güçlü ve kuvvetli bir kimsenin cepheye ulaşma imkânını bulması halinde bedenen cihad etmesi gerekir. Hem savaşacak güce hem de mal ve servete sahip olan kimsenin can ve malla cihad etmesi gerekir. Bedenen cihad etmekten âciz ve de yoksul olan kimsenin ise Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olması gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur."[645]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Bu sizin için daha hayırlıdır."

Cihadı terketmede hayır olmamakla birlikte bu cümlenin manası hakkında iki şey söylenmiştir:

1-Kişiye taayyün etmediği yani kendisine cihadın farz-ı ayın olmadığı bir durumda cihad etmemesi her ne kadar mübah ise de cihad etmesi kendisi için daha hayırlıdır.

2-Hayır, cihadı terketmekte değil, cihad etmektedir.

(اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"Eğer bilirseniz..."

Denildi ki: Eğer siz genel olarak hayrın ne olduğunu biliyorsanız, cihadın sizin için hayırlı olduğunu bilin. Yine denildi ki: Eğer siz Yüce Allah'ın sevap, mükâfat ve cennet vaad edişinde samimi olduğunu biliyorsanız, cihadın sizin için hayırlı olduğunu bilin.

(لَوْ كَانَ عَرَضاً قَرِيباً وَسَفَراً قَاصِداً لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾)

42-"Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat

645 Tevbe, 9/90

meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, «Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık» diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar."

"Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" ifadelerinin yalan olduğunu Allah Teâlâ'nın ortaya koyması, onların savaşacak güce sahip oldukları halde sefere çıkmadıklarına delalet etmektedir. Bu da mükellefler kendilerinden istenen fiili yapmazdan önce o fiili yapmakla mükellef kılındıkları için 'Mükellefler istitaat sahibi değildirler' diyen Cebriye mezhebinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, sefere çıkmazdan önce savaşacak güçleri olmadığını söyleyen münafıkların yalan söylediklerini haber vermiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin gerçekliğine delalet etmektedir. Çünkü o, münafıkların yemin edeceklerini önceden haber vermiş, daha sonra münafıklar gelerek onun haber verdiği şekilde yalan yere yemin etmişlerdi.

(عَفَا اللّٰهُ عَنْكَۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾)

43-"Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"

Ayette geçen (Afv) kelimesi birkaç manaya gelmektedir. Şöyle ki:

1-"Afv" kelimesi, kolaylaştırma ve genişletme anlamına gelmektedir. Şu hadiste olduğu gibi:

(أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانُ اللّٰهِ ، وَآخِرُ الْوَقْتِ عَفْوُ اللّٰهِ)

"Vaktin evveli, Allah'ın hoşnutluğu, vaktin sonu ise Allah'ın affıdır."[646]

2-"Afv" kelimesi, bırakmak anlamına gelmektedir. Şu hadiste olduğu gibi:

---

646 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/436

(أَحْفُوا الشَّوَارِبَ وَأَعْفُوا اللِّحَى)

"Bıyıkları traş edin; sakalları bırakın."[647]

3-"Afv" kelimesi, çokluk anlamına gelmektedir. Şu ayette olduğu gibi:

(حَتّٰى عَفَوْا)

"Nihayet çoğaldılar."[648]

Mesela bir kişiyi üzerindeki haklarınızdan vazgeçip işini kolaylaştırdığınızda (وَأَعْفَيْتُ فُلَانًا مِن كَذَا وَكَذَا) dersiniz.

4-"Afv" kelimesi, suçu bağışlamak anlamına gelmektedir. Yani suç işleyen kişiyi sorumlu tutmayıp onu cezalandırmaktan vazgeçmektir. (العَفْوُ) kelimesi burada (الغُفْرَان) kelimesi gibidir. "Afv" kelimesi sözlükte kolaylaştırma anlamına gelmektedir. Bir kişi suçluyu cezalandırmaz ve işin aslını araştırmayıp işi kolaydan alırsa onu affetmiş olur. "Afv" kelimesini diğer manaları da temelde bırakmak, işi geniş tutmak anlamına gelmektedir.

Bazı kimseler derler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşa katılmamaları hususunda münafıklara izin vermekle küçük bir suç işlemiş oldu. Bu sebeple Cenab-ı Allah ona (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** dedi. Çünkü bir kişiye hitaben, "Yapmana izin verdiğim işi niçin yaptın?" demen uygun olmadığı gibi "Yapmanı emrettiğim bir işi niçin yaptın?" demen de uygun olmaz.

Dil bilimcileri dediler ki: Yapma hakkına sahip olduğu bir işi yapan bir kişi hakkında affetme kelimesinin kullanılması doğru olmadığı gibi, yapmakla emrolunduğu bir işi yapan bir kişi hakkında da affetme kelimesinin kullanılması doğru olmaz.

647 Müslim, Taharet, 16
648 A'râf, 7/95

Denildi ki: Savaşa katılmamaları hususunda münafıklara izin verdiği için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ne büyük ne de küçük bir günah işlemiş olması söz konusu edilebilir. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yapması daha iyi olan bir iş dururken yapma hakkına sahip olduğu başka bir işi yaptığından ötürü Cenab-ı Allah onu kınamıştır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* biri diğerinden evlâ olan iki işten birini yapma serbestisine sahip olması mümkündür.

Nitekim Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

(فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ
مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ)

"Yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır."[649]

Bu ayette bildirildiğine göre yaşlı kadınların üst elbiselerini çıkarıp çıkarmamaları kendileri için mübah kılınmış, ama çıkarmamalarının evlâ olduğu bildirilmiştir. (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayeti hakkında Şu'be, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Durum, işittiğiniz gibiydi. Sonra Yüce Allah, Nûr suresindeki şu ayeti indirdi:

(وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ
اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
فَاِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver."[650]

---

649 Nûr, 24/60
650 Nûr, 24/62

Yüce Allah, mü'minlere bazı hususlarda izin vermesi için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ruhsat tanımıştır.

(اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ)

"Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler."[651]

Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, hiçbir mazeretleri olmadığı halde cihada katılmamak için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* izin isteyen münafıklar hakkındadır. Lâkin Yüce Allah, mü'minlerin mazeretlerinin geçerli sayarak şöyle buyurmuştur:

(وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir....... O hâlde içlerinden dilediğine izin ver."

Atâ el-Horasani, (اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ) **"Ancak Allah'a inanmayan kimseler senden izin isterler"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayeti, (وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ) **"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir.... O** hâlde içlerinden dilediğine izin ver" ayeti neshetmiştir. Burada Yüce Allah, Resûlü'nü iki görüşten en üstün olanına sahip kılmıştır.

651 Tevbe, 9/45

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayetinin töhmet altında kalan bir münafık grubu hakkında inmiş olması mümkündür. Savaşa katılmamaları hususunda kendilerine izin vermemekle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla alakasının olmadığı ve savaşa katılmaları istenildikten sonra katılmamakla da münafık olduklarının ortaya çıkarılması mümkün olacaktı. Bu ayet onlar hakkında sabit bir hüküm olacaktı.

Şu ayet de onların münafık olduklarına delalet etmektedir:

(لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِب۪ينَ)

"Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"

(وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى
يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir.... O hâlde içlerinden dilediğine izin ver" ayeti, kendilerine izin verilmediği takdirde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanından çıkıp gitmeyen mü'minler hakkındadır. Şu halde bu iki ayetten biri diğerini neshetmiş değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٤﴾)

44-"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir."

Mü'minler cihad etmemek için senden cihada katılmama izni istemezler. Kelamın akışının delaletiyle anlaşıldığına göre bu ayetteki (أنْ يُجَاهِدُوا) kelimesinin başında olumsuzluk edatı olan gizli bir (لَا) harfi vardır. Bu da savaşa katılmamak için izin istemelerinin onlara haram olduğuna delalet etmektedir. (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayetinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* izin vererek işlediği küçük bir suçun affı olarak te'vil edilmesinin sahihliğine de bu ayet delalet etmektedir.

(أنْ يُجَاهِدُوا) kelimesi hakkında Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Münafıklar, savaşa katılmak istemiyorlardı. Bu, onların hoşuna gitmiyordu."

Bu te'vil, önceki mana ile örtüşmektedir. Çünkü (أنْ يُجَاهِدُوا) kelimesinin başına başına olumsuzluk edatı olan gizli bir (لَا) harfi koymakla isteksizlik ve hoşnutsuzluk manasının konulması arasında bir fark yoktur. Bu ayet de hem can hem de malla cihad etmenin farzlığına delalet etmektedir.

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ)

"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler."

Mal İle Cihad Etmek

Mal ile cihad iki şekilde olur. Biri silah, teçhizat, alet, binek, azık ve benzeri savaşta kişinin kendisinin ihtiyaç duyacağı şeyleri temin etmek için malı harcamaktır. Diğeriise cihad edecek başkalarına malı sarfetmek, azık, teçhizat ve benzeri şeyleri vererek ona yardımcı olmaktır.

Bedenen Cihad Etmek

Bedenen cihad etmek birkaç şekilde olur. Şöyle ki:

1-Bizzat cepheye giderek fiilen savaşılır.

2-Allah Teâlâ'nın farz kıldığı cihad, savaşanlar için va'd edilen bol sevap ve mükâfat, savaştan geri duranlar için bildirilen azap tehdidi açıklanıp anlatılır.

3-Mü'minler teşvik edilerek savaşa katılmaları tavsiye edilir.

4-Düşmanın açıkları yedtkililere haber verilir. Bilinen savaş taktikleri ve buna dair isabetli görüşler anlatılır. Habbab b. Münzir *radiyallahu anh* in yaptığı gibi, savaşla ilgili en faydalı ve en uygun usûller Müslümanlara gösterilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir'de karargâh kurduğunda Habbab *radiyallahu anh* ona 'Ya Resulallah, siz kendi görüşünüze göre mi yoksa vahye göre mi karargâhınızı buraya kurdunuz?' diye sormuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bilâkis bu benim kendi görüşümdür"*** deyince Habbab *radiyallahu anh* şöyle dedi: 'Benim görüşüme göre karargâhınızı suyun yanına kurmalı ve suyu arka tarafınıza almalısınız. Düşman tarafındaki kuyuları da köreltmelisiniz.' Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun dediğini yaptı. İşte bu ve buna benzer şekilde Müslümanları güçlendirecek, düşmanı zayıflatacak taktikleri öğretmek, bedenen cihadın örnekleridir.

İlim Cihadı

Bedeni ve mali cihad mı, yoksa ilim cihadı mı daha faziletlidir? Diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilebilir: Kılıçla cihad etmek, ilim cihadına dayanmakta olup onun bir dalıdır. Çünkü kılıçla cihad edenlerin savaşırken ilmin kuralları dışına çıkmaları doğru olmaz. Şu halde ilim cihadı asıl, bedeni cihad ise onun bir dalıdır. Asıl, daldan öncelikli ve daha faziletlidir.

İlim Öğrenmek mi, Yoksa Cihad Etmek mi Daha Faziletlidir?

İlim öğrenmek mi yoksa müşriklerle cihad etmek mi daha faziletlidir? Diye sorulacak olursa bu soruya şöyle cevap verilebilir: Düşmanın kötülük edip zarar vermesinden, Müslümanlara saldırmasından korkulduğunda ve karşısında kendisini püskürtecek birileri de yoksa o zaman herkesin cihad etmesi farz-ı ayın olur. Böyle bir durumda cihadla meşgul olmak, ilim öğrenmekten daha faziletlidir. Çünkü düşmanın zararı Müslümanlara dokunursa bunun telafisi mümkün olmaz. Ama ilmin öğrenilmesi her zaman mümkündür. Kaldı ki ilim öğrenmek herkes için farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifayedir. Düşmanı Müslümanlardan uzaklaştıracak birilerinin olmaması durumunda herkesin cihad etmesi farz-ı ayındır. Ertelenmesi caiz olmayan bir farz-ı ayın, herkesin yapmakla yükümlü olmadığı farz-ı kifayeden önceliklidir. Mesela vaktinin sonunda öğle namazını kılmakla meşgul olmak, o vakitte dini ilimleri öğrenmekten daha önceliklidir. Çünkü yükümlünün o vakitte öğle namazını kılması kendisine teayyün etmiştir. Yeterlilik ve zenginliğe sahip olan bir kimse cihad farizasını yerine getirirse, cihad farizası tıpkı ilim öğrenmek gibi farz-ı kifaye hükmüne döner. Ancak yine de bu durumda ilimle meşgul olmak, cihaddan öncelikli ve daha faziletlidir. Zira önce de belirttiğimiz gibi ilmin mertebesi cihadın mertebesinden üstündür. Çünkü ilim varsa cihad da vardır. Cihad, ilmin bir dalı olup varlığı ona dayanmaktadır.

Komutan Fasık Olsa Bile Onun Komutasında Cihad Etmek Caizdir

Fasıklarla beraber cihad etmek caiz midir? Diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Her mücahid, kendi şahsına farz olan cihad farizasını yerine getirir. Dolayısıyla ordunun komutanı ve askerleri fasık da olsalar o orduda yer alan mücahidin kâfirlere karşı cihad etmesi caizdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı dört halifeden sonra fasık komutanların yanında gazaya giderlerdi.

Mesela Ebu Eyyüb el-Ensari *radiyallahu anh,* lânetli Yezid ile birlikte gazaya gitmiştir. Bir yıl hariç, Ebu Eyyüb'ün *radiyallahu anh,* Müslümanların yaptığı gazaların hiçbirinden geri kalmadığını, hepsine katıldığını bildiren rivayeti daha önce nakletmiştik. Onun içinde bulunduğu askeri bir-

liğin başına genç bir adam komutan olarak atanmıştı. Kendisi şöyle dedi: "Başıma kim komutan olmuş? Bundan bana ne? Cenab-ı Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyuruyor. Ben de kendimi genç veya ihtiyar, bu savaşa katılmaya ehil görüyorum."

Bu rivayet, âdil kimselerle birlikte cihada gitmenin farz oluşu gibi, fasık kimselerle birlikte de cihada gitmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Cihadın farz olduğunu bildiren ayetler, bu görevin fasıklarla beraber yapılmasıyla âdil ve salih kimselerle beraber yapılması arasında bir ayırım yapmamıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki fasıklar cihad ettiklerinde, namaz, oruç ve diğer İslam ahkâmında Allah'a itaat ettikleri gibi bunda da O'na itaat etmiş olurlar. Ayrıca cihad, bir nevi iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmaktır. Fasık bir kimsenin iyılıği tavsiye edip kötülükten sakındırdığını gördüğümüzde bu hususta kendisine yardımcı olmamız gerekir. Cihatta da böyle yapmamız gerekir. Zira Yüce Allah, cihad farizasını fasıkları bir tarafa bırakarak sadece âdil kimselere yüklemiş değildir. Bu görev onların tümüne farz kılındığına göre, cihadın âdillerle beraber yapılması ile fasıklarla yapılması arasında farklı bir hüküm söz konusu olmaz.

Cihad İçin Hazırlanmanın Vacip Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾)

46-"Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, «Oturun oturan acizlerle beraber» denildi."

Ayette geçen (عُدَّة) kelimesi, (الأهبة) kelimesinin karşılığı olup kişinin gelecekte yapacağı bir iş için yaptığı hazırlığa denir. Bu da savaşma vakti gelmeden cihad için önceden hazırlık yapmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ)

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın."[652]

(وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ)

"Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi."

Çünkü onlar harekete geçtiklerinde bozgunculuk yapar, Müslüman birliğinden ayrılır, Müslümanları düşmanla korkutur ve kargaşa çıkarırlar. Bu şekilde harekete geçmeleri ise masiyet ve küfürdür. Bu sebeple Yüce Allah harekete geçmelerini istemedi ve onları savaştan geri bıraktı. Çünkü harekete geçmeleri masiyettir. Allah, bozgunculuğu sevmez.

(وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ)

"Onlara, "Oturun, oturanlarla beraber" denildi."

Yani kadınlar ve çocuklarla beraber oturun, denildi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara "Oturan âcizlerle birlikte oturun" demiş olması da mümkündür. Bunu bazısı bazısına söylemiş de olabilir.

(لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالاً وَلَاَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَۚ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾)

47-"Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir."

Bu ayette münafıkların şayet sefere çıkacak olsalardı ne şekilde çıkacakları açıklanmakta ve seferden geri kalmalarının Müslümanların yararına

---

652 Enfâl, 8/60

olacağı haber verilmektedir. Bu da Yüce Allah'ın (لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Niçin onlara izin verdin?"** diyerek Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* kınamasının şu sebepten kaynaklandığına delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* savaşa katılmamaları için münafıklara izin vermiş olmasaydı bile onlarını yine de savaşa katılmayacaklarını, böylece yalancılık ve münafıklıklarının Müslümanlar tarafından açıkça anlaşılacağını Yüce Allah biliyordu. Şayet çıksalardı da bozgunculuk yaparak çıkacaklarını, böylece masiyet işleyip müminlere karşı bir bozgunculuk yapacaklarını haber vermiştir.

(مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا) **"...size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı"** cümlesine gelince buradaki (خَبَال) kelimesi fikrî istikrarsızlık demektir. Yüce Allah, münafıklar sefere çıkmak üzere harekete geçselerdi mü'minler arasında kargaşa çıkarmaya, kalplerinde fesat meydana getirmeye çalışacaklarını, düşman karşısında ayrılıp onları yardımsız bırakacaklarını, bunun da mü'minlerde fikrî istikrarsızlığa neden olacağını haber vermiştir.

"Mü'minler bozgun hâlinde değillerdi. Neden Yüce Allah onlar hakkında (مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا) **"Size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı"** buyurarak içlerindeki bozgunun daha da artacağını bildirmiştir?" denilecek olursa, bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Bu cümledeki istisna, münkati' bir istisnadır. Bunun takdiri de şöyle olur: Münafıklar eğer sefere çıksalardı, sizin kuvvetinizi artırmazlardı. Lâkin onlar sizin bozguna uğramanızı istiyorlardı.

2-Kalplerdeki fikrî sebatsızlıktan ve doğruyu buluncaya kadar fikir değiştirmelerinden dolayı münafıklardan bir grup fikrî bir bozgun yaşamaktaydılar. Bu da onları şiddetli bir şekilde doğru düşünceden saptırıyor ve fikrî bir bozguna sürüklüyordu.

(وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ)

"Aranızda koşuşturacaklardı."

Hasan dedi ki: "Mü'minlerle aranızı bozmak için aranızda koğuculuk yaparak koşuşturacaklardı."

(يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ)

"Sizi fitneye düşürmek isteyeceklerdi."

Buradaki fitne kelimesi mihnet ve ayrılık manasına gelmektedir. Bu kelimeyle küfrün kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü küfür, fitne kelimesiyle de ifade edilmektedir.

Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ)

"Küfür kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."[653]

(وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)

"Kâfirlik, öldürmekten daha ağırdır."[654]

(وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ) Hasan ile Mücahid dediler ki: "Aranızda onların casusları vardı. Sizden duyduklarını onlara ulaştırıyorlardı."

Katade ile İbn İshak dediler ki: "Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ حَتّٰى جَٓاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾)

653 Bakara, 2/193
654 Bakara, 2/191

48-"Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi."

Buradaki fitne kelimesi, insanların birbirlerine ısınıp kaynaşmasından sonra bölünüp parçalanmaları sonucunu doğuran ihtilaf anlamına gelmektedir.

(وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ)

"Sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi."

Allah'ın nurunu söndürmek ve emrini iptal etmek için hile ve desiselerle işleri ters yüz etmişlerdi. Ama Yüce Allah dinini güçlü bir şekilde ortaya koymaktan, Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* güçlendirip üstün kılmaktan başka bir şeye razı olmadı; onu düşmanlarının hile ve desiseleriyle tuzaklarından korudu.

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾)

49-"Onlardan «Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevketme» diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "Bu ayet, Cedd b. Kays hakkında inmiştir. O, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Beni sefere gönderip de rûm kızlarıyla imtihan edip günaha sokma. Çünkü ben kadınlara aşırı derecede düşkünüm' demişti. Bu olay, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanları Tebûk savaşına davet ettiği zamanda meydana gelmişti."

Hasan, Katade ve Ebu Ubeyde dediler ki: Ayetin manası şöyle olabilir: "Bölünüp parçalanmayı gerektiren muhalefet suçunu işleyerek beni günaha sokma."

(قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰينَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾)

51-"De ki: «Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler.»"

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Başımıza gelen her hayır ve şer, Allah'ın levh-i mahfuzda takdir edip yazdıklarının bir tezahürüdür. Kâfirler, işlerimizi Rabbimizin idare etmediğini, bütün bunların bizim ihmallerimiz sonucunda meydana geldiğini sanmaktadırlar."

Bu ayetin manası hakkında şöyle de denilmiştir: "Eninde sonunda Allah'ın yazıp bize va'd ettiği yardımından başka bir şey bize gelmeyecektir."

(قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْماً فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾)

53-"Yine de ki: «İster gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz.»"

Burada her ne kadar emir kipi kullanılmışsa da maksat, işlenen taat ve masiyetin kabul edilip edilmeyeceğinin açıklanmasıdır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْ)

"Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."[655]

Mezkûr ayet hakkında şöyle de denilmiştir: Bu, başına cezâ edatı olarak (إنْ) harfi dâhil olan bir haberdir.

---

655 Kehf, 18/29

Nitekim şair Küseyyir şöyle demiştir:

(أسيئي بِنَا أوْ أحْسِني لا مَلُومَةً ** لَدَيْنَا وَلا مَقْلِيَّةً إنْ تَقَلَّتِ)

"Bize kötülük de etsen iyılik de etsen kınanmazsın.

Bize kızıp gazab etsen de sana kızıp gazab etmeyiz."

(فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾)

55-"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah, bunu ancak onlara dünya hayatında azap etmeyi istiyor."

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak üç şey söylenmiştir:

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Katade dediler ki: "Onların malları ve çocukları dünya hayatında seni imrendirmesin. Allah, bununla ancak onlara ahirette azap etmeyi istiyor." Bu iki zâta göre ayette takdim ve tehir yapılmıştır. Yani imrenmek dünya hayatında, azab ise ahirette söz konusu dur.

Hasan dedi ki: "Allah yolunda infakta bulunmadıkları ve zekât vermedikleri için Allah onları ahirette azaplandıracaktır."

Başkaları dediler ki: "Malları sebebiyle onları musibetlere maruz bırakarak azaplandıracaktır."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kâfirlerin sıfatı, esir alınmaları ve mallarının da ganimet olarak alınmasıdır."

Mezkûr ayette geçen (لِيُعَذِّبَهُمْ) fiilinin başındaki (Lâm) harfi, sonuç bildiren lâm-ı âkıbettir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَالْتَقَطَهُٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا)

"Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[656]

656 Kasas, 28/8

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾)

56-"Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur."

Ayette geçen half (veya Hilf), kasem için vaz'olunmuş harfleri kullanarak, vallahi ve billahi diyerek, verilen haberi büyük bir varlığı anarak tekid etmektir. Kasem ve yemin de böyledir. Ancak half (veya Hilf), verilen haberi büyük bir varlığın adına izafe etme şeklinde olur. (وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ) cümlesi, münafıkların Allah'a yemin ettiklerini haber vermektedir. Bu cümle ile éAllah'a yemin edeceklerdiré şeklinde geleceğe ilişkin bir haber verilmiş olması da mümkündür. Bir kimse (أَحْلِفُ بِاللّٰهِ) derse bu bir yemindir. Bu cümledeki (أَحْلِفُ) kelimesini hazf edip sadece (بِاللّٰهِ) derse, (أَنَا حَالِفٌ بِاللّٰهِ) demiş gibi olur. Ancak (بِاللّٰهِ) demekle sadece vaatte bulunmayı kastederse yemin etmiş olmaz. Bununla hangi manayı kasdetmişse o geçerli olur. Ama zahire göre bu kişi böyle demekle yemin etmiş sayılır. Bu, (أَنَا أَعْتَقِدُ الْإِسْلَامَ) "Ben İslam'a inanıyorum" demenize benzer. Bunun bir vaad olması da muhtemeldir. Her ne kadar (أَحْلِفُ بِاللّٰهِ) veya (قَدْ حَلَفْتُ بِاللّٰهِ) ifadeleri takdir edilmiş olsa da (بِاللّٰهِ) demekle yemin edilmiş olur. Denildi ki: Bu yeminlerde (الْحَلِف) kelimesi, yemin edildiğine delalet etsin ve vaatte bulunmuş olma ihtimali ortadan kalksın diye hazf edilmiştir. Nitekim (والله لأفْعَلَنَّ) cümlesinde de (الْحَلِف) kelimesi hazf edilmiştir ki bu ifadenin sahibinin vaatte bulunmadığı, yemin ettiği anlaşılsın.

(اِنَّهُمْ لَمِنْكُم)

"Sizden olduklarına dair"

Yani iman, taat, din ve millette sizden olduklarına yemin ederler. Yüce Allah onların yalan söylediklerini bildirmiştir. Eğer aynı dinden olsalar onların mü'minlere izafe edilmeleri caiz olur. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍۘ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır."[657]

(اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍۘ)

"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir)."[658]

Aynı dinden ve milletten oldukları için birbirlerine, münafıklar da birbirlerine nispet edilmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِۚ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾)

58-"İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar."

Hasan dedi ki: "Seni ayıplarlar."

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak denildi ki: Ayette geçen (اللَّمْزُ) kelimesi, bir kimseyi gizlice ayıplamak anlamına gelmektedir. (الهَمْزُ) kelimesi ise ayn harfinin esresiyle (اَلْعِيبُ) kaş göz işaretiyle alay etmek anlamına gelmektedir.

Katade dedi ki: "(يَلْمِزُكَ) kelimesi, 'sana dil uzatırlar' anlamınadır."

Anlatıldığına göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dil uzatanlar, münafık bir topluluktu. Ondan kendilerine zekât malından vermesini istemişlerdi. Fakat zekât malından onlara vermesi caiz değildi. Çünkü onlar,

---

657 Tevbe, 9/71
658 Tevbe, 9/67

zekât almaya ehil kimseler değillerdi. Vermeyince de zekât mallarının taksimatı konusunda 'akrabalarını ve sevdiklerini kayırıyor' diyerek Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* dil uzattılar. Onların böyle bir tutum sergilediklerine şu ayet delalet etmektedir:

(فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ)

"Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar."

Ayet-i kerime, onların zekâtta payları olmadığını, zekâtın yoksullarla düşkünlerin ve ayette zikredilenlerin hakkı olduğunu haber vermektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِينَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ اِنَّا اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾)

59-"Eğer onlar Allah ve Resûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup, «Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah'a rağbet eder (onun ihsanını ister)iz» deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu."

Bu ayetin başındaki (لَو) harfinin cevabı olarak 'kendileri için daha hayırlı veya bir lütuf olurdu' cümlesi takdir edilmiştir. Bu gibi yerlerde cevabın hazf edilmesi daha belagat bakımından daha güzel olmaktadır. Çünkü gönül hepsinin zikredilmesine meyletse de haber cümlesinin açıkça zikredilmemesi, onu daha çok tekid eder. Çünkü haber cümlesinin zikredilmesi, haberi zikredilen şeylerle sınırlandırır. Bu ayet, Allah'ın yaptıklarına razı olan kişinin, bu rızasının karşılığı olarak daha fazla hayra kavuşacağına delalet etmektedir.

Zekat Verilebilecek Kesimler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾)

60-"Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Fakir ve Düşkünün (Miskinin) Tanımı

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir."

Zühri dedi ki: "Fakir, dilenmeyen kişidir. Düşkün ise dilenen kişidir."

Fakir ve düşkünün tanımı hakkında Ebu Hanife'nin de böyle dediğini İbn Semmaa, Ebu Yusuf'tan rivayet etmiştir. Bu tanım Ebu Hanife'nin, yoksulluk ve meskenet bakımından düşkünü fakirden daha zayıf halde gördüğüne delalet etmektedir.

İbn Abbas, Hasan, Cabir b. Zeyd, Zühri ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Fakir, iffetli davranıp dilenmeyen kimsedir. Düşkün ise dilenen kimsedir."

Ebu Hanife'nin bu tanımı, seleften olan bu zevatın görüşleriyle örtüşmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذٖينَ اُحْصِرُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطٖيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِۘ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِۚ تَعْرِفُهُمْ بِسٖيمٰيهُمْۚ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا)

"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler."[659]

Bu ayette Yüce Allah, iffetli davranıp dilenmeyen kimseleri fakir olarak nitelemiştir.

Katade'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Fakir, muhtaç ve ağır hasta olan kimsedir. Düşkün ise sağlıklı ama muhtaç olan kimsedir."

Fakir ile düşkünün aynı olduğu, yalnız zekât alma hakkını kesinleştirip pekiştirmek için iki niteliğin ayrı ayrı zikredildiği söylenmiştir.

Şeyhimiz Ebu'l Hasan el-Kerhi (rh.a) şöyle derdi: "Düşkün hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Fakir ise çok az miktarda geçimliği bulunan kimsedir." Ebu'l Abbas Sa'leb'in de böyle dediği nakledilir.

Ebu'l Abbas dedi ki: Bir zâtın şöyle dediği nakledilmiştir: Bir bedeviye 'Sen fakir misin?' diye sordum. 'Hayır, düşkünüm' dedi ve İbn A'rabi'nin şu şiirini okudu:

(أَمّا الْفَقِيرُ الّذِي كانَتْ حلُوبَتُهُ ... وَفْقَ الْعِيَالِ فَلَمْ يُتْرَكْ لَهُ سَبَد)

"Fakir, sağmalından sağdığı sütü ailesine yeten

Ama bu sütünden hiç artmayan kimse demektir."

Şair, sağmal hayvanı olan kişiyi bile fakir olarak nitelemiştir.

659 Bakara, 2/273

Muhammed b. Selam el-Cumehi, Yunus en-Nahvi'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Fakir, ihtiyacının bir kısmını karşılayacak mala sahip olan kimsedir. Düşkün ise hiçbir şeyi olmayan kimsedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ) **"İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır"** ayeti fakirin, ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak mala sahip kimse olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hoş görünümü ve güzel bir elbisesi olmasa, gerçek durumunu bilmeyenler onu zengin sanmazlar. Bu da ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak mala sahip olmasının, üzerindeki fakirlik sıfatını kaldırmayacağına delalet etmektedir.

Ebu'l Hasan, düşkünü tarifinde Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadise dayanmıştır:

(لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِالطَّوَّافِ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَالْاُكْلَةُ وَالْاُكْلَتَانِ وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ)

"Düşkün, dolaşıp da bir iki hurma ve(ya) bir iki lokma ile gönderilen kimse değildir. Lâkin düşkün, ihtiyacını tam karşılayacak mala sahip olmayan kimsedir."[660]

Bu hadisteki tanıma göre düşkünün bir iki hurma vererek gönderilen kimse olmadığı, bir iki hurmayı dahi bulamayan kimsenin düşkün sayılacağı anlaşılmaktadır. Bu da düşkünün fakirden daha zayıf halde olduğuna delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ)

"Yahut yerde sürünen bir düşkünü (doyurmaktır)."[661]

---

660 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/469

661 Beled, 90/16

Tefsirde rivayet olunduğuna göre düşkün, aç ve çıplak halde yerde sürünen, yere yapıştığı halde örtünemeyen kimse demektir. Bu da düşkünün son derece muhtaç ve yoksul olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ) **"O gemi, denizde çalışan birtakım düşkün kimselere ait idi."**[662] Gemi sahibi olduklarını bildirdiği halde onları düşkün olarak nitelemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Rivayet olunduğuna göre o adamlar geminin sahibi değil, onda çalışan işçilerdi. İçinde bulundukları ve orada çalıştıkları için gemi onlara nispet edilmiş, sanki onlarınmış gibi bir ifade kullanılmıştır.

Mesela Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ)

"Peygamber'in evlerine girmeyin"[663]

Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur:

(وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ)

"(Ey Peygamber'in hanımları!) Evlerinizde oturun."[664]

Bu ayetlerin birinde evler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, diğerinde ise hanımlarına izafe edilmiştir. Bilindiği gibi ayette sözü edilen evler ya Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ya da hanımlarının mülkü idi. Aynı zamanda hem Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hem de hanımlarının mülkü değildi. ÇünküYalnız başına hem onun hem de onların mülkü olması mümkün değildi. Hal böyle olunca evlerin bir defasında ona, başka bir defasında hanımlarına izafe edilmesi, o evlerde tasarrufta bulunma ve

662 Kehf, 18/79
663 Ahzâb, 33/53
664 Ahzâb, 33/33

barınma hakkına sahip olmalarından dolayıdır. Mesela bir evde sahibinden başkası oturmakta olsa bile oturan kişiyi kastederek "Bu ev falan adamındır" demek gibi veya mülkiyet kasdetmeksizin "Bu, falanın mescididir" demek gibi. (أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ) **"O gemi, birtakım düşkün kimselere ait idi"** ayeti de bu anlamdadır. Anlatıldığına göre fakire fakir denmesinin sebebi, omurgası (fekarı) kırılan kimse gibi çaresiz ve muhtaç oluşundan ötürüdür. Mesela fakir düşen kimse için (فَقَرَ الرَّجُلُ فقرًا), (وَأَفْقَرَهُ الله إفقارًا), (وَتَفَاقَرَ تفاقرًا) ifadeleri kullanılır. Düşkün ise muhtaçlığından ötürü kımıldayamayacak hale gelen kimseye denir.

Fakir ile düşkün arasındaki fark hakkında İbrahim en-Nehai ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Fakirler, muhtaç olan muhacirlerdir. Düşkünler ise muhacir olmayan muhtaçlardır."

Bu tanımı yaparken bu iki zât şu ayeti esas almış olabilirler:

(لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ)

"Bu mallar özellikle yurtlarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir." [665]

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Fakir, ağır hasta olan muhtaç kimsedir. Çünkü onun vücudunun bir kısmına ihtiyacı vardır. Düşkün ise ağır hasta olmayan muhtaç kimsedir."

Mamer'in bildirdiğine göre İbn Sirin, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Düşkün malı olmayan kimse demek değildir. Lâkin düşkün, çalışıp kazanacak durumda olmayan kimsedir."

Önce yaptığımız şu tanıma göre fakir, düşkünden daha iyi bir halde olan kimsedir. Düşkünün durumu, fakirinkine göre daha zayıftır.

"Malımın üçte birinin fakirlere, düşkünlere ve falan kişiye verilmesini vasiyet ediyorum" diyen bir kimsenin vasiyeti hakkında Ebu Hanife'nin şöyle dediği Ebu Yusuf tarafından rivayet edilmiştir: "Malsahibinin vasiyet

665 Haşr, 59/8

ettiği miktardaki malının üçte biri falan kişiye, üçte ikisi ise fakirlerle düşkünlere verilir."

Bu rivayet, fakir ile düşkün arasındaki farktan bahsederken "bunlar iki sınıftır" dediğine dair Ebu Hanife'den gelen rivayete de uygun düşmektedir.

Bu mesele hakkında Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Vasiyet sahibinin malının üçte birisinin yarısı falan kişiye, diğer yarısı ise fakirlerle düşkünlere verilir." Bu, Ebu Yusuf'un fakirlerle düşkünleri bir sınıf saydığına delalet etmektedir.

[Zekat Toplayan Memurlar]

(وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا)

"Zekât toplayan memurlar..."

Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh,* "Zekât toplarken yaptıkları iş kadar bunlara zekâttan verilir" dediği rivayet edilmiştir. Ömer b. Abdulaziz'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Zekât toplama memurlarına ayrıca ücret verilmeyeceği, zekât toplarken yaptıkları iş kadar zekât malından almayı hak ettikleri hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu, zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılması gerektiğini söyleyenlerin görüşünün yanlış olduğuna delalet etmektedir. Buna göre zekâtı toplamaya devlet başkanı yetkilidir. Hayvan sahibi bir kimsenin, hayvanlarının zekâtını kendisinin fakirlere vermesi geçerli olmaz. Böyle yapması durumunda devlet başkanı ondan ikinci kez zekât alır. Önceki ödediğini zekâta saymaz. Zira malsahipleri, zekâtlarını kendileri fakirlere verecek olurlarsa, zekât toplama memurlarına ihtiyaç kalmaz. Bu da fakirlerin ve düşkünlerin zararına olur. Bu da zekâtı toplama yetkisinin devlet başkanında olduğuna, mal sahiplerinin zekâtlarını kendilerinin fakirlere vermelerinin caiz olmadığına delalet eder.

Müellefe-i Kulûb/Kalpleri İslam'a Isındırılacak Olanlar

(وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ)

"Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar..."

Bunlar, kendilerine verilen zekât sebebiyle kalpleri İslam'a ısındırılan kimselerdir. Bunların kalpleri şu üç maksatla İslam'a ısındırılıyordu:

1-Müslümanlara yapacakları kötülük ve eziyetleri önlemek için kâfirlere zekât verip kalplerini İslam'a ısındırmak, diğer müşriklere karşı bunlardan yardım ve destek istemek.

2-Bunların ve diğer kâfirlerin kalplerini İslam'a girmeye meylettirmek; kavimlerinden Müslüman olan kimselerin Müslümanlıkta kalmalarına engel olmamalarını ve benzer kötülüklerde bulunmamalarını sağlamak.

3-Yeni Müslüman olmuş kimselere, küfre geri dönmesinler diye zekât malından vermek. S

evri'nin bildirdiğine göre Ebu Nuaym, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ali b. Ebi Talip *radiyallahu anh*, tabaklanmış bir deri dolusunca altın gönderdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu altınları Zeyd el-Hayr, Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn ve Alkame b. Ulâse arasında paylaştırdı. Kureyş ve Ensar buna kızarak "Altınları Necid'lilerin güçlülerine ve asilzadelerine dağıtıyor" dediler. Bunu duyan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ) ***"Ben sadece kalplerini İslam'a ısındırmak için böyle yapıyorum"*** dedi.[666]

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre Âmir'in babası Sa'd *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطَاءَ، لَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ، وَمَا أَفْعَلُ ذَلِكَ إِلَّا مَخَافَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ عَلَى وَجْهِهِ)

666 Buhari, Megazi, 63

"Şüphesiz kendisinden başkasını çok sevdiğim halde bir adama mal verdiğim oluyor. Bunu da sadece Allah onu yüz üstü cehennem ateşine atmasın diye yapıyorum."[667]

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Zühri, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn savaşında Hevazin kabilesinden kalan malları Allah Yeâlâ Resûlü'ne kazandırdığında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu malları Kureyşlilerden bazı adamlara yüzer deve şeklinde dağıtmaya başladı. (Ensardan bazıları dedikoduya başladılar). Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları toplayıp şöyle buyurdu:

(فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ، أَفَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَرْجِعُونَ إِلَى رِحَالِكُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ؟)

"Şüphesiz ben, kâfirlikten yeni çıkmış bazı kimselere, gönüllerini kazanmak için mal veriyorum. İnsanların mallarla (dönüp) gitmelerine, siz de Resûlullah ile birlikte göçlerinizin yanına dönmeye razı olmaz mısınız?"[668]

Bu rivayet, yeni Müslüman olmuş kimselere, küfre geri dönmesinler diye Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mal vererek kalplerini İslam'a ısındırmaya çalıştığına delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Safvan b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bir miktar mal verdi. O sırada kendisi, insanlar arasında en sevmediğim biri idi. Bana ha bire mal vermeye devam etti. Nihayet o, insanlar arasında en çok sevdiğim kişi oldu."

Mahmud b. Lebid, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn gazvesinde elde ettiği ganimetleri, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kureyşlilere ve diğer Araplara paylaştırdığında bir ensar kabilesi bundan rahatsız oldu ve bir şeyler söyledi. Bunu duyan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* onlara şöyle dedi:

---

667 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 2/83

668 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 6/282

«أَوَجَدْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ فِي لُعَاعَةٍ مِنَ الدُّنْيَا،
تَأَلَّفْتُ بِهَا قَوْمًا لِيُسْلِمُوا، وَوَكَلْتُكُمْ إِلَى إِسْلَامِكُمْ؟»

"Ey Ensar topluluğu! Dünyalık hususunda içinizde bir rahatsızlık mı hissettiniz? Ben o dünyalığı vererek bazı kimseleri Müslüman olsunlar diye kalplerini ısındırmak istedim. Sizi de Müslümanlığınızla başbaşa bıraktım."[669]

Bu hadisten anlaşıldığına göre Müslüman olsunlar diye kalplerini ısındırmak için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara mal vermiştir. Önceki hadiste ise ***"Şüphesiz ben, kâfirlikten yeni çıkmış bazı kimselere, gönüllerini kazanmak için mal veriyorum"*** demişti.

Bu iki hadisten anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mal vererek hem yeni Müslüman olmuşların hem de kâfirlerin kalbini ısındırmaya ve onları kazanmaya çalışmıştır.

Müellefe-i kulub hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında, İslamiyetin ilk döneminde ve Müslümanların az, düşmanlarının çok oldukları bir zamanda müellefe-i kuluba ihtiyaç vardı. Ama artık Cenab-ı Allah İslamı ve Müslümanları güçlendirdi. Kâfirlerin kalplerinin İslam'a ısındırılmasına ihtiyaç kalmadı. Müslümanlar eğer buna ihtiyaç duyarlarsa, cihadı terkettikleri için ihtiyaç duyarlar. Birleşip güçbirliği yaptıklarında, Müslümanların mallarını vererek başkalarının kalbini İslam'a ısındırmaya muhtaç olmazlar. Seleften bazı âlimlerin de mezhebimiz müçtehiylerinin görüşlerine benzer görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Abdurrahman b. Muhammed el-Muharibi'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Uyeyne b. Hısn ile Akra' b. Hâbis, Hz. Ebû Bekir'in *radiyallahu anh* yanına varıp "Ey Resûlullah'ın halifesi. Bizim taraflarda ot bitirmeyen, fayda vermeyen çorak bir arazi var. Eğer uygun görürsen onu bize ver" dediler.

669 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/76

Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, istedikleri araziyi ikta olarak onlara verdi. Verdiğine dair bir belge düzenledi. Şahit de bulundurdu. Ancak bu muamelenin yapıldığı esnada Hz. Ömer *radiyallahu anh* orada hazır değildi. Bunlar, şahit olsun diye Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yanına gittiler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* belgenin içeriğinden haberdar olunca belgeyi ellerinden alıp içine tükürdü ve imha etti. Bunlar gazaplanıp kötü sözler sarfedince Hz. Ömer şöyle dedi:

"İslamiyet güçsüz ve Müslümanların sayısının az olduğu bir zamanda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kalplerinizi İslam'a ısındırmaya çalışıyordu. Şüphesiz Allah İslamiyeti başkalarına ihtiyaç duymaz hale getirmiştir. Gidin, çalışın. Ben size acısam bile Allah size acımasın."[670]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ebû Bekir'in *radiyallahu anh*, hükmü imzalamasından sonra bu yaptığından ötürü Hz. Ömer *radiyallahu anh* i kınamaması, Hz. Ömer'in kendisini uyardığı zaman bu konudaki görüşünü bilmiş olmasından dolayıdır. Müellefe-i kuluba zekâttan pay vermenin, Müslümanların azınlıkta kâfirlerinse çoğunlukta olmaları durumuyla sınırlı olduğunu, bu hususta içtihad etmenin caiz olmadığını bildiği için Hz. Ömer'i *radiyallahu anh* kınamamıştı. Bu hususta içtihad etmenin caiz olduğuna kanaat getirseydi, kendisinin imzalamış olduğu hükmün feshini caiz görmezdi. Bunu caiz görmesi, Hz. Ömer'in kendisine yaptığı uyarı sebebiyle bu gibi hususlarda içtihad etmenin caiz olmadığını bildiği anlaşılmaktadır.

İsrail'in bildirdiğine göre Cabir, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu gün artık müellefe-i kulub yoktur."

Yine İsrail, müellefe-i kulub hakkında Cabir b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında var idiler. Ebû Bekir hilafete geçince artık onlara verilen rüşvet kesildi."

İbn Ebi Zaide'nin bildirdiğine göre Mübarek, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu gün artık müellefe-i kulub yoktur. Onlar Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında var idiler."

670 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/32

Rivayet olunduğuna göre Ma'kil b. Ubeydullah, kimlerin müellefe-i kulub olduğunu Zühri'ye sormuş, o da kendisine şöyle cevap vermiştir: "İslam'a giren Yahudi veya Hristiyanlardır." Ma'kil, "Zengin olsalar da mı?" diye sorunca, "Zengin olsalar da..." karşılığını vermiştir.

[Köleler]

(وَفِي الرِّقَابِ)

"(Özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler..."

İlim ehli bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

İbrahim en-Nehai, Şa'bi, Said b. Cübeyr ve Muhammed b. Sirin dediler ki: "Kölenin zekât malı verilerek özgürlüğüne kavuşturulması caiz değildir." Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî bu görüştedirler.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kendi zekâtın olarak köleyi özgürlüğüne kavuştur."

Said b. Cübeyr, velâ bağından kendisi yararlanır korkusuyla köleyi, kendi zekâtı olarak özgürlüğüne kavuşturmazdı."

Köleler hakkında Mâlik şöyle demiştir: "Onlar köledirler. Zekât malı ile satın alınır, sonra da özgürlüklerine kavuşturulurlar. Velileri de onları özgürlüklerine kavuşturanlar değil, tüm İslam toplumu olur."

Mâlik ile Evzai dediler ki: "Mükâtebe,[671] efendisi ister zengin ister fakir olsun köleye zekât verilmez. Bunlara kefaretler de verilmez."

Mâlik dedi ki: "Zekât malı ile ancak mü'min köle özgürlüğüne kavuşturulabilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mükâtep köleye zekât malından vermenin caizliği hususunda selef uleması arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyo-

671 [M kâtep: Belli bir bedel ödemek şartıyla özgürlüğüne kavuşturulmak ere efendisiyle anlaşma yapan köle veya cariye demektir. Mütercim]

ruz. Böylece ona zekât vermenin ayetle murad edildiği ispatlanmış oldu. Ona verilen zekât geçerlidir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ)

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler içindir."[672]

Köle azad etmek, zekâttan sayılmaz. Kölenin bedeli olarak verilen para, zekâttan sayılmaz. Çünkü satıcısı o parayı, kölesinin bedeli olarak müşteriden almıştır. Dolayısıyla köle azad etmekle zekât verilmiş olmaz. Yüce Allah zekâtın köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için verileceğini bildirmiştir. Zekât sayılmayan şeyi zekâta mahsub etmek caiz olmaz. Ayrıca zekâtın hak sahibine temlik edilmesi gerekir. Köle ise azad edilmekle bir mala mâlik olmuş olmaz. Sadece kölelikten kurtulmuş olur. Kölelik ise efendisinin mülküdür. Kölelik bağı kölenin kendisi için bir mal olarak hâsıl olmuş değildir. Şayet onun için hâsıl olsaydı, bu hususta kendisi efendisinin yerine geçmiş olur ve kendi şahsı üzerinde efendisi gibi tasarrufta bulunması gerekirdi. Demek ki köle için hâsıl olan şey, efendisinin onun üzerindeki mülkiyetinin sona ermiş olmasıdır. Ama bu durumda kölenin kendisi bir şeye mâlik olmuş değildir. Dolayısıyla azad edilmesi zekât yerine geçmez. Çünkü zekâtın geçerlilik şartlarından biri de kendisine zekât verilen kişinin, verilen zekâta mâlik olmasıdır. Şunu da ifade etmeliyiz ki özgürlük, efendinin mülkünde meydana gelmektedir. Başkasına intikal etmez. Bu sebeple efendinin velayet hakkı köle üzerinde sabit olur. Bunun zekât yerine geçmesi caiz değildir. Velâ hakkının azad eden efendiye ait olduğu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen hadisle sabit olduğuna göre velâ hakkının başkasına ait olmaması gerekir. Bu hakkın azad eden efendiden başkasına verilmemesi, zekâtın sadece mükatep kölelere verilebileceğini ispatlamış olmaktadır.

---

672 Tevbe, 9/60

Abdurrahman b. Sehl b. Huneyf'in bildirdiğine göre babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَعَانَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللهِ ، أَوْ غَارِمًا فِي عُسْرَتِهِ ، أَوْ مُكَاتَبًا فِي رَقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ لَهُ إِلاَّ ظِلُّهُ)

"Allah yolunda cihad eden bir mücahide veya sıkışık durumdaki bir borçluya ya da özgürlüğüne kavuşması için mükâtep bir köleye yardım eden kimseyi, Allah kendisinin (arşının) gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde gölgelendirir."[673]

Bu hadis, özgürlüklerine kavuşmaları için mükâtep kölelere zekât vererek yardım edilebileceğine delalet etmektedir ki bu, şu ayete de uygundur: (وَفِي الرِّقَابِ) **"(Özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler..."**

Talha el Yemani'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avsece, Berâ b. Azib *radiyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir bedevi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem,* "Beni cennete sokacak bir ameli bana öğret" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle dedi:

(لَئِنْ كُنْتَ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ أَعْتِقِ النَّسَمَةَ وَفُكَّ الرَّقَبَةَ « قَالَ: أَوَلَيْسَا وَاحِدًا؟ قَالَ: « لاَ ; عِتْقُ النَّسَمَةِ أَنْ تَنْفَرِدَ بِعِتْقِهَا , وَفَكُّ الرَّقَبَةِ أَنْ تُعِينَ فِي ثَمَنِهَا , وَالْمِنْحَةُ الْوَكُوفُ , وَالْفَيْءُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الظَّالِمِ , فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ فَأَطْعِمِ الْجَائِعَ , وَاسْقِ الظَّمْآنَ، وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ، وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ فَكُفَّ لِسَانَكَ إِلاَّ مِنْ خَيْرٍ)

"Konuşmayı kısa kestiysen de meseleyi tam açtın. Bir canı azad et. Köleyi esaretten kurtar."

---

673 Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri, İthâfu'l Hıyereti'l Mehere bi Zevaidi'l Mesanidi'l Aşere: 5/457

Adam, 'İkisi aynı şey değil mi?' diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu cevabı verdi: ***"Hayır. Canı azad etmek, senin tek başına onu azad etmendir. Köleyi esaretten kurtarmaksa, onun bedelinin ödenmesine yardım etmendir. Sütü bol hayvanın sütünü fakire vermendir. Zalim de olsa yakın akrabana mali yardımda bulunmandır. Eğer bunları yapmaya gücün yetmezse, açı doyur, susamışa su ver, iyiliği tavsiye et, kötülükten sakındır. Bunları da yapamazsan dilini tut, sadece hayırlı şeyler söyle."***[674]

Bu hadiste köleyi azad etmenin, bedelinin ödenmesine yardımcı olmaktan ayrı bir şey olduğu bildirilmiştir. Ayet-i kerimede (وَفِي الرِّقَابِ) buyrulduğuna göre mükâtep köleye yapılacak en uygun yardım şekli, zekâtı kölenin kendisine vererek onun kendini özgürlüğe kavuşturması olacaktır. Bu yardım şekli, onu satın almak veya azad etmek değildir. Çünkü satın almada bedeli onu satan kişi teslim almaktadır ki bunda sevap yoktur. Sevap, özgürlüğe kavuşması için zekâtı kölenin kendisine vermektedir. Bu da ancak onun mükâteplik akdini yapmasından sonra olabilir. Mükâteplik akdi yapmasından önce ona verilen zekât, efendisinin mülkü olur. Köle mükâtep olduğunda aldığı zekâta efendisi mâlik olamaz. Kendisi mâlik olur. Kendisine verilen zekât geçerli olur. Şunu da ifade edelim ki, kölenin azad edilmesi, bir temlik olmaksızın efendisinin onun bedeni üzerindeki hakkına son verir. Bunu yapmak için efendisinden izin almaya ihtiyaç yoktur. Bu bir adamın borcunu, kendisinin emri olmadan ödemeye benzer ve bu da zekât yerine geçmez. Ama bir kişi zekâtını borçlu bir kimseye verir, o da bu para ile borcunu öderse bu caiz olur. Aynı şekilde bir kişi zekâtını mükâtep köleye verip ona mülk ederse zekâtı geçerli olur. Ama ona vermeyip zekât parasını onun efendisine ödeyerek özgürlüğüne kavuşturursa, zekâtı ödemiş sayılmaz. Çünkü zekât olarak verdiği malı mükâtep köleye mülk etmiş değildir. Onun kabul ve izni olmadan azadlık gerçekleşmiştir.

---

674 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/164

[Borçlular]

(وَالْغَارِمِينَ)

"...borçlular..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelime ile borçluların kastedildiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bu da borçlarından fazla olarak iki yüz dirheme sahip olmayan kimsenin fakir sayıldığına ve zekât almasının helal olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Ayet ve hadis birlikte değerlendirildiğinde, borçlunun fakir olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"fakirlerinize vermekle emrolundum"*** ifadesi gereğince zekât, fakir olmayanlara verilmez. Bu da çok miktarda malı olan ancak bu mallarıyla sadece borçlarını kapatabilecek durumda olan kimsenin zekât vermekle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu durumdaki bir kişi fakirdir ve zekât alması caizdir.

Ayet-i kerimenin hükmü hepsine değil de bazı borçlulara mahsustur. Şöyle ki: Bin dirhem sahibi olan bir kimsenin sadece yüz dirhem borcu varsa, zekât alması helal olmaz. Her ne kadar borçlu da olsa, ona verenin zekâtı geçerli olmaz. Böylece ayetteki borçlu kelimesiyle kastedilenin, borçlarını ödedikten sonra elinde iki yüz dirhem kadar para veya o değerde mal kalmayan kimse olduğu ispatlanmış oldu. Borca karşılık olarak sahibinin yanında duran mal, sahibinin mülkü sayılmaz. Ondan artan mal ise borcu olmayan kimsenin malı gibidir.

Zekât verilecek kimseler arasında borçluların da sayılmış olması, çalışıp kazanabilecek güce sahip biri de olsa borçlunun zekât almasının helal olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette borçlunun çalışıp kazanacak güce sahip olanı ile âciz olanı şeklinde bir ayırım yapılmamıştır.

Şafiî'nin görüşüne göre yüz bin dirheme sahip bir kişi başkasının on bin dirhemlik borcuna kefil olursa, zekât alması helal olur. Kefil olmaz da

kendisinin bu kadar malı ve borcu olursa zekât alması helal olmaz. Şafiî böyle derken şu hadise dayanmıştır:

Kabise b. Muharik *radiyallahu anh* birinin borcuna kefil olmuştu. Bunun için dilenmenin caiz olup olmadığını sorduğunda, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(إِنَّ الْمَسْأَلَةَ حُرِّمَتْ إِلاَّ فِي ثَلاَثٍ رَجُلٍ تَحَمَّلَ حَمَالَةً حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُؤَدِّيَهَا ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ أَوْ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ حَاجَةٌ أَوْ فَاقَةٌ حَتَّى يَتَكَلَّمَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِي الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ لَقَدْ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْمَسَائِلِ فَهُوَ سُحْتٌ)

"Üç kişi dışında başkalarının dilenmesi haram kılınmıştır: Bir adam bir borca kefil olur. (Ödeyecek malı yoksa) O borcu ödeyinceye kadar dilenmesi helal olur. (Ödeyince dilenmeye son verip) durur. Bir kimse tabii bir afete maruz kalır da bu afet onun malını yok ederse, normal bir yaşantıya ulaşıncaya kadar dilenmesi helal olur. (Normal bir yaşantıya kavuştuktan) sonra durur. Bir kimse de yokluk ve ihtiyaç içine düşerse, aklı başında üç adam onun bu halde olduğunu söylerlerse dilenmesi helal olur. Bunun dışındaki dilenmeler ise haramdır."[675]

Bilindiği gibi kefalet borcu ile diğer borçlar arasında fark yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kefilin üstlendiği borcu ödemek için dilenmesinin caiz olduğunu bildirdiğine ve kefalet borcu ile kişinin diğer borçları arasında fark olmadığı da bilindiğine göre, dilenmenin mübah olması için kefilin veya borçlunun ödeme gücüne sahip olmaması gerekir. Diğer borçlarda olduğu gibi kefalet borcunu ödeme sorumluluğu kendi elindeki malla sınırlı olur. Kalanını ise dilenerek de olsa ödemesi gerekir.

İsrail'in bildirdiğine göre ayetteki (وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi hakkında Cabir, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İsrafa

675 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/21

gitmediği halde borç altında kalan kimsenin borcunu devlet başkanının ödemesi gerekir."

Said bu ayet hakkında şöyle demiştir: "(وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi ile fesat, itlaf ve savurganlık yapmaksızın borçlanan kimseler kastedilmiştir. Cenab-ı Allah bunlara zekâttan bir pay verilmesini emretmiştir."

Bunların israf etmeksizin ve fesat çıkarmaksızın borçlanmış olmaları gerektiği bildirilmiştir. Çünkü borçlu kişi savurgan ve fesat çıkaran biri ise borcu ödendiği takdirde tekrar aynı miktarda borçlanarak elde ettiği paraları fesat yollarında sarfetmesinden emin olunamaz. İsraf ve fesada bir vesile yapmasın diye böyle birinin borçlarının ödenmesini fakihler mekruh görmüşlerdir. Ama yine de böyle birinin borçlarının ödenmesinin ve kendisine zekât verilmesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Ancak bu fakihler, borçla elde ettiği malları fesat yollarında sarfedip savurganlık yapmaması için bu gibi kimselerin borçlarını ödemenin ve bunlara zekât vermenin mekruh olduğunu söylemişlerse de bunu yapmamanın vacip olduğunu söylememişlerdir.

Ubeydullah b. Musa'nın bildirdiğine göre Osman b. Esved, (وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْغَارِم) kelimesi, malını sel götüren veya yangında malı yokolup gidenya da çoluk çocuğunun nafakasını temin edemeyen ve bu sebeple borçlanan kimsedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Malı elinden çıkıp giden ama borçlu olmayan kimseye (غَرِيم) denmez. Çünkü bu kelime, alacaklı tarafından yakasından tutulup borcunu ödemesi istenen kimse anlamına gelmektedir. Borcundan ötürü yakasından tutulan ve bırakılmayan kimseye (غَرِيم) denir. Başkasından alacaklı olan kimseye de (غَرِيم) denir. Çünkü bu da alacağını tahsil etmek için borçlunun yakasına sarılır ve onu bırakmaz. Bir afet sebebiyle malının tümü yokolup giden kimseye (غَرِيم) denmez. Ona fakir veya düşkün denir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* günah işlemekten ve borçlu kalmaktan Allah'a sığınırmış. Bunun sebebini sorduk-

larında şöyle dermiş: (إنَّ الرَّجل إذا غَرِمَ حدَّث فكذَبَ ووعَدَ فأخلَفَ) *"Adam borçlu kaldığında konuşur yalan söyler, söz verir sözünde durmaz."*[676]

(الغَارِم) kelimesiyle Mücahid, malı yokolup giden ve üstelik borçlu olan kimseyi kasdetmiş olabilir. Çünkü borçlu olan ve borcunu ödemek için ayırdığı kısımdan fazla olarak iki yüz dirheme sahip olan kimse, ayette kastedilen (الغَارِمِينَ) borçlulardan değildir.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ لِذِي غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ دَمٍ مُوجِعٍ)

"Dilenmek ancak yerde süründüren şiddetli fakirliği olan, ağır borç altında bulunan, (diyeti ödemede zorlandığı için) acıtıcı bir kan davalısı olan kimse için caizdir."[677]

[Allah Yolunda]

(وَفِي سَبِيلِ اللهِ)

"...Allah yolunda..."

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِغَارِمٍ، أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَى الْمِسْكِينُ الْغَنِيَّ)

676 Buhari, Ezan, 148
677 İbn Mâce, Ticarat, 25

"Beş kişi dışında zekâtın zengine verilmesi helal olmaz. Allah yolunda savaşan gaziye veya zekât toplama işinde çalışana veya borçlu olana (verilir). Ya da düşkün bir komşusu olan ve bu düşkün komşuya verilen zekât malını komşunun kendisine hediye etmesi (durumunda kişinin bu zekât malını alması helal olur)."[678]

(وَفِي سَبِيلِ اللهِ) **"Allah yolunda"** ifadesiyle ilgili olarak fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı fakihler zekâtın bir kısmının ister zengin ister fakir olsun mücahitlere verileceğini söylemişlerdir. Şafiî'nin bu görüşte olduğu söylenmiştir.

Ancak Şafiî dedi ki: "Mücahitlere verilecek olan zekât, zengin olanlara değil de fakir olanlara verilir.

Mücahit, Allah yolunda harcamasa da kendisine verilen zekâta mâlik olur. Kendisine verenin zekâtı da geçerli olur. Çünkü zekâtın şartı, verildiği kimseye onu mülk etmektir. Mücahide verilmesi durumunda bu temlik şartı gerçekleşmiş ve verilen zekât da geçerli olur."

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh* bir atı Allah yolunda zekât olarak vermiş; daha sonra o atın pazarda satılmakta olduğunu görünce Satın almak istemişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Zekâtını geri alma"*** demişti. Ancak o ata bindirilen mücahidin onu satmasına da engel olmamıştı.

Hacca gitmekteyken yolda kalan bir kimseye verilen zekât geçerli olur.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, malının Allah yolunda sarfedilmesini vasiyet etmişti. İbn Ömer *radiyallahu anh* ona, "Hac da Allah yolundan sayılmaktadır. Sen malını bu yolda sarfet" dedi

Es-Siyerü'l-Kebir adlı eserinde Muhammed b. Hasan, malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasını vasiyet eden bir adam hakkında şöyle demişti: "Bu kişinin, vasiyet ettiği malını Hacca gitmekteyken yolda kalan bir kimseye vermesi caizdir." Bu da İmam Muhammed'e göre ayetteki **"Allah yolunda"** ifadesiyle hacca gitmekteyken yolda kalan kimsenin

---

678 Hâkim, Müstedrek: 1/566

kastedildiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ مِنْ سَبِيلِ اللهِ) ***"Hac ve umre Allah yolundandır."***[679]

Malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasını vasiyet eden bir kimse hakkında Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Vasiyet ettiği malı fakir gazilere verilir."

Bir kişi çıkıp da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah yolunda olmadığı takdirde zenginin zekât alması helal olmaz"*** buyurarak gazaya gidecek zengin mücahitlerin zekât almasını caiz görmüştür, derse, ona şöyle cevap verilebilir: Kendi memleketinde, ailesinin yanında, dayalı ndöşeli evindeyken, kendisine hizmet eden bir hizmetçisi, bindiği bir atı ve temel ihtiyaçlarından fazla olarak iki yüz dirhemi yahut o değerde malı olan bir kişi zengindir. Böyle birine zekât helal değildir. Ancak bu kişi gazaya gitmeye karar verir ve mukimken ihtiyaç duymadığı sefer aletlerine, silah ve teçhizata ihtiyaç duyarsa, bunları temin etmek için fazla olan ev eşyalarını ve kendi memleketinde iken lazım olacak silah, alet ve teçhizatı satar. Memleketindeyken ihtiyacından fazla olan binek, silah veya sefer aleti gibi şeyler, eğer iki yüz dirhem değerindeyse kendisine zekât vermenin caizliğine engeldir. Lâkin gazaya gitmek için yola çıkar ve bu şeylere ihtiyacı olursa -bunlar her ne kadar bir zenginlik iseler de-kendisine zekât vermek caiz olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Zengin olan gaziye zekât helaldir" hadisinin manası işte budur.

[Yolda Kalmış Yolcular]

(وَابْنِ السَّبِيلِ)

"...Yolda kalmış yolcular..."

Yolda kalan ve yola devam edemeyen yolcu, kendi memleketinde varlık sahibi de olsa zekât alması helaldir. Mücahid, Katade ve Ebu Cafer'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Müteahhirinden olan bazı fakihler (وَابْنِ السَّبِيلِ) ifadesiyle, yola çıkmaya karar veren ancak sefer masraflarını karşılayacak mala sahip olmayan kimse kastedildiğini söylemişlerdir ki

679 Hâkim, Müstedrek: 1/656

bu yanlıştır. Çünkü ayette geçen (سبيل) kelimesi yol demektir. Yolda olmayan kimse (وَابْنِ السَّبِيلِ) değildir. Kişi sefere çıkmaya karar vermekle seferi sayılmayacağı gibi, yola çıkmaya karar vermekle de (وَابْنِ السَّبِيلِ) sayılmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"...bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[680]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Bu ayette geçen (عَابِرِي سَبِيلٍ) ifadesiyle su bulamayıp teyemmüm eden yolcu kastedilmiştir. Aynı şekilde (وَابْنِ السَّبِيلِ) ifadesiyle de yolcu kastedilmiştir."

Zekât alan bu sınıfların hepsi, fakirlikleri sebebiyle zekâtı alırlar. Müellefe-i kulub ile zekât toplama memurları ise aldıklarını zekât olarak almazlar. Zekâtı fakirlere vermek üzere devlet başkanı alır. Sonra elinde bulunan zekât mallarının bir kısmını, fakirlere ve diğer Müslümanlara yapacakları eziyeti önlemek için müellefe-i kuluba ve yaptıkları işin karşılığı olarak zekât toplama memurlarına-zekâttan saymaksızın-verir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum"** buyurduğu için biz böyle dedik. Bu hadiste zekâtın fakirlere verilmesi gerektiği açıklanmaktadır. Bu da zekât alan kimselerin sadece fakir oldukları için onu aldıklarına ve zekât verilecek sekiz sınıfın da fakirlik sebeplerini açıklamak için ayette zikredilmiş olduklarına delalet etmektedir.

680 Nisâ, 4/43

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahriç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklîfini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

9 786059 612326